Flavius Josephus

A zsidó háború

(V. kiadás)

Függelékül:

Flavius Josephus önéletrajza

Görögből fordította:

Révay József

az irodalomtudomány doktora

(A digitalizálás a Gondolat kiadó 1964 évi azonos című kiadványa alapján készült.)

Egy nép történelmi katasztrófájának vérszagú levegője csapja meg *A zsidó háború* olvasóit. Szerzője és főhőse a zsidók szabadság-harcának kiváló vezetője volt, de átállt a rómaiakhoz, mert úgy vélte, így használhat többet népének. Népét akarta szolgálni e könyvvel is, de a maga védelmére is szánta - egyaránt meg akarta nyerni a hellén-római Kelet rokonszenvét szerencsétlen népe, s népe bocsánatát a maga számára. A modern olvasó immár tárgyilagos bírája *A zsidó háború* eseményeinek, mégsem tudja megindultság nélkül olvasni a népi és egyéni tragédiák e véres egymásbafonódását. S ha néha viszolygunk is Flavius Josephus cselekedetein, érezzük, mennyi kín és benső harc, szenvedély és szenvedés rejlik mögöttük, s talán feloldozzuk érettük a „római zsidót". A mű szereplői Caesarok, királyok, főpapok, hadvezérek, de igazi főszereplője az elnyomott, leigázott, szabadságra sóvárgó nép, amelyet urai elárultak, szerencsétlenségbe döntöttek és amely a hatalmasok önző érdekeiért hullatta vérét. *A zsidó háború* témájának érdekességénél, drámai előadásmódjánál és történelmi forrásértékénél fogva mindmáig lebilincselő olvasmány.

2009

Bevezetés[1]

A palatinusi római császári palotának i. sz. 75-ben érdekes vendége volt: egy jeruzsálemi zsidó teológus és történetíró, Flavius Josephus, Vespasianus császár és Titus herceg barátja. Ez a férfiú megtalálta a kiegyezés útját zsidóság és rómaiság közt: meggyőződéses zsidó tudott maradni, holott minden idegszálát át - meg átitatta a hellenisztikus műveltség. 37 éves volt ebben az időben, s máris hősi és regényes élet volt mögötte. Volt már tudós professzor, hadvezér, várparancsnok, hadifogoly, s miután cselekvő részese volt népe hősi harcának és tragédiájának, most a császári palota fényében a zsidóság és rómaiság ellentéteinek kiegyenlítésén munkálkodott, páratlan politikai érzékkel és tehetséggel.

Öt éve múlt már a szörnyű eseménysorozatnak, amelyben egy fanatizált zsidó hadsereg, s benne Flavius Josephus nekitámadt a világbíró kolosszusnak, Rómának, s a Makkabeusok hősi elszántságával vérzett a függetlenségért akkor, amikor minden kis és nagy nemzet versengve kereste Róma barátságát. Valóságos vallásos hit volt ebben a korban, hogy az istenség Rómát rendelte a világ urának, és ha imitt-amott a birodalom határain berzenkedett is egy-egy rakoncátlan nép vagy néptörzs Róma uralma ellen, a józan belátás vagy a légiók kardja és lánd-zsája hamarosan észretérítette. Flavius Josephus azóta felismerte, hogy a kis népek csak úgy őrizhetik meg függetlenségüket, ha megbújnak Róma szárnyai alatt a Pax Romana fényességében. Ezért szánta és bánta szabadságharcos múltját, s a császári palota kényelmében és rómaiságának forró napjaiban igyekezett történelmileg is megmagyarázni egykori téves álláspontját. (5)

Műveit, köztük a hatalmas arányú zsidó történelmet, a zsidó háború történetét, az Apión ellen írt vitairatot és önéletrajzát éppen azért írta, hogy megmutassa a művelt hellinisztikus világnak a zsidóság igazi arcát, vallását, műveltségét, életét, mert ebben az időben, amikor át- meg átszőtték a birodalmat a furcsa és titokzatos kultuszok, nem volt érdekesebb és izgalmasabb jelenség a zsidóságnál, és éppen a zsidóságról terjedt el á legtöbb téves fogalom a hellenisztikus világban. A római zsidó, akit hittestvérei renegátnak szidalmaztak, éppen azért ragadott tollat, talán önigazolásul, talán vezeklésül, hogy a hellenisztikus kor stíluseszményéhez és filozófiai műveltségéhez méltó alkotásokban igazolja a zsidóság magatartását, és rokonszenvet ébresszen iránta. Ez adja meg egyéniségének és irodalmi működésének, a forrásértéken túl, eszmetörténeti és társadalomtörténeti jelentőségét.

Valamennyi műve közt legérdekesebb és írói szempontból legkülönb a zsidó háború története. Attól a pillanattól fogva, hogy Gessius Florus palesztinai prokurátor kegyetlenkedésével és ridegségével, kapzsiságával és gonoszságával a végső kétségbeesésbe kergette a zsidókat, hét éven át (i. sz. 66-73) a római birodalomnak ezen a pontján függött az akkori művek világ szeme. Fojtott izgalommal leste a világ, hogy vajon a makacs és harcias zsidóság meddig tud még dacolni a világbirodalommal. A küzdelem ugyan egyenlőtlen volt, de a rögtönzött zsidó hadsereg vezéreinek páratlan leleményessége, katonáinak vad önfeláldozása mérhetetlen sok áldozatot követelt a pompásan felszerelt és keményen fegyelmezett római légióktól. Jotapata és Jeruzsálem ostroma valóságos apoteózisa a zsidó hősiességnek, a masadai gigantikus tömeggyilkosság pedig rómaiakhoz méltó komor és könyörtelen magasztalása a stoikus

[1] Az idézésben *A = A zsidók története; B = A zsidó háború,* a római szám a könyvet, az első arabs szám a fejezetet, a második a bekezdést jelzi.

halálnak. És éppen ezt akarta megmutatni Josephus: az a nép, amely így tud harcolni és halni, méltó a hellenisztikus művelt világ tiszteletére és megbecsülésére.

Mert a nép az igazi hőse ennek a nagyszabású epopeának, a szabadságra sóvárgó, szenvedő, küszködő, nyomorúságban sanyargó, éhező, harcoló, vérző és pusztuló nép, amelyet megkínoznak, kiszipolyoznak és vágóhídra hajtanak zsarnokai: az örök (6) nép, amely csonttá aszottan még mindig vérét ontja uraiért, akik tobzódnak a vérben, aranyban, szerelemben, mint a renaissance-fejedelmek ókori elődje, Herodes, vagy mint az ostromlott Jeruzsálem őrjöngő zsarnokai, a zelóták, a sikariosok, Gerasai Simon, Gischalai János, Eleázár. Az istenadta nép ezrével hull a szabadság lobogója alatt az önző és fanatikus népvezérek egyéni érdekeiért, hatalomvágyáért. Itt a demokrácia és az arisztokrácia csak jelszavak: az egyik is, a másik is a gazdagok és hatalmasok uralmát jelenti; mindenért és mindig csak a nép szenved meg: aki az ostromlott városból ki akar szökni, halál fia, így hangzik a parancs; nos, a gazdagok átjutnak a rómaiakhoz; akinek nincs pénze megfizetni az őröket, holtan marad a kapuk előtt. A jeruzsálemi éhínségben is csak a szegények pusztulnak: a vezérek és a gazdagok kamrái és olajoskorsói kifogyhatatlanok. A jeruzsálemi éhínség egy halálra ítélt nép hátborzongató vonaglása az embertelen kínok gyötrelmeiben, pokoli haláltánc: megrázó leírása méltó párja a milánói pestis rajzának Manzoni nagy regényében. *A zsidó háború* kísértetiesen visszatérő refrénje, a zsidó harcok zord kontrapontja néhány kegyetlen kifejezés: „lekaszabolták, levágták, legyilkolták, leöldösték, lemészárolták" - ez a zsidó nép sorsa ebben a háborúban; tömegmészárlások áldozata otthon, a pogromokban és az ütközetekben.

A világnak ez a lihegő izgalma lüktet Flavius Josephus remekművében, a zsidó háború történetében. Ezt a könyvet anyanyelvén írta, arámi nyelven, s tudós és íróbarátai segítségével fordította görögre. Néha a stílus egy-egy zökkenőjén érzik bizonyos idegenszerűség vagy érdesség, s mégis az egésznek külön ízei és színei a hellenisztikus irodalom egyik remekművévé avatják ezt a történelmi alkotást. Mert a zökkenőkért és az érdességekért bőven kárpótol az élménynek minden sorban ott sugárzó melegsége, szívdobogása, izgalma, az egész mű belső izzása, drámai sodra, az anyag és az előadás mindvégig egy szinten tartott nagy feszültsége. Nyoma sincs ebben a *Zsidó történelem* hűvösségének ós tárgyilagosságának, sem az *Önéletrajz* túlzott szubjektivizmusának: itt a friss élmény hatása alatt a retorikus mondatok koszorújába font történelmi élmények lázítanak és harsognak a líra hevességével és a dráma szenvedélyességével. (7)

Bízvást emlékirataiknak lehetne minősíteni *A zsidó háború* történetét, ha nem nyúlna vissza az i. e. 175 évig, Antiochos Epiphanés syriai király koráig, s nem tárgyalná a kelleténél részletesebben egy-egy régi zsidó uralkodó, elsősorban Nagy Herodes (i. e. 37-4) történetét. Ezt a művét i. sz. 75-ben írta, ekkor még nem volt meg nagy Zsidó történelme: ezért foglalja össze a régebbi zsidó történelmet, hogy biztos alapot vessen a háború korának és eseményeinek megértéséhez. Ez a régebbi történet az i. e. 175 - i. sz. 66. évek, tehát 241 év eseményeit foglalja össze, azt az anyagot, amelyet később a *Zsidó történelemben* (A XII 4, 11-XX 9, 7) részletesen feldolgozott. A tulajdonképpeni zsidó háború története a II. könyv 15. fejezetével kezdődik, Gessius Florus helytartóságával (i. sz. 66) és Jeruzsálem (i. sz. 70), illetőleg Masada elfoglalásával végződik (i. sz. 73).

Hogy majdnem harmadfélszáz évvel a háború előtt kezdi, az is művészi szándékosság: rómaiaknak ír, nem zsidóknak, tehát ismertetnie kell az előzményeket, hogy megérthessék, hogyan jutott a zsidóság a szabadságharcig, s mik voltak az okai, hogy oly konokul elzárkózott a római birodalmi politika megértése és a kibékülés elől. Kétségtelen, hogy a zsidóság szabadságharcának politikai és vallási okai csak így lehettek világosakká a tájékozatlan rómaiak és görögök előtt, viszont ez a módszer veszélyeket is rejtett magában, mert bizonyára kissé a birodalom urainak szájaíze szerint kellett tálalni az eseményeket. Tudjuk, hogy Cassius Dio is, Tacitus is megírta a zsidó háború történetét, de sajnos, Tacitus történelmi művének ebből a

részéből csak a bevezetés maradt meg. Ugyancsak megírta a szabadságharc eseményeit az V. században Sulpicius Severus keresztény latin történetíró, s éppen Flavius Josephus műve alapján.

Egyik ránk maradt szövegből sem lehet megállapítani, milyen mértékben szépítette vagy módosította Flavius Josephus a történelmi anyagot. Önéletrajzából értesülünk, hogy Titus sajátkezű levélben biztatta művének kiadására. A késői olvasó azt hinné, hogy ha a rómaiaknak nagyon tetszett a mű, bizonyára annál kevésbé tetszett a zsidóknak. Erre a gyanúra azonban fényesen rácáfol ugyancsak az önéletrajz, valamint az Apión ellen írt (8) vádirat, amelyekből megtudjuk, hogy II. Agrippa zsidó király (i. sz. 50-100) 62 levelet intézett a szerzőhöz, s művét újabb adatokkal és bizonyítékokkal támogatta. Nyilvánvaló tehát, hogy Flavius Josephus a történelmi kritika és előadás helyes útját választotta: kielégítette a rómaiakat, anélkül, hogy a zsidókat megbántotta volna.

Flavius Josephus műve a nagy zsidó háború egyetlen és legfontosabb forrása. Ritkaság, hogy ekkora, világtörténelmi jellegű küzdelemről olyan ember számol be, aki nemcsak szemtanú volt, hanem az események cselekvő részese, aki a két szembenálló felet nagyon jól ismerte, s nagyon világosan látta mindkettőnek igazságait és tévedéseit is. Caesar is szemtanú volt és nagy történelmi események részese, de csupán katona; tárgyilagos tábornok, aki a vezérkari tiszt hűvös szárazságával jegyezte fel egy sorsdöntő háború eseményeit. Flavius Josephus olyan szemtanú, aki egyik fél felé sem érdektelen, mindkettőhöz fűzi valami; egyikhez származása, vallása, hivatása, másikhoz hellenisztikus műveltsége, római lovagi rangja, császárok barátsága és politikai meggyőződése. Olyan szemtanú, akiben a történetíró nem ölte meg az embert, a politikus nem teperte le az írót, a teológus nem némította el a rétort. Olyan szemtanú, aki nemcsak az eseményeket látja, hanem az életet is; nemcsak a halottakat látja, hanem az emberi tragédiákat is; nemcsak a falakat látja Jeruzsálemben, hanem a kimerült, nyomorgó, éhező, lihegő, vadállatokká fajult embereket is, a római hadseregben pedig nemcsak a páncélba merevedett légionáriusokat, hanem a harcokban agyongyötört, elkeseredett, immár egyéni bosszúra szomjazó, embervoltukból kivetkőzött gyilkosokat. A zsidó háború monumentális jelenetei: Gischalai János és Gerasai Simon garázdálkodása, a zelóták és a sikariosok őrjöngése, az éhínség borzalmai, a templom égése - valósággal apokaliptikus körképben tárják fel a történelem és az emberi szenvedély mélységeit. Ez a döbbenetes erejű jelenetsor Dante megrázó látomásainak fenségével nyűgözi le ma is az olvasót.

S talán mindezeknél megrendítőbb az a két jelenet, amelyekben beszámol béketközvetítéséről. Flavius Josephus 67-ben esett a rómaiak fogságába, és Vespasianus már 69-ben (9) felszabadította és barátságába fogadta, mert a zsidó teológus megjósolta neki, hogy hamarosan elnyeri a császári méltóságot. Itt gyökerezik Flavius Josephus kettőssége, innen kezdve viaskodik benne zsidósága és rómaisága, ez a tragikus és végzetes kettősség, amely félreismerhetetlen jellegzetessége vajúdó századának, a világtörténelem egyik legfájdalmasabb korváltásának. Mikor Titus, a fővezér megbízta, hogy szólítsa fel megadásra Jeruzsálem védőit, Josephus hatalmas beszédet intézett hittestvéreihez, mire azok elvakultan szidalmazták, bántalmazták, nyíllal lövöldözték, s mikor Titus megbízásából később még egyszer szózattal fordult honfitársaihoz sírástól és zokogástól megszaggatott beszédében, a rómaiak is megcsodálták és megsajnálták fájdalmát, de hittestvérei kövekkel dobálták meg. Íme, a korforduló emberének megoldhatatlan sorsa: egyik kezével a múltba kapaszkodik, másikkal a jövőbe mutat, de mélységes fájdalommal kell észrevennie, hogy népétől már elszakadt, s az új világba még nem tudott mindenestül beleolvadni.

Ezt a történelmi sorsot művészi tudatossággal ábrázolja Flavius Josephus remekműve, *A zsidó háború,* anélkül, hogy mindenkor kifejezetten utalna a tanulságra, vagy éppen filozófiai fejtegetésekbe bocsátkoznék a zsidóság és rómaiság viszonyáról. Az ő előadásában minden filológiai magyarázat fölöslegessé válik, mert az események maguk beszélnek, s a nagy háború

megrendítő jelenetei minden magyarázatnál érthetőbben szimbolizálják a két nép viszonyának történelmi megoldatlanságát s a zsidóság elszánt önfeláldozásának hiábavalóságát.

Az író önéletrajza, amelyet ugyancsak ebben a kötetben kap kézhez a magyar olvasó, jóval későbbi keletű munkája Flavius Josephusnak: majdnem 20 évvel *A zsidó háború* után írta, a hatalmas *Zsidó történelem* befejezése után (94). Egészen furcsa önéletrajz ez, tudniillik alig van benne önéletrajz. Mindössze az első hat és az utolsó két fejezet foglalkozik a szerző származásával és életrajzi adataival; 74 fejezetben tulajdonképpen ugyancsak a zsidó háborúról beszél a szerző, éspedig a maga szerepéről a zsidóság szabadságharcában, ama két esztendő alatt, amikor ő, a tudós teológus, katona volt, hadvezér és Jotapata-vár parancsnoka. Az önéletrajznak ez a derékrésze inkább ön (10) igazolás és védekezés, elsősorban nagy vetélytársának, Justusnak vádjaival szemben. Ma már világosan látjuk az igazságot: Justus Tiberiensis ugyancsak teológus volt, filozófus és történetíró, és ugyancsak az együttműködés politikájának híve, viszont Josephus, aki ugyanezeket az elveket vallotta, a valóságban egyik értelmi szerzője volt a galileai felkelésnek. A mérleg egyensúlyban van: Justus úgy akarja tisztázni magát, hogy Josephust vádolja a rómaiak iránti hűtlenséggel, amikor szemére veti lázadó és szabadságharcos múltját, Josephus pedig úgy védekezik, hogy életrajza keretében megírja a galileai háború „igaz" történetét, vagyis *A zsidó háború* történetében egyéni élményei befolyása alá került, itt azonban, az önéletrajzban, a Justusszal vívott párbajban, a felszabadult szenvedély lendületével ledobja álarcát, s megmutatja a maga teljes, őszinte és hiteles emberségét.

A magyar olvasó most első ízben kapja kezébe *A zsidó háború* teljes, hiteles magyar fordítását a görög eredetiből. A magyar Flavius Josephus olvasója megállapíthatja, hogy a fordító itt is, mint a *Zsidó történelem* fordításában[2], igyekezett beleélni magát a hellenisztikus retorika stílusának szellemébe és művészi magyar nyelven visszaadni a görög szöveg ízeit és zamatait, a művelt hellenisztikus stílus előkelő szépségeit. Ennek a stílusnak, egyéb retorikai elemeken kívül, legfőbb jellegzetességei a művészi leírások és az úgynevezett történeti beszédek. A művelt ókori olvasó művészietlennek minősítette és olvasatlanul félredobta azt a történelmi művet, amely elszalasztotta egy-egy hely, szokás, természeti jelenség és érdekesség, épület, műalkotás leírását, vagy nem tarkította előadását a szereplő történeti személyek ajkára adott költött szónoki beszédekkel. Nagy elhatározások és döntő ütközetek előtt, nagy diadalok után, izgalmas törvényszéki tárgyalásokon okvetlenül el kell hangzania a művészien megírt történelmi műben a retorikus próza minden kellékével felsallangozott történeti beszédnek. Josephus egyetlen alkalmat sem mulasztott el, hogy ragyogó retorikai művészetét meg ne csillogtassa: részletesen leírja a római tábort, a (11) menetelést, a városromot, a hadigépeket, a diadalmenetet, Samariát, Judaeát, Jerikó áldott környékét, a Holt-tengert, Jeruzsálemet, az Antonius-várat, a templomot, a papok ruházatát, a templomi kincseket és templomi felszereléseket. Római kortár-sai kétségtelenül mohó érdeklődéssel olvasták a hellenisztikus köntösbe öltöztetett zsidó tárgyú, tehát egészen újszerű leírásokat, éppen úgy, mint a költött történeti beszédeket, amelyeket javarészt zsidók ajkára ad. Bizonyára különös íze volt művének, hogy zsidó szereplők a hellenisztikus retorika szabályai szerint megalkotott művészi beszédekkel pompáznak ezen a heroikus-egzótikus történelmi színpadon. Agrippa király beszéde *(B* II 16, 4), a római birodalom nagyságának és hatalmának magasztalása, a hellenisztikus retorika páratlan remekműve; Josephus beszéde a jeruzsálemi zsidókhoz *(B* V 9, 3-4) hatalmas és szívbemarkoló kiáltás a szent város és a templom végzetes pusztulásának tragikus éjszakájából; Josephus jotapatai beszéde az öngyilkosság ellen *(B* III 8, 5) klasszikus párja Eleázár beszédének (B VII 8, 6-7), amely a szabad halál zengő stoikus dicsőítése egy zsidó szabadsághős ajkán. A politikus, hadvezér és teológus mellett így mutatkozik meg a finom veretű hellenisztikus stílus szépségeinek ötvöse, az író is.

[2] Megjelent 1946-ban

A *Zsidó történelem* után *A zsidó háború*-nak és az *Önéletrajz*-nak ezzel az új, illetőleg első hiteles magyar fordításával Flavius Josephusnak három műve válik immár a művelt magyarság közkincsévé, és a triptychon élvezését felejthetetlen élménnyé avatja az a tanulság, amely Flavius Josephus egész élete művéből sugárzik: az a forró vallomás, amellyel nyíltan hirdetett rómaiságának császári fényeiben is büszkén megvallja végzetes és örök zsidóságát, meggyőződéssel hirdeti, hogy a zsidó a legrégibb kultúrnép, törvénye a legeszményibb törvény, és a görög filozófusok tanításai egytől egyig Mózes bölcsességében gyökereznek. Flavius Josephus trilógiájában így olvad megnyugtató szintézisbe az író szüntelenül érzett és lépten-nyomon kiütköző kettőssége: ősi zord hite és fiatal rómaisága. Egyéniségének és élete művének ez a kettősség adja meg történelmi és emberi érdekességét, művészi teljességét és varázsát. (12)

Révay József

Szerzői előszó

Flavius Josephus előszava

A zsidók háborúja a rómaiak ellen nemcsak korunk, hanem az egész történelem egyik legjelentősebb háborúja volt azok közül, amelyeket államok államok, népek népek ellen viseltek. Azok, akik ezt a háborút megírták vagy nem voltak részesei az eseményeknek, vagy csak hallomásból gyűjtöttek össze mindenféle hazug és értelmetlen mendemondát, és szofisták módjára összeszerkesztették. Voltak olyanok is, akik - mivel hízelegni akartak a rómaiaknak, vagy gyűlölték a zsidókat - meghamisították a tényeket, úgyhogy könyveik tele vannak vádaskodással és hízelkedéssel, de a történeti hűségnek nyoma sincs bennük. Ezért én, Josephus, Mátyás fia, jeruzsálemi pap, aki a háború elején magam is harcoltam a rómaiak ellen, később pedig kénytelenségből az események szemtanúja voltam, elhatároztam, hogy görög nyelven is megírom ennek a háborúnak a történetét a római alattvalók számára, mint már anyanyelvemen megírtam a barbárok kedvéért.

Mikor ez a nagyjelentőségű háború kitört, a római államot már nagy megrázkódtatások érték; és azok a zsidók, akik mindenáron fel akarták forgatni a helyzetet, elérkezettnek látták az időt lázadás kirobbantására, annál inkább, mert bőven volt pénzük és hadiszerük. Így ebben a zűrzavarban a zsidók éppúgy reménykedtek benne, hogy meghódítják a Keletet, mint amennyire a rómaiak féltek, hogy elveszítik. A zsidók bizonyosra vették, hogy az Euphratesen túl lakó törzsrokonaik velük együtt fegyvert fognak, viszont a rómaiaknak nemcsak a szomszédos galatákkal, hanem a folyton nyugtalankodó (15) keltákkal is sok bajuk volt. Nero halála után teljes lett a felfordulás; a kedvező alkalom egyeseket arra ösztökélt, hogy megkaparintsák a császári méltóságot, a hadseregnek pedig a dús jutalom reményében mindig kapóra jött egy-egy trónváltozás. Nem tartottam volna helyesnek felderítetlenül hagyni e fontos események körül a valódi tényállást, és azt sem, hogy - akkor, amikor a parthusok, a babiloniak, a messzi arabok és az Euphrate-sen túl lakó törzsrokonaink, valamint Adiabéné lakosai az én előadásomból hitelesen megismerhetik ennek a háborúnak a keletkezését, viszontagságait és végső kifejletét - azok a görögök és rómaiak, akik nem vettek részt a háborúban, bizonytalanságban maradjanak, és rá legyenek utalva hízelgő vagy hazug tákolmányok olvasására.

És ezek az írók nem átallják történelemnek nevezni ezeket a tákolmányokat, amelyek, nem is szólván silány tartalmukról, véleményem szerint céljukat is elhibázták, mert abban a törekvésben, hogy a rómaiak nagyságát minél jobban kiemeljék, a zsidók erejét általában jelentéktelennek tüntetik fel. Sehogy sem tudom megérteni, miért volna nagy dicsőség jelentéktelen ellenséget legyőzni. Ehhez járul még, hogy nem veszik tekintetbe a háború hosszú tartamát, sem a római hadsereg jelentékeny veszteségeit, sem pedig hadvezéreik kiválóságát, akiknek dicsősége véleményem szerint jelentéktelenné zsugorodik, ha Jeruzsálem küzdelmes elfoglalása nem lett volna fényes haditett.

Mindazonáltal egyáltalán nincs szándékomban versenyre kelni azokkal, akik a rómaiakat dicsőítik, és égig magasztalják honfitársaink haditetteit, hanem pontosan be akarok számolni arról, ami mindkét részen valóban történt. És miközben átengedem magam szülővárosom pusztulásán érzett fájdalmamnak, az események elbeszélésével egyúttal ennek a hangulatomnak is áldozni akarok. Mert hogy a belső viszály volt oka a város pusztulásának, és hogy maguk a

zsidók zsarnokai kényszerítették a rómaiakat akaratuk ellenére, hogy erőszakhoz nyúljanak, és felgyújtsák a szent templomot, annak tanúja maga Titus császár, a templom elpusztítója, aki az egész háború alatt (16) szánakozott a népen, hogy vakon követte a lázadókat, és aki a város elpusztítását saját jószántából ismételten halogatta, és húzta-halasztotta az ostromot, hogy módot adjon a bűnösöknek arra, hogy észretérjenek. Ha pedig valaki kifogást emelne az ellen, hogy én fájdalmamban hazám sorsa miatt, a zsarnokok és bandáik ellen lépten-nyomon vádat emelek, tulajdonítsa fájdalmamnak azt, hogy a történetírás törvényei ellen vétettem. Mert a római fennhatóság alatt élő városok között egy sem volt olyan virágzó, mint a mi fővárosunk, és egy sem zuhant oly feneketlen szerencsétlenségbe, sőt azt hiszem, nincs olyan történelmi szerencsétlenség, amely a zsidók pusztulásához volna fogható. Az pedig, hogy nem is idegen ember volt ennek az oka, szinte lehetetlenné teszi számomra, hogy legyűrjem fájdalmamat. Ha valaki olyan kérlelhetetlen bíró, hogy szívéből teljesen kirekeszti a szánalmat, akkor írja a tényeket a történelem, a siralmakat pedig a történetíró rovására.

Egyébként teljes joggal szemrehányást tehetnénk a görög történetíróknak, hogy bár maguk is átélték ezeket a nagyjelentőségű eseményeket, amelyekhez képest a régi háborúk jelentékteleneknek tűntek fel, mégis állandóan lesújtó bírálatban részesítik azokat az írókat, akik a régi háborúkat megírták, ámbár azok, ha nem is írói művészetben, de mindenesetre igazmondásban különbek voltak náluk. A mai tudósok vállalkoztak az asszírok vagy médek történetének megírására, mintha a régi történetírók nem írták volna meg már éppen olyan jól; és mégis, mind a történetírás művészetében, mind a tervszerű szerkesztésben különbek azoknak a művei. Mert mindegyiküknek az volt a célja, hogy korának eseményeit írja meg, amikor az a körülmény, hogy maguk is megélték az eseményeket, lehetővé tette a világos előadást, másfelől pedig a hazug adatokat azonnal megcáfolhatták azok, akik a valódi tényállással tisztában voltak. Különös elismerésre tehát csak az tarthat számot, aki korának hiteles tényeken alapuló történetét megmentette a feledéstől, és feljegyezte az utókor számára. Nem lehet alapos munkának nevezni azt, amelynek szerzője másik író tervét és gondolatmenetét alakítgatja, hanem csak azt, amely eredeti (17) anyagot önálló előadásban, művészi módon alakít. Én, ámbár idegen vagyok, sem költséget, sem fáradságot nem kíméltem, hogy a görögök és rómaiak számára megírjam ezeknek a hadieseményeknek a történetét. A római polgárok, ha anyagi ügyekről vagy jogi kérdésekről van szó, mindig hangoskodnak, és folyamatosan fecsegnek, de ha történetírásról van szó, ahol ragaszkodni kell az igazsághoz, és fáradságosan kell összegyűjteni az adatokat, akkor egyszerre elnémulnak, és átengedik a munkát a tehetségtelen embereknek, akiknek többnyire sejtelmük sincs róla, hogyan kell megírni a hadvezérek tetteit. Becsüljük meg tehát a történetírás valódi művészetét annál inkább, minél inkább elhanyagolják a görögök.

Mindazonáltal nem tartottam itt helyénvalónak megírni a zsidók régi történetét és elmondani: miféle nép volt ez, hogyan vonult ki Egyiptomból, milyen területeken vándorolt végig, milyen tartományokat foglalt el, és hogyan vonult ki megint ezekből, de fölöslegesnek is tartottam, mert előttem már sok zsidó megírta kellő pontossággal őseinek történetét, másfelől pedig azok a görögök, akik e műveket anyanyelvükre fordították, általában nem térnek el túlságosan az igazságtól. Én inkább ott kezdem előadásomat, ahol ezek az írók és próféták abbahagyták, éspedig részletesebben és a lehető legnagyobb pontossággal megírom magát a háborút, amelyet végigéltem, viszont a régebbi időkről beérem rövid áttekintéssel.

Elmondom tehát, hogy Antiochos Epiphanést hogyan űzték ki az országból a Hasmoneusok, miután Jeruzsálemet elfoglalta, és a várost három évig és hat hónapig hatalmában tartotta; hogy hogyan kérték ki a rómaiak és Pompejus döntését az ő utódai egy trónvitájuk alkalmából; hogy Herodes, Antipatros fia, Sosius segítségével hogyan döntötte meg uralmukat; hogy Herodes halála után Augustus római császár és Quintilius Varus helytartó kormányzása alatt hogyan lázadt fel a nép; hogyan tört ki a lázadás Nero uralkodásának 12. évében; hogy mi történt Cestius helytartósága alatt, és hány erődítményt foglaltak el a zsidók rohammal a háború elején. (18)

Továbbá el akarom mondani, hogyan erősítették meg a Zsidók a környező városokat; hogy Cestius vereségei után hogyan rettegett Nero az uralmáért, és hogyan bízta meg Vespasianust a főparancsnoksággal; hogyan érkezett ez idősebb fiával a zsidó tartományba; mekkora volt a parancsnoksága alatt álló római hadsereg, és mennyi segédcsapat állt rendelkezésére Galilea elpusztítására; hogyan kerítette hatalmába ennek az országnak a városait részben erőszakkal, részben önkéntes meghódolás útján. Aztán le akarom írni kellő alapossággal a rómaiak haditaktikáját, légióik pompás kiképzését, továbbá Felső- és Alsó-Galilea természeti viszonyait és nagyságát, Judaea határait, az ország jellegzetességeit, tavait és forrásait, végül minden egyes város sorsát, mégpedig saját megállapításaim és élményeim alapján. Mert a magam személyes viszontagságaiból sem akarok elhallgatni semmit, hiszen olvasóim amúgy is tisztában vannak a tényekkel.

Munkám további folyamán előadom, hogy mikor a judaeai helyzet válságosra fordult, hogyan halt meg Nero, és hogyan emelték a császári méltóságra Vespasianust, aki éppen megindult Jeruzsálem ellen; hogy milyen előjelek hirdették neki ezt a méltóságot; hogyan árasztották el Rómát a bevonuló csapatok, és hogyan kiáltották ki a katonák Vespasianust császárrá, akarata ellenére; továbbá, hogy miután államügyek elintézésére Egyiptomba utazott, hogyan tört ki a viszály a zsidók között, hogyan kerítették kezükbe a hatalmat a zsarnokok, akik azután egymással is összemarakodtak.

Elbeszélésem további folyamán elmondom, hogyan tört be Titus Egyiptomból ismételten az országba; milyen erős volt a hadserege, hogyan és honnan toborozta; mennyit szenvedett a város a belső viszályok miatt akkor, amikor ő odaért; hányszor kellett megrohamoznia, és hány ostromsáncot kellett emelnie. Aztán leírom a három fal terjedelmét és nagyságát, a város hatalmas erődítményeit, a szentély és a templom tervét, ezeknek az épületeknek, valamint az oltárnak méreteit, mégpedig mindent hajszálnyi pontossággal; aztán leírok néhány ünnepi (19) szokást, a hét tisztulást és a papok istentiszteleti szertartásait, a papok és a főpap ruházatát, a templom szentélyét, anélkül hogy elvennék belőle, vagy hozzátennék valamit.

Ezek után elmondom, hogyan kegyetlenkedtek a zsarnokok honfitársaikkal, és viszont a rómaiak milyen kíméletesen bántak az idegenekkel, továbbá, hogy Titus, akinek egyetlen kívánsága volt, hogy megmentse a várost és a templomot, hogyan szólította fel békekötésre a lázadókat. Aztán elmondom a nép rettenetes szerencsétlenségét, és leírom, hogy a város elestéig mennyit kellett szenvednie a belső viszályok és az éhínség miatt. Nem fogom elhallgatni a szökevények gyászos sorsát, sem a foglyok kivégzését, aztán pedig elmondom, hogyan gyulladt ki a templom a főparancsnok akarata ellenére, és mit lehetett megmenteni a dühöngő tűzvészből a szent tárgyak közül; továbbá leírom a város teljes elpusztítását és azokat a csodajeleket, amelyek azt már előre hirdették; továbbá a zsarnokok elfogatását, a nagy tömeg zsidó rabszolgaságba hurcolását és ezeknek változatos sorsát; azután pedig, hogy hogyan törték meg a rómaiak az utolsó harci ellenállást is, hogyan pusztították el a föld színéig az erődítményeket; végül pedig: hogyan utazta be Titus az egész országot, hogyan állította helyre a rendet, hogyan utazott vissza Itáliába, és hogyan tartott diadalmenetet.

Mindezt megírtam ebben a hét könyvben - olyan emberek számára, akik az igazságot szeretik, nem pedig csak szórakoztató olvasmányt kívánnak - azért, hogy azoknak, akik a tényállást ismerik, és szemtanúi voltak a háborúnak, semmi okuk se legyen kifogásra és szemrehányásra. Megkezdem tehát elbeszélésemet, abban a sorrendben, ahogyan a fejezeteket összeállítottam. (20)

I. könyv

Első fejezet

Antiochos Epiphanés elfoglalja Jeruzsálemet. Mátyás és Júdás

Abban az időben, amikor Antiochos Epiphanés Nagy-Syria birtokáért VI. Ptolemaiosszal háborúskodott, a zsidó főemberek közt viszálykodás támadt a hatalomért, mert a főrangúak közt egyik sem volt hajlandó tűrni, hogy a másik legyen az uralkodó. Ebben a viszálykodásban az egyik főpap, Oniás kerekedett felül, és Tóbiás fiait kiűzte a városból. Ezek most Antiochoshoz menekültek, és kérték, vonuljon be Judaeába, s felajánlották, hogy majd ők vezetik hadseregét. Annál könnyebb volt a királyt rávenniök erre, mivel már régóta foglalkozott ezzel a tervvel. Tehát nagy haderővel bevonult az országba, rohammal elfoglalta a várost, Ptolemaios párhíveiből rengeteg embert kivégeztetett, katonáinak szabad rablást engedélyezett, maga is kirabolta a templomot, és három évre és hat hónapra megszüntette a mindennapi áldozatokat. Oniás főpap pedig Ptolemaioshoz menekült, aki Héliopolis körzetében területet adományozott neki s ő ott Jeruzsálemhez hasonló kis, várost épített és templomot is, a jeruzsálemi templom mintájára. Erről a maga helyén majd részletesebben beszámolok.

Antiochost azonban sem a város nem remélt elfoglalása, sem a dúlás, sem pedig a szörnyű vérfürdő nem elégítette ki, hanem szertelen felháborodásában és dühében az ostrom alatt el-szenvedett fáradalmak miatt, kényszerítette a zsidókat, hogy ősi törvényeik ellenére körülmetéletlenül hagyják gyermekeiket, és sertéseket áldozzanak az oltáron. Rendeletei ellen az egész nép fellázadt; de a legtekintélyesebb polgárokat kivégeztette. Bakchidés, akit Antiochos a helyőrség parancsnokává nevezett ki, vele született kegyetlenségénél fogva még megszigorította (21) ezeket az istentelen parancsokat, és féktelenül garázdálkodott: sorra kínpadra vonatta a legelőkelőbb zsidókat, és a polgárságot napról napra a város elpusztításával fenyegette, míg végre embertelen kegyetlenkedése az elnyomottakat bosszúra nem ingerelte.

Mátyás, Hasmoneus fia, Modin faluból való pap, fegyvert ragadott, felfegyverezte családját is (öt fia volt), és leszúratta Bakchidést, utána pedig, mivel félt a nagyszámú helyőrség katonáitól, a hegyekbe menekült. Mikor aztán nagy tömeg sereglett hozzá, nekibátorodott, lejött a hegyekből, nyílt csatában megverte és kikergette Judaeából Antiochos vezéreit. Hadiszerencséje révén nagy hatalomra tett szert, és honfitársai hálából, hogy megszabadította őket az idegenektől, uralkodójukká választották. Halálos ágyán legidősebb fiára, Judásra hagyta a hatalmat.
Ez, abban a feltevésben, hogy Antiochos nem fog nyugton maradni, honfitársaiból hadsereget alakított, és elsőnek szövetséget kötött a rómaiakkal, mikor pedig Epiphanés megint betört az országba, nagy veszteséggel visszaverte. Sikerének izgalmában megtámadta a város helyőrségét, mert ez még veretlen volt, kiszorította a felsővárosból, és lekergette az Akra nevű alsóvárosba, elfoglalta a templomot, megtisztította egész területét, fallal vette körül, új istentiszteleti edényeket készíttetett a templomnak, mert a régiek tisztátalanok lettek, új oltárt emelt, és megint megkezdte az áldozatokat. Alig kezdődött meg újból az ünnepélyes istentisztelet, Antiochos meghalt, és fia, az ifjabb Antiochos örökölte trónját és zsidógyűlöletét.

Ez 50 000 gyalogos, kb. 5000 lovas és 80 elefánt élén betört a judaeai hegyvidékre, elfoglalta Bethsura városkát, és a Bethzacharia nevű falu közelében levő szorosban megütközött Judással és csapataival. Mielőtt még a két sereg megütközött volna, Judás testvére, Eleázár kiszemelte azt az elefántot, amely a többiek közül kimagaslott, hatalmas tornyot hordott a hátán, és díszes,

aranyozott páncélzatot viselt. Abban a hiszemben, hogy ezen az elefánton ül Antiochos, kilépett csapatából, és előresietett, áttört az ellenség sorain, és eljutott az elefántig. De az állat olyan magas volt, hogy Eleázár nem tudta (22) elérni a királynak vélt embert, tehát az elefántot sebesítette meg a hasán, mire az állat összerogyott, és őt agyonnyomta. Így tulajdonképpen semmi egyebet nem tett, mint a dicsőségért kockára vetette életét, és hősi cselekedetre vállalkozott. Egyébként az elefánt hátán egy közkatona ült. De ha véletlenül maga Antiochos lett volna, a vitéz harcos akkor sem ért volna el többet, csak a dicsőséget, mert egy hősi cselekedet reményében önként feláldozta életét. Testvére ebből az eseményből gyanította már, hogy a csata szerencsétlenül fog végződni. Mert a zsidók ugyan sokáig vitézül helytálltak, de a királyi csapatok túlerőben voltak, a szerencse is kedvezett nekik, úgyhogy végül is fölülkerekedtek. Judás súlyos veszteségek után serege maradványaival Gophna toparchiába menekült. Antiochos Jeruzsálembe vonult, de csak néhány napig tartózkodott a városban, mivel élelmiszerei elfogytak; tehát elvonult, s becslése szerint eléggé erős helyőrséget hagyott. Hadseregét aztán téli szállásra vezette Syriába.

A király elvonulása után Judás nem maradt tétlen. Rengeteg honfitársa sereglett hozzá, és ezekkel és seregének a csatából megmenekült maradványaival Akedasa falunál megütközött Antiochos hadvezéreivel, és bár csodálatra méltó hősiességgel viaskodott és sok ellenséget levágott, végül elesett. Néhány nap múlva Antiochos párthívei orvul megtámadták és meggyilkolták testvérét, Joannést.

Második fejezet

Judás utódai: Jonatás, Simon és Joannés Hyrkanos

Judás után testvére, Jonatás következett, aki óvatosan őrködött honfitársai érdekein, szövetséget kötött a rómaiakkal, és így megerősítette uralmát, egyúttal az ifjabb Antiochosszal is kibékült. De mindez nem nyújtott neki elegendő biztonságot. Ugyanis Tryphón király, a fiatal Antiochos gyámja, "ennek az életére tört, és mindenekelőtt barátait akarta eltenni az útból. (23) Így Jonatást, aki csekély kísérettel utazott Antiochoshoz Ptolemaiosba, csellel elfogatta és bilincsbe verette, azután haddal indult a zsidók ellen. A foglyul ejtett Jonatás testvére, Simon, visszaverte, s ekkor veresége fölött érzett haragjában Jonatást meggyilkoltatta.

Most Simon erélyesen kezébe vette a kormányzást; elfoglalta a szomszédos Gazara, Joppé és Jamnia városokat, leromboltatta az Akrát, és helyőrségét foglyul ejtette. Később Antiochosszal szövetkezett Tryphón ellen, akit ez a médek elleni hadjárat előtt Dóra városában ostrom alá vett. Ámbár Tryphón leveretésében hathatósan közreműködött, ezzel sem tudta a király nagyravágyását lecsillapítani, mert Antiochos nemsokára hadsereg élén kiküldte hadvezérét, Kendebaiost, hogy foglalja el Judaeát, és kényszerítse meghódolásra Simont. Noha Simon már öreg ember volt, fiatalos lendülettel vezette a háborút; fiait válogatott csapatokkal harcba küldte Kendebaios ellen, maga pedig a hadsereg egyik részével az ellenkező oldalról támadott. Sok helyütt még a hegységben is lesállásokat állított, és ily módon ellenőrzése alatt tartotta az utakat. Miután fényes győzelmet aratott, főpappá választották. Így szabadította meg a zsidókat a makedónok uralmától, amely alatt 170 évig nyögtek.

De ő is orgyilkosság áldozata lett, amelynek értelmi szerzője tulajdon veje, Ptolemaios volt, aki tervét egy lakoma alkalmával hajtotta végre. Ez a Ptolemaios börtönbe vetette feleségét és két fiát, és orgyilkosokat küldött, hogy megöljék a harmadikat Joannést, akit Hyrkanosnak is neveztek. Az ifjú azonban értesült az orgyilkosok érkezéséről, és a városba sietett abban a reményben, hogy a nép nem felejtette el még atyja dicső tetteit, és fel van háborodva Ptolemaios aljasságai miatt. Ptolemaios is megpróbált bejutni Jeruzsálembe egy másik kapun, azonban a

nép, amely már védelmébe vette Hyrkanost, nem bocsátotta be. Erre Jerikó egyik erődítményébe, Dagonba vonult; Hyrkanos pedig elfoglalta atyja főpapi méltóságát, áldozott Istennek és azonnal megindult Ptolemaios ellen, hogy kimentse karmaiból anyját és testvéreit.

Ámbár a várat sikerrel ostromolta, a jogos fájdalom megtörte erejét; tudniillik Ptolemaios, valahányszor szorult helyzetbe (24) került, Hyrkanos anyját és testvéreit felvitette a falakra, és az ő szeme láttára végigkorbácsoltatta, sőt azzal fenyegetőzött, hogy ha nem vonul el, ledobatja őket a falakról. Hyrkanost, valahányszor tanúja volt ennek a látványnak, szánalom és rémület fogta el, és ez mindannyiszor legyőzte haragját. Anyja azonban, akit sem a korbácsütések, sem a halálos fenyegetések nem rémítettek meg, kitárta karját, és könyörgött fiának, hogy a szenvedésein érzett szánalomból ne irgalmazzon ennek az istentelennek, mert szívesebben veszi a halált is Ptolemaios kezéből, mint akár a halhatatlanságot, csak ez a gonosztevő bűnhődjék meg minden gyalázatosságáért, amit családjával elkövetett. Joannés, mikor látta anyja állhatatosságát, és hallotta könyörgését, vad erővel újra támadott; de mikor látta, hogyan korbácsolják és marcangolják, megint erőt vett rajta a szánakozás, és meglágyult a szíve. Miközben az ostrom így igen elhúzódott, megérkezett a sabbatév; ilyen év a zsidóknál minden hetedik év, mint ahogy a hét hetedik napja is sabbat. Így menekült meg Ptolemaios az ostromtól, s miután meggyilkoltatta Joannés testvéreit és anyját, Philadelphia uralkodójához, Zénóhoz menekült.

Eközben Antiochos, mérgében a Simontól szenvedett vereség miatt, bevonult Judaeába, megállt Jeruzsálem alatt, és ostrom alá vette Hyrkanost. Ez azonban megnyitotta Dávid sírboltját - aki a világ leggazdagabb királya volt -, kivett a sírboltból több mint 3000 talentumot, és Antiochost 300 talentum lefizetése árán rábírta az ostrom megszüntetésére. A többi pénzen módjában volt idegen zsoldosokat tartani; ő volt az első zsidó, aki ezt megtette.

Mikor aztán Antiochos haddal vonult a médek ellen, és ezen a réven alkalma volt a bosszúállásra, azonnal megtámadta a syriai városokat, mert remélte, hogy nincs bennük fegyveres helyőrség; és csakugyan így is volt. Így foglalta el Medaba és Samaia, továbbá Sikim és Garizin városokat a környező városokkal együtt, és meghódolásra kényszerítette a kuthaiosokat, akik a jeruzsálemi szentély mintájára épített templom körül laktak. Idumaea sok városát is elfoglalta, köztük Adóreont és Marisát.

Azután előnyomult Samarráig, ahol most a Herodes királytól (25) lapított Sebasté város áll, ostromsánccal vette körül, és az ostrom vezetését fiaira, Aristobulosra és Antigonosra bízta. Ezek nagy eréllyel folytatták az ostromot, s hamarosan olyan éhínség tört ki a városban, hogy a lakosok már a legundokabb ételekre is ráfanyalodtak. Ezért segítségül hívták Antiochos Aspendiost, aki szívesen eleget tett kérésüknek, de Aristobulostól vereséget szenvedett, s a két testvér egészen Skythopolisig üldözte. Mivel egérutat nyert, üldözői megint Samaria ellen fordultak, újra teljesen körülzárták a várost, azután pedig elfoglalták, elpusztították, és a polgárokat rabszolgának eladták. És ha már ennyire kegyes volt hozzájuk a szerencse, nem engedték, hogy harci kedvük lankadjon, hanem hadseregükkel egészen Skythopolisig nyomultak, megrohanták a várost, és elpusztították a Karmel-hegyen innen az egész tartományt.

De Joannésnek és fiainak szerencséjét megirigyelték honfitársaik, és fellázadtak. Nagy tömegekben készülődtek harcra ellene, és nem is nyugodtak addig, amíg nyílt csatára nem került a. sor, amelyben azonban a lázadók vereséget szenvedtek. Joannés azután békességben töltötte életét, és miután kerek 33 évig kiválóan uralkodott, meghalt. Öt fiú maradt utána. Valóban boldognak lehet őt nevezni, mert életében semmi sem történt vele, amiért a sorsot vádolhatta volna. A három legfőbb méltóságot egyesítette személyében: az uralkodói, a főpapi és a prófétai méltóságot; oly bizalmas viszonyban volt az istenséggel, hogy a jövő sem maradt rejtve előtte; ezért előre látta és két idősebb fiának meg is jövendölte, hogy nem sokáig fognak uralkodni.

Egyébként érdemes elbeszélni ezeknek a sorsát, mert pontosan ellentéte atyjuk szerencséjének. (26)

Harmadik fejezet
Aristobulos egyéves uralkodása

Atyja halála után, 471 évvel és 3 hónappal azután, hogy a zsidók visszatértek a babiloni fogságból, Aristobulos, az idősebb testvér, megváltoztatta az államformát, királyságot alapított, és megkoronáztatta magát; ő volt az első Hasmoneus, aki ezt megtette. Öccsének Antigonosnak, akit szemlátomást nagyon szeretett, megadta ugyanezt a megtiszteltetést, többi testvérét azonban megbilincselve szigorúan őriztette. Börtönbe vetette anyját is, akivel a királyi hatalom miatt viszálykodásba keveredett, mert Joannés tulajdonképpen feleségét jelölte ki utódjának; sőt kegyetlensége odáig fajult, hogy anyját a börtönben éhhalálra kárhoztatta.

De öccsének, Antigonosnak személyében utolérte a bosszú; pedig ezt szerette és társuralkodójává tette, mégis kivégeztette, mert aljas udvari emberek megrágalmazták. Aristobulos eleinte nem adott hitelt a szóbeszédnek, egyrészt, mert valóban szerette öccsét, másrészt, mert úgy gondolta, hogy a rágalomnak forrása csak irigység lehet. Mikor azonban egyszer Antigonos egy hadjáratból visszatért, és nagy pompával felvonult az ünnepre, amelyen ősi szokás szerint lombsátrakat emeltek Isten tiszteletére, Aristobulos éppen betegen feküdt. Antigonos testőrsége kíséretében,, az ünnep végén az elképzelhető legnagyobb pompával felvonult a templomba, hogy ájtatosan imádkozzék bátyjáért. Az aljas rágalmazók ebben a pillanatban a király elé járultak, és elmondták neki a fegyveresek pompás felvonulását, és hogy Antigonos magánember létére király módjára viselkedik, s bizonyára azért jött ilyen csapattal, hogy őt megölje; bizonyosan nem tudja elviselni, hogy csak társuralkodó legyen, s azt hiszi, hogy megkaparinthatja a trónt.

Aristobulos szinte akarata ellenére hitelt adott ezeknek a rágalmaknak, de egyrészt azért, hogy el ne árulja gyanakvását, másrészt, hogy mindenesetre biztosítsa magát, testőrségét a vár egyik földalatti sötét folyosójára rendelte - régebben Baris volt a vár neve, később Antonius-vár: itt feküdt betegen -, és (27) parancsot adott, hogy Antigonost, ha fegyvertelenül érkezik, bocsássák be, ha ellenben fegyveresen jön, gyilkolják meg; egyúttal öccsének is üzent, hogy fegyvertelenül látogassa meg. Ekkor a királyné Antigonos ellenségeivel együtt ravasz tervet eszelt ki: rávették a király küldöncét, hogy hallgassa el a parancsot, és mondja meg Antigonosnak, hogy bátyja hallotta, mily gyönyörű fegyverzetet készíttetett magának Galileában; mivel azonban betegsége miatt eddig személyesen nem láthatta, most, hogy Antigonos úgyis útra készül, sürgősen szeretné őt ebben a díszes fegyverzetben látni.

Mikor Antigonos megkapta az üzenetet, teljes fegyverzetben megindult a várba, mintha katonai szemlére menne, mivel bátyjának eddigi jóindulata miatt a legcsekélyebb gyanú sem támadt benne. Mikor azonban abba a sötét átjáróba ért, amelynek Stratón tornya a neve, a testőrök leszúrták; világos bizonyságául annak, hogy a rágalom a természet és szeretet minden kötelékét széttépi, és semmiféle jóság nem eléggé erős ahhoz, hogy a gyűlölséggel megbirkózzék.

Csodálatos dolgot beszélnek bizonyos Judás nevű esszénusról, aki jóslataiban még soha egy betűt sem tévedett. Mikor ez meglátta Antigonost, amint áthalad a templomtéren, köréje sereglett bizalmas tanítványainak odaszólt: „Jaj, jó volna, ha most meghalhatnék, mivel az igazság már előttem meghalt, mert. egyik jóslatom hamisnak bizonyult: íme életben van Antigonos, akinek pedig ma meg kellett volna halnia. A sors úgy rendelte, hogy Stratónos Pyrgosban (Stratón tornyában) kell orgyilkosságnak áldozatul esnie; de Stratón-tornya 600 stadionnyira van innen,

és már délelőtt 10 órára jár az idő. Valóban az idő meghazudtolja a jövendőléseket." Ezután az aggastyán elhallgatott, sokáig némán és fájdalmasan gondolataiba mélyedt; de hamarosan jelentették, hogy Antigonost meggyilkolták a földalatti átjáróban, amelyet ugyancsak Stratón tornyának neveznek, mint a tengerparti Kaisareia városát. Ez tévesztette meg a prófétát.

A gaztetten érzett lelkiismeretfurdalás miatt hamarosan rosszabbra fordult Aristobulos betegsége. Szüntelenül bántotta a lelkiismeret a gyilkosság miatt, egyre jobban sorvadozott, míg végre a rengeteg bánkódás elemésztette belső szerveit, és (28) patakokban folyt belőle a vér. Mikor az egyik ápolószolga kivitte a vért, isteni rendelés szerint megbotlott, éppen azon a helyen, ahol Antigonost meggyilkolták, és kiöntötte a gyilkos vérét az áldozat után ott maradt vérnyomokra. Akik látták, azonnal feljajdultak, mintha a szolga szándékosan öntötte volna oda a vért. Alig hallotta meg a király a sikoltást, rögtön megkérdezte az okát, s mivel senki sem tudta megmondani, annál inkább makacskodott, hogy megtudja. Csak akkor mondták meg neki az igazságot, mikor szigorú büntetéssel fenyegetődzött. És ekkor könnyek ültek ki szemébe, keservesen felsóhajtott, és amennyire gyengesége megengedte, hangosan megszólalt: „Így hát nem rejtőzhetem el gaztetteimmel az Isten szeme elől, és hamarosan utolér a bűnhődés családtagjaim meggyilkolása miatt. Hitvány testem, meddig tartod még vissza lelkemet, amelynek anyáimért és öcsémért felelnie kell? És meddig adjam még nekik áldozatul cseppenként véremet? Inkább vegyék el egyszerre és ne űzzön csúfot belőlen az Isten azzal, hogy beleimet kívánja halotti áldozatul." Alighogy ezeket a szavakat kimondta, meghalt. Mindössze egy évig uralkodott.

Negyedik fejezet

Alexander Jannaios 27 éves uralkodása

Ezután Aristobulos felesége kiszabadította férje öccseit a börtönből, és Alexandert tette meg királynak, mert kora és jelleme miatt ezt tartotta legkülönbnek. Alig foglalta el a trónt, máris meggyilkoltatta egyik testvérét, aki mindenáron a trónra vágyott, ellenben a másikat, aki távoltartotta magát az állam-ügyektől, békén hagyta.

Ezután ütközetet vívot Ptolemaios Lathyrosszal, aki elfoglalta Asochis városát. Ámbár rengeteg ellenséget levágott, mégis úgy látszott, hogy Ptolemaios marad a győztes. Mikor azonban ez anyja, Kleopatra üldözése elől Egyiptomba menekült, Alexander Gadarát ostrommal kezére kerítette, továbbá (29) Amathust is, a leghatalmasabb várat a Jordánon túl, amelyben Theodórosnak, Zénon fiának mérhetetlen kincseit őrizték. De hirtelen megjelent Theodóros, s a maga kincseit és a király málháját is elragadta, és körülbelül 10 000 zsidót megölt. Alexander ezt a csapást is kiheverte, a tengerpart felé fordult, és elfoglalta Rapheia, Gaza és Anthédón városokat; ezt az utóbbit később Herodes király Agrippiasnak nevezte el.

Mikor ezeket a városokat elfoglalta, az egyik ünnepen fellázadtak ellene a zsidók, mint ahogy általában a lázadások ünnepnapokon szoktak kitörni. Ezt a lázadást nem sikerült volna levernie, ha nem segítették volna az idegen zsoldosok: pisidiai és kilikiai katonák voltak ezek, mert syriai katonákat nem fogadott zsoldjába, ugyanis azok ősi gyűlölettel viseltettek a zsidók iránt. Miután tehát több mint 6000 lázadót megöletett, betört Arábiába, meghódolásra kényszerítette, továbbá adófizetővé tette a galaáditákat és a moabitákat, azután visszatért Amathusba. Theodóros megrémült Alexander hadiszerencséjétől, és kivonult a várból, amelyet a király most helyőrség nélkül talált és földig romboltatott.

Nemsokára meg kellett mérkőznie Obadias arab királlyal, aki Gaulanában cselt vetett neki. Ebben az ütközetben elvesztette egész hadseregét, mert beszorították egy mély szakadékba, és

ott a rengeteg teve agyonnyomta az embereket. Ő maga megmenekült, *és* Jeruzsálembe ment. A nép már régen gyűlölte, és most szörnyű szerencsétlensége kapóra jött, hogy fellázadjon ellene. De ezúttal is győzött, és egymás után több csatában nem kevesebb mint 50 000 zsidót leméészároltatott. Csakhogy ezek a győzelmek, amelyekben tulajdonképpen népe erejét sorvasztotta, nem sok örömet szereztek neki, úgyhogy letette a fegyvert, és igyekezett alattvalóival békésen megegyezni. De meghiggadásával és ezzel a nem túlságosan következetes magatartásával csak azt érte el, hogy a nép még jobban meggyűlölte. Mikor érdeklődött ennek az ellenséges indulatnak az okai felől, és megkérdezte, mit tegyen, hogy a zsidókat megnyerje, azt felelték neki: haljon meg, ámbár még halála sem fogja megbékíteni őket, mert rengeteg gaztett terheli a lelkiismeretét. Egyúttal segítségül hívták Démétrios Eukairost, aki abban a reményben, (30) hogy ebből busás hasznot húzhat, szívesen engedett a kérésnek, és meg is érkezett hadseregével. A zsidók Sikim mellett egyesültek szövetségeseikkel.

De Alexander ezzel a kettős ellenséggel is vállalta a harcot: 1000 lovasa volt, 8000 zsoldos gyalogosa és mintegy 10 000 főnyi zsidó hadserege, amely hű maradt hozzá; az ellenséges hadsereg ereje 3000 lovas és 14 000 gyalogos volt. Mielőtt ütközetre került volna a sor, mind a két király megpróbálta kikiáltók útján elpártolásra bírni az ellenfél csapatait; Démétrios abban reménykedett, hogy megnyeri Alexander zsoldosait, ez pedig abban, hogy a Démétrioshoz hű zsidók hozzá pártolnak. Mivel azonban sem a zsidók nem engedtek elszántságukból, sem a görögök hűségükből, a fegyverekre kellett bízni a döntést. A győzelem Démétriosé lett, ámbár Alexander zsoldosai hősiesen harcoltak. A csata azonban végeredményben mindkét félnek váratlan fordulatot hozott; mert egyrészt a zsidók, akik Démétriost behívták, győzelme ellenére sem maradtak hívek hozzá, másrészt pedig 6000 zsidó megszánta Alexandert, aki a hegyekbe menekült szerencsétlensége miatt, és hozzá pártolt. Démétrios nem bírta elviselni ezt a fordulatot, hanem abban a hiszemben, hogy Alexander megint csatára tud állni, és az egész nép hozzá pártol, hamarosan elvonult.

De a zsidók többi része a szövetségesek elvonulása után sem szüntette meg az ellenségeskedést, hanem folytonosan háborúskodott Alexanderrel, mindaddig, amíg ő egyik részüket le nem mészárolta, a többit pedig be nem szorította Bemeselis városába; aztán elpusztította a várost, és a foglyokat Jeruzsálembe vitette. Alexander dühe most már nem ismert határt, és kegyetlenkedése valósággal istentelenséggé fajult. 800 hadifoglyot a város közepén keresztre feszíttetett, feleségüket és gyermekeiket pedig szemük láttára legyilkoltatta, miközben ő maga ágyasaival ivott és lakmározott. Emiatt a népet olyan rémület szállta meg, hogy a következő éjszakán Judaeából 8000 ellenfele elmenekült; ezek csak Alexander halála után mertek visszatérni. Miután ezekkel a cselekedeteivel, kissé késõn ugyan és nagynehezen, békét teremtett országában, letette a fegyvert.

De Antiochos Dionysos, Démétrios testvére, az utolsó (31) Seleukida, megint háborút indított ellene. Ugyanis, mikor ez hadba vonult az arabok ellen, Alexander az Antipartis melletti hegység és a joppéi tengerpart egész vonalán mély árkot ásatott, és az árok előtt falat emeltetett fatornyokkal azoknak a pontoknak a védelmére, ahol támadást várhatott. Ezzel azonban nem tudta Antiochost feltartóztatni, mert ez felgyújtotta a tornyokat, betöltette az árkot, hadseregével átvonult Judaeán, és azonnal az arabok ellen indult; későbbre tartogatta bosszúját Alexander ellen, aki őt fel akarta tartóztatni. Az arab király azonban kedvezőbb terepre vonult vissza, 10 000 főnyi lovasságával hirtelen átkaroló mozdulatot hajtott végre, és megtámadta Antiochos seregét, mielőtt az még csatarendbe állhatott volna. Heves harc fejlődött ki, amelyben Antiochos katonái, ameddig ő maga életben volt, bátran helytálltak, ámbár az arabok keményen támadták őket. De mikor Antiochos elesett (tudniillik az életveszély sem riasztotta vissza attól, hogy szorongatott katonáinak segítségére siessen), serege futásnak eredt. Csapatainak javarésze az ütközetben vagy a visszavonulásban elpusztult, a többi, amely Kana faluba menekült, éhen halt, és csak néhány ember maradt életben.

Ezután a damaskosiak, Ptolemaios Mennaios iránti gyűlöletből, behívták Aretast, és kikiáltották Coelesyria királyának. Ez haddal indult Judaea ellen, megverte Alexandert, de egyezséget kötött vele, és visszatért. Erre Alexander elfoglalta Pellát, és mivel szerette volna megkaparintani Theodóros kincseit, Gerasa ellen vonult, háromszoros sáncot vont a város körül, és rohammal elfoglalta. Ezenkívül elpusztította Gaulanát, Seleukeiát és az úgynevezett Antiochos-völgyet, elfoglalta az erős Gamala-várat, elcsapta parancsnokát, Démétriost, mert visszaélései miatt sok volt ellene a panasz, és miután három esztendőt töltött fegyverben, visszatért Judaeába, ahol fényes haditetteiért a nép lelkesen fogadta. De alighogy kipihente hadi fáradalmait, megbetegedett, és mivel betegsége, négynapos váltóláz, nagyon meggyötörte, azt hitte, hogy ha újra kezdi a harci tevékenységet, megszabadul tőle. Mivel azonban éppen rossz időben kezdett hadjáratot, és a fáradalmak meghaladták erejét, nemsokára meghalt, 27 évi uralkodás után. (32)

Ötödik fejezet

Alexandra és a farizeusok

A királyi méltóságot feleségére, Alexandrára hagyta, abban a meggyőződésben, hogy a zsidók majd szívesen engedelmeskednek neki, mert semmi része nem volt kegyetlenkedéseiben, s mert a nép megszerette, ugyanis ismételten szót emelt a törvénytelenségek ellen. Ebben a várakozásában nem is csalódott: a gyenge nő valóban biztosítani tudta uralmát, főképpen a jámborságáról alkotott kedvező vélemény révén. Mert a nép ősi szokásait pontosan megtartotta, és azokat, akik a szent törvényeket megszegték, azonnal elcsapta hivatalukból. Alexandertől származó két fia közül Hyrkanost kinevezte főpapnak, mert ő volt az idősebb, s ezenfelül sokkal kényelmesebb ember is volt, semhogy az uralkodásban nehézségeket támaszthatott volna neki; a fiatalabbikat, Aristobulost, mivel szenvedélyes ember volt, magánéletre kárhoztatta.

Tevékeny részt vettek uralkodásában a farizeusok, az egyik zsidó felekezet tagjai, akiket különösen jámbornak és törvénytudónak tartottak. Alexandra, mint istenfélő asszony, különös jóindulatot tanúsított irántuk, ők pedig nemsokára ujjuk köré csavarták az egyszerű asszonyt, s tulajdonképpen ők maguk uralkodtak: száműztek és visszahívtak embereket, elfogtak és szabadon bocsátottak bárkit, akit akartak. Mindent összevéve, ők élvezték a királyi méltóság előnyeit, Alexandra viselte költségeit és terheit. Egyébként alkalmas volt az államvezetésre. Fő gondja volt haderejének gyarapítása, úgyhogy nemsokára megkétszerezte csapatai számát, és rengeteg idegen zsoldost is fogadott szolgálatába; ezzel egyrészt fokozta a honvédelem erejét, másrészt pedig kellő félelmet tudott kelteni az idegen uralkodókban. Ámbár alattvalóin ő uralkodott, rajta a farizeusok uralkodtak.

Ezeknek a rovására kell írni, hogy egy bizonyos Diogenés nevű előkelő férfiút, aki Alexander barátja volt, kivégeztek. Azzal vádolták, hogy ő tanácsolta Alexandernek a 800 hadifogoly kivégzését. Ugyancsak keresztülvitték a királynénál, hogy (33) a többi férfit is halállal büntessék, akik Alexandert erre rábeszélték. Alexandra vallásosságból teljesen alárendelte magát a farizeusoknak, úgyhogy ezek azt adták hóhérkézre, akit akartak. Azok közül, akik szüntelen veszedelemben forogtak, a legtekintélyesebbek Aristobuloshoz folyamodtak, és ennek sikerült is rávennie anyját, hogy a magasállású férfiakat megkíméljék; ha nem is tartja őket ártatlanoknak, elégedjék meg azzal, hogy száműzi őket a városból. Miután tehát büntetlenséget biztosítottak nekik, ezek mindenfelé elszéledtek a tartományban. Ezek után Alexandra azzal az ürüggyel, hogy Ptolemaios folytonosan szorongatja Damaskost, elindította hadseregét, és könnyűszerrel elfoglalta a várost. Azután szerződésekkel és ajándékokkal igyekezett rávenni az elvonulásra Tigranés armeniai királyt, aki Ptolemaist körülzárta, és Kleopatrát ostromolta. De ez saját jószántából is hamarosan elvonult. Ugyanis Lucullus betört Armeniába.

Ez idő tájt megbetegedett Alexandra, és kisebbik fia, Aristobulos, megragadta az alkalmat, hogy rengeteg hűséges híve segítségével, akik fiatalos szenvedélyességéért szerették, sorra elfoglalja a várakat. Azon a pénzen, amit ezekben zsákmányolt, zsoldosokat fogadott, és királynak kiáltatta ki magát. Hyrkanosnak ez nagyon fájt, mire anyja megsajnálta, és kiadta a parancsot, hogy Aristobulos feleségét és gyermekeit börtönözzék be az Antonius-várba. Ez hatalmas erődítmény volt, közvetlenül a templom északi oldalánál, régebben Baris volt a neve, de Antonius kormányzósága idején róla nevezték el, mint ahogy Sebasté és Agrippias városok is Sebastos és Agrippa tiszteletére kapták ezt a nevüket Alexandra még mielőtt megrendszabályozhatta volna Aristobulost azért, mert megkaparintotta bátyja örökségét, kilenc évi uralkodás után meghalt. (34)

Hatodik fejezet

Aristobulos és Hyrkanos trónviszálya

A jogos trónörökös természetesen Hyrkanos volt, halálos ágyán anyja is ráruházta a királyi méltóságot; de Aristobulos volt az erélyesebb és tehetségesebb. Abban az ütközetben, amelyet Jerikó mellett a trónért vívtak, valóban elpártolt Hyrkanostól híveinek javarésze, és átment Aristobuloshoz. Hyrkanos megmaradt hű embereivel elmenekült, és még idejében eljutott az Antonius-várba, ahol Aristobulos feleségét és gyermekeit túszként tartotta. Mielőtt jóvátehetetlenül ellenségekké váltak volna, kiegyezett öccsével úgy, hogy Aristobulos legyen a király, ő maga pedig lemond á trónról, egyébként azonban megtartja mindazokat a megtiszteltetéseket, amelyek a király testvérét megilletik. Ezzel a feltétellel kibékültek a templomban, megölelték egymást az egész néptömeg szemeláttára, és lakást cseréltek: Aristobulos beköltözött a királyi palotába, Hyrkanos pedig Aristobulos házába.

Mikor Aristobulos ilyen váratlanul a trónra jutott, többi ellenségét is félelem fogta el, különösen pedig Antipatrost, akit már régóta gyűlölt. Ez idumaeai születésű ember volt, és származásánál, gazdagságánál és hatalmánál fogva egyik főembere volt népének. Ez az Antipatros most rávette Hyrkanost, hogy meneküljön Aretas arab királyhoz, mert így visszaszerezheti királyi méltóságát; Aretast is rávette, hogy fogadja magához Hyrkanost, és segítse vissza trónjára. És hogy Aretas hajlandóságát erre a megegyezésre még jobban megnyerje, gyalázta Aristobulos jellemét, és magasztalta Hyrkanost; hozzátette, hogy az ilyen hatalmas birodalom uralkodójának kötelessége pártfogásába venni azt az embert, akivel igazságtalanság történt; Hyrkanosszal pedig valóban igazságtalanság történt, mert elvették tőle a trónt, amely őt, mint idősebbet megillette. Miután így mind a kettőt megnyerte magának, Hyrkanos kíséretében éjjel eltávozott a városból, és gyors menetben minden baj nélkül megérkezett Arábia fővárosába, Petrába. Itt Hyrkanost átadta Aretasnak, a királyt áradozó szavakkal és dús ajándékokkal (35) körülhízelegte, és sikerült rávennie, hogy pártfogoltjának hadsereget bocsásson rendelkezésére, amely majd visszaülteti trónjára. Ennek az 50 000 főnyi gyalogos és lovas hadseregnek nem tudott ellenállni Aristobulos, hanem mindjárt az első ütközetben vereséget szenvedett, és beszorult Jeruzsálembe; és bizonyosan ellenségei kezébe került volna, ha Scaurus római hadvezér nem mentette volna fel a várost. Ezt a Scaurust Pompejus Magnus - aki akkor Tigranés ellen hadat viselt - küldte Armeniából Syriába. Mikor megérkezett Damaskos városába, amelyet éppen akkor foglalt el Metellus és Lollius, ezt a két hadvezért máshová rendelte, s akkor értesült a judaeai helyzetről, és azonnal odasietett, mert úgy gondolta, hogy ott majd halászhat a zavarosban.

Alighogy az országba ért, megjelentek nála a két testvér követei, és mindegyik segítségét kérte. De minden jognál és méltányosságnál súlyosabban esett latba az a 300 talentum, amelyet Aristobulos küldött. Scaurus, miután átvette ezt az összeget, hírnökök útján megfenyegette Hyrkanost és az arabokat, hogy Pompejus és a rómaiak beleavatkoznak az ügybe, ha nem hagy-

ják abba az ostromot. Erre Aretas rémülten kivonult Judaeából, és Philadelphiába ment, Scaurus pedig visszatért Damaskosba. Aristobulos azonban nem érte be annyival, hogy megszabadult a fogságbaeséstől, hanem egész haderejével üldözőbe vette az ellenséget, és Papyrón falu mellett csatára kényszerítette, amelyben több mint 6000 embert levágott; ezek között volt Antipatros testvére, Phallión is.

Hyrkanos és Antipatros most, az arabok segítsége nélkül, már csak ellenfeleikben reménykedtek, és mivel Pompejus Syrián átvonulóban éppen Damaskosba érkezett, hozzá menekültek. Nem vittek neki ajándékot, csak azokra a jogcímekre hivatkoztak, amelyeket már Aretas előtt is hangoztattak, és kérték, hogy kárhoztassa Aristobulos erőszakos eljárását, és ültesse a trónra azt, akinek koránál és jelleménél fogva igénye van rá. De Aristobulos sem maradt tétlen, hanem abban bizakodva, hogy Scaurust már megvesztegette, ugyancsak oda érkezett, mégpedig az elképzelhető legnagyobb királyi pompával. Mivel azonban méltatlannak tartotta az alázatoskodást, és semmi (36) áron sem volt hajlandó még a maga előnyéért sem jobban megalázkodni, mint amennyire méltósága megengedte, Diospolis város irányában visszament.

Ezt rossz néven vette Pompejus, és mivel ugyancsak Hyrkanos a hívéivel együtt szüntelen kérésekkel ostromolta, a római hadsereggel és nagyszámú syriai segédcsapatokkal megindult Aristobulos ellen. Mikor Pella és Skythopolis mellett Koreaiba érkezett, Judaea határára, akkor értesült, hogy Aristobulos a pompásan felszerelt és magas hegy csúcsán fekvő Alexandreion várába menekült. Felszólítást intézett hozzá, hogy jöjjön le a várból. Aristobulosnak semmi kedve sem volt eleget tenni a hetyke felszólításnak, s inkább a végsőkre szánta magát. Mivel azonban látta, hogy embereit elfogta a félelem, és barátai is rábeszélték, hogy gondoljon a rómaiak legyőzhetetlen erejére, engedett az unszolásnak, és lement Pompejushoz. Ott aztán bőbeszédűen magyarázgatni kezdte, hogy miért van joga a trónra, majd visszatért a várba. Később bátyja kérésére ismét lement, megtárgyalta vele a jogkérdést, és anélkül, hogy Pompejus kifogást emelt volna ellene, megint felment a várba. Remegve és reménykedve ment le a várból, hogy Pompejust könyörgéseivel rávegye követelései teljesítésére; vissza azonban úgy ment, hogy ne lássák meg rajta, mintha máris elveszettnek tekintené ügyét. Mikor azonban Pompejus felszólította, hogy adja át a várakat, és kényszerítette, hogy sajátkezű levélben adjon parancsot az elvonulásra a parancsnokoknak - akiknek az volt az utasításuk, hogy csak királyuk írásos parancsának engedelmeskedhetnek -, eleget tett ugyan a követelésnek, de mindjárt utána elkeseredetten Jeruzsálembe vonult, és harcra készült Pompejus ellen.

Pompejus azonban a nyomában volt, és nem engedett neki időt a felkészülésre, s még jobban megerősítette harcvágyában Mithridatés halálának híre, amit Jerikóban kapott meg. Ez Judaea legtermékenyebb vidéke, s bőven tenyészik itt a pálma és balzsamfa. A balzsamot úgy nyerik, hogy éles kövekkel felhasítják a fák kérgét, és a nyílásból kicsorgó folyadékot felfogják. Itt ütött tábort egy éjszakára Pompejus, és hajnalban megindult Jeruzsálem ellen. Megjelenése megrémítette Aristobulost, (37) könyörögve eléje ment, és sikerült is Pompejus haragját lecsillapítania azzal, hogy nagy összegű kártérítést ígért neki, s megígérte, hogy önmagát is és a várost is hatalmába adja. De egyik ígéretét sem tartotta meg, mert mikor Gabinius megjelent a pénz átvételére, Aristobulos hívei be sem engedték a városba.

Hetedik fejezet

Pompejus elfoglalja Jeruzsálemet

Ezen Pompejus annyira felháborodott, hogy elfogatta Aristobulost, és mikor a város közelébe jutott, alkalmas helyet keresett, ahonnan támadhasson. De látta, hogy a falakat nagyon nehéz megostromolni, mert rendkívül erősek, és azonkívül mély szakadék van előttük, továbbá hogy a

szakadék mögött levő szentély úgy meg van erősítve, hogy ha el is foglalja a várost, ott egy második védővárba ütközik.

Amíg így hosszabb ideig nem tudott megfelelő elhatározásra jutni, a város lakosságában viszálykodás támadt, amennyiben Aristobulos hívei a háború mellett és a király kiszabadítása érdekében kardoskodtak, a Hyrkanos pártján álló polgárok pedig meg akarták nyitni a kapukat Pompejus előtt. Egyébként a kitűnően kiképzett római hadsereg olyan félelmet gerjesztett bennük, hogy az utóbbi párt egyre jobban fölülkerekedett. Mikor Aristobulos hívei látták, hogy kisebbségben vannak, visszavonultak a templomba, lerombolták azt a hidat, amely a templomot a várossal összekötötte, és a végső ellenállásra készültek. A másik párt azonban behívta a rómaiakat a városba, és átadta nekik a királyi palotát; erre Pompejus alvezérét, Pisót egy csapat élén beküldte a városba. Ez megszállta a várost, és mivel nem sikerült a templomba menekült lázadókat szép szavakkal átpártolásra bírnia, felkészült az ostromra; ebben Hyrkanos párthívei szóval és tettel készséggel segítették.

Maga Pompejus észak felől a sáncokat és az egész völgyszakadékot földdel töltötte be; az anyagot a katonák hordták (38) össze. Ez a feltöltés egyébként nagyon nehéz volt, egyrészt a szakadék mélysége miatt, de azért is, mert a zsidók felülről mindenképpen igyekeztek zavarni a munkát. A rómaiak nem is jutottak volna a dolog végére, ha Pompejus nem éppen a hetedik napot használta volna fel a szakadék betöltésére, mert ilyenkor a zsidók vallásuk parancsai értelmében minden munkától tartózkodtak; egyúttal ezeken a napokon megtiltott a katonáknak minden néven nevezendő csetepatét, mert a zsidóknak, személyes védelmük érdekében, szombati napon is szabad fegyverhez nyúlniok. Mikor végre a szakadékot betöltötték, a töltésen magas tornyokat emeltetett, és felállíttatta a Tyrosból magával hozott ostromgépeket, amelyekkel megpróbált rést ütni a falakon; közben parittyásai visszakergették azokat, akik felülről meg akarták hiúsítani az ostromot. Egyébként éppen ezen az oldalon a rendkívül magas és jól megépített bástyák nagyon sokáig ellenálltak.

Ámbár a rómaiaknak nagyon sok fáradalmat kellett elviselniök, Pompejus, haragja ellenére, mégis kénytelen volt csodálkozni a zsidók szívós kitartásán és különösen azon, hogy a lövedékek záporában sem hagyták abba egy pillanatra sem istentiszteleteiket. Tudniillik a mindennapi áldozatokat, tisztulásokat és az istentiszteleteket a legpontosabban elvégezték, mintha tökéletes béke uralkodnék a városban. Sőt a város elfoglalásakor, mikor egész napon át felhalmozódtak honfitársaik hullái az oltár körül, akkor sem hagyták abba a törvényszabta istentiszteletet. Ugyanis az ostrom harmadik hónapjában a rómaiak, miután nagy áldozatok árán elpusztították az egyik bástyát, benyomultak a szentélybe. Az első, aki a falakon vakmerően behatolt a városba, Cornelius Faustus volt, Sulla fia, akit csapatainak élén két százados követett, Furius és Fabius. A zsidók egyszerre körülzárták valamennyit, és egyeseket akkor öltek meg, mikor a templomba menekültek, a többieket pedig harc közben.

Ekkor történt, hogy sok pap, ámbár látta, hogy az ellenség kivont karddal rohan rájuk, rendíthetetlenül folytatta a szent szolgálatot; ott gyilkolták meg őket, amint éppen bemutatták az ital- és füstáldozatot; ezeknek fontosabb volt az istentisztelet, (39) mint a tulajdon életük. A legtöbbet saját honfitársaik vágták le, akik más párton voltak; sokan levetették magukat a mély szakadékba; mások végső kétségbeesésükben felgyújtották a falak gerendaépítményeit, és a tűzben lelték halálukat 12 000 zsidó pusztult el így; a rómaiaknak csak néhány halottjuk volt és számos sebesültjük.

Ebben a szörnyű helyzetben semmi sem háborította fel *a* népet úgy, mint az a tény, hogy idegenek hatoltak be a szentélybe, amelyet eddig még senki sem látott. Tudniillik Pompejus kíséretével bement a templomnak abba a részébe, ahová csak a főpapnak volt szabad belépnie, és megtekintette az ott elhelyezett tárgyakat: a hétágú lámpatartót a lámpákkal, az áldozati asztalt, az áldozati edényeket és füstölőedényeket, amelyek mind színaranyból voltak, a

töméntelen füstölőszert és a körülbelül 2000 talentumnyi templomi kincset De sem ezekhez, sem a szent edényekhez nem nyúlt; ellenkezőleg mindjárt másnap a város elfoglalása után a templomszolgákkal megtisztíttatta a templomot, és elrendelte, hogy mutassák be a hagyományos áldozatokat. Azután Hyrkanost ismét kinevezte főpappá, egyrészt azért, mert az ostrom alatt rendkívül készségesnek mutatkozott, különösen pedig azért, mert a vidékről összesereglett népet, amely Aristobulos érdekében fegyvert akart fogni, visszatartotta ettől. Jó hadvezérhez illő módon inkább jóindulattal, mint elrettentéssel igyekezett a népet megnyerni. A hadifoglyok között volt Aristobulos apósa is, aki egyben nagybátyja volt A háború fő értelmi szerzőit Pompejus lefejeztette, Faustust pedig és azokat akik parancsnoksága alatt hősiesen harcoltak pompás hadi kitüntetésekkel jutalmazta. Végül az országra és Jeruzsálem városára hadisarcot rótt ki.

A háború legközelebbi következménye az volt, hogy Pompejus azokat a városokat, amelyeket a zsidók Coelesyriában elfoglaltak, elvette tőlük, az akkori római helytartó parancsnoksága alá rendelte, és a zsidókat visszaszorította határaik közé. A zsidóktól elpusztított Gadara várost egyik felszabadított rabszolgájának, Démétriosnak a kedvéért, aki ott született, újra felépíttette. Aztán felszabadította a zsidó uralom alól az ország valamennyi városát, amelyeket nem pusztítottak el eddig; ezek (40) voltak: Hipos, Skythopolis, Pella, Samaria, Jamnia, Marisa, Azótos és Arethusa, továbbá Gaza, Joppé, Dora tengerparti városokat és azt a tengerparti várost, amelynek azelőtt Stratónos Pyrgos (Stratón tornya) volt a neve, s amelyet később Herodes király pompásan újjáépíttetett, és Kaisareiának nevezett el. Mindezeket a városokat visszaadta bennszülött polgárainak, és Syria tartományhoz csatolta. Miután még Syriát, Judaeával és az Egyiptom és Euphrates között fekvő területtel együtt, Scaurus kormányzósága alá rendelte, akinek két légiót adott parancsnoksága alá, maga Kilikián át Rómába sietett, ahová magával vitte hadifoglyul Aristobulost és családját, két leányát és két fiát. Az egyik fia, Alexander, útközben megszökött, azonban a másikat, Antigonost, nővéreivel együtt Rómába vitték.

Nyolcadik fejezet

Aristobulos fia, Alexander, Gabiniustól vereséget szenved.
Aristobulos megszökik Rómából, de veresége után visszaviszik

Eközben Scaurus betört Arábiába. Petra városához a nehéz terep miatt nem tudott hozzáférkőzni, ehelyett elpusztította a környékét, ámbár ez is kemény munka volt, mert hadserege már-már éhínséget szenvedett Hyrkanos haladéktalanul segítségére sietett és élelmiszereket küldött Antipatros útján. Mivel egyébként Antipatros barátságban volt Aretasszal, Scaurus elküldte hozzá, hogy: az arab király pénzén vásárolja meg tőle a békét. Aretas csakugyan beleegyezett abba, hogy háromszáz talentumot fizet, mire Scaurus visszavonta hadseregét Arábiából.

Aristobulos fia, Alexander, aki megszökött Pompejustól, és lassanként nagy hadsereget toborzott, betört Judaeába, és dúlta az országot, nagy gondot okozott Hyrkanosnak. Már-már úgy látszott, hogy hamarosan sikerül Hyrkanost letaszítania trónjáról, mert hamar Jeruzsálem előtt termett, és hozzáfogott a Pompejustól elpusztított fal felépítéséhez, azonban Gabinius, aki Scaucus utóda lett Syriában, és már ismételten bizonyságot tett (41) katonai kiválóságáról, nyomban haddal vonult Alexander ellen, akit annyira megijesztett ez a felvonulás, hogy hadsereget megerősítette: már 10 000 gyalogosa és 1500 lovasa volt. Ezenfelül a megfelelő helyeket, Alexandreiont, Hyrkaneiont és Machairost, az arab hegyvidék szomszédságában megerősítette.

Gabinius most hadseregének egyik részével előreküldte Marcus Antoniust, és maga a fő erővel utána nyomult. Antonius alvezéreivel egyesültek aztán Antipatros válogatott csapatai és a többi zsidó haderő, Malichos és Peitholaos vezetésével, majd Alexandros ellen indultak. Hamarosan megérkezett Gabinius is csapataival. Ezzel az egyesült hadsereggel Alexander nem mert szembeszállni, hanem visszavonult, azonban Jeruzsálem közelében harcra kényszerítették; az ütközetben 6000 embert vesztett: 3000 elesett, 3000 hadifogságba került. Ő maga maradék csapataival Alexandreionba menekült.

Mikor Gabinius a vár alá érkezett, és ott népes zsidó tábort talált, megpróbálta őket harc nélkül megnyerni: bocsánatot ígért nekik mindazért, ami történt. Mivel azonban hallani sem akartak a békés megegyezésről, rengeteget lemészárolt közülük, a többit pedig bekergette a várba. Ebben az ütközetben különösen kitűnt Marcus Antonius parancsnok; mert ámbár mindig vitézül viselkedett, még sohasem harcolt oly hősiesen, mint most Gabinius egy csapatrészt hátrahagyott a vár ostromlására; maga pedig tovább indult, hogy azokat a városokat, amelyek nem szenvedtek túlságosan, helyreállíttassa, azokat pedig, amelyek egészen elpusztultak, újra felépíttesse. Így parancsára újjáépítették a következő városokat: Skythopolis, Samaria, Anthédón, Apollónia, Jamnia, Rapheia, Marissa, Dóra, Gabala, Azótos, és még sok mást, amelyekben aztán a régi lakosok örömmel telepedtek vissza.

Miután ezt elintézte; megint Alexandreion ellen vonult, és oly erélyesen folytatta az ostromot, hogy Alexander kétségbeesésében követeket küldött hozzá, és kérte, bocsássa meg eddigi ballépéseit; átadta neki a még birtokában levő Hyrkaneion és Machairos várakat, és nemsokára Alexandreiont is kiszolgáltatta. Gabinius mindezeket az erődítményeket leromboltatta; nehogy újabb háború tűzfészkeivé váljanak; ezt pedig (42) Alexander anyjának tanácsára cselekedte, aki aggódott Rómában raboskodó férjéért és gyermekeiért, és elment Gabiniushoz, hogy jóindulatra hangolja. Erre Gabinius elkísérte Hyrkanost Jeruzsálembe, rábízta a templom főfelügyeletét, és az államigazgatást úgy rendezte be, hogy a legelőkelőbbeket állította az ügyek élére. Aztán az egész népet öt közösségre osztotta, és úgy rendelkezett, hogy az első Jeruzsálemben, a második Gadarában, a harmadik Amathusban, a negyedik Jerikóban, az ötödik a galileai Sepphórisban tartsa gyűléseit A zsidók legnagyobb örömükre ezentúl arisztokratikus kormányzat alatt éltek.

Nem sokkal utóbb Aristobulos megszökött Rómából, és rengeteg zsidót vont pártjára, akik részben örökös lázadók voltak, részben pedig régi hívei, és megint háborús zűrzavart támasztott. Mindenekelőtt megszállta Alexandreiont, és legelső dolga volt megerősíteni. De mikor arról értesült, hogy Gabinius hadsereget küldött ellene Sisenna, Antonius és Servilius parancsnoksága alatt, visszavonult Machairosba. Ekkor a hasznavehetetlen csőcseléket elzavarta, és csak a fegyvereseket tartotta maga mellett, körülbelül 8000 embert; ezek között volt Jeruzsálem alparancsnoka, Peitholaos is, aki 1000 emberével hozzá pártolt. A rómaiak azonban nyomon követték őket, és ütközetre került a sor, amelyben Aristobulos katonái vitézül harcoltak ugyan, és sokáig helytálltak, végül azonban vereséget szenvedtek a rómaiaktól: 5000 embere elesett, körülbelül 2000 egy magaslatra menekült, a többi 1000 Aristobulos vezetése alatt áttörte a római vonalakat, és beszorult Machairosba. Itt a királynak az első estén a romok közt volt csak éjjeli szállása; aztán úgy-ahogy megerősítette a várat abban a reményben, hogy új hadsereget toborozhat, ha a háború üteme meglassúdik. Mikor a rómaiak támadtak, két napig szinte erején felül védekezett, de aztán foglyul ejtették, és Rómából vele együtt megszökött fiával, Antigonosszal bilincsbe verték, és Gabiniushoz vitték, aki visszaküldte őket Rómába. Rómában a szenátus őt magát börtönbe vetette, gyermekeit pedig visszavitette Judaeába, mert Gabinius írásban jelentette, hogy ezt a várak átadása fejében megígérte Aristobulos feleségének.

Most Gabinius hadjáratra akart indulni a parthusok ellen, de (43) ebben megakadályozta Ptolemaios ügye. Miatta vissza kellett fordulnia az Euphratestől, hogy visszahelyezze őt Egyiptom trónjára; ebben hathatósan segítette Hyrkanos és Antipatros. Főképpen Antipatros szerzett neki pénzt, fegyvert, gabonát és segédcsapatokat; azokat a zsidókat, akik Pélusionban

laktak, és Egyiptom kapujának védelme volt feladatuk, rávette, hogy Gabiniust bocsássák keresztül. Egyébként Gabinius elvonulása után egész Syriában kitört a viszálykodás, és Alexander, Aristobulos fia, megint elpártolásra bírta őket; tekintélyes hadsereget toborzott, és azt a tervet forgatta fejében, hogy a tartományban minden rómait lemészárol. Gabinius, aki e zavargások miatt visszasietett Egyiptomból, emiatt rendkívül nyugtalankodott, és elküldte a lázadókhoz Antipatrost, akinek sikerült is jobb belátásra bírnia őket. De 30 000 ember még mindig hű maradt Alexanderhez, és Gabinius azonnal megindult, hogy ezeket leverje. A zsidók szembeszálltak vele, és az Itabyrion-hegy mellett ütközetre került sor, amelyben 10 000 zsidó elesett, a többi pedig menekülés közben szétszóródott. Gabinius most Jeruzsálembe vonult, és az államigazgatást Antipatros kívánsága szerint rendezte be. Innen tovább ment, megverte a nabataiosókat, és két parthus szökevényt, Mithridatést és Horsanést,. titokban elbocsátott, katonáinak pedig azt mondta, hogy megszöktek.

Gabinius utóda a syriai helytartóságban Crassus volt Ez a parthusok elleni hadjárat céljaira a jeruzsálemi templomból az aranykincsen kívül elvitte azt a 2000 talentumot is, amihez Pompejus nem nyúlt hozzá. Egyébként alig kelt át az Euphratesen, máris elpusztult hadseregével együtt, Erről azonban itt nem kell többet beszélnem.

Crassus halála után a parthusok megpróbáltak benyomulni Syriába, azonban Cassius, aki ebbe a tartományba menekült, visszaverte őket. Miután Cassius ily módon biztosította Syriát, Judaeába sietett, elfoglalta Taricheait, és mintegy 10 000 zsidót rabszolgaságba hurcolt. Aztán Antipatros tanácsára megölette Peitholaost, aki Aristobulos lázadó híveit maga köré gyűjtötte. Antipatros egy Kypron nevű előkelő arab leányt vett feleségül, akitől később négy fia született; Phasael, Herodes, a (44) későbbi király, Josephus és Pheróras, és egy leánya, Salome. A körülötte uralkodó fejedelmekkel barátságos viszonyt tartott fenn, és a rokonság révén különösen jó viszonyba került az arab királlyal; mikor Aristobulos ellen megkezdte a háborút, gyermekeit is az ő oltalmára bízta. Cassius szerződéssel kényszerítette Alexandert arra az ígéretre, hogy békességben marad, és aztán megindult az Euphrates felé, hogy megakadályozza a parthusok átkelését. Erről máshol lesz szó.

Kilencedik fejezet

Aristobulos és Alexander meggyilkolása.
Antipatros Caesarhoz pártol

Miután Pompejus a szenátussal együtt az Ión-tengeren túlra menekült, és Caesar lett Róma és az egész birodalom ura, kiszabadította Aristobulost a fogságból, rábízott két légiót, és minél előbb Syriába akarta küldeni, abban a reményben, hogy az ő segítségével ezt a tartományt és egész Judaeát könnyűszerrel megnyeri magának. Azonban az irigység Aristobulos jószándékát és Caesar reményeit is meghiúsította. Mert Pompejus párthívei méreggel eltették láb alól Aristobulost; holttestét sokáig nem lehetett eltemetni hazai földben, hanem mézben óvták meg az enyészettől mindaddig, amíg később Antonius el nem küldte a zsidóknak, hogy eltemessék a királyi sírboltban.

Fiát, Alexandert, Scipio lefejeztette Antiochiában, mégpedig Pompejus parancsára úgy, hogy előbb a rómaiak ellen elkövetett hűtlensége miatt bűnpert indítottak ellene. Testvéreit Ptolemaios Mennaios vette oltalmába, aki Chalkisban, a Libanon tövében uralkodott; fiát, Philippiont, elküldte Askalónba, hogy elhozza őket. Ennek sikerült Antigonost és húgait is erőszakkal elvenni anyjuktól, Aristobulos özvegyétől, és elvinni apjához. A fiatalabbik leányba, Alexandrába beleszeretett, és feleségül is vette, azonban emiatt apja megölette; ezek után maga

(45) Ptolemaios vette feleségül Alexandrát, és most már a rokonság miatt felesége testvérei iránt is különös jóindulatot tanúsított.

Pompejus halála után Antipatros merész fordulattal Caesarhoz pártolt. Mikor Mithridatés pergamoni király hadseregével Egyiptomba akart vonulni, és Askalónnál kénytelen volt megállni, mert nem tudta kikényszeríteni az átvonulást Pélusionnál, Antipatros nem csupán a szövetséges arabokat vette rá, hogy segítséget nyújtsanak, hanem maga is odavonult mintegy 3000 főnyi zsidó gyalogsággal. Ezenfelül a syriai főembereket és Ptolemaios és Jamblichos libanoni fejedelmeket is rávette, hogy segédcsapatokat küldjenek, s ezeknek a befolyása alatt az egész környék városai készségesen megígérték támogatásukat. Miután ily módon Antipatros fáradozásai következtében Mithridatés hadereje rendkívül megerősödött, ebben bizakodva Pélusion elé vonult, és mikor útját állták, ostrom alá vette a várost. A. város bevétele alkalmával különösen kitűnt vitézségével Antipatros, mert a falnak azon a részén, ahol ő vezette az ostromot, rést ütött, és elsőnek nyomult be a városba csapata élén.

Így esett el Pélusion; de a hadsereget a további előnyomulás közben ismételten feltartóztatták, elsősorban azok az egyiptomi zsidók, akik az úgynevezett Oniás-körzetben laktak. Megint csak Antipatrosnak sikerült rávennie őket, hogy megszüntessék az ellenállást, sőt arra is, hogy a csapatokat a szükséges élelmiszerekkel ellássák. Ennek következtében Memphis környékének lakosai is tartózkodtak az ellenségeskedéstől, és önszántukból csatlakoztak Mithridatéshez. Ez most megkerülte a deltát, és a többi egyiptomit harcra kényszerítette azon a tájon, amelyet „zsidó tábornak" neveznek. Itt ő maga és egész jobbszárnya veszedelembe került, de Antipatros a folyóparton segítségére sietett, és kiszabadította szorult helyzetéből, miután előbb a parancsnoksága alatt álló balszárnnyal a vele szemben álló ellenséges seregrészt visszaszorította. Aztán Mithridatés üldözőire vetette magát, sokat lemészárolt közülük, a többit pedig oly messzire kergette, hogy táborukat is sikerült elfoglalnia. A harcban mindössze 80 embert vesztett, Mithridatés azonban menekülés közben mintegy 800 katonáját (46) elvesztette. Egyébként Mithridatés, miután ily módon váratlanul megmenekült a veszélytől, őszintén elismerő jelentést terjesztett Caesar elé Antipatros vitézkedéséről.

Erre Caesar elismerését fejezte ki Antipatrosnak, és bizonyos, reményekkel kecsegtette; ezzel arra ösztökélte, hogy további kockázatokat is vállaljon érte. Ezekben a vállalkozásokban Antipatros mindig rendkívüli vakmerőséget tanúsított, és nemsokára véges-végig sebhelyek borították testét, hősiességének emlékei. Miután Caesar rendet és nyugalmat teremtett Egyiptomban, és visszavonult Syriába, megajándékozta Antipatrost adómentességgel és római polgárjoggal, egyébként is számos jelét ndta iránta való megbecsülésének és jóindulatának, úgyhogy Antipatrost mindenki irigyelte. Azt is Antipatros befolyásának kell tulajdonítani, hogy Caesar megerősítette Hyrkanost főpapi méltóságában.

Tizedik fejezet

Caesar kinevezi Antipatrost Judaea helytartójának.
Phasael Jeruzsálem parancsnoka, Herodes Galilea helytartója.
Hyrkanos törvényszék elé idézi Herodest

Ebben az időben furcsa módon az történt, hogy Aristobulos fia, Antigonos, aki Caesar környezetében volt, még jobban megnövelte Antipatros tekintélyét, mert ahelyett, hogy kesergett volna atyja sorsán, akit közhiedelem szerint azért mérgeztek meg, mert ellensége volt Pompejusnak, ahelyett hogy folyton panaszkodott volna Scipio kegyetlenkedésén, amellyel testvérét kivégeztette, és ahelyett hogy lihegő gyűlölködéssel szánalmat akart volna ébreszteni, inkább hangosan vádaskodott Hyrkanos és Antipatros ellen. Azzal vádolta őket, hogy jogtalanul

kiűzték testvéreivel együtt hazájából és durva erőszakkal zsarnokoskodtak a népen, és az egyiptomi hadjáratra sem Caesar iránti hűségből küldtek segédcsapatokat, hanem azért, mert régebbi ellenségeskedéseik miatt féltették a bőrüket, és Pompejus iránti hűségük miatt is el akarták terelni magukról a gyanút. (47)

Ekkor Ántipatros feltépte ruháját, megmutatta sebhelyeit, és kijelentette: bizonyára nincs szükség szavakra, hogy bizonyítsa Caesar iránti hűségét; mert ha ő maga hallgat is, teste hangosan tanúbizonyságot tesz. Csodálkozik azonban Antigonos szemtelenségén, hiszen olyan ember fia, aki a rómaiaktól megszökött, és ellensége a rómaiaknak, s felforgatásra hajlamos, mint az apja, s most mégis merészel vádat emelni mások ellen a római fővezérnél, holott örülhetne, hogy még él. Mert egyáltalán nem nyomorúsága miatt akar most részt nyerni az államügyekben, hanem csak azért, hogy a zsidókat fellázítsa, és visszaéljen hatalmával azoknak a rovására, akiktől kapta.

Amint Caesar erről értesült, kijelentette, hogy Hyrkanos mindenképpen megérdemli a főpapi méltóságot, Antipatrosnak pedig szabad választására bízta, hogy más magas állást kérjen, ez viszont Caesarra bízta a megtiszteltetés megválasztását. Caesar kinevezte egész Judaea helytartójának, azonfelül engedélyt adott neki, hogy szülővárosa elpusztult falait újjáépíthesse. Caesar elrendelte, hogy ezeket a kitüntetéseit ércbe véssék, és Antipatros igazságosságának és érdemeinek emlékezetére a Capitoliumon helyezzék el.

Antipatros ezek után elkísérte Caesart Syria határáig, aztán visszatért Judaeába. Mindenekelőtt helyreállította Jeruzsálem falait, amelyeket Pompejus lerombolt, aztán beutazta az országot, hogy részben fenyegetésekkel, részben jótanácsokkal véget vessen a nyugtalankodásnak. Kijelentette, hogy mindenki békén és nyugodtan élhet, aki hű marad Hyrkanoshoz, zavartalanul élvezheti birtokát és az általános békét. Aki azonban lépre megy a nagyszájú lázadók hazudozásainak, akik csak a maguk hasznát nézik, az Hyrkanosban védelmező helyett emberére akad, szelíd uralkodó helyett zsarnokra, a rómaiakban és Caesarban pedig urai és barátai helyett ellenségre. Mert a rómaiak semmiképpen sem fogják tűrni annak a férfiúnak a megbuktatását, akit ők maguk helyeztek méltóságába. Miután így megmondta véleményét, legjobb belátása szerint elrendezte az ország ügyeit; tudta, hogy Hyrkanos nemcsak lusta, hanem erélytelen ember is ahhoz, hogy teljesítse uralkodói kötelességeit. Tehát legidősebb fiát, Phasaelt kinevezte Jeruzsálem és (48) környéke parancsnokává, másik fiát, Herodest, aki még fiatal volt, ugyanilyen megbízással Galileába küldte.

Herodes kemény és céltudatos ember volt, és erejének bebizonyítására csakhamar alkalmat talált. Ezékiás rablóvezért, aki erős bandájával Syria határait nyugtalanította, elfogatta, és számos cimborájával együtt kivégeztette; ezzel a syriaiakat nagy hálára kötelezte, úgyhogy a falvakban és városokban úgy ünnepelték, mint a béke szerzőjét és a magántulajdon megvédelmezőjét. Ezen a réven ismerte meg őt Sextus Caesar is, aki a nagy Caesarnak rokona és Syria kormányzója volt. Phasael sem akart elmaradni híres testvére mögött, és különösen abban fáradozott, hogy jóindulatával megnyerje Jeruzsálem lakosait: ámbár korlátlan ura volt a városnak, minden gyalázatos és erőszakos cselekedettől tartózkodott. Így történt, hogy Antipatrost úgy tisztelte a nép, mint királyt, és mindenki úgy hódolt neki, mintha ő volna az állam feje. De ez semmit sem változtatott Hyrkanos iránti hűségén és hódolatán.

De a szerencsés emberek nem kerülhetik el az irigykedést. Hyrkanost már régen bántotta a két fiatalember híre és dicsősége; különösen bosszantották Herodes hőstettei és az a körülmény, hogy ezeket hírnökök útján mindenfelé kikürtölte. Ezenfelül néhány irigykedő udvari ember is folyton uszította, mert szálka volt a szemükben Antipatrosnak és fiainak bölcsessége, és Hyrkanosnak azt mondogatták, hogy tulajdonképpen már le is mondott az uralkodásról Antipatros és fiai javára, és már csak a királyi címe van meg, hatalom nélkül. Vajon meddig akar még megmaradni ebben a tévedésében, meddig tenyészti még az ellenkirályokat? Mert hiszen

ezek már nem helytartók, hanem nyíltan úgy viselkednek, mintha ők volnának az uralkodók, és őt valósággal semmibe veszik. Hiszen Herodes, minden írásbeli vagy szóbeli megbízatása nélkül, egész sor zsidót törvénytelen módon kivégeztetett. Csakhogy ez a törvényszegő nem király, hanem magánember, tehát törvény elé kell állítani, hogy feleljen bűneiért a hazai törvényszék előtt, amelyek megtiltják, hogy jogerős ítélet nélkül bárkit is kivégezzenek.

Ezek a suttogások végül is felbőszítették Hyrkanost, és felháborodásában végre törvény elé idézte Herodest. Atyja (49) biztatására és igaz ügyében bizakodva csakugyan elment Jeruzsálembe, de előbb Galileát katonailag megerősítette, és testőrséget vitt magával; ez nem volt olyan erős, hogy Hyrkanos veszélyesnek tarthatta volna, de elegendő volt arra, hogy irigyei ne lássák védtelennek. Sextus Caesar attól tartott, hogy a fiatalembernek ellenfelei áskálódásai miatt valami baja esik, tehát szigorú parancsot küldött Hyrkanosnak, hogy ejtse el a gyilkosság miatt emelt vádat. Erre Hyrkanos felmentette Herodest, mert már egyébként is hajlott rá, hiszen alapjában véve nagyon szerette.

Herodes most abban a hiszemben, hogy a király akarata ellenére menekült meg az elítéltetéstől, Damaskosba ment Sextus Caesarhoz, és feltett szándéka volt, hogy újabb idézésnek semmi esetre sem tesz eleget. De a gonosz rágalmazók megint ellene akarták uszítani Hyrkanost azzal a gyanúsítással, hogy Herodes haragosan távozott, és ellene fegyverkezik. A király hitelt adott nekik, és mivel látta, hogy ellenfele erősebb, tanácstalanságában nem tudta, mit cselekedjék. Mikor azonban Sextus Caesar még Coelesyria és Samaria helytartójává is kinevezte Herodest, Hyrkanost rémület fogta el, mert a nép rokonszenvezett Herodesszel, akinek most már csakugyan félelmetes volt a katonai ereje; el volt készülve rá, hogy Herodes hamarosan haddal vonul ellene.

Ez a gyanúja helyesnek bizonyult, mert Herodes felháborodásában az ellene emelt vád miatt csakugyan hadsereget toborzott, és Jeruzsálem alá vonult, hogy Hyrkanost megbuktassa. És végre is hajtotta volna ezt a tervét, ha bátyja és anyja nem vonult volna ki elé, és nem csillapították volna le dühét: kérve kérték, hogy érje be ezzel a félelmetes fenyegetődzéssel, és kímélje a királyt, akinek a jóvoltából ekkora hatalomra jutott; ha a törvény elé idézés miatt felháborodott, ismerje el másfelől hálásan, hogy felmentették, és megmenekülését ne azzal hálálja meg, hogy makacsul kitart bosszútervei mellett. Különben is gondolja meg, hogy a hadiszerencse Isten kezében van, és az igazságtalan ügy nem arathat sikert még akkor sem, ha egész hadsereg áll ki mellette, tehát ne vegye bizonyosra a győzelmet, hiszen olyan király ellen akar hadat indítani, aki őt szereti, (50) és sok jótéteménnyel halmozta el, de semmi rosszat sem cselekedett neki, mert csak gonosz tanácsadóinak aknamunkája miatt esik rá most az igazságtalanság árnyéka. Ezek a szavak meggyőzték Herodest, aki egyébként is azon a véleményen volt, hogy jövendő tervei érdekében elegendő volt megmutatni erejét a népnek.

Eközben Apameiában a rómaiak fellázadtak, és polgárháború tört ki, mert Caecilius Bassus, Pompejus kedvéért, orozva megölette Sextus Caesart, és maga vette át seregének főparancsnokságát, Caesar többi tisztje pedig egész haderejével Bassus ellen vonult, hogy a gyilkosságot megbosszúlja. Antipatros fiainak vezetése alatt segédcsapatokat küldött a Caesar-pártiaknak, mert mind a meggyilkolt, mind az élő Caesar barátja volt. A háború sokáig elhúzódott, és közben megérkezett Itáliából Murcus, aki Sextus utóda lett.

Tizenegyedik fejezet

Herodes egész Syria helytartója.
Malichos megmérgezi Antipatrost. Malichos meggyilkolása.

Ebben az időben kezdődött az a nagy római polgárháború, amelynek közvetlen oka az volt, hogy Brutus és Cassius orvul meggyilkolta Caesart. Ez a gyilkosság kimondhatatlan izgalmat keltett. A főemberek viszályba keveredtek, és mindegyik a maga egyéni érdekei szerint csatlakozott ahhoz a párthoz, amelytől a legtöbb előnyt remélhette. Cassius elindult Syriába, hogy az Apameia mellett állomásozó csapatokat megnyerje magának. Itt Murcust kibékítette Bassusszal, békét teremtett az egymással marakodó légiók közt, és Apameiát felszabadította az ostrom alól. Aztán hadserege élén végigvonult a tartományon, és minden városra szinte elviselhetetlen hadisarcot rótt ki.

Mikor a zsidókat is 700 talentum megfizetésére kötelezte, Antipatros - Cassius fenyegetéseinek hatása alatt - a pénz gyors előteremtését fiaira és néhány rokonára bízta; ezek közt (51) volt az iránta ellenséges indulatú Malichos is, annyira sürgős volt a dolog. Herodes volt az első, aki a római vezért kielégítette, mert a Galileából rá eső részt, 100 talentumot, beszállította, és ezzel elnyerte Cassius elismerését, aki most már a többieket megrótta késedelmeskedésük miatt, és a városok ellen is haragra lobbant. Gophna, Ammaus és két más kisebb város lakosait rabszolgaságba hurcolta, és Malichost halállal fenyegette meg, mert lagymatagon intézte a pénz behajtását. Róla és a többi városról Antipatros azzal hárította el a veszedelmet, hogy hamarosan lefizetett még 100 talentumot, és ezzel Cassiust lecsillapította.

De Cassius elvonulása után Malichos egyáltalán nem bizonyult hálásnak Antipatros iránt, inkább titokban áskálódott ellene, pedig már ismételten megmentette az életét, és mindenáron el akarta tenni láb alól, mert Antipatros mindig gátat vetett aljasságainak. Antipatrost nyugtalanította ennek az embernek a hatalma és ravaszsága, tehát átment a Jordán túlsó partjára, hogy az esetleges orvtámadás elhárítására hadsereget toborozzon. Mikor Malichos észrevette, hogy leleplezték, szemtelenül megkörnyékezte Antipatros fiait: Phasaelt, Jeruzsálem parancsnokát, és Herodest, a fegyverraktár felügyelőjét, mentegetődzésekkel és esküdözésekkel rávette, hogy békítsék ki őt atyjukkal. Sőt, mikor Murcus, az akkori syriai helytartó, Malichost felforgató üzelmei miatt ki akarta végeztetni, maga Antipatros járt közben az érdekében, és megint megmentette az életét.

Mikor kitört a háború, egyfelől a fiatalabb Ceasar és Antonius, másfelől Cassius és Brutus pártja között, Cassius és Murcus hadsereget toborzott Syriában, és mivel tapasztalták, hogy Herodes hathatósan kezükre járt ebben, kinevezték egész Syria helytartójának, s egy gyalogos és lovas csapatot adtak parancsnoksága alá. Sőt azt is megígérte neki Cassius, hogy a háború befejezése után megteszi Judaea királyának. Antipatrosnak azonban az életébe került fiának ez a nagy hatalma és a fényes méltóság ígérete. Mert Malichos, aki nem jó szemmel nézte, hogy Antipatros befolyása ennyire erősödik, megvesztegette a király egyik pohárnokát, hogy keverjen mérget Antipatros (52) italába. Így esett áldozatul egy étkezés után Malichos aljasságának ez a tetterős és vezetésre termett férfiú, akinek Hyrkanos a királyság visszaszerzését és megszilárdítását köszönhette.

A nép rendkívül felháborodott Malichos ellen, mert őt gyanúsította a gyilkossággal, de Malichosnak sikerült a gyanút eloszlatnia azzal, hogy kereken tagadott Egyúttal azonban mindenáron igyekezett megszilárdítani helyzetét, és csapatokat toborzott; feltételezte ugyanis, hogy Herodes nem marad veszteg. Herodes csakugyan hamarosan hadsereg élén jelent meg, hogy atyjáért bosszút álljon. Mivel azonban bátyja, Phasael, azt tanácsolta, hogy ne támadja meg nyíltan ezt az embert, mert ez esetleg fellázíthatja a népet, Herodes beleegyezett, hogy

meghallgatja Malichos önigazolását, s úgy tett, mintha gyanúja eloszlott volna. Atyjának fényes temetést rendezett.

Aztán Samariába indult, ahol lázadás tört ki; miután rendet teremtett, katonáival együtt az ünnepre visszatért Jeruzsálembe. Malichost megrémítette Herodes közeledése, és az ő tanácsára Hyrkanos parancsot juttatott el Herodeshez, hogy ne vezessen idegeneket a városba, mert a lakosok az ünnepre már megtisztultak. Herodes azonban sem erre az ürügyre, sem arra, aki ezt üzente, nem hederített, hanem éjnek idején bevonult a városba. Hamarosan megjelent előtte Malichos, és siratta Antipatrost. Herodes ugyancsak színlelésre fogta a dolgot, ámbár alig tudott uralkodni haragján, de azután írásban értesítette Cassiust - aki amúgy is utálta Malichost -, és panaszt emelt atyja meggyilkolása miatt. Cassius azt válaszolta, hogy álljon bosszút a gyilkoson, és a parancsnoksága alá rendelt tribunusoknak titokban azt a parancsot adta, hogy Herodest támogassák ebben az igazságos eljárásban.

Cassius éppen ekkoriban foglalta el Laodikeiát, és mindenfelől özönlöttek hozzá a főemberek koszorúkkal és egyéb ajándékokkal. Herodes ezt az időpontot választotta a bosszúra. Malichos, aki Tyros környékén tartózkodott, gyanút fogott és elhatározta, hogy fiait, akik túszok gyanánt Tyrosban tartózkodtak, titokban megszökteti, és arra készülődött, hogy maga is Judaeába menekül. Kétségbeesett helyzetében még sokkal merészebb terv is megfordult fejében. Úgy gondolta, hogy mivel (53) Cassius el van foglalva az Antonius elleni háborúban, most rábírja a népet, hogy pártoljon el a rómaiaktól, Hyrkanost könnyűszerrel megbuktatja, és elfoglalja a királyi méltóságot.

De a sors megcsúfolta reményeit. Ugyanis Herodes átlátta szándékait, és Hyrkanosszal együtt meghívta lakomára. Aztán odaintette egyik szolgáját, aki mellette állt, és elküldte, látszólag azért, hogy gondoskodjék a tálalásról, de valójában azért, hogy megüzenje a tribunusoknak: álljanak lesben a város előtt. Ezek tudtak Cassius parancsáról, tehát rögtön kardot kötöttek, és kimentek a folyópartra, ahol Malichost körülfogták és lekaszabolták. Hyrkanos a hír hallatára elájult, és összeesett rémületében, de lassan magáho2 tért, és megkérdezte Herodestől, ki ölte meg Malichost. Mikor az egyik tribunus azt felelte rá, hogy „Cassius parancsa", felkiáltott: „Így hát Cassius mentett meg engem és a hazát, mert elpusztította azt, aki mindkettőnk vesztére tört." Nem tudni, vajon Hyrkanos valóban így gondolkozott-e, vagy pedig csak félelemből helyeselte a gyilkosságot. Herodes mindenesetre kitöltötte bosszúját Malichoson.

Tizenkettedik fejezet

Herodesről és Antigonos vereségéről.
Antonius kinevezi tetrarcháknak Phasaelt és Herodest

Midőn Cassius kivonult Syriából, Jeruzsálemben megint lázadás tört ki. Ugyanis egy Helix nevű ember nagy sereg élén megtámadta Phasaelt, hogy Herodes helyett annak testvérén álljon bosszút Malichos meggyilkolásáért. Herodes, aki akkoriban Fabiusnál, Damaskos kormányzójánál tartózkodott, azonnal megindult, hogy testvérének segítségére siessen, de betegsége visszatartotta. Közben azonban Phasael a maga erejéből leverte Helixet, és most Hyrkanosnak hálátlanságot vetett szemére, mert Helixhez húz, és átengedte a várakat Malichos testvérének, aki a legtöbbet, közöttük a legerősebbet: Masadát, már birtokába is vette. (54)

Herodes oly erős volt, hogy nem tehetett ellene semmit; mert alighogy meggyógyult, a várakat megint elvette tőle. Mivel Helix könyörgésre fogta a dolgot, Herodes megengedte, hogy szabadon elvonuljon Masadából. Aztán elkergette Galileából a tyrosi fejedelmet, Mariónt, aki már három ottani erődítményt birtokába vett. A hadjáratban elfogott tyrosiakat Herodes életben hagyta, sőt

néhányat meg is ajándékozott, és úgy bocsátott haza, és ezért a tyrosi lakosság éppúgy megszerette, mint ahogy fejedelmét gyűlölte. S ámbár Marión a fejedelemséget Cassiustól kapta, aki egész Syriát ilyen apró fejedelemségekre osztotta, Herodes iránti gyűlöletből mégis Aristobulos fiát, Antigonost támogatta, annál inkább, mert ez Fabiust vesztegetéssel rávette, hogy segítse őt vissza méltóságába. Ehhez a szükséges eszközöket Antigonosnak rokona, Ptolemaios bocsátotta rendelkezésére.

Herodes most haddal vonult ezek ellen; Judaea határánál leverte őket, elkergette Antigonost, és visszatért Jeruzsálembe, ahol ezért a hadisikereért valósággal fürdött a népszerűségben. Mert most azok is, akik nem voltak hívei, barátságosan fogadták, elsősorban Hyrkanosszal való rokonsága miatt. Ugyanis, miután Herodes régebben a tartomány lakosai közül egy Dóris nevű nemes származású nőt vett el feleségül, akitől Antipatros nevű fia született, most eljegyezte Mariamnét, Aristobulos fiának, Alexandernek leányát, Hyrkanos unokáját, és így rokonságba került a királlyal.

Mikor azonban Cassius Philippinél vereséget szenvedett, és Caesar Itáliába, Antonius pedig Ázsiába vonult, egyéb követségek között, amelyeket az egyes államok Antoniushoz küldtek Bithyniába, előkelő zsidók is megjelentek, hogy panaszt emeljenek Phasael és Herodes ellen, mert minden hatalmat kezükbe kaparintottak, és Hyrkanos tulajdonképpen már csak névleges király. Csakhogy Herodes is megérkezett, és dús ajándékokkal hamarosan annyira meghódította Antoniust, hogy ellenfeleit már nem is bocsátotta maga elé. És így ezúttal is üres kézzel kellett távozniok.

De nemsokára ismét 100 előkelő zsidó érkezett az Antiochia melletti Daphnéba Antoniushoz, aki akkor már Kleopatra (55) szerelmének rabja volt, s a legelőkelőbbeket és legműveltebbeket jelölték ki maguk közül szóvivőnek, hogy a két testvért bepanaszolják. A vádlottak ügyét Messalla védelmezte, és ebben Hyrkanos támogatta, aki most már rokonuk volt. Miután Antonius mindkét félt meghallgatta, megkérdezte Hyrkanost, ki a legalkalmasabb az uralkodói méltóságra. És mivel ez Herodest és testvérét nevezte meg, Antonius nagyon megörült, mert mikor Gabiniusszal Judaeába érkezett, atyjuk, Antipatros, baráti szívességgel fogadta. Tehát a két testvért rögtön kinevezte tetrarchának, és rájuk bízta egész Judaea kormányzását.

Mikor a követség tagjai emiatt méltatlankodtak, közülük 15-öt elfogatott, börtönbe vettetett, és halállal fenyegetett meg, a többit pedig csúfosan elkergette. Emiatt azonban fokozódott a nyugtalanság Jeruzsálemben, és ismét követeket küldtek, ezúttal 1000 embert, Tyrosba, ahol akkor Antonius, útban Jeruzsálem felé, tartózkodott. Mikor ezek a követek nagy lármát csaptak, Antonius a tyrosi várparancsnokot kiküldte ellenük, azzal a paranccsal, hogy akit csak kézbe kerít, vágja le, és így biztosítsa a kinevezett tetrarchák uralmát.

Előbb azonban Herodes kiment a partra Hyrkanos kíséretében, és nyomatékosan figyelmeztette a zsidókat, hogy ostoba viszálykodásaikkal ne rohanjanak vesztükbe, és ne döntsék háborúba hazájukat. De mikor hiába volt minden figyelmeztetés, és azoknak az elkeseredése csak fokozódott, Antonius fegyvereseket küldött rájuk, akik rengeteget lemészároltak és megsebesítettek közülük. Egyébként az elesettek eltemetéséről és a sebesültek ápolásáról Hyrkanos gondoskodott. De azok, akik megmenekültek a vérfürdőből, továbbra sem maradtak nyugton, hanem annyira fellázították a környék népét, hogy Antoniust vérig bosszantották, úgyhogy most már a foglyokat is kivégeztette. (56)

Tizenharmadik fejezet

A parthusok visszahelyezik trónjára Antigonost. Hyrkanos fogságba esik, Herodes elmenekül. Jeruzsálem feldúlása. Phasael halála

Két évvel azután, hogy Barzapharnes parthus helytartó és Pakoros, a parthus király fia, meghódította Syriát, Lysanias, aki atyját, Ptolemaios Mennaiost követte az uralkodásban, rávette a helytartót, hogy Antigonost helyezze vissza trónjára, Hyrkanost buktassa meg, és ezért 1000 talentumot és 500 nőt ígért neki. Pakoros ráállt, és maga a tengerparton vonult előre, Barzapharnesnek pedig parancsot adott, hogy az ország belsejében vonuljon fel. A tengerparti lakók közül a tyrosiak bezárták kapuikat Pakoros előtt, de Ptolemais és Sidón polgárai megnyitották előtte városukat. Ekkor egy királyi pohárnokra, aki névrokona volt, rábízta a lovasság egyik részét, és azt az utasítást adta neki, hogy törjön be Judaeába, kémlelje ki az ellenség helyzetét, és ha szükséges, nyújtson segítséget Antigonosnak.

Mialatt ez a csapat pusztítva és dúlva végigvonult a Karmél vidékén, rengeteg zsidó sereglett Antigonoshoz, és kijelentették, hogy hajlandók részt venni a támadásban. Antigonos kiküldte őket az úgynevezett Drymos nevű helyre, hogy szállják meg. Abban a harcban, amely itt kifejlődött, visszaverték az ellenséget, üldözőbe vették, majd Jeruzsálembe siettek - miután útközben tetemesen meggyarapodtak -, s egészen a királyi palotáig eljutottak. Itt azonban Hyrkanos és Phasael tekintélyes haderő élén szembeszállt velük, és a piacon ütközetre került a sor, amelyben Herodes az ellenséget megszalasztotta és beszorította a templomba; ott őriztette őket 60 katonájával, akiket a szomszédos házak tetején állíttatott fel. De a nép egyik része fellázadt a testvérpár ellen, megtámadta és felgyújtotta a házakat, s a katonák is ott égtek. Herodest felbőszítette ez a veszteség, rátámadt ellenfeleire, és sokat lemészárolt közülük. Sőt, szinte naponta volt csetepaté, és szüntelenül folyt az öldöklés.

A hetek ünnepe (Sevuoth) közeledett, és ezért a templom környéke és általában az egész város zsúfolásig megtelt (57) fegyveres vidékiekkel. Phasael megszállta a városfalat, Herodes pedig kisebb csapattal a királyi palotát, és az északi oldalról több ízben is kitört a rendetlen ellenséges csőcselékre, jó részüket lemészárolta, a többit megszalasztotta, és egy részüket a városba, másikat a templomba szorította, a többit pedig a sáncok közé. Ekkor Antigonos azt javasolta, hogy Pakorost bocsássák be a városba közvetítőül, Phasael hozzájárult ehhez, és a parthus királyfit, 500 lovassal, barátságosan fogadta, ámbár csak ürügy volt, hogy a lázongás elsimítására jött, mert a valóságban azért jött, hogy Antigonost támogassa. Ekkor Pakoros alattomos ravaszsággal rávette Phasaelt, hogy a viszály elsimítása céljából menjen követségbe Barzapharneshez, noha Herodes nyomatékosan igyekezett lebeszélni testvérét, és arra bíztatta, hogy inkább tegye el az útból ezt az alattomos embert, mint hogy áldozatul essék áskálódásának, hiszen a barbárok természetüknél fogva becstelenek. De Phasael mégiscsak kiment Hyrkanosszal, Pakoros pedig, hogy ne ébresszen gyanút, otthagyta Herodesnél lovassága egyik részét, amely az úgynevezett szabad-harcosokból állt, a többiekkel pedig kíséretül Phasaelhez csatlakozott.

Miután Hyrkanos és Phasael Galileába érkezett, látta, hogy a nép fegyveresen lázadozik. Barzapharnesszel titokban megbeszélték az alattomos tervet kísérői, hogy fogadja barátságosan a jövevényeket, és ne árulja el aljas szándékait Ezért a helytartó eleinte ajándékokkal halmozta el őket, de alighogy a kísérők távoztak, elkezdte aknamunkáját. De ezek ketten megszimatolták a cselvetést akkor, amikor a tengerparti Ekdippón nevű helységbe vitték őket. Itt hallottak az ígért 1000 talentumról, azt is megtudták, hogy az az 500 nő, akit Antigonos a parthusoknak ígért, javarészt az ő feleségeik közül való. Sőt azt is megtudták, hogy a barbárok minden éjjel leselkednek utánuk, és elfogatásuk bizonyára már régen megtörtént volna, ha nem halogatták volna addig, amíg Herodest is kézrekerítik Jeruzsálemben, és így megakadályozzák abban, hogy

értesüljön sorsukról, és valamit tehessen érdekükben. És hogy mégsem üres mendemondáról volt szó, az nyilván kiderült abból is, hogy távolról már látták az őrzésükre kirendelt katonákat. (58)

És ámbár egy bizonyos Ophellius, aki az akkori idők egyik leggazdagabb syriai főemberétől, Saramallastól értesült a merénylet tervéről, menekülésre sürgette Phasaelt, ez sehogy sem tudta rászánni magát, hogy cserbenhagyja Hyrkanost. Ehelyett inkább egyenesen a helytartóhoz ment, és nyíltan szemére lobbantotta árulását, különösen pedig kapzsiságát, ami erre csábította. Aztán nagyobb összeget ajánlott fel neki szabadulásáért, mint amennyit Antigonos ígért neki, ha visszahelyezik trónjára, A parthus azonban ravasz ember volt: kerteléssel és esküdözéssel sikerült elhárítania magáról a gyanút, és elment Pakoroshoz. Ezután az ott maradt parthusok, akik erre parancsot kaptak, Phasaelt és Hyrkanost elfogták, akik most keservesen átkozódtak az ellenük elkövetett árulás és esküszegés miatt.

Eközben az említett pohárnok mindenáron szerette volna Herodest hatalmába keríteni, éspedig úgy, hogy megbízatása értelmében igyekezett kicsalogatni a városból. Herodes azonban kezdettől fogva gyanakodott a barbárokra; most is, mikor megtudta, hogy a levél, amely a személye ellen tervezett merényletről értesítette, ellenségei kezébe került, semmiképpen sem volt hajlandó elhagyni a várost, ámbár Pakoros közlése teljesen megfelelt a valóságnak, hogy csak nyugodtan menjen elébük azoknak, akik a levelet majd átadják; mert az ellenség egyáltalán nem fogta el a levelet, és nincs is benne szó alattomos orvtámadásról, hanem csak arról értesíti őt, hogy Phasael időközben mit végzett. Herodes azonban véletlenül máshonnan értesült már testvére elfogatásáról. Ezenkívül meglátogatta őt Hyrkanos leánya, Mariamne, aki nagyon okos asszony volt, és kérve kérte, hogy maradjon a városban, ne bízzék a barbárokban, akik nyilván az életére törnek.

Miközben tehát Pakoros és emberei azon törték a fejüket, hogy hogyan hajtsák végre titokban tervüket, mert nyilvánvaló volt, hogy nyílt erőszakkal ezt a ravasz embert nem tudják kézrekeríteni, Herodes megelőzte őket, és anélkül, hogy ellenségei tudomást szereztek volna róla, éjnek idején megszökött, és legközelebbi hozzátartozóival Idumaeának vette útját. A parthusok, amint erről értesültek, azonnal üldözőbe vették. Ekkor Herodes anyját, testvérét, menyasszonyát és ennek anyját és (59) legfiatalabb öccsét előre küldte, ő maga pedig a családja védelmére hozott katonákkal feltartóztatta a barbárokat, és valahányszor megtámadta őket, mindig sokat elpusztított közülük. Így épségben elérkezett Masada várába.

De menekülés közben sokkal több gondot okoztak neki a zsidók, mint a parthusok, mert szüntelenül a sarkában voltak, és mikor 60 stadionnyira jutott a várostól, meglehetősen hosszantartó nyílt ütközetre kényszerítették. Herodes azonban megverte őket, és óriási mészárlást végzett soraikban. Később győzelme emlékére itt várost építtetett, pompás palotákkal ékesítette, hatalmas várral erősítette meg, és a maga nevéről Héródeionnak nevezte. Menekülés közben napról napra több ember csatlakozott hozzá, úgyhogy mikor az idumaeai Rhésába érkezett, testvére József, aki egészen addig eléje ment, azt tanácsolta neki, hogy kísérői jó részét bocsássa el, mert Masada nem tud befogadni ekkora embertömeget: tudniillik már több mint 9000 emberre szaporodott a számuk. Herodes megfogadta a tanácsot; azokat, akik inkább terhére, mint hasznára voltak, ellátta útiköltséggel, és elbocsátotta Idumaea különféle vidékeire, és legmegbízhatóbb és legvitézebb embereivel, akiket maga mellett tartott, szerencsésen megérkezett a várba. 800 embert bőséges készletekkel a várban hagyott az asszonyok védelmére, ha esetleg ostromra kerül a sor, maga pedig az arábiai Petrába ment.

Ezalatt Jeruzsálemben a parthusok fosztogatni kezdtek, betörtek az elmenekültek házaiba és a királyi palotába, és csak éppen Hyrkanos kincséhez nem nyúltak, amely azonban nem volt több 300 talentumnál. Egyébként nem jutott a kezükre olyan nagy zsákmány, mint remélték; mert Herodes, aki már régen számított a barbárok árulására, legértékesebb kincseit már korábban

elszállíttatta Idumaeába, és hívei is ugyanígy cselekedtek. A fosztogatás után a parthusok elbizakodottságukban arra vetemedtek, hogy szabályszerű hadüzenet nélkül dúlva-fosztogatva elárasztották az egész országot, Marissa várost elpusztították, és nem csupán Antigonost helyezték vissza trónjára, hanem bilincsbe verve átadták neki Phasaelt és Hyrkanost is; hogy kénye-kedve szerint bánjék el velük. Hyrkanosnak, aki térdre borult előtte, Antigonos személyesen harapta le a fülét, hogy (60) ha bármiféle fordulat történik, ne viselhesse többé a főpapi hivatalt, mert ezt a méltóságot csak hibátlan testű emberek tölthetik be.

Phasael kemény akaratú ember volt: megelőzte Antigonost. Mivel sem kardja nem volt, sem a keze nem volt szabad, a kőfalon összezúzta fejét. Hősi halála rávallott, hogy igazi testvére Herodesnek, és annál kirívóbb színben tüntette fel Hyrkanos gyávaságát. Egyébként az önként választott halál méltó volt azokhoz a tettekhez, amelyeket egész életében véghezvitt. Mondják, hogy sebeiből kigyógyult, de az az orvos, akit Antigonos azzal az ürüggyel küldött hozzá, hogy ápolja, sebébe halálos mérget csöpögtetett, és így ölte meg. Akármelyik változat az igaz, öngyilkossága hősi cselekedet volt. Halála előtt, mikor meghallotta, hogy Herodes megmenekült, állítólag ezt mondta: „Most már szívesen halok meg, mert életben maradt az, aki hosszút áll értem ellenségeimen."

Így halt meg Phasael. A parthusok azonban Antigonost mégis a jeruzsálemi királyi trónra ültették, bár az asszonyok, akikre legjobban fájt a foguk, kisiklottak kezeik közül. Azután Parthiába vonultak, és magukkal vitték a fogoly Hyrkanost.

Tizenegyedik fejezet

Herodes Rómába utazik; Antonius és Octavianus támogatásával a szenátus kinevezi a zsidók királyának

Herodes, abban a hiszemben, hogy testvére még él, gyors menetben sietett Arábiába, hogy pénzt kérjen a királytól, mert abban reménykedett, hogy ez az egyetlen eszköz, amellyel a barbárokat kapzsiságuk révén Phasael javára megnyerheti. Azonban arra az esetre, ha az arab király esetleg megfeledkezett volna az atyjával kötött barátságról, és vonakodott volna átadni neki a váltságdíjat, elhatározta, hogy ezt kölcsönkéri tőle, és kezesül nála hagyja Phasael két édes fiát, akit magával vitt. Hajlandó lett volna a parthusoknak 300 talentum váltságdíjat (61) fizetni, és úgy tervezte, hogy ebben igénybe veszi a tyrosiak közvetítését. A sors azonban megelőzte buzgólkodását: Phasael halott volt, és így Herodes testvéri fáradozása fölöslegessé vált. Ezenfelül tapasztalnia kellett, hogy az arabok barátsága már semmivé foszlott, sőt királyuk, Malchos felszólította, hogy azonnal hagyja el az országot, s azt vetette ürügyül: a parthusok követelik tőle, hogy utasítsa ki Herodest Arábiából; holott tulajdonképpen csak az volt a célja, hogy ne kelljen megfizetnie azt az adósságot, amellyel Antipatrosnak tartozott, és hogy a tőle korábban kapott ajándékok miatt ne legyen kénytelen szorult helyzetben levő fiainak segítséget nyújtani. Ezt az aljas magatartást olyan emberek tanácsolták neki, akik ugyancsak szerették volna az Antipatrostól őrizetükre bízott pénzt elsikkasztani; ezek pedig éppen leghatalmasabb, főemberei voltak.

Mivel Herodes látta, hogy az arabok éppen azon a ponton fordultak ellene, ahol legjobban számított barátságukra, a követeknek úgy válaszolt, ahogy felháborodása sugallta. Ezután Egyiptomba ment. Ott első este egy falusi templomban vett éjjeli szállást, s ott találkozott kíséretével, amelytől elszakadt. Mikor másnap megérkezett Rhinokorurába, ott értesült testvére haláláról. És ámbár a gyász földig sújtotta, mégis úgy érezte, hogy nyomasztó gondtól szabadult meg, és folytatta útját. Közben az arab király megbánta viselkedését, és gyorsfutárt küldött a megsértett ember után, hogy visszahívja, de elkésett, mert Herodes már nagyon messze járt, és

megérkezett Pélusionba. Ennek őrsége nem engedélyezte az átvonulást, mire ő a város elöljáróihoz fordult, akik tiszteletből a híres és előkelő férfiú iránt, Alexandriába kísértették. Ott Kleopatra fényes fogadtatásban részesítette, mert szerette volna megnyerni hadvezérül arra a háborúra, amelyre éppen készülődött. Herodes azonban elhárította a királynő ajánlatát, hajóra szállt, és a zord téli időjárás és az itáliai zavargások ellenére Rómába utazott.

Pamphylia magasságában azonban tengeri viharba került, rakománya jó részét a tengerbe kellett dobnia, és csak nagy-nehezen sikerült Rhodosba menekülnie, amely a Cassius elleni háborúban sokat szenvedett. Itt barátai, Ptolemaios és Sapphinius látták vendégül; és ámbár pénzszűkében volt, hatalmas (62) háromsorevezős hajót építtetett, s azon barátaival együtt Brundusiumba utazott. Innen azonnal tovább ment Rómába, és tekintettel arra, hogy atyjával Antonius jóbarátságban volt, azonnal őt kereste fel, elmondta neki a maga és családja balsorsát, különösen kiemelte, hogy családtagjait az egyik várban kellett hagynia, ahol az ostrom veszélye fenyegeti őket, maga pedig télvíz idején ide sietett hozzá segítségért könyörögni.

Ennyi szerencsétlenség hallatára szánalom fogta el Antoniust, aki hálásan emlékezett Antipatros barátságára; ezért és Herodes kiváló jelleméért is elhatározta, hogy őt, akit előbb tetrarchának nevezett ki, most megteszi Judaea királyának. Nem csupán a Herodes iránt érzett jóakarat indította erre, hanem Antigonos elleni gyűlölete is, mert ezt az embert lázadónak és a rómaiak ellenségének tartotta. Még rajta is túltett jóindulat dolgában Octavianus, mert eszébe jutott az a háború, amelyet atyjával együtt viselt Antipatros Egyiptomban, továbbá barátsága, kedvessége mindenki iránt, s végül Herodes férfias jelleme. Tehát összehívta a szenátust; Messalla s utána Atratinus bemutatta Herodest; kiemelték atyjának érdemeit, s hangoztatták az ő hűségét a rómaiak iránt. Egyúttal kijelentették, hogy Antigonos ellenségük, nemcsak régebbi viselkedése miatt, hanem azért is, mert a rómaiak megkerülésével a parthusokkal szereztette vissza királyságát. Ezek a fejtegetések nagy hatással voltak a szenátusra. Mikor aztán Antonius is felszólalt, s hangoztatta, mennyire fontos a parthus háborúk szempontjából, hogy Herodes király legyen, általános volt a helyeslés. Herodes a szenátus ülése után Antonius és Octavianus társaságában távozott, és a konzulok és a többi főméltóságok kíséretében elindultak áldozatot bemutatni és a szenátus határozatát elhelyezni a Capitoliumon, Antonius pedig fényes lakomával vendégelte meg Herodest királyságának első napján. (63)

Tizenötödik fejezet

Herodes visszatér Judaeába, elfoglalja Joppé várát,
felmenti Masadát és Jeruzsálem ellen vonul

Ezalatt Antigonos ostrom alá vette Masada várát; ennek helyőrsége bővében volt az élelmiszereknek, de nem volt vize. Ezért József, Herodes testvére, elhatározta, hogy 200 emberrel kiszökik az arabokhoz, mert értesült róla, mennyire megbánta már Malchos, hogy olyan csúful bánt Herodessel. És csakugyan távozott volna a várból, ha éppen azon az éjszakán, amikor ki kellett vonulnia, nem támadt volna óriási zápor, úgyhogy a vízmedencék megint megteltek vízzel, és a szökés céltalanná vált. Az ostromlottak most kirohanásokat intéztek Antigonos ellen, és részben nyílt harcban, részben lesből sok emberét levágták. . Természetesen nem mindig jártak szerencsével, hanem néha-néha előfordult, hogy veszteséggel kellett visszavonulniok.

Eközben Ventidius római vezér, akinek az volt a feladata, hogy a parthusokat kiverje Syriából, utánuk eredt, és Judaeába vonult, állítólag azért, hogy Józsefnek és embereinek segítséget vigyen, a valóságban azonban azért, hogy Antigonostól pénzt zsaroljon ki. Közvetlenül Jeruzsálem alatt ütött tábort, és mikor kapzsiságát kielégítette, csapatainak nagyobb részével elvonult, és kisebb

osztag élén otthagyta alvezérét, Silót, mert különben, ha egész seregével elvonul, elárulta volna, hogy csak a zsarolás miatt jött. Antigonos még mindig reménykedett, hogy a parthusok megint segítségére sietnek, de Silóval is fenntartotta a jóviszonyt, hogy ez ne hiúsítsa meg terveit.

Herodes azonban Itáliából már Ptolemaisba érkezett, tekintélyes sereget toborzott idegenekből és honfitársaiból, és gyors menetben Galileán át Antigonos ellen vonult, Ventidius és Silo támogatásával, akiknek Dellius, Antonius megbízottja, azt az utasítást adta, hogy Herodest segítsék a trónra. Ventidius éppen az egyes városokban a parthusoktol támasztott lázongásokat akarta elfojtani, Silo azonban, akit Antigonos megvesztegetett, Judaeában maradt. Egyébként Herodesnek nem volt szüksége segédcsapatokra, mert előnyomulás közben napról napra (64) gyarapodott hadereje, és hamarosan majdnem egész Galilea hozzá csatlakozott. Legfontosabb feladatának tartotta mindenekelőtt Masada elfoglalását, hogy családtagjait felszabadítsa az ostrom alól. De útját állta Joppé, és ezt az ellenséges várat mindenesetre be kellett vennie, mielőtt tovább vonul Jeruzsálembe, nehogy az ellenségnek támaszpontja maradjon a háta mögött. Most Silo is szívesen csatlakozott hozzá, mert ez kapóra jött neki, hogy továbbállhasson, ugyanis a zsidók a nyomában voltak és üldözték. Ekkor Herodes kisebb csapattal megtámadta őket, meg is szalasztotta, és így megmentette Silót, aki egyébként siralmasan védekezett.

Miután Joppé várát elfoglalta, Masadába sietett, hogy hozzátartozóit felszabadítsa. Honfitársai közül egyesek azért csatlakoztak hozzá, mert még atyjával barátságban voltak, mások azért, mert lelkesedtek dicsőségéért, vagy hálásak voltak a jótéteményekért, amelyekkel az apa és fia elhalmozta őket; a legtöbben azonban abban reménykedtek, hogy bizonyosan megszerzi a királyságot. Így hamarosan hatalmas hadserege volt együtt. További előnyomulásában Antigonos ugyan üldözőbe vette úgy, hogy megfelelő helyeken csapatokat állított lesbe, de ezzel nagyon keveset vagy éppen semmit sem árthatott neki. Aztán Herodes könnyűszerrel felszabadította Masada várát, Rhésa várát is elfoglalta, és Jeruzsálem ellen indult; vele vonultak Silo csapatai és sok jeruzsálemi lakos, akik féltek hatalmától.

Alig ütötte fel táborát a város nyugati részén, az ott felállított őrségek nyilakkal és hajítódárdákkal máris megtámadták katonáit, sőt előőrsei ellen kirohanásokat is intéztek. Ekkor Herodes a falak mentén kihirdettette, hogy a nép üdvére és a város megmentésére jött, nyilvánvaló ellenségeit sem akarja bántani, sőt halálos ellenségeinek is bocsánatot ígért minden bűnért, amit ellene elkövettek. Antigonos hívei azonban nagy lármát csaptak, nehogy katonáik meghallják a hirdetményt, és esetleg átpártoljanak Herodeshez. Közben Antigonos megparancsolta az ellenség elkergetését a falaktól, és csakugyan hamarosan valóságos nyílzápor űzte el Herodes katonáit.

Ekkor derült ki világosan, hogy Silót megvesztegették. (65) Tudniillik katonái az ő bujtogatására sorban kezdtek panaszkodni az élelemhiány miatt, pénzt követeltek élelmiszerre, és azt kívánták, hogy vezessék rendes téli szállásra, mert a város környékét Antigonos katonái teljesen kifosztották. Csakugyan fölkerekedett táborával, és indulásra készült. Herodes azonban Silo alvezéreihez és katonáihoz fordult, és kérte őket, hogy ne hagyják cserben, hiszen őt Octavianus, Antonius és a szenátus küldte ide, és megígérte, hogy még aznap véget vet nélkülözéseiknek. Miután ezt a kérését előterjesztette, azonnal kivonult a környékre, és oly rengeteg élelmiszert hozott magával, hogy Silo ürügyeit egyszerre megcáfolta. Hogy pedig a következő napokra is biztosítsa az élelmiszerszállítást, kiadta a rendeletet a szamaritánusoknak, akik hívei voltak, hogy gabonát, bort, olajat és vágómarhát szállítsanak Jerikóba. Amint Antigonos erről értesült, csapatokat küldött a környékre, hogy tartóztassák fel és fogják el az élelmiszerszállító oszlopokat. Parancsa értelmében rengeteg fegyveres csapat gyülekezett Jerikó körül, és eloszlott a hegyekben, hogy szemmel tartsa az élelmiszerszállítmányokat. De Herodes sem maradt tétlen, hanem öt római és öt zsidó zászlóaljjal, továbbá mindenféle nemzetiségű zsoldosokkal, valamint néhány lovassal ott termett Jerikó előtt. A várost üresen találta, de 500 ember az asszonyokkal és gyermekekkel a fellegvárba vonult; ezeket foglyul ejtette, de

hamarosan szabadon bocsátotta. Most a rómaiak megrohanták a várost és kirabolták; mindenféle kincset garmadával találtak a házakban. Aztán a király helyőrséget hagyott Jerikóban, visszafordult, és a római sereget a hozzá húzó idumaeai, galileai és samariai városokba téli szállásra küldte. Egyébként Antigonos megvesztegetés árán ugyancsak engedélyt kapott Silótól, hogy a római sereg egy részét Lyddában helyezze el, amivel szerette volna Antonius jóindulatát megnyerni. (66)

Tizenhatodik fejezet

Herodes elfoglalja Sepphórist, és leveri a rablókat. Machairas kétszínűsége.
Herodes Samosatába vonul Antoniushoz

Így hát amíg a fegyverek pihentek; a rómaiak nagy bőségben éltek. Herodes azonban nem maradt nyugton, hanem parancsot adott testvérének, Józsefnek, hogy 2000 gyalogossal és 400 lovassal szállja meg Idumaeát, nehogy Antigonos a kezébe kaparintsa. Ő maga anyját és Masadából kimentett többi családtagját biztonságba helyezte Samariában, s elindult, hogy Galilea többi városát is elfoglalja, és az Antigonostól odarendelt helyőrségeket elkergesse. Rettenetes hóviharban érkezett Sepphóris elé, és könnyűszerrel elfoglalta a várost, mert közeledtének hírére a helyőrség elmenekült. Miután pihenőt engedélyezett katonáinak (mivel itt bőven volt élelmiszer), akiket a zord téli időjárás nagyon megviselt, megindult a barlangokban lakó rablók ellen, akiknek sűrű portyázásai éppúgy zaklatták a környék lakosságát, mint a valóságos háború. Három zászlóalj gyalogságot és egy lovasosztagot előre küldött Arbéla faluig, és 40 nap múlva csapatai zömével maga is utánuk indult. Az ellenség azonban nem ijedt meg támadásától, hanem fegyveresen védekezett; hiszen épp oly tapasztalt katonák voltak, mint amilyen vakmerő rablók. Ütközetre került a sor, amelyben az ellenséges jobbszárny eleinte visszaszorította Herodes balszárnyát, Herodes azonban jobb-szárnyával hirtelen átkaroló mozdulatot tett, segítségére sietett övéinek, megállította őket, rátámadt az üldözőkre, és megtörte rohamuk erejét, végül heves harc után megszalasztotta őket.

Egészen a Jordánig üldözte a rablókat, és folytonosan mészárolta őket, úgyhogy javarészüket elpusztította, a többi a túlsó parton szétszóródott. Így szabadult meg Galilea a rettegéstől, és már csak a barlangokban lappangtak rablók, és ezeknek a leverése céljából még maradnia kellett. Herodes mindenekelőtt megjutalmazta katonáit a kiállott fáradalmakért: fejenként 150 ezüst drachmát adott nekik, a vezéreknek pedig még többet. Erre téli szállásra küldte őket, és legifjabb öccsének, (67) Pherórasnak kiadta az utasítást, hogy szerezzen a katonáknak élelmiszert, és erősítse meg Alexandreion várát. Pheróras végre is hajtotta az utasításokat.

Ebben az időben Antonius Athénban tartózkodott, Ventidius pedig Silót és Herodest kirendelte a parthusok elleni háborúra, de azzal az utasítással, hogy előbb teremtsenek rendet Judaeában. Herodes örömmel vette, hogy Silo egyedül megy Ventidiushoz, maga pedig megindult a barlanglakó rablók ellen. Ezeknek a barlangjai megközelíthetetlen, sziklás hegyoldalakban voltak, ahova csak egészen keskeny és meredek ösvény vezetett, és a sziklatömb, ahol a barlangok nyílásai voltak, egyenesen, szinte függőlegesen tornyosult a mély szakadék fölé. A király sokáig töprengett, hogy mihez fogjon ezen a hozzáférhetetlen terepen, s végre rendkívül veszélyes módszert eszelt ki. Megparancsolta, hogy legerősebb katonáit ládákban eresszék le a hegy tetejéről a barlangok nyílásáig. Ezek a katonák aztán a rablókat és családtagjaikat leöldösték, és tűzcsóvákat dobtak azokra, akik védekeztek. Herodes nagyon szeretett volna néhányat közülük élve kézrekeríteni, tehát kikiáltó útján felszólította őket, hogy adják meg magukat. De egy sem adta meg magát önként; azok is, akiket kényszeríteni akartak erre, javarészt inkább a halált, mint a rabszolgaságot választották. Sőt, az egyik rabló megölte mind a hét fiát és a feleségét is, mikor ezek arra kérték, hogy bocsássa ki őket, mert meg akarják adni

magukat. Így történt: odaállt a barlang nyílásába, egyenként bocsátotta ki fiait, s amelyik elment előtte, leszúrta. Herodes messziről figyelte ezt a jelenetet; szánalmában kinyújtotta karját az öreg rabló felé, és kérte, hogy ne bántsa gyermekeit. De az öreg oda sem hallgatott, hanem elkezdte szidalmazni Herodest alacsony származása miatt, aztán pedig megölte feleségét is, a holttesteket ledobta a mélységbe, s végül maga is utánuk ugrott.

Így foglalta el Herodes a barlangokat, és így semmisítette meg a rablókat. . Aztán Ptolemaios parancsnoksága alatt otthagyott annyi csapatot, amennyit elegendőnek tartott az esetleges lázadások leverésére, maga pedig 3000 gyalogossal és 600 lovassal Samariába indult Antigonos ellen. Alighogy (68) távozott, azok, akik előbb is szították a lázadásokat Galileában, megint nekibátorodtak, rajtaütöttek Ptolemaioson és meggyilkolták, feldúlták az országot, aztán mocsaras és járhatatlan vidék-re húzódtak vissza. Herodes, amint a lázadásnak hírét vette, azonnal odasietett, rengeteg lázadót lekaszabolt, fölmentette az ostromlott várakat, és a városoktól büntetésül a lázongásért 100 talentumot hajtott be.

A parthusokat már kiverték az országból, és Pakorost megölték, s most Ventidius, Antonius parancsára 1ooo lovast és két légiót küldött Herodesnek segítségül Antigonos ellen. Ez azonban írásban azzal a kéréssel fordult Machairashoz, a csapatok parancsnokához, hogy pártoljon át hozzá. Levelében keservesen panaszkodott Herodes erőszakosságaira, és nagyobb pénzösszeget is ígért. De Machairas nem akart hűtlenné válni gazdájához, aki ideküldte, és mivel Herodes különben is jobban megfizette, nem volt hajlandó az árulásra, de azért barátságot színlelt, és Herodes figyelmeztetése ellenére is elindult, hogy Antigonos helyzetét kikémlelje. De Antigonos átlátott a tervén, bezárta előtte a város kapuit, és a falakról épp úgy védekezett ellene, mint ellenség ellen, úgyhogy Machairas végül is kénytelen volt szégyenszemre visszatérni Ammausba Herodeshez. Dühében kudarca miatt útközben leméSzároltatott minden zsidót, akivel találkozott, és még Herodes híveit sem kímélte; hanem úgy bánt velük, mintha Antigonos hívei lettek volna.

Herodes emiatt felháborodott, és elhatározta, hogy haddal vonul Machairas ellen, mintha ellensége volna. De erőt vett dühén, és Antoniushoz sietett, hogy panaszt emeljen ennek az embernek a hitvány viselkedése miatt. De Machairas időközben belátta hibáját, gyorsan a király elé sietett, és könyörgéseivel meglágyította szívét, Herodes azért mégis elment Antoniushoz, mert értesült róla, hogy ez erős hadsereggel ostromolja az Euphrates-parti Samosata várát, tehát hozzá sietett, mert úgy érezte: itt a kedvező alkalom, hogy bizonyságot tegyen vitézségéről, és még jobban biztosítsa magának Antonius jóindulatát Csakugyan, megérkezése után hamarosan végetért az ostrom. Mivel rengeteg barbárt lekaszabolt, és dús zsákmányt hozott, (69) még csak fokozódott Antoniusnak iránta érzett nagyrabecsülése, hiszen már eddig is csodálta vitézségét. Tehát korábbi kitüntetéseit újabbakkal tetézte, és megerősítette reményeit a királyságra. Antiochos király pedig kénytelen volt Samosata várát átadni.

Tizenhetedik fejezet

József, Herodes testvére elesik. A gyilkos bűnhődése.
Herodes ostromolja Jeruzsálemet, és feleségül veszi Mariamnét

Eközben Judaeában rosszra fordult Herodes ügye. Tudniillik; testvérét, Józsefet, otthagyta főparancsnokul, azzal az utasítással, hogy visszatéréséig semmiféle hadműveletet se folytasson Antigonos ellen, mert Machairas eddigi viselkedése szerint megbízhatatlan szövetséges. Mikor József megbizonyosodott felőle, hogy testvére már messze jár, a Machairastól rendelkezésére bocsátott öt zászlóaljjal utasítása ellenére Jerikó ellen vonult, hogy a még lábon álló érett gabonát elzsákmányolja. De a hegyes és úttalan terepen rátámadt az ellenség; hősi harc után

elesett, és az egész római csapat vereséget szenvedett. A zászlóaljak ugyanis csupa syriai újoncból álltak, és nem voltak köztük régi, harcedzett katonák, akik a tapasztalatlan bajtársakat támogathatták volna.

Antigonos azonban nem érte be a győzelemmel, hanem elvakult dühében arra vetemedett, hogy József holttestét meggyalázza. Megparancsolta, hogy vágják le a fejét, ámbár József testvére, Pheroras, 50 talentum váltságdíjat ígért érte.

Antigonos győzelme után lázadás tört ki Galileában, s úgy elfajult, hogy a Herodes-párti főembereket Antigonos hívei kihurcolták a Genezaret-tóhoz és beléfojtották. Idumaeában is sok minden változás történt, ahol Machairas újra megerősítette a Gittha nevű várat. Egyébként ezekről az eseményekről Herodes még semmit sem tudott. Samosata eleste után Antonius kinevezte Sosiust Syria helytartójának, azzal a megbízatással, hogy (70) támogassa Herodest Anitigonos ellenében, maga pedig megint Egyiptomba ment. Erre Sosius hét légiót küldött segítségül Herodesnek Judaeába, és hadserege zömével nyomon követte őket.

Herodes ekkor éppen Daphnéban volt, Antiochia mellett, ahol egy álomlátás félreérthetetlenül megjósolta neki testvére halálát. Rémülten ugrott ki ágyából, és máris ott voltak a hírnökök a szerencsétlenség hírével. De csak rövid ideig engedte át magát fájdalmának, hanem a gyászolást későbbre halasztotta, és ellenségei elé sietett. Szinte hihetetlenül gyors menetben elérte a Libanont, ahol a hegyi lakosokból 800 embert megnyert magának, és egy római légiót is talált. Meg sem várta a napkeltét, hanem ezzel a haderővel betört Galileába, és az ellene támadó ellenséget visszavetette a várba, amelyből kimerészkedett. Azonnal ostrom alá is vette az erődítményt, de mielőtt elfoglalhatta volna, egy irtózatos vihar arra kényszerítette, hogy a szomszédos falvakba szállásra menjen. Mikor néhány nap múlva Antonius még egy légiót küldött neki, az ellenség annyira megrémült túlerejétől, hogy átadta a várat.

Erre átvonult Jerikón, hogy minél előbb bosszút állhasson testvére gyilkosain. Ott csodálatos élményben volt része, amelynek következtében, mivel reményén felül épségben került ki belőle, olyan híre támadt, hogy különös kedveltje az Istennek. Ugyanis aznap este számos előkelő vendége volt vacsorára, és alighogy a lakoma végeztével távoztak a vendégek, a ház hirtelen összeomlott. Herodes ebben annak ez előjelét látta, hogy milyen veszélyek fenyegetik majd a háborúban, de egyúttal azt is, hogy ezekből szerencsésen megmenekül. Kora hajnalban útnak indult. Nemsokára mintegy 6000 főnyi ellenséges csapat ereszkedett le a hegyekből, és csatározásokba bocsátkozott előőrseivel; s ámbár nem mertek a rómaiakkal megütközni, mégis köveket és hajítódárdákat dobáltak rájuk, és sok katonát megsebesítettek. Herodest magát is dárda találta az oldalán; amikor arra lovagolt.

Antigonos meg akarta mutatni, hogy katonái nemcsak vitézségben, hanem számbelileg is különbek ellenfeleinél, tehát egyik barátját, Pappost, egy csapat élén Samariába küldte, hogy Machairasszal megütközzék. Herodes azonban időközben (71) átvonult az ellenséges területen, elpusztított öt kis várost, lakosaikat legyilkoltatta, házaikat felégette, s aztán visszatért táborába, amelyet egy Kana nevű falu mellett ütött fel.

Naponta tömegesen tódultak hozzá a zsidók Jerikóból és más vidékekről is, annyira gyűlölték Antigonost, és annyira lelkesedtek az ő haditetteiért. Legtöbbjüket az az ostoba vágyakozás indította erre, hogy valami változásnak kell történnie. Herodes egyébként alig várta, hogy megmérkőzhessék az ellenséggel; de Pappos emberei is bátran szembeszálltak vele, s egyáltalán nem ijedtek meg túlerejétől és harci kedvétől. Miután megkezdődött az ütközet, az ellenséges csapat egy darabig keményen szorongatta. De Herodes testvére halálára gondolt, ezért semmiféle veszélytől sem riadt vissza, és úgy harcolt, mintha a gyilkosokkal viaskodnék; ezért hamarosan leverte azokat, akik szembeszálltak vele, aztán pedig azok ellen fordult, akik még megálltak helyüket, valamennyit megszalasztotta és üldözőbe vette. Szakadatlan mészárlás

közben beszorította őket a faluba, amelyből kitörtek, és különösen utóvédjüknek okozott szörnyű veszteségeket. Végül az ellenséggel együtt benyomult a faluba, ahol minden ház zsúfolva volt fegyveresekkel, sőt még a tetőket is katonák szállták meg. Mihelyt tehát az utcákon harcoló katonákat leverte, lerombolta a házakat, és így akarta a bennük bujkálókat arra kényszeríteni, hogy kijöjjenek. A legtöbb katonát agyonnyomták az összeomló háztetők, aki pedig megmenekült a romokból, a katonák kardcsapásai alatt hullott el, és a hullák olyan tömegben halmozódtak fel, hogy a győztesek útját is eltorlaszolták. Ez a rettenetes vérfürdő kedvét szegte az ellenségnek, és ha néha még imitt-amott össze is verődött egy-egy csapat, a faluban heverő hullák láttára azonnal vad futásban szétrebbent. Herodes győzelmi mámorában legszívesebben azonnal Jeruzsálembe sietett volna, ha a rendkívül zord tél vissza nem riasztja. Ez volt az oka annak, hogy nem tudta kihasználni teljesen győzelmét, és nem tudta véglegesen leverni Antigonost, aki már menekülni készült a városból.

Estefelé Herodes pihenőt engedélyezett fáradt katonáinak, s mivel maga is felhevült a harcban, katonamódra fürdőt akart venni, amiben egyetlen apródja szolgálta ki. Mielőtt belépett (72) volna a fürdőbe, szemeláttára kiugrott egy katona karddal a kezében, utána egy második, harmadik, azután még több. Ezek az ütközet után fegyveresen a fürdőépületbe menekültek, és félelmükben elbújtak. Mikor meglátták a királyt, megriadtak, meglapultak, és remegve elsurrantak mellette - holott fegyvertelen volt -, hogy minél előbb elérjék a kijáratot. Véletlenül egyetlen katona sem volt ott, aki elfoghatta őket, így hát valamennyien elmenekültek.

Másnap Heródes levágatta Antigonos hadvezérének, Papposnak a fejét, aki a csatában elesett, és elküldte testvérének, Pherórasnak, annak jeléül, hogy bosszút állt testvére haláláért; mert Pappos ölte meg Józsefet. Mikor a zord tél megenyhült, megindult Jeruzsálem ellen, a falak alá vezette hadseregét, és pontosan a templommal szemben ütötte fel táborát, éppen a harmadik évfordulóján annak, hogy Rómában kinevezték királynak. Tudniillik itt volt a fal leggyengébb pontja, és annak idején Pompejus is erről az oldalról vette be a várost. Miután Herodes az ostommunkálatokat kiosztotta csapatainak, és a város környékén a fákat kivágatta, elrendelte, hogy háromszoros sáncot hányjanak, és a sáncon bástyákat építsenek. Ezekre a munkálatokra legügyesebb embereit rendelte ki, maga pedig Samariába ment, hogy megtartsa menyegzőjét Aristobulos fiának, Alexandernek leányával, aki - mint már említettem - menyasszonya volt. Így a menyegző mintegy mellékeseménye volt az ostromnak; mert ekkor már Herodes valósággal semmibe vette ellenségeit.

Mikor a menyegzői ünnepségek véget értek, jelentős erősítésekkel visszatért Jeruzsálembe, mert közben Sosius is megérkezett hozzá erős gyalogos és lovas hadsereggel. A gyalogosokat előreküldte az ország belsejébe, maga pedig Fönícián át vette útját. Az egész hadsereg, körülbelül kilenc gyalogos légió és 6000 lovas, akikhez még a kisszámú syriai segédcsapatok is járultak, ugyancsak az északi városfal előtt ütött tábort. Herodesnek ebben az eljárásában a szenátus határozata volt a jogcíme, amellyel királlyá nevezte ki, Sosiusnak pedig Antonius intézkedése, aki a parancsnoksága alatt álló hadsereget Herodesnek segítségére küldte. (73)

Tizennyolcadik fejezet

Herodes és Sosius elfoglalja Jeruzsálemet. Antigonos halála,
Kleopatra telhetetlensége

Most a városba bezárt zsidókon sokféle okból izgalom vett erőt. A gyengébbek a templom körül tömörültek, és boldognak mondták azt, aki ebben az időben meghalhat, mert ezt az Isten különös kegyelmének kell tekinteni. A vakmerőbbek azonban csapatokba verődtek, és egyre-másra fosztogattak, és különösen a város környékét dúlták, mert az emberek élelmiszerhiányban; a

lovak pedig takarmányhiányban szenvedtek. A fegyverfogható férfiak fegyelmezettebb részét a vár védelmére rendelték ki; ezek a sáncmunkásokat elzavarták a falaktól, és az ostromgépek ellen mindig újabb és újabb védekező módszereket eszeltek ki. De a legnagyobb bajt földalatti aknajárataikkal okozták az ellenségnek.

A fosztogatók ellen a király őrségeket állított lesbe; és így sikerült is a kitöréseiknek véget vetnie, az élelmiszerhiányon pedig úgy segített, hogy messziről hozatott élelmiszereket. A római csapatok harci tapasztalataik révén fölényben voltak az ostromlottakkal szemben, ámbár ezek is páratlan vitézséggel harcoltak. Óvakodtak ugyan nyílt harcban mérkőzni a rómaiakkal, mert ez biztos pusztulásukat jelentette volna; ellenben a földalatti aknajáratokból minduntalan váratlanul felbukkantak az ellenség közepén, és ha a falnak egy-egy részét elpusztította az ellenség, mindjárt másikat emeltek helyette; szóval leleményességük kifogyhatatlan volt, és nyilván elszánták magukat a végső ellenállásra. És bár az ostromló hadsereg nagyon erős volt; mégis öt hónapig állták az ostromot, míg végül Herodes válogatott katonái elszántan megmászták a falakat, és Sosius századparancsnokainak segítségével benyomultak a városba. Először a templom környékét szállták meg, aztán beözönlöttek a városba; és mindenütt szörnyű vérfürdőt rendeztek. Mert a rómaiakat a végsőkig keserítette a hosszú ostrom, a Herodeshoz húzó zsidók pedig ugyancsak mindent elkövettek, hogy az ellenpártból senki se, maradjon életben. Rakásra mészárolták az (74) embereket a szűk utcákban, a házakban, ahová beszorultak, és a templomba menekülésük közben. Nem irgalmaztak sem gyermekeknek, sem aggastyánoknak, sem gyenge nőknek; habár a király mindenféle embereket küldött ki azzal a felszólítással, hogy kíméljék a népet, egy katona sem tudott megálljt parancsolni kardjának; nekivadultan, válogatás nélkül lekaszaboltak mindenkit. Eközben Antigonos, akit sem régebbi, sem mostani sorsa nem térített észre, lejött a várból, és Sosius lábai elé vetette magát. Ezt azonban egyáltalán nem hatotta meg ez a megalázkodás, hanem harsányan felkacagott, és Antigonénak csúfolta a királyt; de nem engedte szabadon, mintha csakugyan nő volna, hanem megbilincseltette és börtönbe vettette.

Herodesnek ellensége legyőzése után az volt az első gondja, hogy a segédcsapatok dühét megfékezze. Az idegen katonák ugyanis tömegesen sereglettek a templomba, hogy a szent tárgyakat megtekintsék. A király részben kéréssel, részben fenyegetéssel, sőt néha fegyveres erővel visszatartotta őket, mert meggyőződése volt, hogy győzelme szégyenletesebb volna a vereségnél, ha idegenek betekinthetnének oda, ahová senkinek sem szabad betennie a lábát. Ugyancsak megakadályozta a város kirablását is, mert Sosiust egyre-másra felelősségre vonta, hogy vajon a rómaiak teljesen ki akarják-e rabolni és elnépteleníteni a várost, és őt egy pusztaság királyának akarják-e itt hagyni, holott ennyi polgár vére árán az egész világ uralma sem kellene neki. Mikor Sosius erre azt felelte, hogy a katonáknak eny-nyi hadi fáradalom után meg kell engedni a szabad rablást, Herodes kijelentette, hogy saját vagyonából ad kárpótlást minden katonának. Így sikerült a város többi részét megmentenie,; és ígéretét mindjárt be is váltotta, amennyiben a katonákat fényesen megjutalmazta, a tiszteket még dúsabban, Sosiust pedig valóban királyi módon megajándékozta, úgyhogy senki sem távozott tőle üres kézzel. Ekkor Sosius arany koronát ajánlott fel n templomnak, és távozott Jeruzsálemből, hogy a fogoly Antigonost elszállítsa Antoniushoz. Antigonos utolsó pillanatig ragaszkodott az életéhez, azonban a hóhér bárdja végzett vele, amire aljasságával rá is szolgált.

Herodes király most a polgárok soraiban tisztogatást (75) rendezett: hű embereit különféle méltóságok adományozásával még jobban magához láncolta, Antigonos híveit pedig kivégeztette. Mivel nem volt készpénze, valamennyi kincséből pénzt veretett. és elküldte Antoniusnak és környezetének. De ezen az áron sem tudott tartós biztonságot vásárolni magának; mert Antonius Kleopatra iránt érzett emésztő szerelmében egészen érzékeinek rabszolgája lett. Miután Kleopatra oly gyökeresen leszámolt családjával, hogy egyetlen közeli rokona sem élt már; vérszomja most már kifelé fordult, és megrágalmazta Antonius előtt a syriai főembereket, igyekezett rávenni őt meggyilkolásukra, hogy könnyűszerrel megkaparintsa

birtokaikat. Kapzsiságában már Judaeára és Arábiára is szemet vetett, és titokban azon mesterkedett, hogy a két ország királyát, Herodest és Malichost eltegye láb alól.

Antonius, ámbár eddig minden kívánságát teljesítette, az ilyen kiváló és tekintélyes királyok meggyilkolását mégiscsak aljas gonosztettnek tartotta volna. Mindenesetre megszakította velük a baráti viszonyt, és tekintélyes területeket elvett tőlük: ezeket aztán Kleopatrának ajándékozta, így például a Jerikó melletti pálmaerdőt, ahol a balzsamot nyerik, továbbá az Eleutheros-folyón innen minden várost, Tyros és Sidón kivételével. Miután Kleopatra ezeket a területeket megszerezte, elkísérte Antoniust a parthus hadjáratra, egészen az Euphratesig, aztán Apameián és Damaskosón át Judaeába ment. Itt Herodes dús ajándékokkal igyekezett kiengesztelni a királynő rosszindulatát, és az országtól elszakított helységeket évi 200 talentumért bérbe vette tőle, azután pedig nagy hódolattal és pompával egészen Pélusionig elkísérte. Nem sokkal utóbb Antonius is visszaérkezett a parthusok földjéről, és magával hozta foglyul Tigranés fiát, Artabazést, akit a kincsekkel és a többi zsákmánnyal együtt azonnal odaajándékozott Kleopatrának. (76)

Tizenkilencedik fejezet

Antonius az arabok ellen küldi Herodest. Nagy földrengés Judaeában

Az actiumi háború kitörésekor Herodes arra készült, hogy Antoniusszal együtt vonul hadba, mert Judaeában teljes volt a nyugalom, és Hyrkania vára is kezébe került, amelyet Antigonos nővére mindaddig tartott; Kleopatra azonban ügyes ravaszkodással visszatartotta attól, hogy Antoniusszal együtt menjen a harcba. Ugyanis, mint már említettem, mind a két királyra fenekedett, és ezért rávette Antoniust, hogy Herodest bízza meg az arabok elleni háborúval; ezért, hogy ha Herodes győz, akkor Arábiát, ha vereséget szenved, akkor Judaeát megszerezhesse, és a két király közül egyik a másikat tegye tönkre.

De a játék Herodes javára ütött ki. Mindenekelőtt túszokat szedett az ellenségtől, aztán erős lovas sereget toborzott, Diospolisnál megtámadta az ellenséget, és vitéz védekezése után megverte. Ez a vereség nagy izgalmat keltett az arabok között: hamarosan újra összegyülekeztek Coelesyriában, Kanatha mellett, és nagy sereggel várták a zsidókat. Mikor Herodes odaért hadseregével, igyekezett nagyon óvatosan intézni a hadműveleteket, tehát mindenekelőtt megerősítette táborát. De katonái, akik előző győzelmükben elbizakodtak, parancsa ellenére megrohanták az arabokat, akik csakugyan mindjárt az első roham után futásnak eredtek. De mikor üldözőbe vették őket, Herodes veszedelmes csapdába került. Tudniillik Kleopatra egyik hadvezére, Athénión, aki neki régi ellensége volt, Kanatha lakosait fellázította ellene. Ezeknek a támadása megint lelket öntött az arabokba, úgyhogy visszafordultak, felzárkóztak, és a sziklás, úttalan terepen megszalasztották Herodes katonáit, miközben irtózatos vérfürdőt rendeztek köztük. Aki a csatából megmaradt, Ormizába menekült. De az arabok körülzárták a tábort, elfoglalták, és a legénységet foglyul ejtették.

Nem sokkal a vereség után Herodes segédcsapatokkal jött vissza, de már elkésett. A vereség oka tisztjeinek engedetlensége volt; mert ha nem rohantak volna elhamarkodottan az (77) ütközetbe, Athéniónnak nem lett volna alkalma az árulásra. Egyébként Herodes úgy állt bosszút, hogy sűrű egymásutánban be-betört az arabok területére, úgyhogy egyszeri győzelmükért sokszor kellett fizetniök. Miközben csapást csapás után mért ellenségeire, uralkodásának hetedik évében, mikor éppen javában dúlt az actiumi háború, újabb szerencsétlenség érte. Ugyanis tavasz elején egy földrengés rengeteg barmot és 30000 embert elpusztított országában. Csak a hadsereg maradt épségben, mert szabad ég alatt táborozott. A mendemonda, amely a

szerencsétlenségeket rendszerint túlozza, már azt híresztelte, hogy egész Judaea elpusztult; ez aztán az arabokat megint felbátorította; tehát abban a hiszemben, hogy. az elnéptelenedett országot könnyűszerrel elfoglalhatják, betörtek, miután előbb a zsidók követeit, akik éppen náluk időztek, áldozatul legyilkolták. Mikor a katonákat ez a betörés rémületbe ejtette, és különben is a sorozatos csapások miatt már teljesen elcsüggedtek, Herodes összehívta seregét és a következő beszéddel igyekezett kitartásra buzdítani:

„Rendkívül nagy oktalanságnak tartom, hogy így megrémültetek. Hogy az Istentől ránk mért csapások megrémítenek benneteket, az természetes; azonban férfiakhoz nem illő, hogy emberek támadása ugyanilyen rémületet kelt bennetek. Nekem magamnak eszem ágában sincs a földrengés miatt megijedni ellenségeimtől, sőt inkább azt hiszem, Isten ezt csak csalétekül szánta az araboknak, hogy bosszút állhassunk rajtuk. Mert nem azért támadtak, mintha nagyon bíznának vitézségükben és fegyvereikben, hanem azért, mert minket elemi csapások sújtottak. De nagyon csalóka azoknak a reménysége, akik nem a saját erejükben bíznak, hanem mások balsorsában. Vajon a szerencse vagy a szerencsétlenség talán állandó az emberi életben? Nem azt mutatja-e a tapasztalás, hogy a szerencse ingatag? Erről meggyőződhettek a magatok példájából is. Mert látjátok, az ellenség legyőzött minket, holott az előző csatákban mi győztünk; nagyon valószínű, hogy most vereséget szenved, hiába kecsegteti magát a győzelem reményével. A túlságosan magabizakodás elbizakodottá teszi az embert, de a félelem óvatosságra int: ezúttal éppen a ti félelmetek önt belém bátorságot. Mert (78) Athoniónnak azzal adtatok alkalmat árulására, hogy a kelleténél hevesebben rohantatok az ellenségre, mégpedig parancsom ellenére támadtátok meg. De most éppen a ti tétovázástok és látszólagos csüggedésetek erősíti meg bizakodásomat a győzelemben. A csatáig helyénvaló ez a hangulat, a csatában azonban lángoljon fel vitézségtek, és mutassátok meg ezeknek az istenteleneknek, hogy sem embertől, sem Istentől eredő szerencsétlenség utolsó leheletükig sem csökkentheti a zsidók bátorságát, s egyikőtök sem fogja tűrni, hogy elfoglalják házi tűzhelyét az arabok, akiknek a királyát már nemegyszer majdnem elfogtátok. Ne csüggedjetek tehát az elemi csapások miatt, és ne tekintsétek a földrengést későbbi szerencsétlenségek jelének. Mert az elemi csapások természeti jelenségek, és nem okoznak több bajt, mint ami elkerülhetetlenül velük jár. Természetesen meglehet, hogy az éhínséget, a dögvészt vagy a földrengést különös jelek hirdetik előre; maguknak a csapásoknak azonban határt szab jellegük. Okozhat-e nekünk nagyobb kárt akár a győztes ellenség is, mint amekkora a földrengés volt? Viszont ellenségeink pusztulásának csalhatatlan előjele van, amit nem a természet, nem is idegen hatalom mutatott nekik: hiszen a népjog ellenére követeinket gyalázatos módon meggyilkoltak és feláldozták istenüknek a háború sikeréért! De nem kerülhetik el a mindenlátó Isten szemét és sújtó karját, és hamarosan megfizetnek mindenért, ha ugyan van még bennünk valami őseink vitézségéből, és ha bátran elindulunk az árulás megbosszulására. Induljon tehát a harcba mindegyiktek, most nem feleségéért és gyermekeiért, nem is a veszélyben forgó hazáért, hanem azért, hogy bosszút álljon a követek meggyilkolásáért. Mert ezek a meggyilkolt férfiak jobb hadvezéreink lesznek, mint mi, akik élünk. Ha követitek parancsaimat, én elsőnek rohanok minden veszedelembe. És jól tudjátok, hogy vitézségtek legyőzhetetlen, ha holmi elhamarkodottsággal nem rontjátok le az erejét."

Mikor ezzel a beszéddel felbátorította katonáit, és észrevette harci kedvüket, áldozott Istennek, és a szent cselekmények elvégzése után hadseregével átkelt a Jordánon. Nem messze az ellenségtől, Philadelphia mellett ütött tábort, és abban a reményben, hogy nemsokára nyílt csatára kerül a sor, kisebb (79) csetepaté árán el akarta foglalni a két hadsereg közt fekvő erődöt, amelynek elfoglalására az ellenség is előretolt egy osztagot. De a király csapatai hamarosan visszaverték őket, és megszállták a magaslati erődítményt. Herodes most napról napra kivonult hadseregével, csatarendbe állította, és így próbálta az arabokat ütközetre csalogatni. De mivel nem mertek kiállni ellene, mert szörnyű rémület szállta meg őket, és mikor parancsnokuk, Elthemos, meglátta a király seregét, s rémületében szinte kővé meredt, végre is maga nyomult előre, és megpróbálta áttörni sáncaikat. Ily módon védekezésre kényszerítette az

ellenséget, amely rendetlenül - gyalogos és lovas csapatok összevissza - kivonult az ütközetre. Az arabok túlerőben voltak, de a zsidók harci kedve nagyobb volt, ámbár az arabok is szinte őrülten harcoltak, mivel látták, hogy már semmi reményük sem lehet a győzelemre.

De ameddig helytálltak, nem voltak nagyobb veszteségeik. Abban a pillanatban azonban, amint megfutamodtak, halom-számra pusztultak, egyrészt a zsidók kardcsapásai alatt, másrészt pedig úgy, hogy katonáik agyontaposták egymást. 5000 ember esett el menekülés közben, a többiek pedig sűrű tömegben visszamenekültek a sáncok mögé. Herodes körülzárta és ostrom alá fogta a táborukat; de mielőtt még fegyverrel megadásra kényszeríthette volna, rákényszerítette őket a szomjúság, mert kifogyott a vizük. Követeiket a király megvetéssel fogadta, és mikor 500 talentum váltságdíjat ajánlottak föl, még keményebben támadta őket. De mikor a szomjúság egyre jobban gyötörte az arabokat, végül csapatostul kijöttek, és önként megadták magukat a zsidóknak. Így öt nap alatt 4000 embert foglyul ejtettek; a hatodik napon aztán a hadsereg többi része végső kétségbeesésében kirohanást intézett, és ebben Herodes megint mintegy 7000 embert levágott. Ilyen kemény csapással állt bosszút Arábián, és így alázta meg az arabok büszkeségét, úgyhogy az arab nép kénytelen volt őt királynak elismerni. (80)

Huszadik fejezet

Herodest Octavianus megerősíti királyságában,
és elhalmozza kegyeivel

Herodest azonban hamarosan gondok emésztették királysága miatt, mégpedig azért, mert baráti viszonyban volt Antoniusszal: tudniillik ebben az időben győzött Octavianus Actiumnál. Aggodalma azonban nagyabb volt a kelleténél, ugyanis Octavianusnak az volt a meggyőződése, hogy Antoniust nem tudja végképp legyőzni addig, ameddig Herodes kitart mellette. A király tehát elhatározta, hogy megelőzi a bajt. Hajóra szállt, Rhodosba ment, ahol akkoriban Octavianus tartózkodott, és megjelent előtte, korona nélkül, egyszerű öltözetben, mint magánember, de királyi méltósággal. Nem szépítgette a dolgot, hanem őszintén beszélt: „Octavianus, engem Antonius tett a zsidók királyává, és ebben a méltóságomban, nyíltan megvallom, mindent megtettem, amivel hasznára lehettem. Azt sem titkolom el, hogy mindig mellette találtál volna a harcban, ha az arabok ebben meg nem akadályoznak. Erőmből telhetőleg szövetségeseket szereztem, és sok ezer mérő gabonát szállítottam neki. Sőt actiumi veresége után sem hagytam cserben jótevőmet, mert ha már a harcban nem lehettem segítségére, jó tanácsot adtam neki, és megmondtam, hogy helyzetén csak úgy javíthat, ha megöli Kleopatrát. Arra az esetre, ha hajlandó eltenni láb alól ezt a nőt, ígértem neki pénzt, megerősített várakat, hadsereget, és megígértem, hogy magam is részt veszek ellened a háborúban. De Kleopatra iránt érzett szerelme miatt és az Isten végzéséből, akinek a kegyelme neked adta a győzelmet, nem fogadta el javaslataimat. Így hát Antoniusszal együtt én is vereséget szenvedtem, és mivel a balsorsban is ki akarok tartani mellette, ezennel leteszem koronámat. Abban a reményben jöttem hozzád, hogy magatartásommal kiérdemlem jóindulatodat, és azt hiszem, nem azt fogod nézni, hogy kinek a barátja voltam, hanem azt, hogy milyen barátnak bizonyultam."

Erre Octavianus így válaszolt: „Ne félj semmit, és ezek után (81) uralkodjál még nagyobb biztonságban, mert méltó vagy rá, hogy sok ember ura légy, mivel ilyen híven álltad a barátságot. Most azonban igyekezzél hű maradni ahhoz, aki szerencsésebb volt, mint ellenfele, és aki a legszebb reményeket fűzi jellemedhez. Alapjában véve Antonius helyesen cselekedett, hogy inkább Kleopatrára hallgatott, mint rád; mert elvakultságának köszönhetem, hogy téged megnyertelek. Egyébként úgy látom, hogy máris szolgálatokat tettél nekem. Ugyanis Ventidius azt írja, hogy segédcsapatokat küldtél neki a gladiátorok ellen. Ezért hivatalos adománylevéllel

megerősítelek királyi méltóságodban, és továbbra is kegyeimről biztosítalak, hogy kárpótoljalak Antoniusért."

Octavianus e baráti szavak után fejére tette a királynak a koronát, és adományát állami okiratba foglalta, amelyben áradozó elismeréssel magasztalta Herodest. Ez pedig dús ajándékokkal megpróbálta rávenni, hogy bocsásson szabadon egy Alexas nevű embert, aki Antonius barátja volt, és Herodest közbenjárásra kérte. De Octavianusban a harag kerekedett felül, mert annak az embernek, akinek érdekében Herodes szót emelt, sok és súlyos bűn volt a rovásán. Kérését tehát nem teljesítette. Később, mikor Octavianus Syrián át Egyiptomba vonult, Herodes király pompával fogadta, és mikor Ptolemais mellett hadiszemlét tartott, első ízben lovagolt mellette; az ő és környezete tiszteletére ünnepi lakomát rendezett, *és* a katonákat is megvendégelte. Arról is gondoskodott, hogy a rómaiaknak miközben a víztelen vidéken át vonulnak Pélusion felé, valamint visszatértükben is, bőségesen legyen ivóvizük, és hogy élelmiszerben se szenvedjenek hiányt. Önként merült fel Octavianusban és a katonákban az a gondolat, hogy Herodes és országa, túlságosan kicsiny ahhoz mérten, amit értük tett. Octavianus tehát, mikor Egyiptomba ért - ahol Antoniust és Kleopatrát már holtan találta -, nem csupán újabb kitüntetésekkel halmozta el, hanem királyságát is megnagyobbította; visszaadta neki azt a területet, amelyet Kleopatra nemrégiben elvett tőle, továbbá Gadara, Hippos, Samaria városokat, valamint Gaza, Anthédón, Joppé és Stratónos Pyrgos tengerparti városokat, ezenfelül neki ajándékozta azt a 400 galata testőrt, akik (82) előbb Kleopatra személyes testőrei voltak. Octavianust egyes-egyedül Herodes nemes jelleme indította erre a bőkezűségre. Az actiumi csata harmadik évfordulóján Octavianus hozzácsatolta Herodes országához a Trachón nevű tartományt is, valamint a szomszédos Batanaia és Auranitis nevű területeket, mégpedig a következő okból: bizonyos Zénodóros, aki ezt a területet Lysaniastól bérelte, a Trachónban garázdálkodó rablóbandát folytonosan a damaskosiak ellen uszította. Ezek Varróhoz, Syria helytartójához folyamodtak, és kérték, hogy értesítse Octavianust szorongatott helyzetükről. Erre parancs érkezett Rómából, hogy a rablóbandákat irtsák ki. Varro tehát fölkerekedett csapataival, megtisztította a tartományt a rablóktól, elvette Zénodórostól, a császár pedig Herodesnek ajándékozta, hogy ne lehessen többé búvóhelyük a rablóknak, ahonnan Damaskost nyugtalanítsák. Midőn tíz év múlva Augustus megint meglátogatta a tartományt, kinevezte Heródest egész Syria kormányzójának, úgyhogy az alája rendelt helytartóknak semmiféle rendeletet sem volt szabad kiadniok az ő előzetes beleegyezése nélkül. Zénodóros halála után a császár még a Trachón is Galilea közé eső területet is Herodesnek ajándékozta. De ezeknél a kegyeknél sokkal többre becsülte Herodes azt, hogy Augustusnak Agrippa után és Agrippának Augustus után ő volt a legjobb barátja. Miután így elérte a dicsőség netovábbját, szellemét magasabb dolgokra irányította, és bölcsességét elsősorban a vallásosság szolgálatába állította.

Huszonegyedik fejezet

Herodes nagyszabású építkezései. Bőkezűsége. Jelleme

Ugyanis uralkodásának 15. évében újjáépítette a templomot, kétszeresére bővítette a templom területét, és erős fallal vette körül, óriási költséggel és utolérhetetlen pompával. Erről különösen a templom körül épített oszlopcsarnokok tanúskodnak és az északi oldalához csatlakozó fellegvár. A (83) csarnokokat teljesen újonnan építtette fel, a várat pedig nagy költséggel újjáépíttette, úgyhogy olyan volt, mint valami királyi vár, s Antonius emlékére Antonius várnak nevezte. Királyi palotáját a felsővárosban építette fel, és két legnagyobb és legszebb szárnyát, amelyek még a templomnál is pompásabbak voltak, fejedelmi barátairól Kaisareionnak és Agrippeionnak nevezte el.

De nem csupán egyes épületeket szentelt e férfiak nevének és emlékezetének, hanem tiszteletükre városokat is nevezett el. Így Samaria földjén egy körülbelül 20 stadionnyi kerületű várost pompás fallal vett körül, 6000 lakost telepített bele, a legtermékenyebb földet osztotta ki köztük, hatalmas templomot építtetett az újonnan alapított városban, amely előtt másfél stadion területű szabad térség volt, és a császár tiszteletére a várost Sebasténak nevezte el. A város lakosainak kiváltságos alkotmányt adott.

Mikor a császár egyre újabb területeket adományozott Herodesnek, ott is templomot építtetett fehér márványból, mégpedig a Jordán forrásvidékén; ennek a helynek Paneion a neve. Itt égbenyúló hegycsúcs emelkedik, és a hegy alatt a völgy oldalában sötét barlang nyílik; belseje feneketlen szakadékba süllyed, és a szakadék mozdulatlan vízzel van tele, fenekét mérőón sem éri el. Kívül a barlang mellett források fakadnak, és egyesek véleménye szerint innen ered a Jordán. Erről azonban később szólok részletesebben.

Jerikóban is, Kypron vára és a régebbi királyi palota közt, nagyobb és kényelmesebb palotáit építtetett a király, s ezt ugyancsak barátairól nevezte el. Szóval alig volt hely országában, amelyet ne ékesített volna épületekkel a császár tiszteletére, ha a hely alkalmas volt rá. Miután a maga országát teleépítette templomokkal, a császár tartományaiban is emlékműveket emelt Augustus tiszteletére, és sok városban Kaisareionokat építtetett.

Miután úgy látta, hogy az a tengerparti város, amelynek Stratónos Pyrgos volt a neve, pusztulófélben van, de gyönyörű vidéke miatt alkalmas arra, hogy újjáépítse a császár tiszteletére, fehér márványból csakugyan újjá is építtette, pompás palotákkal ékesítette, és itt különösen megmutatta veleszületett (84) nagyvonalúságát. Ugyanis Stratónos Pyrgos, Dóra és Joppé közt feküdt, és a két város közt egészen hosszú vonalon nem volt a tengerparton semmiféle kikötő, úgyhogy aki Föníciából erre hajózott Egyiptom felé, kénytelen volt a nyílt tengeren hányódni a veszedelmes téli viharokban, amelyek - ha mérsékelt erejük volt is - akkor is oly erővel csapkodták a sziklákhoz a hullámokat, hogy messze területen vadul felkorbácsolták a tengert. A király becsvágya és pazar bőkezűsége legyőzte a természetet, és olyan kikötőt alkotott, amely nagyobb volt, mint a Peiraieus, belsejében pedig számos horgonyzó helyet építtetett.

Ámbár ez a hely meglehetősen kedvezőtlen volt, mégis éppen ez fokozta a király becsvágyát, hogy olyan művet alkosson; amely keményen dacolhat majd a tengerrel, és emellett olyan művészien szép, hogy a belefektetett óriási munkát semmivel sem árulja el. Mindenekelőtt tehát a kikötőnek szánt területet az imént említett hosszúságban kimérette és aztán 50 láb hosszú, 9 láb magas és 10 láb széles hatalmas sziklatömböket süllyesztett a vízbe, 20 rőfnyi mélységben. Miután így a mélységet kitöltötte, a töltésnek vízből kiálló felületét 200 lábnyira kiszélesíttette: ebből 100 lábnyi azért készült, hogy megtörje a tenger hullámait, ennek a résznek Prokymia (hullámtörő) volt a neve; a másik 100 láb volt az alapja a kikötő körül épített falnak; ezt igen magas tornyokkal tarkázta, amelyek közül a legnagyobbat és legszebbet Drususról, a császár mostohafiáról, Druseionnak neveztek el.

A kikötőben rengeteg raktár volt az áruk elhelyezésére, és előttük körben széles sétány, ahol az utasok kényelmesen körbejárhatták a kikötőt. A kikötő bejárata észak felől volt, mert az északi szél általában itt a legenyhébb. A bejárat mindkét oldalán lábazatokon nyugvó 3-3 óriási méretű szobor volt, amelyeket balról zömök torony, jobbról pedig egymással összekötött egyenes oszlopok tartottak; ezek az oszlopok nagyobbak voltak, mint a velük szemben álló torony. A kikötő környékén az épületek ugyancsak fehér márványból voltak, s a város utcái egy-mástól egyenlő távolságban mind a kikötőbe vezettek. A kikötő bejáratával szemben egy magaslaton hatalmas és gyönyörű templomot építtetett a császár tiszteletére; ebben volt a császár (85) óriási szobra, méltó párja az olympiai Zeusnak, továbbá Roma szobra, amely Héra argosi szobrának mintájára készült. Herodes a várost a tartománynak, a kikötőt az odajáró hajósoknak

szentelte, az egész építkezés dicsőségét pedig a császárnak, akiről a várost Kaisareiának nevezte el.

Az ott emelt egyéb épületek, az amphitheatrum és a színház, továbbá a piactér ugyancsak méltók voltak ahhoz, akinek a nevét viselték. Ezután a király ötévenként visszatérő játékokat alapított; ezeket a császárról nevezte el, és az első játékokra, a 192. olympiason, maga tűzte ki a jelentékeny versenydíjakat; nemcsak a győztest, hanem a második és harmadik helyezettet is díjakkal tüntette ki. Azután újjáépíttette a háborúban elpusztult Anthédón tengerparti várost, és Agrippeionnak nevezte el; sőt barátja iránt érzett mérhetetlen szeretete jeléül annak nevét az újonnan épített templomkapura is rávésette.

A gyermeki szeretetnek is felülmúlhatatlan példája volt. Atyja emlékére országának legszebb síkságán, amelynek kitűnő vízhálózata volt, és ahol rengeteg fa tenyészett, várost alapított, amelyet Antipatrisnak nevezett el. Anyjának pedig Jerikó fölött újonnan megerősített, rendkívül erős és szép várat szentelt, amelyet Kypronnak nevezett; testvéréről, Phasaelről nevezte el a jeruzsálemi Phasael-bástyát, amelynek alakját és páratlan pompáját majd később írom le. Ugyancsak Phasael tiszteletére alapította Phasaélis városát, a Jerikótól északi irányban húzódó völgy oldalában.

Miután így megörökítette rokonainak és barátainak emlékét, a maga dicsőségéről is gondoskodott: az Arábia felé eső hegyvidéken várat építtetett, amelyet a maga nevéről Hérodeionnak nevezett el. Ugyanígy nevezte el azt a Jeruzsálemtől 60 stadionnyira emelkedő, női mell alakú dombot is, amelyet emberkéz emelt; ezt káprázatos pompával beépíttette. Ugyanis csúcsát kerek tornyokkal vette körül, és a várfalon belül eső területet pompás palotákkal építtette be, amelyeknek nemcsak belsejük volt káprázatos, hanem falaik, oromzataik és tetőzeteik is pazar pompában ragyogtak.   Azután óriási költséggel messziről bővizű vízvezetéket éppíttetett, és vakító fehér márványból 200 lépcsőfokos feljáratot; mert a domb (86) meglehetősen magas volt, és mint említettem, emberkéz emelte. A domb tövében is palotákat építtetett udvartatásának és kíséretének, és ezeket is olyan pompával ékesítette, hogy a telep olyan volt, mint valami város, és olyan terjedelmű, mint egy királyi vár.

Miután ezeket a nagyszabású építkezéseket befejezte, egész sor külföldi várossal is éreztette fejedelmi bőkezűségét. Így Tripolisban, Damaskosban és Ptolemaisban tornacsarnokokat építtetett, Byblosban városfalat, Bérytosban és Tyrosban oszlopcsarnokokat, templomokat és piactereket, Sidónban és Damaskosban színházakat, a tengerparti Laodikeiában vízvezetéket, Askalónban pompás fürdőket és kutakat, ezenkívül pedig remekművű és hatalmas oszlopcsarnokokat. Más varosoknak ligeteket és réteket adományozott, sok város földterületeket is kapott tőle, mintha csak országához tartoztak volna. Külföldi tornacsarnokok vezetőinek állandó évi járadékot utalt ki, így például Kós szigetén, azzal a feltétellel, hogy mindig legyenek versenydíjaik. Továbbá gabonát adományozott minden városnak, amely szükséget szenvedett: a rhodosiaknak gyakran és különféle alkalmakból nagy összegeket adományozott hajóhadaik fölszerelésére; a pythiai Apollón leégett templomát saját költségén felépítette, úgyhogy szebb lett, mint volt. Minek soroljam fel azokat az adományokat, amelyekkel Lykia és Samos lakosait elhalmozta, vagy azt a bőkezűséget, amellyel egész Iónia éhínségét annyiszor enyhítette? Vajon nincs-e tele Athén és Lakedaimón, Nikopolis és a mysiai Pergamos város Herodes fogadalmi ajándékaival? És vajon Antiochia főutcáját, amely olyan piszkos volt, hogy már emberek sem jártak benne, nem ő köveztette-e ki fényes márvánnyal 20 stadion hosszú-ságban, és az eső ellen nem ő ékesítette-e ugyanilyen hosszú oszlopcsarnokkal?

Ha el is lehetett mondani, hogy ezek a jótéteményei elsősorban azoknak a városoknak váltak javukra, amelyek részesültek benne, viszont az, amit Élisnek ajándékozott, nem csupán Görögország kincse volt, hanem az egész világé, ameddig csak az olympiai játékok híre eljutott. Tudniillik mikor látta, hogy a játékok már-már hanyatlanak, mert nincs elegendő pénz, és ezzel a

régi Hellasnak ez az egyetlen hagyománya már-már (87) pusztulóban van; nemcsak hogy azon az olympiason, amelynek évében a tengeren át Rómába utazott, részt vett a versenybíróságban, hanem minden időkre bizonyos jövedelmeket rendelt; amelyekkel megörökítette a versenybírói működését. De vége-hossza nem volna, ha fel akarnám sorolni, mennyi adósságot és tartozást engedett el; csak példaképpen említem Phasaélis és Balanea városokat, valamint sok más várost Kilikia határán; amelyeken évi adójuk csökkentésével segített. Bőkezűségének csak az a félelem szabott határt, hogy ezzel talán irigységet kelt, vagy abba a gyanúba keveredik, mintha távolabbi terveket forgatna fejében azzal, hogy a városokhoz sokkal bőkezűbb volt, mint igazi uraik.

Kiváló jelleméhez méltó volt teste is. Fiatal korától fogva kitűnő vadász volt, s ebben nagy előnyére vált ügyessége a lovaglásban. Így például egyszer egy nap alatt 40 vadat ejtett el; országában ugyanis bőven tenyészik a vaddisznó, de még sokkal több a szarvas és a vadszamár. Herodes páratlanul vitéz katona is volt, és a tornagyakorlatokban is mindenki félt tőle: mert látták, hogy a dárdavetésben felülmúlhatatlan és a nyíllövésben biztos. Ezeken a kiváló szellemi és testi tulajdonságain kívül a szerencsének is különös kegyeltje volt, mert háborúban ritkán szenvedett vereséget, és ha szenvedett is, sohasem ő maga volt az oka, hanem vagy árulók, vagy pedig katonáinak a meggondolatlansága.

Huszonkettedik fejezet

Aristobulos és Hyrkanos főpapok halála. Mariamne kivégzése

Külső szerencséjét azonban a sors családi bajokkal keserítette meg, és éppen az az asszony volt szerencsétlenségeinek oka; akit mélységesen szeretett. Ugyanis miután uralomra jutott, elbocsátotta ama Dóris nevű jeruzsálemi feleségét, akit még magánember korában vett el, és feleségül vette Mariamnét, Aristobulos fiának, Alexandernek leányát. Ez a házasság szüntelen (88) viszálykodást okozott családjában, különösen mióta Rómából visszatért. Mariamne fiai kedvéért mindenekelőtt kiutasította a városból Dóristól született fiát, Antipatrost, és csak ünnepnapokon engedte a városban tartózkodni. Azután kivégeztette feleségének nagyapját, Hyrkanost - aki Parthiából jött hozzá -, éspedig azért, mert összeesküvéssel gyanúsította. Hyrkanost elfogta Barzapharnes, mikor betört Syriába; azonban az Euphratesen túl lakó törzsrokonai megsajnálták, és kieszközölték szabadonbocsátását. Ha hallgatott volna figyelmeztetésükre, hogy ne menjen Herodeshez, életben maradhatott volna, azonban unokája házassága volt a csalétek, amely halálát előidézte, mert ebben az új rokonságban bizakodva és túlságos honvágya miatt mégis hazatért. Herodes egyébként nem azért lett ellensége, mintha csakugyan a királyságra tört volna, hanem azért, mert a korona jog szerint őt illette meg.

Herodesnek öt gyermeke született Mariamnétől, két leánya és három fia. Legkisebb fia Rómában halt meg, ahol nevelték, a két idősebbet részben anyjuk előkelő származása miatt, részben pedig, mert valóságos uralkodása idején születtek, valóban királyi nevelésben részesítette. Erre még inkább Mariamne iránti szerelme indította, amely napról napra hevesebben lobogott benne, úgyhogy akármivel bántotta meg az imádott asszony; szinte észre sem vette. Mert amennyire ő szerette Mariamnét, annyira gyűlölte őt az asszony. S mivel alapos okai voltak erre a gyűlölködésre, s az a tudat, hogy Herodes imádja, elbizakodottá tette, nyíltan szemére vetette azt a gazságot, amit nagy-atyjával és testvérével, Aristobulosszal elkövetett. Mert ez, ámbár még igen fiatal volt, ugyancsak nem kímélte; előbb 17 éves korában kinevezte főpapnak, és alighogy méltóságát elfoglalta; kivégeztette. Ugyanis mikor Aristobulos egy ünnepen templomi öltözetben az oltárhoz lépett, láttára a nép sírt gyönyörűségében, és ez elegendő ok volt arra, hogy a

fiatalembert még azon az éjszakán Jerikóba küldje, és ott néhány galatával, akiket erre a célra küldött oda, fürdés közben a tóba fulassza.

Mariamne ezek miatt a gyalázatosságok miatt szemrehányásokat tett a királynak, a nővérét és anyját is súlyos szidalmakkal illette. Herodes oly szenvedélyesen szerette, hogy csak (89) hallgatott; a két asszony azonban felbőszítette; hogy a királyt ráuszítsák, Mariamnét házasságtöréssel vádolták meg. Állításuk bizonyságára egyebek közt felhozták, hogy arcképét elküldte Egyiptomba Antoniusnak, és így érzéki vágyakozásában a távolból szinte felajánlotta magát annak az embernek, akiről mindenki tudta, hogy kéjenc, és ha kell, erőszakhoz is folyamodik. Ez a közlés villámcsapásként érte Herodest, akit szerelme egyébként is határtalanul féltékennyé tett. És mivel eszébe jutott Kleopatra kegyetlensége is, aki miatt Lysanias királynak és Malchos arab királynak is meg kellett halnia, nemcsak attól félt, hogy feleségét elveszik tőle, hanem már a maga élete miatt is aggódott.

Tehát mikor el kellett utaznia, nővérének, Saloménak férjére, Józsefre bízta a feleségét, aki megbízható ember volt, és már a rokonság miatt is hűséges híve; titkon megbízta, hogy ha Antonius őt, a királyt megölné, ölje meg feleségét. József azonban elárulta a titkot, nem rossz szándékkal, hanem azért, hogy még jobban bizonyítsa Mariamne előtt a királynak iránta érzett szerelmét, aki még a halálban sem akar elválni tőle. Mikor Herodes visszajött, és bizalmas együttlétük alkalmával újra meg újra hangoztatta szerelmét, és fogadkozott, hogy soha más nőt ilyen forrón nem szeret, Mariamne így felelt: „Mindenesetre bebizonyítottad szerelmedet, mikor Józsefnek azt a parancsot adtad, hogy öljön meg."

Herodes, amint meghallotta, hogy a titkot elárulták; szinte magánkívül kiáltozta, hogy József sohasem árulta volna el ezt a titkot, ha az asszony nem folytatott volna bűnös viszonyt vele. Fékezhetetlen dühében kiugrott az ágyból, és fel-alá rohant palotájában. Nővére, Salome, megragadta ezt az alkalmat, amely a rágalmazásra éppen kapóra jött, és megerősítette őt József elleni gyanújában. Herodes magánkívül volt a dühtől és féltékenységtől, és parancsot adott, hogy mind a kettőt azonnal végezzék ki. De alighogy haragja lecsillapodott, újra fellángolt szerelme. Sőt sóvárgása oly forró volt, hogy el sem akarta hinni Mariamne halálát, hanem fájdalmában úgy beszélt hozzá, mintha még mindig élne. Végre idővel éppoly forrón meggyászolta a halottat, mint ahogy életében szerette. (90)

Huszonharmadik fejezet

Mariamne fialt megrágalmazzák Herodesnél. A kibékülés

A két fiú örökölte anyja gyűlöletét, és valahányszor eszükbe jutott atyjuk gaztette, mindig úgy gondoltak rá mint ellenségükre. Ez az érzés már Rómában, ahol nevelkedtek, erősen elhatalmasodott rajtuk, hazatérésük után pedig még jobban megerősödött, és a2 évek során csak növekedett. Mikor elérkezett a házasodás ideje, megnősültek; az egyik nagynénjének, Saloménak - aki anyját megvádolta - a leányát vette el, a másik Archelaos kappadokiai király leányát, s ezután még szabadabban hangoztatták gyűlöletüket. Vakmerőségüket a rágalmazók arra használták fel, hogy áskálódjanak ellenük: bizonyos emberek hamarosan értésére adták a királynak, hogy a fiai valamit terveznek ellene; sőt az, amelyik Archelaos veje volt, apósába veti reményét, és már szökni készül, hogy Herodest bepanaszolja a császárnál. Ezek a suttogások a királynál végül is hitelre találtak, és ezért újra magához vette Dóris fiát, Antipatrost, mintegy védelmül másik két fia ellen, és minden módon igyekezett megkülönböztetett bánásmódban részesíteni.

Mariamne fiai azonban zokon vették ezt a változást, és mikor látták, hogy az alacsony származású anyának a fia a király kivételes kegyét élvezi, holott ők nemes származású asszonynak a fiai, nem tudták elfojtani méltatlankodásukat, hanem valahányszor újabb sérelem érte őket, nyíltan kifejezést adtak neheztelésüknek. Miközben tehát ezek ketten napról napra jobban belelovalták magukat a gyűlöletbe, Antipatros igyekezett a saját érdekeit előmozdítani, úgy, hogy atyját rendkívül ügyesen körülhízelegte, testvérei ellen mindenféle aknamunkát folytatott, és részben maga találta ki a rágalmakat, részben pedig gondoskodott róla, hogy barátai híreszteljék mindaddig, amíg testvéreit végképpen el nem üti a tróntól. Mert nemcsak hogy öt jelölte ki Herodes végrendeletében trónörökösnek, hanem királyi pompával és kísérettel a császárhoz is elküldte, úgyhogy királyságához tulajdonképpen már csak a korona hiányzott. Sőt lassan-lassan annyira megerősödött befolyása, hogy anyját is (91) visszahozta Mariamne ágyába. Két fegyverrel dolgozott a királynál testvérei ellen: hízelkedéssel és rágalmazással, és annyira felizgatta, hogy ez már-már ki akarta végeztetni a testvérpárt.

Herodes magával vitte Rómába Alexandert, és vádat emelt ellene a császár előtt, hogy méreggel akarta őt elpusztítani. Alexander fájdalmas megdöbbenésében először alig tudott felelni a vádra. De mikor látta, hogy olyan bírája van, aki tapasztaltabb Antipatrosnál, és okosabb Herodesnél, megemberelte magát, és tiszteletből nem emlegette ugyan apja bűneit, azonban annál határozottabban visszautasította hamis vádjait. Miután sikerült testvére ártatlanságát is bebizonyítania, akit ugyanez a veszedelem fenyegetett, panaszt emelt Antipatros áskálódásai és kettejük mellőztetése miatt, és ebben nemcsak tiszta lelkiismerete, hanem hatalmas ékesszólása is segítségére volt; mert kitűnő szónok volt. És mikor befejezésül felkiáltott, hogy csak gyilkoltassa meg az apja mindkettőjüket, ha ellenük már vádat is emelt, a hallgatóság sírva fakadt meghatottságában, és maga a császár is annyira elérzékenyült, hogy a két fiút felmentette az ellenük emelt vád alól, és Herodest azonnal kibékítette velük. Egyúttal feltételül kikötötte, hogy a két fiú mindenben engedelmeskedik atyjának, ez pedig azt nevezheti ki utódjának, amelyiket akarja.

Ezek után a király hazaindult Rómából, és úgy tett, mintha a fiai ellen emelt vádakat elfelejtette volna, de azért a gyanú még mindig lappangott benne. Erről pedig Antipatros gondoskodott, aki ugyancsak elkísérte, ámbár nem merte gyűlölködését nyíltan megmutatni, mert félt a császártól. Mikor elhajóztak Kilikia partjai mellett, kikötöttek Eleusában, ahol Archelaos pompásan megvendégelte őket, hálálkodott veje megmeneküléséért, és hangoztatta: milyen boldog, hogy kibékültek, hiszen ő maga is írt barátainak Rómába, hogy legyenek segítségére Alexandernek védekezésében. Azután elkísérte vendégeit Zephyrionig, és 30 talentum értékű ajándékkal tisztelte meg őket.

Herodes, amint megérkezett Jeruzsálembe, gyűlésbe hívta a népet, bemutatta három fiát, beszámolt útjáról, és szívből (92) köszönetet mondott Istennek és a császárnak, aki véget vétett a családi viszálynak, és fiainak olyan kincset adományozott, arai többet ér az uralkodásnál: az egyetértést, „Az én gondom lesz - folytatta - ezt még jobban megerősíteni. A császár úgy döntött, hogy én legyek az egyeduralkodó országomban, és az én jogom legyen eldönteni, ki lesz az utódom. Én pedig saját jól felfogott érdekemben és az ő szellemében ezennel kinevezem mind a három fiamat királynak, és kérem Istent, kérlek benneteket is, hagyjátok jóvá döntésemet. Mert az egyiknek a kor, a másik kettőnek a nemes származás ad jogcímet a trónra, országom pedig oly nagy, hogy több uralkodónak is elegendő. Így hát ismerjétek el azoknak a jogát, akiket a császár kibékített egymással, atyjuk pedig királlyá tett, s mindegyiknek adjátok meg az őt megillető tiszteletet, éspedig mindegyiknek a kora szerint; mert aki a korát meg nem illető tiszteletben részesül, nem örülhet ennek annyira, mint amennyire fáj ez annak, akit mellőztek. Majd én eldöntöm, hogy mely családtagok és barátok alkossák mindegyiknek a környezetét, s ezek egyúttal kezeseim is lesznek, hogy az egyetértés továbbra is megmarad fiaim közt. Mert nagyon jól tudom, hogy a viszályt és civakodást rendszerint cselszövő udvari emberek idézik elő, másfelől pedig semmi sem alkalmasabb a kölcsönös vonzalom előmozdítására, mint ha derék

emberek vannak a környezetükben. Továbbá azt akarom, hogy nemcsak fiaim, hanem hadseregem tisztjei egyelőre csak engem tartsanak uruknak. Mert nem magát a királyságot, hanem a királyi tiszteletet adtam meg fiaimnak, hogy élvezzék e méltóság kellemességek, terheit viszont - bármily súlyosak is - magam akarom viselni. Gondoljatok mindnyájan koromra, életmódomra és jámborságomra; sem olyan öreg nem vagyok még, hogy már a halálomat várhatnák, sem nem folytatok tivornyázó életmódot, ami rendszerint még fiatalembereket is elpusztít, az Istent pedig mindig olyan jámborul szolgáltam, hogy hosszú életre számíthatok. Aki tehát közeli halálom reményében fiaimnak hízelkedik, az már az ő érdekükben is bűnhődni fog. De éppenséggel nem féltékenységből tiltom meg a túlzott hódolatot fiaim iránt, hanem azért, mert tudom, hogy a hízelkedés a fiatalembereket könnyen elkapatja. Ha tehát (93) mindenki, aki érintkezik velük, jól meggondolja, hogy csak a becsületes ember számíthat hálámra, a pártütő ellenben még attól sem remélhet jutalmat aljasságáért, akinek hízelkedik, akkor azt hiszem, minden alattvaló óvni fogja érdekeimet, ami egyúttal fiaim érdeke is; mert ezeknek csak hasznukra válhatik, ha velük jó egyetértésben én maradok az állam élén. Ti pedig, kedves fiaim, gondoljatok a természet szent kötelékére, ami még az állatokat is tartósan összefűzi, gondoljatok a császárra, aki kibékített bennünket, s gondoljatok végül rám is, aki kérek, holott parancsolhatnék, és maradjatok jó testvérek. Én most királyi öltözeteket és királyi udvartartást adományozok nektek, és imádkozom Istenhez, áldja meg ezt az elhatározásomat, ameddig egyetértésben éltek." Beszéde után szeretettel megölelte mindegyik fiát, és aztán feloszlatta a gyűlést; sokan szívből kívánták, hogy a király óhaja valóra váljék, sokan azonban, akiknek mindig a felforgatáson jár az eszük, úgy tettek, mintha nem is hallották volna szavait.

Huszonnegyedik fejezet

Újabb cselszövések Herodes udvarában

A testvérek azonban nem hagyták abba a civakodást, és mikor elváltak, még jobban gyanakodtak egymásra, mint azelőtt. Alexander és, Aristobulos sértve érezte magát, mert a király kihirdette, hogy Antipatrost koránál fogva elsőbbség illeti meg; ez viszont még azt is irigyelte testvéreitől, hogy rangban mindjárt utána következnek. Míg azonban Antipatros értette a módját, hogy eltitkolja érzelmeit, és mint rendkívül ravasz ember, rejtegette testvérei iránt érzett gyűlöletét, azok, nemes származásukhoz illőn, mindig őszintén beszéltek. Ezenfelül sok barátjuk folyton azon mesterkedett, hogy feluszítsa őket, s még többen voltak, akik mint kémek befurakodtak hozzájuk. Így történt, hogy Alexander minden szava a következő pillanatban már Antipatros fülébe jutott, aki aztán a megfelelő (94) tódításokkal besúgta Herodesnek. A fiatalember egészen ártatlan megjegyzéseinek értelmét is rágalmazó szándékkal kiforgatták, és vádat kovácsoltak belőlük; ha pedig néha-néha kissé nyíltabban beszélt, a legkisebb szót is óriásira nagyították. Ezenkívül pedig Antipatros titokban folyton küldött hozzá embereket, hogy Alexandert felbőszítsék, csak hogy a hazugságoknak legalább némileg a valóság látszatát adják. Mert ha abból, amit híresztteltek, csak egy mákszemnyi is igaznak bizonyult, a többi annál könnyebben hitelre talált. Az ő barátai viszont vagy természetüknél fogva hallgatag emberek voltak, vagy úgy megvesztegette őket, hogy semmiféle titkot sem árultak el. Ha valaki Antipatros életét a gonoszság titkos szövetségének nevezné, semmit sem tévedne. Mert megvesztegetéssel vagy hízelkedéssel azokat is árulókká tette, akik Alexanderrel érintkeztek; ezek minden szavát és minden cselekedetét titokban azonnal jelentették neki. Emellett ő maga kitűnően színészkedett, és rendkívül ügyesen tudta elhelyezni rágalmait Herodesnél úgy, hogy a jó testvért játszotta, és másokat tolt az előtérbe feljelentőkül. Ha valamit besúgtak Alexanderről, akkor mindig véletlenül megjelent Herodesnél, s eleinte elutasította a rágalmakat, aztán észrevétlenül valószínűsíteni tudta, és a királyt felbőszítette. Mindent merényletre magyarázott, és azt a

látszatot tudta kelteni, mintha Alexander meg akarná gyilkoltatni atyját; de a rágalmakat semmi sem erősítette meg annyira, mint maga Antipatros, mikor elkezdte védelmezni testvérét.

Így aztán Herodes egyre jobban elkeseredett, és minél inkább elhidegült lassan-lassan a fiatalemberek iránt, annál jobban Antipatrosra halmozta minden szeretetét. Vele együtt egyébként az udvartartás is elfordult tőlük, egyesek önként, mások parancsra, mint Ptolemaios, a király legkedvesebb barátja, valamint Herodes testvére és egész családja. Most már Antipatros volt minden, és Alexander legnagyobb keserűségére mindenható lett Antipatros anyja is, akinek minden tanácsa ellene és testvére ellen irányult, és mivel rosszabb volt, mint egy mostoha, annál jobban gyűlölte Mariamne fiait. Most már mindenki Antipatrosnak hízelkedett, mert őt tekintette a jövő emberének, másfelől pedig a király parancsára az előkelők minden (95) érintkezést megszakították Alexanderrel és környezetével. Nemcsak az országban, hanem idegen országokban élő barátaikat is elriasztotta tőlük a félelem; mert a császár megadta Herodesnek azt a jogot, amit még egy király sem kapott meg, hogy szökevényeket még idegen fennhatóság alá tartozó városokban is elfogathat. Ezekről a cselszövésekről a testvérpárnák egyáltalán sejtelme sem volt, és vigyázatlanságuknak elkerülhetetlen következménye lett, hogy csapdába estek. Tudniillik atyjuk sohasem vonta őket nyíltan felelősségre, csak hűvös viselkedése és hirtelen haragja sejtette a valóságot. Eközben Antipatros nagybátyjukat, Pherórast is ellenük hangolta, továbbá nagynénjüket, Salomét, akivel olyan bizalmas lábon állt, mintha a felesége lett volna. Salome ellenséges indulatát még csak szította Alexander felesége, Glaphyra, aki szeretett dicsekedni előkelő őseivel, és mint atyai ágról Temenos, anyai ágról pedig Dareios Hystaspés utóda, úgy viselkedett, mintha a királyi palotában minden nőnek úrasszonya volna. Nem csupán Herodes nővérét becsmérelte sűrűn alacsony származása miatt, hanem feleségeit is, akikről azt állította, hogy a király csak szépségük, nem pedig előkelő származásuk miatt vette őket feleségül. Herodesnek tudniillik nagyon sok asszonya volt, részben, mert a zsidók törvényei megengedik a többnejűséget, részben pedig, mert gyönyörűségét találta ebben. Glaphyra nagyzolása és gyalázkodásai következtében ezek a nők valamennyien elkeseredett ellenségei lettek Alexandernek.

De épp ily ellenséges indulattal viseltetett Salome Aristobulos iránt is, ámbár veje volt, mégpedig annál inkább, mert Salomét felbőszítették Glaphyra gyalázkodásai. Aristobulus ugyanis folytonosan szemére vetette feleségének alacsony származását, és panaszkodott, hogy testvére, Alexander, királyleányt vett feleségül, neki pedig be kellett érnie egyszerű származású nővel. Az asszony sírva közölte ezt anyjával, Saloméval, és hozzátette, hogy Alexander és Aristobulos megfenyegették: ha egyszer trónra kerülnek, minden testvérük anyját a rabszolgalányok közé utasítják és szövésre fogják, testvéreiket pedig megteszik falusi írnokoknak; csúfolkodásból mondták ezt, azért, mert olyan kitűnő nevelésben részesültek. Salome nem tudott (96) tovább uralkodni dühén, hanem mindent közölt bátyjával Herodessel, és mivel éppen veje ellen vádaskodott, annál könnyebben hitelre talált. Még egy másik pletyka is hozzájárult, hogy felszítsa á király haragját. Ugyanis besúgták neki, hogy Mariamne fiai gyakran zokogva és Herodes ellen átkozódva emlegetik anyjuk nevét, és valahányszor apjuk Mariamne egy-egy ruháját valamelyik későbbi feleségének ajándékozta, még arra a fenyegetődzésre is vetemedtek, hogy ezek a nők királyi öltözet helyett nemsokára majd szőrruhát viselnek.

A király, ámbár az ifjak dacos magatartása aggasztotta, mégis reménykedett benne, hogy majd csak a jó útra térnek. Tehát mikor Rómába készülődött, magához hívatta, előbb királyi méltósággal megfenyegette, azután pedig atyailag testvéri szeretetre intette őket, és bocsánatot ígért nekik eddigi hibáikért, ha megjavulnak. A két testvér erre kijelentette, hogy amit ellenük felhoztak, mind hazugság; hangsúlyozták, hogy már viselkedésük is eléggé bizonyítja védekezésük igazságát; de végre a király is vessen véget a rágalomhadjáratnak, és ne legyen olyan könnyen hivő; mert a rágalmak nem szűnnek meg ellenük mindaddig, amíg lesz, aki hitelt ad a hazudozóknak.

Miután ezekkel a kijelentéseikkel atyjukat megnyugtatták, egyelőre elhárították a veszélyt, a jövő azonban annál jobban aggasztotta őket, amikor értesültek Salome és nagybátyjuk, Pheróras ellenséges indulatáról. Mind a kettő elkeseredett és veszedelmes ellenfél volt, de Pheróras a hatalmasabb, mert társuralkodója volt Herodesnek, csak éppen koronát nem viselt; 100 talentum jövedelme volt a birtokaiból, és testvére ajándékából megillette a Jordánon túl fekvő tartomány hozama; sőt Herodes a császár beleegyezésével megtette tetrarchának, és királyi családból származó nővel házasította össze, mikor arra méltatta, hogy hozzáadta saját felesége húgát. Ennek halála után a király saját legidősebb leányát szánta neki, 300 talentumnyi hozománnyal, de Pheróras annyira beleszeretett egyik rabszolganőjébe, hogy kitért a királyi házasság elől. Herodes a leányát mérgében feleségül adta egyik unokaöccséhez, aki később a parthusok elleni háborúban elesett; Pheróras iránti haragja később elfüstölgött, és megbocsátotta neki szerelmét. (97)

Pherórast már a királyné életében megvádolták, hogy méreggel akarja elpusztítani a királyt, most pedig a vádlók tömegesen léptek fel, úgyhogy Herodes, bármennyire szerette is testvérét, végül mégis hitelt adott nekik, és megijedt. Miután tehát azok közül, akiket bűnrészességgel gyanúsítottak, sokat kínpadra vonatott, végül Pheróras barátaira került a sor. Ezek közül nyíltan egyik sem vallotta, hogy tud valamit holmi merényletről, de annyit kicsikartak belőlük, hogy Pheróras meg akarta szöktetni kedvesét, és a parthusokhoz akart menekülni vele, és hogy ezt a tervet hajlandó volt támogatni Kostobaros is, Salome férje, akivel a király összeházasította, miután első férjét házasságtörés miatt kivégeztette. De Salome sem menekült meg a vádaktól, mert éppen testvére, Pheróras panaszolta be, hogy eljegyezte magát Syllaiosszal, Herodes ellenségének, Odaidas arab királynak helytartójával. Ámbár ez is, a Pherórastól ellene emelt minden egyéb vád is bebizonyosodott, Herodes mégis megbocsátott neki, és Pherórast is felmentette az ellene emelt vád alól.

Így hát a családi viharfelhők mind Alexander feje fölé tornyosultak és rázúdultak. Volt a királynak három heréltje, akiket különösen kedvelt, amint szolgálati beosztásukból is kitűnik: egyik a pohárnoka volt, másik az ételeit szolgálta fel, a harmadik lefekvéskor szolgálta ki, és közvetlen közelében aludt. Ezt a három fiút Alexander dús ajándékokkal szeretőivé tette, a király pedig tudomást szerzett erről, és kínpadra vonatta őket. Itt azonnal bevallották az erkölcstelenkedést, és elmondották, hogy Alexander milyen ígéretekkel csábította el őket: állítólag azt mondta, hogy Herodestől már nem remélhetnek semmit, mert nevetséges vénember, és festi a haját, hogy fiatalnak tartsák; inkább pártoljanak hozzá, mert hamarosan atyja akarata ellenére trónra jut, bosszút áll ellenségein, és barátait, köztük őket is, gazdaggá és boldoggá teszi; az ország főemberei máris a pártján vannak, s a törzstisztek és tisztek titokban állandóan találkoznak vele.

Ezek a vallomások annyira megrémítették a királyt, hogy egyelőre nem is mert nyíltan beszélni a dologról. Inkább éjjel és nappal titokban kémeket küldött ki, akiktől mindent (98) megtudott, ami történt, s amit beszéltek; aki gyanúba keveredett, azt azonnal kivégeztette. Szörnyű aknamunka kezdődött a királyi palotában. Tudniillik mindenki rágalmakat agyalt ki, úgy, amint ellenséges indulata és gyűlölete sugallta, és sokan kihasználták a király vérszomjúságát ellenfeleik romlására. A hazugság rögtön hitelre talált, és szinte még el sem hangzott a vád; a büntetést máris végrehajtották. Sőt megtörtént, hogy aki az egyik pillanatban még vádló volt, a következő pillanatban vádlottá változott, s együtt végezték ki áldozatával, mert a király annyira aggódott az életéért, hogy nem is végeztetett nyomozást. Végül annyira nekikeseredett, hogy már az ártatlanokat sem méltatta barátságos tekintetre, s még barátaival is elutasítóan bánt: sokat kitiltott a palotából, s akire nem volt oka rátenni a kezét, azt szavakkal sértegette. Alexander bajait még súlyosbította Antipatros: egész rokonsága segítségével szemenszedett rágalmakat terjesztett felőle. A királyt pedig Antipatros szélhámossága és mindenféle koholmánya olyan rémületbe hajszolta, hogy mindig úgy rémlett neki, mintha Alexander kivont karddal ott állna előtte. Ezért váratlanul elfogatta, megbilincseltette, barátait pedig kínpadra

vonatta. A legtöbben némán haltak meg, és semmi valótlanságot sem vallottak; azok azonban, akiket a kínzások hazudozásra indítottak, vallották, hogy Alexander testvérével, Aristobulosszal egyetértésben a király életére tör, és csak az alkalmat lesi, hogy egy vadászaton megölje, és aztán Rómába meneküljön. Ezeknek a halálfélelemben fogant vallomásoknak hitelt adott a király, és azzal nyugtatta meg magát, hogy az igazság nevében le kellett tartóztatni fiait. (99)

Huszonötödik fejezet

Archelaos ismét kibékíti Alexandert és Pherórast Herodessel

Midőn Alexander látta, hogy atyját lehetetlen más meggyőződésre bírnia, elhatározta, hogy bátran szembeszáll a veszéllyel. Ennélfogva négy könyvet írt ellenségei ellen, amelyekben bevallotta ugyan az aljas merényletet, egyúttal azonban legtöbb ellenséget is, elsősorban Pherórast és Salomét megvádolta bűnrészességgel. Azt állította, hogy ez az utóbbi egyszer éjjel Belopózott hozzá, és őt együtthálásra kényszerítette. Ezek a súlyos vádaktól hemzsegő könyvek - a legbefolyásosabb személyek ellen - már a király kezében voltak, mindőn Archelaos, veje és leánya miatti aggodalmában, gyorsan Judaeába sietett; leánya ügyes segítőtárs volt a bajban, mert értette a módját, hogyan hárítsa el a veszélyt, amely a király részéről fenyegette őket. Amint belépett Herodeshez, így kiáltott fel:

„Hol az az én átkozott vőm, hol van az az apagyilkos, hogy tulajdon kezemmel zúzzam szét a fejét? A leányomat is együtt akarom agyonverni azzal a híres férjével, mert ha nem is vett részt a merényleteiben, mégis becstelenné vált azzal, hogy ilyen embernek a felesége. Csak azon kell csodálkoznom, hogy ekkora türelmet tanúsítottál a veszélyben, és hogy Alexander még mindig él. Mert midőn Kappadokiából ide siettem, magától értetődőnek gondoltam, hogy már régen kivégeztetted, és leányomat most majd közösen vonjuk felelősségre, akit pedig azért adtam hozzá feleségül, mert tiszteltelek téged és országodat. Most tehát mind a kettőnek a sorsa felől kell döntenünk, és ha te esetleg túlságosan atyai és lágyszívű volnál ahhoz, hogy megbüntesd fiadat, aki az életedre tört, akkor cseréljünk szerepet, és mindegyikünk vegye magára a másiknak a haragját."

Archelaos ezekkel a hangzatos szavakkal bizalmat ébresztett Herodesben, habár ez eleinte meglehetősen tartózkodóan viselkedett. Herodes mindjárt oda is adta neki az Alexandertől írt könyveket, minden fejezetnél megállt, és megtárgyalta vele a tartalmát. Ezt az alkalmat ragadta meg Archelaos, hogy (100) ravaszul kieszelt tervét végrehajtsa, és szinte észrevétlenül az iratban megnevezett személyekre, főképpen Pherórasra terelje a gyanút. Mikor észrevette, hogy a király egyre jobban hitelt ad szavainak, így folytatta: „Meg kell vizsgálnunk, vajon nem ez a sok gazember állitott-e csapdát a fiatalembernek, mert arról szó sem lehet, hogy ő áskálódott volna ellened. Hiszen tulajdonképpen semmi ok sincs rá, miért ártotta volna bele magát ilyen gazságba, mikor már most is királyi tiszteletben részesül, és kilátása van a trónra; bizonyára kellett lenni felbújtóknak; akik fiatalos könnyelműségével visszaéltek. Az efféle emberek rendszerint nemcsak fiatal, hanem idősebb embereknek is elcsavarják a fejét, és előkelő családokat, egész országokat is romlásba döntenek."

Ezek a fejtegetések tetszettek Herodesnek, és minél jobban enyhült haragja Alexander iránt, annál jobban haragudott Pherórasra, mert tulajdonképpen ő volt a középpontja ennek a négy könyvnek. Midőn tehát észrevette a király izgatott hangulatát és Archelaos nagy befolyását, aljas módon akarta megmenteni az életét, ha becsületes úton nem sikerült. Nem törődött tehát tovább Alexanderrel, hanem Archelaoshoz folyamodott. Ez megmondta neki: semmi lehetőséget sem lát arra, hogy a veszedelemből kiszabaduljon, mivel rengeteg vád van ellene; ezekből világosan

kiderül, hogy a királynak életére tört, és a fiatalembert ebbe a szerencsétlen helyzetbe hozta; legfeljebb, ha el tudná szánni magát arra, hogy lemond az alattomoskodásról és hazudozásról, bevallja a terhére rótt gyalázatosságokat, Herodesbe veti bizalmát, és a testvéri szeretet nevében bocsánatért esedezik. Ez esetben minden módon hajlandó támogatni.

Pheróras elfogadta ezt a javaslatot; hogy szánalomra méltó hatást keltsen, fekete ruhát vett fel, és Herodes lábai elé borult. Sírva kérte mint már nemegyszer megtörtént, hogy bocsásson meg neki, és elismerte, hogy ő az a becstelen ember, aki mindazokat a gyalázatosságokat elkövette, amivel vádolják. Egyúttal azonban panaszkodott, hogy egy asszony iránt érzett szerelme elvette az eszét, és úgyszólván megőrjítette. Miután ily módon Archelaosnak sikerült, hogy Pheróras önmagának vádlója és tanúja lett, most könyörgésre fogta a dolgot, és (101) igyekezett Herodes haragját lecsillapítani azzal, hogy a családjából hozott fel efféle példát. "Nekem is volt testvérem - mondta -, aki még súlyosabban megbántott, én mégis előbbvalónak tartottam a természet parancsát, mint a bosszú szavát. Mert az államokban is, mint a nagytestű emberekben, éppen az egyes testrészek súlya miatt könnyűszerrel keletkeznek daganatok; amelyeket nem szabad kivágni, hanem gondos ápolással meg kell gyógyítani."

Ilyen és efféle fejtegetésekkel sikerült Archelaosnak elérnie, hogy Herodes megenyhült Pheróras iránt. Ő *maga* azonban továbbra is haragot tettetett Alexander iránt, és kijelentette, hogy el akarja választani tőle a leányát, és magával viszi; végül is annyira vitte Herodes, hogy már ő maga lépett közbe a fiatalember érdekében, és kérte Archelaost, hogy csak hagyja Glaphyrát a férjénél. Archelaos most baráti kedvességgel rábízta a királyra, hogy Glaphyrát adja férjhez más emberhez, akihez akarja, de ne hagyja Alexandernél, mert neki legnagyobb gondja a baráti viszony fenntartása Herodessel. Ez azonban bizonykodott, hogy a fiát úgy fogadja most Archelaos kezéből, mint valami ajándékot, ha nem bontja fel a házasságot, hiszen már gyermekek is születtek belőle. Ezenfelül Glaphyrát halálosan szereti a férje, és ha együtt maradnak, az asszony bizonyára megóvja az efféle eltévelyedésektől; de ha elszakítja tőle, az könnyen kétségbeesésbe kergetheti a fiatalembert, mert a családi boldogság alkalmas arra, hogy csillapítsa az ilyen fiatalemberek hetykeségét. Erre már Archelaos, ha vonakodva is, engedett, véget vetett Alexander iránti színlelt haragjának, és a fiatalembert ismét kibékítette apjával. De megjegyezte: mindenesetre el kell küldeni Rómába, hogy a császárral beszéljen.

Ilyen eredménnyel végződött Archelaos hadicsele, így mentette meg vejét. Ünnepségek és lakomák fejezték be a kibékülést, és Archelaosnak elutazásakor Herodes 70 talentumot ajándékozott, továbbá drágakövekkel kirakott arany trónszéket, végül herélteket és egy Pannychis nevű ágyast; környezetét is fejedelmi módon megajándékozta; pompás ajándékokat kapott Archelaos a király parancsára rokonaitól is. Ezek után Herodes és főemberei elkísérték Antiochiáig. (102)

Huszonhatodik fejezet

Euryklés megrágalmazza Mariamne fiait

Nemsokára Judaeába érkezett egy ember, aki az alattomos ravaszkodásban még tapasztaltabb volt, mint Archelaos, és aki nemcsak az Archelaos ügyeskedése révén Alexanderrel létrehozott kibékülést borította fel, hanem egyúttal a fiatalember halálának is okozója lett. Ez egy Euryklés nevű lakedaimóni ember volt, akit a kapzsiság hozott Herodes országába, miután Görögország már nem tudta kielégíteni mohóságát. Herodesnek csalétkül pompás ajándékokat hozott, hogy ezzel is előmozdítsa céljait, és viszonzásul azonnal sokkal értékesebb ajándékokat kapott. De nem érte be ezekkel a becsületes úton szerzett ajándékokkal, hanem jónak látta a király kegyét, akár vér árán is; még jobban biztosítani. Mindenekelőtt tehát hízelkedéssel, mézesmázos

szólamokkal befurakodott Herodeshez, és miután kiismerte a király jellemét, ami hamarosan megtörtént, minden szavát és cselekedetét az ő szájaíze szerint irányította. Ily módon nemsokára egyik legbizalmasabb barátja lett Herodesnek; s a király is, és az egész udvar is a legnagyobb tisztelettel bánt vele, mint spártaival, már csak hazája kedvéért is.

Alighogy ez az ember kipuhatolta a családi viszálykodást; vagyis a testvérek közt dúló ellenségeskedést és atyjuknak irántuk tanúsított magatartását, máris - azzal az ürüggyel, hogy régi barátja Archelaosnak - jóindulatot színlelt Alexander iránt, de ugyanakkor már vendége volt Antipatrosnak, és ezen a réven az ő bizalmába is beférkőzött. Egyébként Alexander az említett okból azonnal úgy fogadta, mint megbízható barátot, és hamarosan beajánlotta testvéréhez, Aristobuloshoz is. Mivel mindenkihez a maga módján hozzá tudott férkőzni, sikerült mindenkihez befurakodnia, de elsősorban Antipatros bérence volt, és Alexander árulója. Az előbbinek szemére lobbantotta, hogy mint a legidősebb trónörökös, olyan embereket tűr maga mellett, akiknek minden törekvésük, hogy elüssék a tróntól; Alexandert pedig azzal ingerelte, hogy ő - aki királynénak a fia és királyleánynak a férje, akinek ezenfelül még olyan (103) megingathatatlan támasza van, mint Archelaos - tűri, hogy egy alacsony származású asszonynak a fia legyen a trónörökös. Mivel Euryklés álnok módon Archelaos barátságára hivatkozott, Alexandernek az volt a meggyőződése, hogy megbízható tanácsadója, és ezért nyíltan panaszkodott előtte Antipatrosra, sőt azt a megjegyzést is kibökkentette, hogy Herodes, aki anyját megölte, bizonyára nem fog habozni, hogy a trónt is elvegye tőlük, amelyre pedig anyjuk révén jogcímük van. Ezekre a nyilatkozatokra Euryklés természetesen szánalmat és sajnálkozást színlelt. Mihelyt azonban ugyanilyen panaszokat csikart ki Aristobulosból is, és mind a kettőt belelovalta, hogy atyjuk ellen ellenségesen nyilatkozzanak, a bizalmas beszélgetést azonnal elárulta Antipatrosnak, de mindjárt megtoldotta azzal a hazugsággal, hogy a két testvér az ő meggyilkolását tervezi, és már fenik a kardjukat, hogy ledöfjék. Miután ezekért a közléseiért bőséges ajándékokat kapott, Herodes előtt égig magasztalta Antipatrost, és végül már egyetlen célja volt: kieszközölni atyjuknál Alexander és Aristobulos meggyilkolását. Ugyanis hamarosan megjelent Herodes előtt, és elmondta neki, hogy jótéteményei fejében és hálából a vendégbarátságért, viszontszolgálatképpen meg akarja menteni az életét; már kiélesítették a kardot a király meggyilkolására, és Alexander már csapásra emelte kezét, azonban ő, Euryklés, értette a módját, hogy a merénylet végrehajtását megakadályozza, mégpedig úgy, hogy színből beállt az összeesküvők közé. Szerinte Alexander folyton ezt mondogatja: Herodes nem érte be azzal, hogy olyan ország ura, amely nem illeti meg, és hogy anyjuk meggyilkolása után szétdarabolta az országot, hanem egy korcsot tett meg trónörökösnek, azt a hitvány Antipatrost, mert neki szánta ősi királyságukat; ő azonban, Alexander, majd bosszút áll Hyrkanos és Mariamne haláláért; mert az ilyen atya kezéből csak vérontás árán hajlandó átvenni az uralmat. Egyébként nem múlik el nap, hogy különféle ürügyekkel ne izgatnák erre, és nem mondhat ki egyetlen szót sem, hogy ki ne forgatnák az értelméből. Ha más emberek nemes származásáról van szó, akkor ok nélkül kicsúfolják őt, és ilyenkor különösen Herodes szokta megjegyezni: „Csak Alexander származik előkelő családból, ezért veti meg (104) atyját, aki alacsony származású." A vadászaton kifogásolják, ha hallgat; ha azonban megszólal, hogy valakinek elismerését fejezze ki, akkor azt mindjárt gúnyolódásnak veszik. Atyja lépten-nyomon durván ráförmed, és minden szeretete csak Antipatrosé. Ezért inkább szívesen meghal, ha a Herodes ellen tervezett merénylet nem sikerül. De ha a király meggyilkolása sikerül, akkor mindenekelőtt apósától, Archelaostól vár támogatást, mert könnyen elszökhet hozzá; utána pedig a császártól aki még mindig nem tudja, hogy ki is az a Herodes. Mert akkor már nem remegve állna előtte, mint előbb, mikor atyja is ott volt, nem is csak az ellene emelt vádakról beszél majd, hanem mindenekelőtt nyilvánosságra hozza a nép nyomorúságát, *és* hogy hogyan szipolyozzák ki a népet adókkal, miféle dorbézolásokra és gyalázatosságokra fordítják a vér árán szerzett pénzt, és hogy miféle emberek azok, akik honfitársaik vagyonából meggazdagodtak, és akik egész városokat kaptak ajándékul; akkor majd végre vizsgálatot kér nagyatyja és anyja meggyilkolása ügyében, és felderíti a mostani uralkodó minden gyalázatosságát. Ezek után semmi esetre sem fogják apagyilkosság miatt elítélni.

Mikor Euryklés ezeknek az Alexanderről koholt hajmeresztő hazugságoknak végére ért, Antipatrost elhalmozta magasztalással, és hangsúlyozta, mennyire szereti atyját, és hogy éppen ezért eddig egyes-egyedül rajta múlt, hogy a király ellen tervezett merénylet nem sikerült. Herodest, aki még nem felejtette el egészen a régi sérelmeket, most dühös felháborodás fogta el, Antipatros pedig, mint már előbb is, megragadta a kedvező alkalmat, hogy más vádlókat toljon előtérbe testvérei ellen. Ezek azt vallották, hogy a két fiatalember titkos összejöveteleket tartott bizonyos Jucundusszal és Tyrannosszal, két volt királyi lovas tiszttel, akiket szabálytalanságok miatt nemrég elbocsátottak. Ezek után Herodes dühét a végsőkig korbácsolták, és mind a két tisztet azonnal kínpadra vonatta, azonban nem ismertek be semmit az ellenük emelt hamis vádakból. Most felmutatták Alexandernek egy állítólagos levelét, amelyben az egyik királyi vár parancsnokát megkérte, hogy atyja meggyilkolása után testvérével Aristobulosszal együtt fogadja be a várba; (105) és engedje meg, hogy használhassa a fegyvereket és hadiszereket. Alexander rögtön kijelentette, hogy ez a levél az egyik királyi írnok, Diophantos hamisítványa, aki elvetemedett ember és bámulatos ügyesen tudja mások írását utánozni. Miután rengeteg ilyen hamisítást elkövetett, végül is egyik gazsága miatt kivégezték. Erre Herodes a vár parancsnokát ugyancsak kínpadra vonatta, de a rágalmakra vonatkozólag nem tudott belőle vallomást kicsikarni.

Ámbár a király ezeket a bizonyítékokat elégtelennek találta, mégis elfogatta fiait, de egyelőre nem bilincseltette meg őket; Euryklést viszont, aki a királyi család romlásának értelmi szerzője volt, és az egész gyalázatos tervet kieszelte, megmentőjének és jótevőjének nevezte, és 50 talentummal ajándékozta meg. Euryklés, mielőtt gazsága kiderült volna, Kappadokiába sietett, Archelaostól is tetemes pénzösszegeket csak ki, mert szemtelenül azt hazudta neki, hogy kibékítette Alexandert Herodessel. Aztán áthajózott Görögországba, és a vérdíjat ugyanilyen aljasságokra fordította; végre azonban, miután két ízben is panaszt emeltek ellene a császárnál, hogy lázadást szít Achaiában, és számos város pénzét elsikkasztotta, számkivetésbe küldték. Ezzel bűnhődött az Aristobulos és Alexander ellen elkövetett aljasságokért.

Ezzel a spártaival érdemes szembeállítani a kósí Euarestost, aki egyik legjobb barátja volt Alexandernek. Ez Euryklésszel egyidőben érkezett Judaeába, és amikor a király megkérdezte véleményét Euryklés vádjai felől, esküvel erősítette, hogy ilyesmit sohasem hallott az ifjakról. Ez a tanúbizonyság természetesen nem segített semmit a szerencsétlen fiatalembereken, mert Herodes már csak a rágalmaknak adott hitelt, és csak az az ember volt kedves előtte, aki vele együtt hitt bennük és méltatlankodott miattuk. (106)

Huszonhetedik fejezet

Mariamne fiainak elítéltetése és kivégzése

Salome is megtette a magáét, hogy Herodest fiai ellen uszítsa. Tudniillik Aristobulos, hogy anyósát és nagynénjét ugyancsak belekeverje az őt máris fenyegető veszedelembe, figyelmeztette, hogy gondoskodjék meneküléséről, mert a király ki akarja végeztetni a régebben ellene emelt vád miatt, hogy tudniillik mindenáron férjhez akart menni az arab Syllaioshoz, és ebből a célból elárulta neki a vele ellenséges viszonyban levő királynak a titkait. Ez volt az a hullám, amely végül is örvénybe taszította az ifjakat, akik már eddig is sokat szenvedtek ebben a viharban. Saloménak tudniillik legsürgősebb dolga volt a királyhoz sietni és közölni vele, hogy milyen figyelmeztetést kapott. Herodes most már nem tudta tovább türtőztetni magát, megbilincseltette fiait, mindegyiket más börtönbe záratta, és Volumnius ezredest barátja, Olympos kíséretében írásbeli jelentéssel a császárhoz küldte. Mikor ezek Rómába érkeztek, és a király levelét átadták, a császár sajnálta ugyan a két ifjút, azonban az volt a meggyőződése, hogy

a királyt nem foszthatja meg atyai hatalmától. Tehát azt válaszolta Herodesnek, hogy a döntés az ő joga; mégis helyesen tenné, ha rokonaiból és a tartomány főtisztviselőiből törvényszéket alakítana, és kivizsgálná az összeesküvést. Ha aztán kiderül, hogy a fiatalemberek bűnösek, akkor megérdemlik a halált; de ha csak éppen szökést terveztek, akkor enyhébb büntetés is elegendő.

Herodes megfogadta ezt a tanácsot, és a császár rendeletére Berytosba ment, s összehívta a törvényszéket. A tanácsban, a császártól kapott írásbeli utasítás értelmében, helyet foglaltak a főtisztviselők, Saturninus és Pedanius, tábornokaikkal együtt; továbbá Volumnius felügyelő, a király barátai és rokonai, köztük Salome és Pheróras, valamint a syriai főemberek, Archelaos király kivételével; ebben ugyanis nem nagyon bízott Herodes, mivel Alexandernek apósa volt. Egyébként a király óvatosságból nem állította fiait a törvényszék elé, mert nagyon jól tudta; hogy ha megpillantják őket, általános szánalom ébred irántuk, (107) ha pedig védekezhetnek is, Alexander könnyűszerrel megcáfolhatja a vádat. Inkább egy sidóni faluban, Platanéban tartotta őket börtönben.

Elsőnek a király szólalt fel, és kemény támadást intézett fiai ellen, mintha csakugyan ott állnának előtte. A gyilkos merénylet miatt emelt vádat ugyan csak futólag említette, mert maga is érezte, hogy ez gyenge lábon áll, ellenben felsorolt á bíróság előtt egész sor gyalázkodást, gúnyolódást, sértést és a személye ellen elkövetett egyéni sérelmet, amelyekre - mint mondta - a halál is enyhe büntetés. És mivel senki sem mondott ellent neki, elkezdett panaszkodni, hogy eléggé megbűnhődött már ő maga, és hogy csak keserűséget okoz neki az a győzelem, amelyet fiain arat. Aztán sorra megszavaztatta a bíróság tagjait. Elsőnek Saturninus szavazott: kijelentette, hogy a fiatalemberek bűnösek, de nem érdemelnek halálbüntetést; nem tudja lelkére venni, hogy más ember fiainak halálára szavazzon, mikor az ő hatom fia itt áll mellette. Ugyanígy szavazott a két tábornok is, akikhez még néhány szavazóbíró csatlakozott. Volumnius volt az első, aki a halálukra szavazott, és utána a bíróság több tagja is sorra halálbüntetésre szavazott, egyesek hízelkedésből, mások gyűlöletből Herodes iránt, de egyik sem azért, mintha valóban elítélte volna a vádlottakat. Egyébként egész Judaea és Syria izgatottan leste a dráma végét, de senki sem számított arra, hogy Herodes kegyetlensége odáig fajul, hogy fiait kivégezteti. Ezek után a két fiatalembert átvitte Tyrosba, ő maga meg áthajózott Kaisareiába, és most már csak azt latolgatta, hogy milyen módon végeztesse ki őket.

Időközben történt, hogy Térón, a királynak egy régi katonája; akinek a fia nagyon jó barátságban volt Alexanderrel, és mind a két testvért őszintén szerette, szinte őrjöngött elítélésük miatt. Először csak ide-oda szaladgált, és azt kiáltozta, hogy a jogot lábbal tapossák, az igazság elveszett, a természet rendje felfordult, és a világ tele van aljassággal és efféléket, amiket a fájdalom ad az olyan ember ajkára, aki semmibe veszi az életét. Végül arra is elszánta magát, hogy megjelent a király előtt, és szemébe vágta: „Azt hiszem, valami gonosz démon szállt meg téged, mert hitelt adsz a legaljasabb embereknek, azoknak a (108) rovására, akiket legjobban kellene szeretned. Mert hiszel egy Pherórasnak és egy Saloménak - akiket már több ízben méltónak tartottál a halálra -, valahányszor fiaid ellen vádaskodnak. Pedig ezeknek a gonosztevőknek az az egyetlen céljuk, hogy a jogos trónörökösöket eltegyék láb alól, és csak Antipatros maradjon meg, mert így olyan királyt kaphatnak, aki mindenben kész eszközük. De fontold meg, vajon a testvérpár halála nem zúdítja-e fejére a katonák gyűlöletét; mert az egész hadseregben nincs egyetlen katona sem, aki ne érezne irántuk szánalmat, sőt sok tiszt van, aki egyáltalán nem titkolja felháborodását." Ezután Téron meg is nevezte az elégedetlenkedő tiszteket, mire a király azonnal elfogatta ezeket, Térónnal és fiával együtt.

Most egy Tryphón nevű udvari borbély, mintha hirtelen meghibbant volna, megjelent a király előtt, és feljelentette önmagát. Így beszélt: „Ez a Térón rá akart venni, hogy borotválás közben vágjam el a nyakadat, és Alexander nevében bőséges jutalmat ígért nekem." Herodes ennek hallatára azonnal kínpadra vonatta Térónt és fiát, valamint a borbélyt. *Az első* kettő konokul

tagadott, és mivel a borbély sem vallott egyebet, ezt még alaposabban megkínoztatta. Ekkor azonban a borbély fián erőt vett a szánalom apja iránt, *és* megígérte a királynak, hogy mindent elmond, ha apjának megkegyelmez. Mikor Herodes megígérte ezt, a fiú bevallotta, hogy apja Alexander bujtogatására meg akarta gyilkolni a királyt. Ezt a vallomást egyesek koholmánynak bélyegezték, amit a fiú csak azért tett, hogy megmentse atyját a kínpadtól, mások azonban igaznak fogadták el.

Erre Herodes népgyűlést hívott össze, s vádat emelt Térón és a tisztek ellen, és úgy rájuk uszította a népet, hogy a tömeg ezeket a borbéllyal együtt megkövezte, és dorongokkal agyonverte. Fiait pedig a Kaisareia közelében levő Sabasté nevű városba vitette, és kiadta a parancsot, hogy fojtsák meg őket. Parancsát haladéktalanul végrehajtották. Holttestüket Alexandreion várába vitette, ahol anyai nagyatyjuk, Alexander mellé temették őket. Így halt meg Alexander és Aristobulos. (109)

Huszonnyolcadik fejezet

Antipatrost meggyűlölik. Herodes családja

Most már Antipatros volt az egyetlen trónörökös, de szinte elviselhetetlenül ránehezedett a nép gyűlölete, mert mindenki tudta már, hogy ő az értelmi szerzője a testvérei ellen emelt rágalmaknak.

Egyébként nagy aggodalom szállta meg, amikor látta, hogy a meggyilkoltak fiai lassan-lassan felnövekednek. Alexandernek ugyanis Glaphyrától két fia volt: Tigranés és Alexander, Aristobulosnak pedig Salome leányától, Berenikétől három fia: Herodes, Agrippa és Aristobulos, továbbá két leánya: Herodias és Mariamne. Alexander kivégzése után Herodes Glaphyrát hozományával együtt visszaküldte Kappadókiába, Berenikét pedig, Aristobulos özvegyét, férjhez adta Antipatros anyai nagybátyjához; ezt a házasságot maga Antipatros ütötte nyélbe, hogy megnyerje magának Salomét, akivel ellenséges viszonyban volt. Pherórast is igyekezett ajándékokkal és egyéb szívességekkel megnyerni magának, hasonlóképpen a császár barátait, akiknek tetemes pénzösszeget küldött Rómába. Ezenfelül Saturninust, Syria kormányzóját és egész környezetét is elhalmozta ajándékokkal. De minél bővebben osztogatta az ajándékokat, annál jobban gyűlölték, mert nagyon jól tudták, hogy nem nagylelkűségből ilyen bőkezű, hanem félelmében tékozolja kincseit.

Így történt, hogy akik ajándékot kaptak tőle, semmivel sem szerették jobban, akik pedig nem kaptak, annál elkeseredettebb ellenségeivé lettek. Bőkezűsége egyre fokozódott, de egyszer váratlanul azt tapasztalta, hogy a király gondjaiba vette az árvákat, és ezzel az unokái iránt tanúsított könyörületességével tanújelét adta, mennyire megbánta apáik kivégzését.

Egy ízben Herodes összehívta rokonait, és barátait, bemutatta nekik a gyermekeket, és sűrű könnyhullatás közben így beszélt hozzájuk:

„A kegyetlen sors elrabolta tőlem ezeknek a gyermekeknek apját; őket tehát a természet parancsa és az elhagyatottságukon érzett szánalom gondjaimba ajánlja. Ha már szerencsétlen (110) voltam mint apa, igyekszem annál jóságosabb lenni mint nagyapa, és ha távoznom kellene az életből, legjobb barátaim védelmére bízom őket. Éppen ezért, Pheróras, leányodat eljegyzem Alexander legidősebb fiával, hogy mint gyámja egyúttal közeli rokonságba kerülj vele; Antipatros, a te fiadat eljegyzem Aristobulos leányával; légy apja az árva leánykának. Nővére legyen az én Herodes fiam felesége, akinek anyai nagybátyja főpap volt. Aki szeret engem, fogadja el ezt a döntésemet, és ha ad valamit barátságomra, meg ne próbálja meghiúsítani.

Kérem az Istent, hogy országom és unokáim javára áldja meg ezeket a házasságokat, és legyen kegyesebb ezekhez a gyermekekhez, mint apjukhoz volt."

Beszéde közben folyton sírt, és a gyermekek kezét egymásba kulcsolta, aztán mindegyiket szeretettel megölelte, és elbocsátotta az egybegyűlteket. Antipatros azonban nagyon megrémült, és bosszúságát mindenki leolvashatta arcáról. Világosan megérezte, hogy az árvák felkarolása apja által egyértelmű az ő bukásával, és az ő szempontjából megint minden kockán forog, ha Alexander gyermekeit Archelaoson kívül még Pheróras tetrarcha is pártfogásba veszi.
Aztán fontolóra vette, mennyire gyűlöli őt a nép, és mennyire szánakozik az árvákon, milyen ragaszkodást tanúsítottak a zsidók az ő aknamunkája miatt kivégzett testvérpár iránt, és milyen tisztelettel őrizték meg emléküket haláluk után. Mindez megérlelte benne azt az elhatározást, hogy mindenáron meghiúsítja ezeket az eljegyzéseket.

Mindazonáltal nem tartotta tanácsosnak a ravasz aknamunkát, mert félt atyjától, aki igen szigorú és ingerlékeny volt, ha valami gyanú merült fel. Tehát megemberelte magát, egyenesen a királyhoz ment és kérte: ne vegye el tőle azt a méltóságot, amellyel megtisztelte, azzal, hogy másoknak adja a valóságos hatalmat, neki pedig csak a királyi címet hagyja meg. Mert ő bizonyosan sohasem jut uralomra, ha Alexander fiát nem csupán nagyatyja, Archelaos, hanem apósa, Pheróras is támogatni fogja. Tehát könyörögve kéri, változtassa meg a tervezett házasságokat, ami nem lenne nehéz, hiszen éppen elég tagja van a királyi háznak. Ugyanis a királynak kilenc felesége volt, és ezek (111) közül héttől gyermekei is születtek. Antipatros maga Dóris fia volt, Herodes Mariamnénak, a főpap leányának fia; Antipasnak és Archelaosnak, valamint az Olympias nevű leánynak, akinek a férje Herodes unokaöccse, József volt, a samariai Malthaké volt az anyja, Herodes és Philippos a jeruzsálemi Kleopatra, Phasael pedig Pallas fia volt. Ezenfelül volt két lánya, Róxané és Salome: az előbbi Phaídrától, az utóbbi Elpistől, s ezenfelül még két leánya Alexander és Aristobulos anyjától, Mariamnétól. Antipatros éppen azért merte kérni a házassági tervek megváltoztatását, mert ilyen bőségesen voltak utódok a családban.

A király azonban ebből a kérésből rájött, hogy Antipatros valójában milyen érzülettel viseltetik az árvák iránt; heves haragra lobbant, és máris gyanú támadt benne, hogy talán a gyermekek apjai is Antipatros aknamunkájának az áldozatai. Tehát ridegen felelt neki és elutasította; később azonban Antipatros hizelkedései meglágyították, úgyhogy hozzáadta feleségül Aristobulos leányát, fiához pedig Pheróras leányát.

Hogy Antipatros mily ügyesen tudott eredményt elérni hízelkedéseivel, az kiderült Salome esetéből, aki nem tudta elérni a királynál ugyanilyen kérésének a teljesítését. Mikor ugyanis a császár feleségének, Líviának hathatós támogatásában bizakodva előterjesztette azt a kérést, hogy feleségül mehessen az arab Syllaioshoz, Herodes megesküdött, hogy bár édestestvére, halálos ellenségének fogja tartani, ha nem mond le kívánságáról. Végül is akarata ellenére egyik barátjához, Alexashoz adta feleségül; leányai közül az egyiket Alexas fiához, a másikat pedig Antipatros anyai nagybátyjához. Mariamne leányai közül az egyiknek Antipatros, nővérének a fia, a másiknak unokaöccse, Phasael lett a férje. (112)

Huszonkilencedik fejezet

Antipatros Rómába utazik Herodes végrendeletével.
Pheróras halála

Miután tehát Antipatros meghiúsította az árvák reményeit, és a házasságokat érdekeinek megfelelő módon rendezte el, úgy érezte, hogy célhoz érkezett. De elbizakodottsággal párosult

gonoszsága miatt ki nem állhatták, és mivel nem tudta az általános gyűlöletet elhárítani magáról, úgy igyekezett helyzetét megszilárdítani, hogy rémületet gerjesztett maga körül. Ebben készségesen kezére járt Pheróras, aki már a jövendőbeli királyt látta benne. Ezenfelül az udvarban élő nők érdekszövetséget kötöttek, ami még csak fokozta a zavarokat. Ugyanis Pheróras felesége, anyjával és nővérével együtt, akikhez Antipatros anyja is csatlakozott, igen pökhendi módon viselkedett a királyi palotában, sőt merészségében annyira ment, hogy a király két leányát megsértette, aki ezért nagyon megharagudott rá. De hiába gyűlölte a király, mégiscsak ők voltak az urak az udvarban. Csak Salome mert szembeszállni az érdekszövetséggel; följelentette őket a királynál, hogy bizonyára valami rosszban törik a fejüket. Mihelyt a többi asszony megtudta, hogy gyanúba keveredtek, és a király haragszik rájuk, abbahagyták a nyílt összejöveteleket és a barátkozást, és a király jelenlétében mindig úgy tettek, mintha rossz viszonyban volnának egymással. Ebben az alakoskodásban Antipatros is részt vett, aki egy ízben Pherórast nyilvánosan meg is sértette. Titokban azokban ezentúl is összejöveteleket és éjjeli lakmározásokat tartottak, és az a tudat, hogy megfigyelik őket, még jobban összekovácsolta szövetségüket. Salome azonban pontosan értesült üzelmeikről, és mindent jelentett a királynak.

Erre kirobbant Herodes haragja, mégpedig a leghevesebben Pheróras felesége ellen, akit Salome elsősorban gyanúsított meg. Tehát összehívta barátait és rokonait, és sok minden egyéb bűne mellett szemére lobbantotta ennek a nőnek sértő viselkedését leányaival szemben, továbbá azt, hogy a farizeusokat megvesztegette és ellene uszította, és varázsitalokkal (113) elidegenítette tőle testvérét. Végül Phelórashoz intézte szavait, és azt mondta neki: válasszon testvére és felesége között. Mikor Pheróras erre kijelentette, hogy inkább feláldozza az életét, mint feleségét, Herodes tanácstalanságában Antipatroshoz fordult, és megtiltotta neki, hogy ezentúl Pheróras feleségével, magával Pherórasszal és környezetével érintkezzék. Antipatros ezentúl nyíltan ugyan nem hágta át ezt a tilalmat, de titokban egész éjszakákat töltött az említettek társaságában. Mivel azonban Salome kémkedése miatt végül is aggodalom fogta el, itáliai barátai révén kieszközölte, hogy Rómába küldjék; ezek ugyanis levelet írtak, hogy Antipatrost minél előbb a császárhoz kell küldeni. Erre Herodes fényes kísérettel és bőséges útiköltséggel csakugyan haladéktalanul útnak indította, hogy vigye el a császárnak végrendeletét, amelyben Antipatrost jelölte ki trónörökösnek, ennek utódjául pedig Herodest, Mariamnénak, a főpap leányának fiát.

Ugyanebben az időben az arab Syllaios is Rómába utazott, aki semmit sem teljesített abból, amit a császár megparancsolt neki; most ugyanazokat a vádakat akarta emelni Antipatros ellen, amelyeket már annak idején Nikolaos felhozott. Ezenfelül Syllaios összeveszett saját királyával, Aretasszal is, mert ez kivégeztette néhány barátját, köztük Soaimost is, Petra legbefolyásosabb emberét. Tehát megpróbálta nagy összeggel megvesztegetni a császár intézőjét, Fabatust, abban a reményben, hogy ez majd Herodes ellen is támasza lesz. Herodes azonban még nagyobb pénzösszeggel elcsábította Syllaiostól Fabatust, és - az ő segítségével akarta behajtani azt a sarcot, amelyet a császár kivetett rá. De Syllaios nemcsak a fizetést tagadta meg, hanem panaszt is emelt Fabatus ellen a császárnál, éspedig azzal a váddal, hogy nem a császár; hanem Herodes érdekeit szolgálja hivatalos működésében. Fabatust, akit Herodes még mindig különösen kegyelt, ez annyira elkeserítette, hogy elárulta Syllaios titkait, és közölte a királlyal, hogy Syllaios megvesztegette az ő testőrét, Korinthost, tehát fogassa el ezt az embert.

Ennek a közlésnek annál inkább hitelt adott a király, mert Korinthos a palotában nőtt fel, és arab születésű volt Hamarosan elfogatta Korinthost és vele együtt még két arabot, akiket ott (114) találtak nála, mégpedig az egyik Syllaios barátja volt, a másik pedig törzsfőnök. Ezek a kínpadon bevallották, hogy Korinthost dús jutalom ígéretével Herodes meggyilkolására csábították. Miután Saturninus syriai helytartó kihallgatta őket, ezeket is Rómába küldték.

Egyébként Herodes nem tágított, és mindenáron rá akarta bírni Pherórast, hogy váljék el feleségétől; mert bár elegendő oka volt arra, hogy gyűlölje az asszonyt, mégsem volt más eszköz

a kezében, hogy bosszút álljon rajta; végre egyszer betelt a haragja, és testvérét feleségével együtt kiutasította az udvarból. Pheróras egykedvűen tűrte a sértést, és visszavonult tetrarchiájába; megesküdött ekkor, hogy csak Herodes halála vethet véget száműzetésének, és testvére életében nem teszi be többé lábát az udvarba. Esküjéhez híven nem volt hajlandó meglátogatni Herodest akkor sem, mikor ez megbetegedett, és sürgősen magához kérette, mert úgy érezte, hogy halála közeledik, és még néhány megbízást akart neki adni. Azonban váratlanul meggyógyult. Nem sokkal utóbb Pheróras is megbetegedett, és most Herodes engesztelékenyebbnek bizonyult: elutazott testvéréhez, és gondosan ápolta. Pheróras azonban nem tudta legyűrni a betegséget, hanem néhány nap múlva belehalt, és ámbár Herodes az utolsó pillanatig szerette, mégis azt suttogták, hogy ő gyilkolta meg, mégpedig méreggel. Holttestét Jeruzsálembe vitette, az egész népnek mély gyászt rendelt, és testvérének pompás temetést rendezett. Így végezte életét Alexandernek és testvérének, Aristobulosnak egyik gyilkosa. (115)

Harmincadik fejezet

Herodes leleplezi Antipatros merényletét

Nemsokára azonban Antipatrost, a bűn értelmi szerzőjét is utolérte a bűnhődés, mégpedig éppen Pheróras halála adott rá alkalmat. Tudniillik a halottnak néhány felszabadított rabszolgája mély szomorúsággal jelentkezett a királynál, és közölte vele, hogy testvére méregtől halt meg: felesége valami szokatlan módon elkészített ételt tálaltatott neki, s amint evett belőle, rögtön megbetegedett: elmondták, hogy két nappal ezelőtt anyósa és nővére megérkezett Arábiából egy javasasszonnyal, hogy Pherórasnak szerelmi bájitalt készítsen. Ehelyett azonban az asszony Syllaios unszolására, aki régi ismerőse volt, halálos mérget adott neki.

A királyt megrendítette a gyanú, és néhány rabszolgalányt és szabad szolgálólányt kínvallatás alá fogott; az utóbbiak közül az egyik a kínzás hatása alatt felkiáltott: „Büntesse meg az Isten, az ég és föld ura Antipatros anyját, mert ő az oka szenvedéseinknek." Ennek a nyilatkozatnak alapján a király hozzáfogott a nyomozáshoz. A kínpadra vont szolgálólány ekkor elárulta, milyen bizalmas viszonyban volt Antipatros anyja Pherórasszal és asszonyaival, elárulta titkos összejöveteleiket, és azt is bevallotta, hogy Pheróras és Antipatros, valahányszor a királytól jöttek, az asszonyokkal egész éjjel dorbézoltak, miután eltávolították a férfi és női szolgaszemélyzetet. Ezt a vallomást az egyik szabad szolgálólány tette.

Ezután Herodes a rabszolgalányokat is egyenként kínvallatásra fogta, és mind ugyanazt vallották, amit az először kihallgatott szolgáló, de még megtoldották azzal, hogy Antipatros és Pheróras megegyeztek, hogy az előbbi Rómába utazik, az utóbbi pedig visszavonul Peraiába; mert ismételten úgy nyilatkoztak, hogy Herodes, miután eltette láb alól Alexandert és Aristobulost, most rajtuk és feleségeiken tölti ki majd dühét; mert senki sincs biztonságban olyan embertől, aki meg tudta gyilkolni Mariamnét és fiait; ennélfogva tanácsosabb, amennyire csak lehet, kitérni ennek a vadállatnak az útjából. (116) Antipatros sűrűn panaszkodott anyjának is, hogy atyja napról napra fiatalosabb, ő pedig már meg is őszül, s még talán meg is hal, mielőtt valóban uralomra jutna. De még abban az esetben is, ha Herodes előbb hal meg - s még erre is sokáig kell várakozni -; csak rövid ideig élvezheti uralmát, mert a sárkányfejek; Aristobulos és Alexander fiai, idestova felnőnek, és az ő gyermekeinek már semmi reményük sem lehet, mert a király végrendeletében nem ezeket, hanem Mariamne fiát, Herodest jelölte ki Antipatros halála után utódjának. De nagyon csalódik a vénember, ha azt hiszi, hogy a végrendeletét nem lehet megváltoztatni; majd ő, Antipatros, gondoskodik róla, hogy a királynak egy utódja se maradjon életben. Nem volt még apa, aki annyira gyűlölte volna gyermekeit, mint Herodes, de testvéreit még jobban gyűlöli. Így például legutóbb is 100 talentumot ajándékozott neki, hogy ne érintkezzék többé Pherórasszal. Mikor ezt kérdezte tőle: „Mivel bántottuk meg a

királyt?" Antipatros ezt felelte rá: „Örülhetünk, hogy ha már mindenünkből kifosztott, meghagyta a puszta életünket. De lehetetlenség ennek a gyilkos szörnyetegnek a karmaiból kimenekülni, hiszen még azt sem nézi jó szemmel, ha valakivel barátkozik az ember. Most természetesen még titokban találkozunk, de nemsokára nyíltan is megtehetjük ezt, ha akadnak majd köztünk bátor és erős férfiak."

Ezt vallották a kínpadra vont rabszolgalányok, és még hozzátették: Pheróras velük együtt Peraiába akart szökni. A király előtt különösen hitelt szerzett ezeknek a vallomásoknak a 100 talentum említése, mert erről csak négyszemközt beszélt Antipatrosszal. Emiatt tehát először Antipatros anyja, Dóris ellen robbant ki a haragja. Visszavette tőle azt a sok talentum értékű ékszert, amit előbb ajándékozott neki, és másodszor is kiutasította az udvarból, Pheroras asszonyait azonban levétette a kínpadról és ápoltatta. Innen kezdve azonban örökös aggodalomban élt; a legcsekélyebb gyanú is felizgatta, és egész sor ártatlan embert kínpadra vonatott, csak hogy el ne szalasszon egyetlen bűnöst sem.

Így került sor a samariai Antipatrosra is, fiának, Antipatrosnak intézőjére. Ez a kínzások hatása alatt bevallotta, hogy (117) gazdája egyik barátja, Antiphilos útján halálos mérget hozatott Egyiptomból, hogy meggyilkolja a királyt. A mérget Antiphilostól Antipatros nagybátyja, Tehudión kapta meg, és adta át Pherórasnak, akit Antipatros megbízott, hogy Herodest mérgezze meg azalatt, amíg ő maga, minden gyanútól távol, Rómában tartózkodik. Pheróras a mérget feleségének adta át megőrzésre. A király azonnal magához hívatta az asszonyt, és megparancsolta, hogy a rábízott tárgyat adja ki. Az asszony el is ment, látszólag azért, hogy elhozza; amit kértek tőle, közben azonban levetette magát a háztetőről, hogy megmeneküljön a király által elrendelt vizsgálattól és kínvallatástól. De Isten végzéséből, aki meg akarta büntetni Antipatrost, nem a fejére, ha-nem más testrészére esett, és nem halt meg. A király, amikor eléje vezették, frissítőkkel magához térítette, mert az esés következtében még ájuldozott, és aztán megkérdezte, miért ugrott le: ha megvallja az igazat, akkor minden büntetést elenged neki, és erre meg is esküdött; de ha bármit is eltitkol; úgy szétmarcangoltatja testét a kínpadon, hogy a temetésre semmi sem marad belőle.

Erre némi habozás után így válaszolt az asszony: „Minek titkolódzzam tovább, ha már Pheróras úgyis halott? És minek kíméljem Antipatrost. aki mindnyájunkat el akart pusztítani? Halld meg tehát, király, és rajtad kívül a csalhatatlan Úr-isten legyen a tanúm, hogy az igazat mondom. Mikor te könnyes szemmel ott voltál Pheróras halálos ágyánál, odahívott magához, és így szólt hozzám: - Kedves feleségem, nagyon tévedtem testvéremnek irántam táplált érzelmei felől; gyűlöltem őt, aki őszintén szeretett, és meg akartam gyilkolni azt, aki már most mikor még meg sem haltam, mélységesen gyászol engem. Én persze elveszem méltó jutalmamat rosszindulatomért; te azonban hozd ki a neki szánt mérget, amelyet Antipatros itt hagyott nálunk, és amelyet te őrzöl, és itt, szemem láttára azonnal semmisítsd meg, nehogy még a sírban is gyötörjön a lelkiismeret. - Parancsát végrehajtottam, előhoztam a mérget, és nagyobb részét a szeme láttára tűzbe dobtam, a többit azonban megtartottam magamnak szükség esetére, mert féltem tőled."

Amikor ezt elmondta, odaadta a dobozt, amelyben még volt (118) egy kis méreg. A király pedig Antiphilos anyját és testvérét kínvallatás alá fogta; ezek csakugyan bevallották, hogy a dobozt Antiphilos hozta Egyiptomból, s a méreggel együtt testvérétől kapta, aki orvos Alexandriában. Így Alexandernek és Aristobulosnak a palotában bolyongó szelleme napvilágra hozta a titkos bűnöket, és most már azoknak is felelniük kellett, akikre eddig a gyanú árnyéka sem vetődött. Mert Mariamnéra, a főpap lányára is rábizonyult, hogy tudott az összeesküvésről, tulajdon testvérei vallották be a kínpadon. Az anya bűntettéért a király a fiát büntette meg, mert az Antipatros utódjául kijelölt Herodest kitörölte végrendeletéből.

Harmincegyedik fejezet
Antipatros visszatér Rómából, és hideg fogadtatásban részesül

Végül tanúnak jelentkezett egy Bathyllos nevű ember, és döntő bizonyítékokat hozott Antipatros merényletére vonatkozólag. Ez Antipatros felszabadított rabszolgája volt, s más halálthozó mérgeket adott elő, éspedig viperamérget és egyéb kígyómérgeket; Pheróras és felesége ezekkel akarta elemészteni a királyt, ha az első méreg nem hatna. Az apagyilkos tervekhez mintegy függelékül hozzácsatolt bizonyos leveleket, amelyeket Antipatros hamisított testvérei tönkretételére. Ugyanis a királynak két fia, Archelaos és Philippos, két felnőtt és nemes törekvésű fiatalember, tanulmányi célból Rómában tartózkodott. Hogy tehát minél előbb eltegye az útból ezeket az ifjakat, akik jövőjét veszélyeztethették, Antipatros részben maga hamisított leveleket római barátai nevében, részben pedig másokat vesztegetett meg, hogy olyan tartalmú leveleket hamisítsanak, amelyekben a két fiatalember durván szidalmazta atyját, nyíltan siránkozott Alexander és Aristobulos sorsán, és méltatlankodott, hogy haza kell térnie. Tudniillik éppen akkoriban hazahívta őket az apjuk, és ez Antipatrost nagyon nyugtalanította. Egyébként elutazása előtt, mikor még Judaeában tartózkodott, (119) már iratott ilyen leveleket a testvérpár ellen Rómából, természetesen pénzért, de ezek nem keltettek gyanút atyjában. Hiszen ő maga vette védelmébe testvéreit: előbb azt mondta, hogy a levelek hamisítványok, azután pedig ballépésüket fiatalos könnyelműségükkel magyarázta. Mivel azonban ily módon nagy pénzösszegeket kellett fizetnie azoknak, akik a testvérei ellen szóló leveleket hamisították, az esetleges tanúkat meg akarta téveszteni, tehát drága ruhákat, tarka szőnyegeket, ezüst és arany ivóedényeket, valamint rengeteg egyéb tárgyakat vásárolt össze, hogy a vásárlásokra fordított tetemes kiadásokkal leplezze a levélhamisítóknak juttatott összegeket. Végül összes költsége körülbelül 200 talentumra rúgott; mindezt, mint mondotta, javarészt a Syllaios ellen folytatott per emésztette fel. Miután most a kínpadon kicsikart tanúvallomásokból világosan rábizonyult az apagyilkosság, a levelekből pedig az, hogy megint csak gyilkosságot tervezett testvérei ellen, így sorra kiderültek apróbb-nagyobb aljasságai. De azok közül, akik Rómába utaztak, senki sem árulta el neki, milyen rosszul áll az ügye Judaeában, ámbár a kihallgatások közt és hazautazása közt két hónap telt el: ennyire gyűlölte mindenki. Talán meggyilkolt testvéreinek az árnyai is hallgatást parancsoltak azoknak, akik értesíthették volna valamiről. Tehát megírta, hogy Rómából nemsokára hazatér, egyúttal azt is jelentette, mily nagy tisztelettel vett búcsút tőle a császár.

A király már alig várta, hogy rátehesse a kezét a cselszövőre, viszont aggódott, hogy ez talán megszimatolja a dolgot, és gyanút fog; ezért barátságos levelet írt neki, és sürgette hazatérését; ha hamarosan hazatér, akkor majd az anyja ellen emelt vádakat is módjában lesz elhallgattatni; tudniillik Antipatros értesült róla, hogy anyja kegyvesztett lett. Már előbb levelet kapott Tarentumban, amelyből megtudta Pheróras halálát, és szívből meggyászolta őt. Egyesek nem győzték magasztalni ezt a szeretetét nagybátyja iránt, de valószínű, hogy tulajdonképpen csak az összeesküvés kudarca miatt szomorkodott, és Phérórasban csak aljasságainak a bűnrészesét siratta. Egyébként, ha gaztetteire gondolt, aggodalom szállta meg, hogy esetleg megtalálják a mérget. De mikor Kilikiában megkapta atyjának (120) imént említett levelét, azonnal gyorsán tovább utazott, és hamarosan kikötött Kelenderisben; itt már nagyon nyugtalanította anyja kegyvesztésének a tudata, és a maga életéért is aggódott. Meggondoltabb barátai tehát azt tanácsolták neki, hogy ne mutatkozzék addig atyja előtt, amíg meg nem tudja anyja kegyvesztésének okát; mert attól lehet tartani, hogy az ellene emelt vád miatt ő is bajba keveredik. Viszont a meggondolatlanok, akik nem annyira Antipatros érdekeit viselték szívükön, hanem inkább minél előbb szerettek volna hazajutni, sürgették az utazást, és figyelmeztették, hogy késlekedésével ne ingerelje haragra atyját, és ellenségeinek ne adjon alkalmat újabb rágalmakra. Mert ha a suttogásokkal egyet-mást el is értek eddig ellene, annak csak távolléte volt

az oka; ha ő is jelen van, senki sem mer ilyesmire vetemedni; tehát oktalanul cselekszik; ha bizonytalan gyanú miatt megfosztja magát biztos előnyöktől; inkább a lehető leggyorsabban jelentkezzék atyjánál, és vegye át az uralkodást, amire Herodes egymaga gyenge. Rossz szelleme sugallatára Antipatros ezt az utóbbi tanácsot fogadta el, hajóra szállt, és hamarosan megérkezett Sebastosba, Kaisareia kikötőjébe.

Itt. azonban egyszerre csak nagyon magányosnak érezte magát: mindenki kitért az útjából, és senki sem mert hozzá közeledni. Tudniillik a nép apraja-nagyja gyűlölte, és most már nyíltan is megmutathatták ezt a gyűlöletüket. Sokan azért kerülték, mert féltek a királytól; ugyanis a városban már rossz hírek szállingóztak Antipatros felől, és ő volt az egyetlen, aki nem ismerte fel helyzetét. Senkit sem búcsúztattak el még fényesebben, mint őt, amikor Rómába elutazott, de senkit sem fogadtak még szégyenletesebben. Egyébként kezdte már megszimatolni; hogy otthon szerencsétlenség vár rá; de eléggé ravasz volt ahhoz, hogy ezt nem árulta el. Belül halálra gyötörte a félelem, de arcára büszke magabízást erőltetett. A menekülésre nem volt mód, különben sem látott semmi lehetőséget sem arra, hogy kimeneküljön a csávából. Egyébként itt sem tudott meg semmi bizonyosat, hogy mi történt otthon; mert a király minden erre vonatkozó közlést szigorúan megtiltott. Így csupán az a halvány reménye maradt, hogy talán semmit sem fedeztek fel, (121) vagy ha igen, akkor majd fölényes viselkedésével és ravasz fondorlatokkal védekezhetik; ez volt az egyetlen módja, hogy megmentse az életét.

Ebben a bizakodó hangulatban lépett a királyi palotába, de barátai nélkül, mert ezeket már az első kapuban durván elutasították. A palotában jelen volt éppen Varus syriai helytartó. Antipatros bement atyjához, és arcátlan nyugalommal közeledett hozzá, hogy átölelje, de Herodes elhárító mozdulatot tett; elfordult tőle, és így kiáltott fel: „Olyasmire is csak egy apagyilkos vetemedhetik, hogy meg akar ölelni, holott ilyen bűn nyomja a lelkiismeretét! Pusztulj a szemem elől, gyalázatos; és ne érints engem, amíg nem tisztáztad magad a vád alóli Bíróság elé állítalak, és Varus lesz a bírád, aki éppen jókor érkezett ide. Most takarodj és holnapig gondolkozzál védekezéseden, mert ennyi időt adok még aljasságaidnak." Antipatros megdöbbenésében egy szót sem tudott erre felelni, tehát visszavonult; hamarosan meglátogatta anyja és felesége, akik tudatták vele az ellene összegyűlt bizonyítékokat. Lassan-lassan aztán annyira megemberelte magát, hogy gondolkozhatott a védekezésén.

Harminckettedik fejezet

Antipatrosra minden rábizonyul. Herodes megváltoztatja végrendeletét

Másnap a király tanácskozásra hívta barátait és rokonait, és Antipatros barátait is meghívta. A tárgyaláson ő maga elnökölt, Varus társaságában. Elővezettette a tanúkat; ezek között Antipatros anyjának nemrég letartóztatott néhány szolgája is ott volt, akik az asszonytól levelet vittek fiának. A levélben ez volt: „Mivel atyád mindent tudott, semmi esetre se jöjj vissza hozzá, hacsak nem szerzed meg előbb a császár támogatását.'' Miután ezeket és a többi tanúkat is elővezették, belépett Antipatros, arcra borult atyja előtt, és így szólt: „Könyörgök, (122) atyám, ne ítélj felettem előre, kegyesen hallgasd meg védekezésemet; ha ezt megengeded, bebizonyítom ártatlanságomat."

De Herodes ráförmedt, hogy hallgasson, s azután Varushoz fordult, s így beszélt: „Bizonyos vagyok benne, Varus, hogy te is, mint minden lelkiismeretes bíró, világosan felismered, milyen elvetemedett ember ez az Antipatros. Csak attól tartok, hogy. irtózattal fordulsz el tőlem, és azt hiszed, hogy megérdemlem szerencsétlenségemet, mert ilyen fiaknak adtam életet. Pedig emiatt inkább sajnálatra méltó vagyok, mert ezeknek a gaz fiaknak oly szerető atyjuk voltam. Másik két fiamnak, mikor még egészen fiatal korban voltak, királyi rangot adományoztam, Rómában

neveltettem őket, megszereztem nekik a császár barátságát, úgyhogy még királyok is irigyelték őket. De rájöttem; hogy az életemre törnek, tehát meg kellett halniok, elsősorban Antipatros javára; mert az ő helyzetét akartam biztosítani, hiszen fiatal volt, és ő volt a trónörökös. De ez az undorító szörnyeteg visszaélt jóságommal, és egész dühét ellenem fordította. Úgy vélte, hogy már túlságosan sokáig élek, öregségem terhére, volt, és csak apagyilkosság árán akart királlyá lenni. Büntetést érdemelnék azért, mert száműzetéséből visszahívtam, és azokat a fiaimat, akik királyi származású nőtől születtek, mellőztem, és őt jelöltem ki trónörökösnek. Megvallom, Varus, ez súlyos oktalanság volt tőlem: magamra haragítottam amazokat, a fiaimat, mert Antipatros kedvéért elütöttem őket jogos igényeiktől. De mikor halmoztam el őket olyan jótéteményekkel; mint ezt az embert? Ámbár még élek, máris szinte egész hatalmamat átadtam neki; végrendeletemben világosan trónörökösnek jelöltem ki; 50 talentumnyi jövedelmet utaltam ki neki; ezenfelül bőven kapott pénzt magánpénztáramból is. Legutóbb; mikor Rómába utazott, 300 talentumot adtam neki, és egész családomból csak őt részesítettem abban a kitüntetésben, hogy mint életem megmentőjét ajánlottam be a császárnak. Vajon követtek-e el azok olyan bűnt, amelyet Antipatros gazságaihoz lehetne mérni? És vajon kiderültek-e amazok ellen olyan bizonyítékok, mint e gonosztevő ellen? De ez az apagyilkos még védelmezni merészel itt, s megint abban reménykedik, hogy hazudozásaival elködösítheti az igazságot. Vigyázz tehát, (123) Varus! Én ismerem ezt a szörnyeteget, én már előre látom, hogyan igyekszik majd hitelt szerezni szavainak, és már előre hallom tettetett siránkozását. Ő volt az, aki figyelmeztetett, hogy óvakodjam Alexandertől, mikor még ez élt, és ne bízzam magam akárkire. Ő volt az, aki szabadon bejárhatott hálószobámba, és vigyázott, hogy senki orvul meg ne támadhasson. Végül ő volt az, aki őrizte álmomat, aki gondoskodott biztonságomról, aki vigasztalt, mikor kivégzett fiaimat gyászoltam; akinek ügyelnie kellett testvérei magatartására, amíg éltek, szóval védelmezőm és testőröm volt. Ha most alattomosságára és képmutatására gondolok, Varus, akkor igazán nem tudom megérteni, hogy még élek, és hogy megmenekültem ettől az elvetemedett árulótól. Mivel azonban, úgy látszik, valami gonosz szellemnek az a szándéka, hogy egész családomat kiirtsa, és legkedvesebb családtagjaimat ellenem uszítsa, nem tehetek mást, csak sorsom igazságtalanságára panaszkodhatom, és magányosságomat sirathatom. De senki sem menekül meg kezeim közül, aki véremre szomjazik, még akkor sem, ha akár minden fiam bűnösnek bizonyul."

Itt a király megrendülésében nem tudott tovább beszélni, és felszólította barátját, Nikolaost, hogy terjessze elő a bizonyítékokat. De közben felállt Antipatros, aki addig atyja lábánál feküdt, és felkiáltott: „Te magad védtél meg engem, atyám! Mert hogyan lehetek én apagyilkos, ha én voltam mindig a testőröd, amint magad mondtad? Természetesen azt mondod erre, hogy az én gyermeki szeretetem csak ámítás volt és csalás. Hogy lehettem volna én, aki állítólag ravasz ember vagyok, annyira esztelen, hogy ne tudtam volna, hogy az az ember, aki ilyen gyalázatosságban mesterkedik, az emberek előtt sem titkolódzhatik, hát még a mindenlátó és mindenütt jelenlevő mennyei bíró előtt? Vagy talán nem ismerem testvéreim sorsát, akiket Isten oly súlyosan megbüntetett az ellened tervezett merénylet miatt? És ugyan mi lázíthatott volna fel ellened? Talán a királyság reménye? De hiszen király voltam! Vagy az a gondolat, hogy gyűlölsz? De hiszen szerettél! Vagy talán az, hogy miattad félnem kellett másoktól? De hiszen inkább a többiek féltek tőlem, mert én voltam a védelmeződ! Vagy talán azért, mert nem (124) volt pénzem? Kinek volt bővebben pénze, mint nekem? De ha én volnék a világ legelvetemedettebb embere, ha a fenevadak indulata lobogott volna bennem, akkor, atyám, vajon akkor is nem fegyverzett volna-e le a te jóságod? Hiszen, mint magad mondtad, újra visszavettél palotádba, jobban szerettél többi fiadnál, még életedben királlyá tettél, minden jóval elhalmoztad, úgyhogy mindenki megirigyelt. Ő, milyen szerencsétlenségeket hozott rám az az átkozott utazás! Mennyi alkalmat adtam ezzel az irigykedésre, mennyi időt adtam rágalmazóimnak! De a te kedvedért, atyám, és a te érdekedben mégis vállalkoztam az útra, hogy Syllaios meg ne csúfolja öreg fejedet. Gyermeki szeretetemnek tanúja Róma és a világ ura, a császár, aki engem ismételten philopatornak, vagyis a legjobb fiúnak nevezett. Vedd át, atyám, a levelét, ennek inkább hitelt adhatsz, mint az ellenem itt felhozott rágalmaknak; egyúttal ez az én

egyetlen védekezésem, és ez legyen a bizonyítékom, hogy menynyire szeretlek. Emlékezzél rá, hogy nem szívesen utaztam el; mert nagyon jól tudtam, hogy titokban mennyire gyűlölnek az egész országban. Atyám, akaratod ellenére magad döntöttél romlásba, mikor arra kényszerítettél, hogy alkalmat adjak az irigyeknek a rágalmazásra. De most újra itt vagyok, hogy szembeszálljak a bizonyítékokkal; itt vagyok és íme: szárazon és vízen semmi baja sem esett az apagyilkosnak! De ez a bizonyíték nem hat rád, atyám, mert Isten előtt és a te szemedben is bűnös vagyok. De ha bűnösnek tartasz, kérlek, ne higgy a kínpadon kicsikart vallomásoknak, hanem inkább engem égettess tűzzel, inkább az én beleimet marcangoltasd kínzóeszközökkel. Ne kímélj akkor sem, ha hallod a jajgatást, amely ebből az átkozott testből kiszakad! Mert ha csakugyan apagyilkos vagyok, akkor nem érdemlem meg, hogy kínvallatás nélkül haljak meg." Antipatros folytonos sírás és zokogás közben mondta el beszédét, és a jelenlevőket, magát Varust is, szánalomra indította. De Herodes annyira haragudott rá, hogy nem jött könny a szemébe, mert nagyon jól tudta, hogy a vád alapos.

Most a király felszólítására Nikolaos szólalt fel, és miután részletesen fejtegette Antipatros cselszövéseit, és az iránta megnyilvánult szánalmat lehűtötte, kemény vádbeszédet tartott. (125) Az ő terhére rótta mindazokat a gyalázatosságokat, amiket a királyi palotában elkövettek, elsősorban a két testvér halálát, akik egyes-egyedül Antipatros áskálódásai következtében pusztultak el, és bizonyította, hogy Antipatros a még élő gyermekekre is fenekedik, mert veszélyeztetik az ő utódlását. Mert az az ember, aki atyjának mérget akart beadatni, testvéreinek a meggyilkolásától sem fog visszarettenni. Ezután Nikolaos rátért a méregkeverés bizonyítékaira, és végigelemezte a tanúvallomásokat; különösen kifejezést adott afölött érzett felháborodásának, hogy Antipatros Pherórast is testvérgyilkosságra csábította, és megvesztegette a király legjobb barátait, és ezzel a palotát valóságos bűnbarlanggá változtatta. Ezenkívül sok minden egyebet is részletesen fejtegetett és bizonyított, és ezzel befejezte beszédét.

Ezután Varus felszólította Antipatrost, hogy adja elő védekezését; de ez mindössze ennyit tudott mondani: „Isten a tanúm, hogy ártatlan vagyok."

Azután némán lefeküdt a földre. Varus most bemutatta a mérget, és beadatta egy halálra ítélt rabnak: ez azon nyomban holtan esett össze. Aztán a helytartó bizalmas megbeszélést tartott Herodesszel, írásos jelentési szerkesztett a császárnak a tárgyalásról, másnap pedig elutazott. Antipatrost bilincsbe verette, és küldöttséget nevezett ki, hogy a császárt értesítse a bűntényről.

Közvetlenül ezek után az események után rábizonyult Antipatrosra az is, hogy merényletet tervezett Salome ellen. Ugyanis Rómából megérkezett Antiphilos egyik szolgája, és levelet hozott Akmétől, Livia komornájától, aki azt írta a királynak, hogy Livia iratai között megtalálta Salome leveleit, és ezeket titokban jóakaratúlag megküldi neki. Salome állítólagos levelei tele voltak a legsúlyosabb gyanúsításokkal és szemenszedett szidalmakkal a király ellen. De valamennyit Antipatros hamisítota; ő vette rá Akmét is megvesztegetéssel, hogy a leveleket elküldje Herodesnek. Ezt Antipatrosra egy levél alapján bizonyították rá, amelyben Akmé ezt írta neki: „Megbízásod értelmében írtam atyádnak, és elküldtem neki azokat a bizonyos leveleket. Bizonyosra veszem, hogy a király, ha elolvasta a (126) leveleket, nem kegyelmez nővéred életének. Ha minden sikerül, ne feledkezzél meg ígéreteidről."

Miután ezeket és a Salome vesztére szánt leveleket is elfogták, gyanú ébredt a királyban, hogy bizonyára Alexander rovására is elkövettek ilyen hamisításokat.

Egyébként az a gondolat, hogy Antipatros majdnem nővére gyilkosává tette, annyira elkeserítette, hogy Antipatrost haladéktalanul ki akarta végeztetni gaztetteiért. De éppen, mikor erre készült, súlyos betegség támadta meg. Akmé, valamint a Salome ellen folytatott áskálódások ügyében jelentést küldött a császárnak, aztán előhozta végrendeletét, és megváltoztatta olyan

értelemben, hogy mellőzte idősebb fiait, Archelaost és Philippost, akiket Antipatros ugyancsak meggyanúsított előtte, és Antipast jelölte ki trónörökösnek. A császárnak egyéb ajándékokon felül 1000, feleségének, gyermekeinek, barátainak és volt rabszolgáinak kb. 500 talentumot hagyományozott; mindenki másnak birtokokat és nagy pénzösszegeket hagyott; de a legfényesebb ajándékokra nővérét, Salomét érdemesítette. Ilyen értelemben változtatta meg végrendeletét.

Harmincharmadik fejezet

Az arany sas elpusztítása. Antipatros kivégzése.
Herodes utolsó rendelkezései és halála

A király betegsége egyre súlyosbodott, és ezt csak fokozta bánata és öreg kora. Ugyanis már körülbelül 70 éves volt, és a mai balsorsán érzett fájdalom annyira gyötörte, hogy még egészséges napjaiban sem tudott örülni semminek. Súlyosbította betegségét az a gondolat, hogy Antipatros még mindig él; de egyelőre nem akarta kivégeztetni, csak gyógyulása után.

Szerencsétlenségét betetőzte, hogy megint lázadás tört ki. Élt akkoriban a városban két tudós férfiú, akik különösen alaposan ismerték az ősi törvényt, s ezért a nép előtt nagy volt a tekintélyük; az egyik Judás volt, Sepphoraios fia, a másik pedig (127) Mátyás, Margalos fia. Valahányszor ezek a férfiak a törvényi magyarázták, a fiatalemberek seregestül tódultak hozzájuk: napról napra óriási hallgatóság előtt tartották előadásaikat. Mikor értesültek róla, hogy a bánat és a betegség lassan-lassan elemészti a királyt, tanítványaik előtt olyasmit mondtak, hogy itt az ideje az Isten ellen elkövetett bűnt jóvátenni, és az ősi törvény ellenére felállított szobrokat elpusztítani. Mert törvénytelen dolog szobrokat, mellszobrokat vagy bármiféle élőlénynek a faragott képét elhelyezni a templomban. Ugyanis Herodes a templom főkapuja fölött arany sast helyezett el, és az írástudók éppen arra izgattak, hogy ezt el kell pusztítani, s még hozzátették, hogy ha a dolog veszedelemmel jár, az ősi törvényekért meghalni még akkor is dicsőség. Aki így hal meg, annak a lelke halhatatlan, és örök boldogság lesz a része, viszont csak nemtelen emberek becsülik többre a természetes halált a hősi halálnál, akikben nyoma sincs az igaz bölcsességnek, és nincs érzékük aziránt, mi válik lelkük javára.

Ezeknek az uszításával egyidejűleg híre terjedt, hogy a király haldoklik, és a fiatalemberek annál vakmerőbben láttak munkához. Fényes nappal, amikor rengeteg ember tartózkodott a templom közelében, erős köteleken leereszkedtek a templom tetejéről, és az arany sast fejszékkel szétverték. Erről azonnal jelentést tettek a királyi palota parancsnokának, aki erős csapattal rögtön kivonult, mintegy 40 fiatalembert letartóztatott, és a király elé vitte őket. Mindjárt első kérdésére: vajon ők voltak-e, akik vakmerően elpusztították az arany sast, dacosan bevallották tettüket; második kérdésére: ki biztatta fel őket erre, így feleltek: „Az ősi törvény." Mikor még azt is megkérdezte tőlük, miért van olyan jókedvük, hiszen halál vár rájuk, kijelentették, hogy a halál után örök boldogságban lesz részük.

A király emiatt éktelen haragra gerjedt, és ez javulást idézett elő betegségében, úgyhogy személyesen mehetett el a népgyűlésre; ott hosszú beszédben templomgyalázás miatt vádat emelt a fiatalemberek ellen, akik a törvény megvédésének leple alatt bizonyosan másban törték a fejüket; követelte, hogy büntessék meg őket mint istenkáromlókat.

A nép azonban, mivel attól tartott, hogy rengeteg ember (128) vád alá kerülhet, kérlelte, hogy csak a felbujtókat büntesse meg, azután pedig, hogy csak azokat büntesse, akiket tetten kaptak, a többieknek pedig bocsásson meg. A király csak nagynehezen engedett kérésüknek;

azokat akik a köteleken leereszkedtek, a két írástudóval együtt elevenen elégettette, a többi letartóztatottat pedig átadta a hóhéroknak kivégzésre.

Most már egész testén elharapódzott a betegség, és minden testrészében fájdalmakat okozott. Láza ugyan nem volt heves, de bőrének egész felületén elviselhetetlen viszketést érzett, beleiben pedig szüntelen fájdalmakat. Lábai megdagadtak, mint a vízkórosoké, bélgyulladása támadt, szeméremteste rothadni kezdett, és férgek nyüzsögtek benne. Ehhez járult, hogy folytonosan fuldoklott, és minden tagját görcs kínozta. A jósok kijelentették, hogy ez a betegség büntetés az írástudok kivégeztetéséért. Ő maga azonban, bármennyit szenvedett is, szívósan ragaszkodott az élethez, gyógymódokon törte a fejét, és reménykedett felgyógyulásában. Nemsokára átvitette magát a Jordán túlsó partjára, hogy Kallirhoé meleg forrásait használja; ezeknek a vize az Asphaltitisbe (Holt-tenger) folyik, és olyan édes, hogy iható. Ott az orvosok javasolták, hogy egész testét merítsék meg meleg olajban; mikor azonban beültették az olajjal megtöltött kádba, egészen elernyedt, szemei kimeredtek, mintha halálra vált volna. Szolgái ijedelmükben lármát csaptak, és ez magához térítette. Most már maga is letett minden reményről, hogy meggyógyulhat; a katonáknak fejenként 50 drachmát, a tiszteknek és barátainak pedig még nagyobb pénzösszegeket osztatott ki.

Mikor hazatérőben Jerikóba ért, sárgaságot kapott, és mintha csak dacolni akarna a halállal, gyalázatos cselekedetre vetemedett. Tudniillik Judaea minden községéből összehívatta a legtekintélyesebb férfiakat, és bezáratta őket az úgynevezett hippodromba. Aztán magához hívatta nővérét, Salomét, és ennek a férjét, Alexast, és ezt mondta nekik: „Tudom, hogy halálom a zsidóknak örömünnep lesz. De majd gondoskodom róla, hogy legyenek, akik meggyászolnak, és fényes temetésem legyen, csak hajtsátok végre következő megbízásomat: Halálom pillanatában a hippodromba zárt férfiakat fogassátok közül (129) katonákkal, és gyilkoltassátok le, hogy egész Judaea és minden család akarata ellenére is megsirassa halálomat."

Miután kiadta ezt a megbízatást, a Rómában időző követektől levél érkezett; jelentették, hogy Akmét a császár parancsára kivégezték, és Antipatros halálos ítéletét jóváhagyták; azt is írták, hogy ha inkább hajlandó száműzetésbe küldeni fiát, a császárnak ez ellen sincs ellenvetése. Most mintha kissé javult volna Herodes állapota, de mikor nem sokkal utóbb táplálkozni sem tudott már, és agyongyötörte a görcsös köhögés, elviselhetetlen fájdalmában elhatározta, hogy sietteti végzetét. Tehát kivett egy almát, és kést kért, mert az almát fel szokta aprítani, mielőtt megette volna. Akkor aztán körülnézett, hogy senki se akadályozhassa meg, és fölemelte jobbkezét, hogy agyonszúrja magát. De azonnal odarohant hozzá unokaöccse, Achiabos, megfogta kezét, és megakadályozta az öngyilkosságot. Keserves jajveszékelés támadt most a palotában, mintha csakugyan meghalt volna a király. Antipatros, alighogy értesült erről, mindjárt nekibátorodott, és boldog izgalommal kérlelte őreit, hogy megfizeti őket, csak vegyék le bilincseit, és engedjék megszökni. De az őrség parancsnokának esze ágában sem volt teljesíteni kérését, hanem felsietett a királyhoz, és jelentette, hogy meg akarták vesztegetni. Herodes, ahhoz képest, hogy mennyire beteg volt, harsány hangon felkiáltott, és azonnal leküldte két testőrét, hogy végezzék ki Antipatrost. Azután parancsot adott, hogy holttestét Hyrkaniában temessék el, majd újra megváltoztatta végrendeletét, és legidősebb fiát, Archelaost, Antipatros testvérét jelölte ki trónörökösnek, Antipast pedig tetrarchának nevezte ki.

Öt nappal fiának kivégzése után Herodes is meghalt. Azóta, hogy Antigonos kivégzése árán az uralmat megszerezte, 34 év, azóta pedig, hogy a rómaiak királlyá nevezték ki, 37 év telt el. Alig volt még ember, akit a szerencse ennyire elhalmozott volna kegyeivel; mert mint magánember megszerzett egy királyságot, és hosszú uralkodás után gyermekeire hagyományozhatta; de családi élete kimondhatatlanul szerencsétlen volt. Mielőtt a hadsereg értesült volna haláláról, Salome férjével együtt kiment, és szabadon bocsáttatta a hippodromban körülzárt (130) férfiakat - akiknek kivégzésére a király parancsot adott -, mégpedig azzal az ürüggyel, hogy a király meggondolta magát, és elrendelte, hogy valamennyien menjenek vissza otthonukba. A

katonákkal csak akkor közölte a király halálát, mikor emezek már elszéledtek. Azután a katonákat a néppel együtt gyűlésre hívta össze a jerikói amphitheatrumba. A gyűlésen Ptolemaios szólalt fel, akire Herodes, a pecsétgyűrűjét bízta; magasztalta a királyt, vigasztalta a népet, és felolvasta a királynak a katonákhoz intézett kiáltványát, amelyben nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy legyenek hívek utódjához.

A kiáltvány felolvasása után Ptolemaios felbontotta a végrendeletet és felolvasta: ebben a király Philippost jelölte ki Trachonitis és a szomszédos területek örököséül; Antipast, mint már említettem, tetrarchának, Archelaost pedig királynak nevezte ki. Az utóbbinak egyúttal lelkére kötötte, hogy pecsétgyűrűjét és az ország kormányzásáról szóló lepecsételt jelentést vigye el a császárnak: mert a végrendelet minden határozmánya ügyében a császárt illeti a végső döntés, és neki kell megerősítenie a végrendeletet. Egyébként a végrendelet többi intézkedései maradjanak érvényben.

Archelaost azonnal hangos éljenzéssel üdvözölték; a katonák és a nép oszlopokban elvonultak előtte, hűséget fogadtak neki, és Isten kegyelmét kérték rá. Ezután intézkedtek a király temetéséről. Archelaos nem kímélte a költséget, és hogy minél fényesebb legyen a temetés, az elképzelhető legnagyobb királyi pompát fejtette ki. A ravatal színaranyból volt, drágakövekkel kirakva. Takarója gyönyörűen hímzett bíbor, és a rajta nyugvó holttest ugyancsak bíborszövetbe volt burkolva; fején ott volt a királyi fejdísz, fölötte arany korona, jobbkezében kormánypálca. A ravatal mellett a király fiai és nagyszámú rokonai sorakoztak fel, mögöttük a testőrség katonái, a thrák szakasz, a gallusok és a germánok, mind teljes harci díszben. Elöl lépkedett a hadsereg többi része, az ezredesek és századosok vezetésével, ugyancsak teljes harci díszben, utánuk pedig 500 szolga és szabados; ezek vitték az illatszereket. Így vonultak a holttesttel a 200 stadionnyira fekvő Heródeionba, ahol az elhunytat végakarata értelmében eltemették. Így végezte életét Herodes. (131)

II. könyv

Első fejezet

Archelaos trónralépése. Lázadás Jeruzsálemben. A lázadás leverése

Archelaos kénytelen volt Rómába utazni, és ez megint zavargások oka lett. Miután atyját hét napig gyászolta, és a népnek pazar halotti lakomát adott (ennek a szokásnak következtében sok zsidó elszegényedik, mert úgyszólván kényszer a gyászolókat megvendégelni, ugyanis ennek elmulasztását tiszteletlenségnek tartják), fehér ruhát öltött, és elment a templomba, ahol a nép mindenféle jókívánságokkal üdvözölte. Azután maga is köszöntötte a népet aranytrónusáról, amely magas emelvényen állt; megköszönte, hogy olyan kegyelettel vettek részt atyja temetésén, valamint azt is, hogy neki úgy hódoltak, mintha máris király volna. Egyelőre azonban, folytatta, nemcsak a királyi hatalmat nem óhajtja gyakorolni, hanem még a királyi címet sem használja mindaddig, amíg a császár el nem ismeri utódlási jogát, mert a végrendelet értelmében a végső döntés őt illeti; ezért nem fogadta el Jerikóban sem a királyi koronát, amelyet a katonák a fejére akartak tenni; egyébként hűségükért és hódolatukért majd akkor rója le háláját a hadseregnek és a népnek, ha illetékes helyen végleg elismerik királynak. Akkor majd igyekszik mindenben jobb lenni hozzájuk atyjánál.

A nép nagyon örült ennek, és mindjárt felcsigázott követelésekkel tette próbára Archelaos hajlandóságát. Egyesek adókönnyítést követeltek, mások a vámok elengedését, némelyek pedig a foglyok szabadonbocsátását. Archelaos, hogy megszerettesse magát a néppel, mindenbe beleegyezett, azután pedig áldozatot mutatott be, és kíséretével ünnepi lakomához ült. Estefelé szép számmal összeverődtek az elégedetlenek, akik - miután a királyért a nyilvános gyász véget ért - most már a (132) maguk gyászának is kifejezést akartak adni, és azok miatt siránkoztak, akiket Herodes a templomkapu fölött elhelyezett aranysas elpusztítása miatt kivégeztetett. Nem színlelt gyász volt az, ami most az egész várost betöltötte, hanem megrendítő zokogás és szívből jövő siránkozás azokért a férfiakért, akik, mint mondták, az ősi törvényekért és a templom szentségéért áldozták fel életüket. A tömeg egyre azt kiáltozta, hogy halálukért azokon kell bosszút állni, akiknek Herodes hivatalokat és méltóságokat adományozott; mindenekfölött azonban mondjon le az a főpap, akit ő nevezett ki, és adja át a helyét jámborabb és tisztább embernek.

Emiatt Archelaos nagyon felháborodott, de tekintettel utazásának sürgősségére, egyelőre tartózkodott minden megtorlástól. Ugyanis attól tartott, hogy ha magára haragítja a népet, az elégedetlenség annyira fokozódik, hogy még utazását is meghiúsíthatja. Ezért az elégedetleneket nem erőszakkal, hanem inkább jóságos szavakkal igyekezett megnyugtatni, és kiküldött egy törzstisztet, hogy "nyugalomra intse őket. De amint ez belépett a templomba, még szóhoz sem juthatott, mert kődobálással elkergették, s Archelaos embereit, akiket ez után kiküldött, hogy észretérítsék a népet, ugyancsak dühös kiáltozással elzavarták. Nyilvánvaló volt, ha erősítést kapnak, nem lehet féken tartani őket, és éppen ebben az időben rengeteg vidéki csődült össze a városban a vallási ünnepekre, mert közeledett a kovásztalanok ünnepe, amit a zsidók húsvétnak neveznek, és rengeteg áldozat bemutatásával ünnepelnek meg. Azok, akik az írástudókat gyászolták, együtt maradtak a templomban, és innen szították a lázadást. Archelaos emiatt megijedt, s nehogy a lázadás az egész népet megmételyezze, titokban kiküldött egy ezredest egy zászlóalj élén azzal a paranccsal, hogy tartóztassa le a főkolomposokat. A tömeg azonban rávetette magát a katonákra, és sokat halálra kövezett közülük; maga az ezredes is megsebesült, és csak éppen hogy megmenekült. Ezután a lázadók, mintha semmi sem történt volna,

hozzáfogtak az áldozatok bemutatásához. Archelaos látta, hogy vérontás nélkül nem lehet megfékezni a népet, tehát kivezényelte ellenük az egész haderőt, mégpedig a gyalogos csapatokat zárt rendben a (133) városba, a lovasságot pedig a mezőre. Ezek aztán áldozat közben megrohanták a lázadókat, és körülbelül 3000 embert lemészároltak, a nép többi része pedig a közeli hegyekbe szétszéledt. Archelaos hírnököket küldött utánuk azzal a paranccsal, hogy mindenki térjen vissza otthonába; erre aztán mindenki otthagyta az ünnepet, és hazatért.

Második fejezet

Archelaos Rómába utazik. Rokonai hiába vádaskodnak ellene a császárnál

Miután kinevezte Philippost a királyság kormányzójául és a királyi család fejéül, anyja, továbbá barátai, Poplas, Ptolemaios és Nikolaos kíséretében a tengerpartra utazott. Vele együtt utazott Salome, továbbá ennek a gyermekei, valamint más vérrokonai is és a király vejei, állítólag azért, hogy támogassák Archelaos trónigényét, a valóságban azonban azért, hogy a templomban elkövetett törvénytelen cselekedeteiért bepanaszolják.

Kaisareiában találkoztak Sabinusszal, a syriai felügyelővel, aki éppen Judaeába igyekezett, hogy a Herodes hagyatékában levő kincseket őrizetbe vegye. Archelaos azonban Ptolemaiost elküldte Varushoz azzal a nyomatékos kéréssel, hogy akadályozza meg Sabinus továbbutazását. Varus közbelépésére Sabinus csakugyan nem ment a megerősített várakba, hogy elkaparintsa Archelaos elől az atyja kincseskamráit, hanem megígérte, hogy a császár döntéséig vár, és Kaisareiában maradt; de miután Varus elutazott Antiochiába, Archelaos pedig hajón Rómába indult, azonnal Jeruzsálembe ment, elfoglalta a királyi palotát,! és maga elé idézte a várak parancsnokait, és kincstárosait, hogy megtudja, mennyi kincs maradt, és kezére kerítse a megerősített helyeket. A parancsnokok azonban szigorúan ragaszkodtak Archelaos parancsaihoz, arra hivatkoztak, hogy nem is annyira Archelaosnak, mint inkább a császárnak felelősek mindenért. (134)

Ugyanekkor Antipas is útra kelt, hogy érvényesítse trónigényeit, abban a hiszemben, hogy az előbbi végrendelet érvényes, amelyben őt jelölték ki királynak, nem pedig a későbbi. Egyébként Salome és többi rokona, akik Archelaosszal együtt tengeri útra keltek, már előbb is megígérték neki támogatásukat. Anyján kívül elkísérte Nikolaos testvére, Ptolemaios is, mert úgy hitte, hogy ennek a befolyása különösen döntő lesz, hiszen teljes mértékben élvezte Herodes bizalmát, mert legjobb barátja volt De legfőképpen Eirénaios szónoki ügyességében reménykedett; annyira bízott benne, hogy nem hallgatott azokra, akik azt tanácsolták neki: ne álljon útjába Archelaosnak, mert az az idősebb és az a végrendeletben kijelölt trónörökös.

Miután Rómába megérkezett, az egész rokonság pártjára állt, mivel gyűlölték Archelaost. Mindegyik szerette volna, ha ő maga kapja meg a kormányt római helytartó felügyelete alatt; arra az esetre, ha ez lehetetlen, inkább Antipast szerették volna királynak.

Céljaik elérésében Sabinus is segítségükre volt bizonyos levelekkel, amelyekben panaszt emelt Archelaos ellen a császárnál, és égig magasztalta Antipast. Miután Salome és környezete részletesen írásba foglalta a panaszokat, az iratot a császár elé terjesztették. De Archelaos is írásba foglalta trónigényének megokolását, és atyja pecsétgyűrűjével együtt Ptolemaios útján elküldte a császárnak. A császár mindkét fél érveit mérlegre vetette, mérlegelte a királyság kiterjedését, jövedelmeit, Herodes utódainak sokaságát, elolvasta a leveleket is, amelyeket ebben az ügyben Varus és Sabinus intézett hozzá, és végül gyűlésbe hívta a római főembereket; ezen a gyűlésen első ízben vett részt szavazati joggal Gajus: leányának, Júliának és Agrippának fia, akit örökbefogadott. Azonnal megadta a szót a szembenálló feleknek.

Elsőnek Salome fia, Antipatros szólalt fel, aki Archelaos ellenfelei közt a legjobb szónok volt és előterjesztette panaszát. Azt mondta, hogy Archelaos bizonyára csak tréfából pályázik a királyságra, hiszen a valóságban már régen király, és tulajdonképpen csúfot űz a császárból, hiszen meg sem várta a császár döntését, hanem Herodes halála után titokban azonnal (135) felbérelt néhány embert, hogy koronázzák meg, trónra ült, király módjára viselkedett, megváltoztatta a hadsereg szervezetét, egyeseket előléptetett, a népnek mindent engedélyezett, amit tőle mint királyától kért, és szabadon bocsátotta azokat, akiket atyja súlyos bűnök miatt bebörtönözött. Most aztán ideje, hogy a császártól a királyság árnyékát kérje, mert a valóságban már megkaparintotta a királyságot, és ezzel nem a tény, hanem csak a cím ügyében kér döntést. Azt is szemére lobbantotta, hogy csak színleg gyászolta atyját: nappal gyászos arccal járt-kelt, éjjel azonban tivornyázott és dorbézolt. Csak ennek tulajdonítható, hogy viselkedésén felháborodott a nép, és fellázadt. Beszédében legfőbb érvül azt hozta fel, hogy rengeteg embert leméászároltatott a templom területén; ezek az ünnepekre jöttek, és ott kaszabolták le őket kegyetlenül az áldozatra szánt állataik mellett; a templomban olyan hullahegyek tornyosultak, hogy akkor sem lehetett volna nagyobb a mészárlás, ha váratlanul ellenség tört volna rájuk. Ezt a kegyetlenségét atyja is előre látta, és ezért akarta kizárni a tónöröklésből; csak akkor jelölte ki trónörökösnek a végrendelet függelékében, mikor szellemileg még jobban elgyöngült, mint testileg, és már nem volt birtokában józan eszének; szinte nem is tudta, mit ír le, ámbár az előbbi végrendeletben megnevezett trónörökös, akit testi és értelmi képességeinek teljes birtokában jelölt ki, semmiféle kifogásra sem adott okot. De ha egy halálosan beteg ember elhatározását érvényesebbnek tartaná is, akkor is el kell ismerni, hogy Archelaos törvénytelen cselekedeteivel eljátszotta a királyságot. Mert könnyű elképzelni, hogy a császár megerősítése után hogyan viselkednék az a férfiú, aki már a megerősítés előtt annyi embert leméészároltatott.

Miután Antipatros még sok egyéb ilyen érvet előadott, és minden vádpontnál rokonaira hivatkozott mint tanúkra, befejezte beszédét, és most Archelaos nevében védője, Nikolaos szólalt fel. Igyekezett igazolni a templomi vérontást; bizonyította, hogy a meggyilkoltak nem csupán az országnak, hanem a császárnak, a mostani döntőbírónak is ellenségei voltak. A többi vádpontra vonatkozólag bebizonyította, hogy éppen a vádlók voltak azok, akik ezekben az ügyekben tanácsot adtak (136) Archelaosnak. Véleménye szerint a végrendelet függeléke azért tekintendő teljes érvényűnek, mert a császárt jelöli ki döntőbírónak, akitől a trónörökös megerősítése függ. Mert aki annyira épelméjű volt, hogy lemondott a maga hatalmáról a világ ura javára, az bizonyára nem tévedett a trónörökös kijelölése tekintetében sem, és mikor örökösét kiválasztotta, bizonyára ép elmével cselekedett, mert jól tudta, ki fogja megerősíteni azt ebben a méltóságában.

Miután Nikolaos befejezte beszédét, Archelaos nyugodtan a császár elé járult, és térdre borult előtte. A császár kegyesén felszólította, hogy álljon fel, és kijelentette: méltó arra, hogy atyja utódja legyen. De még nem döntött véglegesen, hanem aznapra berekesztette a gyűlést, és a hallottak alapján egyelőre latolgatta, hogy vajon a végrendeletben megnevezettek közül jelölje-e ki a trón örökösét, vagy pedig felossza az országot Herodes fiai között; mert ezek olyan sokan voltak, hogy nyilván rászorultak az ő támogatására.

Harmadik fejezet

A zsidók fellázadnak Sabinus ellen

Mielőtt a császár végleg döntött ebben az ügyben, Malthaké, Archelaos anyja, megbetegedett, és meghalt, és ugyanakkor Syriából megérkezett Varus levele, amelyben jelentette, hogy a zsidók fellázadtak. Varus ugyanis, mivel előre látta a zsidók lázadását, Archelaos elutazása után

bevonult Jeruzsálembe, hogy megfékezze az esetleges mozgolódásokat, mert nyilvánvaló volt, hogy a tömeg nem marad nyugton; a Syriából magával hozott három légió közül egyet a városban hagyott, maga pedig visszatért Antiochiába. A nyílt lázadást Sabinus megérkezése robbantotta ki. Sabinus a várak helyőrségét kényszerítette a várak átadására, és elkeseredetten nyomozott a király kincsei után. Ebben nem csupán a Varustól otthagyott katonákra támaszkodott, hanem rengeteg rabszolgájára is, akiket mind (137) felfegyverzett, és mohóságának eszközéül használt fel. Éppen abban az időben a hetek ünnepe közeledett; így hívják a zsidók azt az ünnepet, amelyet húsvét után hét héttel tartanak, és amelynek neve a két ünnep közt eltelt napok számából származik. De nem csupán az istentisztelet csődítette össze az embereket, hanem inkább az elkeseredés. Megszámlálhatatlan volt a tömeg, amely Galileából, Idumaeából, Jerikóból és a Jordánon túl fekvő Peraiából összesereglett Jeruzsálemben; de legnagyobb tömegben és a legnagyobb elszántsággal magának Judaeának a népe vonult fel. Ezek három csoportra oszlottak, és három helyen ütöttek tábort; az egyik a templomtól északra, a másik délre, a hippodrom mellett, a harmadik nyugatra, a királyi palota közelében. Így minden oldalról körülfogták a rómaiakat, és rendszeres ostrom alá vették.

Sabinus, akit megrémített az ellenség óriási tömege és harcias hangulata, hírnököt hírnök után küldött Varushoz azzal a kéréssel, hogy gyorsan küldjön segítséget; megüzente neki, hogy ha késlekedik, felkoncolják a légiókat. Maga fölment a vár legmagasabb tornyába, a Phasel-toronyba, amelyet Herodes testvéréről neveztek el, akit a parthusok öltek meg, s onnan adott jelt a légiónak a támadásra, mert annyira félt, hogy nem mert lemenni katonái közé. A katonák teljesítették parancsát, előnyomultak egészen a templomig, és keményen megszorongatták a zsidókat; harci tapasztalatuk révén fölényben voltak a tapasztalatlan ellenféllel szemben mindaddig, amíg felülről is nem intéztek támadást ellenük; de abban a pillanatban, amint a zsidók nagy tömegben felmásztak az oszlopcsarnok tetejére, és felülről kezdték lövöldözni a rómaiakat, ezek rakásra hullottak, mert nem tudtak egyszerre védekezni a felülről támadók és a lent harcolók ellen.

A rómaiak, akik két tűz közé kerültek, felgyújtották az oszlopcsarnokot, ezt a hatalmas és remek alkotást; azokba a zsidókba, akik a tetőn voltak, rögtön belekapott a láng, és odaégtek; akik leugrottak, azokat a rómaiak kaszabolták le: voltak, akik a fal túlsó oldalán a mélységbe ugrottak, és voltak, akik kétségbeesésükben úgy menekültek ki a tűzből, hogy öngyilkosok lettek. Azokat, akik rémületükben lemásztak a falról, és (138) a rómaiakra rohantak, ezek könnyűszerrel levágták. Miután így a lázadók egy része elpusztult, másik része ijedtében szétszóródott, a katonák rávetették magukat az őrizetlenül maradt templomkincsre, és körülbelül 400 talentumot elraboltak; ami megmaradt, azt Sabinus kaparintotta meg.

Az oszlopcsarnokok elpusztítása és ily rengeteg ember halála annyira elkeserítette a zsidókat, hogy hamarosan még nagyobb és harcedzettebb csapatokkal indultak a rómaiak ellen; körülzárták a királyi palotát, és azzal fenyegetődztek, hogy egy szálig lemészárolják a helyőrséget, ha nem vonulnak el azonnal. Megígérték, hogy ha Sabinus eleget tesz követelésüknek, szabad elvonulást biztosítanak nekik. Különben a királyi katonák javarésze átpártolt a lázadókhoz, de a legharcedzettebbek, 3000 sebastei, Rufus és Gratus vezetésével, a rómaiak mellé álltak. Gratus a királyi gyalogság parancsnoka volt, Rufus pedig a lovasság vezére, és testi erejük, valamint hadtudományuk révén akkor is döntő tényezők lettek volna a harcban, ha nincs hadseregük. A zsidók most teljes erővel folytatták az ostromot, és miközben támadást intéztek a várfalak ellen, felkiáltottak Sabinus embereinek, hogy vonuljanak el, és ne állják útjukat, mikor ők most oly hosszú idő után ki akarják vívni ősi szabadságukat. Sabinus maga szívesen eloldalgott volna, de nem bízott ellenfelei ígéreteiben, és gyanakodott, hogy azok ezzel az engedékenységgel csak lépre akarják csalni. Egyúttal abban reménykedett, hogy Varus segítsége hamarosan megérkezik, és ezért tovább állta az ostromot. (139)

Negyedik fejezet

Herodes régi katonái fellázadnak. Judás, Simon és Athrongaios

Ugyanebben az időben az ország más részeiben is nyugtalanság támadt; sokan elérkezettnek látták az időt arra, hogy az országot megkaparintsák. Így például Idumaeában Herodes 2000 régi harcosa fegyvert ragadott, és megtámadta a királyi csapatokat. Achiabos, a király unokaöccse vezette a harcot ellenük a legerősebb várakból, de óvakodott attól, hogy a síkságon ütközetbe bocsátkozzék velük. Továbbá a galileai Sepphórisban bizonyos Judás - annak az Ezékiás nevű rablóvezérnek a fia, aki valamikor ezt a tartományt dúlta-fosztogatta, akit azonban Herodes király foglyul ejtett - jelentékeny csapatot toborzott, elfoglalta a királyi fegyverraktárakat, felfegyverezte embereit, és megtámadta a trónkövetelőket.

Peraiában az elhunyt király egyik szolgája, Simon, aki szép szál ember volt, megkoronáztatta magát, összetoborozta a rablókat, és mindenfelé portyázott; a jerikói királyi palotát, valamint a gazdag emberek villáit felgyújtatta és a felgyújtott házakból könnyűszerrel dús zsákmányt harácsolt össze. Idővel minden gazdag házat elhamvasztott volna, ha Gratus, a királyi gyalogság parancsnoka, a trachóni íjászokkal és harcedzett sebastei katonákkal nem támadta volna meg. Az ütközetben a peraiai rablók javarésze elesett, Simonnak pedig, mikor egy völgyszoroson át el akart menekülni, Gratus maga vágta le egyetlen csapással a fejét. Egy másik peraiai lázadó csapat a Jordán melletti Amathában felgyújtotta a királyi palotát.

Még egy Athrongaios nevű pásztor is szemet vetett a királyi méltóságra. Ez főképpen testi erejében és halálmegvető bátorságában bizakodott, valamint négy hasonszőrű testvérében. Mind a négyet megtette egy-egy fegyveres banda parancsnokának, és támadásokra indította őket, maga pedig király módjára a fontosabb ügyeket intézte. Ez az ember tehát megkoronáztatta magát, és testvéreivel együtt sokáig dúlta az országot. Fő céljuk volt leöldösni a rómaiakat és a királyi katonákat; de ha zsidókat kerítettek kézre, akikből ki lehetett zsarolni valamit, (140) azokat sem kímélte. Egyszer arra merészkedtek, hogy Ammaus mellett körülzártak egy egész római zászlóaljat, amely a légiónak élelmiszert és fegyvert szállított. Már lenyilazták Arius századost 40 legbátrabb katonájával együtt, és már ugyanez a sors fenyegette a többit is, amikor Gratus a sebastéiekkel segítségükre sietett, és megmentette őket. Miután az egész háborúskodás alatt így garázdálkodtak honfitársaik és idegenek ellen, végre a testvérek közül hármat sikerült elfogni: a legidősebbet Archelaos, a másik kettőt pedig Gratus és Ptolemaios kerítette kézre; a negyedik becsületszóra megadta magát Archelaosnak. Csakhogy ez a sors csak jóval később érte utol őket; akkoriban, mint említettem, egész Judaeát dúlták-fosztogatták.

Ötödik fejezet

Varus rendet teremt Judaeában

Amint Varus megkapta Sabinus és a többi parancsnok levelét, máris aggódni kezdett az egész légióért; tehát elhatározta, hogy gyorsan segítségükre siet. Ebből a célból a másik két légióval és a hozzájuk tartózó négy lovas hadosztállyal Ptolemaisba vonult, és ugyanoda rendelte a királyok és a tetrarchák segédcsapatait is; útközben, amikor Bérytoson áthaladt, onnan is 1500 fegyverest vitt magával; Ptolemaisnál aztán a többi szövetséges csapaton kívül az arab Aretas is tekintélyes gyalogos és lovas erőkkel csatlakozott hozzá, mert gyűlölte Herodest. Most

hadseregének egyik részét barátjának, Gajusnak parancsnoksága alatt azonnal kiküldte Galilea határára, amely közel van Ptolemaishoz; ez a hadicsoport megszalasztotta az ellenséget, elfoglalta Sepphóris városát, felgyújtotta, és lakosait eladta rabszolgának. Varus maga a hadsereg zömével Samaria ellen vonult, de nem támadta meg a várost; tudniillik kiderült, hogy ez nem vett részt a többi város lázadó üzelmeiben. Mégis tábort ütött Arus falu mellett, amely Ptolemaios birtoka volt, s ezért az arabok feldúlták, mert Herodes barátait éppen úgy gyűlölték, mint (141) Herodest magát. Innen tovább vonult Samphóba, egy másik megerősített faluba, amelyet az arabok ugyancsak kiraboltak, mint ahogy megtámadtak minden élelmiszerszállító oszlopot is, ahánnyal csak találkoztak. Tűzzel-vassal dúlták az országot, és nem lehetett gátat vetni rabló mohóságuknak. Varus parancsára, büntetésből Arius és emberei lemészárlásáért, földig égették Ammaust is, amelynek lakosai elmenekültek.

Miután innen tovább vonult, megérkezett Jeruzsálem elé; az ott toborozó zsidók, amint meglátták hatalmas hadseregét, megfutamodtak, és szétszéledtek az országban. A város lakosai azonban megnyitották a kapukat, és igyekeztek elhárítani magukról a lázadás vádját; hangoztatták: nem ők kezdeményezték a zavargást, s - ha már az ünnepekre kénytelenek voltak rengeteg embert bebocsátani a városba - egyáltalán semmi közösséget sem vállaltak a lázadókkal, hanem inkább a rómaiakkal együtt állták az ostromot. Már korábban elébe ment Varusnak József, Archelaos unokaöccse, továbbá Gratus és Rufus a királyi csapatokkal és a sebastéiekkel, valamint a római légiók katonái teljes harci fegyverzetben. Viszont Sabinus nem mert a szeme elé kerülni, és éppen ezért már megérkezése előtt elsietett a városból, ki a tengerpartra. Varus most hadserege egyik részét kiküldte portyára, hogy a lázadás szervezőit elfogják; csakugyan rengeteget hoztak be ezekből. Az ártalmatlanabbakat börtönbe vetette, de a bűnösöket - mintegy 2000 embert - keresztre feszíttette.

Erre jelentést kapott, hogy Idumaeában még mindig 10 000 ember van fegyverben. Mivel időközben rájött, hogy az arabok nem viselkednek szövetségesek módjára, hanem kíméletlenül folytatják a háborút, és a Herodes iránti gyűlöletből a római vezér szándéka ellenére irgalmatlanul pusztítják az országot, elbocsátotta őket, és saját légióival gyorsított menetben a lázadók ellen vonult. Ezek azonban Achiabos parancsára megadták magukat a rómaiaknak, anélkül, hogy ütközetre került volna a sor; ekkor Varus a javarészének megbocsátott, vezéreiket azonban a császárhoz küldte, hogy kivallassa őket. Augustus a legtöbbjüknek megkegyelmezett, csupán Herodes király néhány rokonát végeztette ki - akik a lázadókhoz csatlakoztak -, mert (142) a saját családjukból való király ellen háborúskodtak. Miután Varus ily módon rendet teremtett Jeruzsálemben, úgy rendelkezett, hogy az a légió, amely már eddig is Jeruzsálemben állomásozott, ottmaradjon, maga pedig visszavonult Antiochiába.

Hatodik fejezet

Vádak Archelaos ellen. Augustus felosztja Herodes királyságát

Eközben Archelaosnak Rómában még egy másik ügyet is el kellett intéznie azokkal a zsidókkal, akik még a lázadás előtt Varus jóváhagyásával odaérkeztek, hogy népüknek kieszközöljék az állami függetlenséget. A tulajdonképpeni követség 50 tagú volt, de a Rómában lakó zsidók közül több mint 8000-ea csatlakoztak hozzá. A császár gyűlésbe hívta a rómaiak vezető embereit és barátait Apollo palatinusi templomába, amelyet maga építtetett, és káprázatos pompával ékesített. Itt a zsidók csoportja, élén a követekkel az egyik oldalon, Archelaos pedig barátaival a másik oldalon állt föl. Rokonainak a barátai azonban egyik félhez sem csatlakoztak. Egyrészt az Archelaos iránt érzett gyűlölet és irigység miatt nem tudták rászánni magukat, hogy hozzá álljanak, másrészt pedig féltek a császártól, és a panaszosokhoz sem mertek csatlakozni. Ezenfelül megjelent Philippos is, Archelaos testvére - akit Varus jóindulatból küldött oda -,

egyrészt azért, hogy segítse Archelaost küzdelmében, másrészt pedig azért, hogy neki is jusson valami, ha esetleg a császár Herodes országát annak rokonai közt akarja felosztani.

Miután a panaszosoknak megadták a szót, mindenekelőtt ecsetelték Herodes gyalázatosságait; ez az ember, mondták, nem királyuk, hanem irgalmatlan zsarnokuk volt, amilyen még sohasem ült trónon. Rengeteg embert meggyilkoltatott, azoknak a sorsa pedig, akiket életben hagyott, olyan szomorú volt, hogy elmondhatják: azok a boldogok, akiket kivégeztetett. Mert nem csupán alattvalói testét gyötörtette meg, hanem egész városokat is. A külföldi városokat szépítette, saját városait kirabolta, és (143) idegen népekért feláldozta Judaea vérét. Ennek következtében a régi jólét és ősi hagyományok megtartása helyett a népe elszegényedett, és átkos törvénytelenség harapódzott el. Egyébként is a zsidók Herodes néhány évi uralkodása alatt sokkal több nyomorúságot szenvedtek el, mint őseik az alatt a hosszú idő alatt, amely a Xerxés uralkodása alatt történt babiloni kivonulástól mostanáig eltelt. A nép azután lassanként annyira hozzászokott a szenvedéshez, és annyira eltompult, hogy már szívesen tűri a keserves szolgaságot, mint valami örökséget. Mert csak így magyarázható meg, hogy Archelaost, ennek a gyűlöletes zsarnoknak a fiát, atyja halála után olyan szívesen üdvözölte királya gyanánt, vele együtt gyászolta Herodes halálát, sőt szerencsét kívánt neki trónralépéséhez; Archelaos azonban, hogy bebizonyítsa, mennyire ízig-vérig Herodes fia, azzal kezdte uralkodását, hogy 3000 polgárt legyilkoltatott. Ez volt az áldozat, amelyet szerencsés uralkodásáért Istennek bemutatott, és ezért halmozott fel annyi hullát egyetlen napon az Isten templomában. Végül azonban néhányan, akik mérhetetlen szenvedések után mégiscsak megmentették a puszta életüket, tekintettel szomorú helyzetükre, elszánták magukat, hogy inkább bátran szembeszállnak a veszéllyel, s katonák módjára inkább szemben fogadják a csapást, és csak arra kérik a rómaiakat: kíméljék meg legalább azt, ami még Judaeából megmaradt, s ne dobják oda áldozatul a nép nyúzóinak, hanem egyesítsék az országot Syriával, és helyezzék római kormányzó alá. Akkor majd kiderül, hogy a zsidók, akiket most lázadóknak és harciasaknak bélyegeznek, mértéktartó feljebbvalóknak kifogástalanul tudnak engedelmeskedni. Ezzel a kéréssel fejezték be a zsidók panaszukat. Erre felelt Nikolaos, és igyekezett a két király ellen felhozott vádakat megcáfolni; viszont a zsidókat úgy jellemezte, hogy nehezen kormányozható nép, és nem szívesen engedelmeskedik királyainak; ugyancsak igyekezett mindenféle vádakkal illetni Archelaos rokonait is, akik a vádlók pártjára álltak.

Miután a császár végighallgatta mindkét fél vádjait, feloszlatta a gyűlést. Néhány nap múlva aztán Archelaosnak adományozta az ország felét, valamint az ethnarcha címet, és azt is megígérte neki, hogy később megteszi királynak, ha méltó lesz (144) rá. Az ország másik felét két tetrarchiára osztotta, és ezeket Herodes másik két fiának adta: az egyiket Philipposnak, a másikat Antipasnak, aki Archelaossal a trón miatt viszálykodott. Antipas országrészébe esett Peraia és Galilea, és ennek a jövedelme évi 200 talentum volt; Philopposéba tartozott Batania, Trachón, Auranitis és Jamnia mellett Zénón területének bizonyos része: ennek évi jövedelme 100 talentum volt. Archelaos ethnarchiájába tartozott Idumaea, egész Judaea és Samaria; az utóbbinak elengedte az adók negyed részét, jutalmul azért, hogy nem vett részt a lázadásban; továbbá Archelaos uralma alá rendelte a császár Stratónos Pyrgos, Sebasté, Joppé és Jeruzsálem városokat; viszont Gaza, Gadara és Jippos görög városokat kiszakította az országból, és Syriához csatolta; Archelaos országrészének teljes évi jövedelme 400 talentum volt. Salome azonkívül, amit Herodes végrendeletileg hagyományozott neki, megkapta Jamnia, Azótus és Phasaélis uralmát, s azonfelül neki ajándékozta a császár az askalóni királyi palotát is; mindezekből a birtokokból 60 talentum volt az évi jövedelme, azonban egész területét Archelaos ethnarchiája alá rendelték. Herodes többi rokonának a végrendeletben kikötött hagyományok jutottak, de két hajadon lányának, az atyjuktól rájuk hagyott örökségen kívül, a császár még 500 000 ezüst drachmát ajándékozott, és férjhez adta őket Pheróras fiaihoz; sőt az egész hagyaték szabályozása után nekik ajándékozta még azt az 1000 talentumnyi összeget is, amelyet Herodes rá hagyott, és csak néhány kisebb értékű ékszert választott ki magának, emlékül az elhunyttól. (145)

Hetedik fejezet

Az ál-Alexander. Archelaos száműzetése Viennába és halála

Ugyanebben az időben egy fiatalember érkezett Rómába, aki zsidó születésű volt, de Sidónban egy felszabadult római rabszolgánál nevelkedett, s abban a reményben, hogy nem tudják leleplezni - azon az alapon, hogy nagyon hasonlított rá -, kiadta magát Alexandernek, akit Herodes kivégeztetett. Egyik földije segítette ebben, aki mindenről pontosan értesült, ami a királyi palotában történt; ennek a sugalmazására azt híresztelte, hogy a hóhérok, akiket megbíztak azzal, hogy őt és Aristobulost kivégezzék, szánalomból szökni engedték őket, és hozzájuk hasonló emberek hulláját csempészték be helyettük. Ezekkel a hazugságokkal sikerült félrevezetnie a krétai zsidókat és bőséges útiköltséget kicsikarni tőlük. Ezután Mélosba hajózott, ott is hitelre talált, még dúsabb adományokat zsarolt ki, és vendéglátó gazdáit végre rávette, hogy vele együtt utazzanak Rómába. Miután partra szállt Dikaiarchiában, és az ottani zsidóktól is adományokat zsarolt ki, állítólagos atyjának barátai úgy kísérték tovább, mint valami királyt. Egyébként a külső hasonlóság tökéletes volt, s még azok is megesküdtek rá, hogy valóban Alexander, akik ezt látták és jól ismerték. Róma egész zsidósága összecsődült, hogy lássa, mérhetetlen embertömeg zsúfolódott össze az utcákon, amerre vitték; tudniillik a mélosiak annyira belehabarodtak, hogy trónuson vitték, és saját költségükön királyi ruházatot szereztek neki.

A császár, aki világosan emlékezett Alexander arcvonásaira - hiszen ott állt előtte, mikor Herodes vádat emelt ellene -, mielőtt még látta volna a csalót, máris bizonyosan tudta, hogy itt hasonlóságon alapuló csalásról van szó. Azonban, hogy a kedvezőbb lehetőségnek is helyt adjon, elküldött egy bizonyos Keladost, aki Alexandert nagyon jól ismerte, azzal a megbízatással, hogy vezesse elé a fiatalembert. Mindjárt első pillantásra észrevette, hogy ez más arc, és mivel az idomtalan test rabszolgára vallott, azonnal megállapította, hogy szélhámossal van dolga. Különösen felháborította az a szemtelenség, amellyel ez az (146) ember, amikor Aristobulos felől érdeklődött nála, azt állította, hogy Aristobulos él, de szándékosan Kypros szigetén maradt, hogy tőrbe ne ejtsék; mert ha nincsenek együtt, nehezebb mindkettőjüket kézre keríteni. Kelados most félrehívta ezt az embert, és négyszemközt ezt mondta neki: ;,A császár megkegyelmez az életednek, ha megmondod, ki bujtott fel erre a szélhámosságra." A fiatalember megígérte, hogy őszinte vallomást tesz, Keladosszal együtt visszament a császárhoz, és megnevezte azt a zsidót, aki az ő hasonlóságát Alexanderhez harácsolásra használta fel; elmondta: minden városban több ajándékot szedtek össze, mint Alexander egész életében. A császár elnevette magát; az ál-Alexandert, mivel óriási erejű volt, az evezősök közé osztotta be, a felbujtót pedig kivégeztette. A mélosiak, a császár véleménye szerint, éppen eléggé megbűnhődtek az ostobaságukért azzal, hogy oly sok pénzt vesztettek a szélhámoson.

Midőn Archelaos elfoglalta ethnarchiáját, eszébe jutottak a régebbi lázadások, és ezért nemcsak a zsidókkal, hanem a samariaiakkal is oly kegyetlenül bánt, hogy mind a két nép követséget küldött a császárhoz, és bepanaszolta. Erre uralkodásának kilencedik évében a császár a galliai Vienna városába száműzte, vagyonát pedig a császári kincstár javára lefoglalta. Mielőtt Augustus maga elé idézte volna, állítólag álomlátása volt; úgy rémlett neki, hogy kilenc duzzadó, érett kalászt látott, amelyeket ökrök lelegeltek. Rögtön hívatta a jósokat és a chaldaeusokat, és megkérdezte tőlük, mit jelent az álom. Az egyik így; a másik úgy magyarázgatta, de egy bizonyos Simon, aki az esszénus szektához tartozott, úgy magyarázta, hogy a kalászok éveket jelentenek, az ökrök pedig a helyzet változását, mivel a szántással megváltoztatják a föld külsejét; tehát Archelaos annyi évig uralkodik, amennyi a kalászok száma, és változatos sorsfordulatok után meghal. Archelaost az álomfejtés után öt nappal Rómába idézték törvény elé.

Érdemes megemlíteni, hogy felesége, Glaphyra, Archelaos kappadokiai király leánya, aki korábban Alexander felesége volt, ugyancsak álmot látott. Ez az Alexander annak az Archelaosnak a testvére volt, akiről az imént beszéltem, és atyjának; Herodesnek a parancsára végezték ki, mint már fentebb (147) elmondtam. Férjének halála után Glaphyra feleségül ment Juba libyai királyhoz, ennek halála után pedig hazatért, és özvegyi sorban atyjánál élt. Itt látta meg Archelaos ethnarcha, és annyira megszerette, hogy azonnal elvált feleségétől, Mariamnétól, és feleségül vette Glaphyrát. Nem sokkal Judaeába érkezése után az asszony azt álmodta, hogy ott áll előtte Alexander, és így beszél hozzá: „Be kellett volna érned a libyai házassággal; de neked ez nem volt elég, hanem visszatértél házamba, harmadszor is férjhez mégy, és még hozzá a testvéremhez, te vakmerő asszony! Ezt a szégyent nem bírom elviselni, hanem újra visszaveszlek, akár akarod, akár nem." S valóban, Glaphyra két napra rá, hogy elmondta ezt az álmot, meghalt.

Nyolcadik fejezet

A galileai Júdás. A bárom zsidó szekta

Archelaos területét most római tartománnyá szervezték át, és helytartóul a lovagrendi Coponiust küldték oda, akit a császár teljhatalommal ruházott fel. Helytartósága idején bizonyos galileai Judás lázadásra ingerelte honfitársait, mert gyalázta őket, hogy még mindig adót fizetnek a rómaiaknak, és az egy Istenen kívül halandó embereket elismernek uraiknak. Ez olyan felekezetnek az alapítója volt, amely semmiben sem hasonlít a többihez.

Ugyanis a zsidóknál három filozófiai iskola van: az egyik a farizeusoké, a másik a szadduceusoké és a harmadik, amely különösen szigorú szabályok szerint él, az úgynevezett esszénusoké. Ezek ugyancsak zsidó nemzetiségűek, de sokkal jobban szeretik egymást, mint a többiek. Az érzéki élvezeteket elkerülik, mert bűnnek tartják, viszont erénynek minősítik az önmegtartóztatást és a szenvedélyek megfékezését. A házasságot megvetik, de idegen gyermekeket fogadnak magukhoz még zsenge korukban, amikor taníthatók; ezeket rokonaiknak tekintik, és a maguk erkölcseiben nevelik. De azért a házasságot és a (148) család-szaporodást ezzel nem törlik el, csak ők maguk őrizkednek az asszonyok erkölcstelenkedéseitől, mert az a meggyőződésük, hogy nincs asszony, aki hűséges maradna férjéhez.

A gazdagságot megvetik, és csodálatos intézményük a vagyonközösség; nincs náluk senki, akinek többje volna, mint a másiknak. Tudniillik náluk szabály, hogy aki be akar lépni a szektába, köteles odaajándékozni vagyonát a közösségnek, és ezért náluk nincsen sem megalázó szegénység, sem mérhetetlen gazdagság, hanem mindaz, ami az egyesek vagyonából összegyűlt, mindnyájuknak közös vagyona, mintha testvérek volnának. Az olajat szennyesnek tartják, és ha valakit erőszakkal megkennek, akkor az lemossa testéről; mert a durva bőrt éppoly dicséretesnek tartják, mint azt, hogy mindig fehér ruhát viselnek. A közös vagyon kezelőit szótöbbséggel választják, és kivétel nélkül mindenki köteles a közösség érdekében munkát vállalni.

Nincs külön városuk, hanem minden városban sokan laknak. A szekta tagjainak, akik máshonnan jönnek hozzájuk, mindenüket rendelkezésükre bocsátják, hogy csak használják, mintha a sajátjuk volna, és olyan emberekhez is, akiket soha életükben nem láttak, úgy mennek be, mintha legjobb barátaik volnának. Ezért útra sem visznek magukkal semmi egyebet, csupán fegyvert védekezésül a rablók ellen. Minden városban van a szektának gondnoka, elsősorban azért, hogy az idegeneket ellássa ruházattal és minden szükségessel. Ruházatuk és egész külső megjelenésük olyan, mint az iskolás gyermekeké: ruhát és cipőt addig nem váltanak, amíg egészen el nem

rongyolódott vagy el nem kopott a hosszas használatban. Nem vásárolnak egymástól, nem adnak el egymásnak semmit, hanem mindenki odaadja a maga tulajdonából a másiknak azt, amire szüksége van, és meg, is kapja viszont tőlük azt, amire neki van szüksége. Sőt minden ellenszolgáltatás nélkül megilleti őket a másiktól mindaz, amire szükségük van.

Istent sajátságos módon tisztelik. Ugyanis napfelkelte előtt nem ejtenek ki szentségtelen szót, hanem a Naphoz ősi imádságokat intéznek, mintha könyörögnének, hogy keljen fel. Erre az elöljárók elbocsátják őket a napi munkára, hogy mindegyik végezze a maga mesterségét. Miután pedig délelőtt 11 óráig (149) szorgalmasan dolgoztat, megint összejönnek egy-egy meghatározott helyén, vászonkötényt öltenek, és hideg vízben lemossák testüket. A tisztálkodás után átvonulnak egy külön épületbe, amelybe más szekta tagja nem teheti be a lábát, és megtisztultan, mintha csak szentélybe mennének, úgy lépnek be az étterembe. Csendben leülnek, és ekkor a pék sorjában egy-egy kenyeret tesz eléjük, a szakács pedig mindenki elé tányért egy tál étellel. Étkezés előtt a pap imádkozik, és az imádság előtt nem szabad az ételhez nyúlni. Étkezés után megint imádkozik, úgyhogy az étkezés elején és végén dicsőítik az Istent mint az étel adóját. Miután szent ruházatukat levetették, megint elmennek dolgozni, egészen alkonyatig. Ekkor visszatérnek, és ismét ugyanígy étkeznek; ha vendégeik vannak, azok is részt vesznek a közös étkezésen. Sem lárma, sem kiabálás nem szentségteleníti meg házukat, hanem sorjában beszélnek, egymás után. A külső emberekre úgy hat ez a csend, mint valami hátborzongató titok; pedig ennek a csendnek a magyarázata csak állandó mértékletességük, mert csak annyit esznek és isznak, amennyi okvetlenül szükséges.

Az esszénusok semmit sem tesznek elöljáróik parancsa nélkül, és csak két tekintetben élveznek teljes szabadságot: mások megsegítésében és a könyörületesség gyakorlásában. Így mindegyik köteles segítségére sietni annak, aki támogatásra szorul, ha ugyan méltó rá, és köteles az éhezőknek ételt adni; de rokonaiknak az elöljáró engedélye nélkül semmit sem szabad ajándékozniok. Haragjukat kellőképpen mérsékelik, szenvedélyeiket megzabolázzák, adott szavukat megtartják, a békességen munkálkodnak. Adott szavuk szentebb, mint az eskü, sőt nem is esküsznek, mert az esküt rosszabbnak tartják az esküszegésnél. Azt mondják, hogy máris hitelét vesztette az, akinek csak akkor hisznek, ha az Istenre hivatkozik. Szívesen tanulmányozzák a régiek írásait, és főképpen a lélek és test javára vonatkozó részleteket olvassák bennük. Ezekből állapítják meg, hogy miféle gyógynövények orvosolják a betegségeket, valamint a kövek gyógyító erejét is.

Aki be akar lépni a szektába, azt nem veszik fel rögtön maguk közé, hanem először a közösségen kívül kell élnie egy (150) esztendeig, az ő életmódjuk szerint; ez alkalommal kis baltát, a már fentebb említett kötényt és fehér ruhát kap. Ha a próbaidő alatt bizonyságot tett önmegtartóztatásáról, akkor közelebb jut a közösséghez, részesül a megtisztító szent fürdőben, de a közös életbe még nem veszik fel. Miután bizonyságát adta állhatatosságának, még két évig megvizsgálják jellemét is, és ha ebben a tekintetben is méltónak bizonyul, csak akkor veszik fel véglegesen a rendbe. De mielőtt részt vehetne a közös étkezésen, a többi tag előtt rettenetes esküt kell tennie, hogy mindig tiszteli az istenséget, teljesíti kötelességeit embertársai iránt, sem a maga akaratából, sem parancsra nem okoz kárt senkinek, mindig gyűlöli a gonoszokat, és támogatja az igazakat, engedelmességet tanúsít mindenki, de különösen a felsőbbség iránt, mert akinek hatalma van, az csak Istentől kaphatta. Továbbá meg kell esküdnie, hogy ha esetleg elöljáróvá lesz, soha nem bizakodik el hatalmában, és sem ruházatával, sem egyéb cifraságokkal sem akar különb lenni azoknál, akik alája vannak rendelve. Továbbá kötelezi magát, hogy mindig hű marad az igazsághoz, megveti a hazugságot, tisztán tartja kezét a tolvajlástól, lelkét pedig a piszkos nyerészkedéstől, semmit el nem titkol társai előtt, viszont idegenek előtt nem árulja el a rend titkait, akkor sem, ha halálra kínozzák; végül megesküszik, hogy a tanításokat csak olyan alakban közli másokkal, ahogy vele közölték, hogy sohasem követ el útonállást, hogy rendje könyveit és az angyalok neveit titokban tartja. Ilyen eskükkel kötik magukhoz a jelölteket.

Akire valami súlyos bűn bizonyul rá, azt kizárják a rendből s az ilyen kizárt rendtag gyakran igen nyomorultul pusztul el. Mivel az eskü és a szabályzatok értelmében nem szabad elfogadnia táplálékot olyanoktól, akik nem tagjai a rendnek, kénytelen füveken tengődni, úgyhogy teste elsorvad, és végül is éhenhal. Épp ezért már több ízben megtörtént, hogy az ilyen szerencsétleneket, mikor már a végét járták, szánalomból megint visszavették a rendbe, amennyiben elegendő büntetésnek tartották bűneikért az elszenvedett halálos gyötrelmeket.

Nagyon lelkiismeretes és igazságos módon járnak el a bíráskodásban. Csak akkor ítélkeznek, ha legalább százan vannak (151) együtt, s ítéletük megváltoztathatatlan. Isten után legnagyobb tisztelettel a törvényhozó nevét övezik; azt, aki ezeket káromolja, halállal büntetik. Dicséretes dolognak tartják engedelmeskedni az idősebbeknek és a többségnek. Tehát ha tízen vannak együtt, soha sincs, aki a másik kilenc beleegyezése nélkül felszólalna. Továbbá óvakodnak attól, hogy előre vagy jobb felé köpjenek. Szombaton még a zsidóknál is szigorúbban tartózkodnak a munkától, és ezért nemcsak ételeiket készítik el már előző nap, hogy szombaton ne kelljen tüzet gyújtaniok, hanem ezen a napon még csak egy edényt sem mernek elmozdítani a helyéről, vagy akár a szükségüket elvégezni. Más napokon kapájukkal - mert ilyenféle az a kis balta, amelyet az újonnan belépők kapnak - egy láb mély gödröt ásnak, beburkolódznak köpenyükbe, hogy meg ne sértsék Isten fényes napját, elvégzik szükségüket, és a kiásott földdel betöltik a gödröt; erre a célra mindig a legfélreesőbb helyeket választják ki. És ámbár testük kiürítése természetes dolog, mégis meg szoktak utána mosakodni, mintha csak beszennyezték volna magukat.

Aszerint, hogy mennyi ideje tartóznak a rendbe, négy fokozatba sorolják őket, és az alacsonyabb fokozatúak annyira hitványabbak a magasabb fokozatúaknál, hogy ezek, ha hozzájuk értek, máris kötelesek megmosakodni, mintha csak más törzsbeli beszennyezte volna őket. Igen hosszú életűek, és közülük sokan túlélik századik évüket is, aminek véleményem szerint egyszerű és rendszeres életmódjuk a magyarázata. Minden szerencsétlenséget nyugodtan tűrnek; a fájdalmakat nagy lelkierővel legyőzik, és a dicsőséges halált többre becsülik a leghosszabb életnél is. Ez a magatartásuk különösen a rómaiak elleni háborúban állta ki a próbát: kínpadra vonták őket, kifacsarták, égették, összetörték tagjaikat, minden elképzelhető kínzóeszközzel meggyötörték, hogy rákényszerítsék őket a törvényhozó szidalmazására vagy tiltott ételek élvezésére, de sem az egyiket, sem a másikat nem tudták elérni. Nem könyörögtek hóhéraiknak; nem siránkoztak, hanem gyötrelmeik közben mosolyogtak; kigúnyolták kínzóikat, és bátran haltak meg, abban a meggyőződésben, hogy lelkük halhatatlan.

Ugyanis megingathatatlanul hisznek benne, hogy a test ugyan (152) romlandó és elenyészik, a lélek azonban halhatatlan, s örökké él; a legfinomabb éterből származik, s valami természeti varázslat révén leszáll, és a test, mint a börtön, magába zárja. Mihelyt azonban kiszabadul a test börtönéből, boldogan a magasba lebben, mintha hosszú szolgaságból szabadult volna. A görög filozófusok véleményével egyezően azt állítják, hogy a jók tovább élnek az óceánon túl, olyan helyen, ahol sem eső, sem hőség nem zaklatja őket, hanem az óceán felől fújdogáló állandó zefír üdíti; viszont a gonoszok sötét és jéghideg barlangba kerülnek, örök szenvedésre. Ugyanez a gondolat megvan, úgy tudom, a görögöknél is, akik azt tanítják, hogy hőseik, a héroszok és félistenek, a boldogok szigetén tartózkodnak, a gonoszok lelkei pedig az elkárhozottak helyén, a Hadésben, ahol a monda szerint Sisyphos, Tantalos, Ixion és Tityos bűnhődnek. Ezzel mindenekelőtt a lélek halhatatlanságát akarják bizonyítani, egyúttal azonban buzdítani akarnak az erényre és elrettenteni a bűntől, mert arra számítanak, hogy a jók földi életük alatt, a halál utáni jutalom reményében, még jobbakká lesznek, a gonoszok pedig félelemből visszariadnak gaztetteiktől, mert bizonyosra vehetik, hogy ha életükben nem is derül ki gonoszságuk, a túlvilágon utoléri őket az örök büntetés. Az esszénusoknak ez a tanítása a lélekről ellenállhatatlan csalétek, amellyel magukhoz vonzzák azokat, akik egyszer megízlelték bölcsességüket.

Egyébként olyanok is vannak köztük, akik (miután ifjúságuktól fogva a szent könyvekkel és a próféták írásaival foglalkoztak, és sokféle tisztuláson átestek) azt állítják, hogy meg tudják mondani a jövendőt; és valóban ritka eset, hogy valamelyik jóslatuk ne teljesednék.

Ezenkívül az esszénus szektának van egy másik ága is; ezeknek az életmódja, erkölcsei és szokásai egészen olyanok, mint amazoké, csak a házasságról vallott nézetük más. Ugyanis azt tartják, hogy azok, akik nem kötnek házasságot, elhanyagolják az élet legfontosabb célját, az utódok szaporítását, vagy még inkább: ha mindenki így gondolkodnék, akkor hamarosan kihalna az emberiség. A menyasszonyoknak azonban három évi próbaidőt szabnak, és ha háromszoros tisztulás után bebizonyosodik; hogy alkalmasak a szülésre, akkor feleségül veszik őket. A (153) terhesség ideje alatt testileg nem_ érintkeznek feleségükkel, annak bizonyságául, hogy nem kéjelgés, hanem gyermeknemzés céljából házasodtak. A nők ingben, a férfiak kötényben fürdenek. Ilyen az életmódja ennek a szektának.

A két előbb említett szekta közül a farizeusok azt tartják magukról, hogy ők a legrégibb felekezet mind a három közül, ők magyarázzák a leghitelesebben a törvényt; azt tanítják, hogy mindennek az ura Isten és a végzet; hogy a jó és rossz cselekedet az emberek szabad akaratától függ ugyan, de minden dolgukba belejátszik a végzet. Tanításuk szerint a lélek halhatatlan, de csak a jó lelkek kerülnek a halál után más testbe, a gonoszok örök büntetést szenvednek. Viszont a másik szekta tagjai, a szadduceusok, kereken tagadják a végzetet, és azt állítják: Isten egyáltalán nem törődik azzal, hogy az ember cselekszik-e gonoszat, vagy nem: a jó és rossz cselekedetek teljesen az ember szabad akaratától függnek, és mindenki szabadon választja ezt vagy azt. Továbbá tagadják a lélek halhatatlanságát, valamint a túlvilági büntetéseket és jutalmakat. A farizeusok szeretik egymást, és a közösség érdekében összetartanak, a szadduceusok azonban nemcsak egymáshoz ridegek és barátságtalanok,' hanem törzsrokonaikhoz is oly zordak, mintha idegenek volnának. Ennyit akartam elmondani a zsidók filozófiai irányzatairól.

Kilencedik fejezet

Salome halála. Agrippa fogsága és szabadulása.
Herodes Antipas száműzetése

Archelaos ethnarchiáját római tartománnyá szervezték át, de a másik két uralkodó, Philippos és Herodes Antipas, tovább is kormányozta tetrarchiáját. Közben Salome meghalt; és Augustus feleségére, Juliára hagyományozta fejedelemségét, Jamniával és Phasaélis melletti pálmaerdővel együtt. Augustus ötvenhét évig, hat hónapig és két napig uralkodott ott; halála után a római császárság Tiberiusra, Julia fiára szállt, s Herodes és (154) Philippos ekkor is birtokában maradt tetrarchiájának; az utóbbi Paneas kerületben a Jordán forrásainál Kaisareia városát, Alsó-Gaulanitisben Julias városát alapította, Herodes pedig Tiberias városát Galileában és ugyancsak egy Julias nevű várost Peraiában.

Tiberius Pilatust küldte Judaeába helytartónak. Ez éjnek idején titokban bevitette Jeruzsálembe a császárnak a képmásait, amelyek a rómaiak hadijelvényeit díszítik. De már kora reggel a zsidók rettenetesen felzúdultak, mert akik odajöttek és meglátták a képmásokat, megdöbbentek, hogy így megsértették törvényeiket; ugyanis ezek tiltják mindennemű képmás felállítását a városban. A város lakosainak elkeseredése hozzájárult ahhoz, hogy a falusi lakosság nagy tömegekben a városba tódult; most együtt felkerekedtek, és Pilatushoz mentek Kaisareiába. Könyörögtek: távolítsa el Jeruzsálemből a képmásokat, és ne háborgassa ősi vallási hagyományaikat. Mivel Pilatus elutasította kérésüket, földre vetették magukat, és öt nap s öt éjjel mozdulatlanul ott feküdtek.

Hatodnap Pilatus a nagy hippodromban az emelvényen helyet foglalt, és összehívta a népet, mintha kérésükre akarna felelni. De a katonáknak megadta a már előre megállapított jelt, hogy a zsidókat fegyveresen fogják körül. Miután a katonák három sorban körülzárták őket, a zsidók a váratlan látványra először megriadtak; de mikor Pilatus fenyegetődzött, hogy valamennyiüket leméssároltatja, ha nem hajlandók megtűrni a városban a császár képmásait, és egyúttal odaintett katonáinak, hogy rántsanak kardot, a zsidók, mintha összebeszéltek volna, egyszerre letérdeltek, lemeztelenítették nyakukat, és hangosan kiáltoztak, hogy inkább megöletik magukat, de nem szegik meg a törvényt. Pilatus meghökkent, hogy a nép ilyen hősiesen védelmezi vallását, és parancsot adott, hogy a hadijelvényeket azonnal távolítsák el Jeruzsálemből.

Később megint zavargást okozott azzal, hogy a templomi kincset, amelynek *korban* a neve, 400 stadion hosszúra vízvezeték építésére használta fel. Emiatt a nép felzúdult, és midőn Pilatus Jeruzsálembe jött, zajongva körülözönlötte a helytartói emelvényt. Pilatus azonban már előzőleg értesült a lázongásról, (155) katonáit polgári ruhába öltöztette, és fegyveresen kiküldte, hogy elvegyüljenek a tömegben; az volt a parancsuk, hogy a zajongók ellen ne használják kardjukat, hanem korbáccsal verjék szét őket. Mikor emelvényéről megadta a jelt - részben a katonák korbácsütései következtében, részben pedig azért, mert menekülő honfitársaik összetaposták őket -, rengeteg zsidó elpusztult. A nép annyira megrémült ezek halálán, hogy elcsöndesedett.

Ebben az időben Agrippa - annak az Aristobulosnak fia, akit tulajdon apja, Herodos gyilkoltatott meg - Tiberiushoz érkezett, hogy panaszt emeljen Herodes tetracha ellen; a császár azonban elutasította panaszával. De azért továbbra is Rómában maradt, igyekezett megnyerni más befolyásos rómaiak kegyét, elsősorban Gajusét, Germanicus fiáét, aki akkoriban még nem viselt semmiféle hivatalt. Midőn egyszer ünnepi lakomát rendezett tiszteletére, és mindenféle kedveskedésekkel elhalmozta, végül kitárta karját, és hangosan imádkozott, hogy minél előbb köszönthesse őt, mint a világ urát, Tiberius halála után. Csakhogy egyik szolgája besúgta ezt Tiberiusnak, aki annyira, felháborodott, hogy Agrippát börtönbe vetette, és szigorú őrizet alatt tartotta hat hónapig, vagyis mindaddig, amíg ő maga huszonkét évi, hat hónapi és három napi uralkodás után meg nem halt.

Gajus, amint kikiáltották császárrá, azonnal szabadon bocsátotta Agrippát, és közben a meghalt Philippos tetrarchiájába királlyá nevezte ki. Ez azonban irigységet keltett Herodes tetrarchában, akiben különösen felesége. Herodias szította a reményt, hogy majd elnyeri a királyi méltóságot. Ugyanis az asszony szemére vetette makacsságát és erősködött, hogy csak azért nem nyerte el a magasabb méltóságot, mert nem akart elutazni a császárhoz; mert vajon a császár, aki Agrippát, a magánembert, királlyá tette, nem emelte volna-e elsősorban őt, a tetrarchát, királyi rangra? Ezzel a biztatással sikerült rávenni Herodest, hogy elmenjen Gajushoz; azonban a császár azzal büntette telhetetlenségét, hogy száműzte Galliába. Tudniillik Agrippa utána utazott, hogy panaszt emeljen ellene, és most Herodes tetrarchiáját is neki ajándékozta Gajus. Egyébként Herodias követte férjét a galliai száműzetésbe, ahol Herodes meg is halt. (156)

Tizedik fejezet

Caligula fel akarja állítani szobrát a jeruzsálemi templomban

Közben Gajus császár annyira elbizakodott szerencséjében, hogy már nem csupán istennek - tartotta magát, és másoktól is megkövetelte, hogy istennek nevezzék, hanem hazájának legkiválóbb férfiak is kivégeztette. A zsidóknak is keservesen meg kellett szenvedniök gyalázatosságait. Ugyanis Petroniust hadsereg élén Jeruzsálembe küldte, hogy állíttassa fel szobrát a templomban; egyúttal azt az utasítást adta neki, hogy ha a zsidóit ellenkeznek, az ellenszegülőket végeztesse ki, a többit adja el rabszolgának. De Isten kegyelme megakadályozta

ezeknek a parancsoknak a végrehajtását. Petronius Antiochiából három légióval és erős syriai segédcsapatokkal megindult Judaea ellen. A zsidók egyik része nem adott hitelt a háborús híreknek, a másik része igen, de nem tudta, hogyan védekezzék. De hamarosan az egész népet rémület szállta meg, mert a hadsereg már Ptolemaisba érkezett.

Ez a galileai tengerparti város a nagy síkságon fekszik hegyek koszorújában; ugyanis keletre, 60 stadion távolságban emelkedik a galileai hegység, délre, 120 stadionnyira a Karmel és északra, 100 stadion távolságban az az igen magas hegy, amelyet az ottani lakosság Tyrión Klimaxnak (Tyrosi Létra) nevez. A várostól két stadionnyira folyik a kis Bélos-folyó, amely mellett van egy Memnón-emlék és egy 100 könyöknyi területű különös hely. Ez a térség kerek és üreges, és itt terem az üveghomok; bár az ott horgonyzó hajók legénysége folytonosan bányássza, mindig újra megtelik, mert a szél szinte szándékosan visszasöpri bele kívülről a csillogó homokot; az üreg az egész homokot azonnal üveggé változtatja; de még ennél is csodálatosabbnak tartom, hogy az üregből kibuggyanó üveg megint homokká változik. Ennek a vidéknek ez a természeti érdekessége.

A zsidók tehát feleségeikkel és gyermekeikkel a ptolemaisi síkságon gyülekeztek össze, és könyörögtek Petroniusnak, hogy kímélje ősi szokásaikat és őket magukat is. A könyörgők nagy tömege és az az állhatatosság, amellyel kérésüket előterjesztették, (157) olyan hatást tett Petroniusra, hogy a hadsereget és császárszobrot otthagyta Ptolemaisban, elment a galileai Tiberiasba, és odarendelte a népet is, főképpen a zsidók valamennyi tekintélyes férfiát. Ott aztán részletesen kifejtette a rómaiak hatalmát, a császár fenyegetéseit, és igyekezett bebizonyítani nekik, milyen oktalan a kívánságuk. Azzal fejezte be, hogy minden meghódított nép minden városa befogadta az idegen istenek szobrain kívül a császár szobrait is, és hogy ha csak a zsidók maguk tiltakoznak ez ellen, akkor ez a viselkedésük nem egyéb, mint lázadás, és lényegileg egyértelmű a felségsértéssel.

Ezzel szemben a zsidók törvényükre és ősi szokásaikra hivatkoztak, amelyek nemhogy ember, de még Isten szobrát sem engedik meg felállítani a templomban, vagy akár az országnak bármely közömbös helyén sem. Erre Petronius így felelt: „Márpedig nekem is teljesítenem kell uram parancsát, és ha megszegem, azért, hogy kíméljelek benneteket, akkor méltán halállal bűnhődöm. Az indít majd ellenetek háborút, aki engem ide küldött, nem én, mert mint ti, én is az ő hatalma alatt állok." Erre az egész nép felkiáltott, hogy készek bármit elszenvedni törvényükért. Miután Petronius lecsendesítette a lármát, és megkérdezte, vajon háborút akarnak-e indítani a császár ellen, a zsidók azt felelték, hogy naponta kétszer is áldozatot mutatnak be a császárért és a római népért; de ha fel akarja állítani a szobrát, akkor előbb ki kell irtani az egész zsidó népet, mert feleségeikkel és gyermekeikkel készek inkább leméészároltatni magukat. Petroniust bámulat és szánalom fogta el, mikor látta a zsidók mély vallásosságát és elszántságukat, hogy inkább a halált is elszenvedik. Ezúttal dolgukvégezetlenül váltak el egymástól.

A következő napokon egyenként magához hívatta a legtekintélyesebb férfiakat, aztán közös gyűlésbe a népet, és részben kéréssel, részben rábeszéléssel próbálkozott, majd pedig fenyegetődzött, és ecsetelte előttük a rómaiak hatalmát, Gajus haragját és a maga kényszerhelyzetét. De mikor mindez semmit sem használt, és látta, hogy esetleg még a föld is megműveletlenül marad - mert a nép éppen most, a vetés idején, 50 napja nem dolgozott már -, megint népgyűlést hívott egybe, és így beszélt: „Jó, hát akkor inkább vállalom én a veszélyt: vagy sikerül (158) Isten segítségével megváltoztatnom a császár akaratát, és akkor veletek együtt örvendezhetek megmenekülésünkön, vagy pedig, ha megharagszik rám, inkább én áldozom fel az életemet." Aztán elbúcsúzott - a tömeg sok szerencsét kívánt neki -, Ptolemaisban a hadsereg élére állt, és visszatért Antiochiába. Onnan azonnal jelentést írt a császárnak, leírta bevonulását Judaeába, a nép rimánkodását, és hogy ő, mivel nem akarta elpusztítani az országot és a népet, nem sértette meg a zsidók törvényeit, tehát nem teljesítette a császár megbízatását. Gajus erre a

levélre egyáltalán nem kegyesen válaszolt: halállal fenyegette meg Petroniust, mert lagymatagnak bizonyult parancsa teljesítésében. De a véletlen úgy hozta magával, hogy az a futár, aki a leiratot hozta, a vihar miatt három hónapig hányódott a tengeren, míg ellenben az, aki Gajus halálának hírét hozta, szerencsésen utazott, úgyhogy Petronius a császár halálának hírét 27 nappal hamarabb kapta meg, mint a császári parancsot.

Tizenegyedik fejezet

Claudius császár és I. Agrippa

Miután Gajus három évi és hat hónapi uralkodás után orgyilkosság áldozata lett, a Rómában állomásozó csapatok Claudiust emelték trónra. A szenátus azonban Sentius Saturninus és Pomponius Secundus consulok javaslatára, a hozzá hű maradt három légiót megbízta a város őrzésével, azután összegyűlt a Capitoliumon, és elhatározta, hogy Gajus kegyetlenkedései miatt haddal támadja meg Claudiust, Azt akarták, hogy vagy állítsák vissza a régi arisztokratikus alkotmányt, vagy pedig válasszanak császárrá olyan embert, aki méltó rá.

Ebben az időben Agrippa véletlenül éppen Rómában tartózkodott, és a szenátus meghívta a tanácskozásra, ugyanakkor azonban Claudius is üzent neki a táborból, hogy megnyerje magának. Agrippa helyesen ismerte fel, hogy tényleges hatalmánál fogva Claudius máris valóságos császár, tehát elment hozzá. (159) Claudius most követségbe küldte a szenátushoz, hogy értesítse szándékairól; megüzente, hogy őt akarata ellenére vitték magukkal a katonák, és egyrészt nem tartaná helyesnek semmibe venni lelkesedésüket, másrészt azonban nem akarja még véglegesnek tekinteni a saját helyzetét, mivel bizonyos veszélyekkel járna, ha kikiáltanák császárrá; egyébként feltett szándéka, hogy szelíd uralkodó lesz, nem zsarnok; ezenfelül beéri a Caesar címmel, és minden államügyben megkérdi a nép véleményét; és ha már természeténél fogva is nem volna hajlamos a szelídségre, akkor is elegendő példa volna előtte Gajus halála, hogy mérsékletre intse.

Agrippa megvitte ezt az üzenetet a szenátusnak, amely azt válaszolta, hogy igazságába és a hadseregbe veti bizalmát, és nem óhajtja önként szolgaságba hajtani fejét. Claudius a válasz vétele után megint visszaküldte Agrippát azzal a kijelentéssel, hogy azokat, akik hűséget esküsznek neki, semmiképpen sem hagyja cserben, és úgy érzi, hogy harcra kényszerítik azok, akikkel egyáltalán nem óhajt harcolni; előbb azonban jelöljenek ki csatatért a városon kívül, mert bűnös cselekedet volna a szenátorok végzetes határozata miatt a város szentélyeit polgárvérrel beszennyezni. Agrippa ezt az üzenetet is megvitte a szenátusnak.

Most azonban egy szenátuspárti katona kardot rántott, és felkiáltott: „Bajtársak, minek gyilkoljuk testvéreinket, és minek harcoljunk rokonaink ellen, akik Claudius pártján vannak, hiszen olyan uralkodót kapunk benne, aki ellen semmi kifogást sem lehet emelni és különben is testvéri kötelék fűz azokhoz, akik ellen fegyverrel akarunk kivonulni." Amint ezt elmondta, gyors léptekkel távozott gyűlésből, és a katonák mind vele mentek. A patríciusok első pillanatban megrémültek a katonák elvonulása miatt, de mikor látták, hogy nincs más mentség, a katonák nyomában megindultak Claudiushoz. Közvetlenül a város fala előtt fegyveresekkel találkoztak, akik ki akarták tüntetni magukat túlságos buzgólkodásukkal az új császár érdekében, és kivont karddal megrohanták a szenátorokat. Le is vágták volna valamennyit, amint ott haladtak a menet élén, mielőtt még Claudiusnak tudomására jutott volna a katonák támadása, ha Agrippa nem siet Claudiushoz, és nem értesíti a veszedelmes helyzetről; (160) vagy le kell csillapítania a patríciusok ellen végsőkig elkeseredett katonák dühét, vagy pedig elveszíti uralmának legbiztosabb támaszait, és akkor aztán a pusztaságon uralkodhatik.

Claudius ennek hallatára azon nyomban lecsillapította a katonák izgalmát, a szenátust szívesen fogadta táborában, s most már a szenátorokkal együtt vonult ki, hogy hálaáldozatot mutasson be az istenségnek a császári méltóság elnyeréséért. Mindjárt ezután Agrippának ajándékozta nagyatyja egész királyságát és hozzá csatolta Trachónitis és Auranitis területét, amelyet Augustus Herodesnek adományozott, valamint az úgynevezett Lysanias-királyságot is. A néppel kiáltványban tudatta ezt az adományozást, a szenátusnak pedig meghagyta, hogy az adományozásról szóló okiratot érctáblára véssék, és a Capitoliumon helyezzék el. Megajándékozta Agrippa testvérét Herodest is, aki Berenikével kötött házassága révén egyúttal veje is volt: Chalkis királyságát adományozta neki.

Agrippa erről az óriási területről hamarosan roppant jövedelemre tett szert, és jövedelmeit nagyszabású vállalkozásokra fordította. Jeruzsálemben olyan erős falak építését kezdte meg. hogy ha befejezhette volna, a rómaiak bizonyára hiába ostromolták volna a várost. De mielőtt még a fal fölépült volna, három évi királysága után meghalt Kaisareiában, miután előbb ugyancsak három évig tetrarcha volt. Kyprontól három leánya maradt: Bereniké, Mariamne és Drusilla, és egy fia, Agrippa. Mivel ez még nagyon fiatal volt, Claudius a királyságot ismét tartománnyá szervezte át, és előbb Cuspius Faciust, utána pedig Tiberius Alexandert küldte oda helytartónak; ezeknek idejében a nép nyugodtan viselkedett, mert senki sem háborgatta ősi szokásait. Nem sokkal utóbb meghalt Herodes, a chalkisi király is; testvére leányától, Berenikétől két fia született: Berenikianos és Hyrkanos, előbbi feleségétől, Mariamnétól pedig egy fia, Aristobulus. Agrippa másik testvére, Aristobulus, mint magánember halt meg, és egyetlen leány maradt utána, Jótapé. Ezek voltak, mint már fentebb említettem, Herodes fiának, Aristobulosnak gyermekei. Ez utóbbi pedig, éppen úgy mint testvére, Alexander, Herodesnek és Mariamnénak a fia volt, s mind a kettőt atyjuk végeztette ki. Alexander utódai Nagy-Armenia királyai lettek. (161)

Tizenkettedik fejezet

Cumanus és Felix helytartósága

Herodes chalkisi király halála után Claudius a fiatal Agrippát, Agrippa fiát, az elhunyt Herodos unokáját tette meg királynak, a tartomány igazgatását pedig Alexander helyett Cumanusra bízta, akinek a helytartósága alatt megint nyugtalankodások kezdődtek, és ezeknek következtében rengeteg zsidó elpusztult. Midőn a nép a kovásztalan kenyér ünnepére Jeruzsálembe tódult, a templom oszlopcsarnokának tetején római zászlóaljat állítottak fel, mint ahogy a rómaiak zsidó ünnepeken mindig rendeltek ki őrcsapatot, abból a célból, hogy az összesereglett tömeg esetleges lázongását elnyomják. Ekkor egyszerre csak az egyik katona fölemelte köpenyét, illetlen módon hátsó felét fordította a zsidók felé, és a helyzetének megfelelő hangot is harsantott. A tömeg felháborodott ezen, és Cumanustól hangos kiáltozással követelte a katona megbüntetését, sőt néhány hevesvérű fiatalember és a népnek lázongására mindig hajlamos része azonnal támadni kezdett: köveket kapkodtak fel, és megdobálták a katonákat. Cumanus attól tartott, hogy az egész nép támadásra indul, tehát azonnal nagy csapat nehézfegyverzetű katonát vezényelt ki. Mikor ezek benyomultak az oszlopcsarnokba, a zsidók irtózatosan megrémültek, eszeveszetten menekültek a templomból, és szétfutottak a városban. Emiatt azonban a kijáratokban oly rettenetes tolongás támadt, hogy több mint 10 000 embert összetapostak és agyonnyomtak. Így az örömünnep az egész nép gyászává változott, és minden házat sírás-jajgatás vert fel.

Nem sokkal e szerencsétlenség után megint nyugtalankodás tört ki egy rablás következtében. Ugyanis a bethoroni országúton rablók támadták meg a császár Stephanos nevű szolgáját, és elrabolták az egész poggyászát. Cumanus azonnal portyázókat küldött ki, összefogdostatta a

szomszédos falvak lakosait és megvádolta őket, hogy nem üldözték a rablókat, és nem fogták el. Ez alkalommal az egyik katona valamelyik faluban megtalálta a szent törvénykönyvet, összetépte, és tűzbe dobta. Ez úgy (162) felizgatta a zsidókat, mintha egész országukat tűz pusztította volna el, és vallási rajongásukban, szinte valami kényszer hatására, úgyszólván adott jelre valamennyien Kaisareiába vonultak Cumanushoz, és könyörögve kérték, hogy azt az embert, aki ily kimondhatatlanul meggyalázta Istent és a törvényt, ne hagyja büntetlenül. Cumanus látta, hogy a nép nem nyugszik meg, ha nem kap elégtételt, tehát elővezettette a katonát, és vádlóinak sorfala közt a vesztőhelyre vitette, hogy kivégezzék. Erre a zsidók eltávoztak.

Később összetűzésre került sor a galileaiak és samariaiak közt. Ugyanis Géma falu mellett, amely a samariai nagy síkságon fekszik, meggyilkoltak egy galileai zsidót, aki a többiekkel együtt Jeruzsálembe igyekezett az ünnepre. A gyilkosság miatt rengeteg galileai verődött össze, hogy megtámadják a samariaiakat. De Samaria főemberei elmentek Cumanushoz, és kérték: jöjjön Galileába, és büntesse meg a tetteseket, mert csak így lehet szétoszlásra bírni a tömeget és elkerülni a harcot. Cumanus azonban egyelőre nem teljesítette a kérést, mert éppen sürgős elintézni való ügyei voltak, úgyhogy a kérvényezők dolguk-végezetlenül távoztak.

A gyilkosság hírére azonban Jeruzsálemben is általános izgalom támadt; a nép abbahagyta az ünneplést, és megindult Samaria felé; fittyet hányt a hatóságnak, amely ettől a vakmerő támadástól vissza akarta tartani, és ezenfelül vezérei sem voltak. Útközben a lázadó és rablásra szomjazó tömegnek élére állt Eleázár, Diainos fia, és bizonyos Alexander; ezek az akrabattai toparchia közelében lakó samaritánusokat megtámadták, öregjét-fiatalját lemészárolták, és falvaikat felégették.

Most Cumanus egy lovas osztaggal, az úgynevezett sebasteiekkel megindult Kaisareiából, hogy segítségükre siessen a szorongatottaknak; Eleázár embereiből rengeteget elfogott, és a legtöbbet lekaszaboltatta. A tömeghez, amely a samaritánusok elleni harcra kivonult, most nyakra-főre kisiettek Jeruzsálem legtekintélyesebb férfiai: gyászruhába öltöztek, fejüket hamuval hintették meg, és könyörögtek nekik, hogy térjenek haza, és a samaritánusok ellen indított bosszúhadjárattal ne ingereljék Jeruzsálem ellen a rómaiakat; könyörüljenek hazájukon, a (163) templomon, tulajdon feleségeiken és gyermekeiken, és ne vessenek kockára mindent egyetlen galileai ember miatt. Ezek az érvek meggyőzték a zsidókat, és szét is oszlottak; sokan azonban, abban a reményben, hogy nem fedezik fel őket, rablásra adták fejüket, úgyhogy az egész tartományban hamarosan napirenden voltak a rablások, a bátrabbak közt pedig a lázadási kísérletek is. Emiatt a legbefolyásosabb samariai férfiak Tyrosba mentek a syriai helytartóhoz, Ummidius Quadratushoz, és kérték, büntesse meg ezeket az embereket, akik elpusztítják a tartományt. Egyébként a samaritánusokon kívül megérkeztek a zsidók előkelői is, élükön Jonatás főpappal, Anan fiával, és kijelentették, hogy a nyugtalankodásra mindenesetre a samaritánusok adtak okot a galileai ember meggyilkolásával; a további lázongásokért azonban Cumanus felelős, mert elmulasztotta megbüntetni a gyilkosság tetteseit.

Quadratus mind a két félt megnyugtatta azzal az ígérettel, hogy ha majd arra a vidékre megy, mindent alaposan megvizsgál. Midőn nem sokkal utóbb Kaisareiába érkezett, mindazokat a lázadókat, akiket Cumanus foglyul ejtett, keresztre feszíttette. Onnan Lyddába ment, ahol a samaritánusokat újra kihallgatta. Erre maga elé vezettetett 18 zsidót, akik értesülése szerint részt vettek a harcban, és valamennyit lefejeztette. Két másik tekintélyes férfiút, valamint Jonatás és Ananiás főpapokat, továbbá az utóbbinak fiát, Anant, és még néhány előkelő zsidót a samaritánusok főembereivel együtt elvitte a császárhoz. Aztán megparancsolta Cumanusnak és Celer ezredesnek, hogy szálljanak hajóra, utazzanak Rómába, és Claudiusnak tegyenek jelentést az eseményekről. Miután megtette ezeket a rendelkezéseket, Lyddából Jeruzsálembe utazott, de mihelyt meggyőződött róla, hogy a nép teljes nyugalomban üli meg a kovásztalan kenyér ünnepét, hamarosan visszatért Antiochiába.

Azon a tárgyaláson, amelyen a császár Rómában Cumanust és a samaritánusokat kihallgatta, jelen volt Agrippa is, és lelkesen védelmükre kelt a zsidóknak, mert Cumanust is sok hatalmas ember támogatta. Végül is a császár bűnösnek nyilvánította a samaritánusokat, három legelőkelőbb emberüket kivégeztette, Cumanust pedig száműzetéssel büntette. Celer ezredest (164) megbilincselve Jeruzsálembe küldte azzal, hogy a zsidók előbb kínozzák meg, aztán hurcolják végig a városon, es végül fejezzék le.

Ezek után a császár Pallas testvérét, Felixet nevezte ki Judaea, Galilea, Samaria és Peraia helytartójának. Agrippát áthelyezte Chalkisból egy nagyobb királyságba: neki adományozta Philippos egykori tetrarchiáját, vagyis Trachónitist, Batanaiát és Gaulanitist, sőt hozzácsatolta királyságához még Lysanias országát és Varus egykori területét is. Claudius császár tizenhárom évi, hat hónapi és húsz napi uralkodása után meghalt, és utódjául Nerót hagyta; ezt felesége Agrippina cselszövéseinek hatása alatt tette meg trónörökösének, ámbár előző feleségétől, Messalinától édes fia is volt: Britannicus. Leányát, Octaviát, aki ugyancsak Messalinától született, eljegyezte Neróval. Ezenfelül Paetina nevű feleségétől volt még egy leánya, Antonia.

Tizenharmadik fejezet

A sikariosok és az egyiptomi álpróféta

Hogy Nero mérhetetlen hatalmában és gazdagságában hogyan hívta ki maga ellen a végzetet, hogyan gyilkolta meg sorjában testvérét, feleségét és anyját, hogyan kegyetlenkedett azután a legkiválóbb férfiakkal, és hogyan aljasodott őrültségében annyira, hogy színész és énekes lett belőle: mindezt nem akarom itt részletesen elmondani, hiszen általánosan ismert dolgok. Csak azokkal az eseményekkel foglalkozom, amelyek uralkodása alatt Judaeában történtek. Kis-Armenia királyának kinevezte Aristobulost, Herodes fiát Agrippa királyságához pedig még négy várost csatolt, a területeikkel együtt; ezek voltak: a peraiai Abila és Julias, valamint a galileai Taricheai és Tiberias; Judaea többi részét Félix kormányzósága alá rendelte. Ez foglyul ejtette Eleázár rablóvezért, aki már 20 éve fosztogatta az országot, és Rómába küldte; továbbá rengeteg rablót keresztre feszíttetett, és ugyancsak kivégeztetett sok polgárt, akik titokban a rablókkal cimboráltak. (165)

Miután ily módon az országot megtisztította, Jeruzsálemben másfajta gonosztevők bukkantak fel, akiket sikariosoknak (orgyilkosoknak) neveztek. Ezek fényes nappal, a város kellős közepén követték el gyilkosságaikat; különösen ünnepnapokon vegyültek a nép közé, és apró tőrökkel, amelyeket titokban a ruhájuk alatt viseltek, leszúrták ellenségeiket. Amint áldozatuk összerogyott, maguk a gyilkosok méltatlankodtak a leghangosabban, és éppen félrevezető viselkedésük miatt nem lehetett őket kézrekeríteni. Az első ember, akit leszúrtak, Jonatás főpap volt, később napról napra egymást érték a gyilkosságok, úgyhogy a rettegés nagyobb rémületet keltett, mint maguk a gyilkosságok; mint a csatában: senkinek sem volt biztos egy pillanatra sem az élete. Mindenki már távolról is ellenséget szimatolt, s már barátaikban sem bíztak az emberek, ha találkoztak velük; de bármennyire gyanakodtak és óvakodtak, mégis újra meg újra történtek gyilkosságok: oly gyorskezűek voltak a gyilkosok, és oly ügyesen tudták leplezni magukat.

Ugyanebben az időben másfajta gonosztevők is felbukkantak; ezeknek a kezük ugyan tisztább volt, de a lelkük annál elvetemültebb, mert éppen úgy, mint a sikariosok, ezek is feldúlták a város nyugalmát. Ámítók és csalók voltak ezek, akik isteni küldetés ürügye alatt felforduláson és lázadáson mesterkedtek, a népet igyekeztek vallási rajongásra csábítani: kicsalogatták a pusztába, mintha Isten ott adná meg nekik a felszabadulást csodálatos jelek által. Félix felismerte

az eseményekben a lázadás csíráit, tehát lovasságot és gyalogságot küldött a tömeg ellen, és sokat lekaszaboltatott.

Még nagyobb csapás volt a zsidókra az egyiptomi hamis próféta. Ugyanis egy varázsló érkezett az országba, aki prófétának adta ki magát, és lassanként 30 000 kótyagos embert maga köré csődített. Ezekkel a pusztából az úgynevezett Olajfák hegyére vonult, és onnan akart erőszakkal behatolni Jeruzsálembe. További szándéka az volt, hogy leveri a római helyőrséget, elfoglalja az uralkodói méltóságot, és ebben cimboráit akarta testőrökül használni. Félix azonban meghiúsította tervét: nehézfegyverzetű római katonákkal megtámadta a csalót, és ebben támogatta az egész nép, mert ugyancsak részt vett a (166) védekezésben. Az egyiptomi néhány kísérőjével együtt mindjárt az ütközet elején megfutamodott, többi hívét pedig vagy levágták, vagy foglyul ejtették; a maradék szétszóródott, s mindenki igyekezett megbújni otthonában.

Ennek elintézése után megint máshol lobbant fel a lázadás, mint a beteg testben a gyulladás. Ugyanis most a csalók és rablók csapatba verődtek, sok zsidót elpártolásra csábítottak, és szabadságharcra izgatták őket. Aki elismerte a rómaiak főségét, azt halállal fenyegették meg, és nyíltan hangoztatták, hogy azokat, akik önként magukra veszik a szolgaságot, erőszakkal fogják a szabadságra kényszeríteni. Csapatonként szétoszlottak az országban, fosztogatták a gazdagok palotáit, őket magukat gyilkolták, és a falvakat felégették, úgyhogy egész Judaeát felbolygatták gaztetteik, és a háború napról napra hevesebben lángolt.

Másféle nyugtalanság támadt Kaisareiában, ahol a város syriai lakosai viszályba keveredtek zsidó polgártársaikkal. A zsidók ugyanis azt állították, hogy a város őket illeti meg, mert zsidó volt az alapítója: Herodes király. A syriaiak szívesen elismerték, hogy zsidó alapította Kaisareiát, azonban hangoztatták, hogy a város tulajdona a görögöket illeti meg, mert ha Herodes a zsidóknak szánta volna, akkor nem állított volna benne szobrokat és római templomokat. Erre kitört a viszálykodás, és az elkeseredés annyira fokozódott, hogy végül is fegyverre került a sor, és mindkét párt legbátrabb emberei szinte naponta csatároztak egymással. Mert egyrészt a zsidók vénei nem tudták már féken tartani hevesvérű honfitársaikat, másrészt pedig a görögök úgy érezték, hogy szégyen volna, ha a zsidók bátrabbak volnának, mint ők. A zsidók gazdagabbak és erősebbek voltak, viszont a katonaság a görögök pártján volt: mert az ott állomásozó római haderő javarészben syriaiakból állt, akik mindig készek voltak támogatni a görögöket, mint törzs-rokonaikat. A parancsnokok egyébként mindent megtettek, hogy a nyugtalanságot lecsillapítsák, mert a harciasabb elméket mindkét oldalon minden alkalommal összeszedték, megkorbácsoltatták, és bebörtönöztették. Ezeknek a bebörtönzése azonban egyáltalán nem csillapította le és nem ijesztette meg a (167) többieket, hanem még csak fokozta elkeseredésüket és lázongásukat. Mikor egyszer a zsidók maradtak győztesek a csetepatéban, Felix megjelent a piactéren, és fenyegetés közben megparancsolta nekik, hogy vonuljanak vissza; mivel azonban nem akarták teljesíteni a parancsát, kivezényelt egy csapatot, sok zsidót lemészároltatott és vagyonukat prédára bocsátotta a katonáknak. A súrlódások mégis tovább tartottak mindaddig, míg Felix össze nem szedte mindkét fél legtekintélyesebb férfiait, és nem küldte Neróhoz, hogy ott intézzék el a viszályukat.

Tizennegyedik fejezet

Gessius Florus kegyetlenségeivel háborúba hajszolja a zsidókat

Utána Festus lett a helytartói s azonnal erélyesen fellépett a tartomány legnagyobb nyavalyája ellen: a legtöbb rablót összefogdostatta, és rengeteget kivégeztetett közülük. Utóda, Albinus, egészen más szellemben kormányozott: nem volt olyan gyalázatosság, amit el ne követett volna. Nem érte be azzal, hogy meglopta az állampénztárt, rengeteg magánembernek a vagyonát

elrabolta, és a népet sarcokkal szipolyozta, hanem azokat, akiket saját felettes hatóságuk vagy valamelyik előbbi helytartó rablás miatt bebörtönzött, váltságdíj ellenében kiadta rokonainak, és csak az a gonosztevő maradt fogságban, amelyik nem tudott fizetni. Most a jeruzsálemi felforgatóknak megint megnőtt a szarvuk. A gazdagok megvesztegetés árán megnyerték maguknak Albinust, úgyhogy minden bántódás nélkül folytathatták lázadó üzelmeiket, az alsóbb nép pedig, amely szereti a felfordulást, azokkal tartott, akik Albinusszal összeszűrték a levet. Hamarosan minden gonosztevőnek megvolt a maga bandája, Albinus pedig, mint valami rablóvezér vagy zsarnok, valamennyi felett állt, és cimborái segítségével fosztogatta a békés polgárokat. Sőt odáig fajult a dolog, hogy azok, akiket kiraboltak, már nem is mertek panaszt emelni a tettesek ellen, azok pedig, akiket megkímélt Albinus, még hízelegtek is neki, ahelyett hogy (168) elbántak volna vele, mert attól tartottak, hogy őket is koldusbotra juttatja. Egyáltalán senki sem mert szabadon nyilatkozni, és szó nélkül tűrték - most már nem egyetlen zsarnoknak, ha-nem egész zsarnok-tömegnek - a garázdálkodását. Ekkor vetették el azt a magot, amelyből kikelt a város pusztulása.

Mindazonáltal Albinus még valósággal a becsületesség mintaképe volt utódjához, Gessius Florushoz képest. Ugyanis Albinus legalább titokban és még bizonyos óvatossággal hajtotta végre aljasságait, Gessius azonban szinte hivalkodott népellenes cselekedeteivel, és mintha csak hóhérnak küldték volna elítéltek kivégzésére, semmiféle rablástól és gyalázatosságtól nem riadt vissza. Kegyetlenkedésében nem ismert irgalmat, aljassága nem ismerte a szégyenkezést, és még nem volt ember a világon, aki úgy tudta volna kifacsarni az igazságot, és ravaszabb utakat és módokat talált volna ki céljai elérésére, mint ő. Nem is tartotta érdemesnek egyes emberek vagyonából gazdagodni, inkább egész városokat rabolt ki, és egész népeket tett tönkre. Már csak az hiányzott, hogy kihirdesse a tartományban: mindenkinek szabad rabolnia, ha a zsákmánynak egy részét neki adja. Mohósága miatt egész kerületek elnéptelenedtek, és nagyon sokan elhagyták atyáik lakóhelyét, s idegen tartományokba menekültek.

Mindaddig, amíg Cestius Gallus kormányzóságában, Syriában tartózkodott, senki nem mert követeket küldeni hozzá, hogy Florust bepanaszolják. De mikor röviddel a kovásztalan kenyér ünnepe előtt Jeruzsálembe érkezett, egyszerre legalább hárommillió zsidó fogta körül, és kérték: könyörüljön meg a nép sanyarú helyzetén, és hangos kiáltozással a tartomány rákfenéjének nevezték Florust. Florus maga is ott volt, ott állt Cestius mellett, és csak gúnyos mosollyal felelt a vádaskodásokra; Cestius pedig azzal az ígérettel csillapította le a tömeget, hogy igyekszik majd mérsékletre bírni Florust, azután visszatért Antiochiába. Florus egészen Kaisareáig elkísérte, és útközben teljesen levette a lábáról, de azután a zsidók elleni gyűlöletből mindenáron igyekezett őket háborúra hajszolni, mert tudta, hogy csak ezen a réven sikerülhet leplezni gaztetteit; tudniillik ameddig béke volt, mindig tarthatott tőle, hogy a zsidók panaszt emelnek ellene a császárnál, de ha sikerül lázadást (169) kirobbantania, akkor talán remélhette, hogy ez a nagyobb baj eltereli majd a figyelmet a kisebbről. Így hát napról napra keményebben sanyargatta a népet, hogy minél jobban meggyűlöltesse vele a rómaiak uralmát.

Eközben a kaisareiai görögök elérték, hogy Nero őket ismerte el a város urainak, és okmánnyal tértek haza, amely ezt a döntést tartalmazta. Ezzel megkezdődött a háború, Nero uralkodásának 12. Agrippa királyságának 17. évében, éspedig artemisios hónapban. A háború oka meglehetősen jelentéktelen ahhoz képest, hogy milyen óriási szerencsétlenséggel járt ugyanis: a kaisareiai zsidók zsinagógája egy telken áll, amely egy városbeli görög ember tulajdona volt. Ismételten megpróbálták már megvásárolni a telket, és a méltányos ár többszörösét ajánlották érte. De a tulajdonos nem fogadta el ajánlatukat, hanem bosszantásukra még épületeket is emelt a telken, s ezekben műhelyeket helyezett el, úgyhogy a zsidóknak csak nagyon szűk bejáratuk maradt. Előbb egyes hevesvérű fiatalemberek megpróbálták megakadályozni az építkezést, de mikor Florus megrendszabályozta őket, a gazdag zsidók, akik közt ott volt János is, a vámok bérlője, legokosabbnak látták, ha Florusnak nyolc talentumot ajándékoznak, hogy tiltsa meg az építkezést. Florus mindent megígért, csakhogy megkapja a pénzt; mikor aztán a kezében volt,

Kaisareiából elutazott Sebastéba, és a feleket magukra hagyta, hogy intézzék el egymással a vitát, mintha csak a pénz fejében engedélyt adott volna a zsidóknak a harcra.

Másnap, szombati napon, amikor a zsidók együtt voltak a zsinagógában, egy izgága kaisareiai lakos felfordított lábast tett a zsinagóga kapuja elé, és madarakat áldozott. Ez irtózatosan felháborította a zsidókat, mert ez az eljárás nem csupán törvényeik megcsúfolása, hanem egyúttal a hely megszentségtelenítése is volt. A nyugodtabb és megfontoltabb zsidók azon a véleményen voltak, hogy forduljanak még egyszer a hatósághoz, de a szenvedélyes és forróvérű fiatalok nem tudták tovább türtőztetni harci kedvüket. Egyébként már a kaisareiai harcias elemek is készen álltak az összeütközésre, hiszen szándékosan rendeztették meg ezt az áldozatot. Így hát hamarosan verekedésre került a sor. Jucundus római ezredes, aki azt a parancsot kapta, hogy (170) állítsa helyre a rendet, elvitette onnan a lábast, és igyekezett véget vetni a csetepaténak. De mivel a kaisareiaiakkal nem boldogult, a zsidók gyorsan kihozták törvénykönyveiket, és elvonultak Narbatába, a Kaisareiától 60 stadionnyira fekvő zsidó faluba. Most János a 12 legelőkelőbb zsidóval felkereste Sebastéban Florust, kifejezte előtte sajnálkozását a történteken; egyúttal támogatást kértek, s közben emlékeztették a nyolc talentumra. Florus azonban a követeket börtönbe vetette azzal a váddal, hogy a törvénykönyveket kivitték Kaisareiából.

Ezek az események mérhetetlenül elkeserítették Jeruzsálem lakosait, de egyelőre még türtőztették haragjukat. Florus azonban, mintha csak felbérelték volna, szándékosan szította a háború tüzét. Elküldte embereit a templom kincstárába, és kivétetett belőle 17 talentumot, azzal az ürüggyel, hogy a császárnak van szüksége a pénzre. Emiatt általános felzúdulás támadt: a nép hamarosan éktelen kiáltozással a templomba tódult, a császár nevét kiáltozta, és könyörgött, hogy szabadítsa meg Florus zsarnokságától. A lázadók közül néhányan súlyos gyalázkodásokat kiabáltak Florus ellen, körben jártak egy kosárral, és könyöradományokat kéregettek „a szegény szerencsétlen Florus számára". Mindez azonban egyáltalán nem vetett véget mohóságának, hanem további zsarolásokra izgatta. Ugyanis ahelyett, hogy Kaisareiába sietett volna elfojtani a háború fellángoló tüzét - hiszen ezért megfizették -, lovas és gyalogos csapatokkal Jeruzsálembe indult, hogy követelésének a római fegyverek erejével adjon nyomatékot, és a várost fenyegetésekkel rémületbe hajtsa.

A nép, hogy haragját eleve megengesztelje, éljenzéssel fogadta a katonákat, és arra készülődött, hogy Florust magát a lehető legünnepélyesebben fogadja. Ez azonban Capito századost 50 lovassal előre küldte, azzal a paranccsal, hogy a zsidók azonnal takarodjanak haza; ne színleljenek most barátságot az iránt, akit épp az imént oly gyalázatosan szidalmaztak; ha igazi férfiak, és mernek beszélni, akkor szidalmazzák őt füle hallatára, és ne szavakkal, hanem fegyverrel a kezükben tegyenek bizonyságot szabadságszeretetükről. Ebben a pillanatban Capito lovasai máris megrohamozták a tömeget, amely hangos sikoltozással szétrebbent, mielőtt még Florust üdvözölhette volna, és (171) megmutathatta volna barátságos érzületét a katonák iránt. Mindenki visszavonult otthonába, s remegve és csüggedten töltötte el az éjszakát.

Florus pedig, aki a királyi palotában szállt meg, másnap a palota előtt fölült az emelvényre, és nemsokára megjelentek a főpapok, a hatóságok és a polgárság tekintélyesebb része, és megálltak az emelvény előtt. Azt követelte tőlük, hogy adják ki azokat, akik szidalmazták őt, s azzal fenyegetődzött, hogy ha a bűnösöket nem tudják előadni, őket magukat bünteti meg. A zsidók azonban rámutattak a nép békés hangulatára, és kérték, bocsásson meg azoknak, akiknek eljárt a szájuk; nincs mit csodálni azon, ha ilyen óriási embertömegben néhány hangoskodó és meggondolatlan fiatalember is akad; de lehetetlen megállapítani, hogy kik a bűnösök, mert most már valamennyi észretért, s mivel rettegtek a büntetéstől, bizonyára tagadni fognak. Florus tehát igyekezzék megőrizni a népnek a békét, a rómaiaknak pedig a várost, és ennélfogva inkább bocsásson meg a sok ártatlan kedvéért a néhány bűnösnek, mintsem hogy bajba döntse a javarészt jóindulatú népet néhány gonosztevő miatt.

Ennek hallatára Florust még jobban elöntötte a düh, úgyhogy a csapatoknak parancsot adott: rabolják ki az úgynevezett felső piacot, és vágjanak le mindenkit, aki útjukat állja. A zsákmányra éhes katonáknak kapóra jött a helytartó parancsa, és nemcsak a megjelölt városrészt fosztották ki, hanem válogatás nélkül minden házba berohantak, és legyilkolták a lakókat. A szűk utcákban összetorlódtak a menekülők; akit kézrekerítettek, azt lekaszabolták, és minden elképzelhető módon dúltak-fosztogattak. Rengeteg békés polgárt elfogtak és Florus elé hurcoltak, ez pedig gyalázatosan megkorbácsoltatta, aztán keresztre feszíttette őket. Ezen az egyetlen napon kereken 650 embert gyilkoltak meg, az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, mert még ezeket sem kímélték. Még súlyosbította a szerencsétlenséget, hogy a rómaiak eddig még soha nem tapasztalt kegyetlenséggel jártak el; mert Florus olyasmire vetemedett, amire eddig még egyik elődje sem: lovagrendi férfiakat - akik ugyan zsidó származásúak voltak, de kiváltságos római rangot viseltek - bírói széke előtt megkorbácsoltatott, aztán keresztre feszíttetett. (172)

Tizenötödik fejezet

Bereniké közbenjár a zsidók érdekében

Ebben az időben Agrippa király Alexandriába utazott, hogy meglátogassa Alexandert, akit Nero Egyiptom helytartójának nevezett ki; testvére, Bereniké pedig akkor éppen Jeruzsálemben tartózkodott, és szemtanúja volt a katonák kegyetlenkedéseinek. Mérhetetlen szánalom fogta el, s ismételten elküldte lovas tisztjeit és testőreit Florushoz, azzal a kéréssel, hogy végre vessen véget a gyilkolásnak. De sem az áldozatok nagy száma, sem pedig a pártfogó előkelő rangja nem indította meg Florust; inkább a haszonnal törődött, ami a fosztogatásból jutott neki, ennélfogva minden kérést elutasított. Sőt a katonák dühe most már a királyné ellen fordult, mert a foglyokat nemcsak hogy Bereniké szeme láttára kínozták és gyilkolták meg, hanem őt magát is, megölték volna, ha hanyatt-homlok nem menekül a királyi palotába; ott pedig, mivel attól tartott, hogy a katonák megtámadják, az egész éjszakát testőrsége védelme alatt töltötte el. Mostani jeruzsálemi tartózkodásának az volt a célja, hogy teljesítse Istennek tett fogadalmát. Tudniillik szokás, hogy a zsidók, ha súlyos betegségbe esnek, vagy egyéb szerencsétlenség sújtja őket, az áldozat bemutatása előtt 30 napig imádkoznak, a borivástól tartózkodnak, és lenyírják hajukat. Bereniké éppen ezt a fogadalmát teljesítette, és így jelent meg mezítláb, mint; könyörgő, Florus bírói széke előtt, de a helytartó nemcsak hogy tiszteletlenül bánt vele, hanem ezenfelül még az élete is veszélyben forgott.

Mindez artemisios hónap 16-án történt. Másnap a nép nagy izgalommal gyülekezett a felső piacon, és hangos jajveszékeléssel siratta az áldozatokat, egyúttal pedig átkozódásokban adott hangot Florus iránti gyűlöletének. Ez aggodalommal töltötte el az előkelőket és a főpapokat: megszaggatták ruháikat, térdreborultak, egyenként kérlelték a lázadókat, és rimánkodtak: hagyják abba, és ne ingereljék Florust annyira, hogy eddigi kegyetlenkedéseit még nagyobb embertelenségekkel tetézze. A tömeg csakugyan nemsokára megnyugodott, egyrészt tiszteletből azok (173) iránt, akik erre kérték, másrészt abban a reményben, hogy Florus most már abbahagyja törvénytelen garázdálkodásait.

A helytartónak azonban sehogy sem volt ínyére a lázadás lecsillapodása, tehát azon törte a fejét, hogyan szítsa fel újra. Ezzel a szándékkal magához hívatta a főpapokat és a legtekintélyesebb polgárokat, és kijelentette nekik: csak abban az esetben hiszi el, hogy a zsidók nem szándékoznak többé lázadozni, ha kivonulnak a Kaisareiából hazatérő római csapatok fogadtatására; ugyanis éppen hazatérőben volt két zászlóalj. Azok tehát összehívták a népet, Florus pedig küldöncökkel megüzente a zászló-aljparancsnokoknak, hogy utasítsák katonáikat: ne viszonozzák a zsidók üdvözlését, és ha emiatt esetleg méltatlankodnának, használják ellenük

fegyverüket. Közben a főpapok összegyűjtötték a népet a templomban, és felszólították, hogy nyugodtan vonuljon ki a rómaiak elé, és fogadja barátságosan a zászlóaljakat, mert így elkerülhetik a szerencsétlenséget. A harciasabbak azonban erről hallani sem akartak, a nagy tömeg pedig a mészárlás hatása alatt a túlzókhoz csatlakozott.

Ekkor teljes számban megjelentek a papok és a templomszolgák, azokban a díszruhákban, amelyeket istentiszteletek alkalmával viselnek, és hozták a szent edényeket; jöttek a hárfások és az énekesek hangszereikkel, leborultak, és könyörögtek a népnek, hogy segítsen a szent edényeket megőrizni, és ne ingerelje a rómaiakat arra, hogy elrabolják a templomi kincseket. A főpapok hamut hintettek fejükre, mellüket lemeztelenítették, mert megszaggatták ruháikat; név szerint szólították az előkelőbbeket és általában az egész népet, nehogy bármi csekély bal-lépéssel áldozatul dobják szülővárosukat azoknak, akik el akarják pusztítani; miféle különös előnyük származhatik a katonáknak abból, ha a zsidók üdvözlik őket? Vagy ha a nép vonakodik eléjük menni, azzal talán jóváteszi a már megtörtént szerencsétlenséget? Fogadják tehát szokás szerint barátságosan a csapatokat; így Florusnak nem lesz ürügye a háborúra, így megmentik szülővárosukat a pusztulástól, önmagukat pedig a további bántalmazástól. Meggondolatlanság volna, ha az izgága emberektől vezettetnék magukat, ahelyett hogy azokat kényszerítenék a maguk véleményére, mivelhogy ők vannak többségben. (174)

Ezekkel a szavakkal nem csupán a népet győzték meg, hanem a lázongókat is elhallgattatták, részben fenyegetéseikkel, részben tekintélyükkel. Most már a nép nyugodtan és ünnepélyesen vonult a katonák elé, s mikor közelükbe ért, köszöntötte őket. Ezek azonban az üdvözlést nem viszonozták, mire a harciasabbak azonnal szidalmazni kezdték Florust. Ez volt a jel a közbelépésre: a katonák abban a pillanatban körülfogták és korbácsolni kezdték a zsidókat, és aki menekülésre fogta a dolgot, azt a lovasok üldözőbe vették, és a lovak összetaposták. Sokan elhulltak a rómaiak kardcsapásai alatt, de még sokkal többet agyonnyomtak saját honfitársaik. Irtózatos tolongás támadt a kapuban: mindegyik igyekezett megelőzni a másikat, ezzel megnehezítették egymás menekülését, és azok, akik elestek, borzalmasan pusztultak el: ugyanis megfulladtak, a tömeg széttaposta. őket, s annyira fölismerhetetlenné váltak, hogy senki sem tudta kiválogatni hozzátartozóit, hogy eltemethesse őket. A menekülőkkel együtt tódultak a katonák is a városba, és szüntelenül aprították őket, akit csak elértek; igyekeztek a népet a Bezetha nevű városrészbe szorítani, hogy elsöpörjék az útjukból, és így hatalmukba keríthessék a templomot és az Antonius-várat. Florus ugyanezzel a szándékkal kivonult csapatával a királyi palotából, s igyekezett a várat megközelíteni. De a támadás kudarcot vallott, mert a nép megfordult, szembefordult a támadókkal, felmászott a háztetőkre, és onnan lövöldözte a rómaiakat. Mivel pedig a felülről záporozó lövedékek sok kárt tettek bennük, és különben is sokkal kevesebben voltak, hogysem a szűk utcákban összetorlódott tömeget áttörhették volna, visszafordultak a királyi palota mellett levő táborukba.

A lázadók attól tartottak, hogy Florus, ha még egyszer támadást intéz a templom ellen az Antonius-várból, könnyen elfoglalhatja, tehát lóhalálában odasiettek, és lerombolták az oszlopcsarnokokat, amelyek a templomot a várral összekötötték. Ez lehűtötte Florus mohóságát: tudniillik a templomi kincsekre fájt a foga, és ezért akarta mindenáron elérni az Antonius-várat; mivel azonban az oszlopcsarnokokat már lerombolták, lemondott a támadásról. Ezután a főpapokat a tanáccsal együtt maga elé idézte, és kijelentette, hogy távozik a városból, és akkora (175) helyőrséget hagy benne, amekkorát maguk a zsidók kívánnak. Erre a zsidók megígérték, hogy jótállnak a város nyugalmáért és biztonságáért, ha Florus egyetlenegy zászlóaljat hagy ott, de nem azt, amely az imént harcolt ellenük, mert a nép, óriási veszteségei miatt, ez ellen nagyon elkeseredett. Kívánságuk értelmében Florus másik zászlóaljat hagyott ott, és többi csapataival visszatért Kaisareiába.

Tizenhatodik fejezet

Neapolitanus vizsgálata. Agrippa beszéde

Florus Cestiusnak jelentést küldött, amelyben hazug módon a zsidókat elpártolással vádolta, és rájuk fogta, hogy ők kezdték a harcot, és ők követték el mindazt, amit a rómaiaktól elszenvedtek, s mindezt azért tette, hogy újra felszítsa a lázadást. Másfelől azonban a jeruzsálemi hatóságok sem hallgattak, hanem Berenikével együtt részletesen megírták Cestiusnak azokat a törvénytelenségeket, amelyeket Florus a város ellen elkövetett. Miután Cestius mind a két jelentést elolvasta, megtárgyalta tisztjeivel, hogy mi a teendő. Egyesek azon a véleményen voltak, hogy Cestius vonuljon hadsereggel Jeruzsálembe, fenyítse meg a várost a lázadásért, ha csakugyan volt lázadás, vagy pedig a zsidókat, ha hűségesek voltak, erősítse meg ebben az érzületükben. Maga Cestius okosabbnak tartotta, ha előbb odaküldi egyik barátját, hogy megvizsgálja a helyzetet, és a zsidók hangulatától megbízható jelentést küldjön. Ezzel a feladattal Neapolitanus nevű ezredesét bízta meg, aki Jamnia mellett találkozott az Alexandriából hazatérő Agrippa királlyal, s közölte vele, hogy kinek a megbízásából és milyen céllal van útban.

Odaérkeztek a zsidók főpapjai és előkelői is a tanáccsal, hogy tisztelegjenek a király előtt. És miután hódoltak előtte, elpanaszolták szerencsétlenségüket, és részletesen elmondták Florus kegyetlenkedését. Bármennyire felháborodott emiatt Agrippa, (176) okos számítással mégis hangosan ráförmedt a zsidókra, akik iránt pedig szívében szánakozást érzett; tudniillik meg akarta alázni büszkeségüket, és lebeszélni őket a bosszúról, s arra a belátásra bírni, hogy ők maguk az okai szenvedésüknek. Valóban, mivel művelt emberek voltak, és vagyonuk miatt természetesen a békességet szerették, hamarosan belátták, hogy a király szemrehányásai fején találták a szöget. De a jeruzsálemi nép is mintegy 60 stadionnyi távolságra elébük jött, hogy köszöntse Agrippát és Neapolitanust; az élükön jártak hangos jajveszékeléssel a meggyilkoltak feleségei. Hamarosan az egész tömeg velük együtt jajveszékelt és könyörgött Agrippához segítségért; Neapolitanusnak hangosan panaszkodtak, hogy mennyit kellett Florustól elszenvedniük, és miután bevonultak a városba, neki is és a királynak is megmutatták az elhagyott piacteret és az elpusztított házakat. Aztán Agrippa révén rávette Neapolitanust, hogy egyetlen szolgája kíséretében menjen végig a városon egészen a Silóa forrásig, és győződjék meg róla, hogy a zsidók engedelmes alattvalói a rómaiaknak, csak Florus mérhetetlen kegyetlenkedése lázította fel őket. Miután tehát bejárta az egész várost, és kétségbevonhatatlanul meggyőződött a polgárok békés hangulatáról, elment a templomba. Összehívta oda a népet is, megdicsérte a rómaiak iránt tanúsított hűségéért, nyomatékosan figyelmeztette, hogy viselkedjék békésen, és miután tőle telhetőleg kifejezést adott hódolatának az Isten temploma iránt, visszatért Cestiushoz.

Távozása után a zsidók azzal a kéréssel fordultak a királyhoz és a főpapokhoz, hogy küldjenek követséget Neróhoz, és emeljenek panaszt Florus ellen, mert feltétlenül a lázadás gyanújába keverednek, ha szó nélkül napirendre térnek a rengeteg gyilkosság fölött. Ugyanis, ha nem mondják meg minél előbb, hogy ki nyúlt először fegyverhez, olyan látszata lesz a dolognak, mintha ők lettek volna azok. Világos volt, hogy ha bárki is megakadályozza a követség elküldését, a nép semmi esetre sem marad nyugton. Agrippa mindjárt látta, ha megengedi, hogy vádat emeljenek Florus ellen, akkor magára vonja annak haragját, s viszont akkor sem várhat semmi jót sem, ha tűri, hogy a zsidók megint harcra tüzeljék egymást. Tehát gyűlésbe hívta a népet a (177) Xystosba, amelyet a templommal híd köt össze, nővérét maga mellé állította, úgy, hogy mindenki lássa, és a hasmoneusok palotája előtt, amely a főváros szélén állt, a Xystos északi oldalán, a következő beszédet tartotta:

„Ha látnám, hogy valamennyien mindenáron háborút akartok a rómaiak ellen, s nem volnék inkább meggyőződve róla, hogy a nép tisztességesebb és nemesebb része feltétlenül a békét

akarja, akkor nem állnék élére, és nem merném felajánlani nektek tanácsomat. Mert hiábavaló minden jó tanács, ha a hallgatók már eleve megállapodtak valami végzetes elhatározásban. De mivel itt egyesek még fiatalemberek, akik nem ismerik tapasztalásból a háborút, vagy pedig olyanok, akiket részben a szabadság délibábos reménye fűt, részben pedig a kapzsiság és az a remény, hogy az általános zűrzavarban kirabolhatják a többieket, jónak láttam, hogy gyűlésbe hívjalak benneteket, és megmondjam: véleményem szerint mit kellene cselekedni, hogy a vakmerőket kijózanítsuk, a jóindulatúakat pedig megóvjuk attól, hogy néhány meggondolatlan ember a romlásba rántsa őket. De senki se szakítson félbe, ha esetleg olyasmit hall, ami nincs ínyére. Mert aki mindenáron lázadást akar, az én figyelmeztetésem után is megmaradhat meggyőződése mellett; viszont ha nem hallgattok végig nyugodtan, nem látják hasznát beszédemnek azok sem, akik szívesen meghallgatnának. Tudom, hogy nagyon sokan túloznak, mikor a helytartó kegyetlenkedéseiről beszélnek, vagy a szabadságot magasztalják. Mielőtt tehát fejtegetném, hogy kik vagytok ti magatok, és kik azok, akik ellen háborúskodni akartok, mindenekelőtt szálaira bontogatom az ürügyeitek szövevényét. Tudniillik, ha csak azoktól a személyektől akartok megszabadulni, akik gyötörnek benneteket, miért magasztaljátok a szabadságot? De ha egyáltalán elviselhetetlennek érzitek, hogy bárki is uralkodjék rajtatok, akkor teljesen fölösleges panaszkodnotok a helytartókra; mert lehetnek ezek akármilyen mértéktartók, a szolgaság mégis csak egyformán gyalázatos marad. Ha minden ürügyet sorra elemeztek, akkor alig marad ok a háborúra! A helytartók elleni panaszokra vonatkozólag kijelentem: hódolni kell azoknak, akik a hatalmat kezükben tartják, nem szabad haragra ingerelni őket, és ha ti a csekély sértést is durva (178) szidalmakkal viszonozzátok, akkor ebből csak rátok háramlik kár; mert akkor már nem titokban és mintegy tartózkodóan gyötörnek meg, hanem nyíltan tesznek tönkre titeket. Semmi sem vethet gátat olyan bizonyosan a csapásoknak, mint a türelem, és a szenvedő nyugalma gyakran a zsarnokoskodók kegyetlen lelkületét is megenyhíti. De föltéve, hogy a római hivatalnokok elviselhetetlenül kegyetlenek, akkor sem maga a római nép sanyargat benneteket, nem is a császár, pedig ti ezek ellen akartok háborút indítani. És ha egyszer-egyszer véletlenül valami gyalázatos embert küldenek ide helytartónak, semmi esetre sem felsőbb utasításra kegyetlenkedik. Különben is nyugaton nem láthatják, hogy mi történik itt keleten, mint ahogy megfordítva is nagyon nehezen jutnak ide onnan a hírek. Ennélfogva oktalanság egy ember miatt sokak ellen, csekély okok miatt ily hatalmas nép ellen háborúba sodródni, hiszen ez a nép azt sem tudja, mi a panaszunk, és az is megtörténhetik, hogy panaszainkat gyorsan orvosolják: hiszen egy helytartó nem marad nálunk egy-szer s mindenkorra, és az is nagyon valószínű, hogy utána szelídebb emberek következnek. De ha egyszer a háború megindult, akkor mindenesetre nagy veszteséggel jár, akár befejezik, akár tovább folytatják. De nem időszerű a szabadság utáni sóvárgás sem. Előbb kellett volna harcolni érte, hogy ne veszítsétek el; mert a szolgaság eleinte nehéz, és jogosult is harcolni ellene, amikor még csak fenyeget. De aki akkor pártol el, amikor már leigázták, az csak dacos rabszolga, nem pedig szabadságszerető férfiú. Bizony, akkor kellett volna latba vetni mindent és a rómaiakat nem beengedni, amikor Pompejus országunkba érkezett. Akkor őseink és királyaik, akik jóval gazdagabbak, hatalmasabbak és bátrabbak voltak nálunk, a római hadsereg egy kis töredékének nem tudtak helytállni; ti pedig, akik már úgyszólván örököltétek a szolgaságot, és minden tekintetben gyengébbek vagytok őseiteknél, akik először voltak római alattvalók, ti akartok fellázadni az egész római birodalom ellen? Nézzétek az athénieket:, valamikor Görögország szabadságáért felgyújtották városukat, és az elbizakodott Xerxést - aki a szárazföldön hajón járt, és a tengeren lábon kelt át, akinek a birodalma határtalan volt, és Európa kicsiny volt hadseregének - üldözőbe vették, (179) mikor egyetlen hajón menekült, és a kis Salamis-szigetnél az óriási ázsiai hatalmat megtörték; és íme, ezek a görögök most a rómaiak alattvalói, és a várost, amely valamikor Görögország legelső városa volt, most itáliai parancsra kormányozzák. Azután a lakedaimónok, akiknek büszkeségük Thermopylai, Plataiai és Agésilaos, Ázsia felfedezője: ugyancsak kénytelenek voltak alávetni magukat a rómaiaknak. És a makedónok, akik még mindig Philipposról ábrándoznak, és látják őt, amint Alexandrosszal együtt megalapozza világbirodalmát, beletörődnek a változhatatlanba, és hódolnak azoknak, akikhez a szerencse átpártolt. Megszámlálhatatlan más nép, amelyeket még jobban fűt a szabadság vágya, ugyancsak a rómaiaknak engedelmeskedik. Csak ti magatok

tartjátok szégyennek, hogy alattvalói legyetek azoknak, akik az egész földkerekség urai. Miféle hadseregben, miféle fegyverekben bizakodtok ennyire? És hol a hajóhad, amely megszállja majd a római tengereket, és hol a pénz a hadikiadások fedezésére? Talán azt hiszitek, hogy egyiptomiak vagy arabok azok, akik ellen háborúskodni akartok? Hát nem gondoljátok meg, mekkora hatalom a római birodalom? Vagy nem ismeritek a magatok gyengeségét? Hát nem igázták le már számtalanszor országotokat a szomszéd népek? A rómaiak viszont az egész világ győzhetetlen urai; de ezzel sem érték be, hanem a világ határán túl is kiterjesztették birodalmukat; mert nem volt elég nekik keleten az Euphrates, északon az Istros, délen Libya, amelyet egészen a sivatagig átkutattak, nyugaton pedig Gadeira, hanem az óceánon túl új világot kerestek, és hadi jelvényeiket elvitték az eddig ismeretlen Britanniába. És vajon ti gazdagabbak vagytok, mint a gallusok, bátrabbak, mint a germánok, okosabbak, mint a görögök, és többen vagytok-e, mint a földkerekség minden népe? Honnan veszitek a bátorságot, hogy a rómaiak ellen akartok támadni? Erre majd azt mondjátok, hogy a szolgaság nyomasztó. De mennyivel nyomasztóbb lehet a szolgaság a görögöknek, akikről mindenki tudja, hogy a földkerekség legnemesebb népe, és hogy országuk óriási, és mégis engedelmeskednek a római hatalomnak. Ugyanezt teszik a makedónok, akiknek bizonyára több okuk volna függetlenségre törekedni, mint nektek. Hát Ázsia 500 városa nem hódol-e egyetlen úrnak és a (180) konzulok hatalmának, mégpedig anélkül, hogy római helyőrség volna bennük? Minek emlegessem a hénichosokat és kolchisiakat és a taurisiakat, Bosporos lakosait és a Pontos és a Maiótis-tenger mentén lakó törzseket, akiknek valamikor még nemzeti uralkodóik sem voltak: íme most 3000 nehézfegyverzetű féken tartja őket, az egykor járhatatlan viharos tengeren pedig 40 hadihajó vigyáz a békére. Mennyivel több joga van igényt támasztani a függetlenségre Bithyniának, Kappadokiának és Pamphyliának, Lykiának és Kilikiának -, és mégis megfizetik az adót minden fegyveres kényszer nélkül. A thrákok, akiknek az országa öt napi járóföld széles és hét napi járóföld hosszú, és zordabb és hozzáférhetetlenebb, mint a tietek, és kegyetlenül hideg éghajlatával még el is riasztja a támadót -, vajon a thrákok nem engedelmeskednek-e 2000 főnyi római helyőrségnek? Az illírek, akiknek a területe Dalmáciáig és az Istrosig terjed, vajon nem engedelmeskednek-e mindössze két légiónak, amelyek még segítenek is nekik elhárítani a dákok támadásait? És a dalmaták; akik oly gyakran és oly makacsul védelmezték szabadságukat, és minden vereségük után újra meg újra erőt gyűjtöttek új felkelésekre, mind békésen élnek most, egyetlegy légió védelme alatt. De minden más nemzetnél könnyebben megkockáztathatták függetlenségi harcukat a gallusok, mert országuk csupa természetes erődítmény: keleten ott vannak az Alpok, északon a Rhenus-folyó, délen a Pyrenaeus-hegység és nyugaton az óceán. És ámbár ilyen bástyák védik országukat, és ámbár 305 törzsük van, és - ahogy mondani szokták - a jólét minden forrása ott fakad országukban, és áruikkal úgyszólván az egész világot elárasztják, mégis szívesen adóznak a rómaiaknak, és belenyugszanak, hogy ezek tetszés szerint rendelkezzenek országuk javaival. És mindezt nem azért tűrik, mintha elgyávultak vagy elfajultak volna, hiszen 80 esztendeig harcoltak függetlenségükért, hanem azért, mert a rómaiak hatalma és hadiszerencséje lenyűgözi őket, hiszen sikereiket inkább ennek köszönhetik, mint fegyvereiknek. Így aztán elegendő maroknyi 1200 katona, hogy féken tartsa őket, holott országukban ennél úgyszólván több város van. Ibéria lakosait függetlenségi harcukban sem az országukban bányászott arany nem segítette győzelemre, sem pedig az óriási távolság (181) vízen és szárazon Rómától, sem pedig a lusitanok és a cantaberek harcikedve, sem a közeli óceán, amelynek árapálya még a bennszülötteket is megrémíti, mert a római hadseregek túlnyomultak Héraklés oszlopain, utat törnek a Pyrenaeus-hegység égbenyúló csúcsain keresztül, és meghódították ezeket a távoli és szívósan ellenálló néptörzseket is, amelyeket most egyetlenegy légió tart féken. Van-e valaki köztetek, aki nem hallotta volna, mily sokan vannak a germánok? Bizonyosan sokan láttátok már, milyen erős és nagy emberek, hiszen a rómaiaknak mindenütt vannak germán hadifoglyaik. Ezek óriási területen laknak, és még testi erejüknél is nagyobb a büszkeségük. Vitézül szembenéznek a halállal, és bátrabbak, mint a legvérszomjasabb vadállatok. És a Rhenus mégis határt szab támadásaiknak; nyolc római légió leverte őket. Most mint hadifoglyok rabszolgamunkát végeznek, és népük tömegei futásban keresnek menedéket. Nézzétek a britannusok védőfalát, éppen ti, akik minden reményeteket Jeruzsálem falaiba

vetitek: őket az óceán hullámai védik; olyan szigeten laknak, amely legalább akkora, mint a mi országunk. A rómaiak azonban oda hajóztak, leigázták őket, és azóta mindössze négy légió a sziget helyőrsége. De mi szükség van itt még szavakra, hiszen a féktelenül harcias parthusok, akik egész sor néptörzset meghódítottak, és óriási hadseregük is van, túszokat küldenek a rómaiaknak, és mindenki tanúja Itáliában, hogy keleti főnemesek, a béke ürügyén, tulajdonképpen rabszolgasorban élnek. Tehát a földkerekségnek úgyszólván valamennyi népe meghódolt a római fegyverek előtt. És ti egymagatok háborút akartok indítani ellenük, s nem gondoltok rá, mi lett a karthagóiak sorsa, akik pedig a nagyszerű Hannibállal és nemes föníciai eredetükkel dicsekedhettek; íme elhulltak Scipio kardcsapásai alatt. Nem gondoltok Kyrénaiké lakedaimóni eredetű lakosaira, sem Marmarica lakosaira, akik messze a víztelen sivatag határán laknak, nem gondoltok a syrtisiekre, a nasamones és maurus népre, akiknek már puszta neve is rémületet kelt, és a numidák mérhetetlen tömegeire, amelyek ugyancsak nem tudtak helytállni a római vitézség előtt. Így hódították meg az egész harmadik világrészt, amelynek a néptörzseit sem könnyű felsorolni,, s amelyet az Atlanti-óceán határol és Héraklés oszlopai; (182) és amely a Vörös-tengerig az aithiopok megszámlálhatatlan néptörzseit táplálja. Ezek a népek évente annyi gabonát szállítanak, amennyi Róma lakosságának nyolc napig kenyeret ad, de ezenfelül mindenféle adóval készségesen hozzájárulnak a birodalom szükségleteihez, és nem tartják ezeket a terheket lealázóknak, mint ti, ámbár mindössze egyetlenegy légió tartózkodik náluk. De miért bizonyítsam nektek távoli példákon a rómaiak hatalmát, hiszen itt van bizonyítékul a közeli Egyiptom, amely az aithiopokig és Boldog Arábiáig terjed, és Indiával határos, és a fejadójegyzék szerint Alexandria lakosságán kívül hét és fél millió lakosa van, s mégsem tartja becstelenségnek, hogy a rómaiak főhatalma alatt él. Pedig milyen bástyája lehetne egy lázadásnak Alexandria városa, óriási lakosságával, gazdagságával és hatalmas kiterjedésével! Mert a város 30 stadion hosszú; és nem kevesebb mint 10 stadion széles; egy hónap alatt több adót fizet a rómaiaknak, mint ti az egész esztendőben, s ezenfelül gabonával is ellátja Rómát négy hónapra. Minden oldalról jól védett: egyfelől járhatatlan sivatag, a másik oldalon kikötésre alkalmatlan tengerpart, a harmadikon folyók és mocsarak határolják De mindez nem tudott gátat vetni a rómaiak hadiszerencséjének, és ma az óriási Egyiptomot és a makedón főnemességet mindössze két légió tartja féken. Hol találtok tehát szövetségest a rómaiak elleni háborúra, hiszen az egész világ római már? Talán a néptelen sivatagban? Legfeljebb az Euphratesen túl lakó Adiabéné népében reménykedhettek, mert ezek rokonaink. Csakhogy ezek alapos ok nélkül nem hajlandók ilyen háborúba bonyolódni, és ha hajlandók volnának, a parthusok akkor is megakadályoznák őket ebben, mert érdekük, hogy fenntartsák a rómaiakkal kötött békét, és bizonyára a fegyverszünet megszegésének tekintenék, ha bármelyik alattvalójuk háborúba indulna a rómaiak ellen. Szóval nem marad más választás, mint Isten segítségére bízni magatokat. Csakhogy az Isten is a rómaiak szövetségese, mert Isten nélkül bizonyára nem sikerült volna ilyen birodalmat alapítaniok. Gondoljátok meg továbbá, mily nehéz volna szabályszerűen megtartani az istentiszteletet, még akkor is, ha gyengébb ellenséggel harcolnátok! Olyan parancsokat, amelyeknek a teljesítése elsősorban biztosítja Isten segítségét, (183) akkor kényszerűségből át kellene hágnotok, és ezzel magatokra vonnátok Isten haragját. Ugyanis, ha meg akarjátok szentelni a szombatot, és nem vagytok hajlandók dolgozni ezen a napon, akkor nagyon könnyen rajtaveszthettek, mint ahogy Pompejus is azért győzte le őseiteket, mert az ostromot főképpen olyan napokon folytatta, amikor az ostromlottaknak ünnepük volt. Ha pedig a háborúban megszegitek ősi törvényeiteket, akkor nem tudom, tulajdonképpen miért is akartok harcolni, mert egyes-egyedül csak az lehet a célotok, hogy épségben megtartsátok ősi törvényeiteket. De hogyan kérhetitek Isten segítségét, ha szántszándékkal elhanyagoljátok tiszteletét? A háborút mindig úgy szokták kezdeni, hogy vagy isteni, vagy emberi segítségben bizakodnak: ha azonban a harcos sem az egyikben, sem a másikban nem reménykedhetik, akkor természetesen könnyű prédája az ellenségnek. Egyébként mi akadálya van annak, hogy akár most azonnal sajátkezűleg meg ne gyilkoljátok gyermekeiteket és feleségeiteket, és a mi ragyogó fővárosunkat fel ne gyújtsátok? Természetesen őrültség volna megtennetek, de akkor legalább megmenekülnétek a vereség gyalázatától. Bölcs módszer, barátaim, nagyon bölcs módszer megnézni: közeledik-e vihar, amíg a hajó még a kikötőben

horgonyoz, nem pedig kimenni az orkánba, és belerohanni a biztos pusztulásba. Mert akit váratlan szerencsétlenség ér, annak megmarad legalább az a vigasztalása, hogy szánakoznak rajta; aki azonban beleveti magát a veszedelembe, azt még meg is róják miatta. Nyilván senki sem hiszi, hogy a rómaiaknak feltételeket lehet majd szabni a háborúban, és hogy ha legyőztek benneteket, majd kegyesen bánnak veletek: inkább porrá égetik a szent várost, és kiirtják egész fajtátokat, intő például más népeknek. Mert ha meg is menekül közületek valaki a vérfürdőből, az sem talál sehol menedéket, hiszen vagy máris a rómaiak alattvalója minden nép, vagy pedig tart tőle, hogy alattvalója lesz. Ezenfelül nemcsak titeket sújt majd a veszedelem itt Jeruzsálemben, hanem még a többi város zsidó lakosait is, hiszen nincs nép a föld kerekségén, amelynek körében ne élnének törzsrokonaink. Ezeket az ellenség a ti lázadástok miatt mind lemészárolja, és néhány ember végzetes túlzása következtében patakokban folyik majd a zsidó vér minden (184) városban, s még hozzá büntetlenül ontják. De ha megkímélnének benneteket, gondoljátok meg jól, akkor is becstelenség volna ily nagylelkű nép ellen fegyvert fognotok. Hát ha már nem könyörültök feleségeiteken és gyermekeiteken, legalább könyörüljetek a fővároson és a szent csarnokon! Kíméljétek ezeket a szent helyeket, óvjátok meg a templomot és a szentélyeket, mert a győztes rómaiak ezeket sem kímélik majd, ha ez volt a hála azért, hogy régebben megkímélték. Esküszöm mindenre, ami szent előttetek, Isten angyalait és közös hazánkat hívom tanúkul, hogy semmit sem hallgattam el, ami javatokra válhatnék. Ha most okos elhatározásra juttok, békességben éltek majd, mint én; de ha elragad az elvakult szenvedély, hát csak rohanjatok vesztetekbe nélkülem."

Amint a király beszédét befejezte, nővérével együtt sírva fakadt, és ezzel sikerült nagyjában lecsillapítani a nép szenvedélyét. Az egybegyülekezett zsidók hangosan kiáltoztak, hogy nem a rómaiak ellen akarnak háborút indítani, hanem Florus ellene, aki miatt annyit szenvedtek. Agrippa azonban ezt válaszolta nekik: „Cselekedeteitek arra vallanak, hogy máris háborúban vagytok a rómaiakkal: nem fizettétek meg a császárnak az adókat, és leromboltátok az Antonius-vár oszlopcsarnokait, a lázadás vádját tehát csak azzal moshatjátok le magatokról, hogy újra felépítitek az oszlopcsarnokokat, és megfizetitek az adókat. A vár nem Florusé, és az adót sem neki kell megfizetnetek."

Tizenhetedik fejezet

A zsidók megkezdik a háborút a rómaiak ellen

Ezzel sikerült a népet megnyugtatni, s az emberek most már Berenikével és a királlyal fölsiettek a templomba, hogy az oszlopcsarnokokat újra felépítsék; az elöljárók és a tanács tagjai pedig kimentek a falvakba, és behajtották az adót, amelyből hamarosan 40 talentum gyűlt össze, mert ennyi volt a hátralék. Így Agrippának egyelőre sikerült megakadályozni a háború (185) kitörését. De mikor kísérletet tett arra, hogy a népet engedelmességre bírja Florus iránt, addig is, amíg a császár más helytartót nem nevez ki, a nép felbőszült, szidalmazta a királyt, és megüzente neki, hogy távozzék a városból; sőt egyes lázadók annyira vetemedtek, hogy kövekkel is megdobálták. A király most meggyőződhetett róla, hogy a lázadók szenvedélyét nem lehet már megfékezni, s mivel a rajta esett szégyen is bántotta, az elöljárókat és a zsidók legtekintélyesebb embereit Kaisarieába küldte Florushoz, hogy ezek közül nevezzen ki tartományi adószedőket, maga pedig visszatért országába.

Eközben azok a zsidók, akik mindenáron háborút akartak, csapatba verődtek, és elindultak Masada vára ellen; megrohanták a római helyőrséget, lekaszabolták, és a maguk katonáit helyezték el a városban. Ugyanebben az időben történt, hogy Ananiás főpap fia, Eleázár - vakmerő fiatalember, akkoriban a templomi őrség parancsnoka - a szertartást végző papokat felszólította, hogy többé ne fogadjanak el adományokat vagy áldozatokat olyanoktól, akik nem

zsidók. Tulajdonképpen ez volt az oka a rómaiak elleni háborúnak; mert ez annyit jelentett, hogy az idegen áldozatokkal együtt visszautasították a császár esetleges áldozati adományait is. Bármily nyomatékosan könyörögtek a főpapok és a legbefolyásosabb férfiak, hogy ne hagyják abba a hagyományos áldozatokat a római hatóságokért, ezek hajthatatlanok maradtak, egyrészt, mert abban bizakodtak, hogy híveik nagyon sokan vannak, és a legvitézebbek éppen közéjük tartoznak, másrészt pedig és legfőképpen Eleázárba, a templomi őrség parancsnokába vetették reményüket.

Tehát az ország főemberei a főpapokkal és a legtekintélyesebb farizeusokkal összejöttek, hogy a veszedelmes helyzetben magatartásukról tanácskozzanak. Elhatározták, hogy szózatot próbálnak intézni a lázongókhoz, és ezért gyűlésbe hívták . a népet az érckapuhoz, amely a templom keleti kapuja volt. Miután a szónokok szenvedélyesen magyarázgatták, mily nagy vakmerőség elpártolásra gondolni és a hazát ilyen szörnyű háborúba taszítani, igyekeztek bebizonyítani, hogy a háború mellett felhozott ürügyek alaptalanok: azután azt fejtegették, hogy őseik a templom épületét olyan adományokból díszítették, amelyeket (186) külföldiek adtak, és mindig elfogadták idegen népek adományait. Nemcsak hogy nem akadályoztak meg senkit az áldozat bemutatásában - hiszen ez szentségtörés lett volna -, hanem azokat a fogadalmi ajándékokat, amelyek annyi idő múltán még most is láthatók, ők maguk helyezték el a templom belsejében; és most ők, az utódaik - csak azért, hogy a rómaiakat harcra ingereljék, és beléjük kössenek -, újításokat akarnak életbe léptetni az idegenek istentisztelete ügyében, de nem gondolják meg, hogy mily veszedelmes ez a kezdeményezés, hiszen városukat istentelenség hírébe hozzák, ha a zsidó lesz az egyetlen nép, amelynél idegen sem nem áldozhat, sem nem imádkozhat. Ha valaki ilyen rendelkezést hozna magánemberrel szemben, azt a felebaráti szeretet megsértésének tekintenék, és felháborodnának miatta; de azt, hogy a rómaiakat és a császárt kizárják az áldozatból, csekélységnek tartják. Pedig attól kell tartani, hogy az áldozatok visszautasítása következtében nemsokára már saját áldozataink is lehetetlenné válnak, és a birodalom megvonja a jogvédelmet a várostól, ha nem térnek hamarosan észre, nem mutatják be az áldozatokat, és nem teszik jóvá a sértést, mielőtt még a megsértett rómaiak tudomást szereznek róla.

A beszédek elhangzása után papokat hívattak, akik különösen járatosak voltak a régi hagyományos szokásokban, és ezek most megmagyarázták, hogy őseik mindig elfogadtak áldozati adományokat az idegenektől. A lázongók azonban meg sem hallgatták őket, a szolgálattevő papok pedig és azok, akik a háború kitörését előidézték, meg sem jelentek a gyűlésen. Mikor a főemberek látták, hogy a lázadást már nem tudják féken tartani, abban az aggodalomban, hogy a rómaiak elsősorban rajtuk töltik ki haragjukat, igyekeztek a felelősséget elhárítani magukról. Ezért Florushoz is, Agrippához is követeket küldtek; az előbbi követség vezetője bizonyos Simon, Ananiás fia volt, a másik küldöttségben pedig a király rokonságának legkiválóbb tagjai foglaltak helyet, mint például Saul, Antipas és Kostobaros: mindkettőt arra kérték, hogy vonuljanak hadsereggel Jeruzsálem ellen, és fojtsák el a lázadást, amíg még nem késő. Florusnak ez örömhír volt; ennélfogva azzal a szándékkal, hogy a háború csak hadd robbanjon ki, nem is adott választ a (187) követségnek. Viszont Agrippa, aki éppen úgy aggódott a lázadókért, mint azokért, akik ellen háborút akartak indítani, és aki azon igyekezett, hogy egyrészt a zsidókat megtartsa a rómaiaknak, másrészt pedig a templomot és a fővárost a zsidóknak, jól tudta, hogy a lázadás neki is csak kárára válhatik, és ezért Auranitis, Batanaia és Trachónitis tartományokból 3000 lovast küldött segítségül a népnek, Dareios ezredes vezérlete alatt, akinek Philippos, Jákim, fia volt az alvezére.

A főemberek a főpapokkal és a nép békeszerető részével együtt felháborodtak ezen, és elfoglalták a felsővárost, mert az alsóváros és a templomkerület már a lázadók kezére jutott. Szakadatlanul folyt a kődobálás és a parittyázás, és a szembenálló felek nyílzáporral árasztották el egymást. Egyes kisebb csapatok néha-néha kirohanásokat intéztek, és közelharcot vívtak; ilyenkor a lázadók vitézségben, a királyi csapatok pedig haditapasztalatokban mutatkoztak

különbnek. A királyi csapatok fő törekvése volt a templom elfoglalása, hogy elűzzék területéről azokat, akik a szentélyt megszentségtelenítették, viszont a lázadók Eleázár vezetésével azon igyekeztek, hogy a máris birtokukban lévő városrészeken kívül a felsővárost is hatalmukba kerítsék. Hét napon át mindkét oldalon sok vér folyt, de egyik fél sem tágított a helyéről.

A nyolcadik napon, amely a Fahordás Ünnepe volt - amikor a hagyomány értelmében mindenki fát szokott hozni az oltárra; hogy mindig legyen tüzelő, mert a tűznek nem szabad kialudnia -, Eleázár párthívei nem engedték be ellenfeleiket az istentiszteletre. Mivel egyébként a fegyvertelen népséggel együtt nagyon sok sikarios is - így nevezték az orgyilkosokat, akik ruhájuk alá rejtett tőrrel jártak - besurrant a templomba, ezeknek a segítségével hamarosan még hevesebben támadtak, és a királyi csapatokat, amelyek kevesebben voltak, és egyáltalán nem oly vakmerők, mint a lázadók, merész támadással kiszorították a felsővárosból, amelyet most ők maguk szállták meg. Erre megrohanták Ananiás főpap házát, valamint Agrippa és Bereniké palotáit, valamennyit felgyújtották, sőt a levéltár épületét is lángba borították, hogy minél gyorsabban megsemmisítsék az adósleveleket, és meghiúsítsák a hátralékok behajtását. (188) Ezzel megnyerték azt a nagy tömeget, amelynek kapóra jött az okmányok megsemmisítése, és ezen a módon a vagyontalanokat a vagyonosok ellen izgatták. Egyébként a gyújtogatás azért sikerült oly könnyűszerrel, mert a levéltár őrsége elmenekült. Miután így a város gócpontját felégették, most már magát az ellenséget támadták meg. A főemberek és a főpapok egy része a földalatti folyosókba menekült, a többiek pedig a királyi csapatokkal együtt a felső palotába vonultak vissza, amelynek kapuit gyorsan bezárták. Az utóbbiak közt volt Ananiás főpap, testvére, Ezékiás és az Agrippához küldött követség tagjai. A lázadók egyelőre beérték győzelmükkel s a tűzvész eredményével, és pihenőt tartottak.

Másnap azonban, lóos hónap 15-én, megtámadták az Antonius-várat, két napi ostrom után lemészárolták helyőrségét, és az erődítményt felgyújtották. Erre a palota elé vonultak, amelybe a királyi csapatok menekültek; négy csoportra oszlottak, és megpróbálták áttörni a falakat. Az ostromlottak a túlerőben levő támadók ellen nem mertek kirohanást intézni, hanem eloszlottak a mellvédeken és bástyákon, lövöldözték ellenfeleiket: rengeteg rabló elesett a fal tövében. Éjjel-nappal szakadatlanul folyt a harc; a lázadók abban a reményben küzdöttek, hogy a helyőrséget kiéheztetik, a királyiak viszont abban bizakodtak, hogy az ostromlók végre is kifáradnak.

Eközben bizonyos Manaem nevű kiváló írástudó, a galileai Judás fia - aki valamikor, Quirinius idejében, szidalmazta a zsidókat, hogy Istenen kívül a rómaiakat is elismerik uraiknak -, néhány párthívével felvonult Masadába, feltörte Herodes király fegyverraktárát, földijein kívül az idegen rablókat is felfegyverezte, s ezzel a hordával, mint valami testőrséggel, király módjára visszatért Jeruzsálembe. Ott a lázadók vezére lett, és átvette az ostrom vezetését. Csakhogy nem voltak ostromgépei, és lehetetlen volt a falakat nyíltan aláásni, mert felülről szüntelenül lőtték őket. Ezért az ostromlók messze a faltól aknát kezdtek ásni az egyik bástyatoronyig, belül kitámogatták gerendákkal a beomlás ellen, aztán a gerendavázat felgyújtották, maguk pedig kijöttek. Miután a támasztógerendák elégtek, a torony abban a pillanatban beomlott. De most kiderült, hogy (189) mögötte másik fal van, amely a külsővel párhuzamosan épült; ugyanis az ostromlottak észrevették az ellenség aknamunkáját - talán éppen azért, mert a torony, amelyet aláástak, ingadozni kezdett -, és második védőfalat építettek. Az ostromlók erre a váratlan látványra megtorpantak, pedig már biztosra vették győzelmüket. Ekkor azonban az ostromlottak követeket küldtek Manaemhez és a lázadás vezéreihez, és szabad elvonulást kértek, amit a királyi és a bennszülött csapatoknak engedélyeztek is. Miután ezek kivonultak, az ottmaradt rómaiakat rémület fogta el, mert az ostromlók túlerejével szemben tehetetlenek voltak; viszont szégyennek tartották volna szabad elvonulást kérni; ezenfelül pedig nem bíztak benne, hogy az ellenség megtartja adott szavát. Tehát kivonultak táborukból, amelyet könnyű lett volna bevenni, és a Hippikos, Phasael és Mariamne nevű királyi bástyatornyokba menekültek. Most Manaem katonái benyomultak az elhagyott táborba, mindenkit levágtak, aki nem tudott idejében elvonulni, a málhát elzsákmányolták, és a tábort felgyújtották. Ez gorpiaios hónap 6-án történt.

Másnap előhozták Ananiás főpapot a királyi palota vízvezetékéből, ahová elbújt, és a rablók testvérével, Ezékiással együtt kivégezték. A lázadók a tornyokra vigyáztak, hogy a helyőrség egyetlen embere se menekülhessen el. Egyébként az erődítmények elpusztítása és Ananiás főpap kivégzése Manaemet valósággal kegyetlenné vadította, és abban az eszeveszett törekvésében, hogy ne legyen az uralomban vetélytársa, elviselhetetlenül zsarnokoskodni kezdett. Ezért Eleázár párthívei fellázadtak ellene; sugdolódzni kezdtek, hogy ha már szabadságvágyból fellázadtak a rómaiak ellen, nem szabad most ezt a szabadságot áldozatul vetni a csőcseléknek, és eltűrni egy zsarnokot, aki még ha nem is volna ilyen erőszakos, akkor is mindenesetre alacsonyabb származású, mint ők; ha valóban szükséges lesz egyetlen embert megtenni vezetőnek, akkor is mindenki mást inkább megillet ez a méltóság, mint Manaemet. Aztán csapatba tömörültek, s megtámadták a templomot, ahová Manaem pompás menetben, királyi öltözetben, fegyveres testőrei kíséretében éppen felvonult, hogy elvégezze ájtatosságát. Amint Eleázár emberei megrohanták, maga a nép is csatlakozott a támadókhoz, (190) köveket ragadott, és meghajigálta az írástudót, abban a meggyőződésben, hogy ha ezt az egy embert elteszik láb alól, az egész lázadás azonnal véget ért. Manaem egy darabig helytállt az embereivel; de mikor látták, hogy az egész nép rájuk rohan, mind futott, ki merre látott. Aki ellenfeleinek kezébe került, azt lemészárolták; akik elbújtak, azokat hamarosan felkutatták; csak néhány embernek sikerült titokban Masadába menekülnie; ezek között volt Manaem egyik rokona is, Eleázár, Jairus fia, aki később Masada ura lett. Magát Manaemet, aki az úgynevezett Ophlába menekült, és ott gyáván megbújt, hamarosan kiráncigálták onnan, és irtózatos kínzások után agyonverték, éppen úgy, mint alvezérét, Absalomot, legelvetemültebb cinkosát.

A nép, mint már említettem, abban a reményben vett részt a mozgalomban, hogy ezzel talán az egész lázadásnak véget vethet; a többieknek azonban Manaem megbuktatásával egyáltalán nem az volt a céljuk, hogy a háborút kiküszöböljék, hanem ezzel még jobban fel akarták szítani. És ámbár a nép könyörögve kérte őket, hogy ne ostromolják tovább a katonákat, annál keményebben támadták a rómaiakat, míg végre Metilius, a római parancsnok és a helyőrség nem bírt tovább ellenállni, és ezért azzal a kéréssel fordultak Eleázárhoz, hogy esküvel biztosítson nekik szabad elvonulást, ők viszont megígérték, hogy leteszik a fegyvert, és kiadják egész málhájukat. Eleázár párthívei mohón kaptak az ajánlaton, és átküldték Góriont, Nikomédes fiát, Ananiást, Cádok fiát és Judást, Jonatás fiát a rómaiakhoz, hogy az egyezséget kézfogással és esküvel megpecsételjék. Erre Metilius katonáival együtt kivonult. Amíg megvoltak a fegyvereik, a lázadók nem támadták meg őket, és nem is mutatták semmivel, hogy árulásra készülnek; de mikor az egyezség értelmében a rómaiak letették pajzsaikat és fegyvereiket, s gyanútlanul tovább akartak vonulni, Eleázár emberei egyszerre csak megrohanták, körülfogták és lemészárolták őket; a rómaiak sem nem védekeztek, sem nem könyörögtek, csupán az esküvel megpecsételt egyezségre hivatkoztak hangos kiáltozással. Így aztán a lázadók valamennyit kegyetlenül leöldösték, csak magát Metiliust hagyták életben, mert kegyelemért könyörgött, és megígérte, hogy áttér a zsidó vallásra, s körülmetélteti magát Ez a (191) veszteség a rómaiak szempontjából jelentéktelen volt, mert óriási haderejükből úgyszólván csak néhány embert veszítettek, a zsidók szemében azonban ez a mészárlás mintegy a tulajdon pusztulásuk előjelének tűnt; jól tudták, hogy most már elkerülhetetlen a háború, mert van rá ok; azt is tudták, hogy városukat bűn szennyezte be, és ezért, még ha a rómaiak nem is állnak bosszút, mindenesetre el lehettek készülve az Isten büntetésére. Gyászolt az egész nép, és csupa bűnbánat volt a város. A mérsékeltek aggódni kezdtek, hogy nekik kell majd megbűnhődniök a lázadók miatt; mert a mészárlás éppen szombaton történt, vagyis azon a napon, amikor az istentisztelet miatt még a tisztességes munkától is kötelesek tartózkodni.

Tizennyolcadik fejezet
Általános zsidóüldözés

Ugyanaznap és ugyanabban az órában, mintegy isteni rendelésből történt, hogy Kaisareia lakosai legyilkolták zsidó polgártársaikat; egy óra leforgása alatt több mint 10 000 zsidót lemészároltak. Az egész városban egyetlenegy zsidó sem maradt, mert Florus a menekülőket is összefogdostatta, és rabszolgának a hajóépítő műhelyekbe vitette. A mészárlás híre az egész zsidó népet annyira felbőszítette, hogy kisebb fegyveres csoportokban végigpusztították a syriai falvakat, továbbá a határmenti Philadelphia, Sebonitis, Gerasa, Pella és Skythopolis városokat. Aztán megrohanták Gadarát, Hippost és Gualanitist: a helységeket részben elpusztították, részben felégették, majd megtámadták a tyrosi Kedasa várost, továbbá Ptolemais, Gaba és Kaisareia városokat. Sebasté és Askalón sem tudott ellenállni rohamuknak: mind a két várost földig égették, s Anthédón és Gaza városokat is elpusztították. Ezenkívül az említett városok közelében levő falvakat is kirabolták, és a foglyul esett férfiakat százával gyilkolták.

De gyilkolás dolgában a syriaiak sem maradtak el a zsidók (192) mögött; a városokban minden zsidót legyilkoltak, akit kézre tudtak keríteni, éspedig nem csupán gyűlöletből, mint régebben, hanem azért, hogy megelőzzék az őket magukat fenyegető veszélyt. Irtózatos izgalom remegett végig egész Syrián, minden város két ellenséges táborra szakadt, és mindegyik csak úgy menthette meg az életét, ha előbb a másik pártot kiirtja. Napról napra szüntelenül folyt a mészárlás, az éjszakák pedig az általános szorongás miatt még irtózatosabbak voltak. Ha úgy gondolták, hogy a zsidókat már kiirtották, akkor a zsidó érzelműeket vették gyanúba; az ilyen gyanús embereket egyik fél sem akarta rögtön legyilkolni, de mivel felemás vallásúak voltak, úgy féltek tőlük, mintha teljesen idegenek lettek volna. Aki egyébként addig ízig-vérig békés ember volt, most azt is ösztökélte a kapzsiság, hogy az ellenpártiakat gyilkolja; mert szemérmetlenül eltulajdonították a meggyilkoltak vagyonát, és a zsákmányok holmit a saját házukba hurcolták, mintha a legyilkoltak ütközetben estek volna el. Azt, aki a legtöbbet harácsolta össze, úgy ünnepelték, mintha sok ellenséget győzött volna le. A városokban temetetlen hullák tornyosultak: aggastyánok hevertek ott csecsemő gyermekek mellett és asszonyok, szégyenletes meztelenül. Leírhatatlan szenvedés töltötte be az egész tartományt, és az elszenvedett borzalmaknál is szörnyűbb volt az irtózat, ami még fenyegette őket.

A zsidóknak mindeddig csak idegenekkel kellett harcolniok, de mikor Skythopolis ellen támadást intéztek, tapasztalhatták, hogy az ottani zsidók is ellenségeik. Ezek ugyanis szövetkeztek a skythopolisiakkal, mert fontosabbnak tartották biztonságukat, mint a rokonságot, és harcba indultak honfitársaik ellen. De ez a túlságos szolgálatkészség a skythopolisiakban gyanút keltett: attól tartottak, hogy ezek majd éjjel megrohanják a várost, felkoncolják a lakosokat, és így akarják jóvátenni azt, hogy elpártoltak honfitársaiktól. Tehát felszólították őket, hogy családjukkal együtt költözzenek ki a városi erdőbe, ha egyetértésüket meg akarják erősíteni, és hűségüket a skythopolisiak iránt be akarják bizonyítani. A zsidók azonnal eleget tettek a felszólításnak, és a skythopolisiak, mintegy csalétkül, hogy a zsidók biztonságban érezzék magukat, először két napig békésen (193) viselkedtek. A harmadik éjszakán azonban, adott pillanatban, lemészárolták a zsidókat, mégpedig álmukban, mert nem állítottak őröket; több mint 13 000 embert legyilkoltak, és egész vagyonukat elrabolták.

Érdemes elmondani itt Simon esetét; ez bizonyos Saul nevű tekintélyes férfiú fia volt, roppant erejű és vakmerő ember, azonban mindkét tulajdonságát honfitársai rovására használta fel. Mindennap kivonult, és a Skythopolis előtt táborozó zsidókból sokat legyilkolt, és valahányszor nagyobb csoportjaikat megszalasztotta, a csatározás sorsát mindig ő döntötte el. Most azonban utolérte a megérdemelt büntetés azért a sok gyilkosságért, amit honfitársain elkövetett. Mert midőn a skythopolisiak az erdőben tartózkodó zsidókat körülfogták és lövöldözni kezdték,

kardot rántott, de nem ellenségeire támadt - mert látta, hogy túlerejük ellen semmit sem tehet -, hanem szinte őrjöngve kiáltotta: „Skythopolisiak, most tőletek nyerem el gaztetteim méltó büntetését, mert úgy akartam megmutatni irántatok barátságomat, hogy rengeteg honfitársamat lemészároltam. Aki ilyen súlyos bűnt követett el népe ellen, az megérdemli, hogy az idegenek elárulják. Átkozott vagyok, a magam kezével vetek véget életemnek, mert nem érdemlem meg, hogy ellenség kezétől haljak meg; ez a halál nem csupán gaztetteimért lesz méltó bűnhődés, hanem egyúttal vitézségem dicső bizonyítéka is: ne dicsekedjék vele semmiféle ellenség, hogy megölt engem, ne is örvendezzék halálomon!" Így beszélt s azután szánakozó és egyúttal őrjöngő pillantással mérte végig családját: feleségét, gyermekeit és öreg szüleit. Ezután először atyját ragadta meg ezüstös hajánál fogva, és átdöfte kardjával, utána anyját, aki nem is ellenkezett, végül pedig feleségét és gyermekeit, akik úgyszólván belerohantak gyilkos fegyverébe, hogy ne kerüljenek az ellenség kezére. Miután egész családját kiirtotta, fölállt holttesteikre, úgyhogy mindenki láthatta, fölemelte kezét, és kardját markolatáig testébe döfte. Kár volt ezért az erős és bátor fiatalemberért, de méltán bűnhődött, mert idegenek szolgálatába szegődött. Egyébként a skythopolisi vérfürdőnek az lett a következménye, hogy más városok lakosai is fellázadtak zsidó polgártársaik ellen. Askalónban 2500, Ptolemaisban 2000 zsidót mészároltak (194) le, ezenfelül rengeteget börtönbe vetettek. A tyrosiak is sok zsidót meggyilkoltak, még többet fogságba vetettek; úgyanígy tették el láb alól Hippos és Gadara lakosai is a bátrabb zsidókat, a gyávábbakat pedig börtönbe vetették; ugyanígy jártak el a többi syriai városban is, aszerint, hogy inkább gyűlölték-e ott a zsidókat, vagy inkább féltek tőlük. Csak Antiochia, Sidón és Apameia lakosai kímélték meg zsidó polgártársaikat; nem engedték meg, hogy akár csak egyet is meggyilkoljanak vagy börtönbe vessenek; talán azért, mert ők maguk olyan számbeli fölényben voltak, hogy a zsidók esetleges mozgolódásától egyáltalán nem tartottak; talán azért - és ezt valószínűbbnek tartom -, mert rokonszenvet éreztek irántuk, hiszen semmiféle lázadó szándékot nem tapasztaltak náluk. A gerasaiak sem bántották a városukban maradt zsidókat, sőt azokat, akik távozni óhajtottak a városból, a határig elkísérték.

Agrippa országában is orvul megtámadták a zsidókat. A király maga Cestius Gallushoz utazott Antiochiába, és az ügyek intézésével Noaros nevű barátját bízta meg, aki rokona volt Soaimos királynak. Ekkor Batanaiából a 70 legelőkelőbb és legbölcsebb zsidó férfiú érkezett oda; csapatokat kértek, hogy ha esetleg lázadás támad náluk is, legyen számbavehető helyőrségük a lázadók leverésére. Ezeket a férfiakat Noaros éjnek idején néhány királyi katonával egytől egyig legyilkoltatta. Erre a gaztettre, amelyet egyébként Agrippa tudta nélkül követett el, határtalan kapzsisága indította. Ettől kezdve zsarnoki módon kegyetlenkedett a zsidókkal, mintha csak az ország vesztére tört volna. Végre Agrippa mindenről értesült, és megvonta tőle a kormányzói megbízatást, mert kivégeztetni, Soaimos miatt, nem akarta. Eközben a lázadók elfoglalták a Jerikótól északra eső Kypros-várat, helyőrségét levágták, és az erődítményeket lerombolták. Ugyancsak ezekben a napokban történt, hogy a nagyszámú machairosi zsidó rávette az ottani római helyőrséget, hogy vonuljon ki a várból, és adja át nekik. A rómaiak attól tartottak, hogy erőszakkal kergetik el őket, tehát - miután megígérték nekik a szabad elvonulást - át is adták a várat, amelybe a machairosiak vonultak be helyőrségül.

Alexandriában a város bennszülött lakosai szüntelenül (195) viszálykodtak a zsidókkal azóta, hogy a zsidók Alexandrost (Nagy Sándort) készségesen megsegítették az egyiptomiak ellen, és jutalmul e segítségért a görögökével egyenlő városi polgárjogot kaptak tőle. Ezt a kiváltságot utódai alatt is megtartották, sőt ezek külön városrészt jelöltek ki nekik, hogy ne kelljen idegenekkel együtt élniök, és megőrizhessék ősi tiszta életmódjukat; azt is megengedték nekik, hogy makedónoknak nevezzék magukat. Mikor később a rómaiak meghódították Egyiptomot, sem az első Caesar, sem pedig utóda nem csorbította a zsidóknak azokat a kiváltságait, amelyeket még Alexandrostól kaptak. Ennek következtében állandó volt a súrlódás zsidók és görögök között, és ámbár a hatóság napról napra bőven szabott ki büntetést mind a két félre, a feszültség egyre jobban fokozódott. Mikor aztán abban az időben máshol is forrongások törtek ki, Alexandriában is kiélesedett a viszálykodás. Midőn egyszer az alexandriaiak gyűlést tartottak

a Nերóhoz küldendő követség ügyében, a görögökkel együtt sok zsidó is bejutott az amphitheatrumba. Amint ellenfeleik megpillantották őket, azonnal ordítozni kezdtek, ellenségeiknek, kémeknek szidalmazták őket, felugráltak, és rájuk vetették magukat. Javarészük hanyatt-homlok menekült, amerre látott, de három ember a görögök kezébe került; ezeket elhurcolták, hogy elevenen elégessék. Most az egész zsidóság bosszúra indult: először kövekkel dobálták meg a görögöket, aztán tűzcsóvákat kerítettek, visszasiettek az amphitheatrumba, és azzal fenyegetődzetek, hogy a bent levőkkel együtt felégetik. Ez a szándékuk sikerült volna, ha Tiberius Alexander, a város parancsnoka meg nem fékezi dühüket. Először, hogy észretérítse őket, nem nyúlt fegyverhez, hanem főemberei útján figyelmeztetést intézett hozzájuk, hogy csillapodjanak le, és ne ingereljék önmaguk ellen a római hadsereget. A lázadók azonban kinevették a figyelmeztető szavakat, és szidalmazták Tiberiust.

Most már látta Alexander, hogy a lázadókat csak erélyes rendszabályokkal lehet megfékezni; tehát kivezényelte a városban állomásozó két romai légiót, és velük még 5000 embert - ezek a zsidók vesztére éppen akkor érkeztek vissza Libyából -, s a katonáknak nem csupán azt engedte meg, hogy a zsidókat (196) lemészárolják, hanem szabad rablást és gyújtogatást is engedélyezett nekik. Erre a csapatok benyomultak az úgynevezett Deltába - ez volt a zsidónegyed -, és végrehajtották a kiadott parancsot; de jókora vérveszteség árán. Ugyanis a zsidók csapatokba tömörültek, és élükön a jobban felfegyverzett emberekkel, szívósan ellenálltak, végül azonban hátrálásra kényszerítették és rakásra mészárolták őket. Irtózatos volt a vérfürdő: egyeseket az utcán kerített kézre az ellenség, mások a házakba tódultak; de a rómaiak felgyújtották a házakat, miután előbb valamennyit kirabolták. A győztesek nem irgalmaztak a gyermekeknek; és. nem szánták meg az öregeket sem; öreget, fiatalt válogatás nélkül lekaszaboltak, úgyhogy az egész város vérben úszott, és hamarosan 50 000 hulla tornyosult az utcákon. De a többi zsidó sem maradt volna életben, ha nem fogja könyörgésre a dolgot: ezeken megkönyörült Alexander, és a rómaiaknak parancsot adott a visszavonulásra. A fegyelemhez szokott katonák az első parancsszóra csakugyan abbahagyták a gyilkolást, de annál nehezebb volt visszaparancsolni az alexandriai csőcseléket és megakadályozni hullafosztogatást.

Ilyen szörnyű volt az alexandriai vérfürdő. Mivel most már a zsidókat mindenütt véresen üldözték, Cestius is elérkezettnek látta az időt a cselekvésre. Tehát a teljes létszámú 12. légióval és a többi légió 2000 válogatott katonájával, valamint hat zászlóalj gyalogsággal és négy lovas osztállyal megindult Antiochiából. Ezekhez járultak még a királyok segédcsapatai: Antiochostól 2000 lovas és 3000 gyalogos, csupa íjász, Agrippától ugyanennyi gyalogos és majdnem 2000 lovas; Soaimos is küldött 4000 embert, akiknek egyharmad része lovas volt, javarésze íjász. Cestius ezzel a haderővel Ptolemaisig nyomult előre. A városok is sok segédcsapatot toboroztak; ezek ugyan haditapasztalat tekintetében nem voltak olyan értékesek, mint a légionáriusok, de katonai ismereteik hiányát pótolta harci kedvük és zsidógyűlöletük. Agrippa maga is elkísérte, Cestiust, biztosította az útvonalat, és gondoskodott élelemről. Most Cestius hadserege egyik részivel Zabulon megerősített galileai város ellen vonult, amelyet „férfiak városá"-nak neveztek, és határváros volt Ptolemais felé. A városban egy lelket sem talált - mert a lakosság a hegyekbe (197) menekült -, de annál dúsabb volt a zsákmány. Katonáinak szabad rablást engedélyezett, a várost pedig felégette, ámbár olyan csodálatosan szép házak voltak benne, mint Tyrosban, Sidónban és Bérytosban. Ezután végigportyázta a környéket, mindent elrabolt, ami keze ügyébe esett, a környező falvakat felégette, majd visszatért Ptolemaisba. Mialatt a syriaiak, különösen a bérytosiak, még mindig fosztogattak, a zsidók, akik értesültek Cestius elvonulásáról, megint nekibátorodtak, váratlanul rajtaütöttek a fosztogatókon, és mintegy 2000 embert levágtak belőlük.

Maga Cestius hamarosan megint kivonult Ptolemaisból, és Kaisareiába ment, csapatai egy részét pedig előre küldte Joppéba, azzal a paranccsal, hogyha rajtaüthetnek a városon, szállják meg, de ha az ellenség észreveszi felvonulásukat, várják meg, míg ő maga megérkezik a derékhaddal. A kiküldött osztag a tenger és a szárazföld felől indul rohamra, és a várost könnyűszerrel bevette, a

lakosoknak arra sem volt idejük, hogy meneküljenek, még kevésbé arra, hogy felkészüljenek a harcra, úgyhogy a benyomuló csapatok családtagjaikkal együtt valamennyit legyilkolták, a várost kifosztották, és felgyújtották: az elesettek száma 8400 volt. Cestius ugyancsak erős lovas osztályt küldött a Kaisareia közelében levő Narbaténé kerületbe; a katonák elpusztították a vidéket.

Cestius a 12. légió parancsnokát, Gallust, Galileába vezényelte. Galilea legerősebb városa, Sepphóris, örömujjongással fogadta Gallust, és tapintatos eljárása következtében a többi város is megőrizte nyugalmát. A lázadó és fosztogató csőcselék azonban elmenekült a Galilea közelében levő Asamón nevű hegyre, szemben Sepphórisszal. Most Gallus ezek ellen a hordák ellen indította meg csapatait. Amíg magaslati állásukat tartották, könnyűszerrel, visszaverték a rómaiak támadásait, és körülbelül 200 római katonát meg is öltek. De mikor a rómaiak megkerülték őket, és még magasabban fekvő pontokat szálltak meg, hamarosan vereséget szenvedtek, mert könnyű fegyverzetükkel nem tudtak helytállni a nehéz fegyverzetűekkel szemben, ha pedig menekülésre fogták a dolgot, a lovasság kardjába futottak. Így hát csak néhány embernek sikerült hozzáférhetetlen helyeken elbújnia, de a többi, több mint 2000, holtan maradt a csatatéren. (198)

Tizenkilencedik fejezet

Cestius támadása Jeruzsálem ellen

Midőn Gallus úgy látta, hogy a forrongás Galileában megszűnt, csapataival visszatért Kaisareiába; Cestius pedig most egész hadereje élén megindult, és Antipatris elé vonult. Ott tudta meg, hogy az úgynevezett Aphekosban nagy csapat fegyveres zsidó gyülekezett, ezért egyik osztagát kiküldte, hogy megtámadja őket. De még mielőtt ütközetre kerülhetett volna sor, a zsidók ijedtükben szétrebbentek, úgyhogy mire a rómaiak odaértek, a tábor üres volt; ezt is, a környező falvakat is felgyújtották. Cestius Antipatrisból Lyddába vonult, a városban azonban egyetlen embert sem talált, mert a sátoros ünnepre az egész lakosság Jeruzsálembe zarándokolt. Mindössze 50 ember került elő; ezeket leméészároltatta, a várost pedig felgyújtatta. Azután Bethoron mellett tovább vonult, és egy Gabaó nevű helység mellett, Jeruzsálemtől 50 stadionnyira, tábort ütött.

A zsidók, amint észrevették, hogy a háború közeledik a fővároshoz, abbahagyták az ünneplést, fegyvert ragadtak, és túlerejükben bizakodva, rendetlenül és hangos kiáltozással harcba rohantak. Még a hetedik napra, a szombatra sem voltak tekintettel, holott máskülönben a szombatot a legszigorúbban megszentelik. Ez a harci kedv, amely miatt vallási kötelmeikről is megfeledkeztek, azt eredményezte, hogy a csatározásban győztesek maradtak. Olyan lendülettel vetették magukat a rómaiakra, hogy haderejüket áttörték, és valóságos vérfürdőt rendeztek soraikban. Ha ennek a hadcsoportnak, amely még mindig kitartott, nem jött volna segítségére egy oldalmozdulattal az érintetlen gyalogság és lovasság, akkor Cestius egész hadereje elpusztult volna. Az ütközetben 515 római katona esett el, 400 gyalogos és 115 lovas, a zsidók közül mindössze 22 ember. A zsidók oldalán legvitézebbül harcoltak Monobazos adiabénéi király rokonai, Monobazos és Kendaios, mellettük pedig a Peraiából való Niger és a babiloni Silas, aki előbb Agrippa király alatt szolgált, azután átpártolt a zsidókhoz. Miután az arcvonalban a zsidókat visszaszorították, azok visszavonultak a városba; de (199) Simon, Gióras fia, hátba támadta a rómaiakat, mikor Bethoron felé meneteltek, utóvédjük javarészét szétszórta, és rengeteg teherhordó állatot zsákmányolt; ezeket behajtatta a városba. A most következő három napon, amíg Cestius még azon a vidéken tartózkodott, a zsidók megszállták a magaslatokat, és őrségeket állítottak a hegyszorosokban, amiből nyilvánvaló volt, hogy abban a pillanatban, amint a rómaiak visszavonulnak, azonnal megkezdik a harci cselekményeket.

Agrippa, aki - tekintettel a hegyeket megszálló erős ellenséges osztagokra - látta, hogy a rómaiak nagy veszélyben forognak, elhatározta, hogy szép szavakkal próbálkozik a zsidóknál; amivel az volt a célja, hogy vagy valamennyit lebeszéli a háborúról, vagy legalább azokat, akik nem akartak mindenáron háborút, rábírja, hogy elpártoljanak az ellenségtől. Tehát két emberét, akik a zsidóknál nagy tiszteletben álltak, Borkiost és Phoibost kiküldte, és üzenetében megígérte, hogy Cestius jóindulattal lesz irántuk, és a rómaiak' megbocsátják a történteket, ha a zsidók leteszik a fegyvert, és békét kötnek velük. A lázadók azonban, akik attól tartottak, hogy az ígért büntetlenség fejében esetleg az egész nép átpártol Agrippához, megrohanták és meg akarták gyilkolni a követeket. Phoibost csakugyan meggyilkolták, mielőtt még szóhoz juthatott volna; Borkios is megsebesült, de sikerült elmenekülnie. Azokat, akik emiatt méltatlankodtak, a lázadók kődobálással és korbáccsal visszakergették a városba.

A zsidóknak ezt a belső viszálykodását Cestius kedvező alkalomnak vélte a támadásra. Tehát egész haderejét kivezényelte ellenük, meg is szalasztotta és egészen Jeruzsálemig kergette őket. Itt az úgynevezett Skopos-dombon, hét stadionnyira a várostól, tábort ütött. Abban a reményben, hogy a zsidók majd csak megpuhulnak, először három napig tétlenül vesztegelt, mindössze erős osztagot küldött ki portyázni a környező falvakba; hogy élelmet szerezzen. De negyednap, hyperberetaios hónap 30-án, csatarendbe állította seregét, és bevonult a városba. A népet a lázadók szigorúan őrizték, ezeket viszont megrémítette a rómaiak tervszerű felvonulása, tehát a külső városrészeket hamarosan feladták, s visszavonultak a belső városba és a (200) templomba. Cestius tehát bevonult, és az úgynevezett Bezetha, a Kainopolis és a Dokón (Fapiac) nevű városrészeket felgyújtotta, majd felment a felsővárosba, és a királyi palotával szemben tábort ütött. És ha most úgy határozott volna, hogy rohamot intéz a falak ellen, bizonyára könnyűszerrel bevehette volna a várost, és a háború véget ért volna. De a táborparancsnok, Tyrannius Priscus, és a lovassági parancsnokok, akiket Flórus megvesztegetett, lebeszélték erről a tervről. Ez volt az oka, hogy a háború oly sokáig elhúzódott, és oly sok és súlyos szerencsétlenséget hozott a zsidókra.

Eközben Anannak, Jonatás fiának tanácsára néhány előkelő polgár behívta Cestiust a városba; megígérték, hogy a kapukat megnyitják előtte. Cestius haragjában elutasította az ajánlatot, s mivel nem is bízott meg bennük teljesen, addig-addig húzta-halasztotta a dolgot, amíg a lázadók az árulás tervéről tudomást nem szereztek, és Anant híveivel együtt le nem dobták a falakról, vagy kődobálásokkal házukba nem kergették. Ezután a lázadók eloszlottak a bástyatornyokon, és lövöldözni kezdték azokat, akik meg akarták mászni a falakat. Öt napon keresztül minden oldalról kísérleteztek a rómaiak, de teljesen eredménytelenül; a hatodik napon Cestius válogatott legénységből álló erős osztaggal és az íjászokkal megtámadta a templom északi oldalát. A zsidók az oszlopcsarnokok tetejéről szívósan ellenálltak, és ismételten visszaverték a falak ellen intézett rohamot, végre azonban a rómaiak lövedékzápora elől kénytelenek voltak meghátrálni. Most a rómaiak úgynevezett teknősbékát alkottak, vagyis az első sorban álló katonák a falnak feszítették pajzsaikat, a következő sorokban állók pedig mindig az előző sorokban állók pajzsaikhoz; erről a tetőről hatástalanul pattantak, vissza a lecsapódó lövedékek. Ennek védelme alatt a katonák zavartalanul alááshatták a falat, és hamarosan hozzáfogtak, hogy felgyújtsák a templom kapuját.

A lázadók rettenetesen megrémültek, és sokan közülük máris menekültek a városból, mintha bármely pillanatban bekövetkezhetnék a város eleste. De a nép éppen ezért megint bátorságra kapott: amint a gonosztevők elmenekültek, siettek a kapukhoz, hogy megnyissa Cestius előtt, és őt a város jótevőjeként (201) bebocsássa. Ha Cestius még rövid ideig folytatja az ostromot, bizonyára gyorsan elfoglalhatta volna a várost. De Isten - azt hiszem a gonosztevők miatt - már akkor elfordította kegyelmét a szentélytől, és nem engedte meg, hogy azon a napon véget érjen a háború.

Ugyanis Cestius, akinek nem volt tudomása az ostromlottak kétségbeesett helyzetéről, sem pedig a nép hangulatáról, váratlanul parancsot adott katonáinak a visszavonulásra, ámbár semmi kudarc sem érte; mégis elcsüggedt, és érthetetlen módon távozott a városból. Váratlan elvonulásán a gonosztevők megint vérszemet kaptak, rajtaütöttek a római utóvéden, s rengeteg lovast és gyalogost levágtak. Cestius az éjszakát a skoposi táborban töltötte, másnap azonban tovább menetelt, és ezzel még jobban ingerelte az ellenséget; ez ismételten súlyos veszteségeket okozott utóvédjének, amelyet az úton kétfelől is oldalba kapott és lövöldözött. Az utóvédnek egyébként nem volt mersze az üldözők ellen fordulni, mert ezek túlerőben voltak, az oldaltámadással pedig a rómaiak nem tudtak megbirkózni, mivel nehéz fegyverzetben voltak, és attól tartottak, hogy zárt hadrendjük megbomlik, viszont a zsidók könnyű fegyverzetükben mozgékonyan cikáztak ide-oda. Így természetes volt, hogy a rómaiak nagy veszteségeket szenvedtek, viszont az ellenségnek semmit sem tudtak ártani. Az egész menet alatt folyton verték, szétzilálták és halomszámra kaszabolták őket; elesett Priscus, a hatodik légió parancsnoka, Longinus ezredes és Aemilius Jucundus, az egyik lovas osztály parancsnoka. Miután málhájuk nagy részét elvesztették, végre üggyel-bajjal elérkeztek Gabaó alá, régi táborukba. Cestius tanácstalanságában, hogy mitévő legyen, két napot időzött itt; de mikor harmadnap észrevette, hogy ellenségeinek az ereje jelentékenyen meggyarapodott, és körülötte csak úgy hemzsegtek a zsidó csapatok, egyszerre megértette, hogy a további tétovázás vesztét okozhatja, és minél tovább időzik itt, annál több ellenség gyülekezik össze.

Tehát, hogy visszavonulását meggyorsítsa, kiadta a parancsot: mindent el kell pusztítani, ami akadályozhatja a hadsereget útjában. Most tehát leszúrták az öszvéreket és a teherhordó állatokat, s csak azokat hagyták életben, amelyek a lövegeket és a (202) hadigépeket húzták, mert ezeket nem nélkülözhették, s attól is tartottak, hogy ha gépeik a zsidók kezére kerülnek, majd a ró- maiak ellen használják fel azokat. Ezután a hadsereg tovább vonult Bethoron felé. Amíg a rómaiak nyílt terepen meneteltek. a zsidók nem nagyon háborgatták őket; de mikor kénytelenek voltak összezsúfoltan áthaladni az egyik hegyszoroson, a zsidók egyik része megkerülte őket, hogy elzárja a szoros kijáratát, a másik pedig az utóvédet beszorította a szakadékba; a zsidó hadsereg zöme, amely az út két oldalán helyezkedett el, a rómaiakat most valóságos lövedékzáporral árasztotta el. Már a gyalogosok sem tudták, hogyan védekezzenek, de sokkal nagyobb veszedelemben forogtak a lovasok: mert az ellenséges lövöldözés miatt nem ereszkedhettek le zárt rendben, ezenfelül pedig a meredek hegyoldalak, amelyeken a zsidók elhelyezkedtek, a lovak számára járhatatlanok voltak, viszont a másik oldalon szakadékok és mélységek tátongtak előttük, amelyekbe egyetlen hibás lépéssel is lezuhanhattak. Ebben a rettenetes helyzetben, amelyben sem menekülésre, sem pedig ellenállásra nem volt mód, végül is nem tehettek egyebet, mint hogy hangosan jajveszékeltek és kétségbeesetten üvöltöztek, és ennek hátborzongató visszhangja volt a zsidók harci kiáltozása, örömujjongása és dühös ordítozása. Hajszálon múlt, hogy Cestius egész hadserege el nem pusztult; szerencsére leszállt az éjszaka, és ennek védelme alatt a rómaiak Bethoronba menekültek, a zsidók pedig körös-körül minden alkalmas pontot megszálltak, hogy az ellenség elvonulását ellenőrizzék.

Mikor Cestius látta, hogy nyíltan visszavonulnia lehetetlen, elhatározta, hogy titokban menekül. Tehát kiválogatta mintegy 400 legvitézebb katonáját, és felállította őket a táborsáncon, azzal a paranccsal, hogy a tábori őrsök szokott jelszavait kiáltozzák, s ezzel azt a látszatot keltsék a zsidók előtt, mintha a csapatok még teljes létszámban itt volnának. Maga hadserege többi részével észrevétlenül 30 stadionnyira tovább vonult. Mikor reggel a zsidók látták, hogy a római tábor üres, megtámadták a 400 katonát, akik félrevezették őket, pillanatok alatt valamennyit lelövöldözték, és utána eredtek Cestiusnak. Ez azonban az éjszaka folyamán jócskán egérutat nyert, és oly erőltetett (203) menetben haladt nappal is, hogy a katonák riadalmukban és rémületükben az ostromtornyokat és hajítógépeket, valamint az egyéb hadigépek javarészét otthagyták; ezeket most a zsidók elzsákmányolták, és később a rómaiak ellen felhasználták. A zsidók egészen Antipatrisig kergették a rómaiakat, de mikor itt nyomukat vesztették, megkezdték a visszavonulást; magukkal vitték az ostromgépeket, kifosztották a hullákat,

összegyűjtötték a szerteszét heverő zsákmányt, és diadalmi indulók éneklése közben bevonultak a városba. Maguk alig néhány embert vesztettek, a rómaiak és szövetségeseik közül azonban 5300 gyalogos és 380 lovas elesett. Ez történt dios hónap 8-án, Nero uralkodásának 12. évében.

Huszadik fejezet

Cestius jelentést tesz Nerónak. A damaskosi zsidók lemészárlása.
A jeruzsálemi hatóságok Josephust, ennek a műnek a szerzőjét, parancsnokká nevezik ki

Cestius veresége után sok tekintélyes zsidó elhagyta a várost; mintha süllyedő hajóról menekült volna. Egyebek közt elmenekült Kostobaros és testvére, Saul, Jákim fiával. Philipposszal, Agrippa ezredesével, és a városból Cestiushoz mentek. Bizonyos Antipas azonban, aki az említettekkel együtt szenvedte végig az ostromot a királyi palotában, szégyellte a menekülést, és később, mint majd elmondom, a lázadók meg is ölték. Cestius most Sault és kísérőit saját kérésükre Achaiába küldte Neróhoz, egyrészt azért, hogy jelentést tegyen szorult helyzetéről, másrészt, hogy a háború kitöréséért Florusra hárítsa a felelősséget. Mert abban reménykedett, hogy ha sikerül Nerót haragra ingerelnie Florus ellen, csökkenti azt a veszélyt, amely őt magát fenyegeti.

Eközben a damaskosiak értesültek a rómaiak vereségéről, és legsürgősebb dolguk volt a városban élő zsidókat legyilkolni. És mint ahogy egyszer már puszta gyanú alapján összeterelték őket a tornacsarnokba, most is úgy gondolkoztak, hogy ezen a (204) módon lehet legkönnyebben elbánni velük. Csak a saját feleségüktől tartottak, mert kevés kivétellel mind áttértek a zsidó vallásra. Tehát mindenképpen igyekeztek a tervet titokban tartani az asszonyok előtt; rajtaütésszerűen támadták meg a szűk helyen összezsúfolt, teljesen fegyvertelen zsidókat, és mind a tízezret egy óra lefogása alatt lemészárolták; ők maguk egyetlen embert sem vesztettek.

Miután a Cestiust üldöző vezérek visszatértek Jeruzsálembe, részben erőszakkal, részben szépszóval megnyerték maguknak a rómaiak még ott levő híveit, aztán gyűlést tartottak a templomban, hogy a háborúra parancsnokokat nevezzenek ki. A város főparancsnokául Josephust, Górion fiát, és Anan főpapot választották; ezeknek különösen kötelességükké tették, hogy a város falait helyreállítsák. De Eleázárt, Simon fiát, ámbár a rómaiaktól szerzett zsákmányt, és a Cestiustól elrabolt közpénztárt, továbbá az állami pénzeket is kezében tartotta, mégsem akarták az államigazgatás élére állítani, mert észrevették, hogy zsarnoki hajlamú, és hívei, a zeloták, úgy viselkedtek, mintha valóságos testőrei volnának. Természetesen nemsokára úgy elbolondította a népet a pénzszűke és Eleázár ezernyi ügyes mesterkedése, hogy hamarosan mindenki vakon engedelmeskedett neki.

Idumaeába más hadvezéreket neveztek ki, mégpedig Jésust, Sapphiasnak, az egyik főpapnak a fiát, és Eleázárt, Ananiás főpap fiát, és parancsnokságuk alá rendelték Idumaea eddigi parancsnokát, Nigert, akit Peraitésnek neveznek azért, mert a Jordánon túli Peraiából származik. Az ország többi tartományáról is gondoskodtak: Jerikóba Josephust, Simon fiát küldték ki parancsnokul, Peraiába Manasszét, Thamna toparchiába az esszénus Joannést, akinek még ezenfelül Lydda, Joppé és Ammaus városokat is hatáskörébe utalták. Gophna és Akrabatta kerületek parancsnokságát Ananiás fia, Joannés kapta meg; a két Galilea parancsnokául Josephust, Mátyás fiát nevezték ki; kerületéhez hozzácsatolták az egész környék legerősebb városát, Gamalát is.

Ezután mindegyik parancsnok a maga tehetsége és hajlandósága szerint kormányozta a rábízott területet. Josephusnak, mihelyt Galileába érkezett, legelső gondja volt, hogy megnyerje (205) magának a bennszülöttek hajlandóságát, abban a meggyőződésben, hogy így legkönnyebben

célhoz érhet, még akkor is, ha egyébként nem lesz szerencséje. Ezenfelül világosan látta, hogy kétségtelenül úgy nyerheti meg magának a legbefolyásosabb galileaiakat, ha osztozik velük a hatalmon, és másrészt az egész nép hűsége felől biztos lehet, ha a legfontosabb rendelkezéseket bennszülött és népszerű emberek útján adatja ki. Ezért a nép véneiből kiválogatta a 70 legbölcsebb férfiút, és ezeket megtette egész Galilea legfelsőbb hatóságának; az egyes városokba pedig két bírót nevezett ki a jelentéktelen perek eldöntésére, viszont a fontos peres ügyeket és bűnügyeket fenntartotta magának és a hetvenes tanácsnak.

Miután az egyes városok jogi viszonyait így elrendezte, gondoskodott a külső biztonságról is, és mivel előre látta, hogy a rómaiak betörnek Galileába, az alkalmas helyeket megerősítette. Ezek voltak: Jotapata, Bersabe, Selamin, Kapharekchó, Jopha, Sigóph, az Itabyrion nevű hegy, Taricheai és Tiberias. Továbbá megerősítette a Genezaret-tó partján levő barlangokat az úgynevezett alsó-galileai tartományban, Felső-Galileában pedig az Achabare nevű sziklát, Seph, Jamnit és Meróth helységeket. Gaulanitisben megerősítette Seleukeia Sógáné és Gamala várakat. A sepphórisiaknak kötelességükké tette, hogy maguk építsék fel falaikat, mivel bőven volt pénzük, és megállapította, hogy különösebb biztatás nélkül is készek a háborúra. Gischala városát Josephus parancsára saját tervei szerint ugyanígy megerősítette Joannés, Levi fia; a többi erődítés munkálatánál Josephus maga is közreműködött szóval és tettel. Ezenfelül Galileában 100 000 főnyinél nagyobb hadsereget toborzott, csupa fiatalembert; ezeket mindenféle régi fegyverrel szerelte fel, amit éppen elő tudott keríteni.

Tudta, hogy a római hatalom titka elsősorban a fegyelem és az állandó fegyvergyakorlat, de a kiképzést, mivel nem volt rá ideje, mellőzte; de azt is tudta, hogy a katonai fegyelem annál keményebb, minél több a tiszt, tehát római mintára tagozta hadseregét, és sok tisztet nevezett ki. A katonákat kisebb-nagyobb egységekbe osztotta, és ezeknek élére tizedeseket, századosokat, ezredeseket állított, ezek fölé pedig a nagyobb csapategységek (206) parancsnokait. Azután megtanította őket a jelszó továbbadására, a támadást és visszavonulást jelző kürtjelekre, az előnyomulásra és a szárnyak átkaroló mozdulataira; megmagyarázta nekik, hogyan kell pihent erőkkel támogatni a szorongatott csapatrészt, és kitartani a bajba jutott bajtársakkal. Szüntelenül tanította őket, hogyan kell szert tenni lélekjelenlétre és testi edzettségre; különösen pedig igyekezett a harci szellemet felébreszteni bennük azzal, hogy minden alkalommal mintául állította eléjük a rómaiak fegyelmezettségét, és figyelmeztette őket, hogy olyan katonákkal kell majd mérkőzniök, akik testi edzettségük és bátorságuk révén úgyszólván az egész világ urai lettek. Megmondta, hogy már az ellenségeskedések megkezdése előtt azzal próbálja ki fegyelmezettségüket, hogy leszoknak-e eddigi bűneikről éspedig a lopásról, fosztogatásról és rablásról, hogy nem csalják meg honfitársaikat, és nem igyekeznek nyerészkedni felebarátaik rovására. Mert azok a háborúk a legsikeresebbek, amelyekbe a harcosok nyugodt lelkiismerettel mennek; azoknak azonban, akik természetüknél fogva gonoszak, nem csupán a támadó ellenség, hanem Isten ellen is kell harcolniok.

Szüntelenül efféle figyelmeztetéseket intézett hozzájuk. Ily módon 60 000 főnyi harcedzett gyalogsága és 350 főnyi lovassága volt, és ezeken a csapatokon kívül, amelyekbe minden reményét vetette, még körülbelül 4500 zsoldos állt parancsnoksága alatt; testőrségét 600 válogatott harcos alkotta. A zsoldosok kivételével egész hadseregét minden nehézség nélkül eltartották a városok; mert minden város a besorozottaknak csak a felét küldte katonai szolgálatra, a többieket visszatartották arra a célra, hogy harctéri szolgálatot teljesítő honfitársaiknak élelmiszert szállítsanak: szóval amazokat katonáskodásra, emezeket munkára osztották be, és viszontszolgálatul a katonák megvédelmezték azokat, akik az élelmiszereket szállították. (207)

Huszonegyedik fejezet

Gischalai János viszálykodása Josephusszal Josephus galileai működése

Miután Josephus Galileában megtette ezeket az intézkedéseket, halálos ellensége támadt bizonyos Gischalai János, Levi fia személyében; agyafúrt és alattomos ember volt ez, elvetemültség dolgában nem akadt párja. Eleinte szegény ember volt, és pénztelensége miatt sokáig nem tudott gonoszsága sem kibontakozni. De mindig készen volt a hazudozásra, és mesteri módon tudta elhitetni hazugságait. A csalást erénynek tartotta, és legjobb barátait is szívesen megcsalta. Felebaráti szeretetet színlelt, de a haszon reményében kegyetlenül gyilkolt; nagyravágyó terveit aljas gaztettek árán akarta megvalósítani. Tulajdonképpen magányos rabló volt, de nemsokára néhány magafajta elszánt cimborája akadt, s ezeknek á száma idővel szaporodott. Egyébként legfőbb gondja volt, hogy gyenge ember ne legyen a bandájában; csak olyan embereket vett fel, akik izmos testükkel, elszántságukkal és haditapasztalataikkal kitűntek. Így lassanként 400 főnyi csapatot toborzott, javarészt Tyros környékéről és az ottani falvakba való szökevényekből. Ezekkel végig fosztogatta egész Galileát, és a népet, amelyet a közelgő háború úgyis megrémített, még nagyobb izgalomba hajszolta.

Már fővezér akart lenni, sőt még annál is több, de a pénztelenség egyelőre megbénította. Amint észrevette, hogy Josephusnak tetszik buzgólkodása, mindjárt rá tudta venni, hogy őt bízza meg szülővárosa falainak felépítésével; erre a célra a város gazdag polgáraitól nagy összegeket zsarolt ki. Aztán elképesztően ravasz fondorlattal elkezdte hangoztatni, hogy a syriai zsidókat meg akarja óvni annak az olajnak a használatától, melyet nem törzsrokonaik szállítottak, s ezért engedélyt kért, hogy olajat hozhasson be nekik. Négy attikai drachma értékű tyrosi pénzen négy amphora olajat vásárolt, és ugyanannyiért fél amphora olajat adott el nekik. Galileában nagyon sok olajat termelnek, és éppen abban az évben kitűnő volt az olaj szüret, ő tehát rengeteg olajat szállított, mégpedig mint egyetlen engedélyes, azokra (208) a vidékekre, ahol szűkében voltak az olajnak. Ezzel óriási vagyont keresett, amelyet hamarosan éppen az ellen használt fel, akinek a révén erre a keresetre szert tett. Mivel pedig abban a meggyőződésben élt, hogy ha Josephust megbuktatja, őt bízzák meg a galileai főparancsnoksággal, a bandájabeli rablókat arra utasította, hogy még kíméletlenebbül fosztogassanak, mert ha a tartományban egyszerre több helyen is kitör a lázadás, akkor vagy a segítségükre siető helytartót teheti el láb alól árulás révén, vagy pedig, ha ez békén hagyja a rablókat, megrágalmazhatja őt a lakosok előtt. Továbbá azt a hírt terjesztette, hogy Josephus el akarja árulni a tartományt a rómaiaknak, s ezzel és egyéb ilyen aljasságokkal igyekezett őt megbuktatni.

Ez idő tájt néhány Dabaritta falubeli fiatalember, akik a nagy síkságra vezényelt őrcsapatokba tartoztak, megtámadta Agrippa és Bereniké intézőjét, Ptolemaiost, és elrabolta egész poggyászát, amelyben rengeteg drága ruha sok ezüst ivóedény és 600 arany is volt. Mivel azonban a zsákmányon nem tudtak megosztozni, az egészet bevitték Josephushoz Taricheaiba. Josephus rendreutasította őket, hogy erőszakosan hozzányúltak a királyi személyek tulajdonához, és a zsákmányolt kincset a leggazdagabb taricheai polgárnak, Annaiosnak adta át megőrzésre, azzal a szándékkal, hogy alkalmilag majd visszaadja tulajdonosainak. Ez azonban nagy veszedelmet hozott a fejére. Ugyanis a tettesek felháborodtak azon, hogy nem kapták meg részüket a zsákmányból, de egyúttal átláttak Josephus szándékán, hogy az ő szerzeményükkel a királynak és nővérének akar kedveskedni, tehát aznap éjjel bejárták a falvakat, és mindenütt elhíresztelték, úgyhogy reggelre 100 000 fegyveres ember sereglett össze Josephus ellen. Ez a tömeg Taricheai hippodromában gyülekezett, és dühösen ordítozott: egyesek azt kiabálták, hogy el kell csapni az árulót, mások azt, hogy el kell égetni. János és Jésus, Sapphias fia, aki akkoriban Tiberias parancsnoka volt, még jobban szították a tömeg dühét, viszont Josephus barátai és testőrei ijedtükben, hogy a tömeg megtámadja őket, négy kivételével megszöktek. Maga

Josephus még aludt, mikor már éppen fel akarták gyújtani a házát. De rögtön fölkelt, és ámbár négy megmaradt híve menekülésre nógatta, nem ijedt meg sem a támadó (209) tömegtől, sem magányosságától, hanem felugrott, s kiment a tömeg elé; megszaggatta ruháját, fejére hamut hintett, kezét hátra kulcsolta, és karját a nyakába akasztotta. Megjelenése szánalmat keltett mindazokban, akik még ragaszkodtak hozzá, főképp Taricheai lakosaiban, de a falusiak és környékbeliek, kik bűnösnek tartották, egyre szidalmazták, és követelték, hogy azonnal adja ki a kincset, mert az köztulajdon, és vallja be az áruló megállapodásokat. Külső megjelenéséből arra következtettek, hogy semmit sem tagad, majd, amivel gyanúsítják, és csak azért igyekezett mindezzel szánalmat kelteni, hogy bocsánatot nyerjen. De ez a megalázkodása tulajdonképpen csak cselfogás volt, és azzal a ravasz szándékkal, hogy az ellene fenekedő embereket két pártra szakítsa a vádak dolgában, megígérte, hogy mindent hajlandó bevallani. Miután megadták neki a szót, így beszélt: „Egyáltalán nem volt szándékom ezeket a kincseket elküldeni Agrippának, és nem is akartam megtartani magamnak; mert a ti ellenségeteket sohasem tarthatom barátomnak, és nem tarthatom nyereségnek azt, ami a közösségnek kárára van. Ellenkezőleg: láttam, Taricheai polgárai, hogy várostokat sürgősen meg kell erősíteni, és az építkezésre nincs pénzetek, s mert féltem a tiberiasi néptől és a többi várostól, amelyek irigy módon mindig zsákmányra áhítoznak, elhatároztam, hogy a kincset titokban megőrzöm, hogy az árán fölépítsem falaitokat. Ha nem helyeslitek ezt a szándékomat, akkor azonnal idehozatom a zsákmányolt tárgyakat, és közprédára bocsátom; s ha helytelen volt ez a gondoskodásom, akkor büntessétek meg érte jótevőtöket."

Szavait a taricheai polgárok megéljenezték, de a tiberiasiak és a többiek tovább szitkozódtak és fenyegetőztek. Most a két fél megfeledkezett Josephusról, és egymással vitatkozott. De most már volt pártfogója, mivel Taricheai polgárai a pártjára álltak, körülbelül 40 000-en, és az arra bátorította, hogy bátrabban beszéljen a tömeghez. Mindenekelőtt szemükre lobbantotta elhamarkodott eljárásukat, és kijelentette, hogy az említett pénzen Taricheait erősíti meg, azonban éppen így gondoskodni fog a többi városról is; mert bőven lesz pénzük, ha egységesek az ellenséggel szemben, amely ellen - erre a pénzre szükség (210) van, és nem engedik az ellen uszíttatni magukat, aki ezt a pénzt meg akarja szerezni nekik.

Erre ellenfeleinek nagy tömege, haragosan ugyan, de eltávozott, 2000 fegyveres azonban támadást intézett ellene; fenyegetődzés közben körülfogták azt a házat, amelybe még épp idejében bemenekült. Josephus ezeken is csellel fogott ki: felment a háztetőre, kezével csendet parancsolt, és lekiáltott: nem tudja, mit akarnak, mert úgy összevissza kiabálnak, hogy nem érti a szavukat; de mindent megtesz, amit kívánnak, csak küldjék be néhány emberüket a házba, hogy nyugodtan tárgyaljon velük. Erre a főkolomposok és az elöljárók bementek hozzá. Azonnal bevitette őket a ház legtávolabbi zugába, rájuk záratta az ajtót, és úgy megkorbácsoltatta őket, hogy a beleik is kilógtak. Eközben a tömeg odakint abban a hiszemben várakozott, hogy be-küldött emberei kénytelenek hosszasabban védelmezni ügyüket. Egyszerre csak Josephus kinyitotta a kaput, és az említett embereket tetőtől talpig véresen kibocsátotta. Ez úgy megrémítette a fenyegetődző tömeget, hogy eldobálta fegyvereit, és szerteszét futott.

Ezek az események csak fokozták János gyűlöletét, s hamarosan újabb merényletet eszelt ki Josephus ellen. Éspedig betegség ürügyén írásban kért engedélyt, hogy gyógykezelés céljából használhassa a tiberiasi meleg forrásokat. Josephusnak sejtelme sem volt fondorlatáról, tehát írt a városi hatóságoknak, hogy fogadják szívesen Jánost, és lássák el minden szükségessel. János ezt az engedélyt ki is használta; alig tartózkodott két napig Tiberiasban, máris hozzáfogott tulajdonképpeni célja megvalósításához: részben hamis ürügyekkel, részben megvesztegetéssel *igyekezett* a város lakosait rávenni, hogy elpártoljanak Josephustól. Silas, akit Josephus a város parancsnokául nevezett ki, hamarosan írásban jelentést tett neki az áruló üzelmekről. Josephus a jelentés vétele után még azon az éjszakán gyorsan útrakelt, és hajnalban Tiberias alá érkezett, a nép kivonult üdvözlésére, de János - bár jól tudta, hogy a helytartó csak miatta jött ide - kiküldte egyik bizalmas emberét, s azzal az ürüggyel, hogy gyengélkedik és ágyban fekszik, megüzente,

hogy nem tiszteleghet személyesen. De mikor Josephus a tiberiasiakat (211) összehívta a hippodromba, és meg akarta velük tárgyalni a jelentést, János titokban fegyvereseket küldött ki azzal a paranccsal, hogy Josephust tegyék el láb alól. Az egybegyűlt nép abban a pillanatban, amint észrevette, hogy a fegyveresek már messziről kardot rántottak, azonnal hangos kiáltozásban tört ki. Josephus erre felfigyelt, s mikor látta, hogy már szinte torkán a kés, leugrott a partra - tudniillik egy hat könyök magas dombra állt, hogy a néphez beszéljen -, beugrott az egyik csónakba, és két testőrével kievezett a tó közepére.

Most azonban katonái fegyvert ragadtak, és kivonultak az orgyilkosok ellen. Josephus aggódott, hogy ha polgárháború tör ki, néhány ember gyűlölködésének az egész város áldozatául esik, tehát embereinek megüzente, hogy csak a maguk biztonságára vigyázzanak, de a bűnösöket ne vonják felelősségre, és ne gyilkolják meg. A katonák engedelmeskedtek parancsának, és nyugodtan viselkedtek; a környék népessége azonban összesereglett, mikor hallott az árulásról, és ennek értelmi szerzőjéről, és bosszút akart állni Jánoson, aki azonban gyors futással szülővárosába menekült. Most ezrével tódultak Josephushoz Galilea minden városából fegyveresek, s kijelentették: azért jöttek, hogy közös ellenségük, János ellen harcoljanak, és elégessek a várossal együtt, amely befogadta. Josephus elismeréssel adózott nekik hűségükért, de lehűtötte harci kedvüket, mert ellenségeit ésszel akarta legyőzni, nem pedig meggyilkolni. Miután az egyes városoktól megtudta azoknak a nevét, akik Jánossal együtt pártot ütöttek - a polgárok ugyanis még rokonaikat is készségesen följelentették -, kikiáltói útján megfenyegette őket, hogy akik öt nap alatt nem hagyják ott Jánost, azoknak egész vagyonát prédául veti a katonáknak, s házukat családjukkal együtt felgyújtja. Ezen a réven azonnal 3000 ember hozzá pártolt; ezek meg is jelentek előtte, és letették a fegyvert. János híveinek maradékával, mintegy 2000 syriai szökevénnyel, megint orvtámadásokra adta a fejét, ha már nyílt támadása kudarcot vallott. Titokban követet küldött Jeruzsálembe, hogy Josephust hatalmas had- serege miatt bepanaszolja; megüzente, hogy a helytartó nemsokára mint zsarnok vonul be a fővárosba, ha idejében nem kerítik kézre. Bár a nép erről tudomást szerzett, nem törődött (212) vele; azonban a főemberek és a hatóságok titokban pénzt küldtek Jánosnak, hogy zsoldosokat toborozzon, és haddal vonuljon Josephus ellen; azt is elhatározták, hogy leteszik a főparancsnokságról. De mivel tudták, hogy a határozat egymagában nem elegendő erre, elküldtek 2500 nehézfegyverzetű gyalogost és négy tekintélyes férfiút, akik mind kiváló szónokok voltak; ezek voltak Jóesdros, Nomikos fia, Ananiás, Cádok fia, Simon és Judás, Jonatás fiai; azt a megbízást kapták: hangolják a népet Josephus ellen, és ha ez nem enged, vonják felelősségre cselekedeteiért; ha pedig erőszakkal is meg akarja tartani főparancsnokságát, akkor bánjanak vele úgy, mint ellenséggel. Josephust barátai levélben értesítették a csapat közeledéséről, de az okát nem mondhatták meg, mert az ellenség titokban tartotta tervét. És mivel nem is tett a védelmére intézkedéseket, négy város, Sepphóris, Gabara, Gischala és Tiberias, hamarosan átpártolt az ellenséghez, rövidesen azonban mind a négyet kardcsapás nélkül visszafoglalta, azután pedig csellel kézrekerítette a négy vezért, valamint a legharciasabb katonákat, és visszaküldte Jeruzsálembe. Ott a nép mérhetetlenül fölháborodott ellenük, és kísérőikkel együtt agyonverte volna őket, ha el nem menekülnek.

János annyira félt Josephustól, hogy ki sem mert mozdulni Gischala városából. Egyébként néhány nap múlva Tiberias megint elpártolt, miután a város lakosai Agrippa királyt hívták segítségül. Ez azonban a megadott időpontban nem érkezett meg, és mivel éppen azon a napon néhány római lovas mutatkozott a városban, a polgárok kihirdették, hogy Josephust kitiltották a városból. Elpártolásukat azonnal jelentették Taricheaiba; Josephus azonban úgyszólván minden katonáját elküldte élelmiszerért, s egymaga nem akart kivonulni a pártütők ellen, de ott sem akart maradni, ahol volt, mert a királyi csapatok, míg ő késlekedik, elérhették volna a várost; másnap pedig, vagyis szombaton, munkaszünet volt, tehát úgysem foghatott semmihez. Ezért elhatározta, hogy csellel túljár a pártütők eszén: bezáratta Taricheai kapuit, hogy senki se árulhassa el a tervét annak, aki ellen irányult, és összeszedett a tóról minden csónakot. Összesen 230 ilyen bárka volt és egy-egy bárkában (213) mindössze négy evezős; ezekkel

gyorsan Tiberias alá evezett. Megparancsolta, hogy a hajók evezzenek ki a tó közepére, messze a várostól, ahonnan nem lehet látni, hogy üresek, maga pedig mindössze hét fegyveres testőrrel közelebb evezett a városhoz. Alighogy ellenségei megpillantották, még most is szidalmazták a falakról, de mihelyt meglátták a hajókat, azt hitték, hogy mind tele van katonasággal, tehát rémületükben eldobálták fegyvereiket, könyörgők módjára olajfaágakat lengettek, és kérték, hogy kímélje meg a várost.

Josephus kemény szavakkal megfenyegette őket, és szemükre lobbantotta, hogy ők, akik elsőkül szervezkedtek a háborúra a rómaiak ellen, most polgárháborúban emésztik erőiket, s ezzel nagy szolgálatot tesznek az ellenségnek. Szemükre lobbantotta azt is, hogy azt az embert, aki biztonságukról gondoskodik, el akarják tenni láb alól, és nem átallották kizárni városukból éppen azt, aki falaikat felépítette. Végül kijelentette, hogy hajlandó fogadni azokat, akik elé járulnak előadni mentségüket, és kezeskednek a város hűségéért. Erre hamarosan lejött a partra a 10 legtekintélyesebb tiberiasi polgár. Josephus betessékelte őket az egyik bárkába, amely kievezett velük a nyílt vízre; azután magához rendelte a tanács 50 legtekintélyesebb tagját, mintha tőlük is ki akarná venni a hűségesküt. És egyre újabb és újabb ürügyeket eszelt ki, hogy a város minél több lakosát magához csalogassa, mintha egyezséget akarna kötni velük. Mikor megteltek a hajók, kiadta a parancsot az evezősöknek, hogy a lehető leggyorsabban evezzenek Taricheaiba, és ezeket az embereket vessék ott börtönbe; mindaddig, míg végül a 600 főnyi tanács és a köznépből is mintegy 2000 ember hatalmába került; ezeket a bárkákon mind Taricheaiba szállíttatta.

A többiek most hangos kiáltozással megneveztek bizonyos Kleitost, mint a pártütés értelmi szerzőjét, és azt a kérést intézték Josephushoz, hogy ezen az emberen töltse ki haragját. Azonban Josephus feltette magában, hogy senkit sem végeztet ki, tehát egyik testőrének, Levinek parancsot adott, hogy vágja le Kleitos kezét. De a testőr megijedt az ellenség nagy tömegétől, hogy nem mert egyedül közéjük menni. Mikor Kleitos látta, hogy Josephus felháborodásában beszállt az egyik bárkába, és (214) közeledett a parthoz, hogy végrehajtsa a büntetést, könyörögni kezdett, hogy legalább az egyik kezét hagyja meg. Josephus teljesítette kérését, azzal a feltétellel, hogy a másik kezét maga vágja le. Kleitos jobbkezével kirántotta kardját, és levágta balkezét, annyira félt Josephustól. Így foglalta el Josephus üres hajókkal és a hét katonával Tiberiast, és a várost megint megnyerte magának. Néhány nappal később elfoglalta Gischalát, amely Sepphórisszal együtt elpártolt, és katonáinak szabad rablást engedélyezett. Egyébként mindent, amit a zsákmányból össze tudott szedni, visszaadott a város polgárainak, ugyancsak a sepphórisiaknak is; mert a szabad rablást, miután meghódította őket, csak figyelmeztetésnek szánta, és azzal, hogy visszaadta tulajdonukat, megint megnyerte hajlandóságukat.

Huszonkettedik fejezet

A zsidók hadikészületei. Simon, Giórás fia, rablóbandát szervez

Ezzel a galileai forrongás véget ért. És most, hogy a belső viszálykodás elpihent, hozzáfogtak a hadikészülődéshez a rómaiak ellen. Jeruzsálemben Anan főpap és azok a főemberek, akik nem voltak római érzelműek, helyreállították a falakat és sok hadigépet készítettek. Városszerte lövedékeket és harci felszerelést kovácsoltak; csoportonként, tervszerűen foglalkoztak a fiatalemberek fegyvergyakorlatokkal, és az egész várost tomboló zaj verte fel. De ez kimondhatatlanul lehangolta a békés polgárokat, és sokan, következő szenvedéseik előérzetében, hangos jajveszékelésben törtek ki. Jósjelek is mutatkoztak, amelyeket a lakosság nyugodtabb része baljóslatúaknak tartott, azok ellenben, akik háborúra uszítottak, mindent tetszésük szerint magyaráztak. Mielőtt még a rómaiak felvonultak, Jeruzsálem máris olyan volt, mint valami halálra szánt város. Anan szerette volna a hadikészülődést rövid időre

félbeszakítani, hogy a lázadók és az őrjöngő zelóták figyelmét a közjóra irányítsa, de (215) engednie kellett az erőszaknak. Később majd elmondom, hogy mi lett a sorsa.

Akrabatta toparchiában, Simon, Giórás fia, megszervezte a lázadásokat, és rablásra adta a fejét; nemcsak hogy fosztogatta a gazdagok házait, hanem őket magukat is megkínoztatta. Már most megmutatkoztak későbbi zsarnokoskodásának jelei. Anan és a hatóságok csapatokat küldtek ellene, de ő cimboráival Masadába menekült a rablókhoz, s Anan és a többi ellenfele bukásáig ott is maradt. Ez alatt az idő alatt részt vett a banditák idumaeai portyázásában. Az idumaeai hatóságok a rengeteg gyilkosság és a folytonos rablás miatt kénytelenek voltak hadsereget gyűjteni és helyőrségekkel megrakni a falvakat. Ez volt akkor a helyzet Judaeában. (216)

III. könyv

Első fejezet

Nero kinevezi Vespasianust a zsidó háború fővezérévé

Midőn Nero értesült a sorozatos judaeai szerencsétlenségekről, természetesen megdöbbent, és elfogta a félelem; de látszatra megőrizte fölényét, és felháborodásában kijelentette, hogy a történtek nem annyira az ellenség bátorságának, mint inkább a vezérek mulasztásainak következményei. Azzal áltatta magát, hogy uralkodóhoz méltatlan keseregni a vereségeken és bármiféle szerencsétlenségben csüggedést mutatni, de nyugtalansága elárulta, hogy gondok emésztik.

Miközben tehát fontolgatta, hogy kire bízza a forrongó Keletet, aki majd megfenyegeti a zsidókat elpártolásukért, és megnyugtatja a szomszéd népeket, amelyeket szintén megmételyezett a lázadás szelleme, megállapította, hogy csak Vespasianus tud megbirkózni ezzel a feladattal, és csak ő alkalmas arra, hogy vállalja ilyen nagyjelentőségű háború fővezérségét. Hiszen olyan ember volt, aki fiatal kora óta hadiszolgálatban nőtt fel és őszült meg; ő hódította vissza régebben Nyugatot, amelyet a germánok felkavartak, ő hódította meg fegyverrel az addig ismeretlen Britanniát, és ezzel Nero atyjának, Claudiusnak olyan diadalt szerzett, amelyért annak idején a kisujját sem kellett megmozgatnia.

De nemcsak ezért tartotta Nero különösen alkalmasnak erre a feladatra; mellette szólt meglett kora, gazdag haditapasztalata, továbbá fiai, akik mintegy kezesei az ő hűségének, és tehetséges segítőtársai lehetnek apjuk bölcs hadvezetésének; s talán az is, hogy az Isten már így végzett a birodalomról; tehát kinevezte őt a syriai haderők főparancsnokának, miután előbb, mintegy serkentésül, de mindenesetre kényszerűségből, (217) mindenféle módon kedveskedett neki, s barátságos bánásmóddal igyekezett megnyerni magának. Vespasianus tehát Achaiából, ahol Nero társaságában tartózkodott, elküldte fiát, Titust Alexandriába, hogy hozza magával onnan az 5. és 10. légiót, maga pedig átkelt a Helléspontoson, és szárazföldi úton megérkezett Syriába, ahol összevonta a római haderőket és a szomszédos királyok nagyszámú segédcsapatait.

Második fejezet

A zsidók veresége Askalónnál. Vespasianus Ptolemaisba vonul

A zsidók Cestius veresége után váratlan sikerüktől vérszemet kaptak, és nem bírták türtőztetni harci kedvüket; mintha csak szerencséjük hajszolta volna őket, egyre szélesebb területekre akarták kiterjeszteni a háborút: Ezért haladéktalanul összesereglett minden fegyverforgató ember, és megindult Askalón ellen. Ez régi város, Jeruzsálemtől 520 stadionnyira, és a zsidók már régen gyűlölték, ezért választották most is támadásuk első céljául. A hadivállalkozás vezérei kiváló testi erejű és tehetséges férfiúk voltak: a peraiai Niger, a babiloni Silas és az esszénus Joannés. Askalón ugyan erős vár volt, de nem volt benne helyőrség: mindössze egy zászlóalj gyalogság és egyetlen lovasosztály állomásozott benne, Antonius parancsnoksága alatt.

A zsidók elkeseredésükben olyan erőltetett menetben jöttek, hogy egyszerre csak ott termettek a város előtt, mintha a föld alól bukkantak volna elő. De Antonius, aki értesült arról a szándékukról, hogy meg akarják támadni Askalónt, máris kivezényelte lovasságát, és egyáltalán

nem ijedt meg az ellenség túlerejétől és bátorságától; mindjárt első támadását feltartóztatta, és visszaverte azokat, akik meg akarták rohamozni a falakat. A zsidókat - akik nem tudtak harcedzett katonák ellen harcolni, gyalogszerrel lovasság ellen, rendetlen csapatokban zárt hadrendek ellen, hamarjában összekapkodott (218) nehézfegyverzetű harcosok ellen - inkább a düh, mint a higgadt megfontolás vezette, és olyan katonák, akik fegyelmezetten egyetlen intésre végrehajtottak minden parancsot, könnyűszerrel megverték őket. Mert mihelyt első hadrendjeik felbomlottak, és a lovasság elől megfutamodtak, beleütköztek azokba, akik mögöttük a falakat rohamozták, tehát egymást sebesítették meg, úgyhogy végre az egész sereg meghátrált a lovas támadás elől, és szétszóródott a síkságon. Széles volt ez a síkság, a lovasság könnyen mozoghatott rajta, úgyhogy a rómaiak ezen a rendkívül alkalmas terepen a legtöbb zsidót leméészárolhatták. Ugyanis elébük kerültek a menekülőknek, aztán ellenük fordultak, s azokat, akik menekülés közben megint összeverődtek, szétszórták és halomra öldösték. Mások minden oldalról körülfogtak egyes zsidó csoportokat, összeszorították és könnyűszerrel lelöväldözték őket. A zsidók éppen nagy tömegük miatt tehetetlenek voltak, mert teljesen elvesztették a fejüket, a rómaiakban azonban, bár aránytalanul kevesebben voltak, hadiszerencséjük olyan érzést keltett, mintha túlerőben volnának. Mivel az egyik fél szégyellte a gyors megfutamodást, és valami kedvező fordulat reményében szembeszállt balsorsával, a rómaiak pedig fenékig ki akarták használni győzelmüket, a csatározás egészen estig elhúzódott. Végezetül 10 000 zsidó holtteste maradt a csatatéren, köztük két vezér, Joannés és Silas, a többiek pedig, javarészt sebesülten, az életben maradt Nigerrel egy Sallis nevű idumaeai városkába menekültek. Ebben az ütközetben a rómaiaknak mindössze néhány sebesültjük volt.

De ez az irtózatos vereség sem tudta megtörni a zsidók elbizakodottságát, hanem a balszerencse csak fokozta elszántságukat; a lábaiknál heverő rengeteg hullával sem törődtek, hanem régebbi sikereik annyira elvakították őket, hogy úgyszólván belerohantak az újabb vereségbe. Meg sem várták, hogy a sebeik begyógyuljanak, s máris haladéktalanul összegyűjtötték egész seregüket, hogy még nagyobb tömeggel és még elkeseredettebb dühvel újabb támadásra induljanak Askalón ellen. De hadi tapasztalatlanságukkal és egyéb katonai hibáikkal együtt előbbi balsorsuk is elkísérte őket. Mivel ugyanis Antonius előbb megszállta a szorosokat, váratlanul csapdába estek, s mielőtt még (219) csatarendbe állhattak volna, körülfogták őket a lovasok, úgyhogy megint több mint 8000 embert vesztettek. A többiek mind megfutamodtak, köztük Niger is, aki visszavonulás közben még nem egy vakmerő hőstettet hajtott végre. Az ellenség azonban sarkukban volt, és beszorította őket Bezedel falu megerősített bástyatornyába. Antonius katonái, hogy a szinte bevehetetlen torony ne tartóztassa fel őket, és hogy ne szalasszák el az ellenség vezérét és egyúttal legvitézebb harcosát, a tornyot alulról felgyújtották. Alighogy a tűz elpusztította a tornyot, a rómaiak örömujjongással tovább vonultak, abban a hiszemben, hogy Niger is ott pusztult a lángokban. Ez azonban leugrott a toronyból, s megbújt az egyik rejtett földalatti folyosóban, ahonnan három nap múlva - mikor övéi jajveszékelve keresték, hogy eltemessék - kiáltozással jelt adott, hogy él. Megjelenése nem remélt örömre hangolta a zsidókat; meg voltak győződve róla, hogy az isteni gondviselés tartotta meg nekik vezérül a későbbi harcokra.

Vespasianus tehát Antiochiában, Syria fővárosában - amely nagyság és gazdagság tekintetében kétségtelenül harmadik városa a római világbirodalomnak - átvette a hadsereg főparancsnokságát, és egyesült Agrippa királlyal, aki egész hadereje élén ott várakozott rá; azután pedig Ptolemaisba sietett. Ebben a városban eléje járultak a galileai Sepphóris város békés polgárai, akik - miután mérlegelték a maguk értékeit és a rómaiak hatalmát - már Vespasianus megérkezése előtt egyezséget kötöttek Cestius Gallusszal, és helyőrségeket fogadtak be. Most hódolattal fogadták a hadvezért, és megígérték, hogy részt vesznek a harcban honfitársaik ellen. Kérésükre Vespasianus lovas és gyalogos helyőrséget engedélyezett nekik, akkorát, amekkora megítélése szerint elegendő volt arra, hogy helytálljon a lázongó zsidók esetleges támadásainak; mert Sepphóris elvesztését a következő háború szempontjából nagyon

veszedelmesnek tartotta volna, mivel Galilea legnagyobb városa volt, szinte bevehetetlen természetes erősség, és az egész nép fellegvára lehetett volna. (220)

Harmadik fejezet
Galilea, Samaria és Judaea leírása

Két Galilea van: az úgynevezett Felső- és Alsó-Galilea. Határai Fönícia és Syria, nyugaton Ptolemais és környéke, valamint a Karmel, amely egykor galileai hegy volt, most pedig tyrosi; ennek tövében van Gaba, a „lovas város"; azért nevezik így, mert Herodes király itt telepítette le a kiszolgált lovaskatonákat. Dél határa Samaria és Skythopolis mellett húzódik a Jordán-folyóig. Keleten Hippos és Gadara tartomány határolja, továbbá Gaulanitis és Agrippa országa; északi szomszédja Tyros és környéke. Az úgynevezett Alsó-Galilea hosszában Tiberiastól Zabulonig húzódik, a ptolemaisi tengerpart közelében, szélességében pedig Xaloth falutól, a nagy síkságon, egészen Bersabéig; Felső-Galilea szélességében innen egészen a tyrosi határon fekvő Baka faluig terjed, hosszúságban Thella jordánparti falutól egészen Méróthig.

Ámbár mind a két országrész igen kis terjedelmű, és környékük általában nem zsidó, a galileaiak minden ellenséges támadást visszavertek, mert fiatal koruk óta edzették magukat a harcra. Férfiai mindig kitűntek bátorságukkal, és az országban mindig szép számmal akadtak belőlük. Földje kövér, és legelője dús, bőségesen megterem rajta minden néven nevezendő fa, és oly termékeny, hogy a leglustább földművest is munkára serkenti. Ezért van az, hogy a lakosok az egész ország földjét megművelik, egyetlen részecskéje sem hever ugaron. Ugyanezért van olyan sok városa is, és termékenysége miatt még a falvak lakossága is mindenütt oly sűrű, hogy a legkisebb falunak is 1500 léleknél több lakosa van.

Egyáltalán, ha Galilea kisebb is, mint Peraia, sokkal jelentősebb, mert egész területét megművelik, és még páratlanul termékeny is; viszont Peraia ugyan nagyobb, de javarészt ritka a lakossága, zord, és nem alkalmas finomabb növények termesztésére. Mindazonáltal a kevésbé zord és termékenyebb területsávokon és a mindenféle fákkal beültetett síkságokon javarészt olajfát, szőlőt és pálmát termesztenek; ezt a területet hegyi (221) patakok, s ha ezeket a szél kiszárítja, állandóan folydogáló források bőségesen öntözik. Peraia hosszában Machairostól Pelláig terjed, szélességében Philadelphiától a Jordánig, mégpedig úgy, hogy Pella az északi, a Jordán pedig a nyugati határa; délen Moáb, keleten Arábia, Essebon, Philadelphia területe és Gerasa a szomszédja.

Samaritis Judaea és Galilea között terül el. Ginaia falunál kezdődik a nagy síkságon, s egészen Akrabatta toparchiáig terjed. Természeti jellege éppen olyan, mint Judaeáé; tudniillik mind a kettőben sok a hegy és a síkság, mindkettő könnyen megművelhető, termékeny, teli van fákkal, s rengeteg a vad és nemes gyümölcs. Természetes vízhálózata szegényes, de annál. több az eső. Folyói mind édesvízűek, és legelői oly kövérek, hogy a jószág jóval több tejet ad itt, mint máshol. Értékének és termékenységének legjobb bizonyítéka, hogy mindkét tartományban rendkívül sűrű a népesség.

Samaria és Judaea határán fekszik Anuath Borkeios falu: ez a határhelysége Judaeának észak felé, viszont hosszában a tartomány déli részét az az arab határszéli falu jelzi, amelyet az ottani zsidók Jardasnak neveznek. Szélességében a Jordán-folyótól Joppéig terjed. Judaea kellős közepén fekszik Jeruzsálem, éppen ezért némelyek ezt a várost igen találóan az ország köldökének nevezték. Egyébként Judaea nem nélkülözi a tenger előnyeit sem, mert tengerpartja egész Ptolemaisig húzódik. Az ország 11 kerületre oszlik, ezeken Jeruzsálem uralkodik, mint királyi székváros: úgy emelkedik a környező ország fölé, mint a fej a test fölé. A további város

megoszlik az egyes toparchiák között; ezek: Gophna, Akrabatta, Thamna, Lydda, Ammaus, Pella, Idumaea, Engaddi, Héródeion és Jerikó. Kerületi városok még Jamnia és Joppé, végül ide tartozik Gamala, Gaulanitis, Batanaia és Trachónitis toparchia, ezek azonban egyúttal Agrippa király területének is részei. Agrippa területe a Libanon-hegységnél és a Jordán forrásainál kezdődik, és szélességben a Tiberis-tóig, hosszúságban pedig Arpha falutól Juliasig terjed. Lakossága zsidó és syriai keverék. Ennyit Judaeáról és környékéről. (222)

Negyedik fejezet

Josephus megtámadja Sepphórist. Titus Ptolemaisba érkezik

Azok a csapatok, amelyeket Vespasianus a sepphórisiaknak segítségül küldött - 1000 lovas és 6000 gyalogos - Piacidus parancsnoksága alatt, első táborukat a nagy síkságon ütötték fel, aztán ketté oszlottak: a gyalogság a városba került helyőrségnek, a lovasság a táborban maradt. Egyébként mind a két csoport szüntelen kirohanásokat és portyázásokat folytatott a környéken, és ezzel Josephusnak és katonáinak, ámbár ezek nyugodtan viselkedtek, nagy károkat okoztak, a város egész környékét kifosztották, és a lakosokat, ha kimerészkedtek, visszakergették. Josephus mégis megtámadta a várost, s remélte, hogy el is foglalja. Mielőtt elpártolt volna a galileaiaktól, ő maga erősítette meg, úgyhogy még a rómaiak is csak nehezen tudták volna bevenni; de éppen ezért hiúsult meg reménye: mert sem fegyverrel nem tudta legyőzni, sem pedig szép szóval nem tudta megnyerni magának a sepphórisiakat; viszont látnia kellett, hogy az ellenség annál féktelenebbül garázdálkodik á tartományban. Ugyanis a rómaiak, felháborodásukban támadása miatt, éjjel-nappal szüntelenül pusztították a földeket, a falusi lakosságnak mindenét elrabolták, a fegyverfogható embereket lekaszabolták, a gyengébbeket pedig eladták rabszolgának. A tűz és vér hulláma árasztotta el egész Galileát, és minden néven nevezendő nyomorúságot és csapást végig kellett szenvednie, mert az üldözöttek csak azokban a városokban találhattak menedéket, amelyeket Josephus megerősített.

Közben azonban Titus gyorsabban átkelt Achaiából Alexandriába, mint ahogy ilyen téli időben várható volt, és átvette azt a hadsereget, amelyet onnan magával kellett hoznia. Gyorsított menetben hamarosan Ptolemaisba ért; ott találkozott atyjával, és azt a két kiváló légiót, amelyeket magával hozott, tudniillik, az 5. és 10. légiót egyesítette a 15.-kel, amelyet Vespasianus vezényelt. Ehhez a haderőhöz járult még 18 zászlóalj, ezenfelül megérkezett Kaisareiából 5 zászlóalj egy lovas osztállyal, valamint még 5, syriai lovasokból álló zászlóalj; 10 (223) zászlóaljnak 1000-1000, a többi 13-nak egyenként 600 gyalogos, a lovas osztályoknak egyenként 120 főnyi volt a létszámuk. Ezenfelül a királyok is hatalmas seregeket gyűjtöttek: Antiochos, Agrippa és Soaimos egyenként körülbelül 2000 gyalogos íjászt és 1000 lovast állítottak ki, az arab Malchos 1000 lovast és 5000 gyalogost küldött, javarészt íjászokat, úgyhogy az egész hadsereg a királyi csapatokkal együtt mintegy 60 000 főnyi gyalogságból és lovasságból állt. Ebbe nem számítottam be a nagy-létszámú szállító csapatokat, ámbár különleges katonai kiképzésüknél fogva ezek is bízvást a harcoló csapatokhoz számíthatók. Ugyanis békében ezek a segédszolgálatosok éppen úgy gyakorlatoznak, mint a harcosok, osztoznak velük a háború minden megpróbáltatásában, és kiképzés és testi erő dolgában legfeljebb a harcosok különbek náluk.

Ötödik fejezet
A római hadsereg és a tábor

Ha már abból is meg lehet ítélni a rómaiak okosságát, hogy rabszolgáik seregét nem csupán mindennapi szolgálatokra használják, hanem a háborúra is kiképzik, akkor hadiszervezetük vizsgálata mutatja meg igazán, hogy óriási birodalmukat csak a maguk vitézségének köszönhetik, és nem a szerencse ajándékának. Mert a fegyvergyakorlatot nem a háború kitörésekor kezdik, és nemcsak akkor látnak munkához, ha itt a veszedelem, hogy aztán, mikor a béke beköszöntött, megint mindent abbahagyjanak, hanem úgy élnek, mintha fegyverben születtek és nőttek volna fel, folyton gyakorolják magukat a fegyverforgatásban, és nem várnak addig, amíg fegyverre kerül a sor. Fegyvergyakorlataik semmiben sem különböznek az igazi harctól, és minden katona köteles oly buzgón teljesíteni szolgálatát, mintha háború volna. Ezért van az, hogy a csatát könnyen vállalják; mert sem zűrzavar nem boríthatja fel megszokott csatarendjüket, sem félelem nem hozhatja ki őket sodrukból, sem (224) megerőltetés nem tudja kimeríteni. Ezért mindig bizonyos, hogy legyőzik azokat, akik ebben a tekintetben nem érnek fel velük. Fegyvergyakorlataikat találóan lehetne vértelen csatáknak, csatáikat pedig véres fegyvergyakorlatoknak nevezni. Az ellenség rajtaütéssel sem boldogul ellenük; mert mihelyt behatolnak az ellenséges országba, előbb nem bocsátkoznak ütközetbe, csak ha már elkészült megerősített táboruk. Nem találomra ütnek tábort, nem is akármilyen alakú a táboruk, nem is összevissza dolgoznak rajta valamennyien. Ellenkezőleg, először is elegyengetik a földet, ha hepehupás, aztán pedig pontos négyszöget tűznek ki a tábor helyéül, s végül a mesteremberek serege a megfelelő szerszámokkal munkához lát.

A tábor belső területét a sátrak foglalják el; kívülről olyan, mintha fal venné körül, amelyen szabályos távolságban tornyok emelkednek. A tornyok közti szakaszokon állnak a hajítógépek, catapulták, ballisták és a kődobálógépek, éspedig mind lövésre készen. A tábornak négy kapuja van, minden oldalán egy, s mindegyiken kényelmesen közlekedhetnek az igavonó állatok, s mindegyik eléggé széles az esetleges kitörésekre. A tábor belseje négy szabályos négyszögre oszlik. Középütt állítják fel a parancsnokok sátrait, és ezeknek is a közepén áll, mint a templom, a fővezér sátra. A tábor területe olyan, mint valami rögtönzött város; van piaca, van külön helyük az iparosoknak, és az ezredeseknek és századosoknak emelvényeik, amelyekről az esetleges viszályokat elintézik. A táborsáncot és az egész berendezést hihetetlen gyorsasággal építi fel a rengeteg szakképzett munkás. Szükség esetén árkot is húznak a tábor körül, a sánc külső oldalán, négy ökölnyi szélességben és mélységben.

A védősáncon belül a katonák nyugodtan és rendben tanyáznak sátraikban. Pontosan és szabályszerűen végzik el egyéb feladataikat is; a fahordást, az élelem beszerzését, a vízhordást mindig az a szakasz végzi, amely soron volt. Továbbá senkinek sem szabad tetszés szerinti időben reggeliznie vagy ebédelnie, hanem valamennyien egyszerre esznek. A takarodóra, az őrségre és az ébresztőre kürtszó ad jelt; semmi sem történik vezényszó nélkül. Napkeltekor a katonák mind jelentkeznek a századosoknál tisztelegni, ezek viszont az ezredeseknél, azután a (225) parancsnokok a fővezérnél tisztelegnek együttesen. A fővezér szokás szerint kiadja nekik a jelszót és az egyéb parancsokat, hogy ezeket alantasaikkal közöljék. Ezt a módszert követik a csatában is, és így lehetséges, hogy sűrű tömegekkel is gyors támadó és visszavonuló mozdulatokat tudnak végezni, aszerint, hogy melyikre van szükségük.

Ha tovább akarnak vonulni a táborral, azt kürtszó jelzi. Mindenki munkához lát; az első parancsszóra lebontják a sátrakat, és mindent előkészítenek az elvonulásra. A második kürtszó jelzi, hogy készüljenek az indulásra. A katonák gyorsan felrakják a málhát az öszvérekre és a többi teherhordó állatra, és ezzel készen is állnak az indulásra, mint a versenyzők a rajthelyen. Ezután a sáncot felgyújtják, egyrészt azért, mert a tábor helyett csekély fáradsággal bármikor

tudnak másikat építeni, másrészt pedig, mert így akarják elkerülni, hogy az ellenség táborukat felhasználhassa A harmadik kütszó jelzi az indulást, és sietésre sürgeti azokat is, akik bármi okból késedelmeskednek, hogy senki se hiányozzék a helyéről. Most a fővezér jobboldalán álló kikiáltó háromszor megkérdezi latin nyelven, vajon mind készen állnak-e a harcra. A katonák mindannyiszor hangos kiáltással felelnek rá, hogy készen állanak; néha meg sem várják a kérdést, hanem fölemelik jobb karjukat, és harci lelkesedéssel harsány kiáltásban törnek ki.

Aztán kivonulnak, s nyugodtan és a legnagyobb rendben menetelnek; mindegyik megtartja helyét a szakaszban, éppen úgy, mint csata idején. A gyalogos fegyverzete mellpáncél és sisak és mindkét oldalán szálfegyver: baloldalán a kard sokkal hosszabb, mint jobboldali fegyvere, amely mindössze arasznyi tőr. A fővezér környezetébe beosztott gyalogosok lándzsát és kerek pajzsot viselnek, a többi gyalogság felszerelése dárda és hosszúkás kard, fűrész, kosár, ásó, fejsze, ezenfelül szíj, sarló, lánc és három napi élelem, úgyhogy a gyalogosok majdnem olyan nehéz málhát visznek, mint a teherhordó állatok. A lovasok hosszú kardot viselnek jobboldalukon, kezükben rövid dárdát; a ló oldalán keresztben lóg hosszúkás pajzsuk; tegzükben három vagy több széleshegyű és lándzsahosszúságú hajítódárdát visznek; sisakjuk és páncéljuk éppen olyan, mint a gyalogságé. A (226) hadvezér mellé beosztott válogatott lovasok fegyverzete éppen olyan, mint a többi lovas katonáké. Az elővéd mindig a sorshúzás útján kijelölt légió.

Ilyen a római menetelés, ilyen a tábor, ilyenek a fegyvernemek. A csatában nem történik semmi előzetes megfontolás nélkül vagy találomra, hanem minden hadmozdulatot tervszerűen hajtanak végre; és az elhatározást mindjárt követi is a végrehajtás. Éppen ezért úgyszólván semmi hibát sem követnek el, és minden baklövést könnyen jóvátesznek. Szívesebben elviselik a vereséget, ha előzetes haditerv következménye, mint a váratlanul ölükbe hullott győzelmet, mert a váratlan siker elbizakodottá tehet, viszont a tervszerűség, ha esetleg kudarccal jár is, megóv attól, hogy ugyanazt a hibát még egyszer elkövessük. A váratlan siker nem annak az érdeme akinek jut, viszont a kudarc, amely a haditerv ellenére következett be, legalább azzal a vigasztalással jár, hogy alaposan megfontolták a dolgot.

Egyébként fegyvergyakorlataik célja nem csupán a test, hanem a lélek edzése is. A fegyelem másik eszköze az elrettentés; mert szolgálati szabályzatuk nem csupán a szökést hanem a kisebb szabálytalanságokat is halállal bünteti. Még a szolgálati szabályzatnál is jóval nagyobb a hadvezér fenyítő hatalma; a vezérek azzal, hogy a bátor katonákat megjutalmazzák, ellensúlyozzák azt a túlzott szigorúságot, amellyel a bűnösöket megfenyítik. De csakugyan, az engedelmesség tisztjeik iránt oly kifogástalan, hogy békében az egész hadsereg díszére válik, a csatában pedig szinte egy testté kovácsolja őket: olyan zártak a soraik, oly könnyen fordulnak, oly feszülten figyelnek a parancsokra, lesik az intést, készen állnak a cselekvésre. Ezért mindig gyorsan elszánják magukat a tettre, és ezért viselik el könnyedén a fáradalmakat. Ha egyszer csatarendben állnak, akkor sem az ellenség túlereje, sem hadicsel, sem a terep nehézsége, de még balszerencse sem ingatja meg őket: mert szilárdabban hisznek a győzelemben, mint a balszerencsében. Csoda-e hát, ha egy nép, amely előbb gondolkodik, azután cselekszik, s ha parancsot ad, ilyen fegyelmezett hadsereggel hajtja végre - keleten az Euphratest, nyugaton az óceánt, délen Libya kövér mezőit, északon a Dunát és a Rhenust (227) szerezte meg birodalma határául? Nyugodtan elmondhatjuk, hogy birtokuk, még mindig kisebb, mint amekkorát a hódítók megérdemelnek.

Fejtegetésemmel nem az a célom, hogy a rómaiakat magasztaljam, hanem inkább az, hogy a leigázottakat megvigasztaljam és a lázadókat jobb belátásra bírjam. A római hadsereg-szervezetből talán azok is tanulhatnak, akik megbecsülik a kiválóságot, de valójában nem ismerik. E kitérés után folytatom abbahagyott elbeszélésemet.

Hatodik fejezet

Piacidust visszaverik Jotapata alól. Vespasianus betör Galileába

Vespasianus egyelőre fiával, Titusszal együtt Ptolemaisban tartózkodott, és hadseregét rendezte. Eközben Piacidus végigvonult Galileán, s nagy tömeg embert foglyul ejtett és kivégeztetett. Ez természetesen a galileaiak gyengébb és gyávább fele volt, mert a fegyverforgató népesség, mint Piacidus is észrevette, minden alkalommal a Josephustól megerősített városokba menekült. Ennélfogva a legerősebb vár, Jotapata ellen indult abban a reményben, hogy rajtaütéssel könnyen elfoglalhatja, és ezzel kivívja mind a két hadvezér legnagyobb elismerését, egyúttal pedig nagy előnyt szerez nekik a háború további folytatására. Ugyanis azt hitte, hogy ha a legerősebb vár elesik, a többi ijedtében bizonyára megadja magát. Ebben a reményében azonban csalatkozott, mert Jotapata lakosai értesültek közeledéséről, és a város előtt várták; abban a tudatban, hogy fenyegetett hazájukért, feleségükért és gyermekeikért küzdenek, harcra készen és lelkesen, nagy erővel váratlanul megtámadták a rómaiakat, hamarosan visszavetették, és sokat megsebesítettek közülük; de mindössze hét rómait sikerült megölniök, mert az ellenség a legnagyobb rendben vonult vissza; a rómaiak testét minden oldalról páncél védte, tehát csak felületes sebeket tudtak ejteni rajtuk, s ezenfelül a könnyűfegyverzetű zsidók (228) nem nagyon merészkedtek nehézfegyverzetű ellenfeleik közelébe, hanem inkább csak távolról lövöldözték őket. A zsidók vesztesége három halott és néhány sebesült volt. Piacidus viszont meggyőződött róla, hogy nem eléggé erős a város megtámadására, tehát visszavonult.

Most Vespasianus elhatározta, hogy maga is betör Galileába, és ezért megindult Ptolemaisból, miután a hadsereget római szokás szerint menetoszlopokba állította. Ugyanis elöl indította el a könnyű fegyverzetű segédcsapatokat és az íjászokat; ezeknek az volt a feladatuk, hogy a váratlan ellenséges támadást visszaverjék, és a lesállásra alkalmas gyanús erdőségeket átkutassák. Ezek után a római nehéz fegyverzetűek, lovasok és gyalogosok szakasza következett, és utánuk minden századból tíz ember, akik málnájukon kívül a táborhely kijelölésére szükséges műszereket is vitték. Utánuk következtek az útépítők, akiknek feladata volt a kisebb dombok lehordása, a hadiút hepehupás szakaszainak elegyengetése, az útbaeső bozót eltávolítása, hogy a hadsereget a nehéz menetelés ki ne fárassza. Ezekhez csatlakozott az alvezérek és a fővezér málhája nagyszámú lovasság fedezete alatt, és utána lovagolt maga a fővezér, válogatott gyalogság és lándzsások kíséretében. Most következtek a légiókhoz különlegesen beosztott lovasok, minden légióban 120, aztán az öszvérek az ostromtornyokkal és az ostromgépekkel; azután jöttek a tábornokok, a zászlóaljparancsnokok és ezredesek, válogatott legénység élén. Ezek után vitték a hadijelvényeket; középütt volt a sas, amely a rómaiaknál minden légió élén jár. Mint a legerősebb madár és a madarak királya, az ő szemükben az uralom jelképe, és meggyőződésük szerint, bármiféle ellenség ellen harcolnak, a győzelem záloga is. A szent jelvények után következtek a kürtösök, és csak akkor jött a hadsereg zöme, hatos sorokban, egy-egy százados vezetésével, akinek hagyományos feladata a rend fenntartása. Minden légió málhája, a katonákéval együtt, amelyet teherhordó és igavonó állatok vittek, közvetlenül a gyalogság után következett, és valamennyi légió után menetelt a zsoldos sereg, ezt pedig biztonság okáért követte az utóvéd, amely könnyű és nehéz fegyverzetűekből és nagyszámú lovasságból állt. (229)

Így menetelt Vespasianus hadseregével, és hamarosan megérkezett Galilea határára. Itt tábort ütött, s egyelőre még megfékezte katonái harci kedvét, egyrészt azért, hogy az ellenségben félelmet keltsen azzal, hogy megmutatta óriási hadseregét, másrészt pedig azért, hogy a tulajdonképpeni harc megkezdése előtt időt adjon neki arra, hogy jobb belátásra térjen; mindazonáltal máris megtette az előkészületeket a várak ostromára. Valóban a fővezér megjelenésére sok lázadónak az önbizalma megingott, de egy sem volt, akiben rémületet ne keltett volna. Azok a zsidók, akik Josephus parancsnoksága alatt Sepphóris közelében, a Garis

nevű város mellett táboroztak, alig értesültek róla, hogy a háború itt van a nyakukon, és a rómaiak már-már ütközetre készülnek, és máris - anélkül hogy harcba merészkedtek volna, vagy csak láthatták volna is az ellenséget - vad futásban szétrebbentek. Josephus mellett csak néhány embere tartott ki; világosan látta, hogy ilyen maroknyi csapat élén nem szállhat szembe az ellenséggel. Ugyanekkor értesült róla, hogy a zsidók bátorsága mennyire megfogyatkozott, és hogy a többség szívesen egyezséget kötött volna a rómaiakkal, ha ugyan megbízott volna bennük; s mivel máris félt a háború kudarcától, legalább egyelőre jónak látta minél messzebb kerülni a veszedelemtől: tehát azokkal, akik híven mellette maradtak, Tiberiasba menekült.

Hetedik fejezet

Jotapata ostroma és elfoglalása

Vespasianus most megtámadta Gadara várost, s az első rohammal bevette, mert nem volt benne fegyveres védőcsapat. Mindjárt bevonulása után öreget, fiatalt lekaszaboltatott, mert a rómaiak gyűlölték a zsidókat, nem felejtették el Cestius kudarcát, és most nem ismertek irgalmat. Aztán kiadta a parancsot, hogy a város és a környék valamennyi faluját és tanyáját gyújtsák fel. A falvakban javarészt egy lelket sem találtak; csak néhány (230) faluban maradtak otthon a lakosok, és ezeket kivétel nélkül eladták rabszolgának.

A városban, ahol Josephus menedéket keresett, menekülése nagy rémületet keltett; tudniillik Tiberias lakosai meg voltak győződve róla, hogy soha semmi szín alatt sem menekült volna, ha végképp kétségbe nem esik a háború sorsa felől. És ez a megállapításuk csakugyan pontosan megegyezett Josephus álláspontjával; mert világosan látta, milyen sorsra jut a zsidók vállalkozása, és felismerte, hogy csak egyetlen módon menekülhetnek meg: ha önként meghódolnak. Maga azonban - ámbár remélhette, hogy a rómaiaktól bocsánatot nyer - inkább százszor is szívesebben meghalt volna, mint hogy elárulja hazáját, és bemocskolja fővezéri becsületét csak azért, hogy elnyerje azoknak a kegyét, akiknek a leverésével megbízták. Ezért elhatározta, hogy a lázadás vezetőit Jeruzsálemben pontosan értesíti a helyzetről, nehogy, ha az ellenség erejét túlságosan nagynak tünteti fel, később a gyávaság vádját vonja magára; ha pedig kisebbíti, akkor felbátorítsa azokat, akik már-már jobb belátásra tértek. Tehát azt írta, hogy ha békekötés a szándékuk, akkor azonnal válaszoljanak neki; ha pedig elszánták magukat a háborúra, akkor küldjenek olyan sereget, amely megmérkőzhetik a rómaiakkal. Ezt a jelentést gyorsfutárral küldte Jeruzsálembe.

Mivel Vespasianus értesült róla, hogy a legnagyobb számú ellenség Jotapatába menekült, és különben is tudta, hogy ez a város az ellenség erős fellegvára, elhatározta, hogy ezt az erődítményt elpusztítja. Mindenekelőtt tehát gyalogságot és lovasságot küldött előre, hogy kiegyengessék a hegyi utat, amely köves volt, a gyalogságnak fárasztó, a lovasságnak pedig teljesen járhatatlan. Ezek a csapatok négy nap alatt elvégezték a munkát, és széles hadiutat vágtak. Ötödnap, artemisios hónap 21-én, Josephus Tiberiasból megérkezett Jotapatába, és megjelenésével bátorságot öntött a csüggedő zsidókba. Vespasianusnak egy szökevény hozta meg a hírt, hogy Josephus Jotapatába érkezett, és azt tanácsolta neki, hogy gyorsan vegye ostrom alá a várost, mert elfoglalásával egész Judaea hatalmába kerül, amennyiben sikerül Josephust is kézrekerítenie. Vespasianus örömmel fogadta a minden jóval kecsegtető hírt; isteni (231) rendelésnek tartotta, hogy éppen legokosabb ellensége önként ment be a csapdába, tehát azonnal kiküldte Piacidust, továbbá a kiválóan bátor és értelmes Aebutius tizedest, 1000 lovassal, hogy zárják körül a várost, nehogy Josephus titokban megszökjék.

Másnap maga is megindult egész hadereje élén, s estére megérkezett Jotapata alá. A város északi részén egy magaslaton, két stadionnyira a várostól, tábort ütött hadseregével, hogy az ellenség

jól láthassa, és megrémüljön erejétől. Csakugyan a zsidók úgy megijedtek, hogy egy sem mert kimenni a bástyáikra. Egyébként a rómaiak nem akartak mindjárt támadni, hiszen egész nap meneteltek; egyelőre beérték azzal, hogy a várost kettős csatárlánccal vették körül, és ezenkívül a lovasság még egy harmadik kört alkotott, hogy minden utat elzárjon a lakosok elől. De a zsidókat, akik most már nem is gondolhattak menekülésre, éppen ez még nagyobb bátorságra tüzelte, mert semmi sem fokozza annyira a harci elszántságot, mint a kétségbeejtő helyzet.

Másnap megindult a támadás, és a zsidók, akik azon a környéken maradtak, és a falak előtt tábort ütöttek, eleinte állták a rómaiak támadását; de mikor. Vespasianus az íjászokat, a parittyásokat és a lándzsások nagy tömegét ellenük vezényelte, és a többi gyalogsággal maga is felvonult a magaslatra, ahonnan könnyűszerrel megostromolhatta a falat, Josephus féltette a várost, tehát a teljes helyőrség élén kitörést intézett: a zsidók sűrű tömegekben vetették magukat a rómaiakra, elszánt, sőt hősi harc árán elkergették őket a falak alól; természetesen éppen annyi veszteséget szenvedtek, mint amennyit okoztak; mert amennyire ösztökélte őket a kétségbeesés, éppen úgy ösztönözte a rómaiakat a becsület, és ha a rómaiak fegyvereit a haditapasztalat és az erő irányította, a zsidóknál elvégezte ezt a feladatot az elkeseredéssel párosult vakmerőség. Egész nap tombolt a harc, és csak a leszálló éjszaka választotta szét a küzdő feleket. A zsidók nagyon sok rómait megsebesítettek, és tizenhármat megöltek; közülük tizenheten estek el és hatszázan sebesültek meg.

Másnap megint kitörést intéztek a rómaiak ellen, és még nagyobb lendülettel vetették magukat a harcba, mert tegnapi (232) váratlanul sikeres ellenállásuk jócskán megnövelte bátorságukat. De a rómaiak is keményebben védekeztek, mert a szégyen a végsőkig fokozta dühüket; ugyanis vereségnek érezték azt, hogy nem arattak rögtön győzelmet. Öt nap egyfolytában támadtak szünet nélkül a rómaiak, s közben a jotapataiak maguk is egyre nagyobb nekikeseredéssel folytatták kitöréseiket és várvédő harcaikat; és valamint a zsidókat egyáltalán nem riasztotta vissza a rómaiak túlereje, éppen úgy a rómaiakat sem csüggesztették el azok a nehézségek, amelyekkel a város bevétele járt.

Majdnem egész Jotapata meredek sziklán épült, és három oldalról mély szakadékok övezik, hogy az ember, ha megpróbál lenézni, előre megszédül a mélységtől; a város csak észak felől hozzáférhető, ahol a lejtős hegyoldalba lenyúlik. De Josephus ezt a részt is belefoglalta az erődítménybe, hogy a felette magasodó hegyet meg ne szállhassa az ellenség. Egyébként a várost köröskörül is hegyek leplezik, úgyhogy nem is lehetett látni; amíg csak közvetlen közelébe nem ért az ember. Ilyen erősség volt Jotapata.

De hiába volt a vár természeténél fogva is ilyen erős, hiába küzdöttek elszántan a zsidók, Vespasianus csak azért is úgy határozott, hogy még keményebben folytatja az ostromot, és összehívta tisztjeit, hogy a támadás módjáról tanácskozzék velük. Elhatározták, hogy a fal hozzáférhető részével szemben sáncot emelnek; tehát a katonákat mind kiküldte, hogy összehordják az anyagot. Miközben a katonák egy része a városkörnyéki magaslatokon fákat döntött, és a fatörzsekkel együtt rengeteg követ szállított, a többiek cölöpökön védőfonatokat feszítettek ki oltalmai a felülről záporozó lövedékek ellen, és ezeknek a védelme alatt dolgozhatott a legénység a sáncon, anélkül hogy számbavehető kárt tettek volna bennük a várfalról rájuk zúdított lövedékek. Más katonák lehordták a közeli dombokat, és szüntelenül szállították a földet bajtársaiknak, úgyhogy a munkálatokat három csoportban végezték, és senki sem maradt tétlen. A zsidók nagy szikladarabokat és mindenféle lövedékeket zúdítottak le a falakról az ellenség védőtetőire, és ha nem is tudták ezeket betörni, a rettenetes dübörgéssel és csattogással mégis folyton zavarták a dolgozókat. (233)

Most Vespasianus felállíttatta a város körül 160 ostromgépét, és valamennyit a falakat védő zsidókra irányította. Hamarosan süvítettek a catapulták lándzsái, a ballisták óriási köveket hajítottak, tűzcsóvákat és nyílvesszőket nyalábszámra, úgyhogy a zsidók nemcsak hogy nem

mehettek ki a falakra, hanem a lövedékek még a fal mögött is jókora területet végigpásztáztak, főképpen, mikor a hadigépeken kívül a rengeteg arab íjász, valamint a dárdavetők és parittyásak is lövöldözték őket. Ámbár a zsidók felülről semmiképpen sem tudtak védekezni, mégsem maradtak tétlenül: rablók módjára kisebb csoportokban ki-kitörtek, leszaggatták a dolgozó katonák fölül a védőtetőket, és mikor védtelenül maradtak, megtámadták őket. Miután így a sánc-munkásokat visszaszorították, elpusztították a sáncot, a cölöpöket és a fonatokat felgyújtották. Vespasianus végül is meggyőződött róla, hogy a sáncművek közti hézagok az okai a veszteségnek, mert ezek módot adnak a zsidóknak a támadásra. Tehát a védőtetőket szorosan egymás mellé helyeztette, és mivel ily módon a csapatok is összeköttetésbe kerültek egymással, ezentúl az ellenséges támadások meghiúsultak.

A sánc szemlátomást magasodott, s mikor már majdnem elérte a várfal magasságát, Josephus felismerte, milyen veszedelmes lenne, ha nem tenne intézkedéseket a város védelmére. Tehát összehívta a kőműveseket, és parancsot adott nekik, hogy magasítsák a falakat, ezek azonban kijelenteték, hogy a szüntelen lövedékzáporban lehetetlenség dolgozni. Erre Josephus ilyen fedezéket eszelt ki nekik: cölöpöket veretett le, és frissen lenyúzott ökörbőröket feszíttetett ki rajtuk; ezek felfogták a hajítógépekből kilőtt köveket, a többi lövedék lecsúszott rajtuk, a tűzcsóvákat pedig a nedves bőr eloltotta. E mögött a fedezék mögött a kőművesek éjjel-nappal zavartalanul dolgozhattak, s csakugyan 20 könyöknyire magasították a falat, számos bástyát is építettek, és még erős mellvédet is emeltek. Ez meglehetősen elcsüggesztette a rómaiakat, akik már azt képzelték, hogy bent vannak a városban, megbámulták Josephus okosságát, valamint az ostromlottak lélekjelenlétét.

Magát Vespasianust azonban felbőszítette ez a hadicsel és a jotapataiak vakmerősége, különösen azért, mert az utóbbiak (234) vérszemet kaptak attól, hogy az erődítés sikerült, és megint kitöréseket intéztek a rómaiak ellen. Ismét napirenden voltak egyes kisebb csoportok csatározásai, mindenféle rabló rajtaütések, fosztogatások - amikor a kitörők mindent elraboltak, ami a kezük ügyébe esett - és az ostromművek felégetése. Végül Vespasianus elhatározta, hogy abbahagyja a harcot, táborba száll a város előtt, és kiéheztetéssel keríti hatalmába. Azt hitte, hogy vagy elfogy az ostromlottak élelmiszere, és kényre-kegyre megadják magukat, vagy pedig, ha makacsul kitartanak, éhen pusztulnak; mindenesetre úgy gondolta, hogy könnyűszerrel leveri őket nyílt harcban, ha megvárja, míg elgyengülnek az éhségtől, és akkor támadja meg őket Egyelőre tehát csak a városból kivezető utakat őriztette.

Az ostromlottak bővében voltak gabonának és minden egyéb élelmiszernek, csak sójuk nem volt; de legjobban hiányzott a víz, mert a városban nem volt forrás. A lakosok kénytelenek voltak esővízzel beérni, csakhogy nagy ritkaság, ha ezen a tájon nyár idején eső esik. Mivel pedig az ostrom éppen erre az évszakra esett, a jotapataiakon nagy csüggedés vett erőt, ha a fenyegető vízhiányra gondoltak; annyira kétségbeestek, mintha máris utolsó cseppig kifogyott volna a vizük. Ugyanis mivel a város mindennel bőségesen el volt látva, és a férfiak harci kedve töretlen volt, Josephus - hogy a rómaiakra nézve kellemetlen módon minél hosszabbra nyújtsa az ostromot - az ivóvizet megszabott adagokban osztotta ki. Ezt a takarékosságot azonban keservesebbnek érezték, mint a vízhiányt; az a körülmény, hogy nem ihattak kedvük szerint, csak jobban csiklandozta szomjúságukat, s úgy ellankadtak, mintha máris szomjan halnának. A rómaiak értesültek erről a hangulatról; tudniillik látták a falon keresztül a sáncról, hogy a város lakosai bizonyos helyen összeseregletttek, és átvették a vízadagjukat. Erre a helyre irányították tehát lövedékeiket, és jó sok zsidót meg is öltek.

Vespasianus arra számított, hogy a víztartályok hamarosan kiürülnek, s az ostromlottak akkor kénytelenek lesznek átadni á várost. Josephus azonban, hogy lehűtse reménykedését, parancsot adott jó néhány emberének, hogy áztassák vízbe ruhájukat, és teregessék ki a mellvédeken. Csakugyan a fal (235) hamarosan csak úgy csöpögött a víztől. Ez a rómaiak kedvét szegte és meghökkentette őket; hiszen látták, hogy az ő megcsúfolásukra pazarolják a vizet azok, akikről

azt hitték, hogy nincs ivóvizük. Most a fővezér is lemondott a reményről, hogy kiéheztetéssel kerítheti hatalmába a várost s megint fegyverhez nyúlt. A zsidók is csak ezt kívánták; mivel már tudták, hogy a várossal együtt maguk is éhen és szomjan pusztulnak, így inkább a hősi halált választották.

Az említett hadicselen kívül Josephus másikat is kieszelt, hogy élelmiszerhez jusson. A völgy nyugati oldalában egy járatlan szakadékon át, amelyre az ellenséges őrszemek alig figyeltek, futárok útján zavartalanul levelezhetett a városon kívül táborozó zsidókkal, és így bőségesen tudott élelmiszert behozni, amely már kifogyófélben volt a városban. Embereinek azt az utasítást adta, hogy mindig az őrszemek előtt másszanak el, és hátukat bőrökkel takarják be, hogy ha valamelyik őrszem éjjel észre is veszi, kutyáknak nézze őket. Végre azonban az őrszemek rájöttek a cselre, s elzárták a szakadékot.

Különben Josephus látta, hogy a város már nem sokáig tarthatja magát, és nagyon is kétséges, hogy ő maga is megmentheti-e az életét, ha bent marad a városban; tehát a legtekintélyesebb férfiakkal tanácskozott meneküléséről. A nép azonban megszimatolta; körülözönlötték és könyörögve kérték, ne hagyja őket cserben, mert ő az egyetlen mentségük; csak benne reménykednek, hogy megmentheti a várost; ameddig ő itt marad, mind szívesen harcolnak és akkor is ő marad egyetlen vigasztalásuk, ha hadifogságba kerülnek; nem is illik hozzá: menekülni az ellenség elől, elhagyni barátait, és kiugrani a viharban hánykolódó hajóból, amelyre szélcsendben szállt fel. Ezzel aztán meg is pecsételné a város sorsát, mert senki sem merne szembeszállni az ellenséggel, ha éppen ő nincs itt, aki mindenkibe bátorságot önt.

Ettől kezdve Josephus úgy tett, mintha nem a maga biztonságával törődnék, hanem azt mondta, hogy csak az ő érdekükben akar távozni; mert ha ittmarad, akkor sem sokat használna nekik, ha az ostromot sikerrel állnák; de ha a város elesik, akkor fölösleges módon velük együtt ő is elpusztul. Viszont, ha (236) keresztül osonhatna az ostromgyűrűn, odakint fontos szolgálatokat tehetne nekik; az egész országban a lehető leggyorsabban összegyűjtené a galileaiakat, és azzal, hogy máshol foglalkoztatja a rómaiakat, elvonná őket a várostól; nem látja be, mit használhat nekik azzal, ha itt marad; hiszen ebben az esetben a rómaiak még keményebben folytatják az ostromot, mert minden törekvésük, hogy őt kézrekerítsék. De ha értesülnek szökéséről, jelentősen enyhülne a hevesség, amellyel a várost támadják. Csakhogy nem sikerült az embereket meggyőznie; mindössze annyit ért el, hogy a nép még jobban rimánkodott: gyermekek, öregek és asszonyok csecsemőkkel karjukon leborultak előtte, átkulcsolták térdét, és hangos jajveszékeléssel könyörögtek, maradjon itt, és osztozzék sorsukban - azt hiszem, nem azért, mintha megirigyelték volna, hogy megmenekül, hanem azért, mert tőle remélték a maguk megmenekülését; úgy érezték, hogy ha Josephus velük marad, nagy baj nem érheti őket.

De jól tudta, hogy csak addig könyörögnek, amíg habozik, de ha makacskodik, rögtön fogságba vetik - és különben is, a nép jajveszékelése lelohasztotta benne a távozás vágyát -, tehát elhatározta, hogy marad. Vállalta a közös sorsot a város végső kétségbeesésében, és így kiáltott fel: „Most, mikor már nincs remény a menekülésre, itt az ideje elkezdeni a harcot, halhatatlan dicsőséget szerezni az életünk árán, és hőstettekkel megörökíteni emlékezetünket!" A szót nyomon követte a tett: a legvitézebb harcosok élén kirohanást intézett, szétugrasztotta az ellenséges előőrsöket, egészen a római táborig nyomult, elpusztította a védőtetőket, amelyek alatt a sáncmunkások dolgoztak, és felgyújtatta az ostromműveket. Másnap, harmadnap, valamint több nap és éjjel egymás után így járt el, és nem fáradt bele a harcba.

Ezek a kitörések nagy veszteségeket okoztak a rómaiaknak. A zsidók elől szégyellték menekülni, viszont ha a zsidók visszavonultak, akkor nehéz páncéljuk akadályozta őket az üldözésben, úgyhogy a zsidók, miután veszteségeket okoztak a rómaiaknak, minden alkalommal saját veszteség nélkül visszamenekültek a városba. Vespasianus tehát azt a parancsot adta a nehézfegyverzetű katonáinak, hogy térjenek ki a zsidók támadásai (237) elől, és ne

bocsátkozzanak harcba olyan emberekkel, akik szándékosan keresik a halált; mert nincs a vitézségnek hathatósabb ösztökéje, mint a kétségbeesés. Egyébként majd kialszik a zsidók harci kedve, ha nem lesz ki ellen harcolni, úgy, mint a tűz, ha nem raknak rá fát. Különben is csak az illik a rómaiakhoz, hogy a biztos utat válasszák a győzelemre, mivel nem védekező, hanem hódító háborút viselnek. Ettől kezdve a zsidók visszaverése javarészt az arab íjászok és a syriai parittyások és a dárdavetők feladata volt; de működnek a hajítógépet is, amelyek a zsidókat mindig veszteségekkel kergették vissza. De ha közelebb jutottak a lövegekhez, akkor keményen megszorongatták a rómaiakat, és halálmegvetéssel küzdöttek; a kimerültek helyét mind a két oldalon szüntelenül pihent erők foglalták el.

Az ostrom úgy elhúzódott, és annyi volt a kirohanás, hogy Vespasianusnak szinte úgy rémlett: ő maga áll ostrom alatt. Tehát, mivel a sáncok már majdnem egészen a falig értek, elhatározta, hogy működésbe hozatja a faltörő kost. Ez hajóárbochoz hasonló, hatalmas gerenda; az elején kosfej alakú erős vasveret van, erről kapta a nevét. Középütt kötélen egy vízszintes gerendáról lóg le, amelyet kétoldalt erős cölöpök támasztanak alá. Egy szakasz katona hátrahúzza, és nagy erővel megint előre lendíti, úgy, hogy vasfeje a falba csapódik. Nincs olyan erős bástya, nincs olyan vastag fal, hogy - ha az első lökéseket állja is - a tartós döngetést kibírná. Ezzel a hadigéppel próbálkozott most a római hadvezér; ugyanis igyekezett lehetőleg minél előbb elfoglalni a várost, mert a zsidók harci tevékenysége csak újabb veszteségeket okozhatott neki. A rómaiak egyidejűleg működésbe hozták a catapultákat és a többi hajítógépet is, hogy lövedékeikkel elkergessék a falakról azokat, akik onnan akarnának védekezni, s ugyancsak az íjászok és a parittyások is közelebb húzódtak a városhoz. Emiatt senki sem merészkedett ki a falra, és eközben a katonák egyik része odavontatta a faltörő kost, amelyet a legénység és a gép védelmére köröskörül vesszőfonattal vettek körül, tetejét pedig állatbőrökkel vonták be. Az első lökésre megremegett a fal, az ostromlottak pedig hangos jajveszékelésbe kezdtek, mintha máris elesett volna a város. (238)

Mivel Josephus látta, hogy a rómaiak mindig a falnak ugyanazt a részét döngetik, és ez már-már csakugyan be is omlott, olyan módszert eszelt ki, amely az ostromgép hatását némileg csökkentheti. Ugyanis megparancsolta katonáinak, hogy pelyvával töltött zsákokat eregessenek le arra a pontra, amelyet a kos rendszeresen dönget, hogy kitérítsék irányából, és az ütések ereje megtörjön a duzzadt zsákokon. A rómaiaknak ez nagy időveszteséget okozott, mert a zsidók a falról mindig oda eresztették le a zsákokat, ahova a gép célzott, és odatartották a kosfej elé, úgyhogy a fal már sokkal kevesebbett szenvedett a döngetéstől. Végül is a rómaiak ez ellen azt eszelték ki, hogy hosszú rudakra sarlókat erősítettek, s ezekkel levágták a zsákokat. Így aztán a faltörő kos megint hatásosan működhetett, és mivel a frissen épített fal már inogni kezdett, Josephus és katonái más eszközzel próbáltak védekezni: tűzzel. Annyi száraz gallyat szedtek össze, amennyit csak szerezhettek, három csoportban kirohanást intéztek, s a rómaiak hadigépeit, védőtetőit és cölöpzeteit felgyújtották. A rómaiak úgyszólván tehetetlenek voltak, részben, mert megdöbbentette őket az ostromlottak vakmerősége, részben pedig a tűz miatt nem tudtak védekezni, mert amint a száraz fa s vele a gyanta, a szurok, a kén meggyulladt, a tűz a gondolatnál is sebesebben elharapódzott, úgyhogy egy óra alatt elhamvadtak a rómaiak fáradságosan megépített ostromművei.

Ez alkalommal egy Eleázár nevű zsidó, Samaios fia, a galileai Saab falu szülötte, dicsőséges és emlékezetes módon kitüntette magát. Ugyanis felemelt egy óriási követ, s olyan erővel dobta le a falról az ostromgépre, hogy a kosfejet levágta. Ebben a pillanatban leugrott, a kosfejet kihozta az ellenség kellős közepéből, és rettenthetetlen bátorsággal megindult vele a fal irányában. Egyszerre minden lövésznek ő lett a céltáblája, s mivel nem védte páncél, azonnal öt nyíl fúrta át. De ezzel nem törődött, felmászott a falra, ahol hősiességén mindenki álmélkodott; de néhány pillanat múlva sebei miatt összerogyott, és a kosfejjel együtt lezuhant a falról. Mellette különös vitézséget tanúsított a galileai Ruma faluból való testvérpár, Neteiras és Philippos. Ezek

megrohanták a 7. légió katonáit, és olyan (239) dühvel vetették magukat a rómaiakra, hogy áttörték soraikat, és mindenkit megszalasztottak, aki az útjukba került.

Nyomukban a többi legénység élén rengeteg tűzcsóvával kirohant Josephus, és felgyújtotta a hátráló 5. és 10. légió gépeit, valamint vesszőfonatait és sáncait, a többiek pedig a hadigépeket és az építőanyagot pusztították el. Estére azonban a rómaiak helyreállították a kost, s megint ugyanazon a helyen döngették a falat, ahol az előbb megsérült. Ekkor történt, hogy az egyik várvédő belelőtt Vespasianus lábfejébe. A sebesülés nem volt súlyos, mert a nyíl a nagy távolság miatt elvesztette erejét, mindazonáltal nagy rémületet keltett a rómaiak között. Mivel ugyanis a fővezér közvetlen környezetét felizgatta a vér, sebesülésének egy szempillantás alatt híre ment az egész hadseregben. A legtöbben abbahagyták az ostromot, s riadtan és aggodalmasan a fővezér köré sereglettek. Mindenekelőtt azonban Titus sietett oda, mert aggódott atyjáért. Mivel arca elárulta izgalmát, a katonákon is csüggedés vett erőt, mert nagyon szerették fővezérüket. Vespasianus azonban könnyűszerrel megnyugtatta aggódó fiát, és ezzel a hadsereg nyugtalanságát is lecsillapította. Erőt vett fájdalmán, és mivel módját ejtette, hogy a miatta aggódó katonák mind láthassák, még jobban felszította harci kedvüket a zsidók ellen; mert most mindenki első akart lenni a harcban, hogy bosszút álljon a fővezérért. Nagy harci kiáltozások közben tehát hamarosan megint rohamot intéztek a falak ellen.

Ámbár most Josephus katonái egymás után estek áldozatul a catapultáknak és ballistáknak, mégsem tágítottak a falakról, hanem tűzcsóvákat, vasdarabokat és köveket dobáltak azokra, akik a fonott tetők védelme alatt a faltörő kost kezelték. De ezzel semmit sem, vagy csak nagyon keveset értek el, viszont rengeteg embert veszítettek; mert ők nem látták ugyan az ellenséget, de az folyton látta őket: a kezükben tartott tűzcsóvák ugyanis megvilágították őket, úgyhogy jó célpontot kínáltak a rómaiaknak, mintha csak fényes nappal lett volna, és mivel a messze felállított ostromgépeket nem látták, nem tudtak a lövedékeik ellen védekezni. Így aztán a hatalmas erejű hajítógépek és catapulták halomra lövöldözték őket, s (240) ugyanakkor a ballistákból kilőtt kövek zápora leszaggatta a falak mellvédjeit, és beszakította a bástyák sarkait. Az efféle kőgolyó olyan nagy, és akkora az ereje, hogy a legzártabb katonacsapatot is az utolsó emberig szétszórja. Hogy mekkora az ereje az ilyen hadigépnek, az megítélhető abból a néhány esetből, ami ezen az éjszakán történt. Josephus egyik katonájának, aki a falon állt, egy kőgolyó leszakította a fejét, és a koponyáját három stadionnyira röpítette. Azután mindjárt napkelte után egy terhes asszonyt, amint kilépett házából, altestén találta a golyó, s a magzatát fél stadionnyira hajította; ilyen óriási volt a ballista ereje. Még borzalmasabb volt a hadigépek tomboló zaja és a lövedékek süvítése. Nagy dobbanással zuhantak a földre a falakról lehullott hullák; odabent a nők rémületesen visítoztak: kívülről a haldoklók nyögése vegyült belé. Azon a helyen, ahol a harc tombolt, vérben úszott az egész fal, és a hulla-hegyeken át meg is lehetett mászni a falat. Még rémületesebbé fokozta ezt az őrjöngő tombolást a környező hegyek visszhangja: ezen az éjszakán minden megtörtént, amit látni és hallani borzalom. Jotapata sok védője a városban hősi halált halt, sokan megsebesültek. Végre reggel hat órára a falat a gépek szakadatlan döngetése megingatta, de mielőtt a rómaiak odatámaszthatták volna az ostromlétrákat, Josephusnak egy páncélos nehézfegyverzetű katonai osztaga a fal beomlott része mögött új falat rögtönzött.

Reggel felé Vespasianus rohamra indította seregét a város ellen, miután előbb rövid pihenőt engedélyezett az éjszakai fáradalmak után. Mivel legelső gondja az volt, hogy a védőket elzavarja a beomlott falrészek mögül, legvitézebb lovasait lóról szállította, s azután állig felfegyverzetten három sorban; előrefeszített dárdával felállította az elpusztított faldarab mellett, hogy mihelyt az ostromlétrákat odatámasztották, elsőnek ők vonuljanak be a városba. Mögöttük állt fel a gyalogság zöme, a többi lovasság pedig a fallal párhuzamosan a hegyen állt fel köröskörül, hogy a roham alatt az ostromlottak közül senki se tudjon titokban elmenekülni. Ezek mögött ugyancsak körben állította fel az íjászokat, azzal a paranccsal, hogy lövésre készen álljanak, ugyanígy a parittyásokat és a hadigépek (241) legénységét is. Másokat létrákkal a fal épségben maradt részeihez rendelt, hogy magukra vonják az ostromlottak figyelmét, és ha őket vissza akarják

verni, őrizetlenül hagyják a falon ütött rést; a többieket lövedékzáporral kergessék el arról a helyről, ahol a rómaiak be akartak nyomulni a városba.

Josephus azonban keresztüllátott ezen a terven, és ezért a rokkantakat és az öregeket a falnak még ép részein állíttatta fel, abban a feltevésben, hogy itt nem történik semmi bajuk; viszont a rések közelébe legizmosabb katonáit rendelte, mindenhova hat-hat harcost, és ezekkel maga is osztozott a veszélyes vállalkozásban. Utasította őket, hogy ne hallgassanak a légiók csatakiáltásaira, nehogy megijedjenek, a nyílzápor ellen pedig úgy védekezzenek, hogy térdre ereszkednek, és pajzsaikat fejük fölé tartják; vonuljanak is vissza mindaddig, amíg az íjászok nyilai ki nem fogytak; de abban a pillanatban, amikor az ellenség le akarja ereszteni az ostromhidakat, rohanjanak előre, és a rómaiakat saját ostromtornyaikon támadják meg. Ne úgy harcoljanak, mintha meg akarnák menteni szülővárosukat, hanem mintha pusztulását akarnák megbosszulni, azután arra is gondoljanak, hogy az ellenség hamarosan öregeket gyilkol, asszonyokat és gyermekeket mészárol, és ezért már most töltsék ki bosszújukat az eljövendő borzalmak miatt azokon, akik a szörnyűségeket majd elkövetik.

Így állította fel Josephus katonáinak két fő csatarendjét. De mikor most a sok dologtalan lakos, tudniillik a nők és a gyermekek látták, hogy a várost a katonák háromszoros gyűrűje veszi körül, és az eddigi őrségeket nem is vezényelték ki a csatára, továbbá mikor észrevették, hogy az ellenség kivont karddal ott áll a falrések előtt, és hogy a város körül tornyosuló hegyeken megcsillannak fegyverei, és az arab íjászok nyilai minden pillanatban kiröppenhetnek, jajveszékelésben törtek ki, mintha máris a város elfoglalását siratnák, mintha nemcsak fenyegetné őket a pusztulás, hanem már itt is volna. Josephus tehát, hogy az asszonyok jajgatásukkal el ne csüggesszék katonáit, hazakergette őket, és büntetés terhe alatt hallgatást parancsolt rájuk. Azután elfoglalta helyét a rés előtt, amelyet a sors jelölt ki neki, és nem törődött tovább azokkal a (242) rómaiakkal, akik a fal más részeihez közeledtek létráikkal, hanem feszült izgalommal várta a lövöldözés kezdetét.

Egyszerre csak megharsant valamennyi légió kürtje, a hadsereg irtózatos csatakiáltásban tört ki; az íjászok mintegy adott jelre minden oldalról kilőtték nyilaikat, úgyhogy szinte elsötétítették a napot. De Josephus katonái emlékeztek az utasításra: nem hallgattak a harci kiáltásra, védekeztek a nyílzápor ellen, és mikor a rómaiak lebocsátották az ostromhidakat, máris megrohanták őket a hidakon, mielőtt még a rómaiak rátehették volna lábukat. Így a felvonuló rómaiakkal harcba keveredtek, miközben nagyon sok bátor és hősi tettet hajtattak végre, és kétségbeesett helyzetükben sem akartak elmaradni bátorság dolgában az ellenség mögött, amely pedig kedvezőbb helyzetben volt. Tehát nem hagyták nyugton a rómaiakat mindaddig, amíg vagy maguk el nem estek, vagy ellenfelüket meg nem ölték. Mivel azonban a zsidók a szüntelen védekezésben végül is kifáradtak, és friss csapatokkal nem lehetett őket felváltani, viszont a kimerült római harcosok helyébe mindig újak léptek, és ha visszavertek egy-egy osztagot, azonnal másikat dobtak a harcba: ekképpen a rómaiaknak, akik kölcsönös kiáltozásokkal biztatták egymást, és a felülről jövő lövedékek ellen pajzsaikkal védekeztek, sikerült zárt, áttörhetetlen tömeggé felzárkózniok. Most mintha egyetlen test lettek volna, egész erejükkel visszaszorították a zsidókat, és már-már megvetették lábukat a falakon.

Josephusnak ebben a kétségbeesett helyzetben a szükség - amely leleményes tanácsadó, főképpen ha a kétségbeesés sarkallja - azt az ötletet sugallta, hogy az összezsúfolt ellenséget forró olajjal öntesse le. Hamarosan rengeteg katonája hordta a forró olajat, mintha csak készültek volna erre, és most mindenfelől lezúdították a rómaiakra, ezenfelül a forró edényeket is a fejükre dobták. Az olajtól összeégetett rómaiak szétrebbentek, és irtózatos kínok között lehemperegtek a falakról; tudniillik az olaj a páncélzatuk alá is behatolt, és nyakukból a talpukig egész testükön végigfolyt, és elégette a húsukat, mint valami láng, mert az olajnak az a természete, hogy gyorsan felmelegszik, és mivel zsíros, csak nehezen hűl ki. A páncéljukba és (243) sisakjukba beszorított rómaiak nem tudták enyhíteni égési sebeiket, és mivel

ugráltak és fájdalmukban ide-oda forogtak, végül is lezuhantak a hidakról; a többieket, akik menekülés közben beleütköztek előnyomuló bajtársaikba, a zsidók hátbakapták, és könnyűszerrel lekaszabolták.

De mint ahogy a zsidók nem vesztették el leleményességüket, a rómaiak sem vesztették el bátorságukat a balsorsban sem; ezek, ámbár látniok kellett megégett bajtársaik szörnyű szenvedéseit, mégis tovább rohamozták a zsidókat, akik szüntelenül öntötték az olajat, és minden római katona szidta az előtte rohamozót, hogy akadályozza erőinek kifejtésében. A zsidók azonban, hogy ellenfeleik előnyomulását meghiúsítsák, újabb cselhez folyamodtak: főtt görög szénát hintettek a hidakra, úgyhogy a rómaiak megcsúsztak és lezuhantak. Senki sem tudott megállni a lábán, akár menekülni akart, akár előrenyomulni; valamennyien vagy hanyatt vágódtak az ostromhidakon, ahol aztán összetaposták őket, vagy pedig tömegesen zuhantak a sáncra, és zsidók ott lövöldözték agyon őket. Ugyanis a zsidók azáltal, hogy ellenségeik sorra lezuhantak, megszabadultak a kézitusától, és megint használhatták a lőfegyvereiket. Estefelé a fővezér visszavonulót fúvatott katonáinak, akik az ostromban sokat szenvedtek. A rómaiaknak nagyon sok halottjuk és rengeteg sebesültjük volt; a jotapatai helyőrségből hat ember elesett és 300 megsebesült. Ez az ütközet daisios hónap 20-án történt.

Midőn Vespasianus a vereség miatt vigasztalni akarta hadseregét, észrevette, hogy a katonák elkeseredésükben nem buzdításra, hanem harci cselekedetekre vágynak. Tehát még magasabbra építtette a sáncokat, s három bástyatornyot is állíttatott; mindegyik 50 láb magas volt, és köröskörül vaslemezekkel páncélozták, hogy saját súlyánál - fogva szilárdan álljon, és a tűz se kaphasson bele. Ezeket a tornyokat felállíttatta a sáncra, s megrakta dárdásokkal, íjászokkal és a legizmosabb parittyásokkal; egyúttal ellátta mind a hármat könnyű hajítógépekkel is. Mivel a tornyok nagyon magasak voltak, és mellvédjeik is voltak, legénységüket az ellenség egyáltalán nem láthatta, viszont a római legénység világosan láthatta és megcélozhatta a falon álló zsidóikat. Minthogy a zsidók a felülről rájuk zúduló lövedékek (244) elől nem tudtak kitérni, és a láthatatlan lövészek ellen nem tudtak védekezni, ezenfelül pedig látták, hogy hajítódárdáik nem jutnak el a tornyok tetejéig, de a tűz sem fogott rajtuk a vasveretek miatt, visszavonultak a falakról, és most azok ellen az ellenséges osztagok ellen intéztek kirohanásokat, amelyek rohamra indultak. Ily módon helytálltak a jotapataiak, habár naponta súlyos veszteségeik voltak. Az ellenségnek nem okozhattak jelentékeny kárt, mindössze arra szorítkozhattak, hogy saját veszteségek árán visszaszorították.

Ezekben a napokban Vespasianus Trajanust, a 10. légió parancsnokát, 1000 lovas és 2000 gyalogos élén kiküldte a Jotapatával szomszédos Japha nevű város ellen, amely felbátorodott a jotapataiak váratlanul tartós ellenállásán, és fellázadt. Trajanus megállapította, hogy a várost nehéz elfoglalni, mert természetes erősség volt, és ezenfelül kettős várfal védte. Mivel azonban a helyőrség harcra készen vonult ki ellene, ütközetbe bocsátkozott velük, és rövid ellenállásuk után megszalasztotta őket. Ezek bemenekültek az első fal mögé, de a rómaiak nyomon követték őket, és velük együtt ők is berohantak. Midőn most a zsidók a második fal mögé akartak visszavonulni, honfitársaik bezárták előttük a városkaput, mert féltek, hogy velük együtt az ellenség is benyomul. Nyilván Isten maga taszította a galileaiakat a rómaiak előnyére ebbe a szerencsétlenségbe, és ő maga dobta oda áldozatul az ellenség gyilkos dühének a a város egész fegyverforgató népét, amelyet saját honfitársai kizártak. Miközben sűrű tömegben nekinyomakodtak a kapuknak és nevükön szólítgatták a kapuőröket, sorra lemészárolták őket, hiába rimánkodtak. Az első falat az ellenség, a másodikat tulajdon honfitársaik zárták be előttük: így beszorultak a két fal közé, és nyomorultul elpusztultak; sokan tulajdon bajtársaik kardjának estek áldozatul, sokan öngyilkosok lettek; de a legtöbbet a rómaiak kaszabolták le úgy, hogy semmiféle védekezésre nem tudtak szervezkedni, mert egyrészt az ellenség rémületet keltett bennük, másrészt pedig bajtársaik áruló viselkedése teljesen megtörte bátorságukat. Így haltak sorra, s nem a rómaiakat, hanem saját honfitársaikat átkozták, míg végre valamennyiüket, mind a 12 000-et lemészárolták. Trajanus (245) feltételezte, hogy vagy nincs már egyetlen

fegyverfogható ember sem a városban, vagy pedig, ha van is még egy-kettő, azok ijedtükben meg sem mernek moccanni, tehát futárt küldött Vespasianushoz azzal a szándékkal, hogy az utolsó rohamot a hadvezérnek tartogassa, és kérte: küldje el fiát, Titust, hogy a győzelmet megkoronázza. Vespasianus azonban gyanította, hogy lesz ott még valami tennivaló, tehát 500 lovasból és 1000 gyalogosból álló haderőt adott fia mellé. Titus gyors menetben a város alá sietett, csatarendbe állította hadseregét, Trajanusra bízta a balszárnyat, maga pedig a jobbszárny élén megkezdte a rohamost. Midőn a katonák mindenütt egyszerre létrákat támasztottak a falakhoz, a galileaiak rövid ideig védekeztek felülről, de aztán visszavonultak a falról, mire Titus katonáival megmászta a falat, és hamarosan elfoglalta a várost, de előbb kénytelen volt a csapatokba verődött zsidókkal kemény harcot vívni. Ugyanis a szűk utcákban a fegyverfogható népesség rárohant a rómaiakra, az asszonyok pedig a háztetőkről mindenfélét dobáltak rájuk, ami csak a kezük ügyébe akadt. Hat óra hosszat védekeztek; de miután a fegyverfogható férfiak elpusztultak, a többi népséget, fiatalját-öregjét válogatás nélkül részben az utcákon, részben a házakban lekaszabolták, és nem hagytak életben férfit a csecsemőgyermekeken kívül, s ezeket a nőkkel együtt rabszolgaságba hurcolták. A városban és az előző csatározásban elesett zsidó harcosok száma 15 000, a foglyoké pedig 2130 volt. Ez a galileai vereség daisios hónap 25-én történt. A samaritánusoknak is kijutott a vereségből. Ezek a Garizid nevű szent hegyükön gyülekeztek, és ámbár teljesen nyugodtan viselkedtek, pusztán az a tény, hogy összeseregletttek és már a magatartásuk is valóságos háborús fenyegetés volt. Nem okultak szomszédaik vereségéből, sőt, mivel nem ismerték a maguk gyengeségét, mérkőzni akartak a rómaiak hadiszerencséjével. Alig várták, hogy csatározásra kerüljön a sor. Vespasianus tanácsosnak tartotta megelőzni megmozdulásukat és lehűteni harci kedvüket; mert egész Samariában már hosszabb ideje mindenütt voltak római helyőrségek, és ezekért most aggódni kezdett az összeverődött tömeg nagy száma és magatartása miatt. Tehát kiküldte ellenük Cerealist, az 5. légió parancsnokát, 600 (246) lovassal és 3000 gyalogossal. Ez azonban nem tartotta tanácsosnak megmászni a hegyet és nyílt csatába bocsátkozni az ellenséggel, mivel az túlerőben volt, tehát egyelőre beérte annyival, hogy a hegy tövét mindenfelől körülfogta katonáival, és egész nap figyeltette a zsidókat. De közben a samaritánusoknak kifogyott az ivóvizük, és mivel éppen azon a nyárközépi napon rettenetes forróság volt, és a tömeg különben is már a legszükségesebb élelmiszerekben is hiányt szenvedett, néhány emberük még aznap szomjan halt, sokan viszont a rabszolgaságot választották az ilyen halál helyett, és átszöktek a rómaiakhoz. Miután Cerealis a szökevényektől megtudta, hogy a samaritánusokat a nélkülözések már egészen elernyesztették, megmászta a hegyet, és haderejével körülfogta az ellenséget. Aztán megadásra szólította fel őket, azzal a figyelmeztetéssel, hogy gondoljanak az életükre, s egyúttal megígérte, hogy ha önként leteszik a fegyvert, megkegyelmez nekik. Mivel azonban felszólítása eredménytelen maradt, megrohamozta őket, és mint a 11 600-at az utolsó emberig lekaszaboltatta. Ez a súlyos csapás daisios hónap 27-én érte a samaritánusokat.

Ezenközben Jotapata helyőrsége még mindig tartotta magát, és meglepetésszerűen állta a ostrom borzalmak, míg végre a negyvenhetedik napon, mikor a római sánc elérte a fal magasságát, zsidó szökevény érkezett Vespasianushoz, és közölte vele; hogy az ostromlottak serege már egészen kicsiny és gyenge; a folytonos csatározásokban és az őrszolgálatban halálosan kimerültek, és már nem bírnának ki még egy rohamot; de csellel is le lehet győzni őket, ha valaki vállalkozik rá; mert az utolsó őrváltáskor, amikor úgy hiszik, hogy nem kell tartani támadástól, és halálos fáradtságukban elnyomja őket a hajnali álom, az őrszemek is mélyen alszanak: tehát azt tanácsolja, hogy ebben az időben induljanak rohamra. Vespasianus ugyan nem nagyon hitt a szökevénynek, mert tudta, hogy a zsidók mennyire összetartanak, és a testi fenyítéstől sem ijednek meg; hiszen egyszer egy elfogott jotapatai jajszó nélkül tűrt mindenféle kínzást; mikor égették a testét, akkor sem árult el semmit a városbeli állapotokról, és inkább elszenvedte a keresztre feszíttetést: nevetve ment a halálba. De ennek a szökevénynek elhitte amit (247) mondott, mert valószínű volt, sőt meglehet, hogy igazat mondott; világosan látta, hogy ha esetleg hadicselről van szó, az sem okozhat nagy bajt. Tehát szigorú őrizet alatt tartotta a szökevényt, és parancsot adott seregének, hogy készüljön a város bevételére.

A megadott órában a rómaiak halkan közeledtek a falakhoz. Elsőnek Titus mászott fel a falra Domitius Sabinus ezredes és az 5. és 10. légió néhány katonájának kíséretében; miután leszúrták az őrszemeket, zajtalanul benyomultak a városiba. Utánuk Sextus Cerealis és Piacidus vonult be csapatával. A várat megszállták, az ellenség ott volt a város közepén, már nappalodott, és a várbelieknek még mindig sejtelmük sem volt róla, hogy a várat elfoglalták. A legtöbben teljesen elbódultak a fáradtságtól és álomtól, és akik felébredtek, azoknak a tisztánlátását is megzavarta a városra leszálló sűrű köd. Csak akkor tértek magukhoz, amikor már az egész hadsereg bent volt a városban, hogy lássák szerencsétlenségüket, és csak a halál küszöbén hitték el, hogy a város valóban elesett. A rómaiaknak eszükbe jutott mindaz a szenvedés, amit az ostrom alatt kiálltak, tehát nem ismertek sem szánalmat, sem irgalmat, hanem kaszabolni kezdték a népet, és közben lefelé kergették a vár lejtőjén. Ezen a kedvezőtlen terepen a fegyverfogható emberek sem tudtak védekezni; miután beszorították őket a szűk utcákba, és megcsúsztak a meredekebb helyeken, agyonnyomták őket a várból lefelé özönlő harcosok. Ez sokat arra indított, hogy önkezével vessen véget életének. Mikor tudniillik látták, hogy semmiképpen sem tudnak egyetlenegy rómait sem leszúrni, a város szélén csapatba verődtek, és hogy ne az ellenség ölje meg, őket, öngyilkosok lettek.

Egyes őrszemeknek, akik mindjárt az első pillanatban észrevették a város elestét, sikerült megszökniök és felmászniok az egyik északi toronyba. Itt még egy darabig védekeztek; de mikor látták, hogy rengeteg ellenség fogta körül őket, tárgyalást akartak kezdeni, de már elkéstek, és szinte tűrték, hogy a benyomuló rómaiak halomra mészárolják őket. Egyébként a rómaiak sem dicsekedhettek azzal, hogy az ostrom utolsó szakasza egyetlenegy csepp vérbe sem került, mert egy Antonius nevű (248) százados a város elfoglalása alkalmával elesett, mégpedig mint árulás áldozata. Ugyanis a rengeteg zsidó közül, akik a barlangokba menekültek, az egyik könyörgött Antoniusnak, hogy nyújtsa kezét, annak jeléül, hogy megkegyelmez az életének, s így egyúttal ki is segíti a bajból. Antonius nem volt eléggé óvatos, és csakugyan odanyújtotta a kezét, a zsidó azonban lágyékon döfte, úgyhogy azonnal holtan esett össze.

Ezen a napon a rómaiak csak azokat gyilkolták halomra, akiket megláttak; a következő napon azonban a búvóhelyeket is felverték, és felkutatták azokat, akik a földalatti folyosókon és barlangokban elrejtőztek; közben a csecsemő-gyermekek és a nők kivételével sem öreget, sem fiatalt nem kíméltek. 1200 foglyot ejtettek; a város bevételekor és az előző harcokban elesett zsidók száma 40 000 volt. Ezután Vespasianus lerombolta a várost, és erődítményeit felgyújtotta. Így esett el Jotapata, Nero uralkodásának 13. évében, panemos hónap elsején.

Nyolcadik fejezet

Josephus fogságba esik. Beszélgetés Vespasianusszal

A rómaiak részben nagyon dühösek voltak Josephusra, részben a fővezér is mindenáron kézre akarta keríteni, mert a háború sikere érdekében ezt döntőnek tartotta, tehát mindenütt keresték a halottak közt és a város legrejtettebb búvóhelyein; a város bevételekor azonban valósággal Isten segítségével átjutott az ellenség gyűrűjén, és leugrott egy mély víztartóba; ebből oldalvást tágas barlang nyílt, amelyet felülről nem lehetett látni. Ezen a búvóhelyen 40 előkelő férfiút talált, akiknek jó néhány napra elegendő élelmiszerük volt. Nappal a barlangban rejtőzködött, mert az ellenség köröskörül minden pontot megszállt, de éjjelente kimerészkedett, hogy utat keressen a menekülésre, és kikémlelje az őrszemeket. De éppen miatta rendkívül szigorúan őrizték az egész környéket, úgyhogy titkos szökésre gondolni sem lehetett, tehát megint visszabújt a (249) barlangba. Így két napig nem vették észre; de a harmadik napon a velük együtt bujkáló egyik bajtársuk feleségét elfogták, és ez elárulta. Vespasianus azonnal kiküldte két

ezredesét, Paulinust és Gallicanust, azzal a megbízatással, hogy bántatlanságot biztosítsanak Josephusnak, és bírják rá a barlang elhagyására.

Ezek el is mentek, s megadásra szólították fel; megígérték, hogy nem lesz bántódása, s mégsem adta meg magát; mert nem a két tiszt becsületességében kételkedett, hanem jól tudta, hogy méltó bűnhődés vár rá azért a sok csapásért, amit a rómaiakra mért; attól tartott: csak azért akarják kicsalogatni, hogy bosszút álljanak rajta. Végül Vespasianus egy harmadik ezredest küldött, Nikanórt, akit Josephus jól ismert, mert már régebben jó barátságban voltak. Ez el is jött, és elmondta, hogy a rómaiak mily kegyesen bánnak azokkal, akiket legyőztek, hogy a parancsnokok Josephust nem gyűlölik, hanem inkább csodálják hősiességéért, és hogy a hadvezérnek esze ágában sincs őt kivégeztetni, hiszen ezt akkor is megtehetné, ha nem adja meg magát, hanem inkább már eleve elhatározta, hogy vitézsége jutalmául megkegyelmez az életének. Hozzátette még, hogy Vespasianus nem alattomos szándékkal küldte éppen a barátját Josephushoz, hogy az aljasságot a legszebb erénnyel, az árulást a becsületességgel leplezze, és ő maga sem jött ide olyan szándékkal, hogy megcsalja barátját.

Mivel azonban Josephust Nikanór szavai sem győzték meg, a katonák mérgükben már arra készülődtek, hogy tűzcsóvát dobnak a barlangba. De parancsnokuk visszatartotta őket, mert nagyon fontosnak tartotta, hogy ezt az embert elevenen kerítse kézre. Tehát miközben Nikanór kérlelte, és Josephus megtudta, mivel fenyegetődznek a feldühödött katonák, eszébe jutott éjjeli álomlátása, amelyben Isten feltárta előtte a zsidók küszöbön álló pusztulását és a római császárok sorsát. Josephus ugyanis értett az álomfejtéshez, még az Isten kétértelmű kijelentéseit is meg tudta fejteni, mert pap volt és papnak a fia, tehát jól ismerte a szent könyvek jövendöléseit. Éppen ebben az órában megszállta az Isten lelke, s miközben felidézte magában nemrégiben látott borzalmas álmait, halkan imádkozott Istenhez, és így szólt: „Mivel elhatároztad, hogy megtöröd a zsidó népet, (250) amelyet Te alkottál, mivel a szerencse a rómaiak mellé állt, és Te az én lelkemet választottad ki, hogy hirdessem a jövendőt: megadom magam a rómaiaknak, és életben maradok. De téged hívlak tanúul, hogy nem mint áruló, hanem mint a Te szolgád megyek át hozzájuk."

Miután elvégezte imádságát, igent mondott Nikanórnak. De mikor a zsidók, akik vele együtt voltak a rejtekhelyeken, észrevették, hogy már-már hajlandó megadni magát, valamennyien köréje tódultak, és kiáltozni kezdtek: „Bizony súlyosan megsérted az ősi törvényeket, amelyeket Isten adott a zsidóknak, akikbe halálmegvető bátorságot is öntött. Hát annyira szereted az életedet, Josephus, hogy inkább vállalod a rabszolgasorsot, csak süssön rád a nap? Milyen hamar megfeledkeztél magadról, és arról, hogy mennyi zsidó halt meg a szabadságért a te biztatásodra! Hazug volt hát vitézséged híre, hazug volt bölcsességed híre is, mert kegyelmet vársz azoktól, akik ellen oly vakmerően harcoltál, és mert éppen tőlük várod a kegyelmet, ha ugyan egyáltalán megkaphatod. De ha meg is feledkeztél magadról a rómaiak szerencséje miatt, legalább nekünk kötelességünk törődni a haza becsületével. Tiéd a kardunk; ha önként halsz meg, akkor úgy esel el, mint a zsidók vezére, de ha akaratod ellenére halsz, úgy halsz meg, mint áruló." Amint ezt mondták, kardot rántottak, és megfenyegették, hogy leszúrják, ha megadja magát a rómaiaknak.

Josephus megijedt támadásuktól, és úgy érezte, hogy elárulja az Isten parancsait, ha meghal, mielőtt kihirdethetné azokat; tehát kényszerhelyzetében mindenekelőtt józan érvekkel próbálta meggyőzni őket: „Bajtársak, miért akarunk mindenáron a halálba rohanni, és miért akarjuk elszakítani egymástól az egymással összeforrott testet és lelket? Azt mondhatná valaki: megváltoztam - nos, ezt a rómaiak tudják a legjobban. Dicső dolog a csatában meghalni, de katona módjára, vagyis az ellenség kezétől. Ha a rómaiak kardja elől menekülök, akkor valóban megérdemlem, hogy a tulajdon kardom és a tulajdon kezem vessen véget életemnek; de ha a rómaiaknak az a kívánságuk, hogy megkíméljék egyik ellenségüket, mennyivel inkább kötelesek vagyunk mi megkímélni magunkat! Ostobaság volna (251) elkövetni magunkkal ugyanazt, ami miatt harcban állunk velük. Szép dolog meghalni a szabadságért, én is azt mondom - de harcban

és azoknak a kezétől, akik meg akarnak fosztani szabadságunktól! Most azonban nem vonulnak harcba ellenünk, nem is akarnak megfosztani az életünktől. Éppen úgy gyávaság húzódozni a haláltól, ha meg kell halni, mint ahogy gyávaság mindenáron a halálba rohanni, amikor nem kell. Mitől tartunk tulajdonképpen, hogy nem megyünk fel a rómaiakhoz? Nemde a haláltól? Hát ha attól félünk, hogy az ellenség esetleg megöl bennünket, miért rohanjunk önként a biztos halálba? Nem, mondhatná valaki, a szolgaságtól félünk. Mintha bizony most valami nagy szabadságot élveznénk! De valaki más viszont azt mondhatná, hogy hősi cselekedet az öngyilkosság. Nem, ellenkezőleg: gyávaság; én legalábbis nagyon gyávának tartom azt a kormányost, aki csak azért, mert fél a tenger dühétől, a vihar kitörésekor önként elsüllyeszti hajóját. Ezenfelül az öngyilkosság homlokegyenest ellenkezik minden élőlény alaptermészetével, s egyúttal bűn a teremtő Isten ellen. Nincs állat, amely szándékosan keresné a halált, vagy megölné magát, mert erős természettörvény, hogy az ember szeret éhi; éppen ezért ellenségeinknek tartjuk azokat, akik meg akarnak ölni, és bosszút állunk azokon, akik titkon az életünkre törnek. És azt hiszitek; hogy nem haragudnék az Isten, ha az ember fitymálná az ő ajándékát? Tőle kaptuk az életünket, tehát rá kell bíznunk, hogy megszabja végét. Valamennyiünknek halandó, mulandó anyagból alkotott testünk van, de ebben a testben halhatatlan lélek van, az istenség része. Ha már most valaki eltékozol olyan javakat, amelyeket emberek bíztak rá, vagy rosszul gazdálkodik velük, akkor bűnös és hűtlen embernek tartják; de aki az Istentől rábízott értéket erőszakosan kiszakítja tulajdon testéből, vajon hiheti-e, hogy elbújhat annak a szeme elől, akit így megbántott? Igazságosnak tartják, hogy a szökött rabszolgát megbüntetik, még akkor is, ha kegyetlen gazdától szökött meg, hát hogyne volna vétek, ha valaki megszökik Isten, a legjobb gazda elől? Hát nem tudjátok, hogy azok, akik a természet törvénye szerint távoznak az életből, és az Istentől kapott kölcsönt akkor fizetik vissza, mikor az adományozó vissza akarja (252) venni, örök dicsőséget, családjuk és nemzetségük boldogságát nyerik jutalmul? Tiszta és sugárzó marad a lelkük, és a menny legszentebb tájára jut, ahonnan az aionok leforgása után megint tiszta testekbe vándorolhatnak, viszont azoknak a lelkei, akik tulajdon kezükkel pusztították el magukat, a sötét alvilágba kerülnek, és az ilyen kétszeresen bűnös embereket Isten, az atyjuk, még utódaikban is bünteti. Ezért gyűlöli Isten ezt a bűnt, és ezért sújtotta a legbölcsebb törvényhozó büntetéssel. Mert nálunk törvény, hogy az öngyilkosok napnyugtáig temetetlenül heverjenek, holott különben kötelességnek tartjuk még az ellenség eltemetését is; más népeknél az a szokás, hogy az ilyen halottaknak levágják a jobb kezét, amellyel az öngyilkosságot elkövették, annak jeléül, hogy valamint az ilyen test elszakította magát a lélektől, akként ez a kéz sem tartozik a testhez. Ezért, barátaim, helyesen kell gondolkozni, és nem szabad ezt az emberi szerencsétlenséget még a teremtőnk elleni bűnnel is tetézni. Ha életben maradunk, tartsuk meg az életünket, mert emiatt nem kell szégyenkeznünk azok előtt, akiknek már annyi hőstettel bebizonyítottuk bátorságunkat. Ha azonban meg kell halnunk, hát jó, öljenek meg a győztesek. Én természetesen nem azért akarok átpártolni az ellenséghez, hogy eláruljam magamat. Hiszen akkor ostobább volnék a közönséges szökevénynél, aki azért szökik meg, hogy megmentse az életét, én ellenben csak a magam rovására tenném. De nem bánnám, ha a rómaiak megszegnék szavukat, mert ha adott szavuk ellenére megölnének, szívesen halnék meg, mert a győzelemnél is nagyobb vigasztalás volna nekem ez az árulásuk."

Sok mindent mondott még Josephus, hogy lebeszélje őket az öngyilkosságról; de ezek kétségbeesésükben süketek maradtak minden szóra. Már régen halálra szánták magukat, és most még jobban elkeseredtek Josephus ellen. Minden oldalról kivont karddal fogták körül, gyávasággal vádolták, és nyilvánvaló volt, hogy akármelyik hajlandó ott helyben leszúrni. Ő azonban az egyiket néven szólította, a másikat hadvezéri tekintettel mérte végig, a harmadiknak megragadta a kezét, a negyediket kérleléssel vette le a lábáról - aszerint, amint kétségbeesett helyzetében egymás után bukkantak fel benne a különféle érzelmek (253) -, hogy elhárítsa a gyilkos kardokat, mint ahogy a bekerített vad is mindig az ellen fordul, aki éppen támadni akarja. Mivel ebben a végső szorongattatásban is még mindig tisztelték benne a vezért, a karjuk elernyedt, a kard kiesett kezükből, és sokan, akik már kardot emeltek rá, önként visszadugták azt hüvelyébe.

De Josephust még ebben a kétségbeesett helyzetben sem hagyta cserben a józan megfontolás. Az irgalmas Istenbe vetette bizalmát, és így tette kockára életét, miközben így beszélt társaihoz: „Mivel szilárdan elhatároztátok, hogy meghaltok, hát jó, döntsön a sors: hogy minden egyes alkalommal ki szúrja le a másikat. Tehát akire a sor esik, annak a kezétől haljon meg az utána következő; ily módon végül is mindenkit elér a halálos sors, és senki sem lesz kénytelen önmagát megölni. Mert igazságtalan volna, ha társai halála után az utolsó mindent megbánna, és a saját életét megkímélné." Ez a javaslata megint bizalmat keltett iránta, és miután valamennyien elfogadták, maga is sorsot húzott velük. Aszerint, hogy ki milyen sorsot húzott, szívesen tűrte, hogy az utána következő leszúrja, abban a tudatban, hogy sor szerint a hadvezérnek is meg kell halnia: mert az eleténél is többre becsülték azt, hogy Josephusszal együtt halhatnak meg. Végül csakugyan csak maga Josephus maradt életben - már akár a szerencsés véletlen, akár az isteni rendelés következtében -, s vele még egy társa; mivel nem akarta, hogy a sor ráessék, sem pedig nem akarta honfitársának a vérével beszennyezni kezét - ha ő maradna utolsónak -, ezt is rávette, hogy adja meg magát a rómaiaknak, és mentse meg az életét.

Miután ekként Josephus a rómaiakkal és a saját honfitársaival megvívott harcból egyformán épségben került ki, kíséretével Vespasianus elé ment. A rómaiak mind odatódultak, hogy lássák. A tömeg, amely a hadvezér körül tolongott, összevissza kiáltozott: egyesek ujjongtak, hogy sikerült foglyul ejteni, mások fenyegetődztek, s voltak, akik erőszakkal előrefurakodtak, hogy közelről láthassák. A távolabb állók kiáltozni kezdtek, hogy végezzék ki az ellenséget, a közelebb állók hőstetteire gondoltak, és egyszerre megdöbbentek a sors változandóságán. A tisztek között egy sem volt, aki meg ne engesztelődött volna, (254) mikor meglátta, bármily elkeseredetten haragudott is rá azelőtt. Különösen Titusban keltett rokonérzést Josephus bátor helytállása a balsorsban. Megsajnálta fiatal kora miatt, és ha eszébe jutottak régebbi hőstettei, és látta most ellenségei hatalmában, a végzet hatalmára, a hadiszerencse forgandóságára és az emberi dolgok változandó ságára kellett gondolnia, és nyilván ilyen hangulatban voltak a vele levők is, mert nem titkolták, hogy sajnálják Josephust. Titus atyjánál is hathatósan közbenjárt az érdekében, és Josephus főként ennek köszönhette az életét; mindazonáltal Vespasianus szigorú őrizetben tartotta, hogy haladéktalanul elküldje Neróhoz.

Mikor ezt Josephus meghallotta, megkérte Vespasianust, hogy négyszemközt szeretne beszélgetni vele. Erre a fővezér a jelenlevőket mind elküldte, csak fiát, Titust, és két barátját tartotta maga mellett. Josephus így beszélt: „Vespasianus, te azt hiszed, hogy mikor Josephust kézrekerítetted, csupán egy hadifoglyot ejtettél; csakhogy én mint nagyobb dolgok hírnöke járulok eléd. Ha nem kellett volna eleget tennem az Isten megbízatásának, akkor nagyon jól tudtam volna, mit követel tőlem a zsidók törvénye, és hogyan kell meghalnia egy hadvezérnek. Neróhoz akarsz küldeni? Minek? Talán az ő utódai, akik még előtted a trónra kerülnek, sokáig tudják tartani magukat? Nem Vespasianus, te Caesar leszel és uralkodó, és ez a fiad is! Most bilincseltess meg még erősebben, és tarts meg magadnak: mert te, Caesar, nemcsak az én uram leszel, hanem a földnek, a tengernek és az egész emberiségnek ura. Tehát őriztess még szigorúbban, hogy kivégeztethess, ha kiderül, hogy káromoltam az Istent." Vespasianus eleinte nem nagyon hitt a szavainak, és az egészet Josephus cselének tartotta, amellyel talán az életét akarta megmenteni. De lassanként mégiscsak hinni kezdett benne, mert Isten is beléojtotta már az uralkodás vágyát, és mert egyéb jelek is előre hirdették már jövendő császárságát, de ezenfelül azt is megtudta, hogy Josephusnak már nem egy jóslata beteljesedett. A hadvezér egyik barátja, aki a titkos beszélgetésen jelen volt, csodálkozott, hogy Josephus sem Jotapata elpusztítását, sem a maga fogságba jutását nem jósolta meg; ennélfogva azt hiszi, hogy amivel most előhozakodik, (255) csak üres fecsegés, és csak az ellenség haragját akarja vele csillapítani. Erre Josephus azt felelte, hogy igenis megjósolta a jotapataiaknak, hogy 47 napi ostrom után az ellenség kezére jutnak, és maga élve fogságba kerül. Vespasianus titokban érdeklődött a foglyoknál, és mivel Josephus adata igaznak bizonyult, most már fenntartás nélkül elhitte a rá vonatkozó jövendölést. Továbbra is börtönben és bilincsben tartotta Josephust, de

díszruhát adatott rá, értékes ajándékot adott neki, és ettől kezdve mindig barátságos bánásmódban részesítette; ezt a kitüntetést Josephus főként Titusnak köszönhette.

Kilencedik fejezet

Joppé elfogatása. Tiberias meghódolása

Panemos hónap 4-én Vespasianus megint megindult Ptolemaisba, innen pedig a tengerparti Kaisareiába vonult, Judea görögöktől lakott nagy városába. A lakosság éljenzéssel és örömujjongással fogadta a hadvezért, és a hadsereget, részben azért, mert szerette a rómaiakat, részben s még inkább azért, mert gyűlölte a legyőzötteket. Ezért a tömeg hangos kiáltozással követelte Josephus kivégzését; Vespasianus azonban fölényesen elutasította ezt a követelésüket, hiszen az oktalan tömegből hangzott fel. Azután két légióját Kaisareiában hagyta téli szállásra, mert a várost alkalmasnak találta erre; azonban, hogy ne terhelje meg Kaisareiát egész hadseregével, a 15. légiót Skythopolisban szállásolta el. Kaisareia a síkságon és a tengerparton feküdt, és télen éppen olyan kellemesen meleg volt, mint amilyen fullasztóan forró nyáron.

Eközben azok a zsidók, akik vagy a lázadás idején kimenekültek az ellenség kezei közül, vagy pedig az elpusztított városokból megszöktek, nagy tömegben összeverődtek, és hadműveleteik támaszpontjául újból megerősítették Joppét, amelyet Cestius már régebben elpusztított. Az ellenségtől nyugtalanított környékre természetesen nem merészkedhettek ki, tehát (256) elhatározták, hogy tengerre szállnak. Igen sok kalózhajót építettek, és a Syriába, Föníciába *és* Egyiptomba vezető tengeri utakon kalózkodtak. Hamarosan elérték, hogy egyetlen hajó sem merészkedett már ezekre a vizekre. Alighogy Vespasianus értesült üzelmeikről, gyalogos és lovas csapatot küldött Joppéba, amelyek éjnek idején benyomultak a védtelen városba: a lakosok tudniillik előre értesültek a tervezett támadásról, és annyira féltek a rómaiaktól, hogy lemondtak a város védelméről, és a hajókra menekültek, ahol lőtávolon kívül töltötték az éjszakát.

Joppénak nincs természetes kikötője; tengerpartja meredek és szakadékos, mindkét végén kissé lejt, de még ezek a hajlatok is szakadékos partszegélyek és a tengerbe nyúló sziklazátonyok. Még ma is mutogatják itt Andromeda bilincseinek nyomait, s ebből látszik, milyen régi lehet ez a monda. Az északi szél nekivág a partnak, és a sziklafalon hatalmasan felcsapó hullámverést okoz, úgyhogy a kikötő még veszélyesebb, mint a nyílt tenger. Ebben a kikötőben hánykolódtak a joppéiek, mikor reggel felé heves vihar kerekedett - melanboreionnak, fekete északi szélnek nevezik azok a tengerészek, akik errefelé hajóznak -, s a hajók egyik részét rögtön egymáshoz csapta és összetörte, a többit a szikláknak vágta; sokan, akik féltek a parti szikláktól és az ellenségtől, amely a partot megszállta, a hullámveréssel szemben igyekeztek kijutni a nyílt tengerre, de ezeket elsüllyesztette a toronymagasságba felszökkenő hullám. Nem menekülhettek sehová, s ha maradnak, akkor is elvesztek; a tengert a vihar zárta el előlük, a várost a rómaiak. Hangos jajveszékelés tört ki, valahányszor a hajók egymásnak ütköztek, és irtózatos recsegés-ropogás, mikor összetörtek; a legtöbben a hullámokban fulladtak meg, sokan a hajótörésben pusztultak el. Némelyek úgy előzték meg a fulladást, hogy kardjukba dőltek, mintha ez könnyebb halál volna. A legtöbbet azonban ide-oda dobálták a hullámok, és összezúzták a sziklafalakon, úgyhogy a tenger messzire vöröslött a vértől, és a parton valóságos hullahegyek tornyosultak: mert a rómaiak, akik a parton álltak, azokat sem hagyták életben, akiket még elevenen partra vetett a víz. A tenger 4200 halottat vetett ki. Miután a rómaiak kardcsapás nélkül elfoglalták a várost, földig rombolták. (257)

Tehát Joppét rövid idő alatt kétszer foglalták el a rómaiak. Vespasianus, hogy tengeri rablók soha többé ne fészkelhessék be magukat a városba, a fellegvárban táborhelyet rendezett be, s lovasságot és tekintélyes gyalogságot helyezett oda. A gyalogságnak helyben kellett maradnia a

tábor őrzésére, a lovasságnak pedig az volt a feladata, hogy fosztogatva végigportyázza a környéket, és a Joppé közelében levő falvakat és kisvárosokat elpusztítsa. Ezt a parancsot a katonák kifogástalanul teljesítették: rabolva és pusztítva portyázták végig a környéket
Midőn Jotapata sorsának híre Jeruzsálembe érkezett, a legtöbben eleinte el sem akarták hinni; egyrészt azért, mert irtózatos volt a csapás, másrészt azért, mert nem volt szemtanúja annak, amiről a hír beszélt; mert hírnök sem menekült meg a város bevétele után, hanem csak a szóbeszéd híresztelte felelőtlenül - hiszen mindig szívesen felkapja a vészhíreket -, hogy a város elesett. Lassanként azonban a szomszédos kerületek révén híre ment az igazságnak is, és nemsokára mindenütt hitelre talált, csak természetesen a valódi eseményeket sok mindennel megtoldották, ami nem történt meg. Például azt híresztelték, hogy Josephus elesett a város bevételekor. Ez a hír mélységes fájdalommal töltötte el egész Jeruzsálemet; miközben az egyes házakban és családokban az elesetteket a rokonság fokához mérten elsiratták, a hadvezért az egész nép gyászolta. Egyesek jóbarátaik elvesztését siratták, mások egyéb kedves embereik, testvéreik vagy távoli rokonaik halálát: Josephust azonban mindenki siratta, úgyhogy a jajveszékelés 30 napig nem csillapodott a városban. Sokan még fuvolásokat is fogadtak, hogy gyászdalaikat kísértessék.

Amint azonban idővel kiderült az igazság, és Jotapata elestének közelebbi részletei ismeretessé váltak, és nemcsak Josephus halála bizonyult álhírnek, hanem azt is megtudták, hogy él, és a római tisztek olyan bánásmódban részesítik, amit egy hadifogoly álmában sem remélhet: a zsidók egyszerre éppen olyan határtalanul haragudni kezdtek az élőre, mint amennyire az imént rajongtak érte, mikor halottnak hitték. Egyesek gyávaságnak bélyegezték viselkedését, mások árulásnak, de az egész város haragudott rá, és mindenütt szidalmazták. Ha a zsidókat (258) már a vereségük felháborította, akkor a balsors még csak fokozta dühüket. A balsors, amely az okos embereket arra indítja, hogy törődjenek a biztonságukkal, és óvakodjanak a hasonló szerencsétlenségektől, megint csak újabb ösztöke volt, és arra hajszolta őket, hogy vesztükbe rohanjanak, és az egyik szerencsétlenség vége mindjárt a másiknak a kezdetét is jelentette. Egyébként egyre fokozódott felháborodásuk a rómaiak ellen, s egyszersmind Josephus ellen is. Ilyen viharos volt akkor a hangulat Jeruzsálemben.

Agrippa király, aki a római hadvezért és hadseregét királyi pompával akarta fogadni, mert a rómaiak segítségével akarta megszilárdítani ingatag trónját, meghívta Vespasianust, hogy látogassa meg országát. Tehát Vespasianus a tengerparti Kaisareiából elindult, és Kaisareia Philippibe menetelt, ahol csapatainak 20 napos pihenőt engedélyezett, maga pedig mulatozással töltötte el az időt, és az istenségnek hálaáldozatot mutatott be győzelmeiért. De amikor jelentették, hogy Taricheai elpártolt, és Tiberiasban lázongás tört ki - mind a kettő Agrippa országába tartozott -, elérkezettnek látta az időt arra, hogy haddal vonuljon ellenük, mert feltette magában, hogy az egész zsidó népet leigázza. Egyúttal a vendégbarátságot azzal akarta meghálálni a királynak, hogy mind a két várost visszahódítja neki. Tehát fiát, Titust, azzal a megbízással küldte Kaisareiába, hogy az ott állomásozó hadsereget vezesse a Tiberias melletti Skythopolisba, amely a Dekapolis területének legnagyobb városa, s aztán maga is oda indult, hogy fiával találkozzék. Innen mindössze három légióval vonult ki, és Tiberiastól 30 stadionnyira Sennabris falunál tábort ütött olyan helyen, ahol a lázadók jól láthatták. Aztán Valerianus tizedest 50 lovas élén kiküldte, hogy a város polgáraival békésen tárgyaljon, és szólítsa fel őket a megadásra. Tudniillik a hadvezér értesült róla, hogy a lakosság legfőbb vágya a béke, és a lázadást csak néhány háborús uszító szította. Valerianus tehát odalovagolt; mikor a fal közelébe érkezett, kíséretével együtt lóról szállt, nehogy olyan látszata legyen a dolognak, mintha csetepatét akarnának. De még szóhoz sem jutott, a legelszántabb lázadók máris fegyveresen megrohanták, élükön Jésusszal, Sapphas fiával, aki ennek (259) a rablóbandának a vezére volt. Valerianus hadvezére parancsa értelmében még akkor sem bocsátkozott volna csatározásba, ha bizonyos lett volna a győzelemben, meg veszedelmesnek is tartotta volna maroknyi csapatával harcolni a túlerő ellen, főképpen, mivel katonái a jól felfegyverzett zsidókkal ellentétben csak hiányosan voltak felfegyverkezve, de meg az ellenfél váratlan vakmerősége különben is

megijesztette őket. Így hát gyalog menekült, s még három római otthagyta a lovát; ezeket most Jésus és bandája hangos ujjongással behajtotta a városba, mintha csak nyílt csatában zsákmányolták volna, nem csellel szerezték volna meg.

Ez megrémítette a nép véneit és a tekintélyes polgárokat, úgyhogy a római táborba szöktek, s miután előbb a király hajlandóságát megnyerték, leborultak Vespasianus előtt, és könyörögtek: hallgassa meg őket kegyesen, és néhány ember őrültsége miatt ne büntesse az egész várost, hanem kímélje a mindig római érzelmű lakosságot, és csak a lázadás értelmi szerzőit sújtsa büntetéssel; mert mindig is csak ezek akadályozták meg, hogy ők békésen átadják a várost a rómaiaknak. S ámbár a fővezér a lórablás miatt rettenetesen haragudott az egész városra, mégis teljesítette a kérést, mert látta, hogy Agrippa is aggodalmasan fáradozik a polgárság érdekében. Miután így a kérvényezők kegyelmet nyertek a városnak, Jésus és bandája többé nem érezte magát biztonságban, tehát Taricheaiba menekültek. Másnap a fővezér Trajanust lovas csapat élén felküldte egy hegycsúcsra, hogy kikémlelje, vajon az egész lakosság békés szándékú-e; mikor meghallotta, hogy mind éppen úgy éreznek, mint a kérvényezők, egész haderejével közelebb vonult. Most a lakosok megnyitották előtte a város kapuit, és éljenzéssel fogadták, miközben megmentőjüknek és jóltevőjüknek nevezték. Mikor azonban a csapatok megszorultak a szűk kapukban, Vespasianus a déli fal egy részét lebontatta, és kiszélesíttette a kaput. De a király kedvéért mindenféle fosztogatást és erőszakoskodást megtiltott katonáinak, s ugyancsak az ő kedvéért nem romboltatta le a falakat sem, mert Agrippa kezeskedett a lakosság jövendő hűségéről. Így hódította vissza Vespasianus a sokat szenvedett várost a lázadoktól. (260)

Tizedik fejezet

Taricheai elfoglalása. A Jordán-folyó, továbbá a Genezaret-tó és tartomány leírása

Vespasianus tovább vonult, Tiberias és Taricheai között ütött tábort, s most a szokottnál is jobban megerősítette, mert előre látta, hogy itt hosszú harc következik, hiszen a lázadók mind ebben a városban gyülekeztek, mert bíztak erősségében és a tóban, amelyet a lakosok Genezaretnek neveznek. A várost, amely éppen úgy, mint Tiberias, hegy lábánál fekszik, Josephus - a tó felőli oldala kivételével - erős fallal vette körül, bár nem lett olyan erős, mint Tiberias; mert az utóbbi város körfalát a felkelés elején építette, amikor még bővebben volt pénz és munkaerő, Taricheainak pedig már csak a maradék jutott. Viszont a taricheaiaknak rengeteg hajójuk volt; ezek egyrészt szárazföldi vereség esetén módot adtak a menekülésre, másrészt pedig alkalmasak voltak csatahajóknak, ha tengeri ütközetre került volna a sor. Miközben a rómaiak táboruk körülsáncolásával voltak elfoglalva, Jésus és katonái, akik nem ijedtek meg sem az ellenség túlerejétől, sem fegyelmezettségétől, kitörtek a várból, első rohamukkal szétszórták a sáncon dolgozó katonákat, a védőmű kis részét lerombolták, és csak akkor menekültek vissza; mégpedig veszteség nélkül, mikor már megindultak ellenük a nehézfegyverzetű rómaiak. A rómaiak utánuk nyomultak, és a hajókra szorították őket; ezek csak annyira eveztek ki a tóra, hogy nyilaik még elérhették a rómaiakat, ott aztán horgonyt vetettek, hajóikkal sűrűn egymás mellé zárkóztak, hogy a vízről úgy harcolhassanak az ellenség ellen, mintha szárazföldön volnának. Közben Vespasianus értesült róla, hogy a város előtti síkságon nagy zsidó sereg verődött össze, s ezek ellen kiküldte fiát 600 válogatott lovassal.

Mikor Titus megállapította az ellenség számbeli fölényét, azonnal erősítést kért atyjától. Mivel azonban rögtön látta, hogy a lovasság egyik része még az erősítés megérkezése előtt szeretne támadni, mások ellenben a nagy tömeg zsidótól titokban kissé megijedtek, felállt, úgyhogy mindenki meghallgassa, és (261) így beszélt: „Rómaiak, mindjárt beszédem elején helyesnek tartom, hogy emlékeztesselek benneteket származásotokra: ne feledjétek, hogy kik vagyunk azokhoz képest, akik ellen most harcolnunk kell. Sújtó karunk elől még a világ egyetlen népe sem

menekült meg; a zsidók azonban, ezt el kell ismerni róluk, még most sem törtek meg, ámbár már ismételten legyőztük őket. Sehogy sem illenék hozzánk, ha hadiszerencsénk teljében ellankadnánk, ellenségünk pedig a balsorsban is bátran tartaná magát. Igaz, megelégedéssel veszem észre, hogy szemlátomást harcrakészek vagytok; mégsem tudom elfojtani azt az aggodalmat, hogy lehetnek néhányan köztetek, akiket az ellenség túlereje esetleg titkos aggodalommal tölt el. Tehát mindegyiktek gondolja meg még egyszer, hogy kicsoda, és kivel kell mérkőznie, továbbá azt is, hogy a zsidók ugyan vakmerő és halálmegvető emberek, de a hadvezetés művészetében járatlanok, és inkább lehetne őket csőcseléknek, mint hadseregnek nevezni. De minek beszéljek ezzel szemben a mi haditapasztalatainkról és katonai fegyelmezettségünkről? Hiszen csak azért végzünk a békében fegyvergyakorlatokat, hogy a háborúban ne kelljen szüntelenül arra vigyáznunk: többen vagyunk-e, vagy kevesebben, mint az ellenség. Hiszen mire való volna különben az állandó hadiszolgálat, ha csak számbeli egyenlőség esetén mernénk szembeszállni . gyakorlatlan ellenfeleinkkel? Gondoljátok meg továbbá, hogy nehéz fegyverzetben harcoltok majd könnyű fegyverzetűek ellen, lóhátról gyalogosok ellen, tervszerű vezetés alatt fejetlenül handabandázó csőcselék ellen, és hogy ezek az előnyök jócskán megsokszorozzák számotokat, viszont az említett hátrányok sokat levonnak az ellenség számbeli értékéből. Egyébként is a csatákban a siker egyáltalán nem a tömegtől függ, még akkor sem, ha ez csupa harcedzett katonákból áll, hanem a vitézségtől, még ha kis csapat harcol is, ezek ugyanis könnyebben mozgathatók a harcban, és könnyebben tudnak segíteni egymáson, viszont a túlságosan nagy hadseregek sokkal több kárt tesznek önmagukban, mint amennyit az ellenség tehet bennük. A zsidókat rettenthetetlen bátorság, kétségbeesett elszántság és vakmerőség vezeti; ezek pompás tulajdonságok, ameddig siker mutatkozik, de a legcsekélyebb (262) szerencsétlenségben is azonnal kialusznak; viszont a mi vezérünk a vitézség, a fegyelem és az a nemes szellem, amely a sikerben kifejti minden erejét, de a csapásokban is mindvégig kitart. Továbbá, ti kétségtelenül magasabbrendű javakért harcoltok, mint a zsidók; ha ők a háború megpróbáltatásait a szabadságért és a hazáért vállalják, viszont mi nem ismerünk nagyobb dolgot a dicsőségnél és annál a törekvésnél, hogy megmutassuk: miután a világ uralmát megszereztük, a zsidók nem méltó ellenfeleink. Azt is figyelembe kell venni, hogy már csak azért sem kell vereségtől félni, mert erős csapat jön segítségünkre, mégpedig hamarosan. De egymagunk is megszerezhetjük a győzelmet, még az atyámtól küldött erősítések megérkezése előtt, s annál nagyobb lesz a dicsőségünk, ha nem kell osztozni benne másokkal. Azt hiszem, ez az óra dönt atyám felől, felőlem és felőletek, ez mutatja meg: méltó-e atyám korábbi hőstetteihez, méltó fia vagyok-e én, és ti valóban az én katonáim vagytok-e? Mert valamint ő hozzászokott a győzelemhez, én sem tudnám elviselni, hogy legyőzöttel térjek vissza hozzá. Hát ti talán nem szégyellnétek, hogy legyőzzenek benneteket akkor, amikor vezéretek előttetek jár a veszedelemben? Mert valóban ezt teszem: én leszek az első, aki megrohanja az ellenséget. Ne maradjatok el tehát mögöttem; legyetek meggyőződve róla, hogy támadásomban az istenség támogat, és higgyétek el, hogy a közelharcban többet érünk el, mintha csak távolról lövöldözzük az ellenséget."

Titus beszéde után a katonákat csodálatos harci kedv szállta meg, és mikor közvetlenül az ütközet előtt Trajanus is megérkezett 400 lovassal, már zúgolódtak, mintha ezeknek a részvétele csökkentené dicsőségüket. Egyébként Vespasianus még 2000 íjászt küldött Antonius Silo vezetése alatt, hogy a várossal szemben levő magaslatot szállják meg, és kergessék el a falakról a zsidókat. A parancs értelmében csakugyan elkergették az ellenséget, amely a falakról akarta támogatni bajtársait. Titus elsőnek rohant az ellenségre, utána pedig hangos csatakiáltással a többiek, akik hosszan kinyújtották arcvonalukat a síkságon, és ezzel azt a látszatot keltették, mintha nagyon sokan volnának. A zsidókat meghökkentette ugyan a rómaiak rohama és fegyelmezettsége, de egy darabig állták a támadást; végül (263) azonban a lendületesen rohamozó lovasság lándzsái elől megfutamodtak. Most aztán a száguldó lovak rakásra taposták őket, a többi pedig szétrebbent, és lóhalálában a városba menekült. Ezek közül Titus sokat lekaszaboltatott, mert hátulról rájuk támadt, a többieket pedig, akik csoportokba verődtek, szétszórta, másokat megelőzött és szembe támadott; sokan nagy tömegben egymásra zuhantak, ezeket itt kaszabolták le. Igyekezett megakadályozni, hogy a menekülők elérjék a falakat, és

visszakergette őket a síkságra. Mégis a zsidók nagyobb tömegeinek sikerük áttörni és bejutni a városba.

Odabent súlyos viszálykodás fogadta őket. A bennszülött lakosságnak ugyanis már kezdettől fogva semmi kedve sem volt a háborúhoz, mert féltette vagyonát és a várost, most meg, a vereség után, éppenséggel semmi kedve sem volt hozzá; a számos idegen azonban mindenáron háborút akart. Halálosan acsarkodtak egymásra, s olyan ordítozást és lármát csaptak, hogy már csak hajszálon múlt, hogy fegyverhez nem nyúltak. Titus, aki nem messzire állt a faltól, a tomboló zaj hallatára felkiáltott: „Itt az idő, bajtársak! Miért késlekedünk még, hiszen maga az istenség adja kezünkre a zsidókat? Ragadjátok meg a kínálkozó győzelmet! Halljátok ezt az ordítozást? Azok, akik megmenekültek kezünkből, most egymással marakodnak. Ha sietünk, miénk a város. Segítségünk azonban párosuljon erőfeszítéssel és vitézséggel, mert kockázat nélkül semmi nagy vállalkozás sem sikerül. Meg kell előznünk nem csupán ellenségeink kibékülését, ami a kényszerhelyzetben könnyen bekövetkezhetik, hanem azt is, hogy segítségünkre küldött bajtársaink megérkezzenek, hogy ha már ilyen kevesen legyőztük ezt az óriási erejű ellenséget, a várost is segítség nélkül vegyük be."

Ezekkel a szavakkal lóra pattant, a tó felé ugratott, és a vízen át elsőnek nyomult be a városba, s utána a többiek. Vakmerősége megrémítette a falon álló zsidókat, úgyhogy senki sem mert harcolni vagy bármiféle ellenállást tanúsítani. Jésus és hívei elhagyták helyüket, és kifutottak a nyílt mezőre, mások a tó felé menekültek, de a szemben rohamozó ellenség kardcsapásaitól elhulltak. Sokat akkor kaszaboltak le, amikor éppen csónakba akartak szállni, másokat, mikor megpróbáltak a kifutó hajókra (264) felkapaszkodni. Irtózatos mészárlás támadt a városban, mert *az* idegeneken kívül - tudniillik azok, akik nem menekültek el, védekeztek - a bennszülötteket is gyilkolták; ezek nem is védekeztek, mert abban a reményben, hogy kegyelmet kapnak, s abban a tudatban, hogy nem akarták a háborút, tartózkodtak a harctól. Végre Titus, miután a bűnösöket lemészároltatta, megkönyörült a lakosokon, és véget vetett a gyilkolásnak. Mihelyt a tóra menekült zsidók látták, hogy a város elesett, igyekeztek minél messzebbre kerülni az ellenségtől.

Titus azonnal lovas futárt küldött, hogy tudassa atyjával a hadművelet sikerét. Vespasianus nagyon örült fia bátorságának és a hőstettnek; úgy látszott, hogy ezzel a háború nehezebbik fele véget is ért. Tehát azonnal megjelent Taricheai előtt, körülzárta a várost, s őrszemeket állított, hogy senki se menekülhessen ki, egyúttal parancsot adott, hogy mindenkit vágjanak le, aki szökni próbál. Másnap kiment a tó partjára, és az elmenekült zsidók üldözésére tutajokat ácsoltatott; ezek hamar elkészültek, mert bőven volt fa és mesterember.

A Genezaret-tó, amely a szomszédos vidékről kapta nevét, 40 stadion széles és 140 stadion hosszú. Vize mindenütt édes és kitűnő ivóvíz. Hígabb, mint a mocsaras tavak sűrű vize, és tiszta, mert a partja mindenütt homokos; hőmérséklete olyan enyhe, hogy merítés után azonnal iható. Nem olyan hideg, mint a folyó- vagy a forrásvíz, de a tó kiterjedéséhez képest még mindig nagyon hűvös. Vize a szabad levegőn is jéghideg marad, ezért nyáron az odavalósiak éjjelre kiteszik. Van a tóban mindenféle hal is, amelyeknek más az ízük és alakjuk, mint a más vizekben élő halaknak. A tavat középütt szeli át a Jordán. A Jordán forrása valószínűleg a Paneion; ebbe viszont beleömlik a Phialé nevű tó földalatti lefolyása. Ez a Phialé a trachónitisi úton van, 120 stadionnyira Kaisareiától, nem messze az úttól jobbra. Kerek alakja miatt találóan nevezik a vízmedencét Phialénak, vagyis csészének, mert kör alakú, mint a kerék. Vize mindig egészen a széléig ér, sohasem apad, sohasem csordul ki. Először Philippos, Trachónitis tetrarchája bizonyította be, hogy a Jordán forrásának itt kell lennie, mert előtte senki sem tudta, hol van. Ugyanis pelyvát dobatott a Phialéba, (265) és az Paneionban bukkant ismét felszínre, ott, ahol régebben a folyó forrását gyanították. Paneion természeti szépségét még fokozta Agrippa király bőkezűsége, aki óriási költséggel pazarul kiépíttette. Az itteni barlangban kezdődik a Jordán földfeletti folyása; aztán átszeli a Semechonitis-tó mocsarait és ingoványait, és 120 stadionnyi szakasz után

Julias város mellett középütt átszeli a Genezaret-tavat, végül pedig hosszú út után a pusztán keresztül az Asphaltitisbe, vagyis a Holt-tengerbe ömlik.

A Genezaret-tó mentén terül el az ugyanilyen nevű tartomány, amely természeti szépségekben gazdag és csodálatos. A talaj oly kövér, hogy minden növény megterem, és a lakosok csakugyan mindenféle fajta növényt ültetnek, mivel enyhe éghajlata ugyancsak hozzájárul a különféle növényfajták dús tenyészetéhez. A diófa, amely inkább a hűvösséget szereti, nagy tömegben tenyészik itt éppen úgy, mint a pálma, amely viszont a hőséget kedveli; közvetlenül mellettük fügefák és olajfák tenyésznek, amelyeknek inkább a mérsékelt éghajlat való. Azt lehetne mondani, hogy a természet erőfeszítése ez, amely mindenáron egy ponton akart tömöríteni egymással összeférhetetlen dolgokat, és egyúttal az évszakok nemes versenye, amellyel mindegyik magának akarja meghódítani ezt a területet. Mert a talaj meglepő módon a legkülönfélébb fajtájú gyümölcsöket termi, mégpedig szüntelenül. Tíz hónapon át egyfolytában termi a legpompásabb szőlőt és fügét, a többi gyümölcsöt pedig egész éven át. Az enyhe éghajlaton kívül a földet még dúsvizű forrás is termékenyíti, amelyet a lakosok Kapharnaumnak neveznek. Némelyek ezt a forrást a Nílus egyik erének tartották, mert ebben is él a tüskés hal, mint az alexandriai tengerben. A tartomány hossza az ugyanilyen nevű tó partján 30, szélessége 20 stadion. Ilyenek a tartomány természeti viszonyai.

Mikor a tutajok elkészültek, Vespasianus valamennyit megrakta annyi csapattal, amennyit a tóra menekült ellenség leverésére elegendőnek tartott, és elindult a partról. Most aztán a tavon összeverődött zsidók sem a szárazföldre nem tudtak kijutni, mert ezt mindenütt megszállta az ellenség, sem pedig tengeri ütközetet nem mertek megkockáztatni, mert a kalózhajóra (266) emlékeztető bárkák gyengék voltak a tutajokhoz képest, és a csekély számú legénység félt szembeszállni a tömött sorokban támadó rómaiakkal. Mindazonáltal a zsidók körülrajzották a tutajokat, imitt-amott közelebb is merészkedtek hozzájuk, és ilyenkor nagy távolságról köveket hajigáltak a rómaiakra, vagy pedig apró csatározásokkal ingerelték őket. De mind a kettőnek csak maguk vallották kárát: mert a kődobálással csak annyit értek el, hogy az ellenség páncélzatán szakadatlan kopogást keltettek, de egyúttal az ellenséges lövedékek lőtávolába kerültek; ha viszont közelebb merészkedtek, máris alulmaradtak, mielőtt bármit is tehettek volna, és bárkáikkal együtt elsüllyedtek. Azok közül, akik megpróbáltak áttörni, a rómaiak igen sokat dárdáikkal terítettek le, másokat pedig karddal szúrtak le úgy, hogy átugrottak a bárkájukra; ismét másokat bekerítettek tutajaikkal, és a bárkáikkal együtt foglyul ejtették. Ha egy-egy vízbefúló megint felbukkant, azonnal lenyilazták, vagy pedig a tutajokról összefogdosták őket. És ha egyik-másik kétségbeesésében föl akart kapaszkodni valamelyik ellenséges tutajra, a rómaiak levágták a fejét vagy a kezét. Mindenütt minden elképzelhető módon gyilkolták őket, míg végre a megmaradt zsidók futásnak eredtek, s miután bárkáikat körülzárták, valamennyiüket a szárazföldre szorították. Ez alkalommal is sokan elpusztultak, vagy úgy, hogy még kint a tavon ledárdázták, vagy pedig úgy, hogy mindjárt partraszállás után lekaszabolták őket a rómaiak. A tó hemzsegett a hulláktól, és vöröslött a vértől, mert egyetlenegy ember sem menekült meg élve. A következő napokban pedig az egész környéket borzalmas bűz árasztotta el, és szörnyű volt a tó látványa: mert partjait egészen elborították a hajóroncsok és a felfúvódott hullák, amelyek a tűző napon oszlásnak indultak, és megfertőzték a levegőt: ez éppoly fájdalmas volt a zsidóknak, mint amilyen undorító a győzteseknek. Így végződött ez a tengeri ütközet. Azokkal együtt, akik már előbb elestek a városban, ezekben a harcokban 6500 ember pusztult el.

A csata után Vespasianus felült a bírói emelvényre, hogy az idegen menekülteket, akik minden valószínűség szerint kirobbantották az ellenségeskedéseket, különválassza a bennszülöttektől, (267) és megtárgyalja tisztjeivel, vajon megkegyelmezzen-e az életüknek. Azok egyhangúlag kijelentették, hogy veszedelmes volna szabadon bocsátani őket, mert mint afféle hazátlan emberek, bizonyosan nem maradnának nyugton, hanem azokat is háborúra uszítanák, akik majd esetleg befogadják őket. Vespasianus ugyancsak abban a meggyőződésben volt, hogy nem érdemelnek kíméletet, és szabadságukkal visszaélnének azoknak a kárára, akik a szabadsággal

megajándékozták őket; tehát most már csak a módon gondolkozott, hogy hogyan végezzen velük. Ha azonnal kivégezteti őket, akkor attól kellett tartania, hogy a bennszülöttek megint fellázadnak, mert bizonyára nem tűrnék szótlanul annyi ember lemészárlását, akik mind kegyelemért könyörögtek. De viszont ezenkívül sem tudta rászánni magát, hogy kegyetlenül bánjék oly emberekkel, akik becsületszóra megadták magukat. Azonban barátai kerekedtek felül, mert hangoztatták, hogy a zsidókkal szemben minden szabad, és a becsületnél fontosabb a hasznossági szempont, ha már a kettőt nem lehet egymással összeegyeztetni. Ennélfogva kétértelmű szavakkal kíméletet ígért ugyan nekik, de mindössze arra adott engedélyt, hogy a tiberiasi országúton elvonuljanak. Ezek szívesen hittek is abban, amit kívántak, minden cókmókjukat a vállukra vették, és megindultak a kijelölt úton. De időközben a rómaiak megszállták az egész tiberiasi országutat, hogy senki se térhessen le mellékútra, és a foglyokat beszorították a városba. Nemsokára megjelent Vespasianus, valamennyit összetereltette a hippodromban, és azonnal parancsot adott, hogy a gyengéket és öregeket gyilkolják le. Ezek 1200-an voltak. A fiatalabb férfiakból kiválogatta a 6000 legerősebbet, hogy elküldje őket Nerónak, aki az Isthmoson tartózkodott; a többieket, mintegy 30 400 embert, rabszolgának adatta el, azoknak a kivételével, akiket Agrippának ajándékozott. Tudniillik rábízta, hogy ő bánjék el tetszése szerint azokkal, akik az ő alattvalói voltak; erre a király ezeket is eladta. A Trachónitisbe, Gaulanitisbe, Hippénébe és Gadaritisbe való nagy tömeg javarészt lázadókból, menekültekből és olyan emberekből állt, akiket békében elkövetett bűncselekményeik hajszoltak a háborúba; ezeket gorpiaios hónap 8-án ejtették foglyul. (268)

IV. könyv

Első fejezet

Gamala ostroma és elfoglalása

Taricheai elfoglalása után azok a galileaiak, akik Jotapata eleste után is még mindig lázadoztak a rómaiak ellen, beadták a derekukat, és a győztesek most valamennyi erődítményt és várost elfoglaltak, Gischala és az Itabyrion-hegyi helyőrség kivételével. Ezekkel szövetségben állt a tó túlsó partján, Tancheaival szemben fekvő Gamala város, amely éppen úgy, mint Sógané és Seleukeia, határvárosa volt Agrippa területének. Sógané és Gamala Gaulanitisbe tartozott, az előbbi az úgynevezett Felső- az utóbbi Alsó-Gaulenitisbe, viszont Selenkeia a Semechonitis-tó partján feküdt. Ez a tó 30 stadion széles és 60 stadion hosszú; mocsárvidéke Daphné virágzó területéig terjed, ahol azok a források vannak, amelyek az úgynevezett Kis-Jordánt táplálják, és vele együtt az Aranyborjú temploma mellett a Nagy-Jordánba torkollanak. Sóganét és Seleukeiát a lázadás kezdetén Agrippa megnyerte magának, de Gamala nem adta meg magát, mert még Jotapatánál is jobban bizakodott természetes erősségében: ugyanis egy magas hegységben meredek hegyhát indult ki, és a közepe táján kipúposodik; ez a púp jó darabon tovább húzódik, és egyszerre elől-hátul meredeken leereszkedik, úgyhogy az egész olyan, mint valami teve. És valóban, nevét is a tevéről kapta, de az odavalósiak kiejtéséből nem derül ki világosan, hogy innen ered a neve. Oldalvást és elöl a terep hozzáférhetetlen szakadékokban végződik, és csak hátul járható némileg, ahol Gamala is összefügg a heggyel. De a lakosok itt keresztben árkokat ástak, elvágták a várost, és így megnehezítették a hozzájutást. A domb meredek oldalában sűrűn egymás mellett sorakoztak a házak, és úgy látszott, (269) mintha a város a levegőben lebegne, és a meredektől minden pillanatban lezuhanhatna. A dombhajlat délnek lejt; ugyancsak a déli oldalon, felhőkbe nyúló hegyen van a fellegvár, amelynek csúcsán a falakon kívül meredeken a feneketlen mélységbe zuhanó sziklafal tornyosul. A falakon belül a város szélén forrás is volt.

Ezt a már természetes fekvésénél fogva szinte bevehetetlen várost Josephus árkokkal és földalatti járatokkal még jobban megerősítette. A lakosok bíztak a hely természetes erősségében, még jobban, mint a jotapataiak, de sokkal kevesebb volt a fegyverfogható emberük, és annyira bíztak az erődítmény erejében, hogy nem bocsátottak be erősítéseket. Tudniillik a város, éppen erőssége miatt, tele volt már menekültekkel; éppen erőssége miatt Agrippa ostromló hadseregének is hét hónapig ellenállt.

Vespasianus most felkerekedett Ammausból - ez a név annyit jelent, mint „Melegfürdő", tudniillik meleg gyógyforrások vannak ott -, Tiberiasszal szemben tábort ütött, és Gamala alá vonult. A várost éppen fekvése miatt nem lehetett teljesen körülzárni, de ahol csak lehetséges volt, őrszemeket állított fel, és a város fölött emelkedő hegy megszállását is elrendelte. Miután a légió itt szokás szerint tábort épített, hátul megkezdte a sáncmunkálatokat, továbbá keleten is, ahol a város legmagasabb pontján bástya emelkedett; ennek irányában az 5. légió a város közepe felé tört előre, a 10. pedig a mélyedéseket és árkokat tömte be. Ekkor történt, hogy egy parittyás jobb könyökén megsebesítette Agrippa királyt, amikor az éppen a falhoz közeledett, és a falon álló zsidókkal a város átadásáról akart tárgyalni. A király barátai rögtön köréje sereglettek, a rómaiak pedig annyira feldühödtek a király megsebesülésén, és annyira féltették a maguk bőrét is, hogy még keményebben nekiláttak az ostromnak; tudniillik azt hitték, hogy olyan emberek, akik saját honfitársukra és jóindulatú tanácsadójukra ennyire fenekednek, vad kegyetlenséggel bánnak el majd barátaikkal és ellenségeikkel egyaránt.

Miután az efféle munkában rendkívül gyakorlott katonák tömege a sáncot gyorsan elkészítette, elővontatták az ostromgépeket. Eközben Charés és Josephus, a város két (270) legtekintélyesebb embere, csatarendbe állította harcosait. Ezek egyébként meglehetősen csüggedtek voltak, mert nem volt elegendő vizük és élelmiszerük, s úgy érezték, hogy nem sokáig bírják az ostromot; vezéreik azonban buzdították őket, és mégiscsak felparancsolták valamennyit a falakra. Csakugyan sikerült is nekik egy ideig visszaverni azokat a rómaiakat, akik a gépek felállításán fáradoztak; mikor aztán a catapulták és ballisták lőni kezdték őket, hamarosan megint visszahúzódtak a városba. Most a rómaiak három helyen faltörő kosokat alkalmaztak, és ezekkel megingatták a falat, utána pedig harsány trombitaszóval, fegyvercsörgéssel és csatakiáltással a réseken át benyomultak a városba, és közelharcot vívtak a várvédő csapatokkal. Első rohamukat a zsidók állták, megállították a rómaiak benyomulását, sőt vitézül visszaverték őket; végül is kénytelenek voltak engedni a túlerőnek és összpontosított támadásnak, és visszavonulni a magasabban fekvő városrészekbe. Mikor az ellenség oda is utánuk nyomult, visszafordultak, megrohanták a rómaiakat, és a meredek lejtő felé szorították, ahol a szűk és járhatatlan terepen megszorultak, úgyhogy levágták őket. Mások, mikor látják, hogy a magasabb ponton álló zsidók ellen lehetetlen védekezni, viszont a saját előnyomuló bajtársaikon sem tudnak keresztültörni, menekülésre fogták a dolgot, felmásztak az ellenséges házak tetejére, amelyeket a földről is elérhettek. De mihelyt a tetők megteltek katonákkal, máris beszakadtak a teher alatt; valahányszor egy-egy ház összeomlott, az alatta álló házakat sorban ledöntötte, ezek viszont az alattuk álló házakat sodorták el. Így rengeteg római elpusztult; mert szorult helyzetükben a tetőkre ugráltak még akkor is, ha látták, hogy beomlófélben vannak; így sokat eltemettek a romok, sokat menekülés közben megcsonkított az ellenség, a legtöbben azonban úgy pusztultak el, hogy megfulladtak a porfellegben. A garnalaiak ebben Isten segítségét látták, tehát rá sem hederítettek veszteségeikre, hanem annál hevesebben támadták a rómaiakat, és amint a meredek utcákon megcsúsztak és elestek, felülről lelövöldözték őket. Követ bőven szereztek a házromokból, fegyvert az agyonvert ellenségtől; mert az elesettek kardját leszakították oldalulról, és a haldokló rómaiak ellen fordították. (271)Nagyon sok római öngyilkos lett, mikor az a veszély fenyegette, hogy lezuhan a tetőről; mégpedig önként vetették magukat a mélységbe. De akik megfutamodtak, azoknak sem volt könnyű a menekülés, mivel nem ismerték az utakat, és a sűrű porban nem ismerték fel egymást, eltévedtek, és rakásra hullottak.

Aki nagynehezen megtalálta valamelyik kaput, kimenekült a városból. Vespasianus maga mindig ott volt azok mellett, akiket legjobban szorongattak; mert mély részvét vett rajta erőt, mikor látta, hogy a város ráomlik katonáira. Nem törődött a maga biztonságával, és a város legmagasabb pontjáig hatolt, úgyhogy szinte észre sem vette, és egyszerre csak a legnagyobb veszedelemben néhány kísérőjével egyedül találta magát; tudniillik fia, Titus, akkor éppen nem volt ott, mert Syriába küldte Mucianushoz valami megbízatással. Mivel a fővezér kockázatosnak, de egyúttal becstelennek is tartotta volna a megfutamodást, és mivel egyszerre eszébe jutott a fiatal kora óta kiállott sok megpróbáltatás, valamint minden helyzetben bizonyított vitézsége, mintha isteni ihlet szállta volna meg, a vele harcoló katonákat szorosan összetömörítette, pajzsaikat védőfal gyanánt összezáratta, és így feszült neki a felülről lezúduló ellenséges csapatoknak; nem ijedt meg a zsidók túlerejétől és lövedékeiktől, és mindaddig helyt állt, amíg az ellenségnek, amely félisteni hősiességet érzett ebben a rettenthetetlen vitézkedésben, meg nem tört az ereje. Amint az ellenség nyomása gyengült, maga lépésről lépésre megkezdte a visszavonulást, de mindaddig nem fordított nekik hátat, amíg ki nem jutott a városból. Ebben a harcban nagyon sok római elesett, köztük Aebutius tizedes is, ez a kiváló férfiú, aki nemcsak ebben az ütközetben, amelyben elesett, hanem már korábban is minden alkalommal igazi hősnek bizonyult, és a zsidóknak rengeteg veszteséget okozott. Egy másik rómait, Gallus századost, a harc forgatagában tíz katonájával együtt körülvették, de sikerült besurrannia az egyik házba. Ott hallotta, amint a ház lakói vacsora közben arról beszéltek, hogy hogyan végez majd a nép a rómaiakkal, így vele meg bajtársaival is: tudniillik ő és katonái syriaiak voltak.

Tehát éjszaka megrohanta őket, valamennyit lemészárolta, s aztán katonáival együtt épségben eljutott a rómaiakhoz. (272)

A római hadsereg elcsüggedt, mert bántotta veszteségeinek a gondolata, és mert ilyen súlyos csapást még nem is ért meg; de még jobban szégyellte, hogy fővezérét magára hagyta a veszedelemben, Vespasianus igyekezett megvigasztalni őket, de a maga személyéről nem is tett említést, nehogy úgy lássék, mintha neheztelne rájuk; hanem kijelentette, hogy a közös szerencsétlenséget kemény bátorsággal kell elviselni, és meg kell gondolni: ilyen a háború, nincs győzelem vér nélkül; a balszerencse majd csak jóra fordul; miután már ezer meg ezer zsidót lemészároltak, most ők kénytelenek némi csekély áldozatot hozni az istenségnek. Mint ahogy alacsony gondolkodásra mutat, ha az ember túlságosan elbizakodik a szerencsében, ugyanúgy férfiatlan túlságosan elcsüggedni a balsorsban. Mert a szerencse és a balszerencse gyorsan változik, és csak az talpig férfi, aki a balsorsban is nyugodt marad, és vidám bizakodással igyekszik jóvátenni az elszenvedett csapásokat. „Annak, ami most történt - folytatta - nem az az oka, mintha gyáván viselkedtünk volna, sem pedig a zsidók vitézsége, hanem csupán a terep jellege nyújtott nekik előnyt, s okozott nekünk veszteséget. És ebből a szempontból valaki csakugyan kifogásolhatná elhamarkodott támadástokat; mert miután az ellenség a magasabban fekvő városrészbe visszavonult, meg kellett volna állnotok, és nem kellett volna belerohannotok vakon a felülről fenyegető veszedelembe, hanem az alsóvárost kellett volna tartani, és az ellenséget lassan-lassan kicsalogatni szabályos ütközetre, amelynek eredménye aztán nem lehetett volna kétséges. De mivel nyakra-főre győzni akartatok, nem törődtetek a magatok biztonságával; csakhogy a harcban a meggondolatlanság és a hebehurgya handabandázás nem szokásuk a rómaiaknak, akik minden sikerüket haditapasztalatuknak és taktikájuknak köszön-hetik; ez a barbárok, különösképpen a zsidók szokása. Vegyük csak elő újra régi jó vitézségünket, s a méltatlan vereség miatt ne csüggedjünk, hanem inkább újra buzduljunk fel. A legjobb vigasztalást mindenki keresse a maga kemény karjában: akkor sikerül majd bosszút állnotok az elesettekért és lesújtani gyilkosaikra. Én, mint eddig is minden harcban, elsőnek megyek veletek az ellenségre, és utolsónak távozom a csatából. (273)

Ezekkel a szavakkal megint felvillanyozta katonái bátorságát. A másik oldalon a gamalaik öröme a váratlanul nagy győzelmen csak rövid ideig tartott, mert máris kifogyófélben volt az élelmiszerük, s most már be kellett látniok, hogy nemcsak kiegyezésre, hanem menekülésre sincs semmi reményük, ez pedig elvette minden bátorságukat, és elcsüggesztette őket. Mégis mindent megtettek, hogy mentsék a bőrüket: a legbátrabbak a résekre ügyeltek, a többiek megszállták a falak ép részeit. De mikor a rómaiak folytatták a sáncmunkálatokat, és megint rohamoztak a város ellen, sokan elmenekültek a városból, részben hozzáférhetetlen szakadékokon, ahol nem álltak őrszemek, részben pedig földalatti folyosókon át. Akik még bentmaradtak, mert féltek a fogságtól, éhen pusztultak, mert minden élelmiszert a harcoló csapatoknak tartogattak.

De ebben a mérhetetlen nyomorúságban is állhatatosak maradtak. Vespasianus közben mellékhadműveletet kezdett a nagy síkság és Skythopolis közt fekvő Itabyrion-hegy megszálló serege ellen. Ez a hegy 30 stadion magas, és észak felől szinte lehetetlen felkapaszkodni rá. Tetején 20 stadion kerületű fennsík terül el, amelyet erődítmények zárnak körül. Ezt a hosszú falat Josephus 40 nap alatt építtette, és nemcsak az építőanyagot, hanem a vizet is lentről kellett felhordani, mert odafent csak esővíz volt. Itt rengeteg zsidó sereglett össze: ezek ellen küldte most Vespasianus 600 lovas élén Piacidust. Mivel azonban ez a különítmény nem tudta megmászni a hegyet, Piacidus úgy akarta a helyőrséget lecsalogatni, hogy békés megegyezést és kegyelmet kínált neki. Le is jöttek, de csak azért, hogy őt is csapdába csalják. Mert valamint Piacidus csak azért beszélt velük olyan barátságosan, hogy a síkságon majd rajtuk üthessed, úgy ők is látszólag szívesen fogadták a javaslatát, a valóságban azonban csak azért, hogy váratlanul rajtaüthessenek. De mégis a ravasz Piacidus lett a győztes. Ugyanis alig kezdték el a zsidók az ütközetet, máris látszólagos visszavonulásba kezdett, és üldözőit messze becsalogatta a síkságra.

Akkor aztán hirtelen visszafordította lovasságát, megszalasztotta az ellenséget, javarészt felkoncolta, a többinek útját pedig elvágta, úgyhogy nem juthattak fel a hegyre. Ezek tehát otthagyták az (274) Itabyriont, és Jeruzsálembe menekültek; a hegy tulajdonképpeni lakói egyezséget kötöttek, és mivel már ivóvizük is kifogyott, az erődítménnyel együtt megadták magukat Piacidusnak.

A gamalai lakosok közül a bátrabbak titokban elmenekültek, a gyengébbek éhen pusztultak. A fegyverfogható férfiak tovább állták az ostromot, míg végre hyperberetaios hónap 22-én a 15, légió három katonája a hajnali őrváltás idején odalopódzott a legmagasabb bástyatoronyhoz, amely táborukkal szemben állt, és teljes csendben aláaknázta; olyan sötét volt az éjszaka, hogy a torony őrsége sem közeledésüket, sem pedig jelenlétüket nem vette észre. A katonák most teljesen zajtalanul kiemelték a bástya öt leghatalmasabb kockakövét, és gyorsan félreugrottak: abban a pillanatban óriási robajjal összeomlott a torony, vele együtt zuhantak az őrök is; a többi őrszem is megrémült és szétfutott. Most a rómaiak halomra öldösték a zsidókat, akik át akarták vágni magukat; Josephust is lövedék találta, és megölte, miikor éppen ki akart ugrani az egyik résen. A város lakosai a robaj miatt összevissza futkostak, és úgy megrémültek, mintha máris benyomult volna az egész ellenséges haderő. Ezen a napon halt meg Charés is, aki éppen betegen feküdt otthon; éspedig javarészt az ijedelem siettette halálát; egyébként a rómaiak nem felejtették el korábbi vereségüket, és csak az említett hónap 23-án vonultak be a városba.

Közben Titus is megérkezett, és felháborodásában a vereség miatt, amely távollétében érte a rómaiakat, 200 válogatott lovassal és némi gyalogsággal csendben bevonult a városba. Az őrszemek mégis észrevették közeledését, és hangos kiáltozással fegyvert ragadtak. Erre a városban is hamarosan híre ment bevonulásának, mire egyesek felkapták gyermekeiket, és az asszonyokkal együtt nagy jajveszékelés közben felcipelték a fellegvárba, mások pedig Titus lábai elé borultak, de ő valamennyit halomra mészároltatta. Akinek azonban nem sikerült a fellegvárba eljutnia, az tehetetlenségében hamarosan a római őrszemek kezére jutott. Egyre-másra felhangzottak köröskörül a haldoklók nyögései, és patakokban folyt a vér a város lejtős utcáin. Most Vespasianus, fiának támogatására, egész haderejét kivezényelte a fellegvárba menekült zsidók ellen. A sziklás, (275) járhatatlan hegycsúcs elérhetetlen magasságba nyúlt, és minden oldalról mély szakadékok határolták, úgyhogy a zsidók a rohamozó rómaiakat lövedékekkel és kövekkel pusztították, viszont őket magukat lövedékek nem érhették, mert olyan magasan voltak. Ekkor vesztükre, mintha Isten küldte volna, szélvihar csapott szemükbe, amely a rómaiak lövedékeit feléjük sodorta, a sajátjaikat pedig kitérítette irányukból, és oldalvást terelte. Mivel a tomboló viharban semmibe sem kapaszkodhattak, a meredek lejtőn sem nem vethették meg lábukat, sem nem láthatták a felfelé törtető rómaiakat, ezeknek sikerült megmászni a magaslatot és körülvenni a zsidókat, mielőtt ezek még védekezhettek vagy kíméletért könyöröghettek volna. A rómaiak dühét még csak fokozta a visszaemlékezés az előbbi ostromban elesett bajtársaikra. Végülis rengeteg zsidó, mikor látta, hogy nincs menekülés, feleségével és gyermekeivel együtt leugrott a szakadékba, amely a fellegvár oldalában feneketlen mélységben tátongott. Sőt a várbeliek szinte irgalmatlanabbul bántak el önmagukkal, mint a rómaiak; mert ezek mindössze 4000 zsidót vágtak le, viszont 5000 vetette magát önként a szakadékba. Senki sem maradt életben, mindössze két asszony; mind a kettő Philippos nővérének a leánya volt; ennek a Philipposnak Jákim volt az apja, Agrippa király kiváló tetrarchája. Ezek úgy menekültek meg, hogy a város elfoglalásakor elbújtak a dühöngő rómaiak elől; mert ezek bizony a csecsemőket sem kímélték, sokat megragadtak, és lehajították a fellegvárból. Így esett el Gamala, hyperberetaios hónap 23-án. A lázadás gorpiaios hónap 24-én kezdődött. (276)

Második fejezet
Gischala meghódolása

Galileában már csak a kis Gischala város tartotta magát. Lakossága ugyan békés érzületű volt, mert javarészt földművesekből és olyan emberekből állt, akiknek egyetlen megélhetési forrásuk a föld termése; azonban, vesztükre, rengeteg rablónépség furakodott be közéjük, és ez a polgárság egy részét is megfertőzte lázongásával. Ezeket az embereket János, bizonyos Levi fia izgatta fel az elpártolásra és toborozta össze; csaló és kétszínű ember volt ez, kimondhatatlanul nagyravágyó, de volt is ereje céljai megvalósítására; nyilvánvaló volt, hogy azért szítja a háborút, mert ezen a réven akarja megszerezni az uralmat Ez az ember volt a gischalai lázadók vezére, és e lázadók jelenléte volt az oka, hogy a város polgársága, amely különben már talán a megadásról tárgyalt volna, most háborús felkészültségben várta a rómaiakat. Vespasianus 1000 lovas élén Titust küldte ellenük, és miután a 10. légiót Skythopolisba helyezte, maga a két másik légióval visszavonult Kaisareiába, hogy a szüntelen fáradalmak után pihenőt adjon nekik; remélte, hogy ezeknek a városoknak gazdag élelmiszerkészletei megint megedzik katonáit a küszöbön álló harcokra; mert tudta, hogy Jeruzsálemnél nagyon nehéz munka vár rá, mivel ez a királyi város, az ország szíve, ahol az eddigi harcokból megmenekült zsidók mind összecsődültek. A mesterséges erődítmények még fokozták a város természetes erősségét, és ez meglehetős aggodalmat keltett benne: tudta, hogy az elszánt és vakmerő lakosságot nehéz lesz legyőznie, még akkor is, ha nem volnának ilyen erődítményei. Ezért készítette elő katonáit a harcra mintha csak atléták lettek volna.

Mikor Titus lovas különítményével megérkezett Gischala elé, rajtaütéssel könnyen elfoglalhatta volna a várost, de tudta, hogy ha erőszakkal foglalja el, akkor katonái a népet rakásra mészárolják, és nem csupán torkig volt már a gyilkolással, hanem sajnálta is azt a tömeget, amely ilyen esetben ártatlanul elpusztul a bűnösökkel együtt; tehát jobbnak tartotta, ha a várost (277) bizonyos feltételekkel megadásra bírja. Ezért a falakon hemzsegő emberekhez fordult, akik majdnem valamennyien az elvetemült lázadók közé tartoztak, és közölte velük: nem érti, miben is bizakodnak tulajdonképpen, hogy most, amikor már minden város elesett, egymaguk akarnak fegyveresen ellenállni a rómaiaknak; hiszen látják, hogy sokkal erősebb városokat egyetlen rohammal elpusztítottak, és azt is láthatják, hogy azok, amelyek megbíztak a rómaiak adott szavában, békében élvezhetik vagyonukat; nekik is felajánlja most a békés megegyezést, és megígéri, hogy fátyolt borít eddigi kihívó magatartásukra. Hiszen megbocsátható, hogy reménykedtek a szabadság kivívásában, de nem bocsátható meg, ha makacsul ragaszkodnak olyasmihez, ami most már nem valósítható meg. De ha nem hallgatnak jóindulatú szavaira, és visszautasítják becsületes békejobbját, akkor kénytelen kíméletlenül fegyvert használni ellenük, és akkor majd meglátják, hogyan morzsolják össze ezeket a falakat a római ostromgépek; ha tehát ezekben bíznak, csak azt bizonyítják, hogy a galileaiak közül már csak ők maguk hetykélkednek, holott tulajdonképpen már ők is rabszolgák.

A polgároknak nemcsak tilos volt ezekre a szavaira válaszolniok, hanem még csak a falra sem volt szabad fölmenniök, mert végig a rablók szállták meg, a kapukban pedig őrségek álltak, hogy senki se menjen ki tárgyalni, vagy ne bocsásson be lovasokat a városba. Csak János felelt; azt mondta, hogy elfogadja a javaslatot, és azokat, akik nem hajlandók elfogadni, szépszóval vagy erőszakkal rákényszeríti; azonban ezt a napot, amely szombat volt, a zsidók törvénye szerint meg kell ünnepelnie, mert ezen a napon éppen úgy nem szabad béketárgyalásokat folytatni, mint ahogy harcolni sem szabad; a rómaiaknak is tudniok kell, hogy a zsidók a hetedik napon kötelesek minden testi munkától tartózkodni; aki pedig mást ennek a parancsnak a megszegésére kényszerít, éppen olyan bűnt követ el, mint az, aki tűri, hogy ilyesmire kényszerítsék; egyébként Titusnak semmi kára sem lesz belőle, ha engedélyezi ezt a haladékot; mert mit is kezdeményezhetne valaki ezen az éjszakán egyebet, mint legfeljebb szökést, amit

viszont a római vezér könnyen meghiúsíthat, ha körülzárja a várost; mert valamint a zsidóknak (278) nagyon fontos, hogy egyetlen ősi törvényüket se szegjék meg, ahhoz viszont, aki váratlanul a békével akarja őket megajándékozni, az illik, hogy tiszteletben tartsa azoknak a törvényeit, akiknek megkegyelmezett. Efféle szavakkal félrevezette Titust; mert éppenséggel nem a szombat volt fontos neki, hanem saját személyes biztonsága; hiszen attól kellett tartania, hogy a város elfoglalása után mindenki rögtön cserbenhagyja, viszont reménykedett, hogy ezen az éjszakán szökéssel megmentheti az életét Bizonyára Isten végzése volt, aki Jánost Jeruzsálem vesztére tartogatta, hogy Titus a ravasz kérelemre nem csupán megadta a haladékot, hanem táborával is kissé távolabb vonult a várostól, Kadasa felé: ez megerősített tyrosi határfalu, amely ellenséges viszonyban volt és szüntelenül hadilábon állt a galileaiakkal; nagyszámú lakosságának az említett nép ellen legfőbb támasza volt hatalmas erődítménye.

Tehát János ezen az éjszakán, mikor megállapította, hogy nincs a város közelében ellenséges őrszem, megragadta a kedvező alkalmat, és nem csupán néhány fegyveres hívével, hanem egy csomó hasznevehetetlen emberrel és ezeknek családjaival megindult, hogy Jeruzsálembe meneküljön. De az asszonyok és gyerekek tömegét csak 20 stadionnyira tudta magával cipelni, hiszen a maga szabadságáért és életéért reszketett, és további útján faképnél hagyta őket. Ezek elhagyatottságukban irtózatos jajveszékelésbe kezdtek, mert minél jobban eltávolodtak hozzátartozóik, annál inkább úgy érezték, hogy máris nyakukon az ellenség; abban a hiszemben, hogy nyomukban vannak azok, akik majd rabszolgaságba hurcolják őket, halálra rémültek, és futásuk közben a tulajdon lépéseik dobogása úgy rémlett nekik, mintha üldözőik utolérték volna őket. Sokan eltévedtek úttalan tájakon, sokat pedig az úton tapostak össze, miközben mindenáron meg akarták előzni egymást. Különösen nyomorultul pusztultak el az asszonyok és gyermekek; ezek közül sokan minden erejük megfeszítésével kiáltoztak férjük és rokonaik után, és rimánkodtak, hogy várják meg őket. De János parancsa erősebbnek bizonyult; a férfiakra rárivallt, hogy a tulajdon életükkel törődjenek, és meneküljenek oda, ahol bosszút állhatnak a rómaiakon elhagyott családtagjaikért, is, ha (279) ezeket talán elrabolják. Erre a menekülők tömege elszéledt; ki-ki erejétől telhetőleg futott, ahogy csak a lábai bírták.

Napkeltekor Titus megjelent Gischala falai előtt, hogy az egyezséget megkössék. A polgárok azonnal megnyitották előtte a kapukat, feleségükkel és gyermekeikkel kirohantak eléje, és úgy köszöntötték, mint jótevőjüket, aki megszabadította városukat a zsarnokoktól; egyúttal jelentették neki, hogy János megszökött; kérték, hogy kímélje őket, és ha bevonul a városba, büntesse meg a még ottmaradt lázadókat. Titus egyelőre nem foglalkozott a nép kéréseivel, hanem azonnal lovascsapatot küldött ki János üldözésére. A katonák azonban már nem tudták utolérni, mert sikerült eljutnia Jeruzsálembe; ehelyett körülbelül 6000-et leöldöstek azok közül, akik vele együtt menekültek, és körülbelül 3000 asszonyt és gyermeket körülfogtak és visszakergettek. Titust meglehetősen bosszantotta, hogy Jánost nem büntetheti meg rögtön csalásáért; de elegendő kárpótlás volt neki bosszúvágya kudarcáért a rengeteg fogoly és halott. Most tehát a lakosság ujjongása közben bevonult a városba. Rögtön parancsot adott a katonáknak, hogy hadiszokás szerint rombolják le a fal egyik részét. A városban maradt lázadókat inkább fenyegetéssel, mint büntetéssel igyekezett féken tartani, mert attól tartott, hogy ha kiválogatja a bűnösöket, sokan magánbosszúból és gyűlöletből ártatlanokat jelentenének fel. Tehát jobbnak látta a bűnösöket állandóan bizonytalanságban tartani, mintsem hogy egyetlen ártatlan is elpusztuljon miattuk. Abban reménykedett, hogy a bűnösök félnek a büntetéstől, hálásak a bocsánatért, és ezért jobb belátásra térnek; viszont ha ártatlanokat végeztet ki, azt többé semmivel sem teheti jóvá. Mindazonáltal helyőrséget hagyott a városban a biztonság kedvéért, hogy ezzel a fészkelődőket féken tartsa, a békés polgárokba pedig bátorságot öntsön. Így a rómaiak egész Galileát meghódították, miután megharcoltak érte, mintegy előgyakorlatul Jeruzsálem elfoglalásához. (280)

Harmadik fejezet

Gischalai János és a zelóták

Midőn János megérkezett Jeruzsálembe, az egész nép hozzá sereglett, és vele együtt érkezett menekültekhez rengeteg ember tódult, akik érdeklődtek az országban történt vereségek felől. Már a jövevények szaggatott és ziháló lélegzete is elárulta nyomorúságukat; de azért ebben a szerencsétlenségben is hencegtek, és azt állították, hogy nem a rómaiak elől menekültek, hanem csak azért jöttek ide, hogy biztosabb helyről harcolhassanak ellenük; mert oktalan és haszontalan dolog volna Gischaláért és egyéb ilyen nyomorult kis fészkekért kockára vetni életüket, ahelyett hogy fegyverüket és erejüket kímélnék, és a főváros védelmére tartogatnák. Aztán ecsetelték Gischala elfoglalását, miközben sokan rájöttek, hogy amit ezek itt némi szépítgetéssel elvonulásnak neveztek, tulajdonképpen menekülés volt. Mikor aztán megtudták a foglyok sorsát, az egész nép rettenetesen megdöbbent, mert ebben világos jelét látta a maga pusztulásának. János egyébként nem szégyellte magát cserbenhagyott honfitársai sorsa miatt, hanem egyenként megkörnyékezte az embereket, és mindenféle kecsegtetéssel harcra tüzelte őket: hogy a rómaiak hadereje gyenge, a maguké azonban hatalmas; csúfolkodott a tömeg tájékozatlanságán, hiszen a rómaiak - akik már a galileai falvaknál vereséget szenvedtek, és az ottani ostromokban tönkrementek hadigépeik - akkor sem tudnának áthatolni Jeruzsálem falain, ha szárnyakat öltenének.

Efféle beszédekkel a fiatalabb embereket javarészt elbolondította, és fellelkesítette a háborúra. De a megfontoltabb és idősebb férfiak előre látták a tornyosuló veszedelmet, és gyászolták a várost, mintha máris elpusztult volna. Így megoszlott a nép hangulata. Mielőtt azonban Jeruzsálemben polgárháborúra került volna a sor, odakint az országban máris két pártra szakadt a nép. Ugyanis mialatt Titus Gischalából Kaisareiába vonult, Vespasianus Kaisareiából Jamniába és Azótosba ment, mind a két várost meghódította, megrakta helyőrséggel, (281) és visszafordult azzal a rengeteg hadifogollyal, akik megadták magukat neki. Erre minden városban lázongások és pártviszályok törtek ki; a rómaiak távozása után fellélegzettek az emberek, de máris egymás ellen fordították fegyverüket, és a háborús uszítók hamarosan kemény harcba keveredtek azokkal, akik békét akartak. Először olyan családok közt tört ki a viszálykodás, amelyek már régebben haragban voltak egymással; aztán hajbakaptak azok, akik nemrégiben még jó barátok voltak, mivel ezen az alapon pártokba tömörültek, csakhamar ellenséges tömegek sorakoztak fel egymással szemben. Csupa forrongás volt minden város; a lázadók és harciasak fiatalos lendületükkel és vakmerőségükkel fölébük kerekedtek az öregeknek és meggondoltabbaknak. Előbb csak egyesével fosztogatták honfitársaikat, de nemsokára bandákba verődtek, s úgy dúlták-rabolták az országot. Kegyetlenség és erőszakoskodás dolgában egy cseppet sem maradtak el a rómaiak mögött, úgyhogy a kifosztottak tűrhetőbbnek tartották volna, ha a rómaiak meghódítják őket.

A városok helyőrségei semmi vagy csak igen csekély segítséget nyújtottak a meggyötört lakosságnak, részben mert sajnálták a fáradságot, részben mert gyűlölték a népet. Végül a mindenütt garázdálkodó rablók vezérei megelégelték az ország fosztogatását, elvetemedett bandába tömörültek, és Jeruzsálem vesztére ebbe a városba tódultak, mert itt akkor nem volt egységes kormány, és régi szokás szerint minden honfitársukat válogatás nélkül bebocsátották; általános volt a meggyőződés, hogy ezek a beözönlő emberek azzal a jó szándékkal jönnek, hogy segítségükre legyenek. Ám ezek, nem is szólván a felfordulásról, amit okoztak, a várost végső romlásba döntötték; mert ez a semmirevaló és naplopó tömeg időnek előtte felemésztette azokat az élelmiszereket, amelyek elegendők lettek volna a harcosok eltartására, és így a háborút még belső forrongással és éhínséggel is tetézte.

Más rabló népség is betódult a városba a vidékről, csatlakozott a még elvetemültebb csőcselékhez, amely már bent volt, és ezzel együtt a leggyalázatosabb gaztettekre adta fejét. Pimaszságukban már nem érték be a rablással és lopással, hanem (282) gyilkosságra is vetemedtek; mégpedig nem éjjel, nem titokban és nem egyszerű embereket gyilkoltak, hanem nyíltan, fényes nappal és mindjárt a legelőkelőbb embereken kezdték. Elsőnek elfogták a város egyik leghatalmasabb emberét, Antipast, aki királyi nemzetségből származott, és az államkincstár őre volt, és bebörtönözték; azután elfogtak egy Levi nevű másik előkelő férfiút, majd Syphast, Aregetos fiát, akik mindketten ugyancsak királyi vérből származtak; végül az ország minden tekintélyesebb emberét. Irtózatos megdöbbenést keltett ez a népben, és mintha a várost máris elfoglalta volna az ellenség, már mindenki csak a maga életéért reszketett.

De a gonosztevők nem érték be azzal, hogy az elfogottakat fogságba vetették. Nem is tartották tanácsosnak sokáig börtönben tartani az ilyen hatalmas embereket, mert nagy családjuk esetleg bosszút állhatott értük, ezenfelül attól is tartottak, hogy törvénytelen eljárásuk miatt a nép felháborodik, és fellázad ellenük. Elhatározták tehát, hogy végeznek a foglyokkal, és ezzel megbízták egyik különösen vérszomjas cinkosukat, Jánost, akinek az ottani nép nyelvén Dorkados, vagyis „Gazella fia" volt a neve. Ez tíz fegyveressel lement a börtönbe, és ezeknek segítségével legyilkolta a foglyokat. A súlyos bűntény igazolására főbenjáró okot hazudtak: azt állították, hogy a foglyok tárgyaltak a rómaiakkal Jeruzsálem átadásáról, és azért ölték meg őket, mert elárulták közös szabadságukat. Sőt nemsokára már dicsekedtek is gaztettükkel, mintha ezen a réven a város jótevői és megmentői volnának.

Miközben a nép egyre jobban elcsüggedt és megrémült, ezeknek a bitangoknak az őrjöngése odáig fajult, hogy már a főpap-választás jogát is magukhoz ragadták. Megfosztották kiváltságaiktól azokat a családokat, amelyeknek sorából bizonyos sorrendben a főpapokat kiválasztani szokták, és ezt a méltóságot érdemtelenül alacsony származású emberekre ruházták, hogy ezek cinkosaik legyenek gazságaikban; mert ezek az emberek, akik minden érdem nélkül jutottak ilyen magas méltóságra, természetesen készséges szolgái lettek azoknak, akik" ehhez segítették őket. Az előkelőbbeket mindenféle cselszövésekkel és pletykákkal egymás ellen uszították, és azoknak a civakodásait, (283) akik esetleg keresztezhették útjukat, kihasználták a maguk céljaira, míg végre - mikor már torkig voltak az emberek ellen elkövetett gazságokkal - gőgjükben az Istent is meggyalázták, és szennyes lábukkal bemerészkedtek a szentélybe.

Most azonban Anan, a legidősebb főpap és rendkívül bölcs férfiú biztatására fellázadt ellenük a nép; ez talán a várost is megmenthette volna, ha megmenekül a gyilkosok kezétől. A gonosztevők azonban az Isten templomát választották bástyául a nép forrongása ellen, és a szentély lett menedékük és palotájuk. Végül még gaztetteiket gúnnyal is tetézték, és ez még jobban fájt a népnek; ugyanis, hogy megpróbálják, mennyire tudják megfélemlíteni a népet, és hogy a maguk erejét is kipróbálják, arra vetemedtek, hogy sorshúzás útján választották a főpapokat, holott - mint említettem - erre a méltóságra csak a származás ad jogot. Ennek a merényletnek az ürügyéül egy régi szokásra hivatkoztak: azt mondták, hogy régebbi időkben is sorsolás útján választották a főpapokat; a valóságban azonban eljárásukkal az volt a céljuk, hogy erősítsék hatalmukat azzal, hogy a legmagasabb méltóságokat kényük-kedvük szerint töltik be.

Összehívták tehát az Eniachim nevű állítólagos főpapi nemzetséget, és sorshúzás útján főpapot választottak. A sors véletlenül egy Phanni nevű, Aphta faluból való emberre, Samuel fiára esett, és mindjárt ezzel megmutatkozott, mekkora törvénytiprást követtek el. Mert nemcsak hogy nem származott főpapoktól, hanem olyan műveletlen volt, hogy azt sem tudta, mi fán terem a főpapság. Akarata ellenére behurcolták a faluról; s mint a színpadon szokás, elváltoztatták a külsejét, ráadták a szent ruházatot, és felületesen kitanították, hogy mit kell tennie. Nekik persze ez az irtózatos bűn csak tréfa és játék volt; a papoknak azonban, akik távolról nézték, hogyan

csúfolják meg a törvényt, könny öntötte el a szemét, és keservesen sóhajtoztak a szent méltóság megcsúfolásán.

Garázdálkodásukat nem tűrte tovább a nép, hanem fellázadt, hogy megbuktassa a zsarnokokat. A legtekintélyesebb férfiak: Górion, Josephus fia, és Simon, Gamaliel fia, részben gyűléseken szólították fel a tömeget, részben pedig az egyes (284) embereket négyszemközt, hogy végre büntessék meg azokat, akik a szabadságot meggyalázták, és tisztítsák meg a szentélyt a gyilkosoktól. A legtiszteletreméltóbb főpapok, Jésus, Gamala fia, és Anan, Anan fia, a gyűléseken szemére lobbantották a népnek tunyaságát, és a zelóták ellen izgattak. Így nevezték magukat ezek az emberek, mintha nemes célért buzgólkodtak volna, pedig csak a gazságban igyekeztek minél buzgóbban túltenni egymáson.

Miután tehát a nép nagy tömegben összegyülekezett, és mindenki felháborodottan tárgyalta a szentély megszállását, a fosztogatásokat és gyilkosságokat - bár még most sem indultak bosszúra, mert teljes joggal úgy vélekedtek, hogy a zelóták legyőzhetetlenek -, felállt a gyülekezetben Anan, könnyes szemmel ismételten a templom felé pillantott, és így beszélt: „Szívesebben meghaltam volna, mintsem megérjem, hogy ilyen gyalázatos bűnnel szennyezik Isten templomát, és gyilkos bandák lábai mocskolják be a szent helyeket. De még viselem a főpapi öltözetet és homlokomon a Legszentebb nevét, és élek, és gyáva vagyok, mert immár aggastyán vagyok, de még mindig nem haltam dicső halált. Természetesen, hogyha egyedül maradok, úgyszólván a pusztaságban, akkor egymagam is áldozatul adom Istennek lelkemet. Mert minek éljek olyan nép körében, amely megfeledkezett régebbi szenvedéseiről, és amelyből kiveszett a becsületérzés, hogy szembeszálljon mostani szenvedéseivel? Ha kirabolnak benneteket, közömbösek maradtok; ha megvernek, hallgattok, és a meggyilkoltakért senki még csak sóhajtani sem mer. Mily keserves zsarnokság! De minek ostorozzam a zsarnokokat? Nem éppen a ti tunyaságtok következtében hatalmasodtak-e el így? Nem ti voltatok-e azok, akik nem törődtek első tömörülésükkel, mikor még kevesen voltak, s nem ti okoztátok-e hallgatástokkal, hogy ennyire elszaporodtak? Miközben tűrtétek, hogy nyugodtan fölfegyverkezzenek, nem ti fordítottátok-e magatok ellen fegyvereiteket, ahelyett hogy visszautasítottátok volna az első támadásaikat, akkor, amikor rokonaitokat rágalmakkal támadták meg. Közömbösségtekkel rablásra bátorítottátok a gonosztevőket, és ha egész házakat elpuszítottak, szavatok sem volt ellene. Azért hurcolhatták el ezeknek a (285) házaknak a tulajdonosait is, és senki sem sietett e szerencsétlenek segítségére, mikor a városon keresztül hurcolták őket, mikor bilincsekbe verték azokat, akiket ti árultatok el. Nem akarom elmondani, hány tekintélyes férfiút gyötörtek meg így vád nélkül, kihallgatás nélkül. Senki sem vette pártfogásába a megbilincselt foglyokat: ennek az volt a következménye, hogy meg kellett érnünk a meggyilkolásukat is. Csak néztük, mint mikor az oktalan állatok nyájából sorra kiszedik a legkövérebb áldozatokat, de senki sem emelte fel szavát, a karját meg éppenséggel nem. És most tűritek, valóban tűritek, hogy a szentélyt meggyalázzák! És ha már ezeknek a szentségtörőknek magatok egyengettétek az utat aljasságaik felé, miért nem elégeltétek meg végre zsarnokságukat? Bizonyára még tovább mennek majd, ha a szentélynél is méltóságosabb dolgot lehet elpusztítaniok. Kezükben van a város legerősebb pontja, mert most a templomot bizvást várnak vagy erődítménynek nevezhetjük. Mivel ily szörnyű zsarnokság fenyeget benneteket e falak mögül, és látjátok ellenségeiteket fejetek fölött, mit akartok, mivel akarjátok megnyugtatni magatokat? Talán a rómaiakra vártok, hogy majd segítségére sietnek a mi szentélyünknek? Hát olyan rosszul áll a mi városunk ügye, és oly mélyre süllyedtünk, hogy az ellenségnek kell megkönyörülnie rajtunk? Hát nem lázadtok fel, ti szerencsétlen nyomorultak, a csapások" ellen, mint ahogy az állatok is fellázadnak, és nem álltok bosszút azokon, akik vernek benneteket? Hát nem jut eszébe mindegyikteknek külön-külön a maga szerencsétlensége, és ha szenvedéseiteket felidézitek, nem bátorodtok fel a bosszúállásra? Hát rabszolgalelkek vagyunk, zsarnokok kutyái, mintha a meghunyászkodást örököltük volna őseinktől? Nem, ők sok és nagy háborút viseltek függetlenségükért, és nem hódoltak be soha, sem az egyiptomiak, sem a médek hatalmának, csak hogy a szolgaságot elkerüljék! De minek beszéljek őseinkről? Éppen a rómaiak elleni mostani háborúnak - egyébként nem akarom

magyarázni, vajon célszerű-e, hasznos-e, ez a háború - vajon mi az oka? Vajon nem az-e, hogy ragaszkodunk szabadságunkhoz? Ha tehát nem akarunk meghódolni a világ urainak, hogy tűrhetjük tulajdon honfitársaink zsarnokságát? Ha külső ellenség igáz le bennünket, azért (286) a balsorsot okolhatjuk; de ha az itthoni gazemberek előtt meghunyászkodunk, az nyilvánvaló gyávaság és szolgalelkűség. Mivel egyébként éppen a rómaiakat emlegettem, nem hallgatom el előttetek, ami épp az imént jutott eszembe beszédem közben, hogy tudniillik ha le is igáznak a rómaiak - amitől Isten mentsen -, semmi esetre sem lesz rosszabb sorsunk annál, amit ezektől szenvedünk. Vagy nem sírnivaló-e, hogy míg templomunkban a rómaiak fogadalmi ajándékait is ott láthatjuk, tulajdon honfitársaink ott halmozzák fel összerablott zsákmányukat, miután a főváros fő nemességét kiirtották, és kivégeztettek olyan embereket, akiket bizonyára a győztes ellenség is megkímélt volna? És nem sírnivaló-e, hogy a rómaiak sohasem lépték át az avatatlanok küszöbét, és egyetlen szent hagyományunkat sem sértették meg, hanem áhítatos tisztelettel csak távolról nézték a szentély körfalát, viszont olyan emberek, akik ebben az országban születtek, vallásunkban nevelkedtek, és zsidóknak nevezik magukat, a szentélyben járnak-kelnek, mikor még meleg a kezük honfitársaik vérétől? Ki félne ilyen körülményeik közt az ellenségtől, amely a mi honfitársainkhoz képest sokkal emberségesebb, ki félne a külső háborútól? Ha őszintén meg akarjuk mondani az igazat, könnyen megállapíthatjuk, hogy a rómaiak tiszteletben tartották törvényeinket, és. az ellenség tulajdonképpen itt bent van a városban. Hogy tehát szabadságunknak ezeket az ellenségeit meg kell semmisíteni, és hogy az elképzelhető legkegyetlenebb büntetést megérdemlik gaztetteikért: azt hiszem már hazulról ezzel a meggyőződéssel jöttetek ide, mint ahogy már beszédem előtt is kissé felháborítottak ellenük szenvedéseitek. Lehetséges, hogy közületek a legtöbben megijednek tömegüktől, vakmerőségüktől és előnyös védelmi állásuktól. De mint ahogy mindennek közömbösségtek, az oka, éppen úgy minden még rosszabbra fordul, ha továbbra is késlekedtek. Mert számuk napról napra szaporodik, hiszen minden gonosztevő átpártol hozzájuk, mint cimboráikhoz; vakmerőségük pedig annál jobban fellángol, minél kevesebb akadályra talál; azt a kedvező helyzetet pedig ahogy fejünk fölött, a fellegvárban ütöttek tanyát, nemsokára fegyveres támadásra fogják felhasználni, ha időt engedünk nekik. De ha megtámadjuk őket, akkor (287) higgyétek meg, ez majd lehűti bátorságukat, és magaslati állásuk előnyét megsemmisíti majd bűntudatuk. Meglehet, hogy a megsértett istenség majd ellenük fordítja saját lövedékeiket, és a bűnösök tulajdon nyilaiktól hullanak el. Valóban, ha megpillantanak bennünket, máris megsemmisülnek. Ha pedig ez veszedelemmel jár, akkor is nagy dicsőség a templom kapujában elesni, él ha nem is feleségünkért és gyermekeinkért, de Istenért és templomáért feláldozni életünket. Én szóval és tettel példát adok nektek; minden elgondolhatót megteszek biztonságotok érdekében, és majd meglátjátok, hogy a magam életét sem kímélem."

Ilyen szavakkal igyekezett Anan a népet felizgatni a zelóták ellen, ámbár nagyon jól tudta, hogy nagy számuk, fiatalos erejük és elszántságuk, különösen pedig eddigi gaztetteik bűntudata miatt nagyon nehéz lesz legyűrni őket. Ugyanis, mivel bűncselekményeikért nem remélhettek bocsánatot, számítani lehetett rá, hogy keményen ellenállnak. Mindazonáltal inkább hajlandó volt mindent megkockáztatni, mint tovább tűrni ezt a zűrzavart. A nép pedig felkiáltott, hogy vezesse a gonosztevők ellen, akik ellen harcra tüzelte, és az emberek szinte versenyre keltek egymással, hogy vállalják a veszedelmet.

Miközben Anan a harcra alkalmas férfiakat kiválogatta és rendezte, a zelóták tudomást szereztek a szervezkedésről: mert voltak embereik, akik mindent besúgtak nekik, ami a nép körében, történt. Határtalan felháborodással kirohantak a templomból, részben zárt sorokban, részben kisebb csoportokban, és mindenkit lekaszaboltak, aki útjukba került Anan gyorsan összegyűjtötte a népet, amely a zelótákhoz képest túlerő volt ugyan, de fegyverzet és fegyelem dolgában elmaradt mögöttük. A mindkét oldalon tapasztalható hiányosságokat azonban kiegyenlítette az ott is, itt is lángoló harcikedv; a városbeliek elkeseredett dühe erősebb volt minden fegyvernél, a templomiak pedig vakmerőségükben akármilyen túlerővel szembe mertek volna szállni. Az egyik fél azt hitte, hogy tovább nem maradhat meg a városban, ha nem tisztítja

meg a rablóktól; viszont a zelóták jól tudták, hogy ha leverik őket, szörnyű bűnhődés vár rájuk. Így hát szenvedélyesen összecsaptak, és először a városban és a templom előtt kövekkel és dárdákkal lövöldözték egymást (288) messziről; de mihelyt egy-egy rész futásnak eredt, a győztesek kardot rántottak. Mindkét részen sok ember esett el és sebesült meg. Azt, aki a nép soraiban harcképtelenné lett, hozzátartozói becipelték a házakba; a sebesült zelóták viszont visszamentek a templomba, és a szent padlózatot vérükkel szennyezték, úgyhogy joggal el lehetett mondani: csak az ő vérük mocskolta be a szentélyt. Kitörések alkalmával ugyan mindig a rablók kerekedtek felül, viszont a népi harcosok száma és lendülete egyre növekedett: a hátrálókat szidalmazták, az előrenyomulók elzárták az utat a menekülők elől, s tömegük egész erejével rávetették magukat az ellenségre. Ez nem sokáig állta a rohamot, és lassan-lassan visszavonult a templomba, Anan emberei pedig velük együtt vonultak be. A zelóták rettenetesen megrémültek, mikor az első körfalat elvesztették, és miután a belső helyiségbe menekültek, gyorsan bezárták a kapukat Anan azonban nem tudta rászánni magát, hogy megostromolja a szent kapukat, különösen, mivel az ellenség még felülről is lövöldözte a népet; mert még siker esetén is bűnnek tartotta volna a népet előzetes tisztulás nélkül bevezetni a templomba. Tehát mintegy 6000 fegyverest sorsolás útján kiválogatott a tömegből, és őrségre állította őket az oszlopcsarnokoknál, egyúttal megszabta, hogy mások váltsák fel ezeket, és így sorban mindenkire rákerüljön az őrség. De a parancsnokok az előkelők közül sokat felmentettek e kötelezettség alól; ezek helyett aztán az őrszolgálatot szegényebb emberek váltották fel, akiket ezért megfizettek.

De mindezeknek az embereknek a pusztulása annak a Jánosnak a lelkén száradt, aki, mint már említettem, Gischalából menekült ide; agyafúrt ember volt. ez, mindenáron a hatalomra tört, és régóta az államrend felforgatásán mesterkedett. Most is a nép barátjának tettette magát, és mindenütt ott volt Anan sarkában, akár napközben főembereivel tanácskozott a főpap, akár pedig éjjel végigvizsgálta az őrséget. Az ellesett titkokat aztán elárulta a zelótáknak, úgyhogy a népnek minden tervét megismerte az ő révén az ellenség, mielőtt még alaposan megfontolták volna. Hogy ne keltsen gyanút, rendkívüli alázatosságot tanúsított Anan és a nép elöljárói iránt, meghunyászkodásával azonban éppen az ellenkezőjét érte el annak, (289) amit akart; mert undorító hízelkedései miatt csak annál gyanúsabbá lett, és mivel mindenütt ott volt, ahol semmi szükség nem volt rá, maga bizonyította be, hogy ő árulja el a titkokat. Mert hamarosan rájöttek, hogy az ellenség állandóan megtudja a nép határozatait, és senkiről sem tételezték fel ezt az árulást, csak éppen Jánosról. De nem volt könnyű eltávolítani, mert alattomoskodásával nagy befolyásra tett szert, és sok előkelő hatósági személy pártfogolta. Ezért elhatározták, hogy esküvel biztosítják magukat hűségéről. János készségesen megesküdött, hogy a nép mellé áll, semmiféle határozatot és intézkedést nem árul el az ellenségnek, s szóval és tettel közreműködik azoknak a megbuktatásán, akik fegyverhez nyúlnak. Anan és párthívei hittek esküjének, és ezentúl gyanútlanul beengedték tanácskozásaikra, sőt követül küldték a zelótákhoz, hogy tárgyaljon velük a viszály megszüntetéséről; mert ők maguk is igyekeztek, hogy ne kelljen beszennyezniök a templomot, és hogy ne haljon meg odabent egyetlen honfitársuk sem.

János pedig úgy ment a zelótákhoz, mintha nekik, nem pedig ellenfeleiknek tett volna esküt; és kijelentette, hogy már ismételten vállalt kockázatot a kedvükért, hogy mindenről értesítse őket, amit Anan pártja titokban tervez: de most velük együtt a legnagyobb veszedelembe kerül, ha Isten nem segít rajtuk. Mert Anan nem hajlandó tovább várakozni, hanem elbolondította a népet, és követeket küldött Vespasianushoz, hogy a római vezér siessen, és foglalja el a várost. Másnapra tisztulást rendelt el, hogy a nép az istentisztelet ürügyével bejusson, és hogy erőszakkal összeütközésre ingerelje őket; nem tudja, meddig húzhatják ki az ostromot, meddig állhatnak ellen ekkora túlerőnek. Még hozzátette, hogy őt Isten rendelése küldte a templomba, hogy tárgyaljon a viszálykodás megszüntetéséről; mert Anan most egyezséget ajánl nekik, de csak azért, hogy megtámadja őket, mikor majd fegyvertelenül állnak vele szemben. Ha azonban meg akarják menteni az életüket, nagy kegyelemért kell könyörögniök az ostromlóknak, vagy pedig kívülről valami segítséget kell szerezniök. Azok, akik azzal kecsegtetik magukat, hogy

vereség esetén kegyelmet kapnak, bizonyára megfeledkeznek gaztetteikről, vagy talán azt hiszik, hogy a (290) gonosztevők bűnbánata okvetlenül azonnal kiengeszteli azokat, akik annyit szenvedtek miattuk. Csakhogy a bűnösökben - bűnbánat ide, bűnbánat oda - igen gyakran tovább lobog a gyűlölet, és a bántalmazottak haragja sokszor csak fokozódik, ha hatalomra jutnak. Szüntelenül lesnek majd rájuk a meggyilkoltak barátai és hozzátartozói, mint ahogy a nép nagy tömege is, amelyet felháborított a törvények, az igazság és jog eltörlése; és ha a nép kisebb része hajlamos is a könyörületre, ez csak csekély töredék azoknak a tömegéhez képest, akik mindenáron ki akarják elégíteni bosszújukat.

Negyedik fejezet

Az idumaeaiak a zelóták hívására Jeruzsálembe jönnek

Efféle ravasz hazudozással megrémítette a zelótákat. Nem merte ugyan nyíltan megmondani, hogy mi is lehetne ez a külső segítség, de nyilván az idumaeaiakra gondolt. Hogy tehát még jobban felizgassa a zelóták vezetőit, Anant kegyetlenkedéssel rágalmazta meg, és azt mondta, hogy fenyegetései főképpen ő ellenük irányulnak. Ezek a vezetők a következők voltak: Eleázár, Simon fia, aki a legtehetségesebb emberük volt megfelelő tervek kieszelésében és végrehajtásában, továbbá Zacharias, Phalekes fia, mindkettő papi család sarja. Mikor ezek az emberek meghallották, hogy azokon a fenyegetéseken kívül, amelyek mindnyájuknak szóltak, őket még külön is megfenyegették, és hallották, hogy Anan pártja be akarja hívni a rómaiakat, hogy magához ragadja a hatalmat - mert ezt is hozzáhazudta János -, egy darabig tanácstalanul álltak, hogy mit tegyenek, mikor már így körmükre égett a dolog. Tudniillik azt hitték, hogy a nép hamarosan támadásra indul ellenük, és a rajtaütés gyors végrehajtásával elvágja őket minden külső segítségtől; régen végeznek velük, mire csak egyetlen szövetséges is tudomást szerezhetne a dologról. Mégis elhatározták, hogy behívják az idumaeaiakat. Ebből a célból rövid levelet írtak, amelyben (291) elmondták: Anan félrevezeti a népet, es a fővárost el akarja adni a rómaiaknak; ők maguk a szabadság védelmében fellázadtak ellene, ostrom alatt állnak a templomban; alig van már idő rá, hogy felmentsék őket, és ha nem sietnek segítségükre, akkor ők maguk Anannak és ellenségeiknek, a város pedig a rómaiaknak a kezére jut; részletes felvilágosításokat majd a futárok szóbelileg adnak az idumaeaiaknak. Erre a küldetésre két elszánt embert választottak ki, akik járatosak voltak az efféle tárgyalásokban, ügyes szónokok, s ami még hasznosabb, kiváló gyorsfutók voltak. Különben a templomban nagyon jól tudták, hogy az idumaeaiak azonnal hajlanak majd a kérésre: mert ez a vad, féktelen nép, szüntelenül lesi a felfordulást, örül minden forradalomnak; kevés biztatásra is azonnal fegyvert ragad, és úgy rohan a harcba, mint valami ünnepre. De a követségnek sietnie kellett, és mivel a két kiküldött - mind a kettőnek Ananiás volt a neve - buzgón igyekezett is, gyorsan megérkeztek az idumaeaiak vezéreihez.

Ezeket megdöbbentette a levél és a követek szóbeli felvilágosításai; azonnal végigjárták a népet, és őrjöngve hirdették a háborút. Alig hangzott el a felhívás, máris gyülekezett a tömeg, és mindenki fegyvert ragadott a főváros felszabadítására. Mintegy 20 000 ember jelent meg egyszerre Jeruzsálem előtt négy vezérrel az élén; ezek voltak János és Jakab, Sósas fiai, Simon, Thakéos fia, és Phineas, Klusóth fia.

Egyébként a követek elutazásáról sem Anan, sem az őrség nem szerzett tudomást, de az idumaeaiak megérkezését megtudták. Erről különben a főpap már előbb értesült, ezért a kapukat bezáratta, és őröket állíttatott a falakra. De egyelőre nem akart velük harcot, hanem fegyver helyett szép szóval próbálta megnyerni őket. Ebből a célból Jésus, Anan után a legidősebb főpap, felment az idumaeaiakkal szemben álló bástyára, és így beszélt: „A sok és sokféle csapás közt, amely városunkat sújtja, csak azon csodálkozom, hogy a gonosztevők váratlanul mindig segítséget kapnak. Hiszen ti ellenünk a legelvetemedettebb embereknek

siettetek segítségére, olyan készségesen, ahogy nem jöhetnétek akkor sem, ha a főváros a barbárok ellen hívott volna segítségül benneteket. Ha látnám, hogy hadseregetek (292) olyan emberekből áll, mint azok, akik titeket idehívtak, akkor megérteném izgalmatokat: mert a barátság legbiztosabb alapja az egyforma jellem. Most azonban, ha ezeket az embereket sorra végigvizsgáljuk, kiderül, hogy mindegyikük ezerszer méltó a halálra; hiszen egytől egyik mindegyik szégyenfoltja és szemete az egész városnak; először eltékozolták a vagyonukat, és gaztettek sorozatát követték el a környékbeli falvak és városok ellen, aztán titokban belopózkodtak a szent városba; rablók, akik a legundorítóbb bűncselekményekkel megfertőzték a szentélyt is, és szemünk láttára szégyenkezés nélkül részegeskednek a templomban, a meggyilkolt emberektől rabolt zsákmány árából pedig feneketlen hasukat tömik. De a ti hadseregetek és katonáitok fegyverzete olyan, mintha a főváros egyhangú határozattal hívott volna benneteket segítségül, mégpedig idegenek ellen. Mi egyébnek lehetne ezt nevezni, mint a sors kajánságának, ha látja az ember, hogy egy egész nép szövetkezik a gonosztevők bandájával? Még máig sem tudom megérteni, hogy tulajdonképpen mi mozdított meg benneteket ilyen gyorsan. Bizonyára fontos ok van rá, ami fegyvert adott kezetekbe egy rokon nép ellen, a rablók szövetségében. Itt egyesek holmi rómaiakat és árulást emlegetnek, hiszen éppen most ezt ordították és hangoztatták, hogy a főváros felszabadítására jöttek. De ezeknek a bitangoknak minden aljasságánál jobban kell csodálkoznunk azon, hogy ilyen hazugságot mertek kitalálni. Természetes, hogy szabadságszerető férfiakat, akik éppen ezért mindig készen állnak a harcra a külső ellenség ellen, csak azzal lehetett mozgósítani ellenünk, hogy minket a sóvárgott szabadság árulóinak bélyegeztek. De meg kell gondolnotok, ki a rágalmazó, és kiket rágalmaz, és az igazságot nem hazug mendemondákból, hanem a tények összességéből kell megállapítanotok. Miért hódoljunk meg éppen most a rómaiaknak, holott megtehettük volna, hogy mindjárt az elején egyáltalán nem pártolunk el tőlük, vagy az elpártolás után mindjárt melléjük állunk, addig, amíg országunk épségben volt? Most már nem volna könnyű, még ha akarnók is, kibékülni a rómaiakkal, mert Galilea meghódítása megdagasztotta önérzetüket, és ránk nézve a halálnál is szégyenletesebb volna, ha most (293) hunyászkodnánk meg előttük, mikor itt vannak a nyakunkon. Bizonyos, hogy én inkább választanám a békét, mint a halált; mivel azonban a háború megkezdődött, és véres összeütközések történtek, most már mégis inkább dicső halált halnék, mintsem hogy hadifogságba kerüljek. És ugyan ki üzent volna titokban a rómaiaknak? Talán mi, a nép elöljárói, vagy talán maga a nép közös határozat alapján? Ha mi üzentünk, akkor nevezzék meg azokat az embereket, akiket odaküldtünk, a szolgákat, akik az árulásban cinkosaik voltak. Talán elfogták valamelyiket oda-menet vagy visszajövet? Talán levelet fogtak el? És hogy tarthattunk volna valamit titokban a nép előtt, holott percről-percre együtt vagyunk vele? És hogyan szerezhetett volna tudomást a titokban lejátszódó eseményről az a maroknyi ember, akik ostrom alatt állnak, és még csak a városba sem jöhetnek le a templomból? Sehogyan sem. Csak most tudták meg, mióta észrevették, hogy gyalázatosságaikért felelősségre akarjuk vonni őket; de ameddig semmitől sem kellett tartaniok, egyikünket sem gyanúsítottak árulással. Viszont, ha az árulás vádját a népre hárítják, akkor azt feleltem: a tanácskozás nyilvános volt, és mivel senkit sem zártunk ki körünkből, gyorsabban eljutott volna hozzátok az általánosan ismert esemény híre, mint maga a feljelentés. De mi történt? Nem kellett volna-e vajon követeket küldenünk, hogy a szerződést megkössék? Mondják meg tehát, kit bíztunk meg ezzel? Mindez csak azoknak az ürügykeresése, akik reszketnek a haláltól, és szeretnék a fejükre tornyosuló bűnhődést elodázni. Ha a városnak az lett volna a végzete, hogy árulás útján vesszen el, akkor ezt a gyalázatosságot éppen ezek a lázadók követhették volna el leginkább; hiszen aljasságaiknak sorozatából már csak egy hiányzik: az árulás. Nektek pedig, ha már fegyveresen itt vagytok, kötelességetek segítségére sietni a városnak, és segíteni nekünk elpusztítani a zsarnokokat, akik lábbal tapostták a törvényt, és ítélkezéseikben mindig a kardnak volt döntő szava. Hiszen előkelő embereket, akik ellen senki sem emelt vádat, a nyílt piacról hurcoltak el, a börtönben bántalmaztak, és végül lemészároltak, úgy, hogy meg sem hallgatták könyörgéseiket. Ha nem akartok ellenség módjára a városba jönni, tulajdon szemetekkel megláthatjátok mindannak a (294) bizonyítékát, amit az imént mondtam: házakat, amelyeket ezek a bitangok teljesen kifosztottak, sőt a meggyilkoltak feleségét és gyermekeit fekete gyászruhában, hallhatjátok a

sírást és jajgatást egész Jeruzsálemben. Mert alig van egy ember itt, aki ne érezte volna a saját bőrén ezeknek az istenteleneknek az erőszakoskodásait, akiknek elvetemültsége odáig fajult, hogy rabló garázdálkodásaik színhelyét a vidékről és az idegen városokból áttették ide, az. ország gyönyörű fővárosába, sőt a városból magába a templomba. Ez most az ő váruk, menedékhelyük és fegyverraktáruk az ellenünk tervezett harcban. Ezek az emberek honfitársaink, most lábbal tapossák azt a helyet, amelyet az egész világ szentnek tart, és a világ végén lakó népek is tisztelnek, akik csak hallomásból tudnak róla. És most kétségbeesett helyzetükben még mindig abban találják örömüket, hogy népeket népek ellen, városokat városok ellen uszítsanak, és a népet öngyilkosságba hajszolják. Ehelyett a becsület és tisztesség azt kívánja tőletek, mint mondottam, hogy szövetkezzetek velünk, és együtt irtsuk ki a gonosztevőket, és együtt büntessük meg őket a csalásért: hogy merészeltek szövetségesekül idehívni benneteket, holott inkább bosszútoktól kellett volna reszketniök. De ha úgy érzitek, hogy az ilyen emberek kérése megtiszteltetés, akkor tegyétek le a fegyvert, és mint törzsrokonok bejöhettek a városba, nem mint szövetségesek, nem is mint ellenség, hanem közvetítő minőségben: mint döntőbírák. Gondoljátok meg, mily nagy megtiszteltetés ezeknek, hogy súlyos és nyilvánvaló gaztetteikért szabályszerű törvényszéki tárgyaláson felelhetnek előttetek, holott ők az ártatlan embereknek még csak a védekezésre sem adtak módot; de ha már itt vagytok, legyen részük ebben a kedvezésben. Viszont, ha sem felháborodásunkban nem akartok osztozni, sem nem akarjátok vállalni a döntőbíró szerepét, akkor harmadiknak azt választhatjátok, hogy egyik félhez sem csatlakoztok, sem a mi balsorsunkat nem tetézitek, sem nem álltok azok mellé, akik a város romlására törnek. Ugyanis, ha alaposan gyanakodtok, hogy közülünk valaki tárgyalni szándékozik a rómaiakkal, akkor őriztessétek az utakat, és ha bármi is igaznak bizonyul abból, amivel rágalmaznak bennünket, akkor jöjjetek vissza, (295) szálljátok meg Jeruzsálemet, és büntessétek meg azokat, akikre az árulás rábizonyul; hiszen nem képzelhető, hogy az ellenség megelőzhet benneteket, akik ilyen közel laktok a városhoz. De ha egyik javaslatunkat sem tartjátok helyesnek és elfogadhatónak, akkor ne csodálkozzatok, ha a kapukat továbbra is zárva tartjuk mindaddig, amíg ti fegyverben álltok."

Így beszélt Jésus, az idumaeaiak azonban rá sem hederítettek, hanem méltatlankodtak, hogy nem vonulhattak be azonnal a városba; vezetőik erélyesen visszautasították a fegyverletételt, mert foglyoknak érezték volna magukat, ha idegen parancsra megváltak volna fegyvereiktől. Egyik vezérük, Simon; Thakéos fia, miután nagynehezen lecsillapította honfitársai zajongását, felállt egy helyre, ahonnan a főpapok jól hallhatták, és átkiáltott: most már nem csodálkozik, hogy a szabadságharcosok a templomban ostrom alatt állnak, ha elzárják a nép elől a közös fővárost, és miközben a rómaiak fogadására készülnek, akiknek a tiszteletére talán virágokkal díszítik a kapukat, az idumaeaiakkal csak a bástyák tetejéről állnak szóba, és azt követelik tőlük, hogy tegyék le a fegyvert, amelyet a szabadságért ragadtak kezükbe. Törzsrokonaikra nem merik rá-bízni a főváros őrizetét, de döntőbírókká akarják avatni őket a viszályban, és miközben néhány ember ellen vádaskodnak, mert törvényes ítélet nélkül halálbüntetést szabtak ki, szégyent hoznak az egész népre, mikor honfitársaik elől bezárják a város kapuit, amelyek pedig nyitva állnak minden idegen előtt, aki részt akar venni az istentiszteleten. Aztán így folytatta: „Persze gyilkolni jöttünk ide, és háborút viselni törzsrokonaink ellen, s nem azért siettünk, hogy megvédelmezzük szabadságtokat! Talán ugyanezt a bűnt követték el ellenetek az ostromlottak is, s azt hiszem, éppen ilyen alapos az a gyanú is, amellyel őket illetitek. Mikor odabent rabságban tartjátok azokat, akik az állam javát akarták, mikor elzárjátok a kapukat legközelebbi törzsrokonaitok előtt, és megszégyenítő követeléseket támasztotok; azt állítjátok, hogy zsarnokoskodnak rajtatok, és azokat bélyegzitek zsarnokoknak, akikkel ti erőszakoskodtatok. Ki hajlandó végighallgatni az ilyen képmutató beszédeket, amikor nyilván látnivaló, hogy cselekedeteitek az ellenkezőjét (296) bizonyítják? Mondhatnátok azt is, hogy az idumaeaiak zártak" ki benneteket a fővárosból, holott ti nem bocsátjátok be őket az ősi szentélybe. Joggal lehetne szemükre lobbantani azoknak, akik a templomban ostrom alatt állnak, hogy volt bátorságuk megbüntetni az árulókat, akiket ti, a cinkosaik, kiváló és feddhetetlen férfiaknak neveztek, de nem rajtatok kezdték, és nem vágták ki mindjárt az árulás igazi gyökerét! De ha ők

irgalmasabbak voltak a kelleténél: majd mi, idumaeaiak, megvédelmezzük az Isten házát, élére állunk a harcnak közös hazánkért, és leverjük egyszerre a külső ellenséget és a belső árulókat. Itt maradunk fegyveresen a falak előtt, amíg vagy a rómaiak rátok nem unnak, vagy magatok is a szabadság ügye mellé álltok."

Az idumaeaiak hangos helyesléssel fogadták ezeket a szavakat. Jésus pedig szomorúan vonult vissza, mert látta, hogy az idumaeaiak milyen szélsőségesek, és hogy a várost most már kétfelől is háború fenyegeti. De az idumaeaiak hetykesége is alábbhagyott: mert eleinte rettenetesen felháborodtak azon a sértésen, hogy kizárták őket a városból, és a zelóták pártját nagyon hatalmasnak tartották; amikor azonban látták, hogy ezek meg sem moccannák, habozni kezdtek, és sokan megbánták már, hogy idejöttek. De a szégyenkezés, hogy dolgukvégezetlenül távozzanak innen, erősebb volt, mint a megbánás, és bármily kényelmetlen volt is helyzetük, mégis ottmaradtak a falak előtt. Éjjel ugyanis rettenetes égiháború tört ki; vad szélvihar, hatalmas zápor és szakadatlan mennydörgés és hátborzongató dübörgéssel kísért földrengés. Úgy látszott, mintha az emberek vesztére felborult volna a világ rendje: mindenki könnyen felismerhette ebben valami végzetes szerencsétlenség előjelét.

Az idumaeaiakra is, a városbeliekre is egyforma hatással volt ez a természeti jelenség: az előbbiek úgy érezték, hogy Isten haragszik rájuk hadjáratukért, és nem hagyja büntetlenül, hogy fegyverrel jöttek a főváros ellen. Anan és párthívei viszont úgy érezték, hogy csata nélkül máris kezükben van a győzelem, mert Isten is értük harcol. De mindkét fél rossz prófétának bizonyult: mind a kettő az ellenségnek jósolta azt, ami vele magával történt meg később. Az idumaeaiak szorosan összezárkóztak, hogy melengessék egymást, pajzsaikat összezárták fejük (297) fölött, és így elérték, hogy kevesebbet szenvedtek az esőtől; a zelóták viszont inkább szövetségeseik miatt aggódtak, mint a maguk szorult helyzete miatt: összeültek tehát és megtárgyalták, hogyan segíthetnének rajtuk. A vérmesebbek azt javasolták, hogy fegyverrel törjenek át az őrségen, nyomuljanak be a városba, és szövetségeseik előtt nyissák meg a kapukat; mert az őrséget bizonyára megdöbbenti a rajtaütés, és megfutamodik, különben is a legtöbbnek hiányos a fegyverzete, és nincs hadi-tapasztalata; a város többi lakosát bizonyára házába kergette a vihar, tehát nem lesz könnyű összetoborozni őket. De ha kockázattal jár is ez a vállalkozás, inkább vállalniuk kell minden elképzelhető szenvedést, mintsem hogy miattuk annyi ember nyomorultul tönkremenjen. A megfontoltabbak viszont az erőszak ellen nyilatkoztak, mivel emezek nemcsak az őrséget erősítették meg, hanem az idumaeaiak miatt a város falait is szigorúbban őriztették; továbbá úgy vélték, hogy Anan mindenütt ott van, és óránként végigjárja az őrszemeket. Az eddigi éjszakákon csakugyan így is történt, azonban ezen az éjszakán elmaradt, nem ugyan Anan hanyagsága miatt, hanem azért, mert a végzet úgy akarta, hogy az őrszemekkel együtt ő is elpusztuljon. Mert nyilván a végzet akarata, hogy késő éjjel, mikor a vihar egyre hevesebben dühöngött, az őrök az oszlopcsarnokokban elaludtak, a zelótáknak pedig az az ötletük támadt, hogy a szentélyben talált fűrészekkel átfűrészeljék a kapuk keresztgerendáit. A fűrészelés zaját elnyomta a vihar tombolása és a szakadatlan mennydörgés.

A zelóták tehát észrevétlenül kiosontak a templomból, és mikor a városfalhoz értek, megint csak a fűrészek segítségével kinyitották az idumaeaiak felé nyíló kaput. Ezek az első pillanatban megijedtek, mert azt hitték, hogy Anan emberei támadtak rájuk, és védekezésül mindenki azonnal a kardjához kapott, de nemsokára felismerték a jövevényeket, és velük együtt bementek a városba. Ha most azonnal a városra támadtak volna, bizonyára ellenállás nélkül az utolsó emberig lemészárolhatták volna a népet, olyan mérhetetlen volt a dühük. Legelső dolguk azonban az volt, hogy a zelótákat kiszabadítsák a fogságból, főképpen, mivel azok, akik bebocsátották őket, (298) könyörögtek, hogy ne hagyják tovább is szorongatott helyzetükben azokat, akiknek kedvéért idejöttek, nehogy még nagyobb veszedelem érje őket; mivel, ha legyűrik az őrséget, nem lesz nehéz megtámadni a várost; de ha felriasztják a várost, akkor már az őrszemeiket sem tudják legyűrni, mert ezek, mihelyt észreveszik a dolgot, azonnal felzárkóznak, és minden feljáratot elzárnak.

Ötödik fejezet
Vérfürdő Jeruzsálemben. Az idumaeaiak elvonulnak

Az idumaeaiak elfogadták ezt a véleményt, tehát átsiettek a városon a templomhoz, ahol a zelóták izgatottan várták megérkezésüket. Alighogy felérkeztek, az ostromlottak máris nekibátorodtak, kijöttek a templom belsejéből, egyesültek az idumacaiakkal, és megtámadták az őrséget. Az őrség egyes tagjait, akik egészen elöl. hevertek, álmukban ölték meg; az ébredezők ordítozására felugrott az egész szakasz, és rémülten fegyveréhez kapott, hogy védekezzék. Amíg azt hitték, hogy csak a zelóták támadják őket, bátran küzdöttek, abban a hiszemben, hogy túlerejükkel legyűrik ellenfelüket; de mikor látták, hogy kívülről mások is özönlenek be, rögtön világossá vált előttük, hogy az idumaeaiak betörtek a városba. Erre nagyobb részüknek inába szállt a bátorsága: eldobták fegyvereiket, elkezdtek jajveszékelni, és csak néhány ember zárkózott össze, vitézül rávetette magát az idumaeaiakra, és sokáig védelmezte a tehetetlen tömeget, amely ordítozásával a város lakosait figyelmeztette a szerencsétlenségre; de mikor megtudták az idumaeaiak betörését, akkor sem siettek egymásnak segítségére, hanem csak jajgatásukat visszhangzották még erősebben, és főképpen a nők sírtak és jajveszékeltek hangosan, valahányszor egyik-másik őrszem élete veszedelembe került. Felharsant a zelóták és idumaeaiak egyesült csatakiáltása, és a vihar még félelmetesebbé fokozta ezt a pokoli hangzavart. Az idumaeaiak amúgy is kegyetlen természetűek voltak, és most különösen nem kíméltek senkit, mert (299) dühöngtek amiatt, hogy a vihar úgy meggyötörte őket; tehát irgalmatlanul mészárolták azokat, akik bezárták előttük a kapukat, éspedig azokat is, akik kegyeleméit könyörögtek, azokat is, akik védekeztek, válogatás nélkül. Sokat ledöftek azok közül is, akik a törzsrokonságra emlékeztették őket, és könyörögtek, hogy legalább a közös templom kedvéért irgalmazzanak nekik. Nem volt mód a menekülésre, nem volt remény irgalomra: összeszorították őket egy tömegbe, és rakásra hulltak. S mikor a gyilkosok egyre jobban szorongatták őket, végül is olyan helyre kerültek, ahonnan már nem volt semerre sem menekülés: kétségbeesésükben levetették magukat a városba, és így önként haltak meg, véleményem szerint keservesebb halállal, mint amilyen az lett volna, amely elől menekültek. A tempom egész külső területén patakokban folyt a vér, és a nap 8500 halottra virradt.

Az idumaeaiak dühe még most sem csillapodott; most a város ellen fordultak, kiraboltak minden házat, és mindenkit legyilkoltak, aki útjukba esett. De nemsokára fölöslegesnek tartották az alja népet öldösni; inkább a főpapokat keresték, nagy tömegekben őket hajszolták, hamarosan kézre is kerítették, és azonnal legyilkolták. Egyesek fölálltak a hulláikra, és gúnyolták Artant, hogy úgy szerette a népet, és Jésust, hogy olyan szép beszédet mondott a falakról. Sőt arra az istentelenségre is vetemedtek, hogy holttesteiket temetetlenül félredobták, holott a zsidók oly fontosnak tartják halottaik eltemetését, hogy még a keresztre feszítettek hulláit is leveszik, és eltemetik napnyugta előtt. Nem tévedek, ha azt mondom: Anan halálával kezdődött a város pusztulása; azon a napon, mikor a zsidók főpapjukat, azt a férfiút, aki megmutatta nekik a menekülés útját, a város közepén látták lemészárolni, azon a napon már össze is omlott a faluk, és már meg is szűnt a zsidó állam. Mert Anan nem csupán tiszteletre méltó és igaz ember volt, hanem kivételes helyzetében - amelyet születése, hivatala és méltósága juttatott neki - a legalacsonyabb rendű emberekhez is leereszkedett; ezenfelül rajongott a szabadságért, és híve volt a demokráciának. A közjót mindig elébe helyezte a maga érdekének; a békét mindennél többre becsülte, mert tudta, hogy a rómaiak legyőzhetetlenek, és előre látta, hogy a zsidók, ha nem egyeznek meg velük okosan, a (300) háborúban feltétlenül elpusztulnak. Ha Anan életben maradt volna, kétségtelenül létrejön ez a megegyezés; mert lenyűgöző erejű szónok volt, tudott hatni a népre, és máris fölébük kerekedett azoknak, akik útjába álltak vagy háborúra uszítottak; ilyen hadvezér sok időveszteséget okozott volna a rómaiaknak. Hű bajtársa volt Jésus, hozzá

képest ugyan másodrendű, de a többiek közül jóval kimagasló férfiú. De Isten, azt hiszem, már elhatározta a megszentségtelenített város pusztulását, és mivel a szentélyt tűzzel akarta megtisztítani, elszólította a földről azokat, akik még védték és szerették. Íme, most mindenki szeme láttára kutyák és vadállatok martalékául dobta oda meztelenül azokat a férfiakat, akik nemrégiben még templomi öltözetükben a világraszóló szertartásokat vezették, és akik előtt hódoltak a földkerekség minden részéről a városba sereglő zarándokok. Azt hiszem, maga az Erény is megsiratta ezeket a férfiakat, és siránkozott amiatt, hogy ily szégyenletesen elbuktak a gonoszsággal vívott harcukban. Így pusztult el Anan és Jésus.

Haláluk után a zelóták az idumaeaiak seregeivel vállvetve megrohanták és öldösni kezdték a népet, mint valami tisztátalan baromcsordát. A közönséges embert ott vágták le, ahol a kezük ügyébe akadt; de az előkelőbbeket és a fiatalabb férfiakat előbb elfogták, megbilincselték és bebörtönözték abban a reményben, hogy egyik-másik majd átpártol hozzájuk, ha kivégzését halogatják. De egy sem fogadta el ajánlataikat, és mind inkább a halált választotta, mintsem hogy a haza romlására a gonosztevők pártjához csatlakozzék. Vonakodásuk miatt szörnyű kínzásokat kellett kiállniok: megkorbácsolták és meggyötörték őket, és csak nagynehezen adták meg nekik a kegyelemdöfést, ha testük már nem bírta tovább a kínokat. Aki napközben börtönbe került, azt éjjel kivégezték; a hullákat kivitték és kidobták, hogy helyet teremtsenek más foglyoknak. A népen pedig olyan irtózat vett erőt, hogy senki sem merte meggyilkolt rokonát nyíltan siratni vagy eltemetni, hanem csak titokban, zárt ajtók mögött sírtak, és ha valaki sóhajtani akart, előbb óvatosan körülnézett, nem hallja-e meg az ellenség, mert különben a gyászoló hamarosan az áldozat sorsára jutott volna. Mikor leszállt az éjszaka, maroknyi port hoztak, és a holttestre szórták; nappal csak (301) vakmerő ember tehetett ilyesmit. 12 000 előkelő ember pusztult el így.

A zelóták, mikor torkig teltek már a gyilkolással, csúfot űztek a bíráskodásból és az ítélkezésből is; első áldozatul egy előkelő férfiút szemeltek ki, Zachariast, Baruch fiát. Dühösek voltak rá, mert ez az ember gyűlölt minden gonoszságot, és forrón szerette a szabadságot; emellett gazdag is volt, tehát ha elteszik láb alól ezt az embert, aki eléggé hatalmas volt ahhoz, hogy megbuktassa őket, még azt is remélhették, hogy megkaparinthatják a vagyonát. Ezért rendelettel összehívtak a templomba 70 hivatalviselő polgárt, aztán ezek előtt a hatalom nélküli báb-bírák előtt vádat emeltek Zacharias ellen, hogy el akarta árulni a várost a rómaiaknak, és ebből a célból megbízottakat küldött Vespasianushoz. A vádat egyébként sem tanúvallomás, sem bizonyíték nem igazolta, hanem csak kijelentették, hogy teljesen meg vannak győződve róla, és úgy vélekedtek, hogy ennyi elegendő a vád valódiságának bizonyítására. Mikor Zacharias látta, hogy alattomos módon nem is annyira törvényszék elé állították, mint inkább börtönbe csalták, és semmi reménye sincs, hogy életben hagyják, elhatározta, hogy ha már meg kell halnia, legalább jól megmondja a véleményét. Tehát nevetségessé tette a nagyképű vádiratot, és néhány szóval megcáfolta az ellene emelt vádakat. Aztán vádlóihoz fordult, rendre fejükre olvasta minden törvényszegésüket, és mély fájdalommal ecsetelte az állam szomorú helyzetét. A zelóták zajongani kezdtek, de még nem rántottak kardot, hanem türtőztették magukat, egyrészt, hogy végigjátsszák ezt a szégyenletes látszat-tárgyalást, másrészt, hogy próbára tegyék a bírákat, vajon mernek-e jog és törvény szerint ítélkezni, mikor a tulajdon életük is veszélyben forog. És íme: a 70 bíró egyhangúlag kijelentette, hogy a vádlott ártatlan, és hajlandók inkább vele együtt meghalni, mintsem hogy magukra vegyék a felelősséget haláláért. A zelóták azonban a felmentő ítélet miatt ordítozni kezdtek, és nyíltan megmutatták, mennyire haragszanak a bírákra, mert nem értették meg, hogy csak látszathatalmat kaptak a kezükbe. Végül a két legelvetemültebb ember rárohant Zachariasra, és ott a templom közepén leszúrta, s mikor összeesett, még ki is csúfolták: „Ez a mi szavazatunk, ez a (302) legbiztosabb felmentés." Aztán azonnal ledobták holttestét a templomból a mellette tátongó szakadékba, a bírákat pedig kardlappal verték ki a templomkerületből, és csak azért nem gyilkolták meg, hogy szétszéledjenek a városba, és mindenütt hirdethessék, milyen szolgaságba süllyedt a nép.

Az idumaeaiak most már bánni kezdték, hogy engedtek a zelóták hívásának, mert undorodtak az ilyen eseményektől. Ezenfelül titokban felkereste őket az egyik zelóta, s mikor együtt voltak, elmondta nekik, mi minden gazságot követtek el azokkal együtt, akik őket behívták, azután részletesen ecsetelte előttük a főváros állapotát: ők abban a hiszemben fogtak fegyvert, hogy a főpapok el akarják árulni a várost a rómaiaknak, csakhogy erre nem volt semmi bizonyíték, és most a hazug híresztelés értelmi szerzőit kellett védelmezniük, akik ellenség módjára, zsarnokok módjára viselkedtek. Ezt mindjárt az elején meg kellett volna akadályozniok; de ha már vállalták a bűnrészességet honfitársaik meggyilkolásában, akkor legalább el kell szánniok magukat, hogy véget vetnek garázdálkodásaiknak, és nem szabad itt maradniok, hogy erősítsék azoknak a hatalmát, akik romlásba döntik tulajdon hazájukat. Ha egyesek még mindig haragszanak azért, mert a kapukat bezárták előttük, és megakadályozták bevonulásukat, el kell ismerniök, hogy a bűnösök elvették büntetésüket; mert Anan meghalt, és egyetlen éjszakán majdnem az egész népet kiirtották. Megfigyelte, hogy már a saját emberei közül is sokan mindent megbántak, de azt is látja, hogy mérhetetlen kegyetlenségeket követnek el azok, akik őket behívták, és nem szégyellik magukat előttük sem, akiknek pedig megmenekülésüket köszönhetik. Hiszen merészkedtek szövetségeseik szeme láttára elkövetni a legszörnyűbb gaztetteket, *és* törvényszegésük az idumaeaiak fejére száll mindaddig, amíg gátat nem vetnek garázdálkodásaiknak, és nem szakítanak velük. Miután tehát az árulás vádja rágalomnak bizonyult, a rómaiak ideérkezése pedig egyáltalán nem várható, és a várost szinte bevehetetlen falak védik: térjenek haza, és úgy tegyék jóvá mindazt a bűnt, amit ezeknek a bitangoknak a hazug sugalmazására elkövettek, hogy megszakítanak velük minden kapcsolatot. (303)

Hatodik fejezet

A zelóták rémuralma

Az idumaeaiak belátták, hogy igaza van, és mindenekelőtt kiszabadították a bebörtönzött polgárokat, mintegy 2000 embert; akik azonnal távoztak a városból, és Simonhoz mentek, akiről később lesz szó: ezután az idumaeaiak elhagyták Jeruzsálemet, és hazavonultak. Távozásuk mindkét pártot váratlanul érte. A nép, amely nem tudott erről a hangulatváltozásról, kis időre megint nekibátorodott, mert azt hitte, hogy végképp megszabadult ellenségeitől, másfelől azonban a zelótáknak is megnőtt a szarvuk, mert úgy érezték, hogy tulajdonképpen nem a szövetségeseik távoztak, hanem olyan emberektől szabadultak meg, akik elítélték és fékezni akarták gaztetteiket. Most már nem haboztak gyalázatosságaik elkövetésében, nem késlekedtek, hanem villámgyorsan végrehajtották terveiket. Legkegyetlenebbül kiirtották a bátor és derék embereket: az utóbbiakat irigységből, az előbbieket félelemből pusztították, mert csak akkor érezték magukat biztonságban, ha minden befolyásos embert eltettek már láb alól. Sok más ilyen emberrel együtt meggyilkoltak bizonyos Guriónt is; nagytekintélyű férfiú volt ez, lelkes híve a demokráciának, és nem volt hozzá fogható függetlenségi érzelmű zsidó. Kiváló jótulajdonságai közül főképpen bátor szókimondása okozta vesztét. Sőt a peraiai Niger sem menekült meg a zelóták gyilkos kezétől, aki pedig a rómaiakkal vívott harcokban páratlanul kitüntette magát: hangosan kiáltozott, és sebeit mutogatta, mikor végigvonszolták a városon. Mikor kivitték a kapun, és látta, hogy nincs menekülés, arra kérte őket, hogy legalább temessék el holttestét; hóhérai azonban kijelentették, hogy nem adnak neki sírt, ami után annyira sóvárgott, és azután kivégezték. Halála pillanatában Niger a rómaiak bosszúját könyörögte le rájuk, dögvészt, éhínséget és háborút, ezenfelül pedig, hogy egymás kardjától pusztuljanak el. Isten mindezt beteljesítette a gonosztevőkön, és igazságosságát főképpen azzal mutatta meg, hogy ezek hamarosan hajbakaptak, és egymáson próbálták ki őrjöngésüket. Niger kivégzése után már egyáltalán nem aggódtak (304) esetleges bukásuk miatt, és már alig akadt ember, akinek a meggyilkolására ne találtak volna ürügyet. Azokat, akik bátran szembeszálltak velük, már régen kiirtották, azok ellen pedig, akik senkit sem bántottak meg béke idején, alkalmas ürügyeket

találtak ki. Aki nem érintkezett velük, azt gőgösnek bélyegezték; aki bizalommal közeledett hozzájuk, azt alattomoskodással, aki pedig kész szolgájuk volt, azt árulással gyanúsították. A legnagyobb és legkisebb bűnre csak egyféle büntetés volt: a halál. És csak az számíthatott kíméletre, aki a legalacsonyabb néposztályba tartozott; akár azért, mert nem volt nemes származású, akár mert szegény volt.

A római hadvezérek az ellenség viszálykodását váratlan szerencsének tartották, tehát rögtön a város ellen akartak indulni. Erre biztatták Vespasianust is, mert véleményük szerint most ő volt a helyzet ura. Úgy vélték, hogy a gondviselő Isten velük harcol, mert ellenségeik máris egymást gyilkolják; azonban gyorsan kell cselekedni, mert a zsidók vagy beleunnak a polgárháborúba, vagy pedig mindent megbánnak, és hamarosan megint egyesülnek. Vespasianus azonban azt felelte, hogy tévesen ítélik meg a követendő eljárást, ha - mint valami színházban - meg akarják csodáltatni erejüket és fegyvereiket, bár ez veszélyes dolog, ahelyett hogy azt vizsgálnák, mi az előnyös és a veszélytelen. Mert ha most rögtön rohamra indulnak a város ellen, ezzel csak azt érik el, hogy az ellenfelek kibékülnek egymással, és töretlen erejükkel a rómaiak ellen fordulnak. De ha várnak, lassanként kevesebb ellenséggel lesz dolguk, mert a belvillongás elsorvasztja őket. Nála is jobb hadvezér az Isten, s az ő közreműködése nélkül is a római hadsereg kezére adja a zsidókat, és könnyű győzelmet szerez nekik. Mialatt tehát az ellenség önmagát irtja, és a legszörnyűbb nyavalyában szenved, a polgárháború nyavalyájában, ők, a rómaiak, inkább nyugodtan végignézik ezt a felfordulást, és nem hajlandók harcba bocsátkozni olyan emberekkel, akik a halált keresik, és őrjöngve gyilkolják egymást. De ha valaki úgy véli, hogy a harc nélkül megszerzett győzelem nem sokat ér, tudja meg, hogy hasznosabb békésen elérni a célt, mint a csalóka hadiszerencsével próbálkozni. Mert ha az ember önuralommal és megfontolással eléri ugyanazt az eredményt, amit (305) fegyverrel elérne, az éppoly dicső cselekedet. Amilyen mértékben gyengül az ellenség, úgy frissül fel és gyarapszik erőben a római hadsereg a szüntelen fáradalmak után. Egyébként még nincs itt az ideje, hogy fényes győzelemre áhítozzunk, mert a zsidók egyelőre nem foglalkoznak hadianyag-gyártással, sem erődítési munkálatokkal, sem segédcsapatok toborzásával, tehát, aki halogatja a döntést, semmi esetre sem vallhatja kárát; sőt az ellenség a polgárháború és a belvillongás miatt naponta keservesebben szenved, mintha a rómaiak bevonulnának a városba, leigáznák és megkínoznák őt. Már a saját biztonságuk is megköveteli, hogy hagyják magukra azokat, akik egymást öldösik; meg aztán nem is szabad a győzelem dicsőségét csökkenteni azzal, hogy olyanokat támadjunk meg, akiket a belvillongás rákfenéje emészt. Mert ebben az esetben joggal szemrehányás érhetné a rómaiakat, hogy győzelmüket nem önmaguknak, hanem ellenfeleik civakodásának köszönhetik.

A tisztek mind helyeselték Vespasianus fejtegetéseit, és hamarosan be is bizonyosodott, hogy mennyire hadvezérhez méltó volt ez az állásfoglalás. Ugyanis napról napra sorozatosan érkeztek a rómaiakhoz a szökevények, akik kisiklottak a zelóták kezéből. Természetesen nem volt könnyű megszökniök, mert a zelóták minden kijáratot megraktak őrszemekkel, és ezek mindenkit legyilkoltak, aki a szökés gyanújába keveredett. De aki pénzt adott nekik, azt átengedték és csak az volt áruló, aki nem adott pénzt. Így történt, hogy tulajdonképpen a szegényeket gyilkolták, a gazdagok pedig megvásárolták a szökést. Nemsokára az országutakon halomban tornyosultak a hullák, úgyhogy sokan, akik a szökésben akartak menekülést keresni, inkább azt választották, hogy a városban pusztuljanak el, mert kevésbé szörnyűnek érezték, ha szülővárosukban halnak meg, és reményük lehet arra, hogy eltemetik őket. De a zelóták embertelensége odáig fajult, hogy sem azokat nem engedték eltemetni, akik a városban hulltak el, sem azokat, akik az országutakon haltak meg; hanem mintha csak összeesküdtek volna, hogy az ősi törvényekkel együtt a természet törvényeit is lábbal tapossák, és az emberek ellen elkövetett bűneiket Isten meggyalázásával tetézik, kint hagyták a hullákat a napon, hogy ott rothadjanak. Aki eltemette (306) hozzátartozóját, halállal büntették, mintha szökevény volna, és aki mást eltemetett, az maga maradt temetetlenül. Általában elmondhatjuk, hogy ezekben a borzalmas napokban egyetlen nemes érzelem sem tűnt el oly nyomtalanul, mint a szánalom. Ami könyörületet ébreszthetett volna, az most az istentelenek dühét szította; az élők után a

meggyilkoltak, a halottak után megint az élőket sújtotta dühük; aki ebben az irtózatos rémületben még mindig életben maradt, boldogoknak mondta a halottakat, mert ők már nyugalmat találtak, és akit a börtönben megkínoztak, a maga nyomorúságához képest még boldognak tartotta azokat, akik temetetlenül hevertek. Minden emberi jogot lábbal tapostak, az isteni törvényt megcsúfolták, a próféták jövendöléseit kinevették, mint holmi nagyszájú fecsegést. Mert ezek sok mindent megjövendöltek az erényről és a bűnről, és a zelóták, amikor ezekre fittyet hánytak, egyúttal beteljesítették a hazára vonatkozó jövendöléseket is. Volt egy régi jövendölés, hogy a várost akkor foglalják el, és háború következtében a szentély akkor ég le, ha lázadás tör ki, és zsidó kezek szennyezik be Isten szentélyét. Ámbár a zelóták nem vonták kétségbe ezeket a jövendöléseket, mégis ők maguk lettek az eszközei beteljesülésüknek.

Hetedik fejezet

János zsarnokoskodása. Vespasianus elfoglalja Gadarát

János most már zsarnokoskodni kezdett, s mivel szégyennek tartotta volna, hogy más egyenlő rangú legyen vele, néhány semmirevaló gazembert vett maga mellé, és elszakadt a pártjától. Mivel egyáltalán nem volt hajlandó a többiek határozatainak alávetni magát, a maga elhatározását pedig zsarnoki önkénnyel rájuk kényszerítette, világos volt, hogy egyeduralomra tör. Egyesek félelemből, mások ragaszkodásból engedelmeskedtek neki - mert ügyesen tudott csellel és csalással híveket szerezni magának -, némelyek viszont azért, mert egyéni biztonságuk érdekében helyesnek tartották, hogy a felelősséget az eddigi (307) gazságokért sokak helyett egy ember viselje. Ezenfelül a cselekvésben és a megfontolásban egyaránt tanúsított határozottsága még jó sok cinkost vonzott hozzá. Sok ellenzéki érzelmű ember otthagyta; egyesek irigységből: ezek sehogy sem tudták alávetni magukat annak az embernek, aki még nemrégen egyenrangú volt velük; de a legtöbbet az riasztotta el tőle, hogy irtóztak az egyeduralomtól. Tudniillik előre látták, hogy ha egyszer kezébe kaparintja a hatalmat, nemigen tudják majd megbuktatni, és úgy érezték, hogy ellenzékieskedésükből akkor majd vádat kovácsol ellenük; ezért elhatározták, hogy inkább vállalják ellene a háború minden veszedelmét, mintsem hogy önként igába hajtsák fejüket. Emiatt ezek elpártoltak tőle, viszont János az ellenpártnak valósággal királya lett. Egymással szemben őrszemeket állítottak ki; de fegyvert nem használtak, s ha történt is néha ilyesmi, az csak afféle csetepaté volt. De mind a két párt harcolt a nép ellen, és abban vetélkedtek, hogy melyik tud nagyobb zsákmányt ejteni. Így most a várost három roppant nyavalya sanyargatta: háború, zsarnokság és pártviszály, s ezek közül a nép aránylag még a háborút tartotta a legenyhébbnek. Ezért természetesen sokan elmenekültek szülővárosukból, átszöktek az ellenséghez, és a rómaiaknál kerestek menedéket, mert már letettek minden reményről, hogy otthon életben maradhatnak.

De még egy negyedik csapás is zúdult rájuk. Nem messze Jeruzsálemtől volt egy Masada nevű erős vár, amelyet a régi királyok azért építtettek, hogy háború esetén elrejtsék kincseiket, és hogy személyes biztonságukról is gondoskodjanak. Ez a vár az úgynevezett sikariosok birtokában volt, akik a közeli környéket fosztogatták, főleg élelmiszerekért, mert nagyobb szabású rablóhadjáratokra nem mertek vállalkozni. Most azonban, mikor megtudták, hogy a római haderő nem mozdul, és a jeruzsálemi zsidók pártvillongás és zsarnokoskodás miatt kettészakadtak, vérszemet kaptak vakmerőbb vállalkozásokra is. A kovásztalan kenyér ünnepén, amelyet a zsidók az egyiptomi szolgaságból való szabadulásuk és hazatérésük emlékére ünnepelnek, éjjel előbújtak rejtekhelyükről, és megrohanták a szomszédos Engadd nevű várost, úgyhogy nem vették észre azok, akik ebben megakadályozhatták volna őket. A fegyverforgató lakosságot hamarosan szétszórták,(308) és kikergették a városból, mielőtt még valóban fegyvert ragadhatott és összegyülekezhetett volna; a nőket és gyermekeket, akik nem voltak eléggé erősek a menekülésre, több mint 200 személyt, lemészárolták. Erre az utolsó szögig kirabolták a

házakat, elzsákmányolták az érett gabonatermést, és zsákmányukkal visszatérték Masadába. Ugyanígy dúlták fel a vár környékén fekvő falvakat is egytől egyig, továbbá az egész vidéket, és bandájuk napról napra gyarapodott, annyian csődültek hozzájuk mindenhonnan. Judaea többi részében is, amelyek eddig nyugalmat élveztek, rablóbandák ütötték fel fejüket, mint ahogy a test minden része megbetegszik, ha legnemesebb része lázas lesz. A fővárosban uralkodó pártvillongás és zűrzavar jóvoltából a gonosztevők büntetlenül folytathatták a vidéken rablóhadjárataikat; ha kifosztották honfitársaik falvait, akkor visszavonultak a pusztába, esküt tettek, és csapatokba tömörültek, amelyek hadseregeknél kisebbek, de rablóbandáknál nagyobbak voltak, és- aztán megtámadták a szentélyeket és a városokat. Imitt-amott megtörtént, hogy a megtámadottak - mint a háborúban is megesik azokkal, akik vereséget szenvedtek - kegyetlenül elbántak velük; viszont más alkalommal nem adtak módot az ellenfélnek a bosszúra, mert rablók módjára gyorsan elinaltak zsákmányukkal. Így hamarosan nem volt Judaeának egyetlen zuga sem, amely ne szenvedett volna éppen úgy, mint a főváros.

Minderről Vespasianus szökevényektől értesült. Mert ámbár a lázadók minden utat őriztek, és mindenkit leszúrtak, aki bármilyen okból közeledett feléjük, mégis akadtak néhányan, akik titokban átcsúsztak, a rómaiakhoz szöktek, és igyekeztek rávenni a fővezért, hogy siessen a főváros segítségére, és mentse meg a nép maradékát. Elmondták neki, hogy azokat, akik a rómaiakhoz hívek maradtak, már javarészt legyilkolták, és ha vannak még életben ilyen érzelműek, azok életveszélyben forognak. Csakugyan megszánta őket szenvedéseikért, és valóban megindult, látszatra azért, hogy ostrom alá fogja Jeruzsálemet, de a valóságban azért, hogy megmentse az ostromtól. Előbb azonban teljesen meg akarta tisztítani az országrészt, hogy ne maradjon semmi a háta mögött, ami zavarhatná az ostromban. Tehát mindenekelőtt Peraia jól megerősített fővárosa, Gadara ellen indult, (309) és dystros hónap 4-én be is vonult a várba. Ugyanis a város legtekintélyesebb lakosai - részben azért, mert békére vágytak, részben azért, mert aggódtak vagyonukért, tudniillik Gadarában sok gazdag polgár volt - titokban követeket küldtek hozzá a meghódolás ügyében. Erről a követségről az ellenpártiak nem tudtak, csak akkor nyílt ki a szemük, mikor Vespasianus már egész közel volt a városhoz. Nem is álmodhattak róla, hogy a várost tarthatják, részben azért, mert ellenségeikhez képest kevesen voltak, részben pedig azért, mert a rómaiak már szinte ott voltak a kapukban. Elhatározták tehát, hogy menekülnek, de szégyennek tartották volna vérontás nélkül távozni, úgy, hogy az árulókon bosszút sem álltak. Elfogták tehát Dolesost, aki tekintélyes és előkelő származása révén a város első embere volt, de azt is rebesgették róla, hogy ő kezdeményezte a követséget. Tehát meggyilkolták, és miután őrjöngő haragjukban holttestét is meggyalázták, kiszöktek a városból. Mikor a római hadsereg megérkezett, a gadaraiak ujjongással fogadták Vespasianust, aki nemcsak bántatlanságot biztosított nekik, hanem lovas és gyalogos helyőrséget is, ha esetleg a megszököttek támadást intéznének ellenük. Meg sem várták a rómaiak felszólítását, hanem maguktól rombolták le a falakat, hogy bizonyságot tegyenek békeszeretetükről, és hogy ha akarnának, akkor se kezdhessenek háborút.

Vespasianus a gadarai szökevények üldözésére 500 lovas és 3000 gyalogos élén kiküldte Piacidust, maga pedig a hadsereg többi részével visszatért Kaisareiába. Midőn az üldözöttek egyszerre csak észrevették az üldöző lovasokat, még mielőtt ütközetre került volna a sor, betódultak egy Bethennabris nevű faluba. Itt meglehetősen sok fiatalembert találtak; ezeket részben beleegyezésükkel, részben akaratuk ellenére felfegyverezték, aztán vakmerő kirohanást intéztek Piacidus csapatai ellen. Ezek az első roham elől valamelyest hátráltak, azzal a szándékkal, hogy ellenségeiket messzebb csalogassák a falaktól. Mikor aztán sikerült a zsidókat kedvező terepre csalniok, azonnal körülzárták és lándzsáikkal megrohanták őket. Akik menekülni akartak, azokat elvágták a lovasok, a harcoló tömeget pedig a gyalogság irgalmatlanul lekaszabolta. Így pusztultak el a zsidók, és ezzel csak esztelen vakmerőségükről tettek bizonyságot. Ugyanis, (310) mivel a rómaiak zárt hadrendekben tömörültek, és a páncélzatuk úgy védte őket, mint valami várfal, a zsidóknak sem arra nem volt alkalmuk, hogy kilőjék nyilaikat, sem pedig az ellenséges vonalakat nem sikerült áttörniök. Viszont őket magukat vagy a

rómaiak dárdázták le, vagy megvadult állatok módjára maguk rohantak a kardjaikba; egyik részük harc közben esett el, a többit a lovasok szétszórták.

Ugyanis Piacidusnak legfőbb gondja az volt, hogy elvágja az útjukat vissza a faluba; tehát szüntelenül arra felé nyargalászott, majd visszafordult, nyílzáporral árasztotta el őket, úgyhogy a nyilak az előremerészkedőket megölték, a többit pedig megijesztették és elkergették. Végre a legbátrabbaknak mégis sikerült eljutniuk a falakig. Csakhogy most az őrök nem tudták, mitévők legyenek: tudniillik nem zárhatták ki a gadaraiakat, hiszen köztük voltak a saját embereik is, másfelől pedig, ha beengedik őket, attól tartottak, hogy velük együtt pusztulnak el. És csakugyan ez történt. Mert mikor megtorlódtak a falnál, a római lovasok is majdnem bejutottak velük együtt; de a zsidóknak még éppen sikerült bezárni előttük a kapukat, úgyhogy Piacidus rohamra indult, estig vitézül harcolt seregével, s végül is elfoglalta a falat és a falut. A védtelen lakosságot lemészárolták, a fegyverfogható férfiak elmenekültek; ezután a katonák kifosztották a házakat, és a falut felgyújtották. A menekülő zsidók a környék lakosságát is magukkal hurcolták, és rémülettel töltötték el az egész környéket, mert túlozták a maguk vereségét, és azt mesélték, hogy az egész római hadsereg közeledik. Ez a jócskán megszaporodott tömeg most Jeruzsálem felé futott: ez volt egyetlen reményük a menekülésre, mert erős falai voltak és nagyszámú lakossága. Piacidus bízott lovasságában és eddigi hadiszerencséjében, tehát a Jordánig üldözte őket, és útközben mindenkit lekaszaboltatott, aki a kezük ügyébe került; aztán az egész tömeget a folyó partjára szorította, amely most az esőzések miatt megáradt, s ezért nem lehetett átkelni rajta, majd velük szemben csatarendben állította seregét. Így a zsidók már nem menekülhettek, tehát a szükség harcra kényszerítette őket: hosszú csatárláncban húzódtak végig a folyó partján, ekképpen igyekeztek ellenállni a nyílzápornak és a lovasság rohamának. A (311) lovasság azonban halomra kaszabolta vagy a folyóba szorította őket; 15 000 zsidó esett el harcban, és se szeri, se száma nem volt azoknak, akiket a Jordánba szorítottak. Több mint 2200 fogságba esett, a zsákmány pedig - szamarak, birkák, tevék és szarvasmarhák - óriási volt.

A zsidóknak ez a veresége nem volt jelentékenyebb a többinél, de ők maguk sokkal súlyosabbnak tartották, mert nem csupán hogy az egész környék, amerre a szökevények átvonultak, csak úgy ázott a vérben, hanem a sok hullától a Jordánon sem lehetett már átkelni, sőt a Holt-tenger is tele volt holttestekkel, amelyeket tömegesen sodort bele a folyó. Piacidus pedig kiaknázta szerencséjét, megtámadta a környező városokat és falvakat, elfoglalta Abila, Julias és Bésimóth városokat és a többi helységet egészen a Holt-tengerig, és az önként hozzápártolt zsidók színe-javából alkotott helyőrséget hagyott bennük. Ezután hajóra ültette katonáit, és azokat a zsidókat, akik a tóra menekültek, sorra leöldöstette. Így egész Peraia, Machairos kivételével, részben önként, részben fegyveres erővel a rómaiak birtokába került.

Nyolcadik fejezet

Jerikó, a Nagy Síkság és a Holt-tenger

Eközben hírek érkeztek, hogy Galliában felkelés tört ki, és Vindex a bennszülött törzsfőnökökkel elpártolt Nerótól; mindezt más történetírók részletesebben megírták. Ezek a jelentések arra indították Vespasianust, hogy siettesse a hadjáratot; mert már előre látta a közelgő polgárháborút és az egész birodalom veszedelmes helyzetét, és úgy gondolta, hogy ha békét teremt keleten, Itália félelmét is lecsillapítja. A tél folyamán a meghódított városokat és falvakat úgy biztosította magának, hogy helyőrséget tett beléjük, a falvakat tizedesek, a városokat századosok parancsnoksága alá rendelte, és sok elpusztított helységet újjáépíttetett. De tavasz elején hadereje javarészének élén Kaisareiából megindult Antipatrisba, és ott két nap alatt rendbe hozta a város (312) ügyeit: harmadnap tovább vonult, és az egész környéket tűzzel-vassal elpusztította. Miután elfoglalta Thamna toparchiát, Lydda és Jamnia ellen vonult, mind a

kettőt bevette, ellátta helyőrséggel, amelyet a már régebben hozzápártolt megbízható zsidókból állított össze, azután pedig Ammausba ment. Itt mindenekelőtt elvágta a lakosságot a fővárostól, erős tábort építtetett, otthagyta benne az 5. légiót, és hadserege többi részével tovább vonult Bethleptephorum toparchiába. Ezt, valamint a szomszédos vidéket felégette, aztán az ország szívében két falut, Bétarist és Kaphartobast elfoglalta, több mint 10 000 embert lekaszaboltatott, és ezernél többet foglyul ejtett. A megmaradt népet elkergette, és mind a két helységben erős római csapatot hagyott. Ezek aztán végigportyázták az egész hegyvidéket. Maga, hadserege többi részével visszament Ammausba, onnan pedig Samaritisen át - Neapolis, vagy, ahogy a bennszülöttek nevezik, Mabortha mellett - Koreaiba vonult. Daisios hónap 2-án Koreaiban tábort ütött, és másnap Jerikó elé érkezett. Itt csatlakozott hozzá egyik hadvezére, Trajanus, azokkal a csapatokkal, amelyeket a Jordán túlsó partjának meghódítása után Peraiából hozott magával.

Jerikó lakosainak javarésze nem várta meg a rómaiakat, hanem a Jeruzsálemmel szemben fekvő hegységbe menekült, úgyhogy a város majdnem üresen maradt; de az ottmaradt csekélyszámú lakosságot a rómaiak lemészárolták. Jerikó síkságon fekszik, kopár és terméketlen hegység tövében, amely északi irányban egészen Skythopolis vidékéig, déli irányban Samaritisig és a Holt-tenger partjáig terjed: végig zord és terméketlensége miatt lakatlan terület. Szemben vele a Jordán mentén másik hegység húzódik, amely Juliasnál és még messzebb északon kezdődik, és déli irányban az arábiai Petrával szomszédos Somorhón városig terjed. Ennek a hegységnek része az úgynevezett Vashegy is, amely egészen Moábig elnyúlik. A két hegylánc közé eső területnek Nagy Síkság a neve, és Ginnabris falutól egészen a Holt-tengerig terjed. Hossza 230, szélessége 120 stadion. Középütt szeli át a Jordán, és területén két egészen ellentétes jellegű tó van, a Holt-tenger és a Tiberias-tó: ugyanis az előbbinek a vize sós, és terméketlenné teszi a talajt, az utóbbié édes, és megtermékenyíti. Nyáron a síkság valósággal kiég és levegője olyan tikkasztó és (313) száraz, hogy ártalmas az egészségre; mert a Jordánon kívül nyoma sincs rajta víznek, és ez az oka, hogy a folyóparti pálmák pompásan tenyésznek és dúsan teremnek, de a folyótól távolabb csupán tengődnek.

Jerikó közelében bővizű forrás fakad, amely öntözésre kiválóan alkalmas. Ott buggyan fel az óváros mellett: ez az első város, amelyet Józsua, Nun fia, a zsidók fővezére, Kánaán földjén fegyveres erővel elfoglalt. A hagyomány azt tartja, hogy a régi időkben ez a forrás nem csupán a föld és fák termését, hanem az asszonyok méhének gyümölcsét is elsorvasztotta, és általában mindenkire betegséget és halált hozott, azonban Elizeus próféta, Éliás tanítványa és utóda megtisztította, és azóta gyógyító és termékenyítő erejű. A jerikóiak vendégszeretetéért és páratlan kedvességéért nekik és az országnak maradandó értékű ajándékot adott cserébe: ugyanis kiment a forráshoz, sóval teli agyagedényt dobott a felbuggyanó vízbe, kezeit ég felé emelte, és miközben engesztelő italáldozatot öntött a földre, imádkozott, hogy Isten szelídítse meg ezt a vizet, fakassza édesebb erekből, a forrás vizét párosítsa termékenyítő levegővel, és áldja meg a népet a föld termékenységével, az asszonyokat pedig gyermekekkel, és ne apadjon ki soha ez az áldást hozó víz, amíg jámborak maradnak. Ezzel az imádsággal, amelyet szertartásos papi mozdulatokkal kísért, megváltoztatta a forrást, és az a víz, amely előbb gyermektelenséget és éhínséget idézett elő, most gyermekáldást és bőséget hozott. Mert ez a víz, ha öntözésre használják, jobban megtermékenyíti a földet, ha csak éppen megpermetezik vele, mint minden egyéb víz, ha akár elárasztja a talajt; ezért sok hasznot hoz. Ugyanez a magyarázata, hogy a forrás sokkal nagyobb területet öntöz, mint akármelyik más; hiszen 70 stadion hosszú és 20 stadion széles síkságon folyik végig, és sűrűn egy-más mellett sorakozó gyönyörű díszkerteket öntöz. A pálmák, amelyeket öntöz, sokféle nevűek, gyümölcseik íze is sokféle. A vastag pálmaleveleket tapossák, és dúsan csorog belőlük a méz, s ez majdnem olyan finom, mint a rendes méz, amelyet azon a vidéken is termelnek. Aztán megterem ott a balzsam, az ország legértékesebb terméke, továbbá a ciprusfű és a myrrhaolajfa. Nem tévedünk, ha istenáldotta földnek nevezzük ezt a vidéket, (314) ahol a legritkább és a legszebb növények ilyen bőségben megteremnek. Más termények dolgában is alig van ehhez fogható tája a világnak: oly dúsan fizeti vissza a föld a vetőmagot. Azt hiszem, ennek oka a meleg levegő és a pompás víz; amaz kicsalja a növényt, és

kifejleszti, a víz pedig megerősíti gyökereit, és ellenálló erőt ad neki nyáron, mikor a táj oly forró, hogy minden csak kínos-keservesen tengődik. Vize, ha napkelte előtt merítik, és a levegőn hagyják, nagyon lehűl, és a külső levegővel ellentétes hőmérsékletű lesz, viszont télen langyos, és fürdőnek nagyon kellemes; sőt a levegő is olyan enyhe, hogy az ottaniak vászonruhában járnak, mikor Judaeában másutt mindenütt havazik. Jerikó Jeruzsálemtől 150, a Jordántól 60 stadionnnyira van. Jeruzsálem környéke puszta és sziklás, a Jordánig és a Holt-tengerig laposabb, de ugyancsak zord és terméketlen. Ennyi azonban bőven elegendő is Jerikó áldott vidékének ismertetésére.

De érdemes ismertetnem a Holt-tenger természetrajzát is. Vize, mint már említettem, keserű és a növényekre kedvezőtlen. Emellett sűrű, úgyhogy a beledobott legsúlyosabb tárgyakat is felszínen tartja, és akárhogy erőlködik az ember, nem egykönnyen merül el benne. Így Vespasianus is, mikor a tóhoz érkezett, hogy megtekintse, néhány úszni nem tudó embert hátrakötött kezekkel bedobott a vízbe, és egyszerre csak valamennyien a felszínen úszkáltak, mintha valami szél feldobta volna őket. Ezenfelül csodálatos a tó színeváltozása: tudniillik naponta háromszor változik a felszíne, és csillogva veri vissza a napsugarakat. Számos helyen fekete szuroktömegek buggyannak fel, ott úsznak a vizen, és olyan alakúak és olyan nagyok, mintha fejetlen bikák volnának. A tavi munkások megközelítik és megragadják ezeket a tömböket, behúzzák a bárkákba, s ha megteltek, nem könnyű a szurkot kirakni, mert a rugalmas tömeg beleragad a bárkákba, és csak nők havi vérével vagy vizelettel lehet elválasztani, mert csak ezek oldják. Nem csupán a hajóépítésnél használják, hanem gyógyításra is, ezért sok orvosságnak alkotórésze. A tó, amely egészen az arábiai Zoarig húzódik, 580 stadion hosszú, 150 stadion széles. Partjával határos Sodomitis, valamikor virágzó és termékeny tartomány, amelynek (315) pompás városai voltak, de mindenestül tűz pusztította el, mert lakóinak istentelensége miatt villám sújtotta és földig égette. Még most is mutogatják az égből hullott tűz maradványait, és a tóban öt város körvonalai látszanak, s bizonyos gyümölcsök belsejében hamu van; kívülről olyanok, mint az ehető gyümölcsök, de ha kézzel leszakítják, hamuvá pukkannak szét. Így hát tények igazolják a Sodomitisről szóló hagyományokat.

Kilencedik fejezet

Vespasianus, midőn Nero haláláról értesül, elhalasztja a Jeruzsálem elleni támadást. Simon, Gióras fia, bevonul a fővárosba

Vespasianus, hogy Jeruzsálemet minden oldalról körülzárja, Jerikó és Addida városokban tábort ütött, és mind a kettőbe rómaiakból és szövetségesekből álló helyőrséget rakott. Egyúttal pedig Lucius Anniust lovascsapattal és erős gyalogos szakasszal Gerasába küldte. Ez rohammal elfoglalta a várost, a fiatal férfiakat mind leölette, amennyiben idejében nem menekülhettek el, körülbelül 1ooo embert, hozzátartozóikat, foglyul ejtett, és a lakosság vagyonát katonáinak prédájára bocsátotta. Miután még a házakat is felgyújtatta, a környező falvakat támadta meg. Akinek volt ereje hozzá, elmenekült. A gyengébbek elpusztultak, minden egyéb a lángok martaléka lett. Most már az egész hegyvidék és sikság hadiállapotban volt, úgyhogy Jeruzsálem lakosai elől minden utat elzártak. Azok, akik azt tervezték, hogy átszöknek az ellenséghez, azon vették észre magukat, hogy a zelóták őrzik őket. A többieket, akik semmiképpen sem rokonszenveztek a rómaiakkal, megbénította a hadsereg, amely most már minden oldalról körülzárta a várost.

Vespasianus visszatért Kaisareiába, és éppen egész haderejével Jeruzsálembe akart indulni, amikor hírül hozták neki Nero halálát; hogy ez a császár, aki 13 évig és 8 hónapig uralkodott, hogyan szennyezte be méltóságát azzal, hogy a leghitványabb emberekre, Nymphidiusra és Tigellinusra, valamint a (316) legméltatlanabb volt rabszolgákra bízta az

államügyek intézését; hogy ezek aztán hogyan esküdtek össze ellene, hogyan hagyták cserben testőrei, hogyan menekült négy híven maradt volt rabszolgájával, hogyan lett öngyilkos Róma egyik külvárosában; hogyan bűnhődtek hamarosan azok, akik őt megbuktatták; hogyan végződött a galliai háború, és hogyan tért vissza Hispániából Galba, akit császárrá kiáltottak ki, hogyan vádolták gyávasággal katonái, hogyan gyilkolták meg orvul a római fórumon, hogyan kiáltották ki császárnak Othót, hogyan hadakozott Otho Vitellius hadvezérei ellen, és hogyan bukott meg, hogyan lázadtak fel Vitellius ellen, hogyan folyt le a capitoliumi harc; végül Vitellius és a germán légió leverése után hogyan fejezte be a polgárháborút Antonius Primus és Mucianus: mindennek a részletes elbeszélését legyen szabad mellőznöm, mert általánosan ismert tények, amelyeket számos görög és római történetíró megírt. De az összefüggés kedvéért, és hogy ne legyen hézagos az elbeszélésem, mégis rövid összefoglaló áttekintést adtam róluk. Vespasianus tehát egyelőre elhalasztotta a Jeruzsálem elleni hadjáratot, mert izgatottan várta, ki lesz Nero után a császár. Később, mikor megtudta, hogy Galba lett a császár, még mindig nem akarta megkezdeni a hadakozást, mielőtt nem kap tőle felhatalmazást. Tehát fiát, Titust elküldte Galbához, hogy üdvözölje, és utasításokat kérjen tőle a zsidók ügyében. Ugyanezzel a szándékkal utazott Rómába Agrippa király is Titusszal együtt. Hadihajóik az achaiai part mentén jártak - mert éppen tél volt -, s itt értesültek, hogy Galbát meggyilkolták; mindössze két hónapig és hét napig uralkodott. Utána Otho lett a császár, mégpedig erőszakkal szerezte meg a hatalmat. Agrippát egyáltalán nem hozta ki sodrából ez a változás, hanem elhatározta, hogy tovább utazik Rómába, Titus azonban, mintegy isteni sugallatra, Görögországból visszament Syriába, és hamarosan megérkezett atyjához Kaisareiába. Mindkettejüket aggasztotta a helyzet, hiszen a római birodalom recsegett-ropogott, tehát a zsidó háborút mellékesnek tartották, hazájukat féltették, és ezért nem gondolták időszerűnek idegenek ellen harcolni.

Ehelyett azonban más háború tört ki Jeruzsálemben. Egy fiatal gerasai férfi, Simon, Gióras fia, aki nem volt ugyan olyan (317) alattomos, mint a fővárosban már mindenható János, de izmosabb és vakmerőbb volt nála, és éppen ezért Anan főpap kikergette Akrabatta toparchiából, ahol valósággal kiskirály módjára viselkedett, csatlakozott azokhoz a rablókhoz, akik Masada várát megszállták. Eleinte ugyan bizalmatlanok voltak iránta, és mindössze annyit engedtek meg neki, hogy a magával hozott asszonyokkal együtt a vár földszintjén lakjék, mert ők maguk az emeleteket foglalták el. Azonban - mivel egy húron pendült velük, és hamarosan megbízhatónak látszott - nemsokára velük együtt részt vett a rablókalandozásokon és Masada környékének pusztításában, de nagyobb vállalkozásokra nem tudta a rablókat rávenni. Már hozzászoktak a várhoz, és nem merészkedtek ki messzire ebből a fészekből. De Simon nagyobbra tört: uralkodó akart lenni. Tehát mihelyt értesült Anan haláláról, faképnél hagyta a rablókat, kivonult a hegységbe, hírnökei útján a rabszolgáknak szabadságot, a szabadoknak dús jutalmat ígért, és így az egész környék gazfickóit maga köré csődítette.

Nemsokára erős rablóbandája volt, és mindenekelőtt a hegyi falvakat fosztotta ki; de mikor egyre többen sereglettek hozzá, lemerészkedett a síkságra is. Most már a városok is rettegtek tőle, és hatalma, valamint vállalkozásainak a sikere nagyon sok tekintélyes embert is arra indított, hogy hozzá pártoljon, úgyhogy hadseregében nemsokára már nemcsak rabszolgák és rablók voltak hanem sok polgárember is, akik úgy engedelmeskedtek neki, mint valami királynak. Most már Akrabatta toparchiára is kiterjesztette kalandozásait, sőt a nagy Idumaea határáig is. Ugyanis egy Nain nevű falunál erődítményt építtetett: ez volt a vára, amely biztonságot adott neki, ezenfelül pedig egy Phara nevű szakadékban sok barlangot kiszélesíttetett, néhányat pedig már eredeti állapotában is eléggé tágasnak talált, ezeket kincstárnak és zsákmányraktárnak használta. Ugyanígy elraktározta ezekben a zsákmányolt gabonát, sőt bandájának jelentékeny része is ezekben lakott. Nyilvánvaló volt, hogy mindez csak a rablóbanda fegyvergyakorlata, és hogy Jeruzsálem elfoglalására készül.

A zelóták féltek rajtaütésétől, és elejét akarták venni, hogy az ő rovásukra elhatalmasodjék, tehát nagy fegyveres csapattal kivonultak ellene. Simon megütközött velük, rengeteg ellenséget (318)

levágott, a többit pedig visszakergette a városba. Mivel azonban nem bízott annyira seregében, hogy a város ellen rohamot mert volna intézni, eltávozott, hogy előbb Idumaeát hódítsa meg, és 20 000 fegyveres élén Idumaea határára vonult. Az idumaeai vezérek sebbel-lobbal összegyűjtötték az ország fegyverfogható férfiait, körülbelül 25 000 embert, és országuk határán várták Simont, a többi fegyverest pedig otthon hagyták vagyonuk védelmére a masadai sikariosok betörései ellen. A határon ütközetre került a sor; és ámbár napestig csatáztak, mégis eldöntetlen maradt, hogy melyik fél győzött; végül is az idumaeaiak hazamentek, Simon pedig visszavonult Nainba. Nemsokára erősebb hadsereggel újra betört Idumaeába, Thekoa nevű falunál tábort ütött, és egyik bizalmas barátját, Eleázárt elküldte, hogy a közeli Héródeion helyőrségét a vár átadására rábírja. A helyőrség barátságosan fogadta Eleázárt, mert nem ismerte küldetésének célját. De mikor az átadásról kezdett beszélni, kardot rántottak és üldözőbe vették, és mivel semerre sem tudott menekülni, a várfalról az alatta tátongó szakadékba vetette magát, és meghalt. Az idumaeaiak pedig megijedtek Simon hatalmától; és elhatározták, hogy mielőtt ütközetbe bocsátkoznának, előbb kikémlelik az ellenség haderejét.

Erre a feladatra önként vállalkozott az egyik vezér, Jakab, aki azonban titokban árulást tervezett. Alurus faluból, ahol akkor az idumaeai hadsereg táborozott, elment Simonhoz, és mindenekelőtt megegyezett vele, hogy elárulja hazáját, Simon viszont esküvel megígérte, hogy meghagyja hivatalában és méltóságában, továbbá azt is megígérte neki, hogy támogatja egész Idumaea leigázásában. Ajánlkozása után Simon megvendégelte, és fényes ígéretekkel elkábította. Miután Jakab visszatért honfitársaihoz, első dolga volt, hogy Simon haderejét óriásinak hazudta, majd bizalmas megbeszéléseket folytatott a vezérekkel és néhány közkatonával is, és igyekezett az egész hadsereget rávenni, hogy hívják be Simont, és harc nélkül adják át neki a főhatalmat. Miután mindezt elintézte, futárt küldött Simonhoz; behívta, és megígérte neki, hogy az idumaeaiakat szétszórja. Szavának is állt: mert alighogy Simon hadserege közelbe ért, azonnal lovára ugrott, és cinkosai élén elvágtatott. Most az egész nép úgy megrémült, hogy (319) még mielőtt ütközetre került volna a sor, a hadrendek felbomlottak, és mindenki hazaszaladt.

Most Simon vérontás nélkül bevonult Idumaeába. Mindenekelőtt elfoglalta Hebron városát, ahol gazdag zsákmányt ejtett, és rengeteg gabonát rabolt. Az odavalósiak szerint Hebron nemcsak régibb, mint minden környékbeli város, hanem az egyiptomi Memphisnél is régibb: a város korát 2300 évre teszik. A monda szerint Ábrahámnak, a zsidók törzsatyjának székhelye volt, miután kivándorolt Mezopotámiából, és állítólag utódai innen költöztek Egyiptomba; ezeknek a remekművű márvány-síremlékeit most is mutogatják még ebben a városkában. Hebrontól hat stadionnyira még most is mutogatnak egy óriási terpentinfát, amelyről azt mondják, hogy a világ teremtése óta ott áll. Símon innen végigportyázta egész Idumaeát, nemcsak a falvakat és városokat dúlta, hanem a szántóföldet is véges-végig elpusztította; mert nehéz fegyverzetű gyalogsága után még 40 000 ember vonult, s ezt az óriási embertömeget még a legszükségesebb élelmiszerrel is alig lehetett ellátni. Az ínséget tetézte Simon kegyetlenkedése és dühe a nép ellen, úgyhogy mindez még siettette Idumaea pusztulását. Mert valamint a sáskaraj egész erdőket letarol, úgy Simon nyomában is pusztulás maradt: itt gyújtogatott, amott rombolt, letaposott mindent, amit a föld termett, lelegeltetett mindent, s a megművelt földet úgy tönkretette, hogy siralmasabb volt, mint a kopár mező. Egy szó, mint száz: a dúlás után nyoma sem maradt a régebbi földművelésnek.

Ezek az események felrázták a zelótákat tunyaságukból. Nyílt csatában nem mertek mérkőzni Simonnal, de az egyik hegyszorosban lesben álltak, és elfogták Simon feleségét nagyszámú kíséretével együtt. Ujjongva vonultak be a fővárosba, mintha csak magát Simont ejtették volna foglyul, és legalábbis azt várták, hogy ez azonnal leteszi a fegyvert, és könyörögni fog, hogy bocsássák szabadon feleségét. De őt a rablótámadás miatt nem gyengeség, hanem düh öntötte el: hamarosan ott termett Jeruzsálem falai alatt, és mint a sebzett vadállat, amely nem tudja hatalmába keríteni azt, aki megsebesítette, azokon töltötte ki dühét, akik a keze ügyébe akadtak. Aki zöldségért vagy fáért kimerészkedett a kapuk elé - még ha fegyvertelen volt is, vagy akár

(320) öregember -, megragadták és halálra kínozták; már csak az hiányzott őrjöngéséhez, hogy felfalja a meggyilkoltak hulláit. Soknak a kezét levágatta, és úgy küldte vissza a városba, részben, hogy megrémítse ellenségeit, részben, hogy fellázítsa a népet a bűnösök ellen. Ezekkel a szerencsétlenekkel megüzente: Simon esküszik a mindenható Istenre, hogy ha nem adják ki azonnal a feleségét, megostromolja a falat, és sem öregnek, sem fiatalnak nem kegyelmez, nem tesz különbséget bűnös és ártatlan között, hanem a város minden lakosával egyformán bánik el. Ez a fenyegetés nem csupán a népet, hanem a zelótákat is megrémítette, úgyhogy azonnal visszaadták a feleségét. Erre némileg lecsillapodott, s így a szüntelen vérengzésben némi szünet állt be.

De nemcsak Judaeában tombolt a lázadás és a polgárháború, hanem Itáliában is. Ugyanis Galbát meggyilkolták a római fórumon, és Othót kiáltották ki császárnak; ez pedig harcban állt Vitellius ellencsászárral, akit a germán légió kiáltott ki császárnak. A galliai Bedriacum mellett ütközetre került a sor Otho és Vitellius vezérei, Valens és Caecina között; első nap Otho, második nap Vitellius hadserege maradt felül. Sok vérontás után Otho vereséget szenvedett Brixellum mellett, és öngyilkos lett; mindössze három hónapig és két napig uralkodott; hadserege átpártolt Vitellius fővezéreihez, és ez most haderejével bevonult Rómába. Eközben Vespasianus darsios hónap 5-én megint megindult Kaisareiából, és megtámadta Judaea még meg nem hódított részeit. Mindenekelőtt felkapaszkodott a hegyvidékre, és elfoglalta Gophna és Akrabatta toparchiákat, azután Béthél és Ephraim városkákat, és mindegyikbe megszálló csapatokat helyezett. Aztán tovább lovagolt Jeruzsálem felé; ahány zsidó a kezébe került, mind kivégeztette, sokat rabszolgaságba hurcoltatott. Egyik tábornoka, Cerealis egy lovasosztállyal és gyalogcsapattal elpusztította az úgynevezett Felső-Idumaeát, és felgyújtotta Kaphetra városkát, amelyet rajtaütéssel foglalt el, Kapharabist szabályosan megostromolta, mert erős várfala volt. Felkészült rá, hogy itt hosszabb ideig kell vesztegelnie, de a lakosok egyszerre csak megnyitották előtte a kapukat, kegyelemért könyörögtek, és megadták magukat. Miután tehát Cerealis meghódította a várat, egy másik város, az ősi Hebron ellen indult, amely – mint (321) már említettem - Jeruzsálem közelében a hegységben van. Miután fegyveres erővel bejutott a városba, a fegyverfogható férfiakat mind lekaszaboltatta, és a várost felgyújtatta. Most már mindent meghódított a rablóktól megszállott Héródeion, Masada és Machairos várak kivételével, úgyhogy már csak egy cél volt a rómaiak előtt: Jeruzsálem.

Mihelyt Simon kiszabadította feleségét a zelóták fogságából, azonnal visszatért Idumaeának abba a részébe, amelyet eddig megkímélt, és sanyargatásával szinte kényszerítette a népet, hogy tömegesen Jeruzsálembe meneküljön. Maga egészen a városig üldözte őket, megint körülzárta a falakat, *és* sorra öldöste azokat, akik a mezőre jártak dolgozni, és akiket csak kézrekeríthetett. Ha a két külső ellenség közül a nép jobban rettegett Simontól, mint a rómaiaktól, akkor viszont a városban garázdálkodó zelóták még ennél is nagyobb rémületet keltettek benne. Egyébként a gonoszság és elbizakodottság a galileai csapatok fegyelmét is meglazította. Mert miután Jánost a hatalomra segítették, viszonzásul az uralom megszerzéséért mindent megengedett nekik, amit csak akartak. Soha nem tudtak betelni a rablással; a gazdagok házait az utolsó zugig felkutatták; férfiak legyilkolása, nők megbecstelenítése volt a szórakozásuk. Azon véresen elitták a zsákmányt, és elpuhultságukban szemérmetlenül nők módjára viselkedtek: feltornyozták a hajukat, női ruhába öltöztek, illatos olajjal kenegették magukat, és cifrálkodásból aláfestették a szemüket. De nemcsak a kendőzésben utánozták a nőket, hanem a nő szerepét vállalták a szerelemben, féktelen kéjelgéseikben természetellenes szeretkezési módokat eszeltek ki; úgy illegették magukat városszerte, mint a bordélyházban, és a várost förtelmes cselekedetekkel szennyezték be. Az arcuk női arc volt, de a kezük gyilkolt; járás közben illegették-riszálták magukat, s egyszerre csak harcosokká változtak, tarka ruháik alól kirántották kardjukat, és leszúrtak mindenkit, aki útjukba akadt. Ha valaki János kezéből kimenekült, arra a még vérszomjasabb Simon leselkedett, és akinek sikerült megmenekülnie a városbeli zsarnoktól, azt a kapuk előtt álló zsarnok gyilkolta le. Az elől pedig, aki át akart szökni a rómaiakhoz, a menekülés minden útját elvágták.

A katonák fellázadtak János ellen, mert az idumaeaiak (322) külön-váltak a többiektől, és támadásra készültek á zsarnok ellen: irigyelték hatalmát, és gyűlölték kegyetlenkedéséért. Hamarosan csatározásra került a dolog, sok zelóta elesett, a többieket beszorították abba a királyi palotába, amelyet Grapté, Izas adiabénéi király egyik rokona építtetett. Az idumaeaiak, akik a zelótákkal együtt jutottak be a palotába, az utóbbiakat tovább kergették innen a templomba, és elrabolták János kincseit; mert a zsarnoki uralma alatt szerzett zsákmányt is abban az imént említett palotában őriztette, ahol lakott. Eközben a rengeteg zelóta, akiket a városban szétszórtak, csatlakozott azokhoz, akik a templomba menekültek, és János máris intézkedett, hogy harcba vezesse őket a nép és az idumaeaiak ellen. Ezek azonban, akik különb harcosok voltak náluk, nem attól féltek, hogy a zelóták nyílt támadást intéznek ellenük, hanem attól, hogy kétségbeesésükben éjjel kilopódzkodnak a templomból, orvul rájuk támadnak, és a várost felgyújtják. Összeültek tehát, és tanácskoztak a főpapokkal, hogyan tudnák biztosítani magukat az ilyen orvtámadás ellen. Isten azonban helytelen útra terelte gondolataikat, úgyhogy az orvosság, amelyet mentségükre kieszeltek, rosszabb volt a halálnál: ugyanis, hogy Jánost megbuktassák, elhatározták, hogy Simont bebocsátják a városba, és a maguk jószántából még egy zsarnokot vesznek a nyakukba. Ezt a határozatukat végre is hajtották: kiküldték Mátyás főpapot, kérje meg a rettegett Simont, hogy vonuljon be a városba. Ehhez a kérelemhez azok is csatlakoztak, akik a zelóták elől kimenekültek Jeruzsálemből, és abban reménykedtek, hogy visszakaphatják házukat és vagyonukat. Simon fölényesen kijelentette, hogy hajlandó átvenni az uralmat, és bevonult a városba azzal a jelszóval, hogy megszabadítja a zelótáktól; ezért a nép megmentőjének és védelmezőjének üdvözölte. De alighogy csapataival együtt megvetette odabent a lábát, már csak uralma megszilárdításával törődött, és azokat, akik behívták, és azokat, akik ellen behívták, egyformán ellenségének tekintette.

Így lett Simon a háború harmadik évében, xanthikos hónapban, Jeruzsálem ura. János pedig és a zelóták, akik be voltak zárva a templomban, és a városban minden vagyonukat elvesztették - mert Simonnak és embereinek legsürgősebb dolga volt, (323) hogy ellenfeleik minden vagyonát elrabolják -, most kétségbeesett helyzetbe kerültek, ezenfelül még Simon a nép támogatásával szabályos támadást is intézett a templom ellen, de ezt a zelóták az oszlopcsarnok és a mellvéd tetejéről visszaverték; Simon emberei halomszámra hulltak, és sokat sebesülten szállítottak el; mert a zelóták magasabb állásukból könnyen és biztosan lövöldözték őket. Ámbár már amúgy is kedvező volt az állásuk, ehhe2 még négy hatalmas tornyot építettek, hogy még magasabbról lövöldözhessenek: egyet az északkeleti sarkon, egy másikat a Xystos fölött, a harmadikat az alsóvárossal szemben álló sarkon, a negyediket pedig a templomkamra tetején, ahol ősi hagyomány szerint szombat előestéjén egy pap kürtszóval hirdeti az ősi ünnep kezdetét, másnap este pedig a végét; az elsővel jelzi a népnek, hogy abba kell hagynia a munkát, a másodikkal pedig, hogy újra meg kell kezdenie. Ezeken a bástyatornyokon catapultákat és egyéb hadigépeket, továbbá íjászokat és parittyásokat helyeztek el. Ettől fogva Simon ritkábban támadott, mert katonáinak javarésze csüggedni kezdett: de túlerejénél fogva még mindig helytállt, ámbár a messzehordó hadigépek lövedékei sok katonáját megölték.

Tizedik fejezet

A Judaeában és Egyiptomban állomásozó katonák Vespasianust császárrá kiáltják ki. Josephus bilincseit összetörik.

Ugyanebben az időben Rómát súlyos csapások sújtották. Ugyanis Vitellius hadseregével és a nyomába szegődött rengeteg emberrel megérkezett Germaniából, és mivel nem tudta az egész tömeget elhelyezni a katonai laktanyákban, egész Rómát táborrá változtatta, és minden házat megtömött fegyveresekkel. Miközben ezek tágra nyílt szemmel bámulták a rómaiak gazdagságát

és az arany és ezüst ragyogását, alig tudták türtőztetni magukat, hogy rögtön meg ne kezdjék a fosztogatást, és le ne szúrjanak mindenkit, aki ebben megakadályozná őket. Ez volt a helyzet Itáliában. (324)

Vespasianus Jeruzsálem környékének meghódítása után visszatért Kaisareiába, és ekkor értesült a római zavargásokról és arról, hogy Vitelliust császárrá kiáltották ki. Ámbár éppen úgy tudott engedelmeskedni, mint parancsolni, ez a hír mégis felháborította, mert azt az embert, aki a gazdátlan császári méltóságot tűzzel-vassal szerezte meg, nem tartotta méltónak az uralkodásra. Annyira bántotta ez, hogy alig tudott uralkodni magán, és semmi kedve sem volt idegenekkel háborúskodni, mikor hazáját pusztították. De bár felháborodása nagyon is ingerelte a bosszúra, a nagy távolság mégis visszatartotta ettől; mert - gondolta magában - csúful megtréfálhatja a sors, mielőtt megérkezik Itáliába, főképpen most, télvíz idején. Ezért aztán el is csitította türelmetlen bosszúvágyát.

Tisztjei és katonái azonban a bajtársi összejöveteleken már egészen nyíltan uralomváltozásról beszéltek, és méltatlankodva mondogatták, hogy a katonák ott Rómában nyakig úsznak minden jóban, és a háborúnak még a hírét sem szívesen hallják, viszont a császári méltóságot kényük-kedvük szerint osztogatják, és azt kiáltják ki császárrá, akitől több hasznot remélhetnek. És ilyen körülmények között ők, akik már annyi hadifáradalmat kiálltak, és hadakozásban töltötték egész életüket, most szó nélkül tűrjék, hogy másoknak ajándékozzák a császárságot, holott köztük van az, aki méltó az uralkodásra. Vajon lesz-e még ilyen jó alkalmuk, hogy méltóképpen viszonozzák jóságát, ha ezt a mostanit elszalasztják? Vespasianus éppen úgy inkább megérdemli az uralkodást Vitelliusnál, mint ahogy nekik is több joguk van őt kikiáltani császárrá, mint amazoknak Vitelliust. A háború, amelyet végigharcoltak, legalábbis olyan fontos, mint a germániai harcok, és vannak ők is olyan jó katonák, mint azok, akik onnan hoztak zsarnokot. Egyébként harcra nem is lesz szükség, mert sem a szenátus, sem a római nép szemében nem lehet rokonszenvesebb Vitellius erkölcstelen élete, mint Vespasianus józan mértéktartása. És semmi esetre sem fogadják el szívesebben uruknak a kegyetlen zsarnokot, mint a jóindulatú fővezért; a gyermektelen embert, mint a családapát; mert a béke legfontosabb biztosítéka, ha az uralkodónak kiváló leszármazottai vannak. Ha meglett férfi tapasztalata kell az uralkodásra, ott van Vespasianus, ha fiatalos (325) lendület, ott van Titus: ez a két életkor így együtt a legszerencsésebb keverék. És azokért, akiket megválasztanak, nemcsak ők maguk állnak helyt - hiszen három légiónyi a haderejük, és velük vannak a királyi segédcsapatok is -, hanem az egész Kelet és Európának az a része, amelynek nem kell rettegnie Vitelliustól, továbbá az itáliai szövetségesek és Vespasianus bátyja, valamint másik fia, akik közül az utóbbihoz sok előkelő fiatalember csatlakozik majd, az előbbi viszont éppen a főváros parancsnoka, és ez nagyon fontos tényező a hatalom átvétele esetén. Egy szó mint száz; ha késlekednek, a szenátus olyan embert választhat császárrá, akitől a katonaság, a birodalom igazi fenntartója, kereken megtagadná az engedelmességet.

Ilyen beszélgetéseket folytattak a katonák egymás között. De hamarosan gyűlésbe is összejöttek, s némi kölcsönös biztatás után Vespasianust császárrá kiáltották ki, és felszólították, hogy mentse meg a veszélyben forgó birodalmat. A fővezért már régen aggasztotta az állam helyzete, de sohasem gondolt rá, hogy maga foglalja el az uralmat. Hadisikerei jogcímén ugyan méltónak tartotta magát a császárságra, azonban a nyugalmas magánéletet sokkal többre becsülte a fényes, de veszedelmes méltóságnál. Ezért vonakodott a választást elfogadni. De a tisztek csak annál jobban unszolták, sőt a katonák kivont karddal körülvették, és azzal fenyegették, hogy megölik, ha nem akarja elfogadni a császári méltóságot, amelyet neki szántak. Erre hosszabb beszédben megpróbálta megmagyarázni nekik, hogy miért nem akarta elfogadni az uralkodást. De végül is elfogadta a választást, mert nem tudta meggyőzni őket.

Mivel most már Mucianus a többi tiszttel együtt sürgette, hogy vegye át az uralkodást, és a hadsereg is egyhangúlag követelte, hogy vezesse az ellenség ellen, elhatározta, hogy

mindenekelőtt Alexandriában teremt rendet; mert mindenki tudta, mily nagy jelentőségű Egyiptom gabonaszállítmányai révén az egész birodalom szempontjából. Ha birtokba veszi, remélhette, hogy Vitelliust megbuktatja, még akkor is, ha fegyveresen védekeznék, mert a római nép nem tűrné sokáig, hogy éheznie kelljen miatta. Ezenfelül az Alexandriában állomásozó két légiót is haderejéhez akarta csatolni; továbbá azt akarta, hogy ha váratlanul balul üt (326) ki vállalkozása, ez az ország legyen a menedékhelye, mert a szárazföld felől nehéz megtámadni, és nincsenek tengeri kikötői; nyugat felől a víztelen lybiai sivatag védi; délen Syéné és a Nílus hajózhatatlan kataraktái határolják; keleten egészen Koptosig a Vörös-tenger a határa; észak felé a Syriáig terjedő terület és az úgynevezett Egyiptom-tenger a védőbástyája, amelynek egyáltalán nincsenek Öblei. Ekként Egyiptomot minden oldalról természetes erősségek védik; hossza Pélusiontól Syénéig 2000 stadion; hajón pedig Plinthinétől Pélusionig 3600 stadion. A Nílus egészen Elephantinéig hajózható; tovább nem mehetnek a hajók a már említett katarakták miatt. Az alexandriai kikötőbe béke idején is nehéz bejutni hajónak, mert a bejárata szűk, és hajóútja görbén kanyarog rejtett zátonyok között. A kikötő bal oldalát mesterséges töltések védik; jobbra esik a kis Pharos-sziget magas tornyával, amely a hajósok előtt 300 stadionnyira megvilágítja az utat, úgyhogy éjjel a behajózás nehézségei miatt távolabb vethetnek horgonyt. Ezt a kis szigetet hatalmas, mesterséges töltések veszik körül; mivel a tenger hullámai ezen és a szemközti parti erődítményeken megtörnek, itt rendkívül nehéz áthajózni, és veszélyes is, mert a bejárat szűk. Maga a kikötő belseje viszont teljesen biztos, kerülete 30 stadion. Ide érkezik minden áru, amely az ország ellátására szükséges, és innen szállítják az egész világra a fölösleges belföldi javakat.

Nem csoda, ha Vespasianus ezt az országot akarta biztosítani magának, hogy megszilárdítsa a birodalom helyzetét. Tehát azonnal írt Egyiptom és Alexandria helytartójának. Tiberius Alexandernek; közölte vele, hogy a hadsereg meghódolt előtte, és hogy ő maga kénytelen-kelletlen elvállalta a császári méltóságot: ebben számít támogatására és segítségére. Alexander, amint a levelet elolvasta, rögtön a legnagyobb készséggel feleskette a légiókat és a népet Vespasianusra. Ezek közvetlen tapasztalatból, a közelben vívott harcokból ismerték vitézségét, tehát szívesen elfogadták uruknak. Villámsebesen híre futott, hogy keleten kikiáltották császárrá, minden város ünnepelte, és az örömhír vétele után áldozatokat mutattak be érte.

A moesiai és pannóniai légiók, amelyek nemrég fellázadtak Vitellius bitorló vállalkozása ellen, most annál nagyobb örömmel (327) tettek hűségesküt Vespasianus császárnak. Ő maga eközben Kaiseriából Bérytosba ment, ahol már sok követség várt rá Syriából és a többi eparchiából, hogy átadják neki a városok koszorúit és üdvözlő iratait. Megérkezett Mucianus is, az eparchia helytartója, és jelentette a lakosság hódolatát, valamint a városok hűségesküjét.

Miután mindez szerencsésen lebonyolódott, és a helyzet javarészt kedvezően alakult, Vespasianusnak eszébe jutott, hogy bizonyára nem került volna hatalomra Isten rendelése nélkül, hanem valami jóságos végzés adta kezébe a világ uralmát. Emlékezett a sokféle előjelre, ami mindenütt előre hirdette, hogy uralomra jut, és most eszébe jutottak Josephus szavai is, aki még Nero életében merészelte megjósolni neki, hogy császár lesz belőle. Most döbbent rá, hogy ez az ember még mindig fogoly. Ezért Mucianust többi tisztjével és barátaival együtt összehívta, és elmondta nekik, hogy milyen határozott és erélyes ember ez, és milyen kemény munkát okozott neki Jotapatánál, és egyúttal emlegette jóslatait is, amelyekről akkor azt hitte, hogy csak félelemsugallta koholmányok, később azonban kiderült, hogy isteni sugalmazásból fakadtak. Aztán így folytatta: „Szégyen volna, ha ez az ember, aki megjósolta császárságomat, és Isten üzenetét hirdette nekem, továbbra is hadifogoly-sorsban tengődnék, és bilincsekben kellene szenvednie." Parancsot is adott rögtön, hogy hívják fel Josephust, és vegyék le bilincseit. A tisztek azzal kecsegtették magukat, hogy ha már az idegennel ily kegyesen bánik, majd ők is ragyogó jutalmakat várhatnak tőle. Titus is ott volt atyja mellett, és így beszélt: „Méltányos, hogy Josephusról a bilincsekkel együtt a szégyent is levegyük; tudniillik, ha bilincsét nem leoldjuk, hanem összetörjük, az annyit jelent, mintha soha nem is bilincseltük volna meg." A császár helyeselte ezt a felfogást: rögtön előlépett egy katona, és fejszével szétverte Josephus bilincseit.

Így Josephus jóslata fejében visszanyerte becsületét, és ezentúl minden jövendölését hitelesnek tartották. (528)

Tizennegyedik fejezet

Vitellius bukása után Vespasianus Rómába megy.
Titus Jeruzsálem ellen indul

Miután Vespasianus befejezte tárgyalásait a követségekkel, és a helytartói állásokat érdem és alkalmasság szerint betöltötte, Antiochiába ment. Miközben itt fontolgatta, hová is induljon, megállapította, hogy a római helyzet mégiscsak fontosabb, mint az alexandriai út; mert tudta, hogy ott nyugodt a helyzet; amott azonban Vitellius mindent felkavart. Tehát Mucianust jelentékeny lovas és gyalogos haderő élén előre küldte Itáliába; ez pedig, mivel éppen tél volt, és nem tartotta tanácsosnak a tengeri utat, hadseregét szárazföldi úton vezette, Kappadokián és Phrygián át.

Eközben Antonius Primus is sürgősen felkerekedett a 3. légióval Moesiából, amelynek helytartója volt, hogy Vitelliusszal megütközzék. Ez Caecina Alienust küldte ellene jelentékeny haderővel, mert ez már Othón is győzelmet aratott, és mert kiváló hadvezérnek tartotta. Caecina erőltetett menetben elindult Rómából, és Cremona galliai város mellett, az itáliai határon találkozott ellenfelével, Antoniusszal. De mikor itt meglátta az ellenséges hadak erejét és fegyelmezettségét, nem mert csatába bocsátkozni vele, hanem, mivel a visszavonulást is veszélyesnek tartotta, cselvetést eszelt ki. Ezzel a szándékkal összehíva az alája rendelt századosokat és ezredeseket, és megpróbálta rávenni őket, hogy pártoljanak át Antoniushoz. Vitellius hatalmát kisebbítette, Vespasianus erejét túlozta; az egyik; mondta, csak névleges uralkodó, a másiknak a hatalom is kezében van; tehát legokosabban tennék, ha kényszerhelyzetükből tőkét kovácsolnának, és mivel a harcban is a rövidebbet húznák, önkéntes átpártolással megelőznék a veszélyt. Egyébként Vespasianus az ő segítségük nélkül is meg tudja hódítani azt, ami még nem az övé, viszont Vitellius még az ő támogatásukkal sem tudja megtartani azt, amije van.

Sok ilyen fejtegetéssel sikerült is megváltoztatni a hangulatukat, úgyhogy végül egész haderejével átment Antoniushoz. A (329) katonák azonban még azon az éjszakán megbánták a dolgot: féltek, hátha fölülmarad az, aki ideküldte őket. Kardot rántottak, és meg akarták ölni Caecinát, és meg is tették volna, ha az ezredesek nem könyörögnek-rimánkodnak érte. Erre a katonák megkegyelmeztek ugyan az életének, megbilincselték mint árulót, és Vitelliushoz akarták küldeni. Primus, amint erről értesült, azonnal megindította katonáit, és teljes harci felkészültséggel a lázadók ellen vezette. Ezek elfogadták a csatát, de rövid védekezés után megfutamodtak, és Cremonába akartak menekülni. Primus azonban lovasságával minden útjukat elvágta, a város előtt körülzárt menekülők javarészét lekaszabolta, és mindjárt be is vonult Cremonába, ahol katonáinak szabad rablást engedélyezett. Sok idegen kereskedőn és rengeteg helybeli lakoson kívül itt pusztult el Vitelliusnak 30200 főnyi egész hadserege, de Antonius is elvesztette moesiai légiójának 4500 emberét. Caecináról rögtön levétette a bilincseket, és elküldte őt Vespasianushoz, hogy jelentést tegyen az eseményekről. A császár nagyon kegyesen fogadta a követeket, és árulásának szörnyű szégyenét fényes kitüntetésekkel tette jóvá.

Az a hír, hogy Antonius közeledik, egyszerre Sabinusnak is megnövelte a bátorságát; összevonta az éjjeli őrszolgálatot teljesítő csapatokat, és éjnek idején megszállta velük a Capitoliumot. Reggel aztán sok főnemes csatlakozott hozzá, köztük unokaöccse, Domitianus is, akibe a győzelem minden reményét vetették. Egyébként Primusszal nem sokat törődött Vitellius, de annál jobban haragudott azokra, akik részt vettek Sabinus lázadásában, és mivel veleszületett

kegyetlenségénél fogva nemes vérre szomjazott, a magával hozott csapat élén megtámadta a Capitoliumot. Az ostromlók és a templomban védekező lázadók egyformán vitézül küzdöttek, de végül is a túlerőben levő germánoknak sikerült elfoglalni a dombot. Domitianus csodával hatásos módon menekült meg a sok római főnemessel; a többieket azonban lemészárolták, Sabinust pedig Vitellius elé hurcolták és kivégezték; a templomot, miután a katonák a fogadalmi ajándékokat mind elrabolták belőle, felgyújtották. Másnap Antonius hadseregével bevonult a városba, és ámbár Vitellius csapatai Róma három pontján keményen védekeztek, az utolsó (330) emberig elestek. Vitellius mámoros fővel ült a dús asztalánál, és mintha vesztét érezte volna, torkig töltekezett. A nép kihurcolta a császári palotából: minden elképzelhető módon meggyalázta, megcsúfolta, és Róma kellős közepén agyonverte. Uralkodása mindössze nyolc hónapig és öt napig tartott; ha tovább élt volna, azt hiszem, az egész birodalom sem tudta volna kielégíteni telhetetlen dorbézolásait. Rajta kívül több mint 50 000 ember pusztult el ebben a mészárlásban, amely apellaios hónapban zajlott le. Másnap Mucianus bevonult csapataival, és azonnal megparancsolta Antonius katonáinak, hogy hagyják abba az öldöklést: mert ezek folytonosan át meg átkutatták a házakat, és halomra öldösték Vitellius katonáit, valamint nagyon sok polgárt is, akiket párthíveinek tartottak, elkeseredetten, válogatás nélkül. Aztán bemutatta Domitianust azzal, hogy atyja megérkezéséig majd ő intézi az államügyeket. A nép fellélegzett a rettegés után, éljenezte Vespasianus császárt, és egyszerre ujjongott az ő felemelkedésén és Vitellius bukásán.

Vespasianus éppen Alexandriába érkezett, amikor ezeket az örvendetes híreket kapta Rómából. Alexandriába a világ minden részéből követek gyűltek hozzá, a világ urához, hogy szerencsét kívánjanak neki, és olyan óriási volt a tömeg, hogy a város, ámbár Róma után a földkerekség második városa, szűknek bizonyult. Mivel most már mindenütt elismerték császárnak, és Róma sorsa váratlanul jóra fordult, Vespasianus megint a Judaeában még megteendő intézkedésekkel kezdett, foglalkozni. Elhatározta, hogy a tél elmúltával Rómába utazik, tehát gyorsan elintézte Alexandriában az ügyeket, és Jeruzsálem elfoglalására fiát küldte ki válogatott haderővel. Titus szárazföldön menetelt Nikopolisig, Alexandriától 20 stadionra, ott hajóra szállította hadseregét, és végighajózott a Níluson a Mendés kerület Thmuis nevű városáig. Ott kiszállt, gyalogmenetben indult tovább, és egy kis városban, Tanisban töltötte az éjszakát. Második állomása Hérakleopolis volt, a harmadik pedig Pélusion: itt két napot pihent a sereg, a harmadikon átkelt a pélusioni gázlónál, egy napi járóföldet menetelt a sivatagon át, és Zeus Kasios templománál ütött tábort, másnap pedig Ostrakiné (331) mellett; ezen az állomáson nincs víz, tehát a lakosok máshonnan hordják a vizet. Erre Rhinokorurában tartott pihenőt, negyednap elérte Rapheiát, az első syriai várost, az ötödik nap Gazában táborozott, a következő nap Askalónban, innen Jamniába menetelt, onnan Joppéba, végül Joppéból Kaisareiába, ahol egyesülni akart a többi haderővel. (332)

V. könyv

Első fejezet
Pártvillongások Jeruzsálemben

Titus, miután az imént vázolt módon átvonult a pusztán Egyiptom és Syria között, megérkezett Kaisareiába, ahol mindenekelőtt rendezni akarta hadseregét. Egyébként már akkor, mikor Alexandriában segített megszilárdítani atyjának az uralmat, amelyet Isten kegyelméből nyert el, újra fellángolt a lázadás Jeruzsálemben. Három párt alakult, mindegyik fenekedett a másikra: ez az igazság műve volt és szerencse a szerencsétlenségben. Előbb már részletesen elmondtam, honnan eredt és mily végzetesen elfajult a zelóták népellenes zsarnokoskodása, ami tulajdonképpen a város pusztulásának a kezdete volt. Joggal mondhatná valaki, hogy ez lázadás volt a lázadásban, amely mint a dühöngő vadállat, ha nem tud máshonnan táplálékot szerezni, a tulajdon húsát marcangolja.

Ugyanis Eleázár, Simon fia - ugyanaz, aki mindjárt kezdetben rávette a zelótákat, hogy szakadjanak el a néptől, és szállják meg a templomot -, új pártot alapított; látszólag azért, mert felháborodott az egyre vérszomjasabb János folytonos mészárlásai miatt, a valóságban azonban azért, mert semmiképpen sem volt hajlandó alávetni magát a későbbi felkapaszkodott zsarnoknak: uralomra vágyott, és maga akarta megkaparintani a főhatalmat. Tehát legbefolyásosabb emberek közül maga mellé vette Judást, Chelikas fiát, és Simont, Ezrón fiát, és ezenfelül még egy harmadik, jelentékeny férfiút, Ezékiást, Chobar fiát; mind a háromnak sok híve volt a zelóták közt. Ezek most megszállták a templom belső területét, és a szent kapu mögött, a szentély előtt halmozták fel fegyvereiket. Élelmiszerük bőven volt, és ezért a hangulatuk bizakodó, mert a szent tárgyak (333) eladásából szerzett pénzből fedezték minden szükségletüket, hiszen semmi szentségtöréstől sem riadtak vissza. Csak csekély számuk aggasztotta őket; tehát tanyájukon egyelőre nyugodtan vesztegeltek. Amennyi előnye volt Jánosnak a tulerejéből, annyi hátránya származott kedvezőtlen állásából; mert az ellenség a feje fölött tanyázott, tehát minden támadása szükségképpen veszteséggel járt. De féktelen dühében nem tudott veszteg maradni, és ámbár több veszteséget szenvedett, mint amennyit Eleázárnak és párthíveinek okozhatott, mégsem tágított. Mind a két fél egyre-másra támadott, és szüntelenül lövöldözték egy-mást, úgyhogy a templomot már mindenütt vér szennyezte be.

De Simon, Gióras fia - az a zsarnok, akit a nép kétségbeesésében segítségül hívott, és aki a felsővároson kívül az alsóváros egy részét is hatalmában tartotta -, most még keményebben támadta Jánost és párthíveit, mert ezeket most már felülről is szorongatták. Ő éppen úgy céltáblája volt ezeknek, mint ezek a felettük állóknak, és János, akinek kétfelé kellett harcolnia, éppen annyi veszteséget okozott, mint amennyit szenvedett; s amennyivel hátrányosabb helyzetben volt Eleázár csapatánál, mert lejjebb állt, ugyanannyi előnye volt abból, hogy állása a Simoné felett volt. Ezért az alulról jövő támadásokat könnyedén visszaverte szálfegyverrel is, azokat viszont, akik a templomból lövöldöztek, hadigépekkel ugrasztotta szét; ugyanis jócskán voltak catapultái, ballistái és kődobógépei, és ezekkel nemcsak az ellenséget verte vissza, hanem az áldozópapok közül is sokat megölt. Mert ámbár Eleázárék őrjöngésükben semmiféle istentelenségtől sem riadtak vissza, azokat, akik áldozni akartak, mégis bebocsátották a templomba; a városbeliekre gyanakodtak és vigyáztak, az idegeneket megmotozták. Mikor jöttek, sikerült ugyan szépszóval megengesztelniök ezeknek a kegyetlenkedését, de a lázadásnak mégis áldozatul estek; mert a hadigépekből óriási erővel kilőtt lövedékek az oltárba és a templomba is becsaptak, és az áldozókat és papokat egyformán leterítették. Így aztán sokan, akik a világ végéről siettek a híres és minden ember szemében szent helyre, előbb összerogytak, mint

áldozati állataik, és vérükkel fröcskölték tele az oltárt, amelyet görögök és barbárok egyaránt tisztelnek. (334) Bennszülöttek és idegenek, papok és világiak hullái tornyosultak itt halomban összevissza, és vérük szinte tócsákban gyülemlett a szent helyen. Kellett-e valaha ilyesmit elszenvedned a rómaiaktól, szerencsétlen város, hiszen ők csak azért jöttek, hogy a saját fiaid által rád kent mocskot tűzzel kiégessék! Mert már nem voltál Isten városa, és nem is maradhattál az, miután tulajdon lakosaid sírja lettél, és a templomot a polgárháború temetőjévé aljasítottad. De talán megint régi fényben ragyoghatsz, ha kiengeszteled azt, aki elpusztított: az Istent. De a történetírás törvénye megköveteli, hogy elnyomjam fájdalmamat, mert nem az a feladatom, hogy hazám sorsán keseregjek, hanem az események elbeszélése. Folytatom tehát a lázadás történetét.

Szóval a város belső ellenségei három táborra oszlottak. Eleázár a cinkosaival János ellen harcolt, és az ő őrizetében voltak a szent zsengék is; ennek a bandája viszont fosztogatta a polgárokat, és Simonnal küzdött, és őt is el kellett látnia a városnak élelemmel, annak fejében, hogy harcol a többi lázadó ellen. Valahányszor Jánost két oldalról megtámadták, kettéosztotta embereit, két ellentétes irányban állította fel őket, és a város felől támadókat az oszlopcsarnokból lövöldözte, azok ellen pedig, akik a templomból dárdázták, hadigépeivel védekezett. Ha azok, akik felülről támadtak, egy pillanatra nyugton hagyták - mert, mint nemegyszer megtörtént, részegség vagy fáradtság miatt veszteg maradtak -, akkor erősebb csapatokkal annál vakmerőbb támadásokat intézett Simon ellen, és ha sikerült lekergetnie a városba, mindannyiszor felgyújtotta a gabonával és egyéb készletekkel megrakott házakat. Ha pedig János visszavonult, akkor Simon üldözőbe vette, és ugyanazt cselekedte, mintha valósággal a rómaiak kedvéért mindent el akarnának pusztítani, amit a város az ostrom idejére gyűjtött, és a tulajdon hatalmukat akarták volna aláásni. Ennek az lett a következménye, hogy a templom környékén minden földig égett, valamint a város közepén is puszta térség keletkezett; olyan volt, mint a csatamező a két küzdő fél között, és minden gabonakészlet, amivel évekig tartó ostromot is kibírtak volna, majdnem az utolsó szemig elégett. Természetes, hogy végül a város (335) lakosainak éhen kellett pusztulniok, ami teljességgel lehetetlen lett volna, ha ezt nem ők maguk idézik fel.

Miközben a belső ellenség és a szedett-vedett csőcselék háborúval sanyargatta a várost, a két malomkő közt őrlődő polgárságot úgy szétmarcangolták, mint valami óriási testet. Aggastyánok és asszonyok, kétségbeesésükben Jeruzsálem nyomorúságán, imádkoztak a rómaiakért, és epedve várták a külső háborút, hogy a belső nyavalyáktól megszabaduljanak. Rémület és rettegés szállta meg az őslakosságot, és nemcsak nem volt módja és eszköze helyzete javítására, hanem a legcsekélyebb reménye sem lehetett a békés megegyezésre vagy szökésre, bármennyire áhítozott is rá. Mert őrszemek gyűrűje vette körül, és ha egyébként a rablóvezérek harcoltak is egymás ellen, a rómaiakkal való megegyezés híveit és azokat, akiket a szökés szándékával gyanúsítottak, úgy gyilkolták, mint közös ellenségeiket, úgyhogy egyetlen, amiben egyetértettek, azoknak a lemészárlása volt, akik megérdemelték volna, hogy tovább éljenek. Éjjel-nappal szüntelenül harsogott a harcolók kiáltozása, de még rémületesebb volt a gyászolók csendes sóhajtozása. A balsors ugyan szüntelenül új meg új okot adott a jajveszékelésre, de az emberek rémületükben nem mertek hangosan siránkozni, a szorongás beléjük fojtotta a jajszavakat, és annál jobban emésztette őket a keserűség. Nem törődtek már élő hozzátartozóikkal, és a halottakat nem temették el, s annak is, ennek is az volt az oka, hogy már kétségbeestek sorsukon. Aki nem vett részt a lázadásban, minden iránt elfásult; hiszen már mindenki előre látta közeli halálát. A lázadók hullahegyeken álltak, és úgy harcoltak, és mintha vakmerő elszántságukat a lábaik alatt heverő hullákból merítették volna, csak annál vadabbul küzdöttek; egyre-másra új meg új halálnemeket eszeltek ki egymás ellen, és amit kitaláltak, azt irgalmatlanul végre is hajtották, minden néven nevezendő förtelmet és gyalázatosságot elkövettek. János például még a templomi épületfát is hadigépek építésére akarta felhasználni; ugyanis a nép és a papok valamikor régebben elhatározták, hogy a templomot alátámasztják, és 20 könyöknyivel magasítják; Agrippa király óriási fáradsággal és hatalmas költséggel épületfát hozatott Libanonból, mégpedig (336) csupa csodálatosan sudár és óriási fatörzset. Mivel a háború miatt a munka félbemaradt,

János a fatörzseket kettéfűrészeltette, mert így elegendőnek tartotta a hosszúságukat, hogy olyan tornyokat építsenek belőlük, amelyek a templomban harcolók ellen éppen megfelelnek. A tornyokat a fal mögött, a nyugati oszlopcsarnoknál állíttatta fel, mert csak itt volt lehetséges, mivel a többi területet javarészt lépcsők foglalták el.

Ezekkel a szentségtörés árán készült gépekkel szerette volna leverni ellenségeit. Isten azonban meghiúsította igyekezetét, mert mielőtt még egyetlen torony is elkészült volna, odavezérelte a rómaiakat. Ugyanis Titus, miután hadseregének egyik részét maga mellé vette, a másikat pedig írásban utasította, hogy Jeruzsálem előtt csatlakozzék hozzá, megindult Kaisareiából. Azon a három légión kívül, amelyek előbb atyjának vezetése alatt Judaeát, végigpusztították, parancsnoksága alatt volt még a 12., amelyet nemrégen Cestius vezetése alatt megvertek, amely azonban különben vitézségével kitüntette magát, és most, ha kudarcára visszagondolt, annál nagyobb örömmel sietett a harcba, hogy kiköszörülje a csorbát. Az 5. légió parancsot kapott, hogy Ammauson át csatlakozzék hozzá, a 10. pedig Jerikón át Jeruzsálem elé vonuljon. Maga is megindult a többi csapattal, amelyekhez a királyok megerősített hadseregei és még a syriai szövetségesek is csatlakoztak. Egyébként azt a legénységet, amelyet Vespasianus a négy légióból összeválogatott, és Mucianus vezetése alatt Itáliába küldött, pótolták azokból a csapatokból, amelyeket Titus magával hozott. Ezek voltak: 2000 főnyi válogatott harcos az alexandriai hadseregből és 3000 ember az euphratesi helyőrségekből. Titus kíséretében volt hűséges, okos és megbízható barátja, Tiberius Alexander, aki azelőtt Egyiptom helytartója volt, most pedig hadseregparancsnok: azért tartották méltónak erre, mert elsőnek hódolt az új császárnak, és páratlan hűséggel kapcsolta sorsát annak még bizonytalan szerencséjéhez. Kora és tapasztalatai révén mint katonai tanácsadó kísérte el Titust. (337)

Második fejezet

Titus Jeruzsálem alá vonul. A zsidók az Olajfák begyén megtámadják a 10. Légiót

Midőn Titus bevonult az ellenséges országrészbe, csapatai élén a királyi és az egyéb segédcsapatok meneteltek. Ezek után következtek az útépítők és a táborépítő mérnökök, aztán a tisztek málhája; ennek erős fegyveres fedezete mögött jött maga a fővezér, lándzsások és egyéb válogatott legénység kíséretében. Aztán következett az egyes légiókhoz tartozó lovasság, utánuk pedig a hadigépek; ezek után jöttek az ezredesek a válogatott szakaszok élén és a zászlóaljak parancsnokaikkal, majd a kürtösök, utánuk a hadijelvények, középütt a sas, és csak akkor következett a hadsereg zöme, hatos tagozásban. Minden légióhoz csatlakozott a szállítócsapata, amely a málhát vitte. Legvégén meneteltek a zsoldosok és az utóvéd, amely ezekre vigyázott. Ebben a jellegzetes római hadrendben vonult Titus a hadseregével keresztül Samaritisen, egészen Gophnáig, amelyet atyja már régebben meghódított, és helyőrséggel rakott meg. Itt csak egy éjszakát töltött, reggel tovább vonult és egy napi menetelés után Gabath Saul (vagyis Saul hegye) nevű falunál, az Akanthón Aulén nevű helyen, amelyet a zsidók Tövisvölgynek neveznek, körülbelül 30 stadionnyira Jeruzsálemtől tábort ütött. Onnan körülbelül 600 válogatott lovassal felkerekedett, hogy Jeruzsálem erődítményeit és a zsidók hangulatát kikémlelje: vajon harc nélkül nem volnának-e hajlandók megadni magukat, pusztán félelemből, amint őt meglátják. Ugyanis értesült - és ez így is volt -, hogy a lázadóktól meggyötört polgárság békére vágyik, és csak azért nem mer moccanni, mert túlságosan gyenge ahhoz, hogy fellázadjon elnyomói ellen.

Mindaddig, amíg toronyiránt lovagolt a város felé az országúton, senki sem mutatkozott a kapuk előtt. De midőn a Pséphinos-bástya mellett letért az útról, és lovascsapatát egy mellék-ösvényre irányította, hirtelen erős ellenséges csapat rohant ki az úgynevezett Asszonyok bástyája mellett, a Helené-síremlékkel szemben fekvő kapun, áttörte a lovasok vonalát, (338) megtámadta azokat, akik még az országúton ügettek, és nem engedte őket csatlakozni azokhoz, aki már a

mellékösvényre tértek, és így Titust néhány kísérőjével együtt elvágta. Előre nem mehetett, mert a városfalig csupa árokkal körülvett kert húzódott, és keresztül-kasul fallal és sövénnyel volt mind bekerítve. De látta, hogy a saját csapatához sem juthat el, mert elvágta tőle az ellenség. Végül is katonái, mivel sejtelmük sem volt róla, hogy fővezérük veszedelemben forog, és azt hitték, hogy ő is visszafordul velük, menekülésre fogták a dolgot. Most aztán végre világosan látta, hogy csak saját vitézségén múlik, megmenekül-e, vagy sem. Tehát megfordította lovát, odakiáltott kísérőinek, hogy kövessék, és berohant az ellenség kellős közepébe, hogy átvágja magát csapatához. Most derült ki igazán, hogy Isten végzése irányítja a háború fordulatait és a hadvezérek sorsát. Mert csak úgy rajzottak a nyilak Titus körül, és bár sem sisakot, sem páncélt nem viselt - hiszen, amint mondtam, nem harcolni jött, hanem kémszemlére -, egyetlen lövedék sem találta testét, hanem, mintha csak szándékosan tévesztettek volna célt, mind hatástalanul röppentek el mellette. Most az oldalról rohamozó zsidókon kardjával vágta át magát; azokat, akik szembe kerültek vele, legázolta, és lovával végigtaposta az elbukottakat. Az ellenség a Caesar vakmerőségének láttán harsány kiáltozásban tört ki; biztatták egymást, hogy rohanjanak rá, de mikor belelovagolt a tömegbe, eszeveszetten megfutamodtak, Kísérőit is ugyanilyen veszedelem fenyegette, mint őt, s ámbár az ellenség hátulról és oldalról lövöldözte őket, mégis felzárkóztak Titushoz; mert tudták, hogy csak akkor lehet reményük a megmenekülésre, ha utat törnek a fővezérnek, mielőtt még körülzárják. Két messzebb harcoló katonája közül az egyiket körülfogták, és dárdával lovastul agyonszurkálták, a másikat akkor verték agyon, mikor lováról leugrott, és lovát is elzsákmányolták; de a többiekkel Titus szerencsésen eljutott a táborba. Ez az első sikeres összecsapás a rómaiakkal balga reményeket keltett a zsidókban, és pillanatnyi hadiszerencséjükből vakmerő bizakodást merítettek a jövőre.

Másnap az Ammausból éjszaka megérkezett légió csatlakozott a Caesarhoz, aki most felkerekedett, és egészen a Skopos (339) nevű pontig nyomult előre. Innen már látszott Jeruzsálem és a ragyogó templom óriási épülete, ezért nevezik a város északi oldalához csatlakozó fennsíkot igen találóan Skoposnak, vagyis kilátónak. Titus két stadionnyira a várostól a két légiónak közös tábort építtetett, az 5. légiónak pedig külön, három stadionnal hátrább, mert ennek a katonáit, akik még fáradtak voltak az éjszakai meneteléstől, jónak látta védettebb ponton elhelyezni, hogy annál zavartalanabbul dolgozhassanak a sáncmunkákon. De alighogy elkezdték a táborépítést, máris megérkezett a 10. légió Jerikóból, ahol egy szakasz nehéz fegyverzetű katonát hagyott, hogy őrizzék a fővárosba vezető utat, amelyet már Vespasianus megszállt. A légió parancsot kapott, hogy Jeruzsálemtől hat stadionnyira, az úgynevezett Olajfák hegyén üssön tábort; ez a hely a várostól keletre emelkedik, és egy Kedrón nevű mély völgy választja el tőle.

Csak most vetett véget a pártvillongásoknak, amelyek szüntelenül zaklatták a várost, a hirtelen rájuk zúduló külső háború. A lázadók rémülettel látták a rómaiak három táborát, és kénytelen-kelletlen megpróbáltak kibékülni egymással; biztatgatták egymást, hogy ugyan mire várnak még, és miért tűrik, hogy hármas ostromlánccal megfullasszák őket; íme az ellenség nyugodtan elsáncolja magát velük szemben, de ők itt vesztegelnek a falaik mögött, mintha csak az ő javukra végezné munkáját; ölhetett kézzel várják, hogy fegyvereik berozsdásodjanak. „Vitézkedünk - mondogatták -, de csak egymás ellen, és egyenetlenkedésünk miatt a rómaiak kardcsapás nélkül kézrekerítik a várost." Efféle beszédekkel biztatták egymást, aztán egyesült erővel fegyvert ragadtak, és hirtelen kirohanást intéztek a 10. légió ellen. Fülsiketítő csatakiáltással rohantak át a völgyön, és rávetették magukat a rómaiakra, akik á sáncon dolgoztak. Mivel ezek kisebb csoportokra oszlottak, hogy dolgozhassanak, és ugyanezért majdnem mind letették fegyverüket - tudniillik azt hitték, hogy a zsidóknak vagy nem lesz elegendő bátorságuk a kitörésre, vagy pedig, ha kedvük volna is hozzá, pártviszályaik megakadályozzák ebben - a hirtelen támadás megbolygatta soraikat. Egyik részük otthagyta a munkát, és azonnal visszavonult; sokan fegyvereikért szaladtak, de mielőtt még az (340) ellenséggel szembeszállhattak volna, máris lekaszabolták őket. A zsidókhoz azonban, az első rohamozók sikerén felbuzdulva, újabb és újabb harcosok csatlakoztak, és mivel a szerencse kedvezett nekik, úgy érezték, mintha sokkal többen

volnának, mint amennyien valóban voltak. Olyan katonákat, akik hozzászoktak, hogy szabályszerű csatarendben, zárt egységekben, vezényszóra harcoljanak, a hirtelen támadt zűrzavar azonnal kihozta a sodrukból; így a rómaiak most is meghátráltak a váratlan támadás elől. Ha a zsidók utolérték őket, menekülés közben visszafordultak, de az üldözők ilyen alkalommal mindig megálltak, és a vigyázatlanul rájuk rohanó ellenségnek nem csekély veszteséget okoztak. De mikor a támadók tömege egyre dagadt, a rómaiak fejvesztettsége is egyre fokozódott, és végül egészen elvágták őket táboruktól. Úgy látszott, hogy az egész légió elveszett. De Titus, aki közben értesült a helyzetről, gyorsan segítségükre sietett. Keményen korholta őket a gyávaságukért, a menekülőket visszafordulásra kényszerítette, és válogatott gyalogságával oldalba kapta a zsidókat, sokat megölt közülük, még többet megsebesített, végül valamennyiüket megszalasztotta, és a völgybe szorította. A zsidókat keservesen megszorongatták a lejtőn, de alighogy kimenekültek a rómaiak karmaiból, máris ellenük fordultak, és a völgyön át támadták őket. Délután Titus csak a magával hozott csapatokat és zászlóaljak legénységét hagyta ott az állásokban a zsidókkal szemben, ha esetleg támadnának; a légió többi részét visszarendelte megint a hegytetőre, hogy folytassa a sáncmunkát.

A zsidók ezt megfutamodásnak minősítették, és amint a falra kiállított őrszem meglobogtatta ruháját, pihent csapat intézett kirohanást olyan lendülettel, mint valami nekivadult vadállat. Csakugyan, a csatarendben álló ellenség nem bírta ki a rohamot, hanem mintha hadigép lőtte volna szét, áttört a hadirendje, és menekült fel a hegyre. Csak Titus állt meg a lejtő közepén néhány katonájával; kísérete, amely tiszteletből a fővezér iránt kitartott mellette a veszélyben, sürgette, hogy térjen ki a halálos elszántsággal küzdő zsidók elől, és ne kockáztassa az életét azokért, akiknek kötelességük lett volna őt megvédelmezni; gondoljon magas méltóságára: fővezére a háborúnak, és majdan (341) ura a római világbirodalomnak; ne vegye magára a közkatona kötelességét, és ne állja ezt a vad rohamot, ami nagyon veszélyes következményekkel járhat. De ő, mintha nem is hallotta volna, szembeszállt azokkal, akik rárohantak, kaszabolta a vadul vagdalkozó zsidókat, a lejtőn megtámadta és visszaszorította sűrű soraikat. Ezeket megrémítette a fővezér elszántsága és bátorsága, de azért még most sem vonultak vissza a városba, ha-nem kétoldalt elkanyarodtak, és üldözőbe vették a fölöttük menekülő rómaiakat. Titus azonban meghiúsította támadásukat azzal, hogy oldalba kapta őket. Közben azokat a katonákat, kik a hegyen sáncmunkákat végeztek, megint rémület és riadalom szállta meg, mikor látták, hogy a völgyben harcoló csapatok megfutamodtak, és az egész légió felbomlott, mert úgy látták, hogy a zsidók rohamát lehetetlen feltartóztatni, és Titus maga is megfutamodott; mert ha helyt állt volna, mint gondolták, bizonyára a többiek sem futamodtak volna meg. Páni rémület fogta el őket, minden irányban szétfutottak, míg végül egyesek a csata forgatagában megpillantották a fővezért, és mivel féltették, hangos kiáltozásukkal felhívták az egész légió figyelmét veszedelmes helyzetére. Most szégyenükben mind visszafordultak, és miközben egymást korholták a menekülés miatt s még inkább azért, mert a Caesart cserbenhagyták, teljes erővel rávetették magukat a zsidókra, és mikor ezek hátrálni kezdtek, leszorították őket a völgy fenekére. A zsidók még visszavonulásuk közben is harcoltak, de a rómaiak magaslati állásukban fölényben voltak, és a zsidókat mind összeterelték a völgyfenéken. Közben Titus rávetette magát támadóira, és a légiót visszaküldte sáncmunkára, hogy csak azokkal a csapatokkal verje vissza az ellenséget, amelyek már előbb is parancsnoksága alatt harcoltak. Ha nem akarok sem hízelgésből túlozni, sem irigységből fitymálkodni, meg kell mondanom az igazat, hogy a Caesar egymaga kétszer mentette meg a pusztulástól a légiót, és módot adott neki arra, hogy táborát körülsáncolja. (342)

Harmadik fejezet

Zavargások Jeruzsálemben

Mialatt most a külső háború rövid időre elhúzódott, a város belsejében ismét felütötte fejét a pártvillongás. Közeledett a kovásztalan kenyerek ünnepe, xanthikos hónap 14-e, amelyre a zsidók az egyiptomi szolgaságból való szabadulásuk napját teszik. Eleázár párthívei tehát kinyitották a kapukat, és bebocsátották a templomba a népet, amely ájtatosságát akarta végezni. De János az ünnepeket aljas módon orvtámadás végrehajtására használta fel. Tudniillik azokat az embereit, akik kevésbé ismertek és ezenfelül javarészt tisztátalanok is voltak, ruhájuk alá rejtett fegyverzetben beküldte a templomba, azzal a szándékkal, hogy elfoglalják. Alighogy bejutottak, azonnal ledobták ruházatukat, és egyszerre csak teljes fegyverzetben álltak ott Irtózatos zűrzavar és zajongás támadt a templomban, mert a népnek az a része, amely nem vett részt a pártharcokban, azt hitte, hogy a támadás kivétel nélkül mindnyájuk ellen irányuk a zelóták pedig azt hitték, hogy csak ő ellenük. Ezért az utóbbiak nem törődtek már a kapuk őrzésével, hanem mielőtt még összecsapásra került volna a sor, leugráltak a mellvédekről, és a templom földalatti folyosóira menekültek; a népet, amely az oltár mellett bújt meg, vagy a templom körül összezsúfolódott vagy halomra taposták, vagy dorongokkal és karddal agyonverték. Sok békés polgárt megöltek ellenségei, bosszúból és személyes gyűlölködésből, azon a címen, hogy az ellenpárthoz tartoznak, és ha valamelyik bandita régebbről utált valakit, és most felismerte, ráfogta, hogy zelóta, és keserves kínzások után legyilkolta. Miután a gazfickók ekképpen kitöltötték dühüket az ártatlanokon, a gonosztevőknek fegyverszünetet engedélyeztek, és mikor előbújtak a földalatti folyósokból, szabadon engedték őket. Ezzel ők maguk vették birtokukba a templomot, és minden készletét, és annál jobban felbátorodtak a harcra Simon ellen. Így aztán a három lázadó párt száma kettőre csökkent.

Eközben Titus elhatározta, hogy táborát felszedi a Skoposról, és közelebb helyezi a városhoz. Tehát válogatott lovas és (343) gyalogos csapatokat állított ki, amennyit elegendőnek tartott védelmül a kirohanások ellen, zömének pedig parancsot adott, hogy egyengesse el a terepet egészen a falig. Most ledöntöttek minden kerítést és falat, amellyel Jeruzsálem lakosai kertjeiket és gyümölcsöseiket körülkerítették, a környéken minden gyümölcsfát kivágtak, és ezekkel betöltötték a mélyedéseket és gödröket, a kiálló sziklákat pedig vasszerszámokkal szétverték. Így egyengették el a terepet a Skopostól egészen Herodes síremlékéig, amely az úgynevezett Kígyó-tó közelében van.

Ezekben a napokban a zsidók így állítottak csapdát a rómaiaknak: a legvakmerőbb lázadók az úgynevezett Asszonyok bástyája mellett kimentek a városból úgy, mintha a békés polgárok kikergették volna őket, s mintha félnének a rómaiak támadásától, remegve összebújtak. Bajtársaik, mintha békés polgárok volnának, eközben ott álltak a falon, békét követeltek; kíméletet kértek, és szólítgatták a rómaiakat, és ígérgették, hogy megnyitják előttük a kapukat; egyúttal a saját embereiket kövekkel dobálták, mintha el akarnák zavarni őket a kapuk elől. Ezek viszont úgy tettek, mintha mindenáron be akarnának jutni, kezdtek könyörögni a bent levőknek, egyre-másra a rómaiak felé szaladtak, majd mintha félnének, megint visszafordultak. A katonák csakugyan lépre mentek, és mivel bizonyosra vették, hogy ezek már nem menekülhetnek a kezükből, hanem majd kényük-kedvük szerint elbánhatnak velük, amazok pedig úgyis megnyitják előttük a várost, mindjárt végre akarták hajtani a dolgot. Titusnak azonban gyanús volt az a körülmény, hogy ilyen váratlanul behívják; hiszen egy nappal ezelőtt Josephus közvetítésével felszólította a zsidókat a megadásra, de sikertelenül. Tehát megparancsolta katonáinak, hogy ne mozduljanak helyükről. De néhányan, akik egészen elöl dolgoztak a sáncokon, sebtében máris fegyvert ragadtak, és rohanvást megindultak a kapuk felé. Azok, akiket állítólag kivertek a városból, először hátráltak előlük, de aztán - mikor a katonák a kapubástyák

közé jutottak - rohamra indultak, bekerítették és hátbatámadták őket, egyúttal pedig a falakon álló zsidók kőzáport és mindenféle lövedékei; zúdítottak rájuk, úgyhogy sok római elesett, a többi pedig javarészt megsebesült. Tudniillik (344) egyrészt a hátulról támadó ellenség miatt nehéz volt eltávolodniuk a faltól, másrészt pedig szégyellték magukat, hogy megszegték tisztjeik parancsát, féltek is tőlük, s ezért most már fenékig ki akarták inni a keserű poharat: tehát szívósan állták a sarat, és miután a zsidók sokat megsebesítettek közülük, és viszonzásul tőlük is sok sebet kaptak, végül sikerült az ellenség gyűrűjét áttörniök. A zsidók még visszavonulás közben is egészen Heléné síremlékéig lövöldöztek utánuk.

Ezután sikerükön vérszemet kaptak, és szemtelenül gúnyolni kezdték a rómaiakat, hogy léprementek; összecsapkodták pajzsaikat, ugrándoztak, és örömrivalgásban törtek ki. A katonákat a parancsnokok összeszidták, a Caesar pedig mérgesen rájuk förmedt, és azt mondta, hogy a zsidók, akik kétségbeesésükben is megfontoltan és óvatosan támadnak a harcban, hadicseleket és csapdákat eszelnek ki, és sikert érnek el, mert engedelmeskednek a parancsoknak, és egymáshoz jó és hű bajtársak; ellenben a rómaiak, akik fegyelmezettségük és a parancsnokaik iránti engedelmesség révén mindig szerencsével harcoltak, most engedetlenségük miatt póruljártak, és fegyelmezetlenségük miatt vereséget szenvedtek, s ami a legrosszabb, parancs nélkül merészkedtek a fővezér szeme láttára harcolni. Súlyosan megsértették a katonai szabályzatokat - folytatta -, és ha édesatyja értesül a vereségről, ugyancsak nagyon fájlalja majd, hiszen hadviselésben öregedett meg, de ilyesmi miatt sohasem szenvedett vereséget. A katonai szabályzatok azonban a legkisebb fegyelemsértést is halállal büntetik, és most íme, egy egész csapattest elhagyta a helyét. Majd mindjárt a maguk bőrén tapasztalják ezek a hetyke legények, hogy római felfogás szerint parancs nélkül még győzni is becstelenség. Így beszélt a tisztekhez, és ebből nyilvánvaló volt, hogy az egész csapatot megbünteti a katonai szabályzat rendelkezései szerint; ezeket pedig azonnal csüggedés fogta el, mintha máris elhangzott volna felettük a megérdemelt halálos ítélet. De a légiók körülfogták a fővezért, és könyörögve kérték: kegyelmezzen meg bajtársaiknak, és bocsássa meg a nagy többség fegyelmezettségéért ennek a néhány katonának meggondolatlan cselekedetét; mert vitézségükkel bizonyára majd jóvá teszik most elkövetett hibájukat. (345)

A Caesar annál szívesebben engedett kérésüknek, mert az ő érdeke is ez volt; tudniillik úgy vélekedett, hogy egyes bűnösökön valóban végre kell hajtani a büntetést, de egész csapatot elegendő csak szóval megfenyíteni. Tehát megbocsátott a katonáknak, de nyomatékosan figyelmeztette őket, hogy a jövőben legyenek óvatosabbak, és most már azon gondolkozott, hogyan fenyítse meg a zsidókat alattomos cselük miatt. Mikor aztán négy nap alatt az egész terepet a falig elegyengették, északi-keleti irányban hatszoros tagozásban a fal mentén felállította csapatai zömét, hogy zavartalanul átszállíttassa a málhát és a sereg többi részét. Egészen elöl állt a gyalogság, mögötte a lovasság, éspedig mind a két fegyvernem három-három sorban; a hetedik sor volt a két hadcsoport közt felállított íjászok. Miután ezzel az intézkedésével lehetetlenné tette a zsidók mindennemű kirohanását, most már biztonságban elvonulhatott a három légió málhája és a csapatok zöme. Titus maga a Pséphinos-bástyával szemben, két stadionnyira a faltól, az északi falnak annál a szögleténél szállt táborba, ahol a fal nyugatnak fordul. Haderejének többi része az úgynevezett Hippikos-bástya táján szállt táborba, ugyancsak két stadionnyira a várostól, a 10. légió azonban megmaradt állásaiban az Olajfák hegyén.

Negyedik fejezet

Jeruzsálem leírása

Hármas fal övezte a várost mindenütt, ahol nem védték járhatatlan szakadékok; ilyen helyeken csak egyszeres volt a fal. A város maga két, egymással szemben fekvő dombon épült, amelyeket

völgy választott el egymástól; ebbe torkolltak mindkét oldalról a házsorok. A dombok közül az, amelyen a felső-város épült, sokkal magasabb volt, és hosszabban elnyúlt. Ezt a dombot erőssége miatt Dávid király, Salamonnak, az első templomépítőnek atyja, várnak nevezte; ma felsőpiac a neve. A másik ellenben, az Akra nevű domb, amelyen az alsóváros terül (346) el, mindkét oldalán lejtős. Ezzel szemben volt a harmadik domb, alacsonyabb, mint az Akra, amelytől régebben széles völgy választotta el; később azonban a Hasmoneusok uralkodása alatt feltöltötték ezt a völgyet, hogy a várost összekössék a templommal; továbbá lehordatták az Akra csúcsát; azért csökkentették a magasságát, hogy a templom a dombnál is magasabbnak lássék. A völgy, amely - mint említettem - a felsőváros dombját az alsóvárosétól elválasztja, egészen a Silóáig húzódik, és Tyropoión a neve. Silóának nevezzük az ott fakadó édesvizű, dúsan áradó forrást. A város két dombját kívülről mély szakadékok övezik, s a meredek hegyoldal miatt mind a kettő hozzáférhetetlen.

A három fal közül a legrégibb már csak a szakadékok és a köréje tornyosuló dombok miatt is szinte bevehetetlen volt. Természetes erősségét azonban még jócskán fokozta az, hogy Dávid és Salamon, valamint az utánuk következő királyok szinte versengtek egymással a megépítésében. Ez a fal északon kezdődött, az úgynevezett Hippikos-bástyánál, aztán a Xystosig húzódott, elhaladt a tanácsház mellett, és a szentély nyugati csarnokánál végződött. A másik oldalon, nyugaton, ugyanannál a toronynál kezdődött, elhúzódott a Bethsó nevű tér mellett egészen az Esszénusok kapujáig, aztán délnek fordult a Silóa-forrás irányában, innen megint keletnek kanyarodott Salamon tava felé, onnan egészen az Ophla nevű térig húzódott, és végül beletorkol-lott a templomkerület keleti csarnokába. A második fal a Gennath-kapunál kezdődött, amely még az első falhoz tartozik, megkerülte az Akra északi oldalát, és egészen az Antonius-várig húzódott. A harmadik ugyancsak a Hippikos-bástyával kezdődött, onnan előbb északi irányban haladt a Pséphinos-bástyáig, aztán Héléné adiabénéi királynénak, Izas király anyjának síremlékével szemben a királysírok irányába fordult, és az úgynevezett Gnapheus-emlék sarokbástyájánál elkanyarodott; azután csatlakozott a régi falhoz, és Kedrón völgyében végződött. Ezt a harmadik falat Agrippa az újonnan épített városrész körül húzta, amely azelőtt teljesen védtelen volt. Ugyanis a lakosság szaporodásával Jeruzsálem lassanként túlterjedt a falakon; miután már a templomhegy északi lejtőjét is bevonták a város területébe, hamarosan ezen is túl kellett menni, és be kellett (347) építeni a negyedik dombot is, amelynek Bezetha volt a neve. Ez szemben volt az Antonius-várral, és mély árok választotta el tőle, amelyet mesterségesen ástak azért, hogy az Antonius-vár alsó építményei, amelyek összefüggtek a dombbal, ne legyenek könnyen hozzáférhetők, és hogy a vár magasságát is emeljék; mert az árok mélysége miatt a bástyatornyok természetesen jóval magasabbnak látszottak. A Bezetha név, amelyet az ottaniak adtak az újonnan épített városrésznek, görögül annyi mint Kainopolis, vagyis újváros. Mivel azonban a Bezetha lakosainak is védelemre volt szükségük, a most élő király atyja, akinek ugyancsak Agrippa volt a neve, megkezdte az imént említett fal építését; de aztán megijedt, hogy a hatalmas erődítmény még gyanúba keveri Claudius császár előtt, mintha lázadást vagy pártütést forgatna fejében, tehát abbahagyta az építkezést, és mindössze az alapokkal készült el. De ha befejezte volna a falat úgy, ahogy elkezdte, akkor a város valóban bevehetetlenné vált volna; mert a falat 20 könyök hosszú és 10 könyök széles kőtömbökből rakták, amelyeket vasszerszámokkal nem egykönnyen lehetett volna aláásni, sem pedig ostromgépekkel megingatni; maga a fal 10 könyök széles volt, és magassága kétségtelenül felülmúlta volna szélességét, ha a kezdeményezőnek a buzgalma meg nem torpan. Később a zsidók minden buzgólkodása ellenére is csak 20 könyök magasságot ért el, és a 2 könyöknyi mellvédekkel és a 3 könyöknyi párkányzattal együtt is csak 25 könyök volt a teljes magassága.

A falból 20 könyök széles és ugyanolyan magas bástyatornyok emelkedtek ki, amelyek négyszögletesek és teljesen tömörek voltak, mint maga a fal: köveik éppoly pompásan illeszkedtek egymásba, és éppoy szépek voltak, mint a templom kövei. A bástyák hatalmas, 20 könyök magas felépítményének tetején pompás termek voltak, ezek felett pedig tetőteraszok és tartályok az esővíz felfogására, amelyekhez széles csigalépcsők vezettek fel. A harmadik falon 90

ilyen torony volt; a tornyok közti távolság 200-200 könyöknyi; a középső falon 14, a régi falon 60 torony emelkedett. Az egész város kerülete 33 stadion volt. Ha már a harmadik fal magában véve is csodálatra méltó volt, hát akkor még csodálatosabb volt az északnyugati (348) sarkában felmagasló Pséphinos-bástya, amelynek közelében Titus tábort ütött. Magassága 70 könyök volt, és napfelkeltekor el lehetett látni a tetejéről Arábiáig és a zsidó föld határáig, egészen a tengerig; ez a bástya nyolcszögletű volt. Vele szemben Herodes király a régi falon megépíttette a Hippikos-bástyát és a közelében még két bástyát, amelyekhez fogható hatalmas, szép és szilárd bástya nem volt több a világon. Ezekkel a pompás alkotásokkal nemcsak vele született nagyvonalúságáról és a város iránti bőkezűségéről tett bizonyságot, hanem belső érzelmeiről is; mert a három legkedvesebb személynek emelt ezekkel emléket: testvérének, barátjának és feleségének, és az ő nevükről nevezte el a bástyákat. Az utóbbit, mint már elmondtam, féltékenységből kivégeztette, a másik kettő hősi harc után háborúban esett el. A Hippikos, amelyet barátjáról nevezett el, négyszögletes volt, 25 könyök széles és hosszú, 30 könyök magas, és teljesen tömör. A sziklakövekből rakott alépítmény felett 20 könyök mély medence volt az esővíz felfogására, efölött pedig még egy 25 könyök magas, számos teremből álló kétemeletes lakóház, tetején 2 könyök magas tornyocskák és 3 könyök magas párkányzatok, úgyhogy a bástya teljes magassága 80 könyöknyi volt. A második bástya, amelyet testvére tiszteletére Phasaelnek nevezett, 40 könyök hosszú és széles, és tömör alapépítménye ugyancsak 40 könyök magas volt. Körös-körül 10 könyök magas mellvédekkel és kiugrókkal védett körfolyosó övezte, és a közepében még egy torony emelkedett, amelyben dísztermek sorakoztak, és még fürdőszoba is volt benne, úgyhogy a bástyatorony teljesen olyan volt, mint valami királyi palota. Tetejét körös-körül párkányzatok és tornyocskák díszítették. Teljes magassága 90 könyöknyi volt. Külsőleg hasonlított az alexandriai Pharos-sziget világítótornyához, de jóval nagyobb volt. Ebben az időben a zsarnok Simon használta palotának. A harmadik, a Mariamne nevű bástyatorony - ez volt a királyné neve - 20 könyök magas és ugyancsak 20 könyök hosszú és széles tömör építmény volt. Felső lakótermei sokkal pompásabbak és díszesebbek voltak, mint a többi toronyban, mert a király illendőnek tartotta, hogy a feleségéről elnevezett építményt szebben díszíttesse, mint azokat, amelyeket férfiakról nevezett (349) el. Viszont ezek erősebbek voltak, mint a Mariamne-torony. A harmadik bástyatorony teljes magassága 55 könyöknyi volt.

A három bástyatorony nagyságát még jobban kiemelte a környezet; mert a régi fal, amelyen épültek, maga is magas dombon épült, és mintha csak ennek a csúcsa volna, még mintegy 30 könyöknyivel fölébe magasodott, úgyhogy a rajta épült bástyatornyok természetesen még nagyobbaknak látszottak. Bámulatra méltó volt kockaköveinek a nagysága is; mert nem közönséges kövekből vagy szikladarabokból épültek, amelyeket egy ember is elbír, hanem faragott fehér márványtömbökből, amelyeknek mindegyike 20 könyöknyi hosszú, 10 könyök széles és 5 könyök vastag volt. Ezeket a tömböket olyan ügyesen illesztették egymáshoz, hogy úgy tűnt, mintha a torony a földből nőtt volna ki, mint valami sziklatömb, és csak azután faragta ki alapját és szögleteit művészi kéz. Az északon emelkedő három toronyhoz csatlakozott belül a királyi palota. Nincs szó, amely leírhatná ennek szépségét: a kincseket érő művészi pompa netovábbja volt ez. 30 könyöknyi magas körfal övezte, amelyen szabályos közökben pazar díszű tornyok sorakoztak; pompás fogadótermek voltak benne és 100 személyes ébédlőtermek. Ugyancsak bámulatos volt a messzi országokból hozott és itt felhasznált százféle ritka márvány, és a mennyezetek, gerendáik hosszúságával és díszítményeinek pompájával, igazi mesterműnek hatottak. Rengeteg terem volt a palotában, a stílus és a művészi kidolgozás ezernyi változatában; mind pompásan berendezve, legtöbb bútoruk ezüstből és aranyból. Aztán egymáson keresztül-kasul kígyózó oszlopcsarnokok, mindegyikben másfajta oszloprendek; a kertek buján zöldelltek, teli változatos növényzettel, hosszan kanyargó sétautakkal, mély vízmedencékkel; itt is, ott is tavaik, mindenféle ércalakokkal, amelyek vizet fröcsköltek magukból, és a mesterséges vízerek mentén sok-sok galambdúccal. De lehetetlenség a palota minden részét méltóképp leírni, és elszomorító arra gondolni: mennyi kincs lett itt martaléka a lázadók gyújtogatásának! Mert nem a rómaiak voltak a gyújtogatók, hanem - mint említettem - a belső ellenség, mindjárt a lázadás

kezdetén. A tűz az Antonius-várban tört ki, aztán belekapott a királyi palotába, és a három torony tetejét is elemésztette. (350)

Ötödik fejezet

A templom és az Antonius-vár leírása

A templom, mint már említettem, megerősített dombháton épült. Eleinte a domb teteje alig volt elegendő a tulajdonképpeni templomépület és az oltár elhelyezésére, mivel a domb minden oldalról meredek és szinte függőleges volt. Miután azonban Salamon király, az első templomépítő, keleti részét fallal vette körül, a feltöltött részre oszlopcsarnokot építtetett, akkor ez volt az egyetlen; a többi oldala felől a templom még szabadon állt. A következő évszázadokban a nép folytonos feltöltésekkel kiszélesítette a domb sík tetejét; aztán áttörték az északi falat, és akkora területet csatoltak hozzá, amennyit később az egész templom területe elfoglalt. Miután most már a dombot a tövétől kezdve hármas fallal vették körül, és ilyképpen meglepően bámulatos műveket alkottak - hiszen századokon keresztül erre fordították a templom egész kincsét, amit az egész világról Istennek felajánlott fogadalmi adományok gyarapítottak -, a szentély felső és alsó területét körfallal övezték, amelynek legalacsonyabb része 300 könyök magas és helyenként még magasabb alapépítményen nyugodott. De ennek az alapnak az egész mélysége nem is volt látható, mert a mélyedéseket javarészt feltöltötték, hogy egy szintre hozzák az utcákkal. Az alépítményhez felhasznált kőtömbök nagysága egyenként 40 könyöknyi volt. Pénz bőven akadt, és a nép is vállvetve buzgólkodott, úgyhogy elképzelhetetlenül nagy igyekezettel és szívós kitartással sikerült az idők folyamán olyan művet létrehozni, amelynek megalkotását régente remélni sem merték volna.

Ezekhez az alapzatokhoz méltók voltak az épületek is. Valamennyi csarnok kettős volt, és mind 25 könyök magas oszlopokon nyugodott, amelyek vakító fehér márványból voltak, véges-végig cédrusfa-lemezekkel borítva. A drága anyag, a művészi kidolgozás és az ízléses összeállítás felejthetetlen látványt nyújtott, de sem festő ecsetje, sem szobrász vésője nem díszítette kívülről az építményt. Az oszlopcsarnokok szélessége 30 könyök volt, és egész kerülete, az Antonius-várral együtt, hat stadion. (351) A fedetlen szabad térséget mindenféle színű kőlapokkal kövezték ki. Ha az ember áthaladt az udvaron, három könyök magas, művészien kidolgozott kőkorláthoz érkezett, amely a másik templomudvart övezte. Ezen egyenlő távolságban oszlopok sorakoztak, amelyek részben görög, részben latin nyelven a szentség törvényét hirdették, vagyis, hogy idegennek tilos a szentélybe lépnie: mert ez volt a neve a második templomhelyiségnek, amelyhez az elsőből 14 lépcsőfokon kellett felmenni. A szentély alapja négyzet volt, és külön fal vette körül. Ez a fal kívül 40 könyök magas volt, de külső magasságát eltakarta a lépcső, belül viszont a fal csak 25 könyöknyi volt, mert magasabb helyen, a dombon épült, amelyhez lépcső vezetett fel, ezért nem lehetett látni teljes magasságát. A tizennegyedik lépcsőfok és a fal közt volt még egy 10 könyöknyi sík terület; innen még öt-öt lépcsőfok vezetett a kapukhoz, amelyeknek a száma összesen nyolc volt dél és észak felé, mégpedig mindkét égtáj irányában négy, ezenkívül kettő kelet felé esett. Ennek megvolt a maga oka, mert ebben az irányban külön helyet kerítettek el az asszonyoknak, ahol ájtatosságukat végezhették, tehát még egy kapura volt szükség, amely az elsővel szemben a falban nyílt. A többi égtáj felől, vagyis dél és észak felől is egy-egy kapu vezetett az asszonyok udvarába. Az asszonyoknak tilos volt a többi kapun belépni, sőt, ha a saját kapujukon bejöttek, nem volt szabad átmenniök a kerítésen. Egyébként ez a hely belföldi és idegen zsidó asszonyoknak egyaránt rendelkezésükre állt ájtatosságuk elvégzésére. Nyugati oldalán nem volt kapu, hanem itt a fal megszakítás nélkül húzódott tovább. A csarnokok, amelyek a kapuk között a fal belső oldalához épültek, és a kincseskamrákhoz vezettek, gyönyörű és hatalmas oszlopokon nyugodtak. Csak egy sor oszlop volt itt: kisebbek, de éppen olyan szépek, mint az alsó udvar oszlopai.

Kilenc kapu, a kapufélfákkal és szemöldökfákkal együtt, dúsan be volt borítva arannyal és ezüsttel; a tizedik, a templom külső kapuja bronzból készült, és sokkal értékesebb volt, mint az ezüstözött és aranyozott kapuk. Minden ajtónak két-két, egyenként 30 könyök magas és 15 könyök széles ajtószárnya volt. Mindjárt a bejárat mögött kiszélesedett a helyiség, (352) mindkét oldalon 30 könyök széles és több mint 40 könyök magas toronyszerű fülkék voltak, mindegyik két-két - egyenként 17 könyök kerületű - oszlopon nyugodott. Valamennyi kapu egyforma volt, csak az, amely a bronzkapun túl az asszonyok udvarából kelet felől nyílt, és szemben volt a templom kapujával, jóval nagyobb volt. Tudniillik 50 könyöknyi volt a magassága, ajtószárnyai 40 könyök szélesek, díszítése is sokkal gazdagabb volt, és csupa tömör arany- és ezüstveret. Ezekkel a veretekkel a kilenc kaput Alexander, Tiberius atyja boríttatta. Az asszonyok udvarát övező falból 15 lépcsőfok vezetett a nagyobbik kapuhoz, öt fokkal kevesebb, mint a többi kapuhoz.

A tulajdonképpeni szentélyhez, amely középütt emelkedett, a szentek szentjéhez, 12 lépcsőfok vezetett fel; homlokzata éppen olyan széles volt, mint amilyen magas, vagyis 100 könyöknyi, de hátul keskenyebb 40 könyöknyivel, mert a két szárnyépület jobbról-balról 20 könyöknyire kiugrott. A szentély kapuján, amely 70 könyök magas és 25 könyök széles volt, nem voltak ajtószárnyak, azért, mert ez a véghetetlen nyílt menny jelképe. Kívülről csupa arany volt, és rajta keresztül feltárult az egész óriási templomhelyiség. Az ajtó belül is csak úgy ragyogott az aranytól. A belső templomhelyiség két részre oszlott, de csak az elülső volt nyitva; ennek magassága 90, szélessége 50, hosszúsága mintegy 20 könyöknyi volt. Az a kapu, amely ebbe a helyiségbe nyílt, mint említettem, dúsan be volt aranyozva, a mellette levő fallal együtt; fölötte arany szőlővesszők voltak, amelyekről embernagyságú fürtök csüngtek le. A templomépület két helyisége közül a belső alacsonyabb volt, mint a külső, és aranykapuja 25 könyök magas és 16 könyök széles volt. A kapukról tarka hímzésű, földig érő, gyönyörű szövésű babiloni függöny csüngött le, káprázatos színek - kék, fehér, skarlát és bíbor - ragyogásában. Ez a függöny a világegyetemet jelképezte: a skarlát a tüzet, a fehér a földet, a kék a levegőt, a bíbor a tengert; két anyag a színével, a másik kettő az eredetével, mert az előbbit a föld, az utóbbit a tenger hozza létre. Az egész hímzés a menny képét ábrázolta, az állatkör kivételével.

Tehát ezen a bejáraton lehetett bejutni a templomépület alacsonyabb helyiségeibe. Ez 60 könyök magas, ugyanolyan (353) hosszú és 20 könyök széles volt, s hosszúságában megint két helyiségre oszlott. Az első helyiségben, amelynek hossza 40 könyöknyi volt, három csodálatra méltó és világhírű műalkotás volt: a lámpatartó, az asztal és a füstölőedény. A lámpatartóból kiágazó hét lámpa a hét bolygót jelképezte; az asztalon levő 12 kenyér az állatkört és az évet; a füstölőedény pedig, amely a tengerből, a lakatlan pusztából és a lakott földről összegyűjtött 13 különféle füstölőszert tartalmazott, jelképezte, hogy minden Istentől származik és Istenért van itt. Végül a templom legbelső helyisége minden irányban 20 könyöknyi volt, és az előző helyiségtől ugyancsak függöny választotta el. Ebben semmi sem volt; ide senkinek sem volt szabad belépnie, nem volt szabad látni és megszentségteleníteni: ennek „szentek szentje" volt a neve. Az alacsonyabb templomépülethez jobbról balra egymásba nyíló háromrészes lakások csatlakoztak, amelyekbe a kaputól mindkét felől be lehetett jutni. A templomépület belső részén nem voltak ilyen melléképületek, ez tehát keskenyebb volt. Magassága mintegy 40 könyöknyi volt, de egyszerűbb, mint az alsó. Ha ezt a 40 könyököt hozzászámítjuk az alsó rész 60 könyöknyi magasságához, akkor megkapjuk a teljes magasságot: a 100 könyököt.

A templom külseje szemet-szívet elkápráztató látványt nyújtott. Mindenütt nehéz aranylapok borították, és napkeltekor szikrázó fényekben sugárzott, úgyhogy aki mindenáron rá akart nézni, azt éppen úgy elvakította, mint a nap sugarai. Idegenek, akik Jeruzsálembe igyekeztek, már távolról olyannak láttáit, mint valami hófedte hegyet; mert ahol nem volt bearanyozva, ott vakító fehéren ragyogott. Tetején hegyes aranynyársak meredeztek, nehogy a madarak rátelepedjenek és beszennyezzék. Az építéshez felhasznált kőtömbök némelyike 45 könyök hosszú, 5 könyök

magas és 6 könyök széles volt. A templom előtt állt a 15 könyök magas, 50 könyök hosszú és széles, négyszögletű oltár, amelynek a sarkai szarv alakban meggörbültek; délről enyhén lejtő út vezetett fel hozzá. Az oltár úgy épült, hogy vas-szerszámot nem használtak hozzá; egyáltalán soha nem érintette vas. A templomot és az oltárt finom művű, mintegy egy könyöknyi magas márványkorlát övezte, amely a népet (354) elválasztotta a papoktól. Magfolyásban szenvedők és bélpoklosok egyáltalán nem léphettek a templomba. Egyébként ha tiszták voltak, akkor sem volt szabad átlépniük az imént említett korlátot. Azok a férfiak, akik nem voltak teljesen tiszták, nem mehettek be a belső udvarba, ugyancsak papok sem, ha éppen tisztulást végeztek.

Papi családból származó egyének, akiknek testi hibájuk miatt nem volt szabad templomi szolgálatot végezniök, és mégis a korláton belül éltek a hibátlanokkal együtt, a származásuknál fog- va nekik járó részt megkapták az áldozatból, de polgári ruhában jártak; mert csak a szertartást végző papok vehették fel a templomi ruhákat. Az oltárhoz és a templomhoz csak teljesen tiszta papok léphettek, byssus ruhában, és ami a legfontosabb, úgy, hogy előzőleg nem ittak bort; erre kötelezte őket a szolgálat, nehogy szertartás közben hibát kövessenek el. A főpap a papsággal együtt ment fel, de nem mindig, hanem csak szombaton és újhold idején, hagyományos ünnepeken, vagy a nép évenként visszatérő ünnepein. Mikor a szertartást végezte, mindenekelőtt övet viselt, amely lágyékát fedezte, azután lenvászon ujjast, és fölötte bokáig érő, jácintkék, rojtos felsőruhát, amely egész testét befedte. A rojtokról arany csengettyűk és gránátalmák csüngtek váltakozva; amazok a mennydörgés, emezek a villám jelképei. A szalag, amely a felsőruhát a mell táján átköti, ötféle színű hímzett sávokból állt, éspedig arany, bíbor, skarlát, fehér és kék sávokból, tehát ugyanolyan anyagokból, amelyekből - mint az imént említettem - a templom függönyeit szőtték. Efölött még ugyanilyen színekből hímzett vállruhát viselt, amelyen azonban az aranyhímzés volt a legtöbb; ez olyan szabású volt, mint egy páncéling, és két aranycsat fogta össze, amelyekbe óriási sardonyx kövek voltak foglalva, s ezekbe belevésték a nép törzseinek nevét. Mellén 12 drágakő függött, négy sorban hármasával, éspedig karneol, topáz, smaragd; rubint, jáspis, zafír; achát, ametiszt, borostyán; onyx, berill, krizolit, és minden kövön egy-egy törzs neve. Fején kékkel átszőtt byssus fejfedőt viselt; ezt aranyabroncs fogta össze, amelybe bele voltak vésve a szent betűk: ezeken ama bizonyos négy betűt értik. Egyébként ezt a ruhát nem viselte mindig – (555) rendszerint egyszerűbbet öltött magára -, hanem csak akkor, mikor bement a szentek szentjébe; ez pedig csak egyszer történt évente, azon a napon, amelyen ősi szokás szerint valamennyi zsidó böjtöt tart Isten tiszteletére. A városról, a templomról és az idevágó törvényekről és szokásokról majd máshol részletesebben beszélek, mert nagyon sok mondanivalóm van róluk.

Az Antonius-vár abban a szögletben épült, amelyet a külső templomudvar két oszlopcsarnoka, a nyugati és a keleti alkot egymással; 50 könyök magas, mindenfelől meredek sziklákon épült. Heródes király építtette, és ezzel bizonyságot tett párat- lan pompaszeretetéről. Ugyanis mindenekelőtt bebonttatta a hegyet tövétől kezdve csiszolt kőlapokkal, mégpedig nemcsak díszül, hanem azért is, hogy aki fel akart mászni, vagy le akart menni, elcsússzék rajta. A tulajdonképpeni várépület előtt 3 könyök magas fal tornyosult, és emögött az Antonius-vár még 40 könyöknyire kiemelkedett. A belsejében olyan helyiségek voltak és olyan berendezés, mint valami palotában, mert volt benne mindenféle jellegű és rendeltetésű terem, csarnokok, fürdők, tágas kaszárnyaudvarok; úgyhogy a vár kényelmes berendezés tekintetében olyan volt, mint egy város, pompa tekintetében pedig, mint egy királyi palota. Az egész olyan volt, mint egy torony, de mind a négy sarkán is volt egy-egy torony: s ezek közül kettő-kettő 50, a másik kettő pedig, tudniillik a déli és keleti, 70 könyök magas volt, úgyhogy innen végig lehetett látni az egész templomudvaron. Ott, ahol a vár összeért a templom oszlopcsarnokával, egy-egy lépcső vezetett oda le, s ezen jártak az Antonius-várban állandóan állomásozó római légió őrszemei, hogy ünnepnapokon eloszoljanak az oszlopcsarnokokban, s vigyázzanak, nehogy a nép közt zavargás törjön ki. Mint ahogy a templom fellegvára volt a városnak, úgy a templomnak fellegvára volt az Antonius-vár. Ebben állomásozott mind a háromnak a helyőrsége; s ezenfelül a felsővárosnak is volt fellegvára: Herodes palotája. Az Antonius-vártól elválasztott Bezetha-domb, amint már

említettem, a város legmagasabb dombja volt, és rajta épült az újváros egy része. Mivel egyébként a városról és a falakról alább még részletesen akarok szólni, egyelőre ennyi legyen elegendő. (356)

Hatodik fejezet

Simon és János. Nikanór megsebesülése. Titus sietteti az ostrommunkálatokat

A város fegyverfogható lázadóiból, az idumaeaiak kivételével, 10 000 tartozott Simon pártjához, 50 tiszt vezetése alatt és Simon maga volt a főparancsnokuk. Az idumaeaiak közül 5000 ember volt a pártján 10 tiszt parancsnoksága alatt, akik közül legkiválóbbak voltak Jakab, Sósas fia, és Simon, Thakeos fia. Viszont Jánosnak, aki a templomot tartotta megszállva, 6000 nehéz fegyverzetű katonája volt, 20 tiszt parancsnoksága alatt. A régebbi viszálykodás elsimítása után hozzá csatlakoztak a zelóták is, 2400 ember, régi parancsnokaik, Eleázár és Ari fia, Simon vezetése alatt. Egyébként a két párt viszálykodásának, mint mondottam, csak a nép itta meg a levét; mert azokat a polgárokat, akik nem akartak részt venni a bűnös üzelmekben, mind a két fél fosztogatta. Simon a felsővárost és a nagy falat tartotta megszállva egészen a Kedrónig, valamint a régi falnak azt a részét, amely a Silóa-forrásnál keletnek fordul, és egészen Monobazos palotájáig húzódik; ez a Monobazos az Euphratesen túl lakó adiabénéiek királya volt. Simon továbbá birtokában tartotta még magát az említett forrást is, azután az Akrát, vagyis az alsóvárost, egészen Monobazos anyjának, Helénének palotájáig. Viszont János kezében tartotta a templomot és környékének jelentékeny részét is, valamint az Ophlát és a Kedrón völgyét. A területeik közé eső városrészeket fölégették, és így szabad teret nyertek, hogy egymással csatározhassanak. Mert még akkor sem pihentették fegyvereiket, mikor a rómaiak már Jeruzsálem falai alatt táboroztak, és alighogy az első kitörés némileg kijózanította őket, máris megint visszaestek régi nyavalyájukba; hajbakaptak egymással, harcoltak egymás ellen, és mindent megtettek, amit az ostromlók csak kívánhattak. Mert sem a rómaiaktól nem kellett elszenvedniök súlyosabb csapásokat, mint amelyekkel egymást sújtották, sem pedig a város már nem szenvedhetett utánuk újabb csapást; mert már eleste előtt átszenvedte a legszörnyűbb megpróbáltatásokat, (357) úgyhogy a hódítók már csak javíthattak helyzetén. Azt mondhatnám: a polgárháború véget vetett a városnak, a rómaiak véget vetettek a polgárháborúnak, pedig ez még a falaknál is jóval erősebb volt. Tehát joggal tulajdoníthatunk minden nyomorúságot a bennszülötteknek, minden méltányosságot a rómaiaknak. De mindenki maga ítéljen a tények alapján.

Ez volt a helyzet Jeruzsálemben, amikor Titus válogatott lovascsapat élén körüllovagolta a várost, és helyet keresett, ahol támadást kezdhet a falak ellen. De mindenütt nehézségekre bukkant, mert a szakadékok felől lehetetlenség volt megközelíteni a falat, máshol pedig a külső fal túlságosan vastag volt az ostromgépeknek. Végre elhatározta, hogy János főpap sírja táján próbál támadni, ugyanis ezen a helyen a külső várfal alacsonyabb volt, a második pedig megszakadt, mert az újváros ritkább lakosságú részein elhanyagolták az erődítési munkálatokat. Éppen ezért innen könnyű volt a harmadik falat is elérni, és úgy számított, hogy ha elfoglalja, beveheti a felsővárost és az Antonius-váron keresztül a templomot is. Ezen a felderítő útján történt, hogy egyik barátját, Nikanórt - mikor Josephus társaságában a falhoz közeledett, hogy békeajánlatot tegyen az ott álló zsidóknak, akik jól ismerték - bal vállán nyíllövés megsebesítette. A Ceasar ebből meggyőződhetett az ostromlottak gonoszságáról, hiszen még azokat sem hagyták bántatlanul, akik javukat akarták. Tehát mostantól fogva nagyobb lendülettel folytatta az ostromot, megengedte a légióknak, hogy a város környékét feldúlják, s parancsot adott, hogy sáncépítésre anyagot hordjanak. Aztán a hadsereget három csoportban munkára rendelte, és a sáncok közeiben felállította a parittyásokat és íjászokat, elébük pedig a kődobógépeket, továbbá a catapultákat és ballistákat,

hogy ezzel megakadályozza az ellenség támadását a sáncok ellen, és a falakról lövöldözőket is visszakergette. Mialatt most a város közvetlen környékén a fákat letarolták és az épülő sáncokhoz hordták a fatörzseket, és az egész hadsereg lázasan nekilátott a sáncépítésnek, a zsidók sem maradtak veszteg. A nép, amelyet szüntelenül fosztogattak és gyilkoltak, most megint nekibátorodott, mert abban reménykedett, hogy kissé megkönnyebbül, ha zsarnokait teljesen (358) lefoglalja a harc a külső ellenséggel, és arra az esetre, ha a rómaiak győznek, bosszút állhat a bűnösökön.

János azonban annyira félt Simontól, hogy veszteg maradt állásaiban, bármennyire sürgették is emberei, hogy támadjon a külső ellenségre. Simon viszont azért nem nyugodott, mert közelebb volt az ostrommunkálatokhoz; tehát a Cestiustól szerzett és az Antonius-vár helyőrségétől zsákmányolt hadigépeket felállíttatta a fal egyes pontjaira. De a zsidók nem sok hasznukat vették ezeknek, mert nem tudtak bánni velük, és csak néhányan próbálkoztak meg a gépekkel, meglehetősen ügyetlenül, akik annyira-amennyire megtanulták kezelésüket a szökevényektől. Viszont a sáncmunkásokat kődobással és nyilazással nyugtalanították, zárt csapatokban kitöréseket intéztek, és nemegyszer csatároztak a rómaiakkal. A munkásokat azonban eléggé megvédték a lövedékektől a cölöpökön kifeszített vesszőfonatok, a kitörésektől pedig saját hajítógépeik. Ugyanis valamennyi légiónak kitűnő volt a gépi felszerelése; különösen a tizediknek rendkívül erős kődobógépei és hatalmas ballistái voltak, amelyekkel nemcsak a kitöréseket, hanem a falakon álló zsidókat is vissza tudta verni; hiszen ezek a gépek talentum súlyú kődarabokat dobáltak, amelyek két stadionnyira, sőt messzebb is elrepültek, úgyhogy nemcsak az első sorokban, hanem a hátrább álló zsidók sem tudtak ellenállni nekik. Eleinte ugyan a zsidók tudtak védekezni a kőlövedékek ellen; mert ezeket már messziről jelezte sivításuk, meg aztán fehérek is voltak, úgyhogy jó előre észrevették őket. Valahányszor a gépet megtöltötték, és a kő kirepült, a bástyatornyokban felállított őrszemek azonnal jelezték, mert anyanyelvükön elkiáltották magukat: „Jön a fiú!" És ekkor azok, akik ellen a lövedékek irányultak, szétrebbentek, és a földre vetették magukat. Ha így vigyáztak, a kő rendszerint hatástalanul hullott le. De a rómaiaknak nemsokára az az ötletük támadt, hogy feketére festik a köveket, s mivel most már nem voltak azonnal felismerhetők, minden lövés talált és egész sor zsidót leterített. De bármennyi veszteséget szenvedtek az ostromlottak, nem engedték, hogy a rómaiak nyugodtan dolgozzanak a sáncépítésen, hanem, (359) éjjel-nappal mindenféle cselekkel és vakmerő vállalkozásokkal igyekeztek megbénítani munkájukat.

Mikor a sánc elkészült, az építőmesterek megmérték a távolságot a falig, úgy, hogy zsinórra erősített ólomdarabot dobtak oda a sáncról, mert másképpen lehetetlen volt most eljárniok a lövöldözés miatt. Ekkor kiderült, hogy a faltörő kosok elérhetik a falat, tehát ezeket rögtön odavontatták. Nehogy a zsidók a faltörő kosok munkáját megbénítsák, Titus a falakhoz állíttatta fel a hajítógépeket, aztán adott csak parancsot, hogy kezdjék el a döngetést. Mikor most a városban egyszerre három helyen felhangzott a fülsiketítő döngetés, a lakosok rémületükben jajveszékelni kezdtek, és a lázadókon is roppant félelem vett erőt. A két párt csak most, a közös veszedelemben gondolt a vállvetett védekezésre, és a pártoskodók átkiabáltak egymásnak, hogy hiszen tulajdonképpen az ellenség malmára hajtják a vizet, pedig ha Isten nem is ad nekik tartós egyetértést, akkor is legalább egyelőre békét kellene kötniök, és össze kellene fogniok a rómaiak ellen. És csakugyan, Simon a templomban tanyázóknak egyik hírnök útján bántatlanságot ígért, ha ki akarnak menni a falakra, és János, bár kissé bizalmatlanul, elfogadta az ajánlatot. Mintha elfeledték volna a gyűlölködést és széthúzást; egy emberként álltak ki, megszállták a falakat, rengeteg tűzcsóvát lőttek ki a gépekre, és szakadatlanul nyilazták a faltörő kosok legénységét. A vakmerőbbek csapatostul kirohantak, letépték a védőtetőket a sáncmunkások feje fölül, és megtámadták ezeket; ilyenkor nem annyira hadtudományuk, mint inkább vakmerőségük révén többnyire győztek is. Ahol baj volt, Titus rögtön ott termett, hogy segítsen; minden hadigép mellé lovasokat és íjászokat állított, és elzavartatta velük azokat akik a tűzcsóvákat dobták. Elkergette a bástyákról a lövöldözőket, úgyhogy a faltörő kosok zavartalanul dolgozhattak. De a fal nem engedett a döngetésnek, csak a 15. légió faltörő kosának sikerült betörnie kissé az egyik

bástyatorony sarkát. De a fal maga sértetlen maradt, mert a messze előreugró torony nem okozhatott kárt benne, és egykönnyen nem ránthatta magával.

Most a zsidók rövid ideig tartózkodtak mindenféle (360) kirohanástól. De mikor egy nap észrevették, hogy a rómaiak - akik abban a hiszemben, hogy a félelem és a fáradtság tétlenségre kényszerítette a zsidókat - a sáncokon és a táborban szétszéledtek, egy rejtett kapun, a Hippikos-bástya közelében óriási tömegben kitódultak, a sáncokat felgyújtották, és már a rómaiak táborát akarták megrohamozni. Harci kiáltozásukra a közelben tartózkodó rómaiak hamarosan összezárkóztak, és a távolabb állók is előresiettek. De a zsidók vakmerősége megelőzte a rómaiak fel-sorakozását, és miután az első római harcosokat megszalasztották rávetették magukat a többiekre, akik még csak most gyülekeztek. Rettenetes harc kezdődött most a hadigépeknél: a zsidók mindent elkövettek, hogy felgyújtsák, a rómaiak pedig mindenáron meg akarták ezt akadályozni. Mindkét oldalon harsogott a tagolatlan ordítozás, és a legelső sorokban küzdő harcosok közül nagyon sokan elestek. Végül azonban a zsidók vakmerőségük révén felülkerekedtek, a tűz belekapott a sáncokba, és a rómaiak a hadigépekkel együtt mind egy szálig ott égtek volna, ha a válogatott alexandriai csapatok szinte maguk előtt is érthetetlen erőfeszítéssel - amellyel ebben az ütközetben még legvitézebb bajtársaikat is felülmúlták - nem álltak volna helyt addig, amíg Caesar legvitézebb harcosai élén rá nem vetette magát az ellenségre. Az első sorban 12 zsidót maga terített le; ezeknek a sorsa megingatta a többieket; erre üldözőbe vette őket, visszakergette a városba, és megmentette a sáncokat az elhamvadástól. Ebben a csatározásban egy zsidót élve foglyul ejtettek; ezt Titus a falak előtt keresztre feszíttette, hogy ezzel a riasztó látvánnyal megdöbbentse és jobb belátásra bírja a többieket. Ezenfelül a visszavonulás után János idumaeai vezért, mikor a falról az egyik ismerős katonával beszélgetett, egy arab íjász mellen találta. Azonnal meg is halt, az idumaeaiak nagy szomorúságára és a lázadók bánatára, mert igen vitéz és okos ember volt. (361)

Hetedik fejezet

Az első fal elfoglalása és támadás a második fal ellen.
A római Longinus és a zsidó Kastór

A következő éjszaka a rómaiakat hirtelen rémület fogta el: ugyanis az egyik 50 könyök magas ostromtorony, amelyet Titus a sáncon állíttatott, hogy ezt a falakról jövő támadás ellen védje, éjfél tájban magától összeomlott. Az irtózatos dübörgés megdöbbentette az egész hadsereget: mindenki fegyvert ragadott abban a hiszemben, hogy az ellenség támadott. Zajongás és kavarodás bolygatta meg a légiókat, és mivel senki sem értette a dolgot, tanácstalanságukban mindenféle találgatásokba bocsátkoztak. Végül is, mikor az ellenség sehol sem mutatkozott, már mindenki a bajtársától félt, és aggodalmasan kérdezgették egymástól a jelszót, mintha talán zsidók lopódzkodhattak volna be a táborba. Páni félelem fogott el mindenkit, míg végre Titus 15 megtudta, hogy mi történt, és kihirdette a valóságos tényt. De azért nagyon nehezen csillapodott le az izgalom.

A zsidók különben minden támadást keményen álltak; de súlyos veszteségeket okoztak nekik az ostromtornyok, amelyeknek tetejéről könnyű hadigépekkel lőtték, és dárdák, nyilak és kövek záporával árasztották el őket. Viszont ők maguk sem nem érték el a tornyokat, mert nagyon magasak voltak, sem pedig nem foglalhatták el, mert súlyuknál fogva nem egykönnyen lehetett volna őket feldönteni, sem pedig vasvereteik miatt nem lehetett felgyújtani. Ha pedig a zsidók visszavonultak lőtávolon kívül, akkor a faltörő kosok támadásai ellen teljesen tehetetlenek voltak; ezek az ostromgépek folytonos döngetéssel mégiscsak elértek némi eredményt. A Nikón (Győző) - így nevezték el maguk a zsidók a legnagyobb faltörő kost, mert ez mindent legyőzött - már-már megingatta a falat; viszont az ostromlottak a sok ütközettől és éjjeli őrségtől, amit a

tulajdonképpeni várostól messze kellett teljesíteniök, már rég elernyedtek, s akár felületességből, akár meggondolatlanságból fölöslegesnek tartották a fal őrzését, és javarészt csüggedten visszavonultak, hiszen - gondolták magukban - van ezenkívül még két (362) várfaluk. Miután tehát az őrszemek mind visszavonultak a második fal mögé, a rómaiak a falnak azon a részén, amelyet a Nikón áttört, felmásztak a falra, és alighogy a legelső katonák átjutottak, megnyitották a kapukat, és az egész hadsereget bebocsátották. Az ostrom 15. napján - artemisios hónap 7-e volt - a rómaiak elfoglalták az első falat; jó darabon lerombolták, éppen úgy a város északi részét is, mint annak idején Cestius.

Titus most az első fal mögé helyezte táborát, az úgynevezett Assyriai tábor helyére - miután előbb a Kedrónig megszállta az egész területet -, és mivel most már lőtávolba jutott a második falhoz, hamarosan támadásra indult. A zsidók, akik eloszlottak a falakon, makacsul ellenálltak, mégpedig János emberei az Antonius-várból, az északi templomcsarnokból és Alexander király síremléke felől harcoltak; Simon csapatai viszont a János főpap sírja melletti kaput szállták meg, és a kapuig terjedő szakaszt védelmezték, amelyen a vízvezeték húzódott a Hippikos-toronyig. Ismételten kitörtek a kapukból, és csatározásokba bocsátkoztak az ellenséggel, de mindannyiszor visszakergették őket a falak mögé; mivel nem értettek úgy a hadvezetéshez, mint a rómaiak, az összecsapásokban mindig a rövidebbet húzták, a várharcban azonban megállták a helyüket. A rómaiakat erejük és haditapasztalatuk lelkesítette, a zsidókat a kétségbeesésből fakadó vakmerőség, valamint a szívós kitartás a szerencsétlenségben, ami velük született tulajdonságuk; ehhez járult a zsidóknál az a remény, hogy megmenekülnek, a rómaiaknál pedig az, hogy hamarosan győznek. Egyik fél sem lankadt, hanem szakadatlanul egymást érték a támadások, a várharcok, kisebb csapatok kitörései, reggeltől estig, és a harc minden fajtájával megpróbálkoztak. Alig pitymallott, máris megkezdődtek az ellenségeskedések, amelyeknek csak az éjszaka vetett véget. Éjszakájuk álmatlan volt, s a nappalnál is kellemetlenebb: amazok féltek, hogy a fal elesik; emezek meg, hogy a zsidók betörnek táborukba. Éppen ezért mind a két fél fegyverben töltötte az éjszakát, és mindjárt napkeltekor megint készen álltak a harcra. A zsidók versengtek egymással, hogy vezéreik kedvéért melyik rohanjon előbb veszedelembe; egyébként a legjobban tisztelték Simont, és féltek is tőle; alárendeltjei annyira (363) rajongtak érte, hogy parancsára hajlandók lettek volna akár öngyilkosságot is elkövetni. Viszont a rómaiakat az ösztökélte vitézkedésre, hogy hozzászoktak a győzelemhez, és nemigen szoktak vereséget szenvedni; növelte bátorságukat a szakadatlan katonai szolgálat, a szüntelen fegyvergyakorlat és birodalmuk nagysága, mindenekfelett pedig maga Titus, aki mindig, mindenütt, mindenkit támogatott. Gyalázat lett volna az állandóan velük együtt harcoló Caesar szeme láttára lankadni; viszont azt, aki vitézül küzdött, szemmel tartotta és megjutalmazta, és már az is boldogság volt, ha a Caesar észrevette valakinek a vitézkedését. Ez volt az oka, hogy sok katona gyakran erején felülmúló harci készséget tanúsított. Mikor például ezekben a napokban egy erős zsidó csapat csatarendbe állt a fal előtt, és a két sereg egyelőre csak távolból lövöldözte egymást, egy Longinus nevű lovaskatona kiugratott a római sorokból, belerohant az ellenséges csapatba, vad rohamával szétugrasztotta, és a két legvitézebb zsidót megölte: az egyiket, aki szembeszállt vele, mellbeszúrta, aztán kihúzta a sebből lándzsáját, s a másikat, aki menekülni akart, oldalba döfte; azután az ellenséges csapaton keresztül diadalmasan visszatért övéihez. Ez kiváló vitézi tett volt, de a zelóták közt is sok ilyen bátor ember akadt. A zsidók nem sokat törődtek veszteségeikkel; inkább az volt egyetlen céljuk, hogy kárt tegyenek ellenfeleikben. A halált semmiségnek tartották, ha úgy érte őket, hogy előbb legalább egy ellenséget megölhettek. Titus viszont éppen annyit törődött katonái biztonságával, mint a győzelemmel; a meggondolatlan támadást esztelenségnek nevezte, és csak a tervszerű, veszteség nélküli vállalkozást ismerte el vitézségnek. Éppen ezért katonáinak megparancsolta, hogy kockázatos vitézkedésbe ne bocsátkozzanak.

Most személyes irányításával vontatták oda a faltörő kost az északi fal középső tornyához, amelyben egy Kastór nevű ravasz zsidó lesben állt cimboráival, miután a többiek mind megszaladtak az íjászok elől. A zsidók egy darabig mozdulatlanul lapultak a mellvédek mögött;

de mikor a torony megremegett, felugráltak. Maga Kastór, mint a könyörgő, kitárta karját, a Caesart szólította, és siránkozó hangon irgalomért esedezett. Titus jóhiszeműleg hitelt adott neki, és már-már azzal kecsegtette (364) magát, hogy a zsidók kezdenek észretérni, tehát megállította a faltörő kost, megparancsolta az íjászoknak, hogy ne lövöldözzenek többet a könyörgőkre, és felszólította Kastórt: mondja el, mit kíván. Mikor ez kijelentette, hogy le akar jönni, és még akarja adni magát, Titus azt felelte rá, hogy örül okos elhatározásának, és szívesen venné, ha mind így gondolkoznának; ebben az esetben örömest megkímélné a várost is. Tíz cimborája közül öt csatlakozott Kastór képmutató könyörgéséhez, a többiek kiabálni kezdtek, hogy sohasem lesznek a rómaiak rabszolgái, ameddig szabad ember módjára meghalhatnak. Miközben ezek jó ideig így civakodtak, a támadás szünetelt. Közben azonban Kastór megüzente Simonnak, hogy használja ki ezt a kedvező alkalmat, tegye meg a szükséges intézkedéseket, mert ő a római hadvezért még jó darabig bolondítja majd. Egyúttal úgy tett, mintha makacskodó cimboráit mégis rá akarná beszélni a megadásra; de azok felháborodottan kardot rántottak a mellvéd felett, átszúrták pajzsaikat, és mintha öngyilkosok lettek volna, összerogytak. Titus és környezete álmélkodott ezeknek az embereknek elszántságán, és mivel alulról nem láthatták pontosan, mi történt, megcsodálták lelkierejüket, és sajnálkoztak sorsukon. Egyszerre csak valaki orrtövön lőtte Kastórt; ez kirántotta a nyilat, felmutatta Titusnak, és panaszkodott a lovagiatlan eljárás miatt. A Caesar rendreutasította az íjászt, és a mellette álló Josephust megbízta: menjen oda, és nyújtson kezet Kastórnak. De Josephus vonakodott, mert érezte, hogy ezek a könyörgők rosszban törik a fejüket, és barátait is visszatartotta, akik oda akartak menni. Erre egy Aineias nevű szökevény ajánlkozott, hogy odamegy, és mivel Kastór lekiáltott, hogy vegye át valaki a pénzét is, Aineias annál buzgóbban szaladt a torony felé, és már zsebét is odatartotta. De Kastór fölkapott egy kődarabot, és ledobta rá; Aineiast ugyan nem találta el, de megsebesített egy másik katonát, aki vele együtt jött. Mikor a Caesar észrevette a csalást, meggyőződött róla, hogy a jóhiszeműség a háborúban káros; viszont ha rideg az ember, nem egykönnyen esik csapdába; tehát felháborodásában a megcsúfoltatás miatt most még erősebben döngettette a falat a kossal. Mihelyt a torony a faltörő kos csapásai következtében (365) düledezni kezdett, Kastór és cimborái felgyújtották, és á lángokon keresztül leugráltak a torony földalatti helyiségébe; a rómaiak ezt megint csak vitézségük bizonyítékának tartották, mert azt hitték, hogy a tűzbe vetették magukat

Nyolcadik fejezet

A második fal elfoglalása

Ezen a ponton vette be Caesar a második falat, öt nappal az első fal elfoglalása után. Mikor a zsidók elhagyták, 1000 gyalogossal és a közvetlen vezetése alatt álló válogatott legénységgel bevonult, ott, ahol az újváros gyapjúpiaca, ruhapiaca és kovácsműhelyei vannak, és a szűk utcák rézsút irányulnak a falakra. Ha most azonnal lebontatta volna a fal nagyobb részét, vagy pedig hadiszokás szerint az elfoglalt városrészt elpusztította volna, véleményem szerint győzelme nem járt volna veszteséggel. Azonban abban a reményben, hogy a zsidókat jobb belátásra bírhatja, ha nem alkalmaz kíméletlen intézkedéseket, amihez pedig joga lett volna, nem szélesítette ki a rést annyira, amennyire tanácsos lett volna, visszavonulás esetére; mert úgy gondolkozott, hogy a zsidók csak nem állítanak neki csapdát, ha ilyen kíméletes irántuk. A bevonulás után még meg is tiltotta, hogy legyilkolják a zsidó foglyokat, vagy felgyújtsák a zsidó házakat, sőt a lázadóknak szabad elhatározásukra bízta, hogy harcoljanak egymással, ha akarnak, csak a nép ne vallja kárát; a népnek pedig megígérte, hogy minden vagyonát visszaadja. Tudniillik, nagyon fontosnak tartotta, hogy megtartsa magának a várost, a városnak pedig a templomot. A nép szívesen elfogadta volna ajánlatát, de a harcias zsidók gyengeségnek magyarázták emberiességét, és azt hitték: Titus csak azért tett ilyen ajánlatokat, mert nem érzi magát eléggé erősnek arra, hogy az egész várost elfoglalja. A polgárokat halállal fenyegették meg, ha bárkinek még a megadás

gondolata is megfordul a fejében; aki csak egy hangot is szólt a békéről, azt rögtön (366) megölték. Csakugyan, nemsokára megtámadták a bevonuló rómaiakat: részben az utcákon rohanták meg őket, részben pedig a házak tetejéről lövöldözték; sokan a felső kapukból kirohanásokat intéztek a falakon kívül álló rómaiak ellen, és ezzel az odaállított őrszemeket annyira megijesztették, hogy leugráltak a tornyokról, és visszaszaladtak a táborba. Míg odabent azok, akiket minden oldalról körülzárt az ellenség, kint pedig a bajtársaikért aggódó katonák kiáltozni kezdtek, a zsidók száma egyre gyarapodott, s mivel nagy előnyük volt, hogy jól ismerték az utcákat, sok rómait megsebesítettek és visszaszorítottak. A rómaiak ebben a kényszerhelyzetben ellenálltak, mert a szűk falrésen át nem tudtak nagyobb tömegekben menekülni, s már-már úgy látszott, hogy mind ott pusztulnak, akik benyomultak a városba. De ekkor Titus segítségükre sietett: gyorsan elosztotta az íjászokat az utcák végében, belevetette magát a legnagyobb forgatagba, s valóságos lövedékzáporral visszaszorította az ellenséget. Mellette küzdött Domitius Sabinus, aki ebben a csatában is bátor harcosnak bizonyult. A Caesar parancsára szakadatlanul folyt a nyilazás; ezzel megakadályozta a zsidók előnyomulását minddig, amíg valamennyi katonája vissza nem vonult.

Így hát a rómaiakat, miután a második falat elfoglalták, megint visszavetették. Ez a városbeli harcosok önérzetét megdagasztotta, és elbizakodtak sikerükben; a rómaiak, úgy vélték, nem merik többé betenni lábukat a városba, de ha bejönnének is, a zsidókat ugyan nem verhetik meg. Lám, Isten bűneik miatt elhomályosította az értelmüket, mert nem látták, hogy a visszaszorított csapat csak elenyésző kis része a római hadseregnek, és hogy alattomosan közeledik már az éhínség. Persze ők még mindig jóllakhattak a nép szenvedése árán, és szívhatták a város vérét, de a tisztes polgárok már jó ideje nélkülöztek, és sokan éhen is haltak. A lázadók a nép pusztulását megkönnyebbülésnek érezték, mert csak az olyan embert tartották érdemesnek az életre, aki hallani sem akar a békéről, és csak azért él, hogy a rómaiak ellen harcoljon. Ezért örültek, ha a más felfogású emberek pusztultak, mert árulóknak tartották őket. Így bántak a város lakosságával; a rómaiakat pedig, ha megint (367) megpróbáltak benyomulni, fegyverrel verték vissza, a rést testükkel fedezték, és három napig szívósan így védekeztek; de a negyedik napon nem tudtak tovább ellenállni Titus kemény támadásának: visszaszorította őket, mire visszahúzódtak korábbi állásukba, s most másodszor is elfoglalta a falat, és azonnal leromboltatta egész északi részét, a déli szakasz bástyáiba pedig csapatokat helyezett, és most már a harmadik fal ostromának terveivel foglalkozott.

Kilencedik fejezet

Josephus, Titus megbízásából, megadásra szólítja fel a várost

Egyelőre elhatározta, hogy az ostromban szünetet tart, és időt enged a lázadóknak: hátha a második fal lerombolása vagy a rettegés az éhínségtől kissé engedékenyebbekké teszi őket, mivel rablásból már nem szerezhettek hosszabb időre elegendő élelmet. A szünetet jól használta fel: mivel ugyanis közeledett a határidő, amikor a legénység zsoldját ki kellett fizetnie, megparancsolta a tiszteknek, hogy a hadsereget olyan helyen állítsák fel, ahol jól láthatja az ellenség, és ott fizessék ki mindenkinek a zsoldját. A csapatok tehát szokás szerint kivont karddal és teljes páncélzatban vonultak fel, a lovasok feldíszített lovakon léptettek. A város egész környéke csak úgy ragyogott az ezüsttől és aranytól, és amily gyönyörűséges látvány volt ez a rómaiaknak, olyan félelmetes volt ellenségeiknek. A régi fal véges-végig, valamint a templom északi része zsúfolva volt nézőkkel; még a háztetők is csak úgy roskadoztak a kíváncsiaktól, és nem volt a városnak olyan zuga, amely ne feketéllett volna az embertömegektől. Most a legelszántabb zsidókat is rettenetes aggodalom szállta meg, mikor egy helyen együtt látták az egész haderőt és a gyönyörű fegyvereket és a katonák fegyelmezettségét, és azt hiszem, hogy ez a látvány a lázadókat jobb belátásra térítette volna, ha förtelmes gaztetteik miatt, amelyeket a

nép ellen elkövettek, nem tartották volna teljességgel (368) lehetetlennek, hogy a rómaiak megkegyelmezzenek nekik. Mivel csak a kivégzés várhatott rájuk, ha megadják magukat, különbnek tartották, ha csatában esnek el. A végzet is úgy akarta, hogy az ártatlanok a bűnösökkel együtt pusztuljanak el, a lázadókkal együtt pedig az egész város.

Négy napba telt, míg a rómaiak minden légiónak kifizették a zsoldját. Az ötödik napon Titus, mivel a zsidóktól még mindig nem érkezett békeajánlat, hadseregét két részre osztotta: az egyiknek az Antonius-várral szemben, a másiknak János főpap síremléke mellett kellett sáncot emelnie. Úgy tervezte, hogy erről az oldalról foglalja el a várost, az Antonius-vár felől pedig a templomot; mert amíg a templomot el nem foglalta, addig a város birtoka sem biztos. Tehát ezen a helyen a légió egy-egy sáncot emelt. Azokat, akik a síremlékek közelében dolgoztak, az idumaeaiak és Simon jól felfegyverzett emberei és a zelóták bandája egyre-másra megzavarta. A zsidók nemcsak kézi fegyvereikkel támadhattak hatásosabban, mert magasabban álltak, hanem már megtanultak a hadigépekkel is bánni: a mindennapos gyakorlás kifejlesztette ügyességüket. 300 ködobógépük és 40 ballistájuk volt, és ezekkel szüntelenül zavarták a rómaiakat a sáncépítésben. Titus, aki kész volt megmenteni is, elpusztítani is a várost, az ostrom közben is szüntelenül igyekezett a zsidókat jobb belátásra bírni. A kemény harcot bölcs megfontolással párosította, és mivel ismételten tapasztalta, hogy szépszóval gyakran többet lehet elérni, mint fegyverrel, nemcsak az ostromlottakat szólította fel, hogy a félig elfoglalt várost adják át, és így mentsék meg, hanem Josephust is odaküldte, hogy egy honfitársuk könnyebben meg tudja majd győzni őket.

Josephus megkerülte a falat, és olyan helyet keresett, ahol kívül volt ugyan a lőtávolon, de azért, jól hallhatták a hangját. Aztán kérlelte őket: kíméljék magukat és a népet, szülővárosukat és a templomot, és ne legyenek idegeneknél is közömbösebbek ezek iránt; míg a rómaiak, akik más hitet vallanak, ellenségeik templomait tisztelik, és mindeddig nem nyúltak hozzájuk: azok, akik ebben a szentélyben nevelkedtek - és ha megmarad, megint csak egyedüli birtokosai lesznek -, íme mindent elkövetnek, hogy elpusztítsák. Láthatják, hogy a legerősebb falak (369) máris elestek, és csak egy maradt, és ez is jóval gyengébb, mint azok, amelyeket elfoglaltak. Tudhatnák, hogy a rómaiak hatalma ellenállhatatlan, és a római uralmat már maguk is tapasztalták. Mert ha dicső a szabadságért harcolni, akkor ezt régebben kellett volna megtenniök, de ha már egyszer meghódították őket, és hosszú ideig hű alattvalók voltak, és most akarják lerázni az igát, nem a szabadságukért küzdenek, hanem csak vesztükbe rohannak. Jelentéktelenebb hódítókat fitymálhatnak, de nem azokat, akik az egész világ urai. Mert van-e föld, amely még nem hódolt meg a rómaiaknak, a haszontalan jeges és forró égövek kivételével? Hozzájuk szegődött a szerencse, és Isten, aki sorra osztogatja az egyes nemzeteknek a világ uralmát, most Itália oldalán van. Egyébként állatok és emberek közt a leghatalmasabb törvény, hogy meg kell hajolni az erősebbek előtt, és hogy azok az erősebbek, akik győznek. Ezért hódoltak meg a rómaiaknak őseink, akik testileg, lelkileg és minden egyéb jó tulajdonságukban különbek voltak nálunk, pedig bizonyára nem tették volna meg, ha nem tudják, hogy az Isten a rómaiakkal van. Mi ad nekik erőt az ellenállásra? Hiszen a város nagyobb része már elesett, és azok ott bent még akkor is rosszabb helyzetbe kerülnek, mint a hadifoglyok, ha nem is dőlnek le a falak. Ezenfelül nem titok már a rómaiak előtt, hogy a városban kitört az éhínség, amely egyelőre még csak a népet sanyargatja, de hamarosan a fegyverforgató férfiakat is elpusztítja. Tehát, ha a rómaiak abba is hagynák az ostromot, és nem rohamoznák meg fegyveresen a várost, akkor is legyőzhetetlen belső ellenség nehezednék rájuk, amely óráról órára erősödik: mert az éhség ellen bizonyára nem tudnak fegyverrel védekezni. Vagy talán ők az egyedüliek, akik ilyen módon el tudják hárítani ezt a csapást? Tehát jól tennék, folytatta, ha észre térnének, mielőtt még rájuk szakad a jóvátehetetlen szerencsétlenség; ha a végletekig meg nem makacsolják magukat, a rómaiak a történtek miatt nem is állnának bosszút; mert olyan a jellemük, hogy ha győznek, szelídséget tanúsítanak, és a maguk hasznát előbbrevalónak tartják, mint a bosszúállást; viszont semmi hasznuk sincs abból, ha néptelen várost és puszta országot vesznek birtokukba. Ezért tehát a Caesar még egyszer (370) felajánlja kegyelmét az ostromlottaknak. De ha fegyverrel kell elfoglalnia a várost, mert

reménytelen helyzetükben sem fogadják el ajánlatát, akkor senkinek sem irgalmaz. Egyébként, hogy hamarosan a harmadik fal is elesik, arról kezeskedik az első kettő elfoglalása. És ha ez az erődítmény bevehetetlen, akkor is ellenük harcol a rómaiak szövetségese: az éhínség.

Mialatt Josephus elmondta a beszédét, a falról sokan csúfolni kezdték, mások pedig szidalmazták, sőt egyesek lövöldöztek is rá. Mivel tehát ilyen világos érvekkel nem tudta meggyőzni őket, áttért népének történetére, és így kiáltott fel: „Jaj, ti szerencsétlenek, megfeledkeztek igazi szövetségeseitekről, s ököllel és fegyverrel akartok a rómaiak ellen harcolni! Vajon, kit győztünk le már így valaha? Vagy nem maga az Isten volt-e az, aki a zsidókat megteremtette, és bosszút állt értük, ha valaki bántalmazta őket? Nézzetek vissza a múltba, hogy lássátok, kiben bizakodhattok háború esetén, és milyen hatalmas szövetségest sértettetek meg. Idézzétek emléketekbe atyáitok korának csodáit; emlékezzetek rá, hogy valamikor mily rengeteg ellenség pusztította ezt a szent helyet. Nem szeretek méltatlan emberek előtt beszélni Isten cselekedeteiről: de azért csak hallgassátok végig, hadd tudjátok meg, hogy nem csupán a rómaiak, hanem Isten ellen is harcoltok. Necho egyiptomi király, akit fáraónak is neveznek, annak idején sok ezer harcossal tört be országunkba, és elrabolta Sára asszonyt, népünk ősanyját. Vajon mit tett a férje, Ábrahám, a mi ősatyánk? Talán fegyverrel állt bosszút a bűnösön? Ámbár 318 tisztje volt, s mindegyiknek megszámlálhatatlan legénysége, ezt a haderőt is semmiségnek tartotta, ha nem volt mellette az Isten; tehát tiszta kezét ama hely felé emelte, amelyet ti most beszennyeztetek, és megszerezte legyőzhetetlen szövetségesének pártfogását. Vajon mindjárt másnap nem küldték-e vissza Sára asszonyt érintetlenül férjéhez? Az egyiptomi pedig, miután imádkozott azon a helyen, amelyet ti most testvérgyilkossággal szennyeztek be, éjjeli álomlátások miatt megrémült, elmenekült, és az istenfélő zsidókat megajándékozta arannyal és ezüsttel. Hallgassak, vagy beszéljek atyáitok egyiptomi kivándorlásáról, ahol 400 esztendeig idegen királyok zsarnoksága és elnyomása alatt éltek? Ezek (371) bizony nem védekeztek fegyverrel a kezükben, pedig megtehették volna, hanem inkább Istennek oltalmába ajánlották ügyüket. Ki ne tudná, hogy ezután Egyiptomot mindenféle állat sanyargatta, és minden néven nevezendő csapások sújtották: a föld elvesztette termékenységét, a Nílus elapadt, és tíz csapás következett egymás után, s ezeknek a hatása alatt őseinket biztos kísérettel útnak engedték, vérontás nélkül, veszedelem nélkül, csupán azért, mert Isten vezérelte azokat, akiket szentélye őrzőinek választott. És mikor az asszírok elrabolták a szent frigyszekrényt, vajon nem keserülte-e meg ezt egész Palesztina, Dagon bálvány és az a nép, amely elhurcolta? Gennyes daganatok támadtak lágyékukon, és az ételekkel együtt beleik is kifordultak; ezért ugyanazok a kezek, amelyek a frigyszekrényt elrabolták, zengő cimbalmok és dobok kíséretében hozták vissza, és a templomot megszámlálhatatlan áldozattal engesztelték ki. Isten volt az, aki megszerezte atyáinknak ezt az elégtételt azért, mert nem nyúltak kardhoz, hanem rábízták a döntést. És talán emberkéz ölte meg Sennacherib asszír királyt, amikor egész Ázsia minden néptörzsével körülzárta ezt a várost? Szó sincs róla, mert ezek nem fogtak fegyvert, kezük imádságra tárult, de Isten angyala egyetlen éjszakán megverte az óriási hadsereget, és mikor az asszír király reggel felkelt, 185 000 katonája halott volt, és hadserege maradékával menekült a fegyvertelen zsidók elől, akik még csak nem is vették üldözőbe. Bizonyára jól ismeritek a babiloni fogságot is, ahol a nép 70 évig élt távol hazájától, és sohasem gondolt arra, hogy erőszakosan kiszabaduljon, amíg Kyros, Isten dicsőségére, önként fel nem ajánlotta szövetségesének, Istennek templomát. Egy szó mint száz: nincs, amit őseink fegyverrel vívtak volna ki, és nincs, amit fegyver nélkül meg ne kaptak volna, ha Istenre bízták dolgukat. Ha otthon maradtak, győztek Isten rendelése szerint; ha harcba vonultak, mindig megverték őket. Például, mikor a babiloni király ostromolta ezt a várost, és Szedekiás királyunk ütközetbe bocsátkozott, hiába óvta ettől Jeremiás próféta: maga Szedekiás fogságba került, és meg kellett érnie, hogy a város a templommal együtt a pusztulás martaléka lett. És mégis, mennyivel igazságosabb volt ez a király, mint a ti (372) vezéreitek, mennyivel jobb a népe, mint ti! Mert sem a király, sem a nép nem fenekedett Jeremiás próféta életére, mikor ez hangos szóval hirdette, hogy bűneik miatt elvesztették Isten kegyelmét, és ha nem adják át a várost, valamennyiüket fogságba hurcolják. Ti ellenben - mert nem találtok szavakat a városban elkövetett gyalázatosságaitok méltó

jellemzésére -, ti szidalmaztok engem, mikor hasznos tanácsot akarok nektek adni, és lövöldöztök rám, mert haragusztok, hogy bűneitekre emlékeztettek, és irtóztok hallani is mindarról, amit éjjel-nappal elkövettek. Mikor Antiochos Epiphanés ostromolta a várost, és annyi gazsággal megbántotta Istenünket, őseink fegyveres kirohanást intéztek ellene, és íme: őket magukat lemészárolták az ütközetben, Jeruzsálem városát az ellenség feldúlta, és a templom három álló esztendeig és hat hónapig üresen állt. De mi szükség van még példákra? Vajon ki mozgósította a rómaiakat a zsidók ellen? Nem a lakosok istentelensége-e? És mivel kezdődött szolgaságunk? Vajon nem elődeink belviszályaival-e, mikor Aristobulos és Hyrkanos ellenségeskedése Jeruzsálem ellen vezette Pompejust, és Isten a népet, amely már nem volt méltó a szabadságra, a rómaiak uralma alá vetette? Három hónapi ostrom után megadták magukat, pedig nem vétkeztek a törvény és a templom ellen oly súlyosan, mint ti, ezenfelül sokkal nagyobb felkészültséggel viselték a háborút. Továbbá mindnyájan jól ismerjük Aristobulos fiának, Antigonosnak sorsát, akinek uralkodása alatt az Isten a bűnös népet megint szolgasággal sújtotta: Antipatros fia, Herodes behozta Sosiust, Sosius a római haderőt, amely Jeruzsálemet körülzárta és hat hónapig ostromolta, míg végre lakosait büntetésül gyalázatosságaikért leverte, úgyhogy a város a dúlás martaléka lett. Ennek a népnek sosem volt szüksége fegyverre; de ha háborút kezdett, nem maradt el leigázása. Tehát véleményem szerint azok, akik megszállták a szent helyet, inkább bízzák Istenre a döntést, és igyekezzenek megnyerni a mennyei bírót, és mondjanak le teljesen emberi erőszak alkalmazásáról. Vajon melyik parancsot teljesítették, amelynek jutalmául a törvényhozó áldást ígért? Vagy talán inkább így kérdezhetném: ugyanis mit nem cselekedtetek meg abból, amit megtiltott? Mennyivel istentelenebbek vagytok, (373) mint atyáitok, akik pedig sokkal gyorsabban szolgaságra jutottak, mint ti! A titkos bűnök, mint tolvajlás, orvtámadás, házasságtörés, már meg sem kottyannak nektek; versenyt raboltok, gyilkoltok *és* egészen újfajta bűnök úttörői vagyok. A templom mindenféle gazfickó búvóhelye lett, és a városbeliek keze szennyezte be az Istennek szentelt helyet, amelyet a rómaiak is tiszteltek, tisztes távolból, úgy, hogy törvényeink kedvéért lemondtak a maguk szokásairól is. És mégis segítséget vártok attól, aki ellen annyit vétkeztetek. De feltéve, hogy éppoly jámborul imádkoztok, és éppoly tiszta kézzel könyörögtök az isteni segítségért, mint egykor a mi királyunk, mikor segítséget kért az asszírok ellen, és Isten azt a hatalmas hadsereget egy éjszaka megsemmisítette; vajon talán ugyanazt teszik a rómaiak, mint annak idején az asszírok, hogy ti is ugyanolyan segítségben reménykedtek? Vajon királyunk nem pénzen vásárolt-e kíméletet a városnak, s nem jöttek-e mégis esküszegő módon, hogy felégessék a templomot? A rómaiak pedig csak a megállapított adót követelik, amelyet őseink mindig megfizettek nekik. Ha teljesül ez a követelésük, akkor sem a várost nem akarják elpusztítani, sem a szentélyhez nem nyúlnak hozzá; inkább minden egyebet meghagynak nekünk, családunkat, vagyonunkat, és megvédik szent törvényeinket. Csak az őrültség remélheti, hogy Isten az igazakkal éppen úgy bánik, mint a gonoszokkal. Hiszen azonnal is bosszút állhat, ha szükség van rá. Az asszírokat az első éjszaka összezúzta, mikor Jeruzsálem alatt tábort ütöttek; ha tehát a mi nemzedékünket méltónak tartaná a szabadságra, vagy a rómaiakat a bűnhődésre, akkor - mint annak idején az asszírokat - azonnal lesújtotta volna a rómaiakat is, mikor Pompejus megtámadta a népet, mikor később Sosius ellenünk fordult, mikor Vespasianus Galileát pusztította, és végül ezekben a napokban, mikor Titus közeledett a városhoz. De Pompejus és Sosius nem csupán veretlen maradt, hanem rohammal a várost is bevették, és Vespasianus az ellenünk viselt háború alatt jutott uralomra. És íme, most Titusnak bővebben buzognak még a források is, amelyek előbb kiszáradtak. Hiszen tudjátok, hogy ideérkezése előtt a Silóa-forrás és a többi forrás a városon kívül elapadt, úgyhogy a vizet hordószámra kellett (374) vásárolni; most azonban oly bőven ontják a vizet ellenségeitek javára, hogy nem csupán maguknak a rómaiaknak és barmaiknak elegendő, hanem még a kerteket is bőségesen öntözik vele. Különben ezt a csodálatos tüneményt már a városnak egy régebbi elfoglalásából ismeritek, abból az időből, amikor az imént említett babiloni elfoglalta a várost, és felgyújtotta a templomot, holott Jeruzsálem akkori lakosai nem követtek el afféle istentelenségeket, mint ti. Úgyhogy én azt hiszem: Isten eltávozott a szentek szentjéből, és azokhoz pártolt, akik ellen harcoltok. Ha már tisztességes ember is menekül a bűnös házból, irtózik lakóitól: mit gondoltok, vajon Isten - aki

azt is látja, amit titkolnak, azt is hallja, amit elhallgatnak - ittmaradhat-e köztetek, mikor ily förtelmes módon éltek? És ugyan ti mit titkoltatok, és mit hallgattatok el? Hiszen már az ellenség is tud mindenről. Büszkélkedtek törvénytiprásaitokkal, naponta versengtek, melyiktek a gonoszabb, és kérkedtek gazságaitokkal, mintha mind csupa erény volna. Mégis van módotok rá, hogy megmeneküljetek, ha ugyan elfogadjátok; az istenség szívesen megbocsát azoknak, akik bevallják és megbánják bűneiket. Ó, ti megátalkodott emberek, dobjátok el a fegyvert, könyörüljetek félig már elpusztult szülővárosunkon; forduljatok meg, és lássátok, milyen pompát és milyen várost, milyen templomot, mennyi nép fogadalmi ajándékait akarjátok elpusztítani! Ugyan ki vetne csóvát ezekre? Ki akarná ezeket megsemmisíteni? Ó, ti keményszívűek, ó, ti kőnél is érzéketlenebbek, van-e, amit érdemesebb volna megmenteni ezeknél? És ha mindez iránt érzéketlenek vagyok, akkor könyörüljetek legalább családotokon. Gondoljon mindenki gyermekeire, feleségére, szüleire, akiket hamarosan az éhínség vagy a fegyver pusztít el. Nagyon jól tudom, az én anyám, az én feleségem, az én tekintélyes családom és fényes ősi nemzetségem is veszedelemben forog: azt gondoljátok, hogy talán ezek miatt adom ezt a tanácsot? Öljétek meg őket; vegyétek a véremet megmenekülléstek fejében, mert kész vagyok a halálra, ha ezen az áron hajlandók vagytok jobb belátásra térni." (375)

Tizedik fejezet

Az éhínség

Mindezt Josephus sírva kiáltotta át, de nem tudta a lázadókat engedékenységre bírni, sem pedig meggyőzni, hogy meghódolás esetén biztonságban érezhetik magukat; viszont a nép közt mozgalom támadt a meghódolás érdekében. Egyesek elvesztegették birtokaikat, mások értékes ékszereiket, s lenyelték az értük kapott aranyakat, nehogy a rablók megtalálják náluk, és átszöktek a rómaiakhoz. Miután pedig az arany előkerült, megélhettek belőle, mert Titus a legtöbbnek megengedte, hogy ott telepedjék le, ahol akar. Ettől még többen kedvet kaptak, hogy átszökjenek az ellenséghez, mert így megszabadulhattak a városbeli nyomorúságtól, és nem is lettek a rómaiak rabszolgái. János és Simon emberéi minden módon igyekeztek megakadályozni a zsidók kiszökését a városból, sokkal inkább, mint a rómaiak benyomulását, és ha valakire a gyanú árnyéka esett, azt abban a pillanatban megölték.

De a vagyonos embereket akkor is megölték, ha maradni akartak a városban; mert azzal az ürüggyel, hogy meg akarnak szökni, meggyilkolták őket, természetesen a vagyonuk miatt. Az éhínséggel együtt fokozódott a lázadók dühe is, és mind a két csapás napról napra irtózatosabbá fajult. Nyíltan már sehol sem lehetett gabonát látni, tehát benyomultak a házakba, és mindent átkutattak. Ha valami előkerült, véresre verték a lakosokat, mert letagadták; ha semmit sem találtak, akkor megkínozták őket, miért rejtettek el mindent oly ügyesen, hogy nem lehetett megtalálni. A szerencsétlenek testi állapotából következtettek arra, hogy van-e élelmiszerük, vagy nincs. Aki jóltápláltnak látszott, arról feltételezték, hogy vannak élelmiszerkészletei; a csonttá aszottakat békén hagyták, mert fölöslegesnek tartották olyan embereket legyilkolni, akik amúgy is hamarosan éhenhalnak. Sok. gazdag ember titokban egész vagyonát odaadta egyetlenegy mérő búzáért, a szegényebbek egy mérő árpáért; azután bezárkóztak házuk legeldugottabb zugába, és pokoli éhségükben a gabonát őrletlenül falták fel, vagy megpirították, ha (376) nyomorúságukban és ijedelmükben meg merték tenni. Asztalt már sehol sem terítettek, hanem félig nyersen kikapták az ételeket a tűzből, és mohón felfalták.

Silány volt a táplálék, és sírni való ez a látvány: a hatalmasok dúskáltak, a szegények jajveszékeltek. Az éhség lábbal tapos minden érzelmet, de egyet sem irt ki az emberből oly gyökeresen, mint a szánalmat, mert ilyenkor az ember mindent sutba dob, amire különben tekintettel szokott lenni. Így tehát az asszonyok a férjük, gyermekek a szüleik és - ami a

legsiralmasabb volt - anyák a csecsemőik szájából szedték ki a falatot; és miközben imádott gyermekük a karjukban senyvedi, nem átallották előle elszívni az anyatejet, és ezzel megölni őt. De még ha így táplálkoztak, az sem maradt titokban, mert a lázadók ott termettek, és még ezt is elrabolták tőlük. Ha bezárt házat találtak, az biztos jele volt annak, hogy odabent valamit esznek. Ilyenkor betörték a kaput, berontottak, és az embereknek úgyszólván a szájukból tépték ki a falatot. Öreg embereket, akik görcsösen védelmezték ennivalójukat, megvertek, az asszonyokat hajuknál fogva rángatták, ha sejtettek valamit a markukban. Sem öreg, sem fiatal nem számíthatott irgalomra; apró gyermekeket is, akik valami ennivalót rágcsáltak, fölkaptak és földhöz csaptak. Ha pedig valaki - hogy a rablókat megelőzze - elnyelte azt, amit úgyis elvettek volna tőle, akkor még irgalmatlanabbul bántak el vele: mintha legalábbis megrabolta volna őket. Mindenféle borzalmas kínzást kieszeltek, hogy élelmiszereket hajszoljanak fel: borsószemekkel tömték tele a nyomorultak szeméremtagjának nyílását, és aztán hegyes nyársakat szúrtak alfelükbe. Hátborzongató kínokat kellett némelyik embernek elszenvednie, csak azért, hogy eláruljon egy darab kenyeret vagy egy maroknyi eldugott lisztet. De maguk a hóhérok nem éheztek - mert kegyetlenkedésük nem lett volna olyan szörnyűség, ha az éhség kényszerítette volna rá őket -, csakhogy szabadjára engedték vad ösztöneiket, és egy hétre való élelmiszerkészletet akartak maguknak összeharácsolni. Ha találkoztak valakivel, aki éjjel kilopódzkodott a római őrszemek közelébe, hogy vadon termő zöldségeket és füveket szedjen, abban a pillanatban, mikor azt hitte, hogy már megmenekült az (377) ellenségtől, mindent elvettek tőle, és ha még oly keservesen könyörgött is, és Isten felséges nevére rimánkodott, hogy legalább valamit hagyjanak meg neki abból, amit élete kockáztatása árán szerzett, egy csipetnyit sem hagytak meg, sőt örülhetett, hogy ha már kirabolták, legalább nem gyilkolták meg.

Efféléket volt kénytelen eltűrni a szegény nép a zsarnok cinkosaitól; viszont a tekintélyes és gazdag embereket odahurcolták eléjük; ezeket titkos üzelmek miatt emelt hamis vádak alapján vagy pedig azzal az ürüggyel, hogy el akarták árulni a várost a rómaiaknak, megölték. Rendszerint szereztek valami feljelentőt, aki előadta a hamis vádat, hogy át akartak szökni az ellenséghez. Ha a vádlottat Simon kirabolta, akkor átküldte Jánoshoz; azok, akiket János rabolt ki, utána Simon karmaiba kerültek. Így köszöntötték egymásra kölcsönösen a polgárok vérét, és megosztoztak a nyomorultak hulláin. A főhatalomért versengtek egymással, de a gyalázatosságok elkövetésében egyetértettek. Aki nem engedte részt venni a másikat a polgárok megkínzásában, az elvetemedett önzőnek számított; és aki nem vehetett részt ilyesmiben, az úgy fájlalta, mintha valami értéktől fosztották volna meg, mert nem kegyetlenkedhetett.

Lehetetlenség egyenként felsorolni a zsarnokok gaztetteit, tehát röviden összefoglalom: ilyent még nem kellett végigszenvedni a városnak, és a világ teremtése óta még nem volt nemzedék, amely ennyi förtelmet kieszelt volna. Végül a zsidó népet is piszkolták, hogy istentelenségüket szépítgessék az idegenek előtt, de ezzel maguk ismerték el, hogy rabszolgák, szedett-vedett csőcselék, a nép elfajult korcsai, aminthogy azok is voltak. Ők voltak azok, akik a várost elpusztították; ők kényszerítették a rómaiakat akaratuk ellenére a gyászos győzelemre, és ők vetették szinte erőszakkal a tétovázó tűzcsóvát a templomra. Fájdalom nélkül, könnyek nélkül nézték a felsővárosból, amint kigyulladt: a rómaiak sajnálták és megsiratták. De mindezt majd elmondom később, a maga helyén, az események elbeszélése rendjén. (378)

Tizenegyedik fejezet

A zsidók keresztrefeszítése. Antiochos Epiphanés megérkezése.
Az ostromsáncok pusztulása

Eközben Titus siettette a sáncépítést, ámbár katonáinak sokat kellett szenvedniök a védőktől. Mindenekelőtt lovasosztagokat küldött ki, hogy meglessék azokat a zsidókat, akik leereszkedtek a völgyekbe, hogy élelmiszert keressenek. Volt köztük sok fegyverfogható férfi is, akiknek már

elfogyott a rablott zsákmányuk, de javarészt a legalsó néposztályba tartozó szegény emberek voltak, akik csak azért nem mentek át a rómaiakhoz, mert aggódtak családjukért. Ha feleségükkel és gyermekeikkel akartak volna átszökni, nem remélhették, hogy kijátszhatják a rablók éberségét; viszont nem tudták rászánni magukat, hogy családjukat a rablók hatalmában hagyják, mert akkor ezek, az ő szökésük miatt, valószínűleg kiirtották volna őket. Az éhség adott nekik bátorságot a szökésre; de ha észrevétlenül kilopódzhattak, akkor az a veszedelem fenyegette őket, hogy az ellenség kezére kerülnek. Ha elfogták őket, szinte akaratlanul is védekeztek, és ha már egyszer védekeztek, akkor úgy érezték, hogy késő kegyelmet kérni. Tehát mindenekelőtt végig kellett szenvedniök a megkorbácsoltatást és minden elképzelhető kínzást, aztán pedig a falakkal szemben keresztre feszítették őket. Titus ugyan sajnálkozott sorsukon, annál inkább, mert naponta 500 s néha még több foglyot is hoztak be, másrészt azonban veszedelmesnek tartotta volna elbocsátani ezeket a küzdelem árán elfogott zsidókat, és őriztetni ennyi embert, akik végül még föléjük kerekedhettek volna őreiknek. De leginkább azért engedte meg az elfogottak kivégzését, mert abban reménykedett, hogy ez a látvány engedékenységre bírja a városbelieket, hiszen ők is erre a sorsra számíthattak, ha nem adják meg magukat. A katonák dühükben és gyűlöletükben a foglyokat változatos helyzetben szögezték keresztre, és mivel rengeteg volt, hamarosan nem volt már hely a kereszteknek és a kereszteken a megfeszítendőknek.

De a lázadóknak eszük ágában sem volt jobb belátásra (379) térni: inkább arra volt ez jó nekik, hogy a népet éppen az ellenkező állásfoglalásra bírják. Tehát a szökevények hozzátartozóit és a meghódolás mellett kardoskodó polgárokat felvonszolták a falra, és megmutatták nekik, mi a sorsuk azoknak, akik az ellenséghez menekültek; de azt is hozzátették, hogy ezeket nem mint hadifoglyokat, hanem mint oltalomkeresőket feszítették keresztre. Ez sok olyan embert visszatartott a városban, aki már a szökés gondolatával foglalkozott, mindaddig, amíg meg nem tudták az igazságot. Azért egyesek mégis mindjárt átszöktek, és úgyszólván egyenesen a halál torkába rohantak, mert az éhhalálhoz képest valóságos jótéteménynek tartották, ha az ellenség kezétől halnak meg. Ezenfelül Titus számos fogolynak levágatta a kezét, és így küldte vissza őket Jánoshoz és Simonhoz - hogy ne tartsák őket szökevényeknek, hanem siralmas sorsuk miatt higgyenek nekik -, és megüzente velük a két zsarnoknak, hogy vessenek véget a dolognak, és ne kényszerítsék a város elpusztítására, hanem most, az utolsó pillanatban legalább, szálljanak magukba, és mentsék meg nemcsak a saját jövőjüket, hanem a gyönyörű fővárost és templomot, amelynek ezentúl ők lesznek egyedüli birtokosai. Közben körüljárta a sáncokat, és biztatta a sáncokon dolgozó katonákat, hogy ezzel is jelezze: fenyegetéseit hamarosan nyomon követi a végrehajtás. A falakon álló zsidók válasza azonban az volt, hogy a Caesart és atyját szidalmazták; a halált semmibe veszik, kiáltoztak, sőt kedvesebb nekik, mint a rabszolgaság; a rómaiaknak pedig annyit ártanak majd, amennyit csak tudnak, utolsó leheletükig; szülővárosukkal egyáltalán nem törődnek, hiszen úgyis el kell pusztulnia, mint Titus mondta: Istennek pedig ennél különb temploma is van, éspedig a világ; de ezt a templomot is megmenti majd, hiszen az ő lakása, s mivel szövetségesük, kinevetnek minden olyan fenyegetést, amelynek nem jár cselekedet a nyomában, mert a döntés Isten kezében van. A szidalmak közben ilyesmiket kiáltoztak.

Ugyanebben az időben Antiochos Epiphanés hatalmas nehéz fegyverzetű sereg és testőrség, az úgynevezett makedón csapat élén Jeruzsálem elé érkezett. Ez mind csupa egykorú, sudár termetű, majdnem gyerekember volt, makedón fegyverzetben és fegyelemben: innen kapták a nevüket is; de vitézség dolgában (380) elmaradtak fajtájuk mögött. Valamennyi király közül, akik római hatalom alatt álltak, a kommagénéi király volt a legszerencsésebb, mielőtt még nem ízlelte meg a szerencse forgandóságát; rajta is beigazolódott öregkorára az a mondás, hogy senkit sem szabad boldognak mondani halála előtt. Fia, aki abban az időben érkezett, amikor atyja még boldog ember volt, csodálkozott, miért halogatják a rómaiak a rohamot a falak ellen; tudniillik ő maga jó harcos volt, vakmerő természetű és olyan irtózatos testi erejű ember, hogy merész vállalkozásai majdnem mindig sikerültek. Titus elmosolyodott, és csak ennyit mondott rá: „Közös a kockázat." Erre Antiochos azonmód rohamra indult makedón katonáival a falak

ellen. Ó maga olyan erős és ügyes ember volt, hogy ki tudott térni a zsidók lövedékei elől, viszont a maga nyilai mindig célba találtak; de fiatal harcosai, egy maroknyi ember kivételével, mind ott vesztek. Mindazonáltal ígéretükhöz híven szívósan kitartottak, versenyt küzdöttek tovább, és végül sok sebesülttel visszavonultak. Megtanulták, hogy még született makedónoknak is Alexandros (Nagy Sándor) szerencséjére van szükségük, ha győzni akarnak.

A rómaiak nagy üggyel-bajjal, 17 napi szakadatlan munka árán, artemisios hónap 29-én befejezték a sáncépítést, amit ugyanennek a hónapnak 12-én kezdtek el. Négy fősáncot építettek: az egyiket az Antonius-várral szemben az 5. légió, az úgynevezett Struthion-tavon keresztül; a másodikat a 12. légió, körülbelül 20 könyöknyivel odább; a 10. légió ettől jókora távolságban, az úgynevezett Amygdalon-tótól északra épített sáncot; 30 könyöknyivel odébb, János főpap síremléke mellett a 15. légió emelt sáncot. Már a hadigépeket is odahúzták, azonban János eközben a várból, az Antonius-vár és a sáncok között, földalatti aknát ásatott, és ezt, valamint a sáncokat is gerendákkal támasztotta alá; aztán szurokkal és kátránnyal átitatott rőzsével telehordta és felgyújtotta. Mikor a gerendák alulról végigégtek, az akna beomlott, és a sáncok nagy recsegéssel-ropogással összedőltek. Először csak porral kevert sűrű füst szállt fel, mert a tüzet a beomlás félig-meddig elfojtotta; de mikor a bedőlt gerendák végigparázslottak, hirtelen lobogó láng csapott fel. Ez a váratlan esemény megrémítette, a ravasz cselfogás pedig (381) elcsüggesztette a rómaiakat. Már-már azt hitték, hogy kezükben a győzelem, de ez az esemény a jövőbe vetett reményeiket lehűtötte. Fölöslegesnek tartották a tüzet oltani, mert hiába oltották volna el, a sáncok már úgyis beomlottak.

Két nap múlva Simon embereivel támadásra indult a többi sánc ellen, ahol a rómaiak már felvontatták a faltörő kosokat, és döngették velük a falat. A galileai Garsis városából való Tephtheos, továbbá Mariamne szolgája, Megassaros, és egy adiabénéi katona, Nabataios fia, akit testi fogyatkozásáról Agirasnak, vagyis sántának neveztek, tűzcsóvákat ragadtak, és a gépek felé rohantak. Náluk vakmerőbb és félelmetesebb emberek nem voltak a városban ebben a háborúban; mert mintha csak bajtársaik felé, nem pedig sűrű ellenséges csapat kellős közepébe indultak volna, se nem féltek, se nem tétováztak, s nem is riadtak vissza tervüktől, hanem áttörtek az ellenség sorain, hogy felgyújtsák a gépeket; valóságos lövedékzápor fogadta őket, és mindenfelől karddal támadtak rájuk. Mégsem menekültek veszedelmes helyzetükből előbb, csak akkor, mikor már a tűz belekapott a gépekbe. Mikor a láng felcsapott, a rómaiak kirohantak a táborokból, hogy segítsenek, a zsidók azonban visszaverték őket a fal alól, és kézitusára keltek azokkal, akik el akarták oltani a tüzet, s közben egyáltalán nem kímélték az életüket. A rómaiak, mikor már égett fölöttük a vesszőfonat, ki akarták vonszolni a faltörő kosokat a tűzből, de a zsidók a tűz kellős közepében kézre akarták keríteni az ostromgépeket, és még akkor sem engedték el, ha az izzó vasat kellett megmarkolniok. A gépekről átcsapott a tűz a sáncokra, mielőtt még a segítségükre siető legénység megakadályozhatta volna. Végül, mikor már körülöttük minden égett, a rómaiak lemondtak a reményről, hogy megmenthetik a sáncokat, s visszavonultak a táborba. A zsidók azonban a városból érkező utánpótlásokkal még jobban megerősödtek, sikerükön is felbátorodtak, és féktelen dühvel támadtak. Hamarosan el is értek a táborsáncokhoz, és ott összecsaptak az őrszemekkel; ugyanis a tábor előtt őrség állt, amelyet szabályszerű időközökben felváltottak; és a rómaiaknál szigorú szabály, hogy aki bármi okból elhagyja őrhelyét, halállal bűnhődik, Az őrszemek, akik inkább vitéz katonák, mint gonosztevők (382) módjára akartak meghalni, helytálltak; azok közül a katonák közül, akik az imént megfutamodtak, sokan elszégyellték magukat, mikor meglátták szorongatott bajtársaikat, és visszafordultak. A táborsáncon gyorsan felállították a kődobógépeket, és ezekkel visszaverték a városból kiáradó zsidó csapatot, amely egyáltalán nem gondoskodott biztonságáról és védelméről. Ugyanis a zsidók mindenkit megtámadtak, aki útjukba akadt, az ellenséget nemegyszer testük súlyával döntötték fel, és vigyázatlanul belerohantak a dárdáikba is. Tehát nem megfontolt cselekvéssel, hanem elszántságukkal kerekedtek felül, a rómaiak pedig éppen őrjöngésük miatt húzódtak vissza előlük, nem pedig azért, mintha vereséget szenvedtek volna.

Titus az Antonius-vár felől - ahová azért ment, hogy újabb sáncnak helyet szemeljen ki - megint visszaérkezett csapataihoz, és súlyos szemrehányásokkal illette a katonákat, hogy elvesztették sáncaikat akkor, amikor már elfoglalták az ellenség falát, és most maguk kerültek az ostromlottak helyzetébe, mivel a zsidókat - úgyszólván a kelepcéből - magukra eresztették. Aztán válogatott csapataival oldalba kapta az ellenséget. A zsidók, ámbár szemben is keményen szorongatták őket, Titusszal is szembeszálltak, s vitézül védekeztek. Hamarosan összekeveredtek a csatarendek: a por elvakította, az ordítozás szinte megsiketítette a katonákat, és egyik oldalon sem tudták már megkülönböztetni, hogy ki a barát és ki az ellenség. Míg a zsidók most már nem annyira erejük érzetében, hanem kétségbeesésükben állták a sarat, a rómaiakat a dicsőség és fegyvereik becsülete ösztökélte, valamint a minden veszedelemben legelsőnek rohanó Caesar. Azt hiszem, mérhetetlen elkeseredésükben végül is az utolsó emberig lemészárolták volna a zsidókat, ha ezek vissza nem húzódnak a városba, mielőtt még véget ért volna az ütközet. Egyébként a sáncbeomlás teljesen elcsüggesztette a rómaiakat, mivel így sok napi munkájuk egyetlen óra alatt tönkrement, és sokan már nem is hitték, hogy közönséges ostrom-gépekkel elfoglalhatják a várost. (383)

Tizenkettedik fejezet

Titus ostromfalat húz Jeruzsálem körül. Az éhínség borzalmai

Titus a törzstisztekkel haditanácsot tartott; a vérmesebbek úgy vélték, hogy az egész haderővel egyszerre kell rohamra indulni a falak ellen; mert a zsidóknak mindaddig csak a hadsereg egyes részeivel volt dolguk, de ha tömegben támadnak ellenük, a rohamot bizonyára nem állják, hiszen már a lövedékzápor összemorzsolja őket. Viszont a higgadtabbak közül egyesek azt tanácsolták, hogy újabb sáncokat építsenek, mások, hogy sáncok nélkül folytassák az ostromot, és mindössze arra szorítkozzanak, hogy megakadályozzák a lakosok kijárását a városból és az élelmiszerbeszerzést: hadd legyen az ellenség az éhínség martaléka, anélkül hogy tovább is harcolnának ellene; mert őrültekkel amúgy sem lehet harcolni. A zsidók arra sóvárognak, hogy fegyvertől essenek el; de ha ez nem történik meg, sokkal borzalmasabb sors áldozatai lesznek. A fővezér maga úgy vélte, hogy egyrészt nem illik ilyen hatalmas hadsereggel tétlenül vesztegelni, másrészt pedig fölösleges olyan emberekkel harcolni, akik maguk rohannak vesztükbe; véleménye szerint emberfölötti munka volna új sáncokat építeni, hiszen nincs fa, de még nehezebb volna minden utat elzárni; mert a hadsereggel teljesen körülzárni a várost nem könnyű, hiszen óriási, a terepviszonyok pedig kedvezőtlenek, de veszélyes is a zsidók folytonos kitörései miatt. Egyébként pedig, ha minden utat őriznének, az ostromlottak kényszerhelyzetükben akkor is titkos utakat eszelnének ki, mert jól ismerik a terepet. Ha pedig titokban élelmiszert juttatnának be a városba, akkor ezzel csak hosszabbra nyúlnék az ostrom, és attól tart, hogy minél több időt töltenek el itt, annál kisebb lesz a győzelem dicsősége. Így is el lehet érni mindent, de a dicsőség feltétele a gyors cselekvés. Tehát, hogy a gyorsaságot a biztonsággal párosítsák, az egész várost ostromfallal kell körülvenni: csak így lehet minden utat elzárni, és ebben az esetben a zsidók végső kétségbeesésükben vagy kénytelenek átadni a várost, vagy éhenhalni anélkül, hogy a rómaiaknak akár a kisujjukat is meg kellene mozdítani. (384) Természetesen ebben az esetben sem akar tétlenül vesztegelni, hanem gondoskodik majd új sáncok építéséről, mert bizonyosan nem zavarják majd őket ebben úgy, mint eddig. De ha valaki óriásinak és nehezen megvalósíthatónak tartja ezt a falépítést, akkor gondolja meg, hogy jelentéktelen vállalkozások nem is illenek a rómaiakhoz, jelentékeny dolgot pedig senki sem tud erőfeszítés nélkül megvalósítani.

Ezekkel az évekkel meggyőzte a tiszteket, és azonnal kiadta a parancsot, hogy minden csapatrésznek osszák ki a maga munkáját. Most emberfeletti buzgalom szállta meg a katonákat, és miután a körfal egyes szakaszait felosztották, nem csupán a légiók, hanem a zászlóaljak is

versenyre keltek egymással a munkában: a közlegény a tizedes, a tizedes a százados, ez pedig az ezredes megelégedését akarta kiérdemelni; az ezredesek becsvágya a tábornokok tetszését kereste, ezeknek a buzgalmát pedig maga a Caesar jutalmazta. Tudniillik Titus napjában többször is körüljárt, és szemlét tartott. A fal az úgyenevezett Assyriai tábortól indult - ahol a fővezér főhadiszállása volt - az újváros irányába, innen a Kedrónon át az Olajfák hegyére, aztán déli irányban befoglalta a hegyet egészen a Peristereón nevű szikláig, továbbá a közeli dombot, amely a völgy felett a Silóa-forrásnál emelkedik. Innen nyugati irányba fordult, és leereszkedett ebbe a völgybe. Aztán Anan főpap síremlékénél fel-felé kanyarodott, és lezárta azt a hegyet, amelyen annak idején Pompejus táborozott, innen pedig északi irányban elhúzódott Erebinthónoikos. falu mellett, befogta Herodes síremlékét, és keleti irányban a fővezér táboránál végződött, ahonnan kiindult. Az ostromfal hossza 39 stadionnyi volt; ezenfelül 13 erődítményt építettek hozzá, ezeknek a kerülete összesen 10 stadion volt. A falat három nap alatt felépítették, és ezzel olyan művet alkottak, amelyhez hónapok kellettek volna. Miután a hadvezér ezzel az ostromfallal körülzárta a várost, és őrségeket helyezett az erődítményekbe, az első éjszakai őrváltáson maga járt körben, hogy szemlét tartson; a második szemlével Alexandert, a harmadikkal pedig a légiók parancsnokait bízta meg. Az őrszemélyzet sorshúzással megállapította a virrasztás sorrendjét, és ezek egész éjjel járták az erődítmények közti szakaszokat. (385)

Miután a zsidók többé nem mozdulhattak ki, nem is lehetett már semmi reményük a megmenekülésre. Az éhínség egyre súlyosbodott, egész házakat, családokat kiirtott, így pusztította a népet. A tetőkön halomban hevertek a haldoló asszonyok és gyermekek, az utcák tele voltak aggastyánok hulláival. Fiúk és ifjak felpuffadtan, mint a kísértetek tántorogtak a tereken, és ott rogytak össze, ahol az éhhalál leterítette őket. Úgy elgyengültek, hogy hozzátartozóikat eltemetni sem volt erejük; akik pedig bírták még magukat, hozzá sem fogtak, mert rengeteg volt a halott, és mert azt sem tudták, velük magukkal mi lesz. Sokan holtan rogytak a hullákra, amelyeket el akartak temetni, sokan maguk vánszorogtak a sírba, mielőtt még utolérte volna őket végzetük. - Ebben a nyomorúságban nem hullt könny, nem hangzott jajszó: az éhség minden érzelmet kiölt az emberekből. Könnytelen szemmel és tátott szájjal meredtek a haldoklók azokra, akik előbb haltak meg. Néma csend ülte meg a várost és halállal terhes éjszaka. De mindennél rettenetesebbek voltak a rablók: ezek a halottrablók behatoltak a házakba, kifosztották a hullákat, lehúzták róluk a ruhát, és vigyorogva távoztak; kardjuk hegyét kipróbálták azokon, akik összeestek, és ha a földön heverők közül élt még valamelyik, azt is átdöfték; egyeseket, akik a kegyelemdöfésért könyörögtek, könyörtelenül otthagytak, hogy az éhség végezzen velük. A haldoklók utolsó tekintetükkel mind a templomra meredtek, ahol a lázadók életben maradtak, miközben ők itt elpusztultak. A lázadók eleinte még gondoskodtak róla, hogy a halottakat államköltségen eltemessék, mert nem bírták elviselni a hullabűzt; de később, mivel nem győzték a temetést, a hullákat a falakról ledobták a szakadékokba.

Midőn Titus egyik szemleútján meglátta a hullákkal zsúfolt völgyeket és az oszlásnak indult holttestekből bőven kibuggyanó véres váladékot, felsóhajtott, kitárta karját, és Istent hívta tanúul, hogy ez nem az ő műve. Ez volt a helyzet a városban. A rómaiak viszont -, mivel a lázadók már nem intéztek kirohanásokat, hiszen az éhínség és a csüggedés elgyengítette őket - jókedvűek voltak, mert bőven volt gabonájuk és minden szükséges élelmiszerük, amiket Syriából és a szomszéd tartományokból szállítottak nekik. Sokan odaálltak a falak alá, és mutogatták (386) rengeteg ennivalójukat, és dúskálkodásukkal csak szították a zsidókban az éhhalál kínjait. Mivel azonban a lázadókat semmiféle nyomorúság sem törte meg, Titus megszánta a lakosság maradékát, és ismét sáncokat kezdett építtetni - bármily nehéz volt épületfát szerezni -, hogy legalább azokat megmenthesse a pusztulástól, akik még életben maradtak. Az előbbi sáncok céljaira ugyanis már majdnem minden fát kivágtak a város környékén, s most a katonák kénytelenek voltak 90 stadionnyi távolságból ideszállítani a fát. Mégis az Antonius-várral szemben hamarosan négy sáncot építettek, s ezek sokkal nagyobbak voltak az előbbieknél. A Caesar sorra járta a légiókat, sietségre buzdította a dolgozó katonákat, mert meg akarta mutatni

a rablóknak, hogy most már nem menekülnek a kezéből. Ezek azonban semmi megbánást sem éreztek gaztetteik miatt, mintha a lelküket kiszakították volna testükből, és a kettőnek semmi köze sem volna egymáshoz. Nemesebb érzés nem mozdította meg lelküket, testük pedig már nem érzett semmi fájdalmat: mint a kutyák, úgy marcangolták a népet még holtában is, és a börtönöket még a haldoklókkal is telezsúfolták.

Tizenharmadik fejezet
Gyilkolás és templomrablás Jeruzsálemben

Simon még azt a Mátyást is megkínoztatta és megölette, akinek a segítségével a várost hatalmába kerítette. Ez a Mátyás, Boéthos fia, főpapok egyike, akit a nép nagyon tisztelt és bizalommal övezett, mikor a zelóták Jánossal szövetkezve nyomorgatták Jeruzsálem lakosságát, rábeszélte a népet, hogy bocsássa be Simont mint megmentőjét, és még csak egyezséget sem kötött vele, mert nem tartott olyasmitől, hogy esetleg gazságokra vetemedhetik. De amint Simon bevonult, és a város ura lett, a többivel együtt máris ellenségének minősítette azt az embert is, aki szót emelt érdekében, mintha csak butaságból tette volna meg javaslatát. Tehát Mátyást most Simon elé vezették, (387) megvádolták, hogy a rómaiak barátja, mire a zsarnok még csak azt sem engedte meg, hogy védekezzék, hanem három fiával együtt halálra ítélte; negyedik fia már előbb Titushoz szökött. Mikor könyörgött Simonnak, hogy hálából azért, mert ő nyitotta meg előtte a várost, előbb végeztesse ki, mint a fiait, a zsarnok inkább parancsot adott, hogy őt utoljára öljék meg. Így tehát szeme láttára ölték meg fiait, őt pedig gyermekeinek holttestén koncolták fel, olyan helyen, hogy a rómaiak jól láthassák. Simon legelvetemültebb cinkosát, Anant, Bagadates fiát bízta meg a kivégzéssel; ez még gúnyosan meg is kérdezte Mátyástól, vajon segítenek-e most rajta azok, akikhez át akart szökni? Simon megtiltotta, hogy a holttesteket eltemessék. Utána kivégezték Ananiás papot, Masbalos fiát, aki tekintélyes férfiú volt, továbbá Aristeust, az ammausi városi jegyzőt, és még 12 tekintélyes polgárt. Josephus atyját még mindig börtönben tartották, és - mivel árulástól féltek - kihirdették a városban, hogy senkinek sem szabad meglátogatnia és beszélnie vele; aki pedig sajnálkozott sorsán, azt vizsgálat nélkül kivégezték.

Ezek láttán bizonyos Judás, Judás fia, Simon egyik alvezére, akire az egyik bástya parancsnokságát bízta, mivel megesett a szíve a kegyetlenül meggyilkolt embereken, főképpen pedig, mivel a maga életét is féltette, magához hívatta tíz legmegbízhatóbb alárendeltjét, és így beszélt hozzájuk: „Meddig tűrjük még ezeket a szörnyűségeket? És mi reményünk lehet még a menekülésre, ha tovább is híven szolgáljuk ezt a gonosztevőt? Hát nem ellenünk harcol-e már az éhség is? Nincsenek-e a rómaiak már úgyszólván bent a városban? Nem hitszegő-e Simon azok iránt, akik jót tettek vele? Hát nem kell-e folyton a kivégzéstől rettegnünk, holott a rómaiak szavában megbízhatunk? Nos hát adjuk át nekik a falakat, és mentsük meg magunkat és á várost! Mert Simonon semmi méltatlanság sem esik, ha hamarább veszi el büntetését, hiszen már úgyis leszámolt mindennel." Miután ilyen érvekkel megnyerte ezt a tíz embert tervének, reggel a parancsnoksága alá rendelt többi katonát mindenfelé szétküldözte, nehogy tervét elárulják, és kilenc órakor a toronyról maga szólította a rómaiakat. Ezek közül egyesek rá se (388) hederítettek, mások nem bíztak benne, a legtöbben pedig azért nem akartak hallani sem róla, mert tudták, hogy hamarosan minden kockázat nélkül úgyis kezükbe kerül a város. De mikor Titus katonáival már éppen közeledett a falhoz, Simon - aki ekkorra már mindent megtudott - megelőzte, hirtelen megszállta a bástyatornyot, és elfogatta ezeket az embereket, a rómaiak szeme láttára mind lekaszaboltatta őket, és megcsonkított holttestüket ledobatta a falakról.

Ugyanebben az időben Josephus, aki nem hagyta abba békekísérleteit, mikor a várost körüljárta, kővel fején találták, úgyhogy abban a pillanatban eszméletlenül összeesett. Amint összerogyott, a zsidók máris kirohantak, és bizonyára behurcolták volna a városba, ha a Caesar gyorsan nem

küldte volna oda katonáit védelmére. Miközben ezek a zsidókkal csatároztak, elvitték onnan Josephust, aki semmit sem tudott arról, ami körülötte történik; a lázadók azonban abban a hiszemben, hogy sikerült eltenni láb alól azt, akinek halálára annyira áhítoztak, hangos örömújjongásban törtek ki. A hír hamarosan elterjedt a városban, mire a még megmaradt lakosságot csüggedés fogta el, mert valóban halottnak tartották azt az embert, akinek a segítségével át akartak szökni a rómaiakhoz. Mikor Josephus anyja a börtönben értesült fia haláláról, kijelentette a börtönőrök előtt, akik véletlenül jotapatiak voltak: elhiszi a hírt, hiszen úgysem élhette volna meg, hogy még találkozzék a fiával; szolgálóinak pedig titokban nagy siránkozás közben ezt mondta: hát azért, hogy annyi gyermeket szült, az a jutalma, hogy el sem temetheti a fiát? - pedig azt hitte, hogy majd az temeti el őt. De az álhír sem neki nem okozott tartós bánatot, sem a rablóknak nem szerzett tartós örömét. Ugyanis Josephus, akinek a sebe hamarosan begyógyult, újra megjelent a fal alatt, és odakiáltotta ellenfeleinek, hogy a sebéért nemsokára megbűnhődnek; a népet pedig újból felszólította, hogy adja meg magát. A nép, mikor meglátta, megint nekibátorodott, a lázadók pedig megrémültek.

Néhány szökevény végső kétségbeesésében csakugyan mindjárt le is ugrott a falról; mások kővel a kezükben, mintha harcolni indulnának, kirohantak, és átfutottak a rómaiakhoz. Ott azonban még szomorúbb sors várt rájuk, mint a városban: mert a (389) rómaiaknál jóllaktak, és ebbe gyorsabban belehaltak, mint a városi éhezésbe. Ugyanis, mikor az ellenséghez értek, a folytonos éhezés következtében duzzadtak voltak, mint a vízkórosok; mikor pedig mohón megtömték üres gyomrukat, megrepedtek, és csak azok maradtak életben, akik tapasztalat alapján megfékezték étvágyukat, és csak lassan adagolták maguknak az ételt, melytől már elszokott a testük. De azokat, akik így megmenekültek, másféle szörnyűség sújtotta: ugyanis a syriai katonák rajtacsíptek egy szökevényt, amint ürülékéből aranyakat kotort ki. Említettem, hogy a zsidók, mielőtt átszöktek, lenyelték aranyaikat, mert a lázadók rendszerint megmotozták őket; a városban pedig rengeteg volt az arany: 12 attikai drachmáért lehetett megvenni azt az aranyat, ami különben 25 drachmát ért. Miután tehát egy emberről kiderült ez a csalafintaság, valamennyi táborban híre futott, hogy a szökevényeknek, mikor átjönnek, tele van a hasuk arannyal. Ezért az arabok és a syriaiak az életükért rimánkodó szökevényeknek felvágták a hasát, hogy átkutassák. Véleményem szerint ennél szörnyűbb kegyetlenség még nem sújtotta a zsidókat: mintegy 2000 embert hasítottak fel ezen az egy éjszakán.

Amidőn Titus értesült erről a szörnyűségről, alig tudta türtőztetni magát, hogy a bűnösöket körül ne fogja lovasságával, és a lándzsásokkal le ne gyilkoltassa. Csak az tartotta vissza ettől, hogy nagyon sokan voltak; mert azok, akiket meg kellett volna büntetni, többen voltak, mint azok, akiket legyilkoltak. Tehát magához rendelte a segédcsapatok és légiók parancsnokait - mivel római katonákat is megvádoltak bűnrészességgel -, és felháborodottan kérdezte tőlük, vajon csakugyan van-e katonái közt olyan, aki kapzsiságból ilyesmire vetemedett, és vajon nem szégyellik-e magukat aranyos és ezüstös fegyvereik miatt. Az arabokra és syriaiakra pedig rárivallt, hogy vajon ebben a háborúban, amely egyénileg nem is érdekli őket, vad szenvedélyeiket akarják-e kielégíteni, és aztán a kegyetlen mészárlásért és zsidógyűlöletükért a felelősséget a rómaiakra akarják hárítani. Mert sajnos, néhány római katona is részt vett gyalázatos bűntetteikben. Erre kivégzéssel fenyegette meg az idegen katonákat, ha csak egyetlenegyet is rajtakapnak még ilyen (390)szörnyűségen; a légióknak pedig parancsot adott, hogy nyomozzák ki a gyanús embereket, és vezessék elé. A kapzsiság azonban, úgy látszik, nem riad vissza semmiféle büntetéstől, a leküzdhetetlen aranyéhség vele született az emberrel, és nincs ehhez fogható szenvedély, holott egyébként mindennek van mértéke, és a félelem is korlátozza az embereket. Csakhogy Isten eltaszította a népet, s a menekülés útja helyett a pusztulás útjára terelte. Amit a Caesar súlyos büntetés terhe alatt megtiltott, azt ezentúl titokban követték el a szökevényeken: a barbárok elfogdosták a menekülteket, mielőtt bárki is megláthatta volna őket, és leölték; aztán körülnéztek, nem látja-e őket római, felhasították a szerencsétleneket, és beleikből kiszedték a mocskos nyereséget. De csak néhánynak a hasában

találtak valamit, javarészük a hiú reménykedés áldozata lett. Ez az öldöklés azonban sokat visszariasztott a szökéstől.

János pedig, mikor már a néptől nem volt mit elvennie, a templom kirablására vetemedett. A templom rengeteg fogadalmi ajándékát, az istentiszteleti tárgyakat, az edényeket, tálakat és asztalokat beolvasztotta; még azokat a boroskorsókat sem hagyta ott, amelyeket Augustus és felesége adományozott. A római császárok mindig tisztelték a templomot, és gyarapították kincseit; most azonban egy született zsidó rabolta el az idegenek ajándékait. Környezetének azt mondta, hogy templomi tárgyakat bízvást fel lehet használni a templom érdekében, és helyes, ha a templomból élnek azok, akik a templomért harcolnak. Ezért a templom belsejéből is kihozatta a szent olajat és a szent bort, amelyet a papok őriztek, mert azzal szokták leönteni az égő áldozatot, és mind szétosztotta emberei közt: fejenként több mint egy hin jutott nekik, és azok vígan kenekedtek és ittak. Semmiképpen sem tudom elhallgatni azt, amit a felháborodás ad ajkamra: ha a rómaiak nem végeztek volna hamarosan ezekkel a gonosztevőkkel, akkor a várost, azt hiszem, talán elnyeli a föld, vagy elborítja a vízözön, vagy mint Sodomát, a villám emészti el; mert sokkal istentelenebb fajzat tanyázott benne, mint azok voltak, akik mindezt elszenvedték büntetésül. Valóban ezeknek az őrjöngése miatt pusztult el az egész nép. (391)

De minek sorolják fel rendre minden nyomorúságot? Mannaios, Lázár fia, aki ebben az időben menekült Titushoz. közölte vele, hogy egyetlenegy kapun, amelynek ő volt az őre, attól a naptól fogva, amikor a rómaiak tábort ütöttek a város előtt, tehát xanthikos hónap 14-étől panemos hónap 1-éig, 115 880 hullát szállítottak ki, és ez mind szegény ember volt; egyébként, mint a kapuőrség parancsnoka, nem mellékesen, hanem hivatalos kötelességénél fogva számlálta meg a hullákat, mert a közpénzből ő fizette a temetési költségeket. A többit hozzátartozóik temették el; a temetés mindössze annyi volt, hogy a hullákat kivitték a városból és kidobták. Sok tekintélyes polgár, aki utána szökött ki, azt mondta, hogy a szegények hulláinak a száma, amiket a kapukon kidobáltak, 600 000 volt; a többinek a számát nem lehetett megállapítani. Mikor már az emberek kimerültek, és nem bírták a szegények hulláit kihordani a kapu elé, a hullákat a nagyobb házakban hordták össze, és rájuk zárták a kaput. Egy merő búzának az ára egy talentum volt, és mikor a város körülfalazása miatt már zöldséget sem lehetett szedni, némelyek oly borzalmasan szenvedtek az éhségtől, hogy az árnyékszéket és a tehéntrágyát is feltúrták, hogy valami ennivalót kaparjanak ki: most megették azt, amire azelőtt az undortól rá sem tudtak nézni. A rómaiak sajnálkoztak, mikor ezt hallották; a lázadók azonban, akik mindezt tulajdon szemükkel látták, közömbösen várták, amíg őket is utolérte az éhség. Mert már egészen megbénította őket a végzet, amely föléjük és a város fölé tornyosult. (392)

VI. könyv

Első fejezet
A rómaiak támadása az Antonius-vár ellen.

Napról napra súlyosbodott Jeruzsálem szenvedése, mivel a balszerencse a lázadókat egyre jobban elkeserítette, hiszen a népet pusztító éhínség már őket magukat is kezdte tizedelni. Nem csoda, ha nemsokára a városban halomban hevertek a hullák, hogy látni is szörnyűség volt, dögvészes bűzt árasztottak, sőt a harcolóknak kirohanásaikban útjukban is voltak, hiszen a hullákon keresztül kellett előretörniük, mint valami véres csatában. De sem irtózat, sem szánalom nem vett erőt a gonosztevőkön, ha lábbal tapostak rajtuk, sem pedig a halottaknak ebben a meggyalázásában nem ismerték fel a maguk pusztulásának végzetes előjelét, hanem testvéreik vérétől szennyezett kézzel rohantak csatába az idegenek ellen; szinte, azt mondhatnám, mintha Istent vádolták volna azért, hogy ennyire halogatja bűnhődésüket. Mert nem a győzelem reménye adott már nekik bátorságot a harc folytatására, hanem a kétségbeesés. Eközben a rómaiak, ámbár a szükséges építőanyag előteremtése nagyon nagy fáradságot okozott nekik, mégis 21 nap alatt befejezték a sáncépítést, miközben, mint már fentebb említettem, a város környékét 90 stadionnyi távolságban teljesen letarolták. Valóban siralmas látvány volt a vidék; mert azelőtt fák és díszkertek pompáztak rajta, most pedig puszta volt és kopár. Az idegen, aki látta a régi Judaeát és Jeruzsálem pompás elővárosát, és most szemébe ötlött ez a pusztaság, könnyeit és sóhajait nem tudta elfojtani a szörnyű változáson. Mert a háború a szépség utolsó nyomát is eltörölte, és ha valaki, aki régebben ismerte ezt a vidéket, hirtelen megjelent volna ott, nem ismert volna rá, hanem kereste volna a várost, amely pedig ott volt előtte. (393)

Egyébként a sáncok befejezése épp annyi gondot okozott a rómaiaknak, mint a zsidóknak. Tudniillik ezeknek el kellett készülniük a város gyors elestére, ha nem sikerül újból felgyújtaniok a sáncokat; viszont a rómaiaknak, ha ezek a sáncok is elpusztulnak, semmi reményük sem lehetett már Jeruzsálem elfoglalására; egyrészt azért, mert teljesen kifogyott az építőanyag, másrészt, mert a katonák a kemény megpróbáltatásokban testileg elgyengültek, és a sorozatos csapások megtörték hősiességüket. Ehhez járult, hogy a városban dühöngő éhínség a rómaiak közt majdnem nagyobb csüggedést okozott, mint a lakosság körében; ezek irtózatos szenvedéseik között is kérlelhetetlenebbek voltak, mint valaha, sőt újra meg újra meghiúsították a rómaiak reményeit, mert a sáncok ellen csellel, a gépek ellen erős falakkal, a kézitusában pedig vakmerőségükkel egyre-másra felülkerekedtek. És ami a fő: a rómaiak rájöttek, hogy a zsidók lelkiereje legyűrte a pártvillongást, az éhséget, a háborút és minden egyéb nyomorúságot, s megerősödött bennük az a meggyőződés, hogy ellenfeleik harci lendülete éppoly legyőzhetetlen, mint kitartásuk a balsorsban; tehát felvetették magukban a kérdést: mi mindent elérnének ezek az emberek, ha a szerencse kedvezne nekik, ha már a balsors is ennyire megacélozza erejüket! Ezért a rómaiak a sáncokon megerősítették az őrségeket.

Az Antonius-várban János katonái ugyancsak felkészültek arra az eshetőségre, hogy a falakat esetleg áttörik, és mielőtt még a faltörő kosok működni kezdtek volna, támadást intéztek a sáncok ellen. De vállalkozásuk kudarcot vallott: ámbár tűzcsóvákkal rohamoztak, mielőtt még a sáncot elérhették volna, csalódottan visszavonultak. Mindenekelőtt haditervük nem volt egységes és összefüggő, mert a kirohanást kis csoportokban intézték, amelyek nem voltak érintkezésben egymással, emellett aggodalmasan tétováztak is, szóval egyáltalán nem úgy támadtak, mint a zsidók rendszerint szoktak; az volt a baj, hogy minden hiányzott, ami

egyébként jellemezte őket; a vakmerőség, a gyors előretörés, a zárt támadás és a veszteség nélküli visszavonulás. Azonkívül, hogy nem volt meg a régi lendület támadásukban, a rómaiakat a szokottnál jobban megerősített állásokban találták; (394) ugyanis ezek testükkel és fegyverzetükkel oly tökéletesen eltakarták a sáncokat, hogy sehol sem volt hézag, ahová tűzcsóvát dobhattak volna, és minden egyes ember keményen feltette magában, hogy inkább meghal, mintsem hogy egy tapodtat is hátráljon. Mert ha ez a sánc elpusztul a lángokban, akkor minden reményük odavan; meg aztán a katonák büszkesége is lázadozott arra a gondolatra, hogy mindig az alattomosság arasson győzelmet a vitézségen, a vakmerőség a hadtudományon, a tömeg a tapasztalaton, a zsidók a rómaiakon. Egyébként hathatósan segítették őket a lövegek, amelyeknek a támadók a lőtávolába estek: amint egy-egy támadó elesett, feltartóztatta az utána következőt, és a további előnyomulással járó veszély megtörte bátorságukat. Így azok közül, akik lőtávolba közeledtek, egyesek még az összecsapás előtt megrémültek az ellenség jól rendezett tömött soraitól, mások megsebesültek a hajítódárdáktól és megfutamodtak; végül valamennyien dolgukvégezetlenül visszavonultak, és közben gyávasággal vádolták egymást. Ez a kísérlet panemos hónap 1-én történt. Alighogy visszaverték a zsidókat, a rómaiak máris odavontatták a faltörő kosokat, ámbár az Antonius-várból szikladarabokkal, tűzcsóvával, vas- és minden egyébfajta lövedékkel lövöldözték őket, ami a zsidóknak szorult helyzetükben éppen a kezük ügyébe akadt. Bármennyire bíztak is falaikban, és bármennyire fitymálták a rómaiak ostromgépeit, mégiscsak igyekeztek megakadályozni közeledésüket. A rómaiak viszont annak tulajdonították az ellenség lázas buzgalmát, amellyel az Antonius-várat meg akarta menteni a faltörő kosok döngetésétől, hogy a fal gyenge, és maguk is a legnagyobb erőfeszítéssel dolgoztak, abban a reményben, hogy az alapzatok gyengék; de hiába rongálták meg a falat, csak nem akart engedni. Ámbár most a rómaiakat szakadatlanul lőtték, a felülről fenyegető veszedelem egyáltalán nem rettentette vissza őket, ha-hanem tovább is nagy lendülettel döngették a falat a kosokkal. Mivel azonban még mindig hátrányban voltak, és főképpen á kilőtt kövek nagy veszteséget okoztak nekik, néhányan pajzsaikból védőtetőt alkottak a fejük fölött, kézzel és emelődarukkal aláásták az alapzatot, és emberfeletti fáradság árán végre négy kockakövet kiemeltek. Eközben besötétedett, és mindkét (395) oldalon elpihent a harc. Éjjel azonban egyszerre csak összedőlt a faltörő kosoktól megingatott fal, azon a helyen, ahol János a régebbi sáncokat földalatti aknával aláásatta; tudniillik az akna beomlott.

Ez az esemény mindkét félből épp az ellenkező hatást váltotta ki, mint ami várható volt Tudniillik a zsidók, akiket a hirtelen beomlásnak - amely ellen nem tettek semmi intézkedést - tulajdonképpen el kellett volna csüggesztenie, nekibátorodtak, mert az Antonius-vár épségben maradt; viszont a rómaiaknak a fal összeomlásán érzett örömét megkeserítette, hogy megpillantották a második falat, amelyet János emberei a beomlott fal mögött húztak. Ez a második fal szemlátomást könnyebben megvívható volt, mint az első, egyrészt, mert ennek a törmelékein könnyű volt felmászni, másrészt pedig feltehető volt, hogy jóval gyengébb lesz, mint az Antonius-vár, és mint afféle rögtönzött építményt, hamar el lehet pusztítani. Mégsem merészkedett senki felmenni rá, mert bizonyos volt, hogy az első, aki odamerészkedik, vesztébe rohan.

Titus, abban a meggyőződésben, hogy a katonák harckészségét különösen elősegítheti a buzdító beszéd, és hogy bátorítások és ígéretek gyakran elfeledtetik a veszélyt, sőt halálmegvetésre is lelkesítenek, egybegyűjtötte legbátrabb katonáit, hogy próbára tegye őket, és így beszélt hozzájuk: „Bajtársak! A buzdítás veszélytelen vállalkozásokra nem csupán azokra szégyenletes, akiknek szól, hanem a szónokra is gyávaság vádját zúdítja. Véleményem szerint csak veszélyes vállalkozásokra kell buzdítani az embereket, mert minden egyebet saját elhatározásából is megtesz mindenki. Szívesen elismerem, hogy a fal megmászása nehéz feladat, és ezért megmagyarázom nektek, hogy éppen annak kell megküzdenie a nehézségekkel, aki dicsőségre tör -; hogy a hősi halál gyönyörűséges, és hogy azoknak a vitézkedése, akik elsőkül állnak ki, elnyeri jutalmát. Mindenekelőtt fokozza bátorságtokat éppen az, ami a legtöbb embert talán visszariasztaná: a zsidók bátorsága és szívós kitartása a bajban. Mert mégiscsak szégyen volna,

ha ti - akik rómaiak vagytok és az én katonáim, akik békében tanultátok a harci mesterséget, és a háborúban hozzászoktatok a győzelemhez - tűrnétek, hogy a zsidók (396) felülmúljanak benneteket erőben és bátorságban, és éppen most, amikor már úgyszólván markotokban tartjátok a győzelmet, és Isten segítsége is veletek van. A mi vereségeink tulajdonképpen csak a zsidók végső kétségbeesésének következményei; de az ő szenvedéseiket csak fokozza majd a ti vitézségtek és az Isten beavatkozása. Mert polgárháború, éhínség, ostrom, falak beomlása ostromgépek közreműködése nélkül: mi egyebet jelenthet ez, mint azt, hogy Isten őket haraggal sújtja, nekünk pedig segít. Nem is illik hozzánk, hogy hitványabbak megverjenek bennünket, és hogy Isten szövetségét eláruljuk. Ha a zsidók, akik azért nem tartják szégyennek a vereséget, mert nemegyszer kénytelenek voltak szolgaságba hajtani a fejüket, mégis megvetik a halált, és egyre-másra rohamot intéznek csapataink ellen, nehogy megint leigázzák őket, nem a győzelem reményében, hanem csak azért, hogy elszántságukat bebizonyítsák: hát nem volna-e szégyen, ha mi - a szárazföldek és tengerek urai, akiknek már az is szégyen, ha nem győznek - ilyen óriási haderővel veszteg maradunk, és várunk, amíg az éhínség és nyomorúság végez ellenségeinkkel, úgy, hogy még csak alapos csapást sem mértünk rájuk, holott csekély kockázattal mindent megnyerhetünk? Ha megmásszuk az Antonius-várat, miénk a város; mert ha az őrségével lesz is némi harcunk - amit egyébként nem hiszek -, maga az, hogy betörtünk a fellegvárba, és ott fojtogatjuk őket, kezeskedik a gyors és biztos győzelemért. Nem akarom most a hősi halált magasztalni és azoknak a halhatatlanságát, akik kemény harcban esnek el; de akik másképp gondolkoznak, azoknak azt kívánom, hogy békésen haljanak meg a betegágyon, ahol a testtel együtt a lélek is sírba száll. Mert ki ne tudná, hogy a hősök lelkeit, amelyeket a csata viharában fegyver szabadít ki a test börtönéből, az éter fogadja be, a legtisztább elem, és olyan csillagokba emeli, ahonnan mint jó szellemek és megdicsőült hősök megjelennek utódaik előtt; viszont a beteg testben elsorvadó lelkeket, ha még olyan tiszták voltak is minden bűntől és szennytől, az alvilág éjszakája öleli magába, és bús feledékenység rejti örökre, s az élettel együtt testüket és emlékezetüket is megsemmisíti. Ha az embernek elkerülhetetlen végzete a halál, és ha ennek a végzetnek minden betegségnél hűségesebb (397) szolgája a kard, hogyha volna nemtelen dolog fel nem áldozni a közösségért azt, amit a közös végzetnek úgyis oda kell adni. Mindezt azokra értettem, akik az esetleges támadásokból nem kerülnének ki élve; de van rá lehetőség, hogy még á legnagyobb veszedelemből is megmeneküljenek a bátor emberek. Először is a romra nem nehéz feljutni; ha pedig ez megtörténik, akkor az új falat is könnyűszerrel el lehet pusztítani. Induljatok tehát nagy csapatban, bátran rohamra, akkor majd kölcsönösen buzdítjátok és támogatjátok egymást, és ez a határozott fellépés nagyon gyorsan megtöri majd az ellenség hetykeségét. Meglehet, hogy a sikeres vállalkozás egyetlen csepp vérbe sem kerül nek-tek, ha helyesen intézitek a támadást. Mert roham közben tőlük telhetőleg igyekeznek majd visszavetni benneteket; de ha egy-szer akár csellel, akár erőszakkal elértétek a célt, akkor többé nem tanúsítanak ellenállást, még akkor sem, ha eleinte kevesen vagytok. Én szégyellném magam, ha azt, aki elsőnek jut fel a falra, nem jutalmaznám olyan kitüntetésekkel, hogy mindenki megirigyelje; ha életben marad, legyen mostani bajtársainak parancsnoka, de ha elesik, a hősöknek kijáró legnagyobb megtiszteltetés lesz a jutalma."

Titus beszéde közben a katonák mindig féltek kissé a veszedelem nagyságától, csak a zászlóaljbeli katonák egyike, a syriai születésű Sabinus bizonyította be, hogy bátor és rettenthetetlen harcos, ámbár, ha úgy ránézett az ember, szinte még katonai szolgálatra sem tartotta volna alkalmasnak. Szikár, feketebőrű, inas-csontos ember volt, de hitvány testében - amely szinte szűk volt roppant erejének - hősi lélek lakozott. Tehát ez az ember kilépett a többiek közül, és így szólalt meg: „Szívesen áldozom fel magam, Caesar, és elsőnek akarom megmászni a falat; csak bátorságomhoz és készségemhez még a te szerencsédet kívánom magamnak: De ha nem sikerül vállalkozásomat végrehajtanom, akkor tudd meg, hogy a kudarc nem ér váratlanul, hanem szabad elhatározásomból választottam a halált kedvedért." Így szólt, és azután baljával feje fölé tartotta pajzsát, jobbjával kirántotta a kardját, s körülbelül 12 órakor megindult a fal felé. A többiek közül csak 11 ember követte, akik vetélkedni akartak vele a vitézségben; de ő - mintha felsőbb hatalom (398) hajtotta volna - az élen rohant. A falakon álló

őrszemek dárdákat dobáltak rájuk, és valósággal lövedékzáport zúdítottak le, óriási kődarabokat hengergettek a fejükre, és bizony néhány embert el is söpörtek. De Sabinus bátran rohant előre a lövöldözésben, és bár a nyílzápor úgyszólván eltakarta, nem állt meg előbb, csak mikor már felért a falra, és az ellenséget elkergette onnan. A zsidókat ugyanis annyira megrémítette ereje és elszántsága, hogy megfutamodtak: azt hitték, hogy vele együtt még sokan kapaszkodtak fel. És most valóban zúgolódni kellene a sors ellen, hogy mennyire irigyli a vitézséget, és mily kajánul megcsúfolja a hősi tetteket. Mert mikor ez a vitéz katona végrehajtotta vállalkozását, megcsúszott, megbotlott egy kőben, és nagy csattanással rázuhant. A zsidók most hirtelen visszafordultak, és mikor látták, hogy egyedül hever a földön, minden oldalról lövöldözni kezdtek rá. De ő feltérdelt, maga elé tartotta pajzsát, és úgy védekezett még egy darabig; akik a közelébe kerültek, azok közül sokat megsebesített; végül azonban annyi sebet kapott, hogy karja lehanyatlott, és a nyílzáporban kiadta lelkét. Ez a férfi vitézségéért valóban jobb sorsot érdemelt volna, de hősi halála természetes következménye volt vállalkozásának. Bajtársai közül a zsidók még hármat megöltek, akik már ugyancsak felértek a falra, mégpedig kődobásokkal. A többi nyolcat, bár sebesülten, sikerült megmenteni és a táborba szállítani. Ez panemos hónap 3-án történt.

Két nap múlva a sáncon elhelyezett őrszemek közül néhányan, mintegy húszan, összeálltak, s miután előbb megnyerték maguknak az 5. légió zászlótartóját, továbbá két katonát a lovasosztályból és egy kürtöst, hajnali három órakor csendben fellopódzkodtak az Antonius-vár romjára, leszúrták az előőrsöket, akik még aludtak, megszállták a falat, s elfúvatták a kürtjelet: erre rögtön felriadt a többi őrszem és elmenekült, meg se nézték, hányan lehetnek a támadók; mert az ijedelem és a kürtszó hatása alatt azt képzelték, hogy az ellenség nagy tömegben mászta meg a falat. A Caesar, alighogy meghallotta a kürtjelet, azonnal riadót rendelt el, és mindenekelőtt egy válogatott csapat vonult be a várba tisztekkel az élén. Mivel a zsidók visszavonultak a templomba, a rómaiak is benyomultak utánuk, (399) mégpedig azon a földalatti folyosón, amelyet János ásatott a római sáncok ellen; a lázadók azonban védekeztek, és ámbár két pártra szakadtak János és Simon vezérlete alatt, mégis a rómaiak ellen vállvetve szálltak síkra, páratlan erővel és lendülettel; mert világosan látták, hogy ha a rómaiak elfoglalják a templomot, akkor már vége is az ostromnak, aminthogy ezt a rómaiak is a győzelem első lépésének tartották. Így hát a kapukban nagy küzdelem kezdődött: a rómaiak mindenáron ki akarták kényszeríteni a bejutást és birtokukba venni a templomot, a zsidók viszont vissza akarták szorítani a rómaiakat az Antonius-várba. Nyilat és dárdát egyik fél sem használhatott, karddal kellett ember ember ellen harcolni. A kézitusában hamarosan nem lehetett már megkülönböztetni, ki a barát, s ki az ellenség, mert a harcosok összekeveredtek, a tolongásban elsodródtak, és a tomboló zajban nem hallották egymás kiáltozását; nagyon sokan estek el mindkét oldalon, és a harcolók összetaposták és összetörték az elesettek testét és fegyverzetét. Bármelyik fél kerekedett felül, rögtön felhangzott a győztesek lelkesítő rikoltozása és a vesztesek jajgatása. Egyébként sem a menekülésre, sem az üldözésre nem volt hely, és így a harc nagy zűrzavarban eldöntetlenül hullámzott ide-oda. Aki előresodródott, annak ölnie vagy halnia kellett; mert menekülésre gondolni sem lehetett; mert az utánuk nyomulók saját bajtársaikat mindinkább előreszorították, és hajszálnyi hézag sem volt a harcolók között. Végül a zsidók vad elszántsága fölébekerekedett a rómaiak hadtudományának, és a harc minden ponton a vége felé járt, miután hajnali három órától délután egy óráig tartott. A zsidók egész haderejüket harcba vetették, és hősiesen harcoltak, mert féltek, hogy most esik el a város; viszont a rómaiak csak kisebb erővel küzdöttek, mert még nem jöttek fel a légiók, pedig a harcosok ezekbe vetették minden reményüket. Ezért egyelőre beérték az Antonius-vár elfoglalásával.

Julianus, egy nemes származású bithyniai százados, akinek nem volt párja haditapasztalatban, testierőben és bátorságban - mert magam is ilyennek ismertem meg ebben a háborúban -, midőn látta, hogy a rómaiak hátrálnak, és már csak gyengén védekeznek, az Antonius-várból, ahol Titus mellett állt, (400) előrerohant, és a már-már győzelmes zsidókat beszorította a belső templomudvar egyik sarkába. Az egész ellenséges tömeg menekült előle, mert erejét és

vakmerőségét emberfölöttinek érezték. Ő pedig a szétugrasztott emberek kellős közepén ide-oda cikázott; a Caesar álmélkodott ezen a páratlan látványon, a többieknek borsódzott tőle a háta. De őt is utolérte a végzet, amely elől egyetlen halandó sem menekülhet. Mint minden katona, ő is sűrű szögekkel kivert bakancsot viselt; mikor a kövezeten rohant, megcsúszott és hanyatt vágódott. Fegyverzetének hangos csörömpölésére felfigyeltek a menekülők és visszafordultak. Az Antonius-várban álló rómaiak hangos kiáltozásban törtek ki, mert féltették bajtársukat, de a zsidók sűrű tömegben körülzárták, és minden oldalról szúrni-vágni kezdték dárdáikkal és kardjaikkal. Egy-egy ütést felfogott pajzsával, és ismételten megpróbált fölkelni, de a túlerőben levő támadók újra meg újra visszanyomták. De még akkor is, amikor ott feküdt, sok ellenfelét megsebesítette kardjával; tudniillik jó hosszú időbe telt, amíg meg tudták ölni, mert testének minden sebezhető részét sisak és pajzs fedte, és a nyakát is behúzta; csak mikor már végtagjait levagdosták, és senki sem mert segítségére sietni, csak akkor halt meg. A Caesarnak kimondhatatlanul fájt, hogy végig kellett néznie, amint ezt a páratlanul vitéz katonát annyi ember szeme láttára lekaszabolták; maga is szívesen segítségére sietett volna, de ez a terep miatt lehetetlen volt. Azokat pedig, akiknek ez kötelességük lett volna, megbénította a rémület. Végre Julianus, aki úgyszólván minden gyilkosát megsebesítette, elkeseredett élethalálharc után meghalt, és nemcsak a rómaiak és a Ceasar, hanem az ellenség is megőrizte dicső emlékezetét. A zsidók magukkal vitték holttestét, még egyszer visszaverték a rómaiakat, és az Antonius-várba szorították. A zsidók oldalán a csatározásban a következők tűntek ki: János csapatából Alexas és Gyphthaios, Simon csapatából Malakiás, Judás, Mertónos fia, és Jakab, Sósas fia, az idumaeaiak vezére; végül a zelóták közül két testvér, Simon és Judás, Ari fiai. (401)

Második fejezet

Titus leromboltatja az Antonius-várat

A Caesar most parancsot adott katonáinak, hogy rombolják le az Antonius-vár falait, hogy szabad utat nyisson egész hadseregének a templomhoz. Mivel ezen a napon - panemos hónap 17-e volt - arról értesült, hogy az áldozat, amelyet mindennap be szoktak mutatni Istennek, személyzethiány miatt a nép nagy fájdalmára elmaradt, magához hívatta Josephust, és megbízta: közölje Jánossal, mint nemrégiben, hogy ha már annyira tombol benne a harci láz, vegyen maga mellé annyi katonát, amennyit akar, és jöjjön ki, de ne rántsa magával együtt pusztulásba a várost és a templomot is, és ne szennyezze be tovább a szentélyt, és ne vétkezzék tovább az Isten ellen, viszont zavartalanul végeztesse el az abbahagyott áldozatokat olyan zsidókkal, akiket erre kijelöl. Josephus úgy állt ki, hogy nem csupán János, hanem a nép is hallhatta, aztán héber nyelven kihirdette azt, amit Titus rábízott, és ezenfelül kérve-kérte őket: kíméljék szülővárosukat, hárítsák el a tüzet, amely már-már belekap a templomba, és mutassák be Istennek újra a mindennapos áldozatokat. Szavait a nép szomorúan és némán hallgatta, de a zsarnok szidalmakat és átkokat szórt Josephusra, végül kijelentette: egyáltalán nem fél a város elfoglalásától, mert Isten védelmezi. Válaszul Josephus hangosan átkiáltott: „Ugyan tisztán őrizted meg az Istennek ezt a városát, és a szentélyt nem mocskoltad be, és persze semmi bűnt sem követtél el az ellen, akinek a pártfogásával dicsekszel, és most is megkapja tőled a hagyományos áldozatokat! Ha valaki elveszi a mindennapi kenyeredet, te istentelen, akkor azt ellenségednek bélyegzed; most pedig azzal altatod magad, hogy Isten, akit megraboltál az ősi áldozatoktól, szövetségesed lesz a harcban, és a rómaiakra akarod hárítani a bűnödet, akik pedig ma is tisztelik törvényeinket, s azt akarják, hogy megint bemutasd Istennek azokat az áldozatokat, amelyeket megszüntettél. Ki ne sírna és keseregne a városon a furcsa változás miatt, hogy idegenek és ellenségeink akarják jóvátenni azokat a bűnöket, amiket te követtél el Isten (402) ellen, holott te magad, aki zsidó vagy, aki á törvények tiszteletében nevelkedtél, gyalázatosabban lábbal taposod a törvényt, mint ahogy az ellenség tehetné. János, az utolsó pillanatban sem szégyen megbánni a bűnt, és ha meg akarod menteni a várost, ott ragyog előtted

Jekoniás zsidó király példája: akkor, amikor a babiloni király nagy hadsereggel vonult ellene, inkább eltávozott a városból, és családjával együtt önkéntes hadifogságba ment, csak hogy ne kelljen átadnia az ellenségnek ezt a szent helyet, és ne kelljen megérnie az Isten házának felgyújtását. Ezért ünneplik őt a zsidók szent énekkel, és emlékezete évszázadról évszázadra megújul, s örökké megmarad késő nemzedékekig. Valóban gyönyörű példa, János, még akkor is, ha követése kockázattal jár. De én ezenfelül a rómaiak nevében kegyelmet is ígérek neked. Gondold meg, hogy mint honfitársad szólok hozzád, és mint zsidó ígérem meg ezt, és meg kell gondolnod, ki adja ezt a tanácsot és miért. Bizony mondom: soha életemben nem tudnék úgy hadifogságban maradni, hogy megtagadnám fajtámat, és elfelejteném ősi törvényeinket. Már megint dühöngsz ellenem, és elhalmozol szidalmakkal, de én még rosszabbat érdemelnék, mert szembeszállok a végzettel, és szépszóval próbálkozom, és mindenáron meg akarok menteni olyan embert, akit Isten már megítélt. Ki ne ismerné a régi próféták írásait és a jövendöléseit e szerencsétlen városról, amelynek teljesedése íme küszöbön áll? Akkor pusztul el majd Jeruzsálem, így jövendölték, ha valaki elkezdi honfitársainak vérét ontani. Hát nincs-e zsúfolásig tele a város és a templom azoknak a hulláival, akiket ti gyilkoltatok meg? Tehát Isten, maga az Isten hozza a rómaiakkal a tűzcsóvát, hogy megtisztítsa a templomot, és a szörnyű förtelmekkel szennyezett várost eltörölje a föld színéről."

Így beszélt Josephus könnyes szemmel, megindultan, és végül a zokogás elfojtotta szavát. A rómaiakat fájdalomra indította fájdalma, és csodálták igyekezetét; viszont János és cinkosai csak annál jobban acsarkodtak a rómaiak ellen, és mindenáron szerették volna kézrekeríteni Josephust. De sok előkelő zsidót megrendített a beszéde, és egyesek, akik féltek a lázadók őrszemeitől, ott is maradtak, ámbár világosan látták, hogy a (403) várossal együtt a halál fiai, mások lesték a kedvező alkalmat a menekülésre, és átszöktek a rómaiakhoz. Az utóbbiak között volt két főpap, Josephus és Jésus, mind a kettő főpapnak a fia, továbbá bizonyos Izmaelnek, akit Kyrénében fejeztek le, három fia, aztán Mátyás négy fia, és egyetlen életben maradt fia annak a másik Mátyásnak, akinek atyját és három testvérét Simon, Gióras fia, kivégeztette, mint fentebb elmondtam. A Caesar barátságosan fogadta őket, sőt megengedte, hogy Gophnába költözzenek, és ottmaradjanak, mert tudta, hogy kellemetlen volna nekik idegen nép szokásai szerint élni, és megígérte, hogy ha majd kissé felszabadul a hadvezetés gondjai alól, visszaadja minden vagyonukat. Ezek tehát nyugodt és bizakodó hangulatban elmentek a kijelölt városkába. A lázadók pedig, mivel ezek eltűntek, azt híresztelték, hogy a rómaiak meggyilkolták őket; ezzel nyilván a többieket akarták visszariasztani a szökéstől. Ez a hazugság, mint már előbb is, egy darabig eredményes volt, mert a lakosokat csakugyan visszariasztotta a félelem attól, hogy a rómaiakhoz átszökjenek.

Később azonban, mikor Titus a főpapokat s előkelőket visszahozatta Gophnából, és Josephus kíséretében a nép szeme láttára végigvezette a falak körül, a zsidók megint tömegesen kezdtek átszökni a rómaiakhoz. Csapatba tömörültek, kiálltak a rómaiak elé, sírtak, jajveszékeltek, és könyörögtek a lázadóknak: nyissák meg az egész várost a rómaiak előtt, és mentsék meg hazájukat, vagy legalábbis ürítsék ki a templomot, és tartsák meg a népnek; mert a rómaiak csak akkor merészelnék felgyújtani, ha a végső szükség kényszerítené őket. Ez azonban még nagyobb dühre ingerelte a lázadókat: szidalmakkal halmozták el a szökevényeket, és a szent kapu elé felvontatták a kődobógépeket, catapultákat és ballistákat, úgyhogy a templom olyan volt, mint valami erődítmény, a körülötte levő terület pedig a templomban heverő rengeteg hulla miatt olyan volt, mint a temető. A templomban és a szentek szentjében fegyveresen jártak-keltek, miközben kezük még honfitársaik vérétől gőzölgött s olyan szörnyűségeket követtek el, hogy a rómaiak kimondhatatlanul megundorodtak a zsidóktól, akik így megszentségtelenítették a saját szent helyeiket: a zsidók maguk sem undorodhattak volna meg (404) jobban a tornaiaktól, ha azok bántak volna így szentélyükkel. Mert még a közkatonák közt sem akadt olyan, aki ne tekintett volna tisztelettel és szent borzongással a templomra és azzal a kívánsággal, hogy a rablók végre térjenek észre, mielőtt még bekövetkeznék a jóvátehetetlen szerencsétlenség.

Titus most megint felháborodottan rárivallt Jánosra és cinkosaira: „Istentelen gazfickók, vajon ti nem húztok-e korlátot a szentély körül? Vajon nem ti állítottátok-e fel benne azokat az oszlopokat, amelyeken görög és latin nyelven ott a vésett felírás, hogy senkinek sem szabad belépnie? És vajon nem mi engedtük-e meg nektek, hogy halállal büntessétek azt, aki megszegi a tilalmat, még akkor is, ha római? Most azonban, ti szentségtörők, hullákon jártok a templomban, s idegenek és honfitársaitok vérével szennyezitek be! Tanúkul hívom hazám isteneit és azt az Istent, aki azelőtt vigyázott erre a városra - mert most már nem vigyáz, azt hiszem, - tanúul hívom hadseregemet, a nálam tartózkodó zsidókat és titeket magatokat is: nem én kényszerítelek arra, hogy ezeket a helyeket bemocskoljátok; és ha más helyet kerestek a harcra, akkor egyetlen római sem teszi be a lábát a templomba, és nem fogja megszentségteleníteni. A templomot megtartom nektek, akkor is, ha nem akarjátok."

Miután Josephus a Caesar megbízásából mindezt közölte velük, a rablók a zsarnokokkal együtt úgy képzelték, hogy nem a jóindulat, hanem a gyávaság sugallta ezeket az ajánlatokat, tehát még szemtelenebbül viselkedtek. Ekkor Titus látta, hogy ezek az emberek sem nem szálltak magukba, sem a templom sorsával nem törődnek, és ezért kénytelen-kelletlen megint fegyverhez nyúlt. Egész haderejével nem támadhatta őket, mert ehhez szűk volt a hely, tehát minden századból kiválasztotta a 30 legvitézebb katonát, ezrével egy-egy ezredes parancsnoksága alá rendelte őket, ezeket pedig Cerealis főparancsnoksága alá, és parancsot adott, hogy hajnali három órakor támadják meg az őrszemeket. Maga is páncélt öltött azzal az elhatározással, hogy részt vesz a harcban, de barátai, akiket a tisztek is támogattak, utaltak a veszély nagyságára, és igyekeztek visszatartani. Sokkal többet használ az ügynek, így vélekedtek, ha az Antonius-várban marad, és onnan vezényli a katonákat, mintha lemegy, és (405) előrerohan a veszedelembe; mert a katonák, ha a Caesar szemmeltartja őket, mind vitézül harcolnak majd. Titus elfogadta ezeket az érveket, és kijelentette a katonáknak: csak azért marad itt, hogy megítélhesse vitézkedésüket, és hogy minden vitéz megkapja jutalmát, és minden gyáva elvegye büntetését; mivel a jutalmazás és büntetés joga az övé, személyesen kell meggyőződnie magatartásukról. Tehát a katonákat a kitűzött órában támadásra indította, maga pedig az Antonius-vár tetejére ment, és várta a fejleményeket.

Egyébként az, őrszemek a támadók várakozása ellenére nem aludtak, hanem hangos ordítozással felugráltak, és azonnal kézitusára keltek. Az előőrsök segítségkiáltására a többiek is előrohantak tömött sorokban. A rómaiak az első támadást állták; de a kitóduló zsidók rávetették magukat a saját csapatukra, és úgy bántak el bajtársaikkal mint az ellenséggel. Lehetetlen volt egymást a csatakiáltásról felismerni, mert mindkét oldalon fülsiketítő volt az ordítás; szemüknek a sötét éjszakában nem vehették hasznát; az egyik félt a düh, a másikat a félelem úgy elvakította, hogy senki sem tudta, kit kaszabol le. A rómaiak egymáshoz szorították pajzsaikat, és zárt rendben nyomultak előre, tehát kevésbé szenvedtek ettől a kavarodástól, mert mindegyikük ismerte a jelszót. A zsidók azonban, akik újra meg újra szétszóródtak, és rendetlenül hol előrenyomultak, hol hátráltak, nemegyszer egymást nézték ellenségnek, és nem egy a sötétben menekülő bajtársát támadó rómainak nézte. Ez volt az oka, hogy több zsidót sebesítettek meg saját bajtársai, mint a rómaiak; végre kivilágosodott, és a harcosok felismerték egymást; csak most váltak szét csatarendekre, és most már csapat csapat ellen támadtak és védekeztek. Mind a két oldalon egyformán fáradhatatlanul és szívósan harcoltak; a rómaiak tudták, hogy Titus figyeli őket, tehát a katona vetélkedett a katonával, szakasz a szakasszal, és mindegyik abban reménykedett, hogy ha vitézül harcol, ez a nap meghozza neki az előléptetést; viszont a zsidókat nemcsak a halálfélelem és a templom féltése, hanem a parancsnokló zsarnok is ösztökélte: hol biztatta őket, hol pedig korbáccsal és fenyegetéssel hajszolta előre. Úgy alakult a helyzet, hogy a harc javarészt állóharc lett, és szinte pillanatonként (406) fordult a kocka; mert a küzdő felek egyikének sem volt helye a menekülésre vagy az üldözésre. Minden fordulatra felcsattant a rómaiak harsány kiáltozása az Antonius-várban; ha bajtársaik győztek, odakiáltottak nekik, hogy csak rajta-rajta; ha hátráltak, kitartásra buzdították őket. Olyan volt, mintha páholyból nézték volna a harcot: a csata egyetlen mozzanata sem kerülte el Titus és

környezete figyelmét. Végül délelőtt 11 órakor szétváltak a küzdő felek, akik hajnali 3 óra óta csatáztak; egyik sem tudta visszaszorítani a másikat, a küzdelem eldöntetlen maradt. A rómaiak közül sokan kitűntek a harcban; a zsidók oldalán Simon csapatából Judás, Metrónos fia, és Simon, Josias fia; az idumaeaiak közül Jakab, Sósas fia, Simon, Thakéos fia; János emberei közül Gyphthaios és Alexas; a zelóták közül Simon, Ari fia.

Eközben a római hadsereg másik része hét napi munka után elpusztította az Antonius-vár falait, és széles utat egyengetett, fel a templomig. Miután így elérték az első kőfalat, a légiók elkezdtek sáncokat építeni: egyet a belső udvar északnyugati sarkával szemben; a másodikat az északi oszlopcsarnok közelében. a két kapu között; a harmadikat a külső udvar nyugati oszlopcsarnokánál; a negyediket kívül az északi oszlopcsarnoknál. Ez a sáncépítés azonban nagy fáradsággal és sok nehézséggel járt, és ezenfelül építőanyagot néha 100 stadionnyi távolságból kellett ideszállítaniok. A rómaiak nemegyszer megszenvedtek egy-egy ellenséges rajtaütést, viszont végső kétségbeesésükben a zsidók is egyre vakmerőbben harcoltak. Néhány lovas, valahányszor fáért vagy takarmányért kivonult, amíg ezzel a munkával foglalkozott, lovát kicsapta a legelőre; ezeket a lovakat aztán a csapatosan előretörő zsidók összefogdosták. Mivel ez gyakrabban ismétlődött, a Caesar úgy vélte - és így is volt - hogy a lovak elrablása nem annyira a zsidók vitézségének, mint inkább saját katonái hanyagságának köszönhető; tehát szigorú parancsot adott nekik, hogy jobban vigyázzanak lovaikra. Mikor egyszer egyik katonának megint elvitték a lovát, azonnal kivégeztette, s ezzel az elrettentő példával elérte, hogy a többiek most már jobban vigyáztak lovukra: ezentúl már nem csapták ki legelni, hanem úgy indultak megbízatásuk elintézésére, mintha csak (407) összenőttek volna lovukkal. Így kezdték meg a légiók a támadást a templom ellen, és így építették a sáncot.

Egy nappal az Antonius-vár megszállása után a lázadók, akiknek a rablásból már csak éppen hogy csurrant-cseppent, úgyhogy már az éhség hajszolta őket, csapatba álltak, és délután 5 órakor támadást intéztek az Olajfák hegyén a római előőrsök ellen, mert azt hitték, hogy majd váratlanul éri őket a támadás, és mivel éppen tisztálkodással foglalkoztak, majd könnyűszerrel áttörhetik vonalukat. A rómaiak azonban idejében észrevették közeledésüket, és a közeli őrhelyekről gyorsan tömörültek, hogy megakadályozzák átkelésüket a völgyön és az erőszakos áttörést. Heves harc keletkezett, amelyben mindkét oldalon nem egy hőstettet hajtottak végre: a rómaiak erejüket és haditapasztalataikat, a zsidók vad elszántságukat és féktelen dühüket vetették harcba. Amazokat a becsvágy, emezeket a kényszerhelyzet ösztökélte. A rómaiak a legnagyobb szégyennek tartották volna, hogy a zsidókat, akik már benne voltak a csapdában, ezúttal elszalasszák; viszont a zsidóknak csak akkor lehetett reményük a menekülésre, ha az ostromfalat áttörik. Ez alkalommal különösen kitüntette magát egy Pedanius nevű lovas. Ugyanis, mikor a zsidók már futásnak eredtek, és leszorították őket a völgybe, Pedanius megsarkantyúzta lovát, utánuk ugratott, az egyik menekülő zsidót, aki izmos és állig felfegyverzett fiatalember volt, a bokájánál fogva elkapta, és elvágtatott vele: oly mélyen hajolt le vágtató lováról; ezzel nem csupán karjának és testének irtózatos erejéről tett bizonyságot, hanem azt is bebizonyította, hogy mily kiváló lovas. Mintha valaki kincset szerzett volna, úgy vitte a foglyot a Caesar elé. Titus megcsodálta a lovas katona erejét, hogy így fogta el a zsidó harcost; ezt pedig, mivel az ostromfal ellen mert támadni, kivégeztette. Ezután a templom körül dúló csatározást vezényelte, és siettette a sáncmunkát.

Mivel a zsidók a csatározásokban folyton súlyos veszteségeket szenvedtek, és a háború egyre erősbödő vihara már egészen a templomig csapott, az ostromlottak - mint ahogy az üszkösödő testrészeket levágják, hogy a baj elterjedését megelőzzék - az északnyugati templomcsarnokot felgyújtották, ott ahol az Antonius-várral érintkezik, és még egy 20 könyöknyi szakaszt (408) lerombolták belőle. A zsidók tehát maguk kezdték tulajdon kezükkel felgyújtani a szent épületeket. Két nappal ezután, az előbb emlitett hónap 24-én a rómaiak felgyújtották a mellette levő csarnokot, és mikor a lángok már 15 könyöknyi szélességben elharapóztak, a zsidók leverték az épület tetejét, és bár a tüzet meg sem próbálták eloltani, elpusztítottak mindent, ami

közéjük és az Antonius-vár közé esett, ámbár a tűzvész pusztítását megakadályozhatták volna. Tétlenül nézték a tüzet, és tűrték a pusztulást, azt hitték, hogy előnyük lesz belőle. Közben sem szüneteltek a harcok a templom körül, hanem szüntelenül csatároztak egymással kisebb-nagyobb osztagok.

Ezekben a napokban a zsidók közül egy Jonatás nevű kistermetű, jelentéktelen külsejű és egyéb tekintetben is hitvány ember, körülbelül János főpap síremléke táján előlépett, szemtelenül szidalmazni kezdte a rómaiakat, és felszólította őket, hogy a legvitézebb álljon ki vele párbajra. A legtöbb katona, aki éppen ott állt, rá sem hederített; bizonyára voltak, akik féltek is tőle, mások igen józanul úgy vélekedtek, hogy olyan emberrel aki önként keresi a halált, nem szabad küzdelembe bocsátkozni, mert a kétségbeesett embereket vak düh vezérli, és Istent sem ismernek. Meg aztán nem bátorság, hanem őrültség kockáztatni az embernek életét párbajban olyan emberrel, akinek a legyőzése nem jelent dicsőséget, és akitől vereséget szenvedni nem csupán gyalázatos, hanem veszedelmes is. Jó ideig senki sem jelentkezett, de mikor a nagyhangú és hencegő zsidó egyre-másra legyávázta a rómaiakat, ezek közül bizonyos Pudens nevű lovas katona felháborodott a szájaskodáson és a szemtelenségen, és talán meggondolatlanul le is becsülte törpe termete miatt, és rárohant. A most kifejlődött küzdelemben Pudens, ámbár általában fölényben volt a zsidóval szemben, elesett, mert szerencséje cserbenhagyta. Jonatás odaugrott és leszúrta; aztán ráállt a holttestre, jobbkezével magasan megforgatta véres kardját, baljában a pajzsát, és miközben ott ujjongott a hadsereg szeme láttára, és ellenfele legyőzésével dicsekedett, a szájtátó rómaiakat pedig kicsúfolta, végre haditánca és hencegése közben Priscus százados nyíllal keresztüllőtte. Erre a zsidók és a rómaiak, (409) természetesen mindegyik fél más okból, felordítottak. Jonatán megvonaglott fájdalmában, és ellenfele holttestére zuhant. Íme a bizonyság: a háborúban villámgyorsan utoléri a végzet azt, aki időnek előtte oktalanul ujjong hadiszerencséjén.

Harmadik fejezet

A zsidók hadicsele. Longus és Artorius. Mária megsüti gyermekét

Közben a lázadók nemcsak állandóan támadták a sáncokon felállított legénységet, hanem megint hadicselt alkalmaztak, mégpedig az említett hónap 27-én. Ugyanis a nyugati oszlopcsarnok gerendázata és fedele közt levő űrt száraz rőzsével, kátránnyal és szurokkal töltötték ki, aztán, mintha belefáradtak volna a harcba, visszavonultak. Néhány római meggondolatlanul nagy buzgón utánuk eredt a hátrálóknak, s létrákon megmászta az oszlopcsarnokot; a higgadtabbak azonban, akiknek gyanús volt a zsidók hirtelen elvonulása, helyükön maradtak. De alighogy a csarnok megtelt a benyomuló rómaiakkal, a zsidók egész hosszában felgyújtották. Egyszerre minden oldalon lángok csaptak fel, s a távolabb álló rómaiakat megrémítették, a lángokban vergődőket pedig megbénították. Mikor a lángtenger körülzárta őket, egyesek leugrottak a mögöttük elterülő városba, mások pedig az ellenség kellős közepébe; sokan a menekülés reményében leugrottak bajtársaikhoz, de összetörték végtagjaikat; java- részük menekülését megakadályozta a tűz, egyesek a tűzhalált megelőzték, és kardjukba dőltek; de végezetül azokat is a tűz emésztette el, akik más halállal menekültek előle. Bármennyire haragudott is a Caesar ezekre a szerencsétlenekre, mert parancs nélkül mászták meg a csarnokot, mégis részvétet érzett irántuk, annál inkább, mert senki sem tudott segíteni rajtuk. De a halál torkában is vigasztalódhattak; mikor látták annak fájdalmát, akiért föláldozták életüket. Mert látnivaló volt, hogy oda akart sietni, átkiáltott nekik, és környezetét is felszólította, hogy siessenek segítségükre. A fővezér biztatását és fájdalmát mindegyik (410) úgy vette, mint valami fényes gyászpompát, úgyhogy mind szívesen haltak meg. Egyébként néhánynak sikerült kimenekülnie a tűzből olyképpen, hogy a csarnok széles falára húzódtak vissza; itt azonban körülzárták őket a zsidók, és szívós ellenállásuk után valamennyit lekaszabolták.

Utolsónak esett el egy Longus nevű fiatalember, aki a dicsőség koszorújával ékesítette ezt a fájdalmas szerencsétlenséget; bár az elesettek egytől egyig méltók az utókor emlékezetére, mégis ő volt köztük a legkülönb. Tudniillik a zsidók, részben azért, mert bámulták testi erejét, részben pedig, mert sehogyan sem tudták megölni, felszólították, hogy jöjjön le, és adja meg magát, másfelől azonban testvére, Cornelius, könyörgött neki, hogy ne mocskolja be ilyen gyalázattal katonai becsületét és a római fegyvereket. Meg is fogadta a szavát: magasra emelté kardját, és a két hadsereg szeme láttára megölte magát. A lángtengerben vergődő csapat egy másik tagja, Artorius, csellel menekült meg. Ugyanis nagy hangon lekiáltott Lucius nevű sátortársának: „Megteszlek egész vagyonom örökösének, ha közelebb jössz és elkapsz." Ez készségesen odasietett, Artorius ráugrott, és életben maradt, de súlyával úgy odavágta bajtársát a földhöz, hogy az rögtön szörnyethalt. Ez az eset az első pillanatban lehangolta a rómaiakat; de egyúttal óvatosakká is tette a jövőre vonatkozólag, mert megtanította őket, hogy meghiúsítsák a zsidók cselfogásait, amelyekkel annyi veszteséget okoztak nekik, csak azért, mert a rómaiak nem ismerték a terepet és ezeknek az embereknek a jellemét. Egyébként a csarnok egészen addig a bástyáig leégett, amelyet János a Xystosból kivezető kapu fölé építtetett és a maga nevéről nevezett el, mikor harcban állt Simonnal. Ami megmaradt, azt a zsidók ledöntötték az elesett rómaiak hulláira. Másnap a rómaiak az egész északi csarnokot felgyújtották a keleti csarnokig, tehát addig a helyig, ahol a két csarnok a Kedrón-völgy fölött szögletet alkot. Ez volt a helyzet a templom körül.

Ezalatt a városban az éhínség egyre-másra szedte áldozatait, és kimondhatatlan nyomorúság járt a nyomában. Ha valamelyik házban csak morzsányi ennivaló került elő, összemarakodtak rajta, a családtagok is ölre mentek egymással, hogy (411) megkaparintsák a nyomorúságos falatot, amellyel még eltengethették az életüket. A haldoklókról sem hitték el, hogy nincs már semmijük, tehát a rablók mindenkit megmotoztak, aki utolsókat vonaglott, hátha csak tetteti a haldoklást, és talán eldugott a ruhája ráncaiba valami ennivalót. Éhségtől tátott szájjal, mint a veszett kutyák, lihegve rohantak ide-oda, nekiestek egy-egy kapunak, mint a részegek, betörték, és kétségbeesésükben egy óra alatt néha kétszer-háromszor is bebotlottak ugyanabba a házba. Felszedtek és nem átallottak megenni olyasmiket, amiktől a legmocskosabb állat is undorodik. Végül már derékövekre és cipőkre fanyalodtak, s ezeket rágták, meg a pajzsokról leszakított bőrdarabokat. Némelyik megette a rothadt szénahulladékot; egyesek összeszedték a csutkákat, és a legkisebb mennyiséget is négy attikai drachmáért árulták. De minek példázzam az éhínség borzalmait élettelen tárgyakon? Elmondok egy esetet, amelyhez fogható sem a görögöknél, sem a rómaiaknál nem történt: hátborzongató elmondani, irtózat hallani. És nehogy azt higgye rólam az utókor, hogy mindenféle mendemondákat írtam meg, inkább szívesen elhallgattam volna ezt a szörnyűséget, ha nem volna rengeteg tanúja kortársaim között. Meg aztán szülővárosomnak is rossz szolgálatot tennék, ha elhallgatnám azokat a borzalmakat, amelyeket végigszenvedett.

Egy Mária nevű előkelő származású és gazdag asszony, Eleázár kánya, a Jordánon túl fekvő Bethezob faluból a nagy tömeggel együtt menekült Jeruzsálembe, és ott szenvedte végig az ostromot. Vagyonát, amelyet Peraiából magával hozott Jeruzsálembe, a zsarnokok már régen elrabolták; megmaradt ékszereit és kevés élelmiszerét, amit fel tudott még hajszolni, a cinkosaik rabolták el, akik napról napra be-berontottak a házába. Emiatt az asszonyon irtózatos elkeseredés vett erőt, és már nemegyszer megpróbálta szidalmakkal és átkozódásokkal magára uszítani a rablókat, de mivel sem haragjában, sem szánalmában egyik sem volt hajlandó megölni, és már belefáradt, hogy mindig másoknak szerezzen élelmet, nem is szólván arról, hogy most már úgyis hiába keresett, az éhség már a beleit és a csontja velejét égette, de az éhségnél is jobban izzott benne a harag. Végső ínségében a düh szavára hallgatott, fellázadt a (412) természet ellen, felkapta csecsemő gyermekét, és így sikoltozott: „Szegény kisfiam, kinek tartogassalak ebben a háborúban, éhínségben és lázadásban? A rómaiaknál rabszolgaság vár rád, ha egyáltalán életben hagynak; a rabszolgaságnál előbb máris itt van az éhínség, és itt vannak a

lázadók, akik mindkettőnél irgalmatlanabbak. Nos hát, légy nekem ételem, a zsarnokoknak bosszuló szellemük, az élőknek pedig, rém-mese, ami betetőzi a zsidók balsorsát!" Ezekkel a szavakkal megölte gyermekét, megsütötte, és felét megette; a másik felét letakarta, és félretette. De a lázadók máris ott termettek, és mikor az átkozott pecsenyeszagot megszimatolták, megfenyegették, hogy azonnal megölik, ha nem mutatja meg, hogy mit sütött. Erre az asszony azt mondta, hogy jó darabot félretett nekik, levette a fedőt gyermeke maradványairól. Irtózat és borzalom fogta el a rablókat, és erre a látványra szinte kővé dermedtek. De Mária tovább folytatta: „Ez az én édes gyermekem, én tettem ezt.

Egyetek belőle, én is ettem; ne legyetek gyengébbek egy asszonynál, érzékenyebbek egy anyánál! De ha istenfélők vagytok, és visszaborzadtok az én áldozatomtól, legalább az is nekem marad, amivel megkínáltalak." Ezek remegve kisompolyogtak; erre már ők sem mertek rávetemedni, és így, bár vonakodva, otthagyták az anyának ezt az ennivalót. Gyorsan híre futott ennek a szörnyűségnek az egész városban, és mindenki megborzongott, mikor elképzelte ezt a förtelmet, mintha csak ő maga követte volna el. Az éhségtől meggyötört emberek most már kívánták a halált, és boldogoknak magasztalták azokat, akik meghaltak, mielőtt még ilyen borzalmakat kellett hallaniok és látniok.

Az eset híre gyorsan eljutott a rómaiakhoz is. Egyesek nem akarták elhinni, másokban a részvét kerekedett felül, de a legtöbben még jobban meggyűlölték ezt a népet. A Ceasar mentegette magát emiatt Isten előtt, hogy hiszen ő békét és függetlenséget ajánlott a zsidóknak, és bocsánatot minden gazságukért, amit elkövettek; de ők az egyetértés helyett a széthúzást, a béke helyett a háborút, a jóllakás és jólét helyett az éhséget választották, tulajdon kezükkel tűzcsóvát vetettek a. templomra, amelyet a rómaiak meg akartak tartani, és ők a felelősek ezért a (413) förtelmes lakomáért is; de ők majd ezt az undorító gyermekhús-evést hazájuk romjaival takarják el, és nem tűri, hogy a nap olyan városra süssön a világon, amelyben az anyák felfalják gyermekeiket. Nem is anyáknak, hanem az apáknak kellett volna ilyen eledellel táplálkozniok, mert még ennyi szenvedés után sem teszik le a fegyvert. Miközben így beszélt, egyre jobban megerősödött benne az a meggyőződés, hogy ezek az emberek már végső kétségbeesésbe zuhantak. Most, miután mindezt végigszenvedték, bizonyára nem térnek észre, mert akkor kellett volna jobb belátásra jutniok, mikor még nem sújtotta őket ennyi szenvedés.

Negyedik fejezet

A templom, Titus akarata ellenére, földig ég

Mikor lóos hónap 8-án a két légió befejezte a sáncokat, a Caesar a faltörő kosokat a belső templomudvar nyugati csarnoka ellen vontatta fel. De már ennek előtte a legerősebb faltörő kos hat napi szüntelen döngetés árán sem tett semmi kárt. a falban, úgyhogy ezekkel az óriási és erősen egymáshoz illesztett kockakövekkel a most odavontatott gépek sem bírtak. Közben mások aláásták az északi kapufa alapfalait, megfeszített- munka árán kimozdították a legelső köveket, de a kapu nem dőlt össze, mert a belső kövek támogatták. Most a rómaiak már kételkedni kezdtek a hadigépeik és emelőik hatásosságában, és ezért létrákat támasztottak az oszlopcsarnokoknak. A zsidók meg sem próbálták megakadályozni őket ebben; de alighogy felértek a rómaiak, máris rájuk rohantak, és egyik részüket letaszították a falról, a másikat pedig odaszorították a mellvédhez, és lekaszabolták. Sokat akkor döftek le, amikor éppen felérkeztek a létrán, és még nem fedezték magukat pajzsukkal; mások úgy pusztultak el, hogy a zsidók néhány létrát, amikor éppen zsúfolva voltak fegyveresekkel, felülről feldöntöttek. Egyébként a zsidók is rengeteg embert veszítettek. Különösen a zászlótartók küzdöttek életre-halálra a hadijelvényekért, mert ezeknek az elvesztését a (414) legnagyobb szégyennek tartották. Végül a zsidók még a hadijelvényeket is megkaparintották, és aki felmászott a falra, azt mind levágták,

úgyhogy a többi római megrémült az elesettek során, és visszahúzódott. A rómaiak oldalán egyetlen ember sem esett el úgy, hogy ne teljesítette volna híven kötelességét; a lázadók közül megint azok tűntek ki bátorságukkal, akik már az előbbi csatározásokban is legjobban vitézkedtek, kívülük még Elcázár, Simon unokaöccse. Mikor a Caesar látta, hogy az idegen templom kímélése csak halált és pusztulást hoz katonáira, parancsot adott, hogy gyújtsák fel a kapukat.

Éppen ebben az időben szökött át hozzá az ammausi Anan, Simon legvérszomjasabb cinkosa, és Archealos, Magaddatos fia; remélték, hogy kegyelmet kapnak, mert olyankor hagyták ott a zsidókat, amikor azok győztek. Titus ezt a hitvány árulást is a rovásukra írta, de azt is megtudta, mily gyalázatosan kegyetlenkedtek honfitársaikkal, tehát a legszívesebben kivégeztette volna ezt a két embert: csak a végső szükség hajtotta őket ide - mondta. - Mivel tehát nem önkéntes elhatározásból jöttek hozzá, nincs jogcímük a kegyelemre, főképpen, mivel miattuk borult lángba szülővárosuk, ahonnan most idemenekültek. De a becsület fölébe kerekedett haragjának, és elbocsátotta ezeket az embereket, viszont nem részesítette őket olyan megkülönböztetett bánásmódban, mint a főpapokat. Miközben a katonák már csóvát vetettek a kapukra, és az ezüst mindenütt megolvadt, utat nyitott a lángoknak a fagerendázathoz, onnan pedig a tűz azonnal tovább kúszott, és belekapott az oszlopcsarnokba. Mikor a zsidók látták, hogy körös-körül minden csupa láng, testi erejükkel együtt összeomlott bátorságuk is; rémületében senki sem mert szembeszállni a rómaiakkal, hanem csak álltak, és csak nézték, mintha megbénultak volna. De bár elcsüggesztette őket a pusztulás, most sem tértek észre, hanem mintha már a templom is égne, csak annál jobban fenekedtek a rómaiakra. Egész nap és a rákövetkező egész éjszakán dühöngött a tűz, mert a rómaiak az oszlopcsarnokokat nem gyújthatták meg egyszerre, hanem csak egyenként.

Másnap Titus hadserege egyik részét kirendelte a tűz oltására, egyúttal a kapuknál járható utat törtek, hogy a légiók (415) bevonulását megkönnyítse; aztán magához hívatta a tiszteket; mindenekelőtt a hat tábornok jelent meg: Tiberius Alexander hadseregparancsnok, Sextus Cerealis, az 5., Larcius Lepidus, a 10., Titus Phrygius, a 15. légió parancsnoka, továbbá Arterius Fronto, a két alexandriai légió parancsnoka, és Marcus Antonius Julianis, Judaea helytartója. Ezekhez csatlakoztak aztán sorra a helytartók és ezredesek, és Titus haditanácsot tartott velük a templom ügyében. Egyesek úgy vélekedtek, hogy érvényesíteni kell a hadijogot; mert mindaddig, amíg áll a templom, ahol mindenünnen össze szoktak gyülekezni a zsidók, nem hagyják abba ezt az örökös lázadozást; másoknak az volt a véleményük, hogy ha a zsidók kiürítik a templomot, és senki sem védelmezi többé, akkor mentsék meg, de ha tovább is fellegvárnak használják, gyújtassa fel, mert hiszen ebben az esetben nem templom, hanem erődítmény; és akkor egyébként sem a rómaiak felelősek a szentségtörésért, hanem azok, akik erre kényszerítették őket. Titusnak azonban az volt a véleménye, hogy ha a zsidók továbbra is védekeznek a templomból, akkor sem szabad az emberek helyett élettelen tárgyakon kitölteni bosszújukat, és ilyen pompás épületet odadobni martalékul a lángoknak, mert csak a rómaiak károsodnak így, hiszen a templom, ha megmarad, ékessége lesz az egész birodalomnak. Ehhez a nézethez lelkesen csatlakozott Fronto, Alexander és Cerealis. Erre a Caesar feloszlatta a haditanácsot, és meghagyta a tiszteknek, hogy adjanak pihenőt csapataiknak, hogy a most következő ütközetben annál keményebben harcolhassanak; csak a zászlóaljakból kiválogatott katonákat rendelte ki utat törni a romokon át, és tüzet oltani.

Ezen a napon a zsidók kimerültségükben és rémületükben nem mertek támadni; másnap azonban rendezték csapataikat és nekibátorodtak, és hét órakor a keleti kapun át kirohanást intéztek a külső templomudvar őrszemei ellen. Ezek keményen szembeszálltak a támadással, elöl pajzsaikkal fedezték magukat, és sűrűn összezárkóztak, mint egy várfal. Mégis nyilvánvaló volt, hogy nem sokáig tarthatják magukat, mert a támadók túlerőben voltak, és elszántabban küzdöttek. A Caesar azonban, aki az Antonius-várból nézte a harcot, megakadályozta az ütközet (416) kedvezőtlen fordulatát, és válogatott lovascsapattal katonái segítségére sietett.

Ennek a támadásnak nem tudtak ellenállni a zsidók, hanem, miután az első sorokban harcolók elestek, javarészt megfutamodtak. De mihelyt a rómaiak elvonultak, megint visszafordultak, és hátba támadták őket; erre a rómaiak is visszafordultak, megint megszalasztották az ellenséget, úgyhogy 11 órára megtörték és beszorították a templom belsejébe.

Ezután Titus visszavonult az Antonius-várba, azzal az elhatározással, hogy másnap korán reggel egész haderejével támadásra indul és körülzárja a templomot. De Isten már régebben azt a sorsot mérte a templomra, hogy tűz pusztítsa el, és az idők forgásában most el is érkezett a végzetes nap, lóos hónap 10-e, amelyen annak idején a babiloni király felégette a régi templomot; de most maguk a városbeliek voltak az okai és kezdeményezői a tűznek. Ugyanis alig távozott el Titus, a lázadók rövid pihenő után megint kirohantak a rómaiak ellen. Ekkor kézitusára került a sor a templom helyőrsége és a római katonák között, akik az előudvar épületeinek tüzét oltogatták. Midőn az utóbbiak üldözőbe vették a hátráló zsidókat, és egészen a templomig nyomultak elő, egy katona, anélkül hogy parancsra várt volna, vagy meggondolta volna cselekedetének súlyos következményeit, mintegy felsőbb sugallatra csóvát ragadott, egyik bajtársa felemelte, ő pedig az arany ajtón át - amely a templomot övező lakóházak északi bejárata volt - bedobta a templom belsejébe. Amint a láng fölcsapott, a zsidók felordítottak a szörnyű szerencsétlenség érzetében, és nem törődtek az életükkel, nem kímélték az erejüket, hanem mindenfelől odarohantak, hogy gátat vessenek a tűznek; mert íme itt volt a veszedelem, amelyet eddig mindenáron igyekeztek elhárítani.

Gyors futár jelentette a dolgot Titusnak. Ez éppen a csata fáradalmait pihente ki sátrában; most felugrott, és úgy, ahogy volt, a templomhoz rohant, hogy gátat vessen a tűznek, nyomában a tisztek és a megriadt légió. Mint rendszerint történni szokott, ha ilyen nagy tömeg felkavarodik, ordítozás és tolongás támadt. A Caesar kiáltozással és kézmozdulatokkal akarta értésükre adni a harcolóknak, hogy oltsák el a tüzet; de ezek nem (417) hallották kiáltozását, mert túlharsogta a többiek még hangosabb ordítozása, integetéseivel pedig nem törődtek, mert egyeseket a harc izgalma, másokat pedig a düh teljesen elvakított. Sem szépszóval, sem fenyegetéssel nem lehetett a légiók viharos áradatát feltartóztatni: csak a düh vezette már valamennyit. A kapukban olyan irtózatos tolongás támadt, hogy sok bajtársukat agyontaposták. Sokan a csarnokok még mindig izzó és füstölgő törmelékei közé zuhantak, és úgy jártak, mint a többiek, akik ott vesztek. Mikor a templom közelébe érkeztek, úgy tettek, mintha nem hallanák a fővezér parancsait, és odakiáltottak az elöl állóknak, hogy dobjanak még tűzcsóvát a templomra. A lázadók egyébként már lemondtak minden reményről, hogy a tüzet megfékezhetik, mert mindenütt mészárolták és megszalasztották őket. Igen sok polgárt, csupa öreg, fegyvertelen embert, ott kaszabolt le az ellenség, ahol éppen érte. Különösen az oltár körül valóságos hullahegyek tornyosultak: patakokban folyt a vér a lépcsőkön, és tompán zuhantak odalent azoknak a hullái, akiket az oltár tetején meggyilkoltak.

Mikor a Caesar semmiképpen sem tudta megfékezni őrjöngő katonáinak dühét, és a lángok egyre tovább harapództak, tábornokaival bement a szentélybe, és megtekintette a belsejét. Sokkal káprázatosabb volt, mint ahogy az idegenek híresztelték, s egyáltalán nem volt túlzás, ahogy az idevalósiak dicsekedtek vele. Mivel a tűz a legbelső helyiségekbe még nem kapott bele, hanem csupán a templomhoz épített lakosztályokat pusztította, joggal hihette, hogy magát az épületet még meg lehet menteni. Tehát kisietett, és nemcsak személyesen buzdította a katonákat az oltásra, hanem a testőrségében szolgáló Liberalis századosnak parancsot adott, hogy akik ellenkeznek, azokat botozza meg. De az elkeseredés, a zsidógyűlölet és az általános harci düh erősebbnek bizonyult, mint a Caesar tekintélye és a félelem a büntetéstől. A legtöbb katonát a zsákmány reménye sarkallta, mert szentül hitték, hogy a templom belseje zsúfolva van mindenféle kinccsel, hiszen látták, hogy a külseje is csupa arany. Mialatt tehát a Caesar kisietett, hogy katonáit megfékezze, az egyik katona azok közül, akik behatoltak a templom belsejébe, a sötétben tűzcsóvát tett az egyik ajtószárny alá, és mikor most a (418) templom belsejéből

hirtelen felcsapott a láng, a tisztek a fővezérrel együtt visszavonultak, és már senki sem próbálta a templom körül sürgő-forgó katonákat visszatartani a további gyújtogatástól. Így égett le a templom Titus akarata ellenére.

Bármennyire fájlaljuk is olyan alkotás pusztulását, amely pompájával és nagyságával, továbbá kincseket érő felszerelésével és különösen a szentek szentjének magasztos jelentőségével a legbámulatraméltóbb volt, amit csak láttunk, vagy amiről hallottunk: mégis hatalmas vigasztalást találhatunk abban, hogy a végzetet sem élőlény, sem hely, sem emberi alkotás nem kerülheti el. Csodálatos, mily hajszálnyi pontossággal következett be: tudniillik a végzet a templom pusztulását, mint már említettem, arra a hónapra és napra jövendölte, amelyen valamikor a babiloniak felégették. Mióta Salamon király az első templomot felépítette, egészen a mostani pusztulásig, amely Vespasianus uralkodásának második évére esett, 1130 év, 7 hónap és 15 nap, a templom második felépítésétől pedig - amiért Kyros uralkodásának második évében Aggeus próféta kardoskodott - egészen a Vespasianus alatt történt pusztulásáig 639 év és 45 nap telt el.

Ötödik fejezet

A templom égésének következményei. A pusztulás előjelei

Mialatt a templom égett, a katonák mindent elraboltak, ami a kezük ügyébe került, és százával mészárolták a zsidókat, ahol találták őket. Nem irgalmaztak a kornak, nem törődtek senkinek a méltóságával, gyermekeket és aggastyánokat, világiakat és papokat válogatás nélkül öldöstek, és a háború dühe mindenkit egyformán elsöpört, és mindegy volt, hogy kegyelemért könyörögtek vagy védekeztek-e az emberek. A mindenütt felcsapó lángok pattogásával összekeveredett az elesettek nyögése. A domb magassága és az óriási épület nagysága miatt azt hihette volna az ember, hogy az egész város lángokban áll; de el sem lehetett képzelni fülsiketítőbb és félelmetesebb üvöltést (419) annál, ami az egészet túlharsogta. Mert míg a római légiók, amelyek zárt szakaszokban nyomultak előre, ujjongó kiáltozásban törtek ki, ugyanakkor felhangzott a tűz és vas szorításában vergődő lázadók ordítása, fentről pedig belesírt az elhagyott nép jajveszékelése, amely ijedtében az ellenséghez menekült, és sorsán siránkozott. A dombon állók sikoltozásával egybevegyült a városban maradt néptömeg üvöltése: ezeket az éhség már elsorvasztotta és megnémította, de a templomtűz láttára összeszedték utolsó erejüket, és még valami keserves nyöszörgést vinnyogtak; s a Peraia és a környező hegyek visszhangja még félelmetesebbé fokozta a hangoknak ezt a harsogását. De a harc tombolásánál borzalmasabb volt a pusztulás. Mintha tövétől a tetejéig izzott volna a templomhegy, a tűz szinte beburkolta; de a lángtengernél is bővebben áradt a vérpatak és az áldozatok szinte többen voltak, mint a gyilkosok. A halottaktól látni sem lehetett a földet, a katonák hullahegyeken át üldözték a lázadókat. A rablók csapata nagynehezen áttört a római katonákon, és elvergődött a külső templomudvarba, onnan a városba, a nép maradványa pedig a külső csarnokba menekült. Néhány pap lerántotta a templom tetejéről az ólomlemezeket a nyársakkal együtt, és ledobta a rómaiakra; de ezzel nem értek el semmit, és mikor a tűz utolérte őket, egyelőre meghúzták magukat a nyolc könyöknyi széles templomfalon. Két előkelő zsidó - akik választhattak, hogy átszökjenek-e a rómaikahoz, és megmentsék életüket, vagy pedig kitartsanak - inkább osztozni akart a többiek sorsában: a lángokba vetették magukat, és a templommal együtt égtek el. Ezek voltak: Méir, Belges fia, és Josephus, Dalaios fia.

A rómaiak, abban a meggyőződésben, hogy ha a templom már úgyis leég, fölösleges a többi épületet kímélni, mindent elejétől végig felgyújtottak, vagyis az oszlopcsarnokok maradványait és a kapukat, kettőnek, a keletinek és a délinek kivételével, de később ezeket is elpusztították. Aztán felgyújtották a kincseskamrákat is, amelyekben óriási összegű pénz, rengeteg ruha és

egyéb kincs volt, szóval a zsidók minden kincse, mert a gazdagok itt helyezték el vagyonukat. Aztán a külső templomudvar még épségben álló csarnokára került a sor, amelybe (420) mintegy 6000 ember menekült, asszonyok, gyermeked és rengeteg mindenféle népség. Mielőtt azonban a Caesar még döntött volna felőlük, vagy a tisztek parancsot adtak volna rá, a katonák dühükben máris rájuk gyújtották a csarnokot, és ekkor egyesek a lángokban vesztek oda, mások akkor, mikor kirohantak a tűzből, úgyhogy az egész tömegből egyetlen ember sem menekült meg. Pusztulásuk egy álprófétának a lelkén szárad, aki ezekben a napokban a város lakosainak azt hazudta: Isten parancsolja nekik, hogy menjenek fel a templomba, mert ott majd megmutatja a menekülés útját. Ugyanis a zsarnokok sok ilyen prófétát küldtek a nép közé, hogy hirdessék neki: várja meg az Isten segítségét, úgy gondolták, hogy akkor majd a nép nem foglalkozik a szökés gondolatával, azokat pedig, akiket sem a félelem, sem a sok őrszem nem riasztott vissza, legalább ezzel a kecsegtetéssel maradásra édesgessék. Az embert a balsorsban nagyon könnyű rábeszélni valamire, és ha valami csaló éppen azzal kecsegteti, hogy megszabadul nyomorúságából, egyszerre édes reménykedés váltja fel szenvedéseit.

Így bolondították el ezeket a csalók a sajnálatra méltó népet, viszont a jövendő pusztulást hirdető világos előjeleket a szerencsétlenek nem hitték, és rájuk sem hederítettek, mintha megsiketültek volna, és nem - látnák és nem értenék az Istentől küldött intő jeleket: egyszer kard alakú csillag állt meg a város fölött, és egy üstökös egész éven át fennmaradt az égen; továbbá közvetlenül a lázadás és az első háborús mozgolódás előtt, mikor a nép xanthikos hónap 8-án összesereglett a kovásztalan kenyerek ünnepére, hajnali három órakor oly káprázatos fény ragyogott fel a templom és az oltár körül, hogy az ember azt hitte volna, fényes nappal van; és ez a tünemény majdnem fél óra hosszat tartott. A tudatlanok természetesen jó előjelet láttak benne; de az írástudók rögtön arra magyarázták, ami később be is következett. Ugyanezen az ünnepen egy tehén, amelyet a főpap áldozatul az oltár felé vezetett, a templom közepén bárányt ellett. Továbbá látták, amint éjfélkor egyszerre csak magától kinyílik a belső udvar keleti kapuja, amely pedig ércből volt, és oly súlyos, hogy este 20 ember is csak nagy erőfeszítéssel tudta bezárni, ezenfelül megvasalt keresztgerendák zárták el, és (421) retesze is volt, amely mélyen beereszkedett az egyetlen kőtömbből faragott küszöbbe. A templom őrei azonnal jelentették századosuknak, ez nyomban fel is ment, de alig tudta bezáratni a kaput. A kontárok ezt is pompás előjelnek tartották: úgy vélték, hogy Isten megnyitotta előttük az üdvösség kapuját; de az írástudók azt olvasták ki belőle, hogy a templom biztonságának vége, és a kapu megnyílik majd az ellenség előtt: tehát ez a pusztulás jele. Néhány nappal az ünnep után, artemisios hónap 21-én, szinte hihetetlen túlvilági jelenés tűnt fel. Amit el akarok mondani, mesének tarthatná valaki, ha nem erősítenék meg szemtanúk, és nem követte volna nyomon az a szerencsétlenség, amely az ilyen előjelek után rendszerint bekövetkezik. Ugyanis napnyugta előtt a táj fölött, a levegőben kocsik és fegyveres csapatok jelentek meg, amint a felhőkön száguldottak, és körbejárták a várost. Továbbá a hetek ünnepén a papok, saját vallomásuk szerint, amikor templomi szolgálatuk szabályai szerint éjjel beléptek a belső udvarba, zúgást és üvöltést hallottak, azután pedig sorra felcsattanó tömeges kiáltozást: „Meneküljünk innen." Még hátborzongatóbb a következő eset. Bizonyos Jésus, Anan fia, műveletlen parasztember, négy évvel a háború kitörése előtt, mikor a város még békességben és jólétben élt, a városba jött arra az ünnepre, amelyen a zsidók ősi szokás szerint lombsátrakat emelnek Isten tiszteletére a templom közelében, és egyszerre csak elkezdett kiáltozni: „Szózat keletről, szózat nyugatról, szózat a négy égtáj felől; szózat Jeruzsálem és a templom fölött, szózat a menyasszonyok és a vőlegények fölött, szózat az egész nép fölött." Végigjárta az egész város utcáit, és éjjel-nappal ezt kiáltozta. Néhány előkelő polgár, akiket bosszantott a vészkiáltás, elfogatta ezt az embert, és keményen megbotoztatta. De ő nem könyörgött magáért, nem méltatlankodott, mikor verték, hanem egyre csak az említett szavakat ismételgette. Joggal hihették az elöljárók, hogy valami felsőbb hatalom irányítja ennek az embernek a viselkedését, tehát elvitték a római helytartó elé; ott csontig szaggatták húsát a korbácsütésekkel, de nem kért kegyelmet, nem siránkozott, hanem panaszos hangon minden ütést ezzel a felkiáltással kísért: „Jaj neked, Jeruzsálem!" Midőn Albinus - ez volt (422) a helytartó neve - megkérdezte, hogy kicsoda, honnan jött, és miért

kiáltozza ezt, semmit sem felelt neki, hanem folytatta jajveszékelését a városért, míg végre Albinus látta, hogy őrülttel van dolga, és elbocsátotta. A háború kitöréséig senkivel sem érintkezett, senkivel sem állt szóba, hanem napról napra, mintha csak valami imádságot mondana, szüntelenül jajveszékelt: „Jaj neked, Jeruzsálem!" Bár naponta megverték, nem átkozódott; ha enni adtak neki, nem köszönte meg; mindenkinek csak ezzel a gyászos jóslattal felelt. Különösen hangosan kiáltozott ünnepnapokon, és ámbár ezt hét évig és öt hónapig folytatta, nem fáradt bele, hangja nem rekedt el, míg végül az ostrom alatt látta, hogy jövendölése teljesül, és abbahagyta a jajveszékelést. Midőn egyszer körülment a falon, és hangosan rikoltozott: „Jaj a városnak, jaj a népnek, jaj a templomnak" - és még hozzátette: „Jaj nekem is" -, az egyik hajítógépből kilőtt golyó eltalálta és megölte; még halála pillanatában is a vészes jajszót rikoltotta.

Ha mindezt mérlegeljük, megállapíthatjuk, hogy Isten gondoskodik az emberekről, és különféle módokon igyekszik tudtukra adni, ami javukra van, és azt is, hogy csak az ostobaság és a magunk választotta bűn dönt bennünket romlásba. Így például a zsidók az Antonius-vár lerombolása után a templomot négyszögletesre alakították, holott meg van írva a szent könyvekben: akkor foglalják el a várost és a templomot, amikor az utóbbi négyszögletű lesz. De leginkább belehajszolta őket a háborúba egy kétértelmű jövendölés, amelyet ugyancsak a szent iratokban találtak, tudniillik, hogy ebben az időben valaki az ő országukból elnyeri a világuralmat. Ezt valamelyik honfitársukra vonatkoztatták, és sok írástudó is tévedett ennek a jövendölésnek a magyarázatában, mert a jóslat arra vonatkozott, hogy Vespasianus lesz az uralkodó, akit Judaeában kiáltottak ki császárnak. De az ember nem menekülhet végzete elől még akkor sem, ha előre tudja. A zsidók számos ilyen előjelet kívánságuk szerint magyaráztak, másokra viszont könnyelműen ügyet sem vetettek, míg végre fővárosuk eleste és a maguk pusztulása meggyőzte őket oktalanságukról. (423)

Hatodik fejezet

A rómaiak diadalmámora. Titus beszédet intéz a zsidókhoz

Miután a lázadók a városba menekültek, és a templom melléképületeivel együtt égett, a rómaiak felhozták hadijelvényeiket a szent helyiségekbe, felállították a keleti kapuval szemben, áldoztak előttük, és hangos ujjongással imperátorrá kiáltották ki Titust. A katonák annyi zsákmányt harácsoltak össze, hogy Syriában egy font arany ára értékének felére zuhant. Miközben a papok még mindig a templomfalon húzták meg magukat, egy gyerek, akit a szomjúság gyötört, kegyelmet kért a római őrszemtől, és elpanaszolta neki, hogy szomjas. Az megszánta, hogy olyan fiatal, megkönyörült nyomorúságán, megígérte, hogy nem lesz bántódása, mire a fiú lejött, és nemcsak a maga szomját oltotta, hanem a magával hozott edényt is megtöltötte vízzel, és gyorsan visszaszaladt övéihez. Az őrök már nem tudták elcsípni, és szószegéséért szidalmazni kezdték. De a fiú visszaszólt, hogy ő nem szegte meg szavát, mert nem azért kért kegyelmet, hogy ottmaradjon náluk, hanem csak azért, hogy lemehessen és vizet hozhasson; mind a kettőt elvégezte, és ezzel nyilván megtartotta szavát. A becsapott katonák csodálták ravaszságát, annál inkább, mert még nagyon fiatal gyerek volt. Egyébként ötöd-napra a papokat is lekergette az éhség; az őrök Titus elé vezették őket, és ott könyörögtek, hogy kegyelmezzen meg életüknek. A fővezér azonban kijelentette, hogy nekik már nincs kegyelem, és mivel már elpusztult a templom, amelynek kedvéért, még megkegyelmezett volna nekik, illendő, hogy ők, a papok is, a templommal együtt pusztuljanak el. Ezért valamennyit kivégeztette.

Most végre a zsarnokok és cinkosaik - mivel mindenfelől szorongatták őket a rómaiak, és az ostromfal a menekülés minden útját elzárta előlük - odahívatták Titust, hogy beszélhessenek vele. Titus, aki természeténél fogva jóindulatú ember volt, nagyon szerette volna legalább a

várost megmenteni, annál inkább, mert barátai is ezt tanácsolták, abban a feltevésben, hogy a rablók most majd engedékenyebbek lesznek. Tehát kiállt a (424) külső udvar nyugati szélére, oda, ahol a Xystos fölött kapu volt, és híd kötötte össze a felsővárost a templommal; ez a híd most középütt volt a zsarnokok és a Caesar között. A főszemélyek mellett mindkét oldalon sűrű tömeg szorongott: Simon és János körül a zsidók feszült izgalommal, a kegyelem reményében, a Caesar körül a rómaiak, akik alig várták, hogy meghallják döntését. Titus parancsot adott a katonáknak, hogy fékezzék indulataikat, és hagyják abba a lövöldözést; aztán tolmácsot rendelt maga mellé, és annak jeléül, hogy ő a győztes, elsőnek szólalt meg: „Halljátok-e, végül mégis megelégeltétek hazátok szenvedéseit, miután nem vetettetek számot a mi erőnkkel és a magatok gyengeségével, s oktalan dühötökben elvakultan tönkretettétek a várost és a templomot. Megérdemelnétek a halált, hiszen azóta, hogy Pompejus leigázott benneteket, szüntelenül lázadásban sántikáltatok, végül nyílt háborúba kezdtetek a rómaiak ellen. Talán abban bizakodtatok, hogy sokan vagytok? De hiszen a római hadseregnek csekély töredéke elegendő volt arra, hogy elbánjon veletek. Vagy talán szövetségeseitek hűségében? De vajon birodalmunk határain túl melyik nép állna inkább a zsidók, mint a rómaiak mellé? Vagy testi erőtökben? Hiszen tudjátok, hogy a germánok is rabszolgáink. Vagy talán erős falaitokban? Hát van-e hatalmasabb bástya, mint az óceán? És a britannusok mégis meghódoltak a római fegyvereknek, hiába van ilyen hatalmas erődítményük. Vagy talán a szívós kitartásban és vezetőitek ravaszságában bizakodtatok? De hiszen tudjátok, hogy mi a karthágóiakat is meghódítottuk. Tehát nyilván semmi más nem bátorított fel benneteket a rómaiak ellen, mint éppen a rómaiak szelídsége. Meghagytuk nektek országotokat, a magatok törzséből való királyokat rendeltünk fölétek, tiszteltük ősi törvényeiteket, és tűrtük, hogy nemcsak ott-hon, hanem idegenek közt is szokásaitok szerint éljetek; sőt megengedtük, hogy a templom javára adókat szedjetek és adományokat gyűjtsetek; nem kifogásoltuk és nem akadályoztuk meg az önkéntes adakozást, sem azt, hogy ti, akik ellenségeink lettetek, gazdagabbak legyetek nálunk is, és a mi pénzünkön fegyverkezzetek ellenünk. Ti azonban, holott ennyi kiváltságot élveztetek, azok ellen fordultatok, akik minden jóval (425) elhalmoztak benneteket, és mérgeskígyók módjára belemartatok azokba, akik úgyszólván farkat csóváltak előttetek. Hagyján, hogy kihasználtátok Nero tunyaságát; de míg azelőtt, bizonyára akkor is gonosz szándékkal, veszteg maradtatok, mint valami test letört és leszakított tagjai, akkor, mikor a birodalom helyzete súlyosbodott, kimutattátok a fogatok fehérét, és ábrándos vágyakban és vakmerő reményekben ringattátok magatokat. Ekkor érkezett atyám ebbe az országba; nem azért, hogy megbüntessen benneteket Cestius veresége miatt, hanem csak azért, hogy figyelmeztessen; mert ha azért jött volna, hogy a népet kiirtsa, akkor mindjárt a gyökérre tette volna a fejszét, és azonnal elpusztította volna ezt a várost; de nem tette, csupán Galileát és a szomszédos vidékeket dúlta fel, hogy időt adjon nektek a magatokba szállásra. De ti jóindulatát gyengeségnek magyaráztátok, és a mi szelídségünk csak hizlalta pimaszságotokat Nero halála után gazemberek módjára viselkedtetek: a polgárháborún vérszemet kaptatok, és mikor atyámmal átvonultam Egyiptomba, megragadtátok az alkalmat, és fegyverkeztetek, szemérmetlenül háborúval zaklattátok azt, aki a császárotok lett, holott ismertétek már, mint jóindulatú hadvezért. És miután családunk lett a birodalom ura, felvirradt a béke, és a legtávolabbi népek is követeket küldtek, hogy szerencsét kívánjanak neki: akkor megint csak a zsidók bizonyultak ellenségeinknek. Követeket küldtetek túl az Euphratesen, hogy ott is szítsák a lázadást; új városfalakat építettetek; lázadás, zsarnokok marakodása, belvillongás tört ki: mindez rávall az ilyen aljas népre. Most magam jelentem meg a város előtt, azzal a gyászos megbízatással, amelyet atyám csak vonakodva rótt rám; de hallottam, hogy a nép békésen viselkedik, és örültem. A háború kitörése előtt felszólítottalak, hogy ne vágjatok bele; mikor már jó ideje tartott, kíméletet tanúsítottam, megkegyelmeztem a szökevényeknek, megtartottam a menekülőknek adott szavamat, megkönyörültem a foglyokon, súlyosan megbüntettem azokat, akik sanyargatták őket, csak kénytelen-kelletlen irányítottam falaitok ellen ostromgépeimet, katonáim vérszomjának gátat vetettem, és minden győzelmem után felkínáltam nektek a békét, mintha csak én lettem volna a legyőzött. Mikor aztán a (426) templom közelébe értem, szándékosan megfeledkeztem a hadijogról: én kértelek benneteket, hogy óvjátok meg templomotokat a pusztulástól, szabad elvonulást és bántatlanságot ígértem nektek, vagy ha

inkább akarjátok, hajlandó voltam módot adni arra, hogy máshol álljunk ki csatára - de mindezt fölényesen visszautasítottátok. A templomot tulajdon kezetekkel gyújtottátok fel, és most, ti istentelen gonosztevők, még tárgyalásra mertek hívni engem? Mit megtehetnétek még, ami felérne az elpusztult kincsekkel, és miért féltitek úgy a magatok életét, ha már a templom elpusztult? De ti még mindig fegyverben álltok, és még most, az utolsó pillanatban sem vagytok hajlandók színleg kegyelemért könyörögni. Szerencsétlenek, miben bizakodtok még? Népetek halott, a templom elpusztult, a vár az enyém, életetek a kezemben van - és mégis azt hiszitek, hogy egy kétségbeesett élethalálharccal dicsőséget szerezhettek? Őrültségetekkel nem szállok vitába: tegyétek le a fegyvert, és adjátok meg magatokat, akkor megkegyelmezek nektek; mint jóindulatú uratok, csak a főbenjáró bűnöket büntetem, a többiért megkegyelmezek."
Erre a lázadók azzal vágtak vissza, hogy kegyelmét nem fogadják el, mivel megesküdtek rá, hogy ezt nem teszik meg, de szabad elvonulást kérnek az ostromfalon át feleségeikkel és gyermekeikkel együtt: kivonulnak a pusztába és itt hagyják neki a várost. Titus, akit felháborított, hogy a legyőzöttek, győzők módjára, még feltételeket szabnak neki, kihirdettette: látni sem akar többé szökevényt, és senki se számítson kegyelemre, mert nem irgalmaz senkinek. Készüljenek hát minden erejükkel a harcra, és mentsék az életüket úgy, ahogy tudják: ő ezentúl már csak a hadijog alapján jár el. Aztán kiadta a parancsot katonáinak, hogy gyújtsák fel és rabolják ki a várost. Egy napot még vártak, de másnap földig égették a levéltárat, az Akra városrészt, a tanácsházat és az Ophla kerületet; a tűz egészen Helené palotájáig harapódzott el, amely az Akra közepén emelkedett. Az éhenhalt emberek hulláival telezsúfolt utcák és házak is földig égtek.

Ezen a napon megjelentek a Caesar előtt Izas király fiai és testvérei számos előkelő polgárral együtt, és kegyelemért (427) esedeztek. Ámbár Titus valamennyi életben maradt zsidó ellen fel volt bőszülve, nem tagadhatta meg jellemét, és megkegyelmezett a könyörgőknek, de őrizetbe vétette őket, a király fiait és rokonait pedig később bilincsekben Rómába vitette, hogy kezesei legyenek.

Hetedik fejezet

Az egész alsóváros leég. A lázadók utolsó garázdálkodásai

A lázadók most megtámadták a királyi palotát, ahová sok zsidó elrejtette a kincseit, mert rendkívül erős volt; kiűzték belőle a rómaiakat, legyilkolták az egész odamenekült tömeget; mintegy 8400 embert, és mindent elraboltak. Két rómait élve fogtak el, egy lovast és egy gyalogost. Az utóbbit ott helyben megölték és végighurcolták a városon, mintha ennek az egy embernek a holttestével akarnának bosszút állni valamennyi rómain; a lovast ellenben, aki azt ígérte, hogy jó tanácsot tudna adni nekik a menekülésre, Simon elé vezették. De mikor ott semmit sem tudott mondani, átadták az egyik főcinkosnak, Ardalasnak, hogy végezze ki. Ez hátán megbilincselte kezét, bekötötte szemét, és olyan helyre vitte, ahol az ellenség láthatta, hogy ott fejezze le. Miközben a zsidó éppen kihúzta kardját, a fogoly villámsebesen átszökött a rómaiakhoz. Ha már megszabadult az ellenség kezéből, Titus nem tudta rászánni magát; hogy kivégeztesse; de mivel gyalázatnak tartotta, hogy római katona élve elfogatta magát, elvétette fegyvereit, és kitaszította a hadseregből, ami önérzetes embernek a halálnál is szégyenletesebb büntetés volt.

Másnap a rómaiak kikergették az alsóvárosból a rablóbandát, és a Silóa-forrásig mindent felgyújtottak. Ámbár megvolt az az örömük, hogy láthatták a város pusztulását a lángokban, mégsem sikerült a zsákmányt megkaparintaniuk, mert a rablók mindent elvittek, és zsákmányukkal visszavonultak a felsővárosba. Mért még most sem bánták meg aljasságaikat, hanem (428) hencegtek, mintha teljesen rendben volna a szénájuk. Az égő város láttán

kijelentették, hogy nyugodtan és vidám arccal várják a halált, mert a népet legyilkolták, a templomot porig égették, a város ég, és az ellenségnek semmi sem maradt. Josephus még most is, az utolsó pillanatban is tovább fáradozott: könyörgött, hogy legalább a város maradékát kíméljék, egyúttal keményen szemükre lobbantotta kegyetlenségüket és istentelenségüket, és nyomatékosan tanácsolta, hogy legalább a maguk életét mentsék meg; de csak annyit ért el vele, hogy kinevették. Mivel egyfelől esküjükhöz híven nem akarták megadni magukat a rómaiaknak, másfelől azonban, minthogy csapdába estek, nem volt módjuk arra, hogy mérkőzzenek velük: mivel már hozzászoktak a gyilkoláshoz, egyenként kiszállingóztak a városból, és a romok közt leselkedtek azokra a zsidókra, akik át akartak szökni az ellenséghez. Csakugyan sokat el is fogtak, valamennyit leöldösték, mivel az éhség már annyira elsorvasztotta őket, hogy menekülni sem tudtak és holttestüket odadobták a kutyáknak. De ezek minden halált könnyebbnek éreztek az éhenhalásnál, tehát nem csupán átszökdöstek a rómaiakhoz, ámbár nem várhattak már tőlük kegyelmet, hanem azt is szívesen tűrték, hogy a vérszomjas lázadók elfogják őket. Így nemsokára talpalatnyi hely sem volt már a városban, amelyet ne borítottak volna halomban az éhínség vagy a lázadás áldozatai.

A zsarnokok és cinkosaik utolsó reményüket a földalatti alagutakba vetették, mert úgy hitték, hogy ott sohasem akadnak rájuk. Ügy tervezték, hogy ha a rómaiak elfoglalják a várost és elvonulnak, ők majd előbújnak az alagutakból és menekülnek. Ez azonban csak ábránd volt, mert sem Isten, sem a rómaiak elől nem bújhattak el. Annyira bíztak ezekben a földalatti járatokban, hogy most már versenyt gyújtogattak a rómaiakkal; ha pedig az égő házak lakosai az alagutakba akartak menekülni, könyörtelenül ledöfték és kirabolták őket, és ha valamelyiknél ennivalót találtak, mohón felfalták, még akkor is, ha véres volt; sőt a koncért egymással is megharcoltak, és azt hiszem, ha nem esett volna el hamarább a város, határtalan elvetemültségükben még a hullákat is felfalták volna. (429)

Nyolcadik fejezet

Jeruzsálem elfoglalása

Mivel a felsőváros dombon terült el, és sáncok nélkül nem lehetett volna elfoglalni, loós hónap 20-án Titus hadserege egyes osztagait sáncmunkára rendelte ki. Nehéz volt fát szerezni, mert - mint fentebb említettem - a régebbi sáncok építésekor a város egész környékét mintegy 100 stadionnyi körzetben teljesen letarolták. A négy légió most a város nyugati részén a királyi palotával szemben épített sáncokat, a segédcsapatok és a többiek pedig a Xystos, a híd és a torony közelében, amelyet Simon fellegvárnak építtetett, mikor Jánossal harcban állt, és a maga nevéről nevezett el.

Ezekben a napokban az idumaeaiak vezérei titokban összegyűltek, és tanácskoztak, hogy megadják-e magukat, és öt emberüket átküldték Titushoz, hogy kegyelmet kérjen. Abban a reményben, hogy az idumaeaiak elvonulása után, akiktől nagyon sok függött a harcban, a zsarnokok végül ugyancsak engednek, a Caesar hosszas tétovázás után végre kegyelmet ígért, és ezzel küldte vissza a követeket. Simon azonban megszimatolta a tervezett elvonulást, és azt az öt embert, akik Titusnál jártak, azonnal megölette, a vezetőket, közöttük Jakabot, Sósas fiát, aki a legelőkelőbb volt köztük, elfogatta és börtönbe vetette, az idumaeaiakat pedig, akik most vezéreik nélkül teljesen tanácstalanok voltak, szigorú őrizet alá vétette, és a falakon megerősítette az őrszemeket. Ezek mégsem tudták megakadályozni a folytonos szökéseket; akárhányat öltek meg, még mindig többen voltak azok, akiknek sikerült a szökés. A rómaiak valamennyit befogadták; Caesar jóindulatból nemcsak hogy nem alkalmazta előbbi rendelkezéseit, hanem a katonák sem öldösték már őket, részben, mert beteltek a gyilkolással, részben kapzsiságból. Tudniillik azokat a polgárokat, akik egyesével érkeztek, útjukra engedték,

de a többieket feleségükkel és gyermekeikkel együtt rabszolgául adták el, mégpedig rendkívül olcsón, mivel rengeteg volt a fogoly és kevés a vevő. Ámbár Titus kihirdette, hogy magányos szökevényt nem fogadnak be - (430) tudniillik családjukat is magukkal kellett hozniok -, mégis befogadott ilyen menekülőket is; előbb azonban megbízást adott, hogy válogassák ki közülük azokat, akik halálbüntetést érdemelnek. Rengeteg embert adtak el rabszolgának, de a tulajdonképpeni polgárok közül több mint 40 000 kegyelmet kapott, és a Caesar megengedte, hogy ott telepedjenek le, ahol akarnak.

Ugyanebben az időben került elő egy Jésus nevű pap, Thebuthei fia, akinek a Caesar esküvel kegyelmet ígért, ha kiadja a szent kincseket; ez az ember a templomfal mögül előhozott két lámpatartót, olyan volt mind a kettő, mint azok, amelyeket a templomban őriztek, továbbá tömör és színarany asztalokat, vegyítőedényeket, csészéket, egyúttal átadta a függönyöket, a főpapi ruhákat a drágakövekkel együtt és az istentiszteletnél használatos sok egyéb eszközt. A templom kincstárosát, Phineast is elfogták, és ez előadta a papok ruházatát és öveit, rengeteg bíbor és skarlát szövetet, amelyeket a függöny kijavítására tartogattak, továbbá sok fahéjt, kassziát és rengeteg egyéb illatszert, amelyeknek a keverékét Isten tiszteletére naponta meggyújtották. Ezenfelül kiadott még sok egyéb drágaságot és templomi ékességet, és ezért éppúgy kegyelmet kapott, mint a szökevények, bár őt harc közben fogták el.

Miután a rómaiak gorpiaios hónap 7-én, 18 napi munka árán, befejezték a sáncépítést, felvontatták az ostromgépeket. A lázadók javarésze most már látta, hogy a város menthetetlen, és a falakról visszavonult az Akrába; mások elbújtak a földalatti folyosókban; igen sokan eloszlottak a falakon, és a faltörő kosokkal közeledő ellenséget igyekeztek elkergetni. De ezekét is leverték a rómaiak túlerejükkel, lendületükkel és - ami a fő - azzal, hogy töretlen erővel küzdöttek a megtört zsidók ellen. Ugyanis alighogy betörték a falnak egy részét, és néhány tornyot a hatalmas faltörő kosokkal megingattak, a védők máris kereket oldottak. A zsarnokokat is a valóságos veszélyhez képest túlságosan nagy rémület szállta meg; mert még mielőtt az ellenség odaért volna, máris megbénította őket a rémület, és nem tudták, szökjenek-e vagy maradjanak. Most aztán ezek az egykor oly nagyhangú emberek, akik még hencegtek is aljasságaikkal, reszkettek, és úgy megváltoztak, hogy bármily (431) elvetemültek voltak, szinte meg kellett szánni őket. Most támadást akartak intézni az ostromfal ellen, áttörni az előőrsök vonalán, és így elmenekülni; de mikor cimboráikat, akik mind szétszéledtek, ki merre látott, már sehol sem találták, ezenfelül néhány-futár jelentette, hogy az egész nyugati fal beomlott, és hogy a rómaiak már benyomultak, sőt azt is hírül hozták, hogy a rómaiak már keresik őket és a nyomukban vannak, s ezenfelül egyesek, akiknek rémületükben káprázott a szemük, és bizonykodtak, hogy az ellenség már feljutott a bástyatornyokra: akkor arcra borultak, jajveszékeltek elvakultságuk miatt, és mintha csak átvágták volna inaikat, már elfutni sem tudtak. Most mutatkozott meg igazán Isten hatalma e gyalázatosak fölött és a rómaiak szerencséje. A zsarnokok ugyanis lemondtak biztos sasfészkükről, és lejöttek tornyaikból, ahol erőszakkal sohasem keríthették volna őket hatalmukba, legfeljebb kiéheztetéssel; a rómaiak pedig, akiknek a gyengébb falak is kemény munkát okoztak, a szerencse jóvoltából elfoghatták azokat, akik ellen semmiféle ostromgéppel sem boldogultak volna; mert a fent említett három toronnyal semmiféle ostromgép sem bírt volna.

Miután a lázadók elhagyták ezeket a bástyatornyokat, vagyis helyesebben: miután Isten kiűzte őket onnan, eszeveszetten menekültek a Silóa alatti völgybe, és miután kissé magukhoz tértek rémületükből, a körfal ottani szakasza ellen támadást intéztek. De a végveszély idejére nem maradt már elegendő bátorságuk, mert a rémület és a nyomorúság megtörte erejüket. Így aztán az őrszemek hamarosan visszaverték őket, mire szétszéledtek, és elbújtak a földalatti folyosókban. Ezalatt a rómaiak megszállták a falakat, feltűzték a tornyokra hadijelvényeiket, és örömujjongással győzelmi énekbe kezdtek, mivel a háború befejezése sokkal könnyebb lett nekik, mint ahogy az elején remélhették volna. Maguk is hihetetlennek tartották, hogy kardcsapás nélkül megszállták a legutolsó falat, s nem tudták mire vélni, hogy egyetlenegy

ellenséges katonát sem láttak. Kivont karddal tódultak be az utcákba, mindenkit leszúrtak, aki útjukba akadt, és felgyújtották a házakat az odamenekült emberekkel együtt, és mind kifosztották; gyakran, mikor zsákmányolás céljából egy-egy házba benyomultak, már az egész családot (432) holtan találták, a háztetők pedig tele voltak az éhenhaltak hulláival, s ez a látvány úgy megborzongatta őket, hogy semmihez sem nyúltak, hanem kitámolyogtak a házból. De csak azok iránt éreztek részvétet, akik ilyen siralmasan elpusztultak, az élők iránt nem: ledöftek mindenkit, aki útjukba került, és így hullákkal torlaszolták el a szűk utcákat, és a város szinte úszott a vérben, úgyhogy a tüzet nemegyszer vérrel oltották. Estefelé megszűnt az öldöklés, a tűz azonban egész éjjel dühöngött, gorpiaios hónap 8-án a nap az égő Jeruzsálemre virradt; arra a városra amelyet az ostrom alatt oly rengeteg nyomorúság sújtott, hogy ha alapítása óta ugyanannyi szerencse érte volna, valóban irigylésre méltó lett volna; de ezt a borzalmas sorsot azzal vonta magára, hogy olyan nemzedéket nevelt fel, amely romlásba döntötte.

Kilencedik fejezet

Titus rendelkezései. A zsidók veszteségei. János megadja magát

Miután Titus bevonult a felsővárosba, megcsodálta a város egyéb erődítményeit is, különösen a bástyatornyokat, amelyeket a zsarnokok esztelenségükben otthagytak; s miközben a tömör építmények magasságát, az egyes kőtömbök nagyságát és pontos összeillesztését, valamint roppant hosszúságukat és szélességüket szemlélte, felkiáltott: „Isten segített harcainkban! Ő volt az, aki a zsidókat kiűzte ezekből a bástyatornyokból, mert ugyan mit tehettek volna emberi kezek vagy gépek ilyen tornyok ellen?" Még sok egyéb ilyen dolgot beszélt környezetével, aztán szabadon bocsátotta a zsarnokok foglyait, akiket otthagytak a tornyokban, megparancsolta, hogy a város épségben maradt részét teljesen pusztítsák el, és a falakat rombolják le; de a három bástyatornyot épségben hagyta, hogy emlékjelei legyenek hadiszerencséjének, ami hozzásegítette a bevehetetlen bástyák elfoglalásához.

Miután a katonák belefáradtak az öldöklésbe, és még mindig (433) rengeteg zsidó került elő, a Caesar megparancsolta, hogy csak azokat öljék meg, akiknél fegyver van, vagy akik ellenállnak, a többieket élve fogják el. Mindazonáltal a parancs dacára, a katonák azokon kívül, akiket Titus kijelölt, az öregeket és a gyengéket is ledöfték, azokat ellenben, akik erősek és izmosak voltak, és még hasznukat lehetett venni, összeterelték a templomhegyen, és bezárták az Asszonyok udvarába.

Őrizetükre a Caesar kirendelte egyik volt rabszolgáját, és barátját, Frontót megbízta, hogy mindegyiken érdeme szerint ítélkezzék. Ez a lázadókat és rablókat, akik sorra elárulták egymást, kivégeztette; a legszebb sudártermetű fiatalembereket kiválogatta, és megtartotta a diadalmenetre. A többi fogoly közül Titus a 17 évesnél idősebbeket az egyiptomi bányákba küldte, de a legtöbbet a tartományoknak ajándékozta, hogy a játékokon vadállatok vagy a fegyverek végezzenek velük. A 17 évesnél fiatalabbakat eladták. Azokban a napokban, amíg Fronto válogatta őket, még 11000 ember halt éhen, részben mert visszautasították a táplálékot; de különben sem volt annyi gabona, hogy ennek a tömegnek elegendő lett volna.

Az egész háborúban ejtett hadifoglyok száma 97000 volt: az ostrom alatt 1100 000 ember pusztult el; a legtöbb született zsidó volt, de nem jeruzsálemiek. Mert a kovásztalan kenyerek ünnepére a nép az egész országból a fővárosba sereglett, és mivel váratlanul itt érte az ostrom, olyan zsúfolt lett a lakosság, hogy a dögvészhez hasonló betegség és a még átkozottabb éh ínség elkerülhetetlen volt. Hogy pedig a város ekkora embertömeget befogadhatott, az kiderült a Cestius idejében tartott népszámláláskor. Ugyanis Cestius, hogy Nerónak - aki nagyon utálta ezt a népet - bebizonyítsa, milyen virágzó város Jeruzsálem, megbízta a főpapokat, hogy

valamiképpen számlálják meg a népet. Mivel éppen akkor volt a húsvéti ünnep, amelyen délután 3-tól 5 óráig áldozatokat mutattak be, és minden áldozatban legalább 10 törzsbeli vett részt, sőt nemegyszer húszanként tömörültek - mert senkinek sem szabad egyedül elköltenie az áldozati lakomát -, 255 600 áldozati állatot számláltak meg. Ha minden áldozatra 10 résztvevőt számítunk, az összesen 2 700 000 ember, mégpedig mind csupa tiszta és szent, mert (434) magfolyásban szenvedőknek, havi tisztulásos nőknek és más - tisztátalanoknak nem volt szabad részt venni az áldozaton, sőt azoknak az idegeneknek sem, akik részt vettek az istentiszteleten.

Eszerint az ünnep résztvevőinek javarésze idegenből jött, és a sors éppen akkor úgy akarta, hogy a nép úgy beszorult a városba, mint valami börtönbe, és az ellenséges hadsereg emberekkel telezsúfolt várost zárt körül. Ezért is pusztult el sokkal több ember, mint bármely más szerencsétlenségben, amit valaha ember vagy Isten városra mért. Azok közül, akik most előkerültek, a rómaiak egyeseket megöltek, másokat fogságba hurcoltak; a földalatti folyosókban bújkálókat megkeresték, és aki a kezükbe került, mind leszúrták. Egyébként ezekben az aknákban is több mint 2000 halottat találtak; ezek vagy öngyilkosok lettek, vagy egymást ölték meg, legtöbbjük azonban az éhségnek estek áldozatul. A benyomuló katonák orrát förtelmes hullabűz csapta meg, úgyhogy sokan azonnal vissza is fordultak; másoknak, akiket a kapzsiság mégiscsak bekergetett, hullahehegyeken kellett átkelniök. S csakugyan, a földalatti folyosókban rengeteg drágaságra akadtak, és kapzsiságukban nem voltak válogatósak, hogyan kaparintják meg ezeket. Itt is sok embert kimentettek, akiket a zsarnokok vetettek börtönbe; mert ezek az utolsó pillanatban is kegyetlenkedtek. Ezért Isten mind a kettőt meg is büntette érdeme szerint. János, aki testvéreivel együtt éhezett odalenn a földalatti folyosóban, végül is elfogadta a rómaiaktól a kegyelmet, amit annyiszor visszautasított. Hogy pedig Simon, aki ugyancsak keservesen küzdött az éhséggel, hogyan adta meg magát,, alább beszélem el. Őt, mint valami áldozati állatot, a diadalmenetre tartogatták, Jánost pedig életfogytiglani fegyházra ítélték. A rómaiak most még a legtávolabbi városrészeket is felgyújtották, a falakat pedig földig rombolták. (435)

Tizedik fejezet

Jeruzsálem viharos története

Így esett el Jeruzsálem, Vespasianus uralkodásának második évében, gorpiaios hónap 8-án. Régebben már ötször foglalták el, egyszer pedig el is pusztították. Elfoglalta a várost Asochaios egyiptomi király, aztán Antiochos, később Pompejus és utána Sosius, Herodessel szövetségben; de mind megkímélték. De előttük már elfoglalta a babiloni király, és el is pusztította, alapításának 1468. évében. Jeruzsálem első alapítója kánaáni uralkodó volt, akinek a neve az ottani nyelven igazságos királyt jelent, és valóban az is volt. Ezért mindenekelőtt az Istennek és a papoknak szolgált, s megalapította a templomot; és a várost, amelynek régente Solyma volt a neve; Hierosolymának, vagyis Jeruzsálemnek nevezte. Később Dávid zsidó király elkergette a kánaániakat a városból, és törzsrokonait telepítette be. 470 évvel és 6 hónappal utána pusztították el a várost a babiloniak. Dávidtól, az első jeruzsálemi királytól, addig az ideig, amíg Titus elpusztította a várost, 1179 év, első alapításától legutolsó elfoglalásáig 2177 év telt el. Sem a város régisége, sem roppant gazdagsága, sem a zsidó nép elterjedése az egész világon, sem az itt tartott istentiszteletek nagy híre nem tudta megmenteni a várost a pusztulástól. Így végződött Jeruzsálem ostroma. (436)

VII. könyv

Első fejezet

Jeruzsálem lerombolása. Titus jutalmakat és kitüntetéseket oszt ki katonái között

Mivel a hadseregnek nem volt már mit gyilkolni és rabolni, és már nem volt semmi céltáblája dühének, mert ha valaki vagy valami a katonák keze ügyébe akad, természetesen nem kímélték volna, a Caesar megparancsolta, hogy az egész várost és templomot rombolják le, és csak a Phasael, Hippikos és Mariamne tornyokat, amelyek magasabbak voltak a többinél; továbbá a körfal nyugati szakaszát hagyják épségben; ezt az utóbbit azért, hogy a majd idekerülő helyőrségnek laktanyája legyen, a tornyokat pedig bizonyságul az utókornak: mily pompás és hatalmasan megerősített volt a város, amelyet legyűrt a római vitézség. A városfalat egyébként végesvégig a földig lerombolták a győztesek; a jövevény alig hitte volna, hogy itt valaha emberek laktak. Ilyen szomorú véget ért a fényes, világszerte híres Jeruzsálem városa a lázadók őrjöngése miatt.

A Caesar úgy döntött, hogy a 10. légiót, továbbá egy lovas-osztályt és néhány gyalogos zászlóaljat hagy a városban helyőrségül. Miután befejezte a hadműveleteket, szükségét érezte, hogy a győzelemért elismerését fejezze ki az egész hadseregnek, és a legvitézebbeknek kiossza a megérdemelt jutalmakat. Tehát az előbbi táborban emelvényt állíttatott, tábornokaival felment, és messze csengő hangon szózatot intézett a hadsereghez: hogy szívből köszönetet mond nekik hűségükért, amelyet mindvégig megőriztek iránta; megdicsérte az egész háborúban tanúsított engedelmességüket, amelyről nagy megpróbáltatások idején is éppúgy bizonyságot tettek, mint vitézségükről, hogy ezzel is gyarapítsák hazájuk hatalmát, és megmutassák az egész világnak, hogy sem az ellenség túlereje, sem az erős (437) várak, sem a nagy városok, sem az ellenség esztelen vakmerősége és állati vadsága nem tud helytállni a római hősiesség előtt, még akkor sem, ha néha-néha hozzájuk szegődött a hadiszerencse. Itt az ideje - folytatta -, hogy véget vessenek ennek a nagyon is hosszúra nyúlt háborúnak, hiszen mikor belefogtak, ennél jobb véget nem is kívánhattak volna. De még ennél is szebb és dicsőbb, hogy a római birodalom urát és kormányzóját, akit ők választottak és Itáliába küldtek, ott mindenütt ujjongva fogadják, választásukat elismerik, hálásak irántuk, hogy ilyen jól választottak. Csodálattal és szeretettel adózik valamennyiüknek - tette hozzá -, mert tudja, hogy mindenki tőle telhetőleg a legnagyobb erőfeszítést fejtette ki. Most pedig, fejezte be, azoknak, akik erejükkel különösen kiváltak a harcokban, vitézséggel koszorúzták életüket, és hadseregének dicsőségét hőstettekkel gyarapították, kiosztja a jutalmakat és kitüntetéseket, hogy mindenki megkapja az illő viszonzást, aki többet tett, mint a többiek. Mindig ez lesz a legnagyobb gondja, mert jobban szereti jutalmazni bajtársai vitézségét, mint büntetni őket hibáikért.

A jegyzőkkel mindjárt fel is olvastatta azoknak a névsorát, akik a háború alatt hőstettet vittek végbe. Amint sorra elvonultak előtte, mindegyiket néven szólította, megdicsérte, s oly belső örömmel, mintha maga követte volna el ezeket a hőstetteket, kiosztotta nekik az aranykoszorúkat, az arany nyakláncokat, az aranyozott lándzsahegyeket, az ezüstérmeket, és mindegyiket egy ranggal előléptette. A hadizsákmányból aranyat, ezüstöt, drága ruhákat, egyéb tárgyakat bőven osztott ki köztük. Miután így mindenkinek megadta a megérdemelt kitüntetést, áldást mondott a hadseregre, a tömeg éljenzése közben leszállt az emelvényről, és bemutatta a győzelmi áldozatot. Az oltárok mellett már ott állt a rengeteg bika; ezeket most levágták, húsukat szétosztották, úgyhogy a katonáknak bőséges lakoma jutott. Maga is három napig lakmározott a tisztekkel, s végül az idegen csapatokat elbocsátotta állomáshelyükre, a 10. légiót pedig megbízta

Jeruzsálem megszállásával, s nem küldte vissza az Euphratesen túlra, ahol régebben állomásozott, viszont a 12. légiót - mert még most sem felejtette el, hogy annak idején (438) Cestius vezérlete alatt meghátrált a zsidók elől - végleg elhelyezte Syriából, ahol azelőtt Raphaneaiban állomásozott, és elküldte Melitéhé tartományba, az Euphrates mellé, Armenia és Kappadokia határára. Az 5. és 15. légiót a maga parancsnoksága alatt tartotta, míg meg nem érkezik Egyiptomba. Erre hadseregével a tengerparti Kaisareiába vonult, ahol a mérhetetlen zsákmányt elraktároztatta, és a hadifoglyokat őrizetbe vétette, mert a tél miatt egyelőre nem küldhette őket Itáliába.

Második fejezet

Titus játékokat rendez Kaisareia Philippiben. Simon elfogatása

Abban az időben, mikor Titus Caesar a legerélyesebben folyatatta Jeruzsálem ostromát, Vespasianus Alexandriában kereskedelmi hajóra szállt, és Rhodosba utazott; innen háromsorevezős hajón tovább ment, minden útjába eső várost meglátogatott, s mindenütt örömujjongással fogadták. Aztán Ióniából átkelt Görögországba, majd Kerkyrából a Japygium-fokig és onnan szárazföldön folytatta útját. Eközben Titus is megindult a tengerparti Kaisareiából, és Kaisareia Philippibe vonult; itt hosszabb ideig tartózkodott, és sok játékot rendezett. Ezeken rengeteg hadifogoly pusztult el: vagy a vadállatok elé vetették őket, vagy kényszerítették, hogy csoportosan életre-halálra küzdjenek egymással. Itt értesült Titus, hogy elfogták Simont, Gióras fiát; ez pedig így történt:

Simon Jeruzsálem ostroma alatt a felsővárost tartotta megszállva; de mikor a római hadsereg bejutott a falak közé, és az egész várost elpusztította, legbizalmasabb barátaival és néhány kőfaragóval, a szükséges vasszerszámokkal, valamint több napra elegendő élelmiszerrel lement az egyik földalatti aknába. Ezen a régi folyosón addig mentek, amíg a végére nem jutottak; itt aztán tovább kezdték ásni a földet, abban a reményben, hogy sikerül majd valami távolabbi helyen kibukkanni és így megmenekülni. De a kísérlet hamarosan meghazudtolta (439) reményeiket; mert a munkások emberfeletti erőfeszítése árán mindössze néhány lépésnyit haladtak előre, és máris végére járt az élelmiszer, bármily takarékosan bántak vele. Ekkor Simon, abban a reményben, hogy rémületet kelt a rómaiakban, és így becsaphatja őket, hosszú fehér ruhát öltött, fölébe pedig bíborköntöst, és azon a helyen, ahol régebben a templom állt, felbukkant a föld alól. A katonák, amint megpillantották, először megrémültek és moccani sem mertek; de aztán közelebb óvakodtak, és megkérdezték, hogy kicsoda. Simon nem mondta meg, hanem odaszólt, hogy hívják a tábornokot. Siettek is Terentius Rufusért, aki rögtön meg is érkezett, tudniillik akkor ő volt a hadsereg főparancsnoka. Simon mindent elmondott neki, mire megbilincseltette, őrizetbe vétette, és a Caesarral közölte, hogyan kerítette kézre. Így Isten Simont, büntetésül a nép megsanyargatásáért, amelyen irgalmatlanul zsarnokoskodott, halálos ellenségeinek kezébe adta; éspedig nem is harcban fogták le, hanem önként szolgáltatta ki magát nekik bűnhődésre, vagyis elkövette ugyanazt, amiért annyi embert kegyetlenül kivégeztetett azzal a váddal, hogy a rómaiakhoz húznak. Mert valamint a gonosz ember nem kerülheti el Isten haragját, úgy az ő igazságossága sem lankad el soha, hanem előbb-utóbb utoléri azokat, akik vétkeztek ellene, s lesújt a gonoszokra olyan büntetéssel, amely annál keservesebb, mert nem követte nyomon a bűnt, és azok már-már azt hitték, hogy kikerülhetik. Ezt tapasztalta Simon is, mikor a bosszút lihegő rómaiak kezére került. Egyébként fölbukkanása a föld alól még azzal a következménnyel járt hogy azokban a napokban tömegesen fedezték fel a többi lázadót is a földalatti aknákban. Miután Titus visszatért a tengerparti Kaisareiába, a megbilincselt zsarnokot eléje vezették, mire megparancsolta, hogy tartogassák a diadalmenetre, amelyet Rómában szándékozott megtartani. (440)

Harmadik fejezet

Titus ünnepségeket rendez öccse és atyja tiszteletére.
Zsidó veszedelem Antiochiában

Antiochiai tartózkodása alatt fényesen megünnepelte öccse születésnapját, és tiszteletére rengeteg zsidó foglyot leöletett; több mint 2500 pusztult el részben az állatviadalokban, részben máglyán, részben az egymással vívott mérkőzésekben. De bár száz meg százféle módon pusztították őket, a rómaiak mindezt nem tartották elegendő büntetésnek a lázadók számára. Ezután a Caesar Bérytos föníciai városba ment, ahol hosszabb ideig tartózkodott, és atyja születésnapjának megünneplésére óriási költséggel pompás játékokat és minden képzeletet felülmúló ünnepségeket rendezett; éppen úgy, mint előbb, itt is rengeteg fogoly pusztult el.

Ugyanebben az időben történt, hogy az Antiochiában még életben maradt zsidók súlyos gyanúba és veszedelembe keveredtek. Antiochia polgárai ugyanis felzúdultak ellenük, s részben egészen újkeletű vádakkal illették őket, részben a közelmúltban elkövetett bizonyos cselekedeteket rótták fel neki. Ezeket röviden el akarom mondani, hogy jobban megértessem a későbbi fejleményeket.

A zsidó nép különféle országok lakosai között oszlik meg szétszórtan az egész föld kerekségén, de legtöbben a szomszédos Syria tartományban laknak, és itt is főképpen Antiochiában, mert ez igen nagy város, és itt a többi lakossággal összekeveredve élnek; az Antiochos után következő .királyok itt szabad letelepedést engedélyeztek nekik. Ez az Antiochos, akit Epiphanésnek neveztek, elpusztította Jeruzsálemet, és kirabolta a templomot; utódai a bronz fogadalmi ajándékokat mind az antiochiai zsidóknak ajándékozták, zsinagógáiban helyezték el, és ugyanolyan polgárjogokkal ruházták fel őket, mint a görögöket. A későbbi királyok is ugyanúgy bántak velük, és mivel ennek következtében nagyon elszaporodtak, pompás művészi tárgyakkal ékesítették szentélyüket, rengeteg görögöt hitükre térítettek, úgyhogy ezeket valamiképpen ezzel a maguk sorstársaivá tették. (441) A háború kitörésekor, midőn Vespasianus újból partra szállt Syriában, és a zsidógyűlölet mindenfelé izzott, a zsidó hitközség egyik tagja, Antiochos, aki atyja, az antiochiai zsidók elöljárója révén köztiszteletben állt, egy alkalommal, midőn a nép a színházban gyűlést tartott, felszólalt, és megvádolta tulajdon atyját és a többi zsidót, hogy az egyik éjszaka fel akarják gyújtani a várost; és mindjárt át is adott nekik néhány idegen zsidót, mint akik állítólag részesei az összeesküvésnek. A nép ennek hallatára nem tudta türtőztetni dühét; azon nyomban máglyát állítottak a vádlottaknak, és ott a színházban valamennyit elégették. A görögök már-már arra készültek, hogy megrohanják a zsidó lakosságot; mert meg voltak győződve róla, hogy annál biztosabban megmenthetik szülővárosukat, minél előbb bosszút állnak ezeken. Antiochos még jobban szította dühüket, és hogy bizonyságot tegyen hitehagyásáról és a zsidó vallási szokások iránt érzett gyűlöletéről, nemcsak maga áldozott görög módra, hanem indítványozta, hogy a többieket is kényszerítsék erre: aki megtagadja ezt, elárulja, hogy összeesküvő. Az antiochiaiak csakugyan próbát is tettek, de csak kevés zsidó áldozott; akik ellenkeztek, azokat kivégezték. Antiochos a római helytartótól katonaságot is kapott, és most erőszakoskodni kezdett a zsidókkal, megtiltotta nekik a szombat megünneplését, és arra kényszerítette őket, hogy ezen a napon hétköznapi munkát végezzenek, és olyan erőszakos eszközöket alkalmazott, hogy nemcsak Antiochiában, hanem erre a példára másutt is bizonyos időre megszűnt a szombat ünneplése.

Nem sokkal azután, hogy az antiochiai zsidók ezt az erőszakosságot elszenvedték, még egy csapás érte őket, s éppen ennek a megértése céljából mondtam el az előbbi részleteket. Történt ugyanis, hogy a négyszögletes piac, a tanácsház, a levéltár és a királyi palota leégett, és csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehetett megakadályozni, hogy a tűz át ne terjedjen az egész városra. Antiochos a zsidókat vádolta a gyújtogatással, és az antiochiaiak, ha már eddig is nem gyűlölték volna a zsidókat, az esemény miatti izgalmukban akkor is könnyen elhitték volna ezt a rágalmat. Antiochos pedig azzal, hogy régebbi üzelmeikre hivatkozott, annál könnyebben elhitette vádjait, úgyhogy (442) az antiochiaiak, mintha csak szemtanúi lettek volna, amint a zsidók tűzcsóvát dobtak a városra, őrjöngve megtámadták a rágalom áldozatait. Csak nagy erőfeszítéssel sikerült Gnaeus Collega tábornoknak lecsillapítani izgalmukat; türelemre intette Őket, hogy várjanak addig, amíg az eseményekről jelentést tesz Rómában; ugyanis Caesennius Paetus, akit Vespasianus Syria helytartójául nevezett ki, és már oda is küldött, még nem érkezett meg. Egyébként Collega alapos vizsgálattal kiderítette az igazságot: a zsidók közül, akiket Antiochos megvádolt, egyetlenegy sem volt bűnrészes, hanem az egész gyújtogatás néhány elvetemült, eladósodott ember műve volt, akik az hitték, hogy ha a tanácsházat és a városi okmányokat elpusztítja a tűz, senki sem támaszthat ellenük követelést. De amíg a vizsgálat folyt, a zsidók nyugtalanul és izgatottan várták, mi lesz a sorsuk.

Negyedik fejezet

Vespasianus bevonul Rómába

Miután Titus Caesar hírét vette, milyen sóvárogva várta atyját Itáliának minden városa, és hogy különösen Róma mily fényesen és mekkora lelkesedéssel fogadta, egyszerre elmúlt minden aggodalma, és határtalan öröm és bizakodás töltötte el. Mert Vespasianust már a távolból Itália minden lakosa gondolatban kísérte útján; oly repesve várták, hogy máris úgy érezték, mintha itt volna, és minden kényszer nélkül máris szeretettél övezték. A szenátus jól tudta, mily áldatlan következményekkel jár a sok uralkodóváltozás, tehát boldog volt, hogy tisztes korú és hadvezéri dicsőséggel övezett császárt kaptak, akiről meg voltak győződve, hogy méltóságát alattvalói javára fogja betölteni. A nép pedig, amelyet a belvillongások majdnem agyonsanyargattak már, még nagyobb sóvárgással várta megérkezését, mert nemcsak abban reménykedett, hogy véget vethet eddigi szenvedéseinek, hanem abban is, hogy rendezi a viszonyokat, és jólétet teremt. Különösen a hadsereg tekintett rá (443) bizalommal; hiszen a katonák ismerték legjobban győzelmes háborúinak jelentőségét. De éppen a katonáknak, akik a maguk bőrén tapasztalták a többi hadvezér tudatlanságát és gyávaságát, legforróbb kívánságuk volt, hogy a sok régi csorbát kiköszörüljék, és őt tekintették az egyetlen embernek, aki visszaadhatja önérzetüket és becsületüket. Mivel máris ily határtalan szeretet áradt felé, a legtekintélyesebb polgárok nem tartották illendőnek, hogy otthon várják meg, hanem jó messzire elébe mentek a városból; de a többi polgár is minél előbb látni szerette volna: tehát seregestül kitódultak eléje, s minthogy szívesebben mentek, mint maradtak, maga a város most először érezte kellemesnek az elnéptelenedést; mert többen vonultak ki, mint ahányan otthon maradtak. Mikor jelentették közeledését, és azok, akik legelőször találkoztak vele, lelkendeztek: milyen kedves és barátságos mindenkihez, az egész nép asszonyostul, gyerekestül kitódult az utcákra, s amerre haladt, amint meglátták szelíd tekintetét, barátságos arcát, ujjongó kiáltozással Róma megmentőjének, jótevőjének és egyetlen méltó uralkodójának magasztalták. A városban annyi volt a koszorú és az illatszer, hogy olyan volt, mint valami templom. A császár csak nagy üggyel-bajjal tudott átvergődni a körülötte tolongó tömegen a palotáig, ott aztán mindjárt áldozatot mutatott be a házi isteneknek szerencsés megérkezéséért. A nép eközben lakomához ült: törzsek, nemzetségek és családok szerint ültek asztalhoz Róma lakosai, és italáldozattal kérték Istent, hogy Vespasianust még sok éven át tartsa meg a birodalomnak, s fiainak és unokáinak hagyja

birtokában háborítatlanul az uralmat. Ilyen lelkesedéssel fogadta Vespasianust Róma, és a város hamarosan virágzásnak is indult.

Még előbb, abban az időben, mikor Vespasianus Alexandriában időzött, és Titus Jeruzsálemet ostromolta, a germánok nagy része szövetkezett a szomszédos gallusokkal, és fellázadt; abban reménykedtek, hogy együttes erővel lerázhatják a római igát. A germánokat az elpártolásra és a háborús vállalkozásra mindenekelőtt természetük indította: nem szívesen hallgatnak a jó tanácsra, s ha bármily csekély remény van a sikerre, belevetik magukat a veszedelembe; meg aztán gyűlölik is uraikat mert tudják, hogy a rómaiakon kívül még senki sem győzte le (444) népüket. De leginkább felbátorította őket a kedvező alkalom. Mivel úgy látták, hogy a császárok folytonos váltakozása miatt a római világbirodalom megingott, és arról értesültek, hogy az óriási birodalom minden része forrong és ingadozik, azt hitték, hogy ezt a zűrzavaros helyzetet ügyesen kihasználhatják. Vezéreik, Classicus és Civilis, fellázították és mindenféle reményekkel kecsegtették őket; ezek már régóta tervezték a lázadást, de csak most árulták el szándékaikat, mikor a helyzet kedvezőre fordult, és most az ilyesmire különben is hajlamos törzsekkel megkockáztatták a dolgot. A germánok legtöbb törzse csatlakozott már a felkeléshez, s a többiek is megígérték, hogy hamarosan csatlakoznak; akkor Vespasianus, mintegy isteni sugallatra, Petilius Cerealishoz, a volt germániai helytartóhoz leiratot intézett, amelyben kinevezte konzullá, és megbízta, hogy vegye át Britannia kormányzását. Ez útközben értesült a germánok lázadásáról, és mivel már össze is gyülekeztek, megtámadta őket, szabályszerű ütközetben súlyos vereséget okozott nekik, és ezzel kényszerítette, hogy véget vessenek lázadásuknak, megtörte ellenállásukat, és kijózanította őket ábrándjaikból. De ha véletlenül Cerealis nem ért volna ilyen gyorsan országukba, akkor is hamarosan megbűnhődtek volna; mert alighogy megérkezett Rómába a lázadás híre, Domitianus Caesar hosszas fontolgatás nélkül - mint ahogy más tette volna fiatal korában - atyjától öröklött vitézségével és korához képest érett harci tapasztalattal azonnal megindult a barbárok ellen. Érkezésének puszta híre megrémítette őket, s rémületükben mindjárt meg is adták magukat neki, és már azt is szerencsének tartották, hogy nagyobb veszteség nélkül megint a régebbi igába hajthatták fejüket. Miután Domitianus olyan intézkedéseket tett Galliában, hogy egyhamar ne törhessen ki újból a lázadás, dicsőségesen visszatért Rómába, olyan fényes haditettek után, amelyek korát ugyan meghazudtolták, de méltók voltak atyja hírnevéhez.

A germán lázadás imént említett hírével egyidejűleg érkezett Rómába a skytha lázadás híre is. A sarmaták, ez a népes skytha törzs, észrevétlenül átkeltek az Istroson, benyomultak Moesiába, s hatalmas lendülettel váratlan, éppen ezért félelmetes támadást intéztek a rómaiak ellen, az ottani helyőrség jó részét (445) lekaszabolták, Fontejus Agrippa tábornokot hősies védekezése után megölték, és a római uralom alatt álló országot végigdúlták és fosztogatták. Mikor Vespasianus értesült az eseményekről és Moesia elpusztításáról, a sarmaták megfenyítésére kiküldte Rubrius Gallust, akinek sikerült is a lázadók javarészét csatában megölnie, a többi pedig rémülten haza menekült. Ezzel vége is volt a háborúnak, és a tábornok most gondoskodott a tartomány biztonságáról: több és erősebb helyőrséggel rakta meg, úgyhogy ezentúl a barbárok nem tudtak többé átkelni az Istroson. Így a moesiai hadjárat gyorsan bevégződött.

Ötödik fejezet

A Sabbat-folyó. Az antiochiai zsidók. A diadalmenet

Titus Caesar egy darabig, mint fentebb említettem, Bérytosban tartózkodott; onnan sorra látogatta Syria városait, és mindegyikben pompás játékokat rendezett, és ezeken ugyancsak zsidó hadifoglyok halálával elégítette ki a nép látványosság-éhségét. Ezen az útján meglátogatta a természeti jellegénél fogva nagyon érdekes folyót, amely az Agrippa országába tartozó Arke és

Raphaneai között folyik; csodálatos jellegzetessége, hogy amíg folyik, addig dúsvizű és gyors iramú; de hat napra a forrásától végig kiapad, és egész medre kiszárad; aztán a hetedik napon megint szabályosan megindul, mintha nem is szakadt volna meg közben a folyása és állandóan ilyen szabályszerűen váltakozik. Ezért a zsidók szent hetedik napjáról Sabbat-folyónak nevezik.

Midőn Antiochia lakosai értesültek, hogy Titus közeledik a városhoz, örömükben nem tudtak megmaradni a városban, ha-nem több mint 30 stadionnyira elébe siettek, éspedig nemcsak a férfiak tódultak ki a városból, hanem az asszonyok és gyermekek is nagy tömegben. Mikor távolról megpillantották, felálltak az út két oldalán, üdvözlésül kinyújtották felé karjukat, és örömujjongással kísérték a városba, de az ujjongással (446) szüntelenül egybekötötték azt a kérésüket, hogy kergesse ki a városból a zsidókat. Titus némán hallgatta végig, aztán elutasította kérésüket. A zsidók mégis jó ideig kínos bizonytalanságban voltak, mert nem tudták, mire határozza magát Titus; tudniillik nem maradt Antiochiában, hanem hamarosan az Euphrates-menti Zeugmába utazott, mert ott Vologesés parthus király követsége várta, és a zsidókon aratott győzelméért aranykoszorút nyújtott át neki. Az ajándékot elfogadta, a követeket dúsan megvendégelte, s aztán újból visszatért Antiochiába. Szívesen eleget tett a tanács és a nép kérésének, hogy menjen el a színházba, ahol már várja a nép; de mikor megint ostromolni kezdték kérésükkel, és makacsul könyörögtek, hogy űzze ki a zsidókat a városból, ezt a találó választ adta nekik: „De hiszen a zsidók fővárosa, amelyben le kellene őket telepíteni, elpusztult, és nincs hely, amely befogadná őket." Az antiochiaiak, miután ezt a kérésüket elutasította, másik kéréssel járultak elé: hogy Titus érvénytelenítse a zsidók érctáblákra vésett kiváltságait. De ezt a kérésüket sem teljesítette, hanem az antiochiai zsidók helyzetén semmit sem változtatott. Ezután Egyiptomba utazott. Mikor Jeruzsálem mellett elhaladt, és a gyászos pusztaságot összehasonlította a város egykori pompájával, emlékezetébe idézte a lerombolt épületek nagyságát és egykori szépségét, őszinte szánalmat érzett a város pusztulásán. S ahelyett, hogy büszkélkedett volna ennek a hatalmasan megerősített városnak az elfoglalásával, mint ahogy mások az ő helyzetében megtették volna, újra meg újra elátkozta a lázadás értelmi szerzőit, akik ezt a balvégzetet a városra idézték, s ezzel bebizonyította, menynyire nem volt szándéka a megbűnhődött lakosság balsorsából dicsőséget kovácsolni magának. Egyébként a város roppant kincseiből a törmelék alatt még nagyon sok mindent találtak, és a foglyok vallomásai alapján újra meg újra sok arany, ezüst és egyéb értéktárgy került elő, amelyeket tulajdonosaik a háború bizonytalan eshetőségei miatt elástak.

Titus most folytatta már régebben elhatározott utazását Egyiptomba, a lehető leggyorsabban átkelt a sivatagon, és megérkezett Alexandriába, ahonnan át akart hajózni Itáliába. Mindenekelőtt a két légiót, amely elkísérte, visszaküldte régebbi (447) állomáshelyére: az ötödiket Moesiába, a tizediket Pannoniába, aztán parancsot adott, hogy a hadifoglyok közül válogassák ki a vezért, Simont és Jánost, továbbá 200 magas termetű és szép férfit, és azonnal küldjék valamennyit Itáliába, hogy majd felvonultassa őket diadalmenetében. Miután baj nélkül áthajózott a tengeren, Róma már készülődött, hogy elébe menjen, és éppen úgy fogadja, mint atyját. De különösen nagy megtiszteltetés volt Titusnak, hogy atyja maga is elébe ment, és üdvözölte, a népnek pedig kimondhatatlan örömet szerzett, hogy a birodalom három első emberét együtt láthatta. Ezek néhány nap múlva elhatározták, hogy haditetteikért közös diadalmenetet tartanak, ámbár a szenátus mindegyiküknek külön diadalmenetet engedélyezett. Miután tehát kihirdették, hogy melyik napon tartják meg . a győzelmi ünnepet, Róma óriási lakosságából egy teremtett lélek sem maradt otthon: minden talpalatnyi helyet elfoglaltak, ahol állni lehetett, és csak annyit hagytak szabadon, hogy a menet éppen elvonulhatott a nézők sorfala között.

Miután az éjszaka folyamán az egész hadsereg tisztjei vezetésével szabályos hadoszlopban kivonult, és felállt a kapu előtt - nem a felső palota irányában, hanem az Isis templom melletti kapunál, ahol az imperatorok az éjszakát töltötték -, napfelkeltekor Vespasianus és Titus babérkoszorúsan, a szokásos bíborruhában kijöttek, és Octavia csarnokába mentek. Ott várta

őket a szenátus, az állami főtisztviselők és a legelőkelőbb lovagok társaságában. A csarnok előtt emelvényt állítottak, amelynek tetején elefántcsontból faragott trónszékek várták az imperatorokat. Amint felmentek és leültek, a hadsereg örömujjongásban tört ki, és hangosan magasztalta dicső tetteiket. A katonák is fegyvertelenül voltak, selyemruhában, fejükön babérkoszorúval. Vespasianus szívesen fogadta éljenzésüket, de hamarosan egyetlen mozdulattal csendet parancsolt, és miután elhallgattak, fölállt, majdnem egészen betakarta a fejét ruhájával, és elmondta a hagyományos imádságot; utána Titus is. Az imádság után Vespasianus a tömeghez rövid beszédet intézett, azután elbocsátotta a katonákat, hogy részt vegyenek az ilyenkor szokásos lakomán, amelyet az imperatorok rendeztek nekik. Ő maga ahhoz a kapuhoz ment, amelyet Porta Triumphalisnak neveztek (448) el, éppen a diadalmenetekről, amelyeknek ezen kellett keresztülvonulniok. Itt némi frissítőt vettek magukhoz, felöltötték a diadalmeneti díszruhát, áldozatot mutattak be az isteneknek, akiknek a temploma ott van a kapu mellett, s elindították a menetet, amely átvonult a színházakon, hogy a nép mindent jobban láthasson.

Lehetetlenség méltóképpen leírni a rengeteg látnivalót, az elképzelhetetlenül gyönyörű műalkotásokat, pazar fényűzési tárgyakat és természeti ritkaságokat. Mert, amit csak dúsgazdag emberek valaha magukénak mondhattak, minden népnek minden csodálatos és drága alkotása együtt volt itt, ezen a napon, óriási mennyiségben, hogy megragyogtassa a birodalom nagyságát. Arany, ezüst, elefántcsont, a legváltozatosabb feldolgozásban, nem csupán mint diadalmeneti dísztárgy, hanem mint valóságos hömpölygő áradat; a legritkább, bíborból szőtt vagy babiloni módra alakokkal finoman hímzett szöveteket, aranykoszorúkba vagy egyéb foglalatokba erősített csillogó drágaköveket olyan tömegben vittek, hogy szinte alaptalannak mondhattuk volna, hogy ezeket valaki ritkaságoknak minősítheti. Drága anyagokból művészien faragott óriási istenszobrokat is vittek a menetben, aztán pompásan feldíszített mindenféle állatot; azok is, akik a drágaságokat vitték, mind arannyal hímzett bíborruhákba voltak öltözve. Pompás és bámulatos volt a menet tulajdonképpeni résztvevőinek pazar dísze, sőt még a hadifoglyok csapata sem volt dísztelen, hanem szép és tarka ruházatuk elterelte a figyelmet meggyötört testükről. De a legnagyobb bámulatot keltették a hordozható állványok; mert attól lehetett tartani, hogy nagyságuk miatt a felvonulás közben összeomlanak; tudniillik némelyik három, sőt négy emeletnyi magas volt; külsejük pedig elképzelhetetlenül szép. Némelyiket teleaggatták arannyal hímzett szőnyegekkel, mindegyiket telerakták arany és elefántcsont műtárgyakkal. Egész képsorozat ábrázolta szemléletesen a háború különféle jeleneteit; látni lehetett ezeken, amint virágzó tájakat feldúlnak, rengeteg ellenséget lekaszabolnak, másokat megszalasztanak vagy foglyul ejtenek; látni lehetett, amint óriási falak összeomlanak a faltörő kosok döngetésére; amint hatalmas erődítményeket elfoglalnak, népes (449) városok falait megmásszák, amint a hadsereg bevonul a városokba, és halomra öldösi az embereket; amint a védtelenek könyörgésre nyújtják kezüket; amint tűzcsóvát vetnek a templomokra; amint a házak rádőlnek a lakóikra; végül a gyász és pusztulás annyi jelenete után látni lehetett olyanokat, amelyek nem megművelt földet szelnek át, emberek és állatok felüdítésére, hanem széltében-hosszában lángoló földön folynak végig - mert mindezt végigszenvedték a zsidók abban a háborúban, amit ők maguk kezdtek. Ezek a képek oly művésziesen és nagyszerűen ábrázolták a harci cselekményeket, hogy aki semmit sem tudott róluk, az is úgy érezte, mintha átélne mindent. Minden képállvány mellett ott lépkedett az elfoglalt város parancsnoka, abban a ruhában, ahogy elfogták. Aztán rengeteg hajót vittek, majd óriási tömegben a zsákmányt, amelyben különösen azok a tárgyak keltettek feltűnést, amelyeket a jeruzsálemi templomban szereztek: egy több talentumnyi súlyú arany asztal és egy ugyancsak arany lámpatartó, de egészen más alakú, mint azok, amelyek Rómában használatosak; mert a talapzatán emelkedő oszlopszerű tengelyből egymással szemben háromszög alakban karok nyúlnak ki, mindegyik kar végén fent egy-egy bronzlámpa, tehát összesen hét: ez jelképezte, hogy a hetes szám a zsidók szent száma. A zsidók törvénytekercse volt az utolsó zsákmányolt tárgy a menetben. Ezután sok arany és elefántcsont Niké-szobrot vittek. Végül maga Vespasianus következett lóháton, utána Titus; Domitianus mellette lovagolt díszruhában, remek lovon.

Az ünnepi menet célja Jupiter Capitolinus temploma volt, ott megálltak. Ugyanis régi szokás volt várakozni addig, amíg egy futár hírül nem hozza az ellenséges hadvezér halálát. Ez pedig Simon, Gióras fia volt, akit a többi hadifogollyal együtt végigvezettek a diadalmenetben. Most kötelet vetettek a nyakára, felhurcolták egy magaslatra a Fórum előtt, s egyúttal meg is korbácsolták. Római szokás szerint az elítélt gonosztevőket itt végezték ki. Miután jelentették, hogy meghalt, általános örömrivalgás támadt, és most megkezdődtek az áldozatok, amelyeket a. megszabott imádságok kíséretében el is végeztek, mire az imperátorok visszatértek palotájukba. Az ünnepség egyes (450) részvevőit meghívták asztalukhoz, a népet pedig otthon várta dús lakoma. Mert ezt a napot Róma városa győzelmi ünnepként ülte meg az ellenség leveréséért, és ez egyúttal a belső viszályok végét és remélhetőleg boldogabb jövő kezdetét is jelentette.

Miután lezajlott a diadalmenet, és Vespasianus megszilárdította uralmát, elhatározta, hogy a béke istennőjének templomot épít, és valóban igen rövid idő alatt minden képzeletet felülmúló művet alkotott. Tudniillik az építkezéshez nem csupán a maga mérhetetlen vagyonát használta fel, hanem a templomot a festészet és szobrászat régi mesterműveivel is díszítette. Úgy rendelkezett, hogy ebben a szentélyben kell összegyűjteni és elhelyezni mindent, amiért azelőtt az egész világot be kellett járnia annak, aki mind meg akarta tekinteni. Itt helyeztette el a jeruzsálemi templom aranyait is, mert ezeket különösen értékeseknek tartotta. A zsidók törvénytekercsét és a szentek szentjének bíborfüggönyeit palotájába vitette el, és gondosan őriz-tette.

Hatodik fejezet

Lucilius Bassus elfoglalja Machairost

Eközben Lucilius Bassust, azzal a hadsereggel, amelyet Vettulenus Cerealistól vett át, helytartónak küldték Judaeába. Héródeion várát helyőrségével együtt megadásra kényszerítette, és most a javarészt kisebb egységekre szétforgácsolt haderőt és a 10. légiót összevonta, és ezeknek élén Machairos ellen vonult. Ezt a várat feltétlenül el kellett pusztítani, mert olyan erős volt, hogy rengeteg zsidót pártütésre csábíthatott, annál inkább, mert a vár természetes erőssége a védők elbizakodottságát fokozhatta, az ostromlókban pedig félelmet és ingadozást keltett. Fellegekbe nyúló szikla tetején épült erődítmény, s ezért szinte bevehetetlen volt; maga a természet gondoskodott róla, hogy majdnem teljesen hozzáférhetetlen legyen: ugyanis minden oldalról feneketlen szakadékok övezik, amelyeken lehetetlen átkelni, földdel kitölteni meg éppenséggel lehetetlen. Hiszen a (451) nyugati völgy, amely egészen a Holt-tengerig nyúlik, 60 stadion hosszú, és éppen ezen az oldalon Machairost igen magas hegykúp is védi. Az északi és nyugati völgyek ugyan nem olyan mélyek, mint az előbbi, de azért éppoly leküzdhetetlen akadályai a támadásnak; végül a keleti völgy mélysége nem kevesebb mint 100 könyöknyi, és a Machairosszal szemben fekvő hegybe torkollik.

Alexander zsidó király volt az első, aki felismerte ennek a helynek kedvező fekvését, és itt várat épített, amelyet azonban később az Aristobulosszal folytatott háborúban Gabinius leromboltatott. Mikor Heródes lett a király, ezt a várat különösen gondjába vette, és elsősorban tartotta alkalmasnak a megerősítésre, főként az arabok szomszédsága miatt, mert a vár éppen országuk határán, kedvező helyen épült. Ezért nagy területet fallal és bástyatornyokkal vett körül, és benne várost építtetett, amelyen előbb át kellett menni, hogy a tulajdonképpeni várba jusson az ember. A hegy csúcsát is fallal vette körül, és a fal sarkain 160 könyöknyi magas tornyokat emelt. Az ekként megerősített hely kellős közepén palotát építtetett, tágas és pompás termekkel; megfelelő helyeken egész sor víztartó medencét is készíttetett. És mintha csak versenyre akart volna kelni a természettel, a hely természetes erősségét mesterséges

erődítményekkel túl akarta szárnyalni. Ezenfelül megrakta a várat lövegekkel és hadigépekkel, és általában igyekezett a lakosságot mindenképpen úgy felszerelni, hogy akármilyen hosszú ostromot kibírjon.

A palota belsejében volt valamikor egy óriási rutabokor, legalább olyan magas és vastag, mint egy fügefa. Állítólag Heródes kora óta ott volt, és talán még sokáig megmaradt volna, ha ki nem vágják a zsidók, mikor a várat elfoglalták. Továbbá, abban a völgyben, amely a várost észak felől határolja, van egy Baaras nevű hely; ott terem a baaras-gyökér. Ez a gyökér tűzvörös színű, és este fénysugarakat bocsát ki magából. Ha az ember közeledik hozzá, és meg akarja fogni, szinte lehetetlen tartani, mivel kisiklik a kézből, és csak akkor marad nyugton, ha nő vizeletével vagy havi vérrel leöntik. De még akkor is halálos az érintése, hacsak nem úgy viszi valaki, hogy a kezében (452) lógatja. Egyébként másképpen, veszélytelen módon is meg lehet szerezni, mégpedig a következőképpen: körül kell ásni, úgyhogy a gyökérnek csak a hegye maradjon a földben, kutya farkához kell kötözni, és mikor a kutya utána szalad annak, aki hozzákötötte, könnyen kiránthatja a földből. Igaz, hogy a kutya abban a pillanatban megdöglik, mintegy cserébe ahelyett, aki a növényt megszerezte; de most aztán akárki kezébe veheti, nem kell semmitől sem tartania. Bármily veszélyes a növény gyűjtése, mégis buzgón szedik sajátos ereje miatt. Ugyanis az úgynevezett démonokat, vagyis a gonosz emberek szellemeit, amelyek befurakodnak az élőkbe, és megölik azokat, akik nem védekeznek ellenük, ez a gyökér azonnal kikergeti, még akkor is, ha csak közelébe viszik a betegnek. Több meleg forrás is fakadt ezen a helyen, és mind más ízű: az egyik keserű, a másik majdnem édes. Távolabb, lent a síkságon, sok hidegvízű forrás sorakozik egymás mellett, és - ami még csodálatosabb - a közelben van egy nem nagyon mély barlang, amelyet sziklalap fed. Ebből egymáshoz közel két emlő alakú dudorodás emelkedik ki, és az egyikből jéghideg, a másikból forró víz fakad; a kettő együtt kellemes, gyógyító erejű és idegerősítő fürdőt ad. Ezenfelül vannak itt kén- és timsóbányák is.

Miután Bassus a várat minden oldalról megszemlélte, elhatározta, hogy feltölteti a keleti völgyet, és így férkőzik hozzá. Azonnal munkához is látott, hogy minél előbb sáncokat építhessen, és ezeknek a segítségével megkönnyítse az ostromot. A körülzárt zsidók kirekesztették maguk közül az idegeneket, és mivel amúgy is csőcseléknek tekintették őket, kényszerítették, hogy lent maradjanak az alsóvárosban, és ők szenvedjék el az ostrom első csapásait; a magasban fekvő várat ők maguk szállták meg, egyrészt mert igen erős volt, másrészt mert remélték, hogy így megmenthetik az életüket; tudniillik kegyelemre számítottak, ha a rómaiaknak átadják a várost. Egyelőre azonban megpróbálták meghiúsítani az ostromot; napról napra vakmerő kirohanásokat intéztek, s ha a rómaiak szembeszálltak velük, kézitusára keltek, és ámbár sok embert vesztettek, mégis érzékeny veszteségeket okoztak a rómaiaknak is. Mindig az a fél győzőtt, amely kihasználta a kedvező alkalmat; a zsidók (453) akkor győztek, ha meglepték a rómaiakat, ezek pedig akkor, ha sáncaikból idejekorán észrevették a készülő támadást, és zárt csatarendben várták. Ilyen csetepatékkal azonban sohasem ért volna véget az ostrom; a zsidókat, egészen váratlanul, véletlen esemény kényszerítette a vár átadására. Ugyanis a vár helyőrségében volt egy Eleázár nevű vakmerő és vitéz fiatalember. A kirohanásokban mindig kitüntette magát, mert buzdította a többieket, hogy rohanjanak harcba, és zavarják meg a rómaiak sáncmunkáját; a csetepatékban is jelentős veszteségeket okozott az ellenségnek; bajtársainak, akik vele együtt kimerészkedtek, megkönnyítette a támadást, aztán pedig fedezte őket, mert mindig utolsónak hagyta el a csatateret. Történt egyszer, hogy a csatározás éppen véget ért, és mindkét fél visszavonult, s ekkor Eleázár ügyet sem vetett a rómaiakra, és bizonyosra vette, hogy most már nem kezdenek újra csatát, tehát megállt a kapu előtt, és a falakon álló zsidókkal beszélgetni kezdett, s közben minden egyébről megfeledkezett. Ezt a kedvező alkalmat kileste egy Rufus nevű egyiptomi, aki a római hadseregben szolgált, és mindenkinek legnagyobb meglepetésére hirtelen odarohant, felkapta az állig felfegyverzett fiatalembert, s miközben a nézők szinte kővé dermedtek a rémülettől, bevitte a római táborba. A fővezér parancsot adott, hogy vetkőztessék meztelenre, és korbácsolják meg úgy, hogy a városbeliek jól lássák. A fiatalember szenvedése nagyon megrendítette a zsidókat; az egész város

siránkozott és jajveszékelt, olyan keservesen, hogy ez már sok is volt egy ember balsorsához képest. Mikor Bassus észrevette ezt, hadicselt alkalmazott az ostromlottak ellen: ugyanis annyira akarta fokozni fájdalmukat, hogy bajtársuk megmentéséért átadják a várat; és ez a terve sikerült is. Tehát keresztet állíttatott, mintha rögtön rá akarná szegeztetni Eleázárt. Amint ezt a várbeli zsidók meglátták, még jobban erőt vett rajtuk a fájdalom, és zokogva kiáltoztak, hogy ezt a szerencsétlenséget nem bírják elviselni. Ezenfelül most még Eleázár is kérlelte őket: ne engedjék, hogy a leggyalázatosabb halállal pusztuljon el, mentsék meg a maguk életét is, hódoljanak meg a hatalmas és szerencsés rómaiaknak, akik már úgyis mindenkit leigáztak. Szavai megrendítették őket, és mivel a várbeliek közül is sokan (454) ugyanezt akarták - mert Eleázárnak nagy és kiterjedt rokonsága volt -, erőt vettek alaptermészetükön, és hallgattak a szánalom szavára: haladéktalanul követséget küldtek, hogy tárgyaljon a vár átadásáról, szabad elvonulás és Eleázár szabadonbocsátása fejében. A rómaiak fővezérükkel együtt elfogadták ezt az ajánlatot, de midőn az alsóváros nagyszámú lakossága értesült a zsidók külön egyezségéről, elhatározta, hogy éjjel titokban megszökik. Amint kinyitották a kapukat, azok, akik az egyezséget megkötötték, értesítették erről Bassust, akár azért, mert irigyelték, hogy ezek is megmeneküljenek, akár azért, mert attól tartottak, hogy az ő rovásukra írják majd ezeknek a szökését. A legvitézebb szökevényeknek sikerült áttörniök és elmenekülniök, de azokat, akiket a városban találtak, körülbelül 1400 embert, mind lekaszabolták, az asszonyokat és gyermekeket rabszolgának eladták. Bassus kötelességének érezte, hogy megtartsa a meghódoló zsidókkal kötött szerződést: tehát elbocsátotta őket, és kiadta nekik Eleázárt.

Miután mindezt elintézte, gyors menetben a Jardés nevű erdő ellen vonult, ahol értesülése szerint a Jeruzsálem és Machairos ostromából megszökött zsidók nagy tömegben összeverődtek. Miután meggyőződött a hír valóságáról, az egész területet körülzárta lovasságával, hogy megakadályozza a zsidók esetleges áttörési kísérletét, a gyalogságnak, pedig parancsot adott, hogy vágja ki az erdőt, amelybe a szökevények bemenekültek. Ezért a zsidók kényszerhelyzetükben kétségbeesett cselekedetre szánták el magukat: hátha vakmerő harc árán kimenekülhetnek. Tehát nagy tömegben, hangos csataordítással kirohantak, és rávetették magukat a római katonaság gyűrűjére. De ezek egy tapodtat sem tágítottak, és a harc sokáig tartott, mert az egyik fél őrült elszántsággal, a másik pedig elkeseredett gyűlölettel viaskodott. A csata nagyon is egyenlőtlen eredménnyel végződött: a rómaiak közül mindössze 12 ember esett el, és néhány megsebesült; zsidó viszont egyetlenegy sem menekült meg az ütközetből, hanem valamennyit levágták, mintegy 3000 embert; itt esett el Judás is, Ari fia, akiről fentebb említettem, hogy Jeruzsálem ostrománál egy zsidó szakaszt vezényelt, és az egyik földalatti folyosón keresztül menekült el. (455)

Ugyanekkor Vespasianus írásos parancsot küldött Bassusnak és Liberius Maximusnak, az akkori helytartónak, hogy a zsidók minden földjét adassák el. Tudniillik nem akart azon a földön várost alapítani, de a szántóföldet megtartotta magának, mindössze 800 kiszolgált katonájának utalt ki földet Ammaus környékén, Jeruzsálemtől 30 stadionnyira. Minden zsidóra, bárhol lakott, évi két drachma fejadót vetett ki, amelyet - éppúgy; mint régen a jeruzsálemi templom javára - most a Capitolium javára kellett megfizetniök. Ez volt akkoriban a zsidók helyzete.

Hetedik fejezet

Antiochos kommagénéi király története

Vespasianus uralkodásának negyedik évében Antiochos kommagénéi királyt és családját szörnyű szerencsétlenség sújtotta, mégpedig a következő okból. Caesennius Paetus, az akkori syriai helytartó, azt jelentette Rómába - nem derült ki, hogy az igazsághoz híven-e, vagy csak Antiochos iránti gyűlöletből -, hogy Antiochos és fia, Epiphanés azt tervezik, hogy elpártolnak a

rómaiaktól, sőt már szövetkeztek is a parthus királlyal; tehát meg kell előzni, nehogy időt nyerjenek, s végül még az egész római birodalmat háborús bonyodalmakba döntsék. A császár a hozzá érkezett jelentést nagyon fontosnak tartotta, mert a két király szomszédja volt egymásnak, és ezért fokozott óvatosságra volt szükség. Ugyanis Samosata, Kommagéné fővárosa, az Euphrates partján fekszik, és ha a parthusok csakugyan ilyesmiben sántikálnának, akkor itt nagyon könnyű volna átkelniök, és ez a város erős támaszuk lehetne. Tehát Paetus jelentésének hitelt adott, és felhatalmazta, hogy a legjobb belátása szerint tegye meg a szükséges intézkedéseket. Az nem is halogatta a dolgot, hanem - anélkül, hogy Antiochosék sejtettek volna valamit a dologról - a 6. légióval, néhány zászlóaljjal és lovashadosztállyal betört Kommagénébe; ezenkívül részt vett a hadjáratban még Aristobulos Chalkidiké királya, és (456) Soaimos, Emesa királya. Előnyomulásuk nem ütközött semmiféle akadályba, mert az egész országban senki sem mert védekezni ellenük. Midőn Antiochos megkapta a megdöbbentő hírt, egyáltalán nem akart háborúskodni a rómaiakkal, hanem elhatározta, hogy mindenestül megszökik; remélte, hogy ezzel tisztázza magát a rómaiak előtt az ellene emelt vád alól. Tehát kivonult a városból, és 120 stadionnyi távolságban, a síkságon tábort ütött.

Paetus azonnal csapatokat küldött Samosata megszállására, ami meg is történt; eközben maga hadserege többi részével Antiochos ellen indult. De a király még ebben a kényszerhelyzetben sem szánta rá magát, hogy szembeszálljon a rómaiakkal, hanem csak balsorsán kesergett, és várta a fejleményeket. Azonban harcedzett és nagy testi erejű fiai, Epiphanés és Kallinikos, nem tudtak ilyen könnyen belenyugodni, hogy harc nélkül megadják magukat sorsuknak, tehát fegyvert fogtak. Az egész nap tartó heves ütközetben bizonyságot tettek kiváló vitézségükről, s este jelentős veszteség nélkül visszavonultak. Antiochos azonban még a sikeres ütközet után sem tartotta tanácsosnak, hogy tovább is ottmaradjon, hanem feleségével és két leányával Kilikiába menekült. Ezzel a cselekedetével lelohasztotta katonái bátorságát, mivel ezek úgy vélték, hogy lemondott az uralkodásról, elpártoltak tőle, és átmentek a rómaiakhoz, annyira nyilvánvaló volt a kétségbeesésük. Epiphanés környezetével együtt kénytelen volt menekülni az ellenség elől, mielőtt még valamennyi bajtársa otthagyta volna. Mindössze tíz lovas kelt át vele az Euphratesen, és miután szerencsésen megmenekültek, Vologesés parthus királyhoz mentek, aki nem úgy fogadta őket, mint holmi szánalomra méltó menekülteket, hanem nagy tisztességgel bánt velük, mintha még most is régi fényben ragyogna hatalmuk.

Midőn Antiochos a kilikiai Tarsosba érkezett, Paetus egy századossal elfogatta, és megbilincselve Rómába küldte. De Vespasianus nem tűrte, hogy a királyt így vezessék eléje, és inkább a régi barátság mellett akart hitet tenni, mint a királyt a lázadás rá nem bizonyított vádja miatt haragjával sújtani. Tehát parancsot adott, hogy már útközben vegyék le bilincseit, (457) halassza el római útját, és maradjon egyelőre Lakedaimónban; egyúttal olyan jövedelmeket rendelt neki, hogy nem csupán bőségesen, hanem királyi módon élhetett. Midőn Epiphanés és testvére, akik addig aggódtak atyjuk sorsáért, minderről értesültek, nagy kő esett le a szívükről, és azzal kecsegtették magukat, hogy most már ők is bocsánatot nyerhetnek Vespasianustól, annál inkább, mert Vologesés is írt érdekükben Rómába; mert bár jól ment a soruk, mégis szívesebben éltek volna a római birodalomban. Valóban, Vespasianus kegyesen megbocsátott nekik, mire Rómába utaztak. Midőn nem sokkal utóbb találkoztak atyjukkal, ottmaradtak, és nagy tiszteletben éltek.

Talán már fentebb említettem, hogy az alán nép a Tanais-folyó és a Maiótis-tó közt lakó skytha törzs. Ez a nép ebben az időben elhatározta, hogy rablóhadjáratot indít Médiába és még azon túl is; ebben az ügyben tárgyaltak a hyrkaniaiak királyával, mert ez az ura annak a szorosnak, melyen Nagy Sándor király vaskaput csináltatott, hogy el lehessen zárni. Miután a hyrkaniaiak királya megengedte nekik az átvonulást, nagyszámú csapattal megrohanták a gyanútlan médeket, és teljesen kifosztották a népes országot, amelyben rengeteg a hasznos háziállat; és senki sem mert szembeszállni velük. Pakoros, az ország királya, rémülten menekült a pusztaságba, mindent otthagyott nekik, és csak nagy üggyel-bajjal sikerült 1oo talentum lefizetése árán kiváltani feleségét és ágyasait, akiket az alánok elfogtak. Miután így kényelmesen

és kardcsapás nélkül rabolhattak, folytonos dúlás és pusztítás közben eljutottak egészen Armeniáig, amelynek Tiridatés volt a királya. Ez szembeszállt velük, ütközetbe is bocsátkozott, azonban majdnem élve elfogták. Ugyanis egy alán messziről hurkot vetett rá, és el is hurcolta volna magával, ha a királynak nem sikerül a hurkot még idejében elvágni kardjával és így megmenekülni. A harc még jobban megvadította a barbárokat, az egész országot elpusztították, aztán visszatértek hazájukba rengeteg fogollyal és egyéb zsákmánnyal, amit ebben a két királyságban raboltak. (458)

Nyolcadik fejezet
Masada ostroma. Eleázár beszéde

Bassus halála után Flavius Silva vette át Judaea helytartóságát. Mikor odaérkezett, az egész ország behódolt már, egyetlen erődítmény kivételével, amely még mindig ellenállt: ez ellen vonult tehát az egész környékről összevont csapataival. Ezt a várat, amelynek Masada volt a neve, a sikariosok tartották megszállva, akinek vezére egy Eleázár nevű nagytekintélyű férfiú volt, annak a Judásnak az utóda, aki - mint fentebb említettem - abban az időben, mikor Quirinius számlálóbiztosnak Judaeába érkezett, nagyon sok zsidót rábeszélt, hogy ne vessék alá magukat a népszámlálásnak. A sikariosok most is összeesküvést szőttek mindenki ellen, aki meg akart hódolni a rómaiaknak, és ezeket az utóbbiakat minden tekintetben ellenségeiknek tartották, elrabolták vagyonukat, marháikat elhajtották, házaikat felgyújtották. Úgy vélekedtek, hogy ezek a zsidók semmiben sem különböznek az idegenektől, mert elárulják a szabadságot, amiért annyit harcoltak, és önként a római szolgaságot választják. De minden efféle beszéd csak ürügy volt, mert ezzel leplezték kegyetlenségüket és kapzsiságukat, - amint ezt cselekedeteik világosan bizonyították is. Mert a többi zsidó is részt vett a lázadásban, és együtt harcolt a rómaiak ellen mindaddig, amíg ezek az elbolondított emberek nyomasztóbbnak nem érezték a sikariosok gazságait, mint a rómaiak igáját. Ha a sikariosoknak bebizonyították ürügyeik alaptalanságát, akkor csak annál elkeseredettebben támadták azokat, akik teljes joggal szemükre lobbantották garázdálkodásukat. Akkoriban a zsidók közt javában burjánzott mindenféle aljasság; nem volt bűn, amit el ne követtek volna, és ha valaki akárhogy megerőltette volna az eszét, nem tudott volna már újabbakat kieszelni. A magánélet és a közélet egyformán ebben a nyavalyában szenvedett, és versengve igyekeztek túltenni egymáson az Isten ellen elkövetett bűnökben és a felebarátaik elleni jogtalankodásban. A hatalmasok sanyargatták a köznépet, ez viszont mindenáron ki akarta irtani a hatalmasokat; amazoknak zsarnoki uralomra (459) fájt a foguk, a népnek pedig az erőszakoskodásra és a gazdagok kirablására. A törvénytiprást és honfitársaik bántalmazását éppenséggel a síkariosok kezdeményezték, és mindent elkövettek, hogy szavaikkal bántalmazzák és cselekedeteikkel pusztítsák a kiszemelt áldozatokat. De még ők mérsékeltek voltak Jánoshoz képest; mert ez nem csupán minden polgárt legyilkolt, aki jó és hasznos tanácsot adott neki, és úgy bánt velük, mint halálos ellenségeivel, hanem hazáját is mérhetetlen nyomorúságba döntötte; és ez csak olyan embertől telhetett ki, aki vakmerően fellázadt az Isten ellen is. Ugyanis asztala tele volt tiltott eledelekkel, és a törvényszabta hagyományos tisztulásokat elhanyagolta, úgyhogy az egyesek és a közösség elleni bűnöket nem is lehet csodálni olyan embernél, aki szinte megátalkodott őrjöngő istentelenségében. És vajon Simon, Gióras fia, nem követett-e el minden elképzelhető gyalázatosságot? Vagy nem bántalmazott-e százféle módon szabad zsidókat, holott éppen ők emelték maguk fölé zsarnokul? Gátolta-e barátság, gátolta-e rokonság abban, hogy gyilkos dühe napról napra ne fokozódjék? Mert az idegenek bántalmazása hétköznapi gazság csupán, úgy gondolták, de a rokonsággal kegyetlenkedni ragyogó hőstettnek számított. Ehhez járult még az idumaeaiak dühöngése, mert ezek vetélkedtek a zsarnokok őrültségével; ezek a gonosztevők merészelték leszúrni a főpapokat, hogy nyoma se maradjon már az istenfélelemnek; eltörölték az államrend megmaradt nyomait is, és a törvénytelen felfordulást tették úrrá mindenütt: ilyen viszonyok közt erősödött

meg az úgynevezett zelóta fajta, akik a nevüket cselekedeteikkel igazolták. Mert utánozták amazok aljasságait, és minden gazsággal versenyre keltek, amit emberemlékezet óta a földön elkövettek. Saját véleményük szerint azért nevezték így magukat, mert versenyre kelnek egymással a jó cselekedetekben, de ez csak úgy magyarázható, hogy vagy csak gúnyolták vele azokat, akiket vele született embertelenségükkel meggyötörtek, vagy pedig úgy, hogy a legnagyobb gaztetteket jó cselekedeteknek minősítették. Ezért mindegyikük a megérdemelt sorsra jutott, mert Isten valamennyit méltó büntetéssel sújtotta. Embernek szinte elviselhetetlen szenvedések szakadtak rájuk, és még a halált is (460) válogatott kínzások közt kellett elszenvedniök. Mégis elmondhatjuk: ahhoz képest, amiket elkövettek, semmiség volt minden szenvedésük, mert nem lehetett érdemük szerint megfizetni nekik. És nem volna helyénvaló itt méltóképpen elsiratni kegyetlenkedésük áldozatait sem, folytatom tehát elbeszélésemet.

Tehát a római fővezér hadserege élén felvonult Eleázár és a sikariosok ellen, akik Masadát megszállva tartották. Az egész környéket könnyűszerrel meghódította, és a megfelelő helyeket megrakta helyőrséggel; magát a várost körfallal vette körül, és ezen őrszemeket helyezett el, hogy az ostromlottak ne szökhessenek meg. Aztán az ostrom szempontjából különösen előnyös táborhelyet választott, mégpedig azon a ponton, ahol a vár sziklái a közeli heggyel összeérnek, ámbár igen nehéz volt erre a helyre felvinni a szükséges élelmiszereket; mert az erre kirendelt zsidóknak nem csupán nagy távolságból és emberfeletti fáradalmak árán kellett ideszállítani az élelmiszereket, ha-nem az ivóvizet is messziről kellett hordani, mert a közelben nem volt forrás. Miután tehát Silva a szükséges előkészületeket megtette, megkezdte az ostrommunkálatokat, amelyeket - tekintettel a vár erősségére - a legnagyobb figyelemmel és erőfeszítéssel kellett intézni. Íme a vár leírása:

A jókora kerületű és jelentékeny magasságú sziklát mindén oldalról mély, szakadékos és embernek, állatnak járhatatlan völgyek övezik, és csak két helyen lehet feljutni a sziklára, de itt sem valami könnyen. Az egyik ilyen ösvény a Holt-tenger felé, keletre húzódik, a másik, amely valamivel könnyebben járható, nyugat felé. Az előbbit kígyónak nevezik, mert keskeny és ide-oda kanyarog; ugyanis a lejtő kiugrásain megtörik, ismételten visszakanyarodik önmagába, aztán egy darabig egyenesen húzódik, úgyhogy csak igen körülményesen éri el célját. Ha az ember ezen az úton megy, szilárdan meg kell vetnie a lábát, mert aki megcsúszik, annak menthetetlenül vége, mivel mindkét oldalon mély szakadékok tátonganak. Ezek olyan félelmetesek, hogy visszariasztják a legbátrabb embereket is. Ha ezen az ösvényen 30 stadionnyit megy az ember felfelé, ott van a tetőn, amely nem hegyes csúcs, hanem széles sík terület, mint általában a hegycsúcsok. Itt először Jonathás főpap épített várat, és (461) Masadának nevezte el. Később Herodes király sokat fáradozott, hogy helyreállíttassa; ugyanis az egész 7 stadion kerületű csúcsot 12 könyök magas és 8 könyök széles fehér kockakövekből épült fallal vette körül, és ezen a falon 37, egyenként 50 könyök magas bástyatornyot helyezett el; ezekből le lehetett jutni a lakásokba, amelyeket a fal belső oldalába építtetett, a fal egész hosszában. A sík hegytetőt, amelynek kövérebb volt a földje, és jóval bőségesebben termett, mint a síkság, szabadon hagyta megművelés céljaira, hogy ha esetleg kívülről nem érkeznének élelmiszerek, ne szenvedjenek éhséget azok az emberek, akik a várban kerestek menedéket. Királyi palotát is építtetett a nyugati feljáratnál, a fellegvár falai alatt; homlokzata északnak fordult, s rendkívül magas és erős falai voltak. A termek, csarnokok, fürdők belső kiképzése változatos volt és pompás, az oszlopokat egy darab kőből faragták, minden falát és a padlót mozaikok borították. Ezenfelül mindenütt, ahol lakóházak voltak, vagyis fent a palotánál és a fal előtt, sok vízmedencét vágatott a sziklába, hogy a helyőrségnek mindig bőven legyen vize, éppúgy, mintha vízvezetéken keresztül kapná. A palotától a csúcsra kőbe vágott, kívülről láthatatlan út vezetett; de még a látható utakat sem igen használhatta az ellenség: ugyanis a keleti út, fentebb leírt jellege miatt, járhatatlan volt; a nyugatit pedig a király, ott, ahol legszűkebb, hatalmas toronnyal védelmezte, amely nem kevesebb mint 1000 könyöknyire volt a tulajdonképpeni vártól, úgyhogy sem megkerülni nem lehetett, sem könnyűszerrel elfoglalni. Ez

még a vár békés lakóinak is megnehezítette a be- és kijutást. Így fogott kezet természet és művészet, hogy az erődítményt megvédje az ellenséges támadások ellen.

Még bámulatra méltóbb volt a bent felhalmozott s mérhetetlen ideje épségben maradt rengeteg készlet. Ugyanis nagyon sok gabona volt itt raktáron, s évekre elegendő lehetett; továbbá rengeteg bor, olaj, datolya, és mindenféle hüvelyes. Mikor Eleázár a sikariosokkal csellel elfoglalta a várat, mindent ép állapotban talált és oly frissen, mintha most hordták volna oda, pedig azóta, hogy ezeket a készleteket elraktározták, addig, míg a rómaiak elfoglalták a várat, körülbelül 100 év telt el; de a (462) rómaiak is élvezhetőnek találták az ottmaradt gabonát. Ennek a tartósságnak valódi oka nyilván a levegő, amely az erődítmény magassága miatt mentes minden ártalmas párolgástól, ami a föld közelében elő szokott fordulni. Ezenfelül volt ott rengeteg mindenféle fegyver, amelyet még Herodes halmozott fel, legalább 10 000 ember számára, továbbá nyersvas, érc és ólom. Ennek a nagy felkészülésnek megvolt a maga oka. Hiszen Herodes a várat menedékhelynek szemelte ki a maga számára, mert kettős veszélytől tartott; egyik az volt, hogy félt a néptől, hogy esetleg megbuktatja; a másik, éspedig a nagyobb és félelmetesebb, hogy félt Kleopatra egyiptomi királynőtől. Ugyanis ez nem titkolta rosszindulatát, hanem állandóan azzal a kéréssel ostromolta Antoniust, hogy gyilkoltassa meg Herodest, és ajándékozza neki Judaea királyságát. Igazán csodálatos volt, hogy Antonius nem teljesítette kérését; annál csodálatosabb, mert senki sem számított rá, hogy nem teszi meg a kedvéért, hiszen már ekkor tehetetlen rabja volt szerelmének. Ilyen aggodalmak késztették Herodest Masada megerősítésére. És most megtörtént, hogy éppen ezzel a várral hagyta a rómaiakra az utolsó kemény munkát a zsidók elleni háborúban.

Miután a római fővezér, mint már említettem, a várat kívülről fallal vette körül, és a leggondosabb intézkedéseket tette, hogy senki se szökhessen meg a helyőrségből, megkezdte az ostromot, habár mindössze csak egyetlenegy helyet talált, amely alkalmas volt a sáncépítésre. Ugyanis a bástya mögött, amely nyugat felől a palota és a hegycsúcsra vezető út fölött tornyosult, volt egy meglehetősen széles sziklás magaslat, amely valamennyire előre is ugrott, viszont 300 könyöknyivel Masada - alatt terült el. Silva megszállta ezt a magaslatot, amelynek Leuké volt a neve, azután pedig földet hordatott katonáival. A nagyszámú legénység óriási munkával hamarosan 100 könyök magas töltést emelt, de ez a feltöltés még mindig nem volt eléggé erős és magas, hogy a gépek szilárdan megálljanak rajta, tehát még 50 könyök széles és ugyanolyan magas felépítményt emeltek föléje óriási kőtömbökből. A gépeknek olyan volt a szerkezetük, mint amilyeneket Vespasianus és Titus ostrom céljaira feltalált. Ezenfelül vassal páncélozott, 60 könyök magas (463) tornyot is építtetett, amelynek mellvédjéről a rómaiak rengeteg kődobógéppel és ballistával visszakergették a védőket a falakról, úgyhogy még a fejüket sem dughatták ki. Továbbá Silva hatalmas faltörő kost építtetett, és ezzel szünet nélkül döngette a falakat; és ámbár úgy látszott, hogy a falat nem lehet elpusztítani, végre mégis sikerült rést ütni rajta. Csakhogy a sikariosok belül gyorsan másik falat húztak, mégpedig olyant, hogy a gépek; nem árthattak neki. Hogy puhaságán megtörjön a lökések ereje, így építették meg: hatalmas gerendákat ácsoltak össze élüknél fogva hosszában, két sorban, fal szélességre egymástól, és a gerendák közét földdel tömték meg. Hogy pedig - ha ezt a falait magasabbra húzzák - a föld ne engedjen a nyomásnak, a vízszintes gerendákat függőleges gerendákkal fogták össze, úgyhogy az építmény olyan volt, mint egy faház. Ettől kezdve az ostromgépek lökései hatástalanok maradtak, mert puha földbe ütköztek; sőt a földből hányt fal a döngetés révén még jobban megszilárdult. Mikor Silva észrevette ezt, úgy vélekedett, hogy talán tűzzel hamarább elpusztíthatja a falakat, ezért parancsot adott katonáinak, hogy égő tűzcsóvákat dobáljanak rá. A tűz csakugyan belekapott a falba, amely javarészt fából volt, és a laza gerendaépítmény aljától a tetejéig lángba borult. De alighogy a tűz elkezdődött, északi szél kerekedett, amely veszedelmessé válhatott a rómaiakra: tudniillik a lángot a vár felől a rómaiak felé hajtotta. Emiatt már-már kétségbeestek, hogy sikerül-e a dolog, mert attól tartottak, hogy ostromgépeik porrá égnek, azonban hirtelen, mintegy isteni rendelésre, megfordult a szél, déli irányt vett, egyúttal erősbödött, és a lángokat visszacsapta a fal felé, amely most már véges-végig tüzet

fogott. A rómaiak ebből láthatták, hogy Isten az ő szövetségesük, és vidáman tértek vissza táborukba azzal a feltett szándékkal, hogy másnap rohamra indulnak. Egyelőre megszigorították az éjjeli őrségeket, hogy senki se menekülhessen a várból.

Eleázár azonban maga sem gondolt a szökésre, de ezt másnak sem engedte volna meg. Mikor látta, hogy a tűz emészti a falat, és már semmi módot sem tudott találni a menekülésre vagy a védekezésre, végiggondolta magában, hogyan bánnak majd a rómaiak feleségükkel *és* gyermekeikkel, ha kezükbe (464) kerülnének, és arra az elhatározásra jutott, hogy valamennyiüknek önként meg kell halniok. Ebben a helyzetben ezt tartotta a legjobb megoldásnak; tehát összehívta a legderekabb bajtársait, és a következő beszéddel igyekezett őket öngyilkosságra buzdítani: „Vitéz bajtársaim! Már régóta szilárd elhatározásunk, hogy sem a rómaiaknak, sem másnak nem hódolunk meg, csak az Istennek, mert ő az igazi és törvényes ura az embernek. Most azonban elérkezett a pillanat, amely arra int, hogy elhatározásunkat tettel pecsételjük meg. Ne gyalázzuk meg magunkat azzal, hogy míg azelőtt a veszélytelen szolgaságot sem voltunk hajlandók elviselni, most önként vállaljuk a szolgaságot és vele az elviselhetetlen kínzásokat, ha élve kerülünk a rómaiak kezébe. Mert amint mi voltunk az elsők, akik fellázadtunk ellenük, úgy az utolsók is mi legyünk, akik még harcolnak velük. Isten kegyelmének tartom, hogy szépen és szabad emberek módjára halhatunk meg; mert ebben nem lehetett részük azoknak, akiket váratlanul hódítottak meg. Bizonyosan tudjuk, hogy holnap az ellenség kezére kerülünk; de most még kedveseinkkel együtt szabadon választhatjuk a nemes halált. Ebben ellenségeink nem akadályozhatnak meg, ha mégoly szívesen is kerítenének a kezükbe. Viszont már semmi mód sincs rá, hogy harcban legyőzzük őket. Talán az elején, amikor szabadságharcunk olyan heves ellenzést váltott ki sok honfitársunkból, és még keményebb ellenállást ellenségeinkből, talán akkor kellett volna Isten akaratát megsejtenünk és felismernünk, hogy pusztulásra ítélte a zsidó népet, amelyet régen annyira szeretett. Mert ha kegyelmes maradt volna hozzánk, vagy csak mérsékelten haragudott volna ránk, akkor bizonyára nem nézte volna közömbösen annyi ember pusztulását, és nem engedte volna át a szent várost a tűznek és ellenségei pusztító dühének. És hogyan remélhetjük, hogy sikerülhet az egész zsidó népből éppen csak nekünk megmaradnunk és megmentenünk szabadságunkat, még ha nem is vétkeztünk volna Isten ellen, és nem is volnánk bűnrészesek, holott éppen mi voltunk a többiek tanítómesterei. Láthatjátok tehát, hogy meghazudtolja hiú ábrándjainkat, mikor olyan szörnyű csapást hoz reánk, amely megcsúfolja minden reménykedésünket. Mert az, hogy a vár bevehetetlen, ugyan nem (465) ment meg bennünket, és hiába van bőven élelmiszerünk, rengeteg fegyverünk és minden egyéb felszerelésünk, nyilván maga az Isten fosztott meg minden reménytől, hogy megmenekülhetünk. Nem véletlenség volt, ami az ellenség felé csapódó tüzet visszafordította a mi várfalunkra, hanem Isten haragja tette a sok gazság miatt, amelyet őrültségünkben tulajdon honfitársaink ellen elkövettünk. Ne várjuk meg, hogy mindezért a város ellenségei, a rómaiak büntessenek meg: vegyük a büntetést Istentől, a tulajdon kezünk által; mert ez elviselhetőbb, mint az ő büntetésük. Haljanak meg asszonyaink tisztán, ne jussanak rabszolgasorsra gyermekeink, és utána tegyük meg egymásnak azt a nemes szolgálatot, hozzuk meg ezt a szép halotti áldozatot, mindhalálig szabadon. Előbb azonban minden drágaságunkat és az egész várost égessük el; mert bizonyosan tudom: a rómaiak bosszankodnak majd, hogy nem foghatnak el élve, és ezenfelül még a zsákmányt is elveszítik. Csak az élelmiszereket hagyjuk meg: hadd bizonyítsák ezek halálunk után, hogy nem az éhség kényszerített bennünket, hanem már eleve feltettük magunkban, hogy inkább a halált választjuk, mint a szolgaságot."

Így beszélt Eleázár, csakhogy egyáltalán nem tudott mindenkit meggyőzni a jelenlevők közül. Egyesek ugyan igyekeztek mindjárt megfogadni tanácsát, sőt szinte ujjongtak, mert ezt a halált nagy tisztességnek tartották. Az érzékenyebbek azonban megsajnálták az asszonyokat és gyermekeket, és mivel maguk is bizonyosak voltak felőle, hogy meg kell halniok, könnyes szemmel nézték egymást, és ezzel elárulták, hogy nem helyeslik Eleázár tervét. Midőn Eleázár észrevette csüggedésüket, és látta, hogy kétségbeesett tanácsa miatt lelki összeroppanás fenyegeti őket, megijedt, hogy sírásuk és jajveszékelésük azokat is megindítja, akikben beszéde

megérlelte a hősi elhatározást. Tehát folytatta buzdító beszédét, és nagy lendülettel, lángoló lelkesedéssel ragyogó szavakat mondott a lélek halhatatlanságáról, miközben szemét a könnyezőkre szegezte, és szent haraggal hangjában így beszélt: Valóban keservesen csalódtam, mikor azt képzeltem, hogy a szabadságharcot vállvetve küzdhetem végig derék férfiakkal, akik elszánták magukat a halálra, ha már becsülettel nem élhetnek. De sajnos, ti bátorság és vitézség (466) dolgában semmit sem különböztök a közönséges emberektől, mert még akkor is féltek a haláltól, mikor a végső kétségbeeséstől szabadítana meg benneteket, ahelyett hogy rendíthetetlenül és minden biztatás nélkül vállalnátok. Hiszen mióta az eszünket bírjuk, belénk vésték az ősi és isteni igazságot, amit atyáink jellemükkel és cselekedeteikkel megerősítettek, hogy nem a halál, hanem az élet az ember szerencsétlensége. Mert a halál visszaadja a léleknek a szabadságot, és megnyitja előtte az utat ama tiszta hely felé, amely igazi hazája, ahol nem sújthatja már semmi szenvedés. De míg a halandó test börtönében sínylődik, és ennek a gyengeségei megfertőzik, valójában halottnak lehet nevezni; mert az isteni és emberi egyesülése nem természetes dolog. Igaz, a lélek addig is végezhet nagyszerű dolgokat, amíg a testben lakozik, úgy, hogy a testet a maga engedelmes eszközévé teszi, láthatatlanul irányítja, és jelentős tettekkel felülemeli halandó természetén; de csak akkor lesz részese az igazi boldog és minden tekintetben korlátlan erőnek és hatalomnak, ha megszabadult súlyos nyűgétől, ami a földre húzza, és eljutott igazi hazájába, és csak akkor lesz emberi szemnek láthatatlan, mint maga az Isten. Igaz, hogy addig sem látható, amíg a testben lakozik: láthatatlanul szállt le, és senki sem látja, ha távozik a testből, és ámbár természeténél fogva változatlan, mégis ő okozza a test minden változását. Mert az, amivel a lélek egyesül, él és virul; viszont amitől elválik, elfonnyad és elhal: ilyen nagy a halhatatlanság ereje. Annak, amit mondtam, legvilágosabb bizonyítéka az álom, amelyben a lelkek, mikor a test nem zavarja őket, önálló életet élnek, és édes nyugalmat élveznek; Istennel társalognak, akinek rokonai, mindenfelé elkalandoznak, és nemegyszer megmondják a jövendőt. Miért féljünk tehát a haláltól, ha szeretjük az álombeli nyugalmat? És vajon nem az ostobaság jele-e, ha valaki a földi szabadságért harcolna, de az örök szabadságot nem kívánná magának? Kötelességünk volna már nevelésünk alapján példát adni másoknak, hogy szívesen vállaljuk az önkéntes halált. De ha idegenből vett példák kellenek, akkor tekintsünk az indusokra, akik a bölcsesség gyakorlásában fáradoznak. Ezek a nemes férfiak csak kelletlenül viselik a földi életet, mint valami jobbágyi szolgálatot, amellyel (467) a természetnek tartoznak, de örülnek, ha a lélek kiszabadul a test bilincseiből: anélkül, hogy szenvedés sújtaná vagy gyötörné őket, pusztán azért, mert az örök életre sóvárognak, hirdetik a többieknek, hogy szívesen távoznak az életből. Ebben senki sem akadályozza meg őket, hanem inkább mindenki boldognak magasztalja, és üzeneteket küldenek velük elhalt rokonaiknak, mert szilárdan és bizakodással hisznek a lelkek találkozásában. Miután tehát átvették az üzeneteket, máglyára lépnek, hogy lelküket lehetőleg tisztán válasszák el testüktől, és hálaénekkel ajkukon halnak meg. Kedveseik vidámabban kísérik őket a halálba, mint más emberek barátaikat valami messzi utazásra; önmagukat siratják, a halottat boldognak mondják, mert már eljutott a halhatatlanok közé. Hát nem szégyen, hogy nem tudunk oly emelkedetten gondolkodni, mint az indusok, és gyávaságunkkal hitványul megcsúfoljuk ősi törvényeinket, amelyekért az egész világ irigyel bennünket? De még akkor is, ha kezdettől fogva ennek az ellenkezőjére tanítottak volna, hogy tudniillik a földi élet az ember legnagyobb kincse, és a halál a legnagyobb csapás, mostani helyzetünk még akkor is arra int, hogy bátran viseljük el, mert Isten akarata és kényszerhelyzetünk hajt a halálba. Ugyanis azt hiszem, hogy Isten már régen így határozott a zsidó nép felől: elveszítjük életünket, mert nem úgy használtuk fel, ahogy kellett volna. Ne vádoljátok magatokat, és ne tekintsétek a rómaiak érdemének, hogy a háború valamennyiünket romlásba döntött. Mert nem az ő erejüknek köszönhető, hogy ez megtörtént, hanem felsőbb hatalom rendelkezett úgy, hogy ők most győzteseknek tekinthetik magukat. Vajon talán római fegyverek irtották ki a kaisareiai zsidókat? Nem. Azoknak eszük ágában sem volt a pártütés, és miközben a szombatokat ünnepelték, Kaisareia népe rájuk rontott, és feleségeikkel és gyermekeikkel együtt lemészárolta őket, holott egy ujjal sem álltak ellent, s nem féltek még a rómaiaktól sem, akik csak a pártütőket, vagyis a magunkfajta embereket tartották ellenségeiknek. De erre azt mondhatná valaki, hogy Kaisareia lakosai állandóan viszálykodtak a

zsidókkal, és mikor kihasználták ezt a kedvező alkalmat, csak régi gyűlöletüket csillapították. De mit mondjunk a skythopolisi zsidókról. A (468) görögök kedvéért megtámadtak bennünket, ahelyett hogy velünk, törzsrokonaikkal együtt harcoltak volna a rómaiak ellen. De amazok ugyan pompásan megjutalmazták az ő barátságukat és hűségüket! Családjukkal együtt irgalmatlanul lemészárolták valamennyit: ez volt a hála segítségükért; maguknak kellett végigszenvedniök azt, amitől a görögöket megmentették, állítólag a mi támadásunk ellen. De vége-hossza nem volna, ha mindent részletesen fel akarnék sorolni: tudjátok, hogy nincs város Syriában, amely ne gyilkolta volna meg a zsidó lakosokat, akik jobban acsarkodtak ránk, mint a rómaiakra. Így a damaskosiak förtelmes vérfürdővel szennyezték be városukat, mikor 18 000 zsidót legyilkoltak feleségeikkel és gyermekeikkel együtt, de úgy, hogy még csak ürügyet sem tudtak kitalálni ellenük. Továbbá Egyiptomban rengeteg zsidót halálra kínoztak, állítólag 60 000-et. Azért pusztultak el így, mert az idegen országban nem találtak védelmet az ellenségeik ellen; de azok sem győzhettek, akik saját országukban harcoltak a rómaiak ellen, és minden reményük megvolt a győzelemre: fegyverek, várfalak, bevehetetlen erődítmények és olyan vitézség, amely a szabadságharc minden veszedelmével rendíthetetlenül szembeszállt: mindez megerősítette a népet abban az elhatározásában, hogy megkockáztassa az elpártolást. De mivel mindez csak rövid ideig tartott, és vakmerő reményekkel kecsegtetett bennünket, sokkal nagyobb szerencsétlenség okozója lett. Egymás után elfoglalták a várakat, és az ellenség kezébe kerültek, mintha csak azért szereltük volna fel ilyen pompásan, hogy annál ragyogóbb legyen a rómaiak győzelme, nem pedig azért, hogy megmentsék azokat, akik építették. Boldogoknak lehetett mondani még azokat, akik a csatában estek el, mert legalább harc közben haltak meg, és nem árulták el a szabadság ügyét. De ki ne sajnálná azt a rengeteg embert, akik római fogságba jutottak? És ki ne vállalná szívesebben a halált, mintsem hogy ilyen sors érje? Ezek közül a szerencsétlenek közül egyesek a kínpadon haltak meg: tűzzel és korbáccsal halálra kínozták őket: másokat félig szétmarcangoltak a vadállatok, és akkor félholtan odadobták őket koncul ezeknek az állatoknak, ellenségeik hangos hahotájára és mulatságára. De a legsajnálatraméltóbbak azok, (469) akik még élnek, és nem halhatnak meg, hiába sóvárogják szüntelenül a halált. És hol van az a nagy város, a zsidó nép fővárosa, amelyet annyi fal vett körül, amelyet annyi bástya és hatalmas torony védett, hol a város, amelybe alig fért bele a rengeteg hadianyag, és amelynek százezerszámra voltak hős védelmezői? Hová lett a város, amelyet Isten kegyesen lakóhelyéül választott? Földig rombolták, és az egyetlen emlék, ami megmaradt belőle, azoknak a laktanyája a rom felett, akik elpusztították. Tehetetlen öregek fetrengenek a templom üszkein, s néhány asszony, akiket az ellenség a maga szennyes gerjedelmeinek kielégítésére tartogat. Ha mindezt végiggondoljuk, ugyan kinek volna lelke élvezni a nap fényeit, még ha biztonságban élhetne is? És ki olyan ellensége hazájának, ki olyan pipogya és gyáva, akinek ne fájna, hogy máig is élnie kellett? Bárcsak mind meghaltunk volna, mielőtt megértük, hogy a szent várost ellenség keze pusztítja el, és szentségtelenül rombadönti a szent templomot! Előbb az a nagyszerű remény kecsegtetett bennünket, hogy talán még bosszút állhatunk ezért az ellenségen; de most, mikor ez a remény meghiúsult, és magunkra maradtunk a balsorsban, ne tétovázzunk, haljunk meg becsülettel, könyörüljünk magunkon, asszonyainkon és gyermekeinken, ameddig még módunkban van gyakorolni ezt a könyörületet. Mert azért születtünk, hogy meghaljunk, és gyermekeinket is azért hoztuk a világra, hogy meghaljanak: még a legszerencsésebb emberek sem menekülhetnek a haláltól. De hogy megkínozzanak, rabszolgának eladjanak, hogy szemünk láttára hurcolják el meggyalázni gyermekeinket és feleségeinket: mindezt a nyomorúságot nem a természet kényszere rója az emberre, mert csak a tulajdon gyávasága miatt kell elviselnie, ha nem akarja önkéntes halálával megelőzni mindezt, holott megtehetné. Mi elpártoltunk a rómaiaktól, mert szilárdan bizakodtunk vitézségünkben, és csak legutóbb is visszautasítottuk felszólításukat, hogy adjuk meg magunkat. Ki ne látná most már világosan, hogyan bánnának el velünk, ha élve a kezükbe kerülnénk? Szerencsétlenek az ifjak, mert erős testükkel kimondhatatlan kínokat kell kibírniok, szerencsétlenek az aggastyánok, mert elgyengült testükkel nem bírják ki már a gyötrelmeket. Az egyiknek szeme (470) láttára hurcolják el feleségét, hogy meggyalázzák, a másik hallja majd, amint kisgyermeke apja után kiáltoz, miközben ő maga tehetetlenül vergődik bilincseiben! De amíg szabad a kezünk és markunkban a kard, tegyük meg a legszebb szolgálatot,

amit megtehetünk. Haljunk meg úgy, hogy nem hajtjuk fejünket az ellenség igájába, feleségeinkkel és gyermekeinkkel szabad emberek módjára hagyjuk itt az életet! Ezt parancsolják törvényeink, ezért rimánkodnak feleségeink és gyermekeink; Isten rótta ránk ezt a kényszerűséget, a rómaiak épp az ellenkezőjét akarják, hogy egyikünk se haljon meg a vár eleste előtt. Siessünk tehát, keserítsük meg győzelmük remélt ízeit, hadd fogadja őket itt hősiességünk csodája és a megdöbbentő halált"

Kilencedik fejezet
Tömeghalál Masadában

Mikor még mindig folytatni akarta buzdítását, valamennyien a szavába vágtak, és szinte valamilyen ellenállhatatlan kényszer hatása alatt cselekvésre sürgették, s mintha valami gonosz szellem hajtotta volna őket, elrohantak. Igyekeztek egymást megelőzni, és mindegyik azzal akarta megmutatni bátorságát és elszántságát, hogy nem kerül az utolsók közé: olyan türelmetlen mohóság vett rajtuk erőt, hogy megöljék feleségeiket és gyermekeiket, valamint magukat. Nem is lanyhult ez a mohóságuk, amint esetleg várható lett volna, akkor sem, mikor tettre került a sor, hanem kitartottak rendíthetetlen elhatározásuk mellett, amelyet a beszéd beléjük ojtott. Azért továbbra is megmaradt szívükben a baráti és rokoni érzés, de értelmük felülkerekedett: így gondoskodnak legjobban szeretteikről. Gyöngéden átölelték feleségüket, megsimogatták gyermeküket, sírva csókolták meg utoljára valamennyit, és végrehajtották elhatározásukat, mintha csak idegen kézzel gyilkoltak volna. A kényszerű gyilkolás közben az a gondolat vigasztalta őket, hogy mennyi bántalmazást kellett volna elszenvedni kedveseiknek, ha (471) ellenségeik kezébe kerülnek. Végül egyik sem bizonyult gyengének a borzalmas cselekedetre, hanem sorra meggyilkolták szeretteikét. Szegények, a kényszerűségben a legkisebb bajnak érezték, hogy tulajdon kezükkel kell leszúrniok feleségüket és gyermekeiket! Elviselhetetlen fájdalom kínozta őket tettük miatt; úgy érezték, hogy megsértik a halottakat, ha csak néhány pillanattal is túlélik őket: tehát lázas gyorsasággal rakásra hordtak minden értéket, meggyújtották, és sorshuzással kiválasztották tíz bajtársukat, hogy azok szúrják le a többieket. Mindegyik odafeküdt felesége és gyermeke mellé, átölelte őket, és aztán nyugodtan várták a halált azoknak a kezétől, akik ezt a gyászos kötelességet teljesítették. Miután ezek remegés és tétovázás nélkül sorra leszúrták valamennyi bajtársukat, ugyanígy rendelkeztek a maguk sorsáról is: az, akire a sors esett, leszúrja majd a többi kilencet, végül öngyilkos lesz; mert megbíztak egymásban, hogy mindegyikük egyformán fogadja a halált. Így fogadta mind a kilenc a halálos szúrást; az pedig, aki utolsónak maradt, végignézett még a halottak sorain, hogy a nagy gyilkolásban nem maradt-e valaki, akinek megadhatja még a kegyelemdöfést, és mikor látta, hogy mind meghaltak, felgyújtotta a palotát, kemény kézzel mellbedöfte magát, és odarogyott sorstársai mellé. Így haltak meg, abban a meggyőződésben, hogy senki sem maradt életben, aki a rómaiak kezébe kerülhet. De egy idős asszony, valamint Eleázár egyik rokona - aki jóval emelkedetebb szellemű és műveltebb volt a többi asszonynál -, miközben a többiek teljesen elmerültek az öldöklésbe, titokban elbújt öt gyerekkel együtt az egyik földalatti vízvezetékben. A halottak száma az asszonyokkal és gyermekekkel együtt 960 volt. Ez a szörnyű mészárlás xanthikos hónap 15-én történt.

Reggel korán a rómaiak rohamra indultak, mert fegyveres ellenállásra számítottak; csapóhidakkal összekötötték sáncukat a fallal, és behatoltak a várba. De mikor sehol sem láttak ellenséget, hanem mindenütt ijesztő üresség fogadta őket, bent a várban tűz, egyébként halálos csönd: el sem tudták képzelni, mi történhetett. Végre abban a pillanatban, mikor a hadigépeket meg akarták indítani, felharsantották a csatakiáltást, hogy ezzel csalogassák elő a vár helyőrségét. Ezt a kiáltást (472) meghallották az asszonyok, rögtön kibújtak a földalatti aknából, és részletesen elmondták, mi történt; különösen az egyik asszony tudott mindent hajszálnyi

pontossággal elmesélni, hogy mit beszéltek, és mi történt. De a rómaiak nem akarták elhinni a szörnyű eseményt, és oda sem figyeltek, hanem megpróbálták eloltani a tüzet, utat törni a lángokon át, és behatoltak a palota belsejébe. De mikor megpillantották a meggyilkoltak tömegét, nem örvendeztek, mint ahogy az ellenség pusztulásán örvendeni szokás, hanem csodálattal adóztak ily rengeteg ember hősi elszántságának és bátor halálmegvetésének.

Tizedik fejezet

A sikariosok üzelmei Alexandriában. Vespasianus bezáratja az Oniás-templomot

A római hadvezér, miután elfoglalta Masada várát, helyőrséget hagyott a várban, és csapataival Kaisareiába vonult. Judaeában már nem volt ellenség, a hosszú háború alatt az ország egész területét meghódították. Viszont a külföldi zsidók közül sokan, még azok is, akik nagyon messze laktak hazájuktól, a lázadás következtében igen veszedelmes helyzetbe kerültek. Így például nem sokkal Masada esete után az egyiptomi Alexandriában rengeteg zsidó elpusztult. Ugyanis a sikariosok bandájának azok a tagjai, akiknek sikerült odaszökni, nem érték be annyival, hogy megmenekültek, hanem megint nyugtalanságot akartak támasztani: azok közül, akik befogadták őket, sokat rávettek, hogy felszabadulásuk érdekében lázadjanak fel, és ne tartsák a rómaiakat különbnek maguknál, és ne ismerjenek el senkit uruknak az Istenen kívül. Mikor a tekintélyesebb zsidók egy része szembeszállt velük, egyeseket eltettek láb alól, a többit pedig csak annál jobban izgatták a lázadásra. A tanács vezető emberei úgy vélték, hogy nem nézhetik tovább tétlenül ezeket az esztelen üzelmeket, tehát gyűlésbe hívták az egész zsidóságot, leleplezték a sikariosok üzelmeit, és bebizonyították, (473) hogy ők az okai minden bajnak, ami eddig érte a zsidókat. Most azonban, folytatták, a sikariosoknak hiába sikerült megszökniök, reménytelen a helyzetük, mert mihelyt a rómaiak felismerik őket, elkészülhetnek rá, hogy azonnal végeznek velük: ezért igyekeznek magukkal rántani a pusztulásba azokat is, akiknek soha semmi részük sem volt aljas üzelmeikben. Tehát az elöljárók figyelmeztették a népet, hogy óvakodják a veszedelemtől, amelybe ezek bele akarják sodorni, és igazolják magukat a rómaiak előtt úgy, hogy ezeket a gonosztevőket kiszolgáltatják. Mivel felismerték, mily nagy veszedelem fenyegeti őket, meg is szívlelték ezeket a figyelmeztetéseket, megrohanták és összefogdosták a sikariosokat. 600-at azon nyomban sikerült foglyul ejteni; a többieket, akik Egyiptom belsejébe és lóképpen Thébaiba menekültek, hamarosan kézrekerítették és beszállították. Makacsságuk és vakmerőségük vagy lelkierejük, bárhogyan nevezzük is, általános bámulatot keltett; mert semmiféle kínzás vagy csonkítás, amivel testüket meggyötörték, hogy elismerjék uruknak a római császárt, nem ingatta meg őket, és nem indította arra, hogy megtegyék a kívánt nyilatkozatot. Hajthatatlanul kitartottak meggyőződésük mellett, mintha testük érzéketlen volna minden kínzás és tűz iránt, sőt mintha lelkük még ujjongana is a kínzásokon. De a legnagyobb csodálkozást keltették a nézőkben a kisfiúk, mert ezek közül egyet sem lehetett rávenni, hogy urának nevezze a császárt: testük gyengeségét jóval felülmúlta elszántságuk ereje.

Lupus, az akkori alexandriai helytartó, sürgősen jelentést tett Rómába a mozgolódásról, mire Vespasianus - aki meg volt győződve róla, hogy a zsidók fészkelődése sohasem nyugszik el, de egyúttal attól tartott, hogy megint nagyobb csapatokba vergődnek, és másokat is pártütésre bírnak - utasította Lupust, hogy pusztítsa el a zsidó templomot az úgynevezett Oniás-kerületben. Ez a templom Egyiptomban van, és építését, valamit elnevezését a következő körülménynek köszönheti: Oniás, Simonnak, az egyik jeruzsálemi főpapnak a fia, Alexandriába menekült, mikor Antiochos syriai király háborút indított a zsidók ellen.

Alexandriában mint Antiochos ellenfelét szíves fogadtatásban (474) részesítették, és viszonzásul megígérte Ptolemaiosnak, hogy az egész zsidó népet pártjára hódítja, ha a király teljesíti kérését. Miután Ptolemaios megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz, Oniás

engedélyt kért arra, hogy valahol Egyiptomban templomot építhessen, és megszervezhesse az istentiszteletet, ősi szokásaik szerint. Mert akkor a zsidók, így vélekedett, még el keseredettebben harcolnak majd Antiochos ellen, aki elpusztította a jeruzsálemi templomot, és annál jobban ragaszkodnak majd Ptolemaioshoz, és tömegesen átköltöznek országába, hogy szabadon gyakorolhassák vallásukat.

Ezek a fejtegetések tetszettek Ptolemaiosnak, és csakugyan ajándékozott neki egy kerületet a hélipolisi körzetben, 180 stadionra Memphistől. Itt Oniás mindenekelőtt erődítményt építtetett, azután pedig templomot, de nem a jeruzsálemi templom mintájára, hanem inkább úgy, hogy olyan volt, mint valami vár: óriási kockakövekből épült, és körülbelül 60 könyöknyi magas volt. Az oltárt a jeruzsálemi oltár mintájára építtette meg, és ugyanolyan fogadalmi ajándékokkal díszítette a templomot; csak a lámpatartóval tett kivételt, mert nem csináltatott álló karos lámpatartót, hanem aranylámpát, amely úgy ragyogott, mint a nap, és aranyláncon függeszette fel. Az egész szentélyt téglafallal vette körül, amelybe tömör kőkapukat építtetett. A király még nagy kiterjedésű földbirtokot is ajándékozott neki, hogy annak jövedelméből a papok bőségesen megélhessenek, és azonkívül az istentisztelet költségeit is fedezhessék. Oniás azonban nem tisztességes szándékkal cselekedte ezt, hanem mindenben csak a jeruzsálemi zsidók iránti gyűlölet vezényelte, mert nem tudta megbocsátani nekik, hogy menekülésre kényszerítették, és azt hitte, hogy ha megépíti ezt a templomot, rengeteg zsidót elcsalhat onnan. Egyébként volt egy idevonatkozó jövendölés is, amely már több mint 600 esztendővel ezelőtt hangzott el; ugyanis Ezsajás próféta megjósolta, hogy egy zsidó ember Egyiptomban majd templomot épít. Tehát úgy épült meg ez a templom, ahogy elmondtam.

Miután Lupus, Alexandria parancsnoka, megkapta az utasítást Rómából, azonnal megjelent az említett körzetben és (475) bezáratta a templomot, de előbb néhány fogadalmi ajándékot el-hozatott belőle. Nemsokára meghalt, és hivatali utóda, Paulinus, miután keményen megfenyegette a papokat, ha valamit eldugnak, nemcsak minden fogadalmi ajándékot elvitetett a templomból, és nemcsak az ájtatoskodóknak tiltotta meg, hogy belépjenek a szent helyiségbe, hanem a kapukat is bezáratta, úgyhogy a templomba nem is lehetett bejutni, és így ott meg is szűnt az istentisztelet. A templom építésétől bezárásáig 343 év telt el.

Tizenegyedik fejezet

A sikarios Jonatás üzelmei Kyrénében.
Befejezés

Egyébként a sikariosok őrjöngése, mint valami járvány, átterjedt Kyrénére és a szomszéd városokra is. Ugyanis odamenekült egy Jonatás nevű szakács, elvetemült gonosztevő, a földhözragadt embereket maga köré gyűjtötte, kivezette a pusztába, és csodákat és látomásokat ígért nekik. Csaló üzelmei általában titokban maradtak, de a kyrénéi zsidók vezető emberei mégis jónak látták jelenteni terveit a lybiai Pentapolis helytartójának, Catullusnak. Ez lovasságot és gyalogságot küldött ellenük, amely a fegyvertelen tömeggel könnyedén elbánt: javarészük elesett a kézitusában, egyeseket élve kerítettek kézre és Catullus elé vitték. A mozgalom értelmi szerzője, Jonatás egyelőre megszökött, de miután az egész országban hosszasan és gondosan nyomoztak utána, végre kézrekerült. Mikor Catullus elé vitték, olyan ügyesen csűrte-csavarta a dolgot, hogy a büntetéstől megmenekült. Viszont Catullusnak ösztönzést adott mindenféle kegyetlenkedésre, mert hazug módon azzal vádolta meg a leggazdagabb zsidókat, hogy azok tanácsolták neki a szervezkedést.

Catullus örömmel kapott ezeken a rágalmakon, és nagyhangú kijelentésekkel igyekezett felfújni a dolgot, hogy az a látszata legyen, mintha ő is valami zsidó háborút fejezett volna be. De még

rosszabb volt, hogy nemcsak könnyen hitelt adott mindenféle mende-mondáknak, hanem ő maga oktatta ki a (476) sikariosokat a rágalmazásra. Így Jonatás az ő unszolására jelentett fel egy Alexander nevű zsidót - akire Catullus már régen haragudott, és gyűlöletének nyíltan is kifejezést adott -, sőt belekeverte a dologba feleségét, Berenikét is, mire a helytartó először is mind a kettőt kivégeztette, aztán pedig leöletett minden vagyonos zsidót, egyszerre 3000-et. Úgy vélte, hogy ezt nyugodtan megteheti, mert a meggyilkoltak vagyonát a császári jövedelemhez csatolta.

Hogy pedig a máshol lakó zsidók ne leplezzék le garázdálkodásait, hazugságainak körét még messzebbre terjesztette ki, és Jonatást, valamint néhány fogolytársát felbiztatta, hogy a legtekintélyesebb alexandriai és római zsidókat vádolják meg azzal, hogy lázadásra szervezkednek. Azok között, akiket ilyen alattomos módon feljelentettek, ott szerepelt Josephus is, ennek a történelmi műnek szerzője. Azonban Catullus alattomos támadása, természetesen kudarcot vallott.

Mert midőn Jonatással és a többi fogollyal Rómába érkezett, azt hitte, hogy nem is lesz vizsgálat, hiszen ő maga gyűjtötte és terjesztette elő a hazug vádakat. Vespasianus azonban gyanúsnak találta a dolgot, kinyomozta az igazságot, és miután meggyőződött az illetők ellen emelt vádak alaptalanságáról, Titus közbenjárására valamennyit fölmentette, viszont Jonatásra. kiszabta a megérdemelt büntetést: megkorbácsoltatta, és utána elvenen elégettette.

Catullus egyelőre csak a két uralkodó szelídségének köszönhette, hogy egyszerű dorgálással megúszta a dolgot, de nem sokkal utóbb alattomos, gyógyíthatatlan betegség lepte meg, és végül keserves testi szenvedések után, de még nagyobb lelki gyötrelmek közt kiszenvedett. Rémlátások üldözték szüntelen; egyre-másra rikoltozott, hogy ágya mellett látja a meggyilkolt áldozatok árnyait; nem bírt magával, kiugrott az ágyból, mintha kínzóeszközökkel és tűzcsóvákkal közelednének hozzá. A baj egyre súlyosbodott: végül megrothadtak belső részei, és kifordultak testéből, így halt meg. (477)

Flavius Josephus önéletrajza

Származása. - Tekintélyes nemzetség sarja vagyok, ősi papi családból származom. Minden nemzetnél más és más az előkelő származás bizonysága: nálunk a legfényesebb származás jele az, ha valaki a papi rendhez tartozik. Én pedig nemcsak hogy jó családból származom, hanem - ami jelentős előny - a 24 papi rend legelső osztályából és ennek is a legelőkelőbb törzséből. Anyai ágon királyok sarjadéka vagyok; anyám ugyanis rokonságban volt azokkal a Hasmoneusokkal, akik a leghosszabb ideig voltak népünk főpapjai és királyai. Nemzetségrendünk a következő: ősatyám Simon, akit Psellosnak (dadogó) neveztek; ez akkor született, amikor Simon főpap fia, Hyrkanos volt a főpap aki a főpapok közt elsőnek viselte ezt a nevet. Simon Psellosnak kilenc fia volt; ezeknek egyike volt Mátyás, akit Ephaisosnak neveztek; ez feleségül vette Jonatás főpap leányát; Jonatás az első főpap volt a Hasmoneus-családból, s testvére, Simon ugyancsak főpap lett. Simon Psellosnak a fia, Mátyás, akit Kyrtosnak (púpos) neveztek, Hyrkanos főpapságának első évében született. Ennek fia Josephus, Alexandra uralkodásának kilencedik évében született, Josephusnak a fia pedig, Mátyás, Archelaos uralkodásának tizedik évében. Ennek a Mátyásnak a fia vagyok én; Gajus császár uralkodásának első évében születtem.[1] Nekem magamnak három fiam van: a legidősebb, Hyrkanos, Vespasianus császár uralkodásának negyedik, Justus a hetedik és Agrippa a kilencedik évében született. Pontosan úgy közöltem itt családfámat, ahogyan állami okiratokban feljegyezve találtam. Ezért azokat, akik ellenem holmi rágalmakra vetemednének, megvetéssel sújtom. (481)

Ifjúsága. - Atyám, Mátyás azonban nem csupán előkelő származása miatt volt tekintélyes férfiú, hanem még inkább megbecsülték igazságossága miatt, s ezért köztiszteletben állt fővárosunkban, Jeruzsálemben. Együtt nevelkedtem testváremmel, Mátyással, aki édestestvérem volt. Rendkívül nagy műveltségre tettem szert, nagyon jó emlékezőtehetségemmel és értelmemmel vitathatatlanul mindenkit túlszárnyaltam. Még alig voltam 14 éves fiú, tudományszomjam miatt máris mindenki magasztalt, és a főpapok és városunk előkelői minduntalan felkerestek, hogy alaposabb törvénymagyarázattal útbaigazítsam őket. 17 éves koromban hozzáfogtam a zsidó szekták tanulmányozásához. Mint ismételten elmondtam,[2] három ilyen van nálunk: a farizeusok, a szadduceusok és az esszénusok. Úgy gondoltam, hogy ha ezzel a módszerrel valamennyit végigtanulmányozom, ki tudom választani magamnak a legjobbat. Kemény munkával és nagy fáradsággal mind a három irányzat iskoláit végigjártam, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy amit tőlük tanultam, nem elégít ki. És akkor hírét hallottam egy Bannus nevű férfiúnak, aki odakint a pusztában remeteskedett; pálmalevelekből font ruhákban járt, és vadon termett növényekkel táplálkozott; tisztaság okából éjjel-nappal több ízben is lemosta magát hideg vízzel. Ennek az embernek lettem a tanítványa, és kerek három évet töltöttem nála. Akkor gátat vetettem a tudományszomjarnnak, és visszatértem a városba. És akkor, 19 éves koromban, elkezdtem nyilvános szereplésemet, mégpedig a farizeus irányzat szellemében, ami sok tekintetben hasonlít a görög stoikus filozófiához.

Rómában. - Miután betöltöttem a 26. évemet, történt, hogy Rómába kellett utaznom,[3] mégpedig a következő okból: abban az időben, mikor Felix volt Judaea helytartója, néhány derék és kiváló papbarátomat valami jelentéktelen ok miatt elfogatta, és Rómába küldte, hogy a császár előtt igazolják magukat. Ezeket a férfiakat szerettem volna kiszabadítani, annál inkább, mert tudtam, hogy ebben a kínos helyzetben sem tértek le az istenfélelem útjáról, hanem cssk fügén és dión tengették életüket. Ez a római út azonban sokféle veszélyt rejtegetett számomra: hajónk az Adriai-tenger közepén elsüllyedt, úgyhogy mi körülbelül hatszázan egész éjjel a tengerben vergődtünk, míg végre (482) Isten jóságos gondoskodásából kora hajnalban egy kyrénéi hajó

bukkant fel előttünk, s engem néhányadmagammal, mert fürgébbek voltunk a többieknél, mindössze 80 hajótöröttet felvett. Miután ép bőrrel menekültem a veszedelemből, eljutottam Dikaiarchiába, amelyet a rómaiak Puteolinak neveznek, és ott barátságot kötöttem egy bizonyos Alityros nevű, zsidó származású színésszel, aki kedves embere volt Neónak; ennek a közvetítésével megismerkedtem a császár feleségével, Poppaeával, és most egyetlen gondom volt az, hogy eléje terjeszthessem kérésemet a papok szabadonbocsátása ügyében. Miután Poppaea közhenjárása sikerrel járt, hazautaztam.

Tárgyalás a lázadókkal. - Mindjárt hazaérkezésem után tapasztaltam, hogy forradalmi mozgolódás kezdődött, és hogy sokan vannak, akik vakmerően el akarnak pártolni Rómától. Igyekeztem lecsillapítani a lázadókat, és a nyugtalankodó embereknek megmagyaráztam, hogy fontolják meg és gondolják meg jól, ki is lesz az ellenfelük, ha háború üt ki, továbbá, hogy a rómaiakkal hadtudomány és hadiszerencse dolgában nem mérkőzhetnek, és városaikat, hozzátartozóikat és önmagukat is vesztükbe taszítják. Így beszéltem hozzájuk, és minden követ megmozgattam, hogy eltérítsem őket szándékuktól, mert előre láttam, hogy a háború számukra csak szerencsétlenül végződhetik, de minden igyekezetem kudarcot vallott: az eszeveszett őrület már hatalmába kerítette őket.

Fegyveres lázadás. - Mivel ettől kezdve szakadatlan békéltető beszédeim miatt attól kellett tartanom, hogy meggyűlölnek, és abba a gyanúba keveredtem, mintha egy követ fújnék az ellenséggel, és állandóan az a veszély fenyegetett, hogy végül is a lázadók elfognak és agyonvernek, a templom felső szentélyébe menekültem, mivel az akkori Antonius-várat már elfoglalták. De miután Manaemet és a lázadó banda többi vezérét kivégezték, megint előjöttem a templomból, és napjaimat a főpapok és legtekintélyesebb farizeusok társaságában töltöttem. De szüntelen félelem borzongatott bennünket, mikor láttuk fegyverben álló népünket, s magunk sem tudtuk, mihez fogjunk, mivel nem volt mód rá, hogy a lázadókat megnyugtassuk. Mikor ezt a nyilvánvaló veszélyt felismertük, úgy nyilatkoztunk, mintha (483) rokonszenveznénk terveikkel, csak azt tanácsoltuk nekik, hogy egyelőre szorítkozzanak a védelemre, várják meg, míg az ellenség ideér, mert így azt a látszatot kelthetik, mintha jogos önvédelemből és jóhiszeműleg fogtak volna fegyvert. Ezt azonban csak abban a reményben tettük, hogy Cestius előbb-utóbb nagy hadsereggel Jeruzsálembe ér, és sikerül a lázadást elfojtania.

A lázadás okai. - Cestius meg is érkezett, de mikor összeütközésre került a sor, vereséget szenvedett, és sok katonája elesett Tulajdonképpen Cestiusnak ez a veresége volt a közvetlen oka egész nemzetünk pusztulásának. Mert most a háborús uszítóknak igazán megnőtt a szarvuk, és abban a reményben ringatták magukat, hogy a rómaiakat teljesen tönkreverhetik, különösen azért, mert még a következő esemény is fűtötte őket. Történt, hogy a szomszédos syriai városok lakosai megtámadták a közöttük megtelepedett zsidókat, asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt lemészárolták, ámbár semmit sem vétettek ellenük. A zsidók sem nem terveztek lázadást Róma ellen, sem pedig a syriaiak ellen nem forraltak gonosz és alattomos szándékot. Skythopolis lakosai garázdálkodtak a legistentelenebb és legkegyetlenebb módon. Mert midőn kívülről ellenséges zsidó törzsek megtámadták őket, ők a közöttük élő zsidókat arra kényszerítették, hogy fegyvert fogjanak fajrokonaik ellen, ami felfogásom szerint gazság; ezután velük együtt leverték a támadókat. De közvetlenül a győzelem után megfeledkeztek a telepeseik és bajtársaik iránt tartozó hűségről, és valamennyit lemészárolták; ezeknek száma több ezerre rúgott. Ugyanilyen csapás érte a damaskosi zsidókat is. Egyébként ezeket az eseményeket sokkal részletesebben tárgyaltam a zsidó háborúról írt művemben. De itt is olvasóim emlékezetébe akartam idézni az eseményeket, hadd lássák, hogy a rómaiak elleni háború alapjában véve, nem a zsidók akaratától függött, hanem inkább elháríthatatlan kényszerűség volt.

Galileában. - Cestius imént említett veresége után Jeruzsálem urainak észre kellett venniök, hogy a rablók a lázadókkal együtt szoros szövetségben, úgyszólván állig fel vannak fegyverkezve, nekik maguknak pedig attól kellett tartaniok, hogy védtelenül és fegyvertelenül az ellenség

martalékaivá lesznek, ami később meg is történt És mivel értesültek róla, hogy Galilea még nem pártolt (484) el egészen a rómaiaktól, hanem egyik része nyugodtan viselkedik, engem két másik pappal, Joazarral és Judással, akik mindketten derék és igaz emberek voltak, azzal a megbízatással küldtek ki: vegyük rá az elvetemedett embereket, hogy tegyék le a fegyvert, és értessük meg velük: leghelyesebb volna ezeket a fegyvereket a nép vezetőinek rendelkezésére bocsátaniok. Ezeknek ugyanis az volt a véleményük, hogy állandó fegyveres készenlétben kell ugyan lenni, de előbb meg kell várni és meg kell bizonyosodni felőle, hogy mit is akarnak a rómaiak.

Sepphóris. - Ezzel a megbízatással érkeztem tehát Galileába. Ott értesültem, hogy Sepphóris lakosai szülővárosuk miatt nagy izgalomban vannak. A galileaiak ugyanis elhatározták, hogy feldúlják a várost, mert barátságban volt a rómaiakkal, és mert polgárai segítséget és hűséget ígértek Cestius Gallusnak, Syria helytartójának. Sepphóris lakosait megszabadítottam kínzó rettegésüktől, és ellenségeiket lecsillapítottam. Ugyancsak kieszközöltem, hogy szabadon érintkezhetnek hozzátartozóikkal a szomszédos föníciai városban, Dórában, ahová Cestius túsznak hurcolta őket. De nagy meglepetésemre közben tudomásomra jutott, hogy Tiberias lakosai máris fegyvert fogtak, mégpedig a következő okból.

A tiberiasi lázadás. - Tiberias városában akkoriban három párt volt: az egyiknek előkelő állású férfiak voltak a tagjai, vezérük pedig Julius Capella; vagyis ez a Julius Capella szűkebb környezetével együtt vezette a pártot, amelyhez hozzátartozott Herodes, Miaros fia, Herodes, Gamal fia, és Kompsos, Kompsos fia; ennek egyik testvére, Crispus, valamikor a nagy király[4] Jordánon túli birtokainak a jószágigazgatója volt. Ezért az imént említett férfiak mind azon a nézeten voltak, hogy meg kell maradni a rómaiak és a király hűségében. Ehhez a nézethez semmi áron sem volt hajlandó csatlakozni Pistos, akit fia, Justus is támogatott, ugyanis ez természeténél fogva önfejű és nagyravágyó ember volt. A második párt, amelynek tagjai a legalsóbb néposztályokból verődtek össze, a háborút választotta jelszavául. Végül a harmadik párt vezére, Pistos fia, Justus, azt színlelte, hogy aggodalmaskodik a háború miatt, valóban azonban semmit sem kívánt forróbban, mint teljes felfordulást, abban a titkos (485) reményben, hogy a zűrzavarban valami hatalmas állást halászhat ki magának. Ezért a nép elé lépett, és befolyásolni igyekezett honfitársait: hogy a város tulajdonképpen mindig Galilea fővárosa volt, már az alapító Herodes tetrarcha idejében; az ő akarata volt, hogy Sepphóris város alattvalója legyen Tiberiasnak; és Tiberias ezt a vezető szerepét Agrippa király, a mostani király atyja idejében sem vesztette el; sőt megtartotta egészen addig, amíg Felix nem lett Judaea helytartója. Hangoztatta, hogy most persze utolérte őket a szerencsétlenség, mert Nero a várost ajándékul adta az ifjabb Agrippának, és Sepphóris, amely mindig hű volt Rómához, azonnal uralkodni kezdett Galileán, és egyszeriben megszüntette a tiberiasi királyi pénztárt és udvartartást. Ezenkívül sok mindent felhozott még a szónok Agrippa király ellen, hogy a népet elpártolásra bírja, és még hozzátette, hogy itt az ideje fegyvert ragadni és a galileaiakat megnyerni szövetségesekül. Ezek nagyon szívesen megteszik az első csapást, már csak azért is, mert gyűlölik a rómaiakhoz húzó Sepphórist és nekünk kiváló szolgálatot tesznek azzal, hogy kemény ököllel lesújtanak rájuk. Efféle beszédekkel izgatta a népet. Tudniillik kiváló népszónok volt, és értette a módját, hogyan kell szónoki fogásokkal és hangzatos szólamokkal letorkollni azokat, akik józanabb nézeteket hangoztattak. Egyébként otthonos volt a görög műveltségben; ez ösztökélte arra a vakmerő válalkozásra, hogy megírja ennek a háborúnak a történetét, és ebben meghamisítsa az igazságot. Különben munkámban még részletesebben szólok majd erről a hitvány emberről, aki kevés híján hazája végső pusztulásának okozója lett. Az említett alkalommal ennek a Justusnak sikerült rávennie a polgárokat, hogy fegyvert ragadjanak, sőt az ellenkezőket kényszerítette erre. Aztán kivonult ezekkel a fegyveresekkel, s Gadara és Hippéné tartományok falvait felégette.

Gischala pusztulása. - Ez volt a helyzet akkor Tiberiasban. Gischalában pedig így alakult: János, Levi fia, észrevette, hogy számos polgár azon töri a fejét, hogy el kellene pártolni Rómától ;

mindenáron igyekezett őket szándékuktól eltéríteni, s könyörgött nekik, hogy maradjanak meg szilárdan Róma hűségében. De minden szava falrahányt borsó volt, ámbár igazán minden (486) követ megmozgatott. Ugyanis a környező népek: Gadara, Kabartanai és Tyros lakosai hatalmas hadsereget gyűjtöttek, megtámadták Gischalát, fegyveresen elfoglalták a helységet, felgyújtották, és miután földig pusztították, Hazavonultak. Most azonban János végső elkeseredésében maga szólította fegyverbe minden honfitársát, és leverte ezeket a néptörzseket, majd később hatalmasabb Gischalát épített, és a jövendő biztonság érdekében falakkal vette körül.

Gamala hűsége. - Gamala hű maradt a rómaiakhoz, mégpedig a következő okokból: Philippos, Jákimnak, Agrippa király helytartójának fia, akinek váratlanul sikerült az ostromlott jeruzsálemi királyi palotából elmenekülnie, csöbörből vödörbe esett, mert majdnem agyonverték Manaem rablóbandái, azonban néhány babiloni rokonának, akik akkor Jeruzsálemben időztek, sikerült a rablók szándékát meghiúsítania. Philippos még négy napot Jeruzsálemben maradt, de az ötödik napon menekült, s menekülés közben, hogy fel ne ismerjék, parókát tett a fejére. És mikor eljutott egyik falujába, Gamala vára közelében, néhány alattvalójának parancsot küldött, hogy azonnal jelentkezzenek nála. És ekkor - ő maga is csak erre gondolhatott - az Isten meghiúsította ezt a tervét, mégpedig szerencséjére; mert ha ez nem történt volna, kétségtelenül vesztébe rohan. Ugyanis váratlanul láz lepte meg. Ekkor a testvéreknek, Agrippának és Berenikének[5] levelet írt, s odaadta egyik felszabadított rabszolgájának, hogy vigye el Varusnak; ez a Varus akkoriban az uralkodók megbízásából a tartomány kormányzója volt, azalatt, míg ők maguk Bérytosba utaztak, hogy Cestiusszal találkozzanak. Philippos leveléből értesült Varus, hogy megmenekült, és most súlyos aggodalom kezdte gyötörni, hogy mivel Philippos ismét itt van, esetleg őt magát a királyi testvérpár fölöslegesnek tarthatja. Ezért a levél átadóját kivitte a nép elé; ott kijelentette, hogy a levél hamisítvány és hazugság, s azzal az ürüggyel, hogy a küldönc elárulta őt, és Philippos a zsidókkal együtt háborút visel a rómaiak ellen, kivégeztette. Mivel a küldönc nem tért vissza, Philippos nem tudta mire vélni elmaradását, és másik küldöncöt küldött levéllel, hogy tudja meg, miért maradt el oly sokáig az első, és jelentse neki, hogy mi történt. Varus azonban ezt a (487) második küldöncöt is, mindjárt megérkezésé után, hamis ürüggyel kivégeztette. Tudniillik Kaisareia[6] syriai Lakosai ezt a Varust belelovalták holmi csalóka ábrándokba: elhitették vele, hogy Agrippát a zsidókon elkövetett kegyetlenkedései miatt a rómaiak halállal büntetik, és akkor majd rászáll az uralom, hiszen ő is királyi vérből származik. És valóban, ez a Varus csakugyan királyi nemzetségből származott, mert rokona volt Soaimosnak, a libanoni fejedelemnek. Varus tehát elbizakodottságában magánál tartotta mindkét levelet, és gondosan ügyelt rá, hogy ne jussanak a király kezébe. Egyúttal minden utat szigorúan őriztetett, hogy senki ki ne szökjék, és ne jelenthesse a királynak a történteket, sőt Kaisareia syriai lakosai kedvéért még számos zsidót ki is végeztetett. Azt is tervezte, hogy szövetséget köt a Bataniában tartózkodó trachónitisi íjászokkal, ezekkel együtt fegyvert ragad, és haddal vonul az ekbatanai zsidók, az úgynevezett babiloniak ellen. Ebből a célból Kaisareia zsidói közül a 12 legtekintélyesebbet magához hívatta, és megparancsolta nekik, hogy menjenek Ekbatanába ottani törzsrokonaikhoz, és közöljék velük ezt az üzenetét: Én, Varus, értesültem róla, hogy ti a királyt haddal akarjátok megtámadni; mivel pedig ezt nem akarom elhinni, ezt a 12 férfiút küldöm hozzátok, hogy rávegyenek benneteket a fegyverletételre. A fegyverletétel lesz a bizonyság, hogy továbbra se higgyek azoknak, akik felőletek ilyent híresztelnek. Ezenfelül parancsot adott, hogy Ekbatana lakosságának 70 legelőkelőbb emberét küldjék el hozzá, akik ennek az ígéretnek kezesei lesznek. A 12 férfiú tehát eljutott Ekbatanába törzsrokonaihoz, és ott alkalmuk volt meggyőződni róla, hogy azoknak eszük ágában sem volt semmiféle lázadás; így aztán könnyűszerrel rávették őket, hogy a 70 kezest elküldjék. A leghalványabb gyanú nélkül megadták nekik az utasítást, hogy induljanak; sejtelmük sem volt róla, hogy olyan szörnyűség történik velük, mint ami történt. Mikor tehát a 12 követ társaságában Kaisareia felé meneteltek, Varas elébük jött a királyi hadsereggel, a követeket a kezesekkel együt lemészároltatta, és tovább vonult az ekbatanai zsidók ellen. De egy a 70 közül, akinek sikerült elmenekülnie, még idejében jelentést hozott nekik, úgyhogy ezek fegyvert ragadtak, otthagyták falvaikat, kincseikkel és sok ezer marhájukkal együtt, és (488) feleségükkel s gyermekeikkel Gamala várába vonultak. Mikor

Philippos erről értesült, maga is a várba sietett. Alighogy megérkezett, a tömeg hangos jajveszékeléssel könyörgött neki, és kérte, hogy vegye át a parancsnokságot, és vonuljon haddal Varus és a kaisareiai syriaiak ellen, akik azt híresztelték, hogy a király meghalt. Philippos azonban igyekezett harci hevüket kissé lehűteni: emlékeztette őket a király sok jótéteményére, s eszükbe juttatta, milyen hatalmas a római hadsereg, és megértette velük, hogy ilyen körülmények között egyáltalán nem származik semmi hasznuk sem belőle, ha háborút indítanak ellenük. Végül sikerült őket lecsillapítania. Mikor pedig a király megtudta, hogy Varus miben töri a fejét, hogy tudniillik egyetlen napon le akarja mészároltatni Kaisareia zsidóit, asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt, több ezer embert: kiküldte Aequus Modiust, mint már máshol is[7] megírtam, és őt jelölte ki Varus utódjául, Philippos pedig megkapta Gamala várát, a környező területtel együtt, amely hű maradt a rómaiakhoz.

Herodes palotája. - Mikor Galileába érkeztem, és a hírszerzőktől értesültem a helyzetről, írásban jelentést tettem a jeruzsálemi nagytanácsnak, és utasításokat kértem. Erre azt az utasítást kaptam, hogy tartsak ki, Joazart és Judást, ha beleegyeznek, tartsam magam mellett, és vegyem át Galilea védelmét. Mivel azonban két társam már nagy vagyont szerzett az őket megillető papi tizedekből, úgy döntöttek, hogy hazamennek; kérésemre azonban, hogy legalább addig maradjanak, amíg valamennyire nem tisztáztuk a helyzetet, elálltak szándékuktól. Most fölkerekedtem, és velük együtt Sepphóris városból átmentem a Bethmaus nevű faluba, amely Tiberiastól négy stadionnyira van, és onnan felszólítást intéztem a tiberiasi városi lakossághoz és a nép vezetőihez, hogy jelenjenek meg előttem. És mikor megérkeztek - Justus is köztük volt -, megmagyaráztam nekik, hogy engem két kísérőmmel együtt a jeruzsálemi nagytanács küldött hozzájuk rávenni őket, hogy a Herodes tetrarchától épített és állatképekkel díszített palotát pusztítsák el, mert törvényeink tiltják ilyen épületek emelését; azt a javaslatot tettem nekik, hogy bízzák ezt ránk, mert mi rövidesen elintézzük. Capella és környezete és a város főemberei sokáig ellenkeztek, de keményebb (489) fellépésünkre végül is belenyugodtak. Jésus, Sapphias fia, aki - mint már említettem[8] - a hajósok és vagyontalanok pártjának vezére volt, megelőzött bennünket, és egy galileai csapat segítségével az egész palotát felgyújtotta abban a reményben, hogy ezen a réven nagy kincsek jutnak kezébe; tudniillik megfigyelte, hogy néhány teremnek aranyozott volt a mennyezete. Ezek csakugyan rengeteget raboltak, de mi súlyosan elítéltük garázdálkodásukat. Ezért, miután megbeszélést tartottunk Capellával és a tiberiasi főemberekkel, Bethmausból Felső-Galileába vonultunk, miközben Jésus párthívei valamennyi görög telepest és mindazokat, akik a háború előtt ellenséges viszonyban voltak velük, lemészárolták.

A zsákmány sorsa. - Mikor értesültem az eseményekről, rettenetes haragra lobbantam; lementem Tiberiasba, és gondoskodtam róla, hogy a rablók a királyi kincsekből mindazt, amit még elő lehetett keríteni, beszolgáltassák: a korinthosi csillárokat, az udvari emberek pénzváltó asztalait és a rengeteg színezüstöt. Úgy rendelkeztem, hogy mindazt, amit még elő lehetett keríteni, a király számára biztonságba kell helyezni. Ezért odahozattam a megmentett tárgyakat, s átadtam a tanács tizes bizottságának és Capellának, Antyllos fiának, azzal a paranccsal, hogy senkinek sem szabad kiadni, csak nekem. Azután Tiberiasból két társammal együtt felmentem Gischalába Jánoshoz, megtudni, hogy miféle terveket forgat fejében. Hamarosan megállapítottam, hogy mindenáron lázadást akar kirobbantani, és magához akarja ragadni a hatalmat. Így például engedélyt kért tőlem, hogy a felső-galileai falvakban felhalmozott császári gabonát lefoglalhassa, azzal az ürüggyel, hogy az árán szülővárosának falait felépíti. De én átláttam a ravaszkodásán és a tervein, és megtagadtam az engedélyt. Mert az volt a felfogásom, hogy vagy meg kell őriznem a gabonát a rómaiak számára, vagy pedig a jeruzsálemi nagytanácstól rám ruházott galileai teljhatalom értelmében csak én rendelkezhetem vele. Mivel nálam kudarcot vallott, ugyanebben az ügyben két társamhoz fordult, akik természetesen nem sok ügyet vetettek rá, hogy miféle következményekkel járhat a dolog, és a legnagyobb készséggel kijelentették, hogy hozzájárulnak a gabona lefoglalásához. És vesztegetés árán sikerült is neki (490) engedélyt kapnia tőlük, hogy kerületében minden gabonát kiszolgáltassanak neki. Engem a másik kettő leszavazott, tehát

hallgattam, bele kellett nyugodnom. János még egy másik gazságot is elkövetett. Ugyanis azt állította, hogy Kaisareia Philippi zsidó lakosai, miután a kormányzó kegyvesztett lett, a király rendeletére nem távozhattak a városból, és hozzá fordultak azzal a kéréssel, hogy mivel nincs tiszta olajuk, szerezzen nekik ilyent, nehogy, ha görög olajat kénytelenek használni, megszegjék vallási parancsaikat. Ezt a hazugságot azonban János nem jámborságból eszelte ki, hanem nagyon is átlátszó nyereségvágyból. Mivel tisztában volt vele, hogy Kaisareiában két sextarius olajért egy drachmát fizetnek, Gischalában pedig nyolcvan sextarius mindössze négy drachmába kerül, miután tőlem is engedélyt csikart ki erre, az itt felhalmozott olajat mind átszállíttatta. Én természetesen nem szívesen tűrtem ezt, de ha ellenkezem, esetleg attól kellett volna tartanom, hogy a csőcselék agyonkövez. És engedékenységemet János arra használta ki, hogy gazságával rengeteg pénzt harácsoljon össze.[9]

Intézkedések Galileában. - Gischalában elbocsátottam társaimat, akik Jeruzsálembe mentek, és minden gondomat arra fordítottam, hogy hadianyagot szerezzek, és megerősítsem a városokat. Azután a legelszántabb rablóbandákhoz felszólítást intéztem, hogy tegyék le a fegyvert. Mivel pedig láttam, hogy felszólításomnak különben nem lehet semmi eredménye, igyekeztem a népet rávenni, hogy zsoldot fizessenek a lázadóknak, mert - mondottam - sokkal jobb önként juttatni nekik valami csekélységet, mint ha mindenüket elrabolják. És megeskettem a rablókat, hogy többé nem teszik be lábukat a tartományba, legfeljebb, ha hívom őket, vagy pedig ha zsoldjukat fel akarják venni. Aztán elbocsátottam őket azzal a paranccsal, hogy se a rómaiakat, se a szomszédos törzseket többé ne zaklassák, mert minden igyekezetem arra irányult, hogy Galileában békességet teremtsek. Végül igyekeztem a legelőkelőbb galileaiakat, körülbelül hetvenet, barátság ürügye alatt, mint kezeseket, a magam körébe vonni; kísérőül és társul vettem őket magam mellé, részt engedtem nekik a törvénykezésben, meghallgattam véleményüket ítélethozatal előtt, nehogy elhamarkodottan letérjek az igazság útjáról, egyúttal (491) pedig azért, hogy a törvénykezésben mentes legyek minden személyes elfogultságtól.

Férfias magatartás. - Ebben az időben körülbelül 30 éves voltam, és ebben a korban még átkos szenvedélyek nélkül is nehéz elkerülni az irigységet és a gyanúsításokat, főképpen ha magas állásban van az ember. Női becsületben soha nem gázoltam, minden néven nevezendő ajándékot visszautasítottam, minthogy semmire sem volt szükségem. Még a nekem járó papi tizedeket sem fogadtam el, mikor elhozták. Csak mikor a környező syriai városokat legyőztem, a zsákmányból egy részt megtartottam magamnak, egyébként azonban a zsákmányt - és ezt is hangsúlyozni akarom - mindig elküldtem rokonaimnak Jeruzsálembe. Éspedig kétszer győztem le fegyveresen Sepphórist, négyszer Tiberiast és egyszer Gabara lakosait, és ismételten meg kelleti zaboláznom Jánost is, aki az életemre tört. De sem vele, sem az előbb említett városokkal soha nem éreztettem bosszúmat, mint előbbi történelmi munkámból[10] is kiderül. Éppen ezért hiszem, hogy Isten, aki látja azokat, akik kötelességüket teljesítik, ezért mentett ki engem a lázadók kezéből, és ezért őrzött meg később is fenyegető veszélyekben, amikről alább majd részletesen beszélek.

János Tiberiasban. - Mindazonáltal Galilea népe annyira szeretett, és annyira ragaszkodott hozzám, hogy mikor fegyveresen levertem városaikat, s rabszolgaságba hurcoltam asszonyaikat és gyermekeiket, nem is annyira ezen kesergett, mint inkább személyes boldogulásom miatt aggódott. Jánost ennek láttára elöntötte az irigység, és írásban azt kérte tőlem: engedjem meg neki, hogy gyógyulás céljából használhassa a tiberiasi hévizeket. Én egyáltalán nem gondoltam arra, hogy valami alattomosságon töri a fejét, és teljesítettem kérését, sőt sajátkezűleg írt levélben fordultam Tiberiasba kirendelt embereimhez, hogy Jánosnak készítsenek szállást, és biztosítsanak neki és kíséretének minden kényelmet. Amikor ez történt, egy Kana nevű galileai faluban tartózkodtam.

Rajtaütés. - Mikor János megérkezett Tiberias városába, rá akarta venni az embereket, hogy pártoljanak el tőlem, és csatlakozzanak hozzá. És valóban sokan hallgattak szavára, olyanok,

akiknek mindig felforgatáson jár az eszük, és akik helyzetüknél (492) fogva mindig könnyen kaphatók voltak zavargásra és mindenféle lázadásra. Mindenekelőtt Justus és apja, Pistos sietett cserbenhagyni engem és átpártolni Jánoshoz. De közbelépésem meghiúsította terveiket. Ugyanis Silas, akit Tiberias parancsnokául kineveztem, megbeszélésünk értelmében követet küldött hozzám, aki jelentést hozott a tiberiasi helyzetről, és engem gyors közbelépésre sürgetett, mert minden késedelem az ellenpárt kezére játszhatná a várost. Amint Silas levelét elolvastam, azonnal fegyverbe szólítottam 200 embert, és egész éjszakai meneteléssel megindultam velük, egyúttal pedig küldöncöt is indítottam, hogy jelentse Tiberias népének érkezésemet. Mikor hajnalban megérkeztem a város alá, a nép és vele János kivonult elém. Nagy zavarban tisztelgett nálam, és reszketett, hogy ha kiderül aknamunkája, ez nagyon könnyen az életébe kerülhet. Aztán gyorsan visszavonult szállására. Miután a hippodromba értünk, testőrségemet elbocsátottam, csak egy embert tartottam magam mellett, és ennek az egy testőrnek és tíz fegyveres emberemnek társaságában merészeltem egy emelvényről[11] beszédet intézni Tiberias népéhez; figyelmeztettem, hogy ne pártoljon el tőlem elhamarkodott módon, mert tudja meg és lássa be, hogy az ilyen felfordulást drágán fizetné meg, és az új helytartó is jogosan gyanút fogna, hogy majd a neki tartozó hűséget is megszegik.

Orvtámadás. - Még be sem fejeztem beszédemet, s már hallottam, amint egyik emberem messziről odakiáltott, hogy gyorsan jöjjek le az emelvényről, ne keressem többé a tiberias nép kegyét, hanem törődjem a magam bőrével, és igyekezzem kimenekülni ellenségeim gyűrűjéből. János tudniillik megtudta, hogy néhány bizalmas emberemmel egyedül vagyok, tehát zsoldosezredéből a legmegbízhatóbb katonákat kiválogatta, és odaküldte azzal a paranccsal, hogy öljenek meg. Ezek a bérencek már oda is értek, és végre is hajtották volna tervüket, ha testőrömmel, Jakabbal együtt villámgyorsan le nem ugrottam volna az emelvényről; egy Herodes nevű ember felfogott, és kivitt a tóra, ahol csónakot szereztem, beleugrottam, és így sikerült ellenségeim kezéből csodával határos módon kisiklanom és Taricheaiba menekülnöm.

Izgalom Taricheaiban. - Mikor Taricheai lakosai értesültek a tiberiasiak árulásáról, rettenetes felháborodás vett rajtuk (493) erőt, úgyhogy fegyvert ragadtak, és követelték, hogy vezessem őket Tiberias ellen, mert helytartójukért bosszút akarnak állni a város népén. Az eseményeket hírül adták szerte Galileában, hogy azokat is fegyverbe szólítsák Tiberias ellen, s felhívják őket, hogy minél nagyobb tömegekben gyülekezzenek, és álljanak helytartójuk rendelkezésére. Csakugyan seregestül tódultak a galileaiak mindenfelől harci fegyverzetben, s könyörögtek, hogy támadjam meg Tiberiast, fegyverrel foglaljam el, földig romboljam, s lakosságát, az asszonyokat és gyermekeket is, hurcoljam rabszolgaságba. Ebben a követelésben osztoztak azok a barátaim is, akik Tiberiasból ide menekültek. Én ellenben nem járulhattam hozzá kérésükhöz, mert bűnös dolognak tartottam volna polgárháborút kirobbantani. Véleményem szerint az összetűzést tárgyalásokkal kellett elintézni; egyébként, tettem hozzá, a fegyveres megoldás semmi előnnyel sem járna, mert a rómaiak csak örülnének neki, ha a zsidók testvérharcban pusztulnának el. És ezekkel a szavaimmal végül sikerült a felháborodott galileaiakat lecsillapítanom.

János mentegetődzése. - Mikor János látta, hogy orvtámadása kudarcot vallott, kezdett aggódni a maga bőréért. Ezért fegyvereseivel együtt kereket oldott Tiberiasból, és Gischalába ment; innen a történtekkel kapcsolatban levelet intézett hozzám, amelyben mentegetődzött, hogy az orvtámadás tudta és akarata ellenére történt, és kért, hogy többé ne gyanakodjam rá. Fogadkozását esküvel és szörnyű átkozódásokkal erősítette meg, mert azt hitte, hogy így nagyobb hitelt szerez írásának.

Bölcs mérséklet. - Közben rengeteg galileai értesült róla, hogy milyen aljas esküszegő bitang ez az ember, s állig fegyveresen összeverődtek az egész tartományból, és követelték, hogy induljak ellene haddal, hogy végre Gischalát elpusztíthassák a föld színéről. Én köszönetet mondtam nekik készségükért, és megígértem, hogy ragaszkodásukat megjutalmazom, mindazonáltal mérsékletre intettem őket, és kértem, hogy ne vegyék tőlem rossz néven és értsék meg, hogy

szívesebben vetnék véget ennek a zűrzavarnak vérontás nélkül. Miután így lecsendesítetten Galilea népét, átmentem Sepphórisba.

Jésus, a rablóvezér. - A város lakossága, amely szilárdan kitartott a rómaiak iránti hűségében, kínos helyzetbe került (494) odaérkezésemmel, és nagyon szívesen másra terelte volna figyelmemet, csakhogy ne essék bántódása. S valóban, a Ptolemais környékén garázdálkodó Jézus nevű rablóvezérhez fordult, és rengeteg pénzt ígért neki, ha bandájával, amely legalább 800 emberből áll, megtámad bennünket. A rablóvezér elfogadta az ajánlatot, és úgy tervezte, hogy váratlanul, rajtaütésszerűen csap le ránk. Ebből a célból követet küldött hozzám azzal a kérdéssel, vajon megengedem-e, hogy meglátogasson. Mikor beleegyeztem - tudniillik sejtelmem sem volt róla, hogy orvtámadást tervez -, rablóbandájával együtt hozzám sietett. Csakhogy a tervezett orvtámadás kudarcba fulladt. Ugyanis, mikor már közeledett a városhoz, bandájának egyik szökevénye hozzám sietett, és elárulta szándékát. Alighogy ezt megtudtam, kimentem a főtérre, és úgy tettem, mintha semmit sem sejteném az orvtámadásról, mindazonáltal felsorakoztattam egy nagy csapat galileai fegyverest, köztük tiberiasiakat is. Ezeknek parancsot adtam, hogy szigorúan őrizzék az utakat, a kapuőröknek pedig megparancsoltam, hogy ha Jésüs megérkezik, csak őt engedjék be néhány vezértársával, a többieket zárják ki, és ha erőszakkal akarnának behatolni, verjék ki őket. Parancsom eredményeként csak Jésus jutott be, kisszámú kísérettel. Ráförmedtem, hogy azonnal tegye le a fegyvert, ha kedves az élete. Mikor látta, hogy mindenfelől katonák veszik körül, rémület fogta el, és belenyugodott sorsába. Mikor bandájának kizárt tagjai értesültek vezérük elfogatásáról, azonnal szélnek eredtek. Akkor aztán négyszemközt elmondtam Jésusnak, hogy pontosan értesültem orvtámadásáról amelyet ellenem tervezett, azt is tudom, kik voltak a felbujtói; de megbocsátom neki a történteket, ha hajlandó megváltoztatni álláspontját, és hozzám pártol. Megfogadta, hogy teljesíti kívánságomat, és én elbocsátottam; megengedtem neki, hogy bandájának embereit összeszedje, Sepphóris lakosait pedig megfenyegettem, hogy ha nem térnek észre, rettenetesen megkeserülik.

Vallási türelmetlenség. — Ebben az időben Trachónitis környékéről a király két főembere jött hozzám, lovaikkal és fegyvereikkel. Mikor a zsidók azt követelték ezektől a menekültektől, hogy metéltessék körül magukat, ha köztük akarnak maradni, én ellene szegültem a kényszerítésnek, azzal a megokolással, hogy (495) mindenki szabad választása szerint tisztelje Istenét, ne pedig kényszer hatása alatt, és ezeknek az embereknek ne legyen okuk megbánni, hogy náluk kerestek menedéket. Sikerült meggyőznöm a népet, és én a két jövevényt a maguk szokása szerint bőségesen elláttam mindennel.

Harcok a rómaiakkal. - Agrippa király Aequus Modius vezetésével hadsereget küldött Gamala várának elfoglalására. De a csapat nem volt elegendő arra, hogy körülzárja a várat. Ennélfogva úgy valósította meg az ostromzárat, hogy Gamala körül a legszembetűnőbb helyeken csapatokat helyezett el. Mikor Aebutius parancsnok, akine a nagy síkság őrizetét bízták, értesült róla, hogy én a Galilea határán fekvő Simonias faluba érkeztem, amely 60 stadionnyira volt az ő állomáshelyétől, éjjel felkerekedett 100 lovasával és körülbelül 200 főnyi gyalogsággal, kiegészítette ezeket Gaba lakosaival, akik szövetségesei voltak, és éjnek idején a falu ellen vonult, amelyben megszálltam. Mikor nagy haderővel szembeszálltam vele, Aebutius, aki mindenáron lovas harcot szeretett volna vívni, igyekezett lecsalogatni bennünket a síkságra. Én természetesen nem mentem lépre, mert csapataim javarészt gyalogságból álltak, és tudtam, hogy abban a pillanatban, amint leszállunk a síkságra, az ő lovassága nagy előnyben lesz; elhatároztam tehát, hogy ütközetre kényszerítem. Aebutius a csapataival egy ideig vitézül ellenállt, de mikor meggyőződött róla, hogy ezen a terepen lovasságát nem használhatja, dolgavégezetlenül visszavonult Gaba városába, és három halottat hagyott a csatatéren. Én azonban 2000 fegyveresemmel a sarkában voltam, és mikor Gabától, Aebutius állomáshelyétől 20 stadionnyira Besara városába érkeztem, Ptolemais határában katonáimat a falun kívül állítottam fel, azzal a paranccsal, hogy szigorúan őrizzék az utakat, nehogy az ellenség bármiképpen is rajtunk üthessen, amíg a gabona elszállításával voltunk elfoglalva. Tudniillik

Bereniké királynő[12] számára rengeteg gabona volt itt felhalmozva, amelyet a környező falvakból gyűjtöttek. Ezzel a gabonával megrakattam a magammal hozott rengeteg tevét és szamarat, és átszállíttattam Galileába. Azért rendelkeztem így, hogy Aebutiust ütközetre csábítsam. De ő nem állt kötélnek, mert bátorságunk és harci kedvünk kissé (496) megdöbbentette. Most aztán Neapolitanus ellen indultam, aki értesülésem szerint Tiberias vidékét dúlta. Ez a Neapolitanus egy lovas csapat parancsnoka volt, és feladata volt Skythopolis védelme ellenséges támadások ellen. Ezzel Tiberias-környéki garázdálkodásainak véget vetettem, és megint Galileára fordítottam figyelmemet.

János áskálódásai. - Mikor János, Levi fia, aki, mint említettem, Gischalában lakott, értesült róla, hogy nekem minden terv-szereűn sikerül, és hogy mennyire szeretnek azok, akiket védelmemre bízták, és mennyire retteg tőlem az ellenség, ez sehogy sem volt ínyére; úgy érezte, hogy az én szerencsém minden bizonnyal az ő vesztét jelenti, ennélfogva kimondhatatlan gyűlöletet táplált irántam. És abban a reményben ringatta magát, hogy egyszerre elvághatja szerencsémet, ha sikerül pártfogoltjaimban is fölszítani ellenem a gyűlölet lángját. Ezért igyekezett Tiberias, Sepphóris és Gabara lakosait - ezek voltak Galilea legnagyobb városai - rávenni, hogy pártoljanak el tőlem, és csatlakozzanak hozzá. Esküdözött, hogy ő különb hadvezérük lesz, mint én voltam. Sepphóris lakosai, mivel hívei voltak a rómaiaknak, sem róla, sem rólam hallani sem akartak, tehát elutasító választ adtak. De Tiberias lakosai sem tudták rászánni magukat az elpártolásra, bár szívesen megtették volna; mégis biztosítottak barátságukról. Csak Gabara lakosai csatlakoztak Jánoshoz, mert Simon, a város feje, bizalmas barátja volt Jánosnak, és rábeszélte őket az elpártolásra. Természetesen nyíltan nem mertek elpártolni, mert féltek a galileaiaktól, hiszen már több ízben megbizonyosodhattak róla, hogy ezek barátságos érzülettel viseltetnek irántam. Titokban azonban lesték az alkalmat, hogy orvul megtámadhassanak. És csakugyan nagyon veszélyes helyzetbe kerültem, mégpedig a következő módon.

Királyi zsákmány. - Néhány vakmerő dabarittai fiatalember megleste Ptolemaios királyi kormányzó feleségét, aki néhány lovas kíséretében óriási poggyásszal utazott a királyi területről római területre a nagy síkságon át; ezek váratlanul rajtaütöttek a karavánon. Az asszonyt menekülésre kényszerítették, de egész poggyászát zsákmányul ejtették, s ruhákkal és drágaságokkal megrakott négy öszvérrel hozzám jöttek Taricheaiba. A (497) zsákmányban volt egyebek között rengeteg ezüstpénz és 500 arany. Én azonban föltettem magamban, hogy mindezt a kincset megőrzöm Ptolemaiosnak, hiszen ő is törzsrokonunk volt, és törvényeink értelmében még idegeneket sem volt szabad kirabolni. Ezért kijelentettem a fiatalembereknek, hogy a drágaságokat magamnál tartom, hogy az árukat Jeruzsálem falainak megerősítésére fordítsam. De sehogy se volt ínyükre, hogy csalódtak reményeikben, és nem kapnak részt a zsákmányból, tehát elszéledtek a Tiberias környéki falvakba, és az egész környéket telelármázták, hogy én el akarom árulni az országot a rómaiaknak. Mert amit mondtam, az csak ravasz ürügy, hogy a zsákmányolt kincseket Jeruzsálem falainak felépítésére akarom fordítani; máris kiderítették, hogy a zsákmányt vissza akarom adni tulajdonosának. Csakugyan kitalálták szándékomat. Ugyanis mihelyt ezek a fickók eltávoztak, magamhoz rendeltem két előkelő férfiút, Dassiont és Jannájt, Levi fiát, a király legbizalmasabb barátait, s megbíztam őket, hogy a zsákmányok kinccsel menjenek át a királyhoz, és halálbüntetés terhe alatt megtiltottam nekik, hogy bárkinek is eláruljanak valamit a dologból.

A hazaárulás vádja. - Eközben az egész galileai tartományban futótűzként elterjedt a hír, hogy el akarom árulni a hazát a rómaiaknak, és mindenki elkeseredetten követelte, hogy ezért álljanak rajtam bosszút. Még Taricheai lakosai is hittek ezeknek a fiatalembereknek, s rávették testőreimet és katonáimat, hogy amíg alszom, hagyjanak ott, és futólépésben siessenek a hippodromba, ahol **a** nép majd tanácskozik a hadvezér magatartásáról. Mikor ezek engedelmesen odasiettek, ott már óriási embertömeget találtak, és mindenki egyhangúan azt üvöltözte, hogy meg kell büntetni a gazembert, aki mindnyájukat elárulja. A legszenvedélyesebb volt Jésus, Sapitha fia, akkoriban Tiberias elöljárója, hitvány ember, hajlamos a zűrzavarkeltésre,

a legelvetemültebb lázító és felforgató. Ez kezébe vette a mózesi törvénykönyvet, felállt a népgyűlésben, és így beszélt: „Polgártársak, ha a magatok erejéből nem tudjátok gyűlölni Josephust, akkor tekintsétek ősi törvényünket, amelyet a hadvezéretek szívesen elárult volna, és gyűlöljétek meg őt a törvény kedvéért, és büntessétek meg ezért a merényletért." (498)

A népgyűlés. - A tömeg hangosan megéljenezte szavait, mire ő néhány fegyveressel elindult szállásomra, hogy meggyilkoljon. Nekem sejtelmem sem volt az eseményekről, és csak nagynehezen tudtam megmenekülni ebből a felfordulásból. Ugyanis midőn Simon, a testőröm, aki egymaga tartott ki mellettem, meglátta a szállásom felé rohanó tömeget, fölkeltett, jelentette, hogy milyen veszély fenyeget, és azt javasolta, hogy hadvezér módjára bátran az ő kardja által vessek véget életemnek, mielőtt még az ellenség megrohanna és meggyilkolna. Ezt mondta ő, de én Istennek ajánlottam ügyemet, és elhatároztam, hogy kimegyek a tömeg közé. Fekete ruhát öltöttem, kardot kötöttem, és olyan úton, amelyen bizonyosan nem találkozhattam egyik ellenségemmel sem, a hippodromba siettem; mikor váratlanul felbukkantam, földre vetettem magamat, könnyeimmel áztattam a földet, úgyhogy mindenkin szánalom vett erőt. Amint észrevettem, hogy a tömeg hangulata megváltozott, igyekeztem két pártra szakítani őket, még mielőtt a katonák visszatérnek szállásomról. Először is azt mondtam, hogy igazuk van, bűnös vagyok, de könyörögtem, hogy előbb hallgassák meg felvilágosításaimat, hogy kinek az érdekében őriztem meg tulajdonképpen a rablásból származó zsákmányt, és aztán, ha úgy döntenek, szívesen meghalok. Abban a pillanatban, amint az emberek kiabálni kezdtek, hogy hadd beszéljek, már ott is voltak a katonák, s mikor megpillantottak, rámrohantak, hogy megöljenek. De a tömeg kiabált, hogy ne bántsanak, mire ők visszahúzódtak, abban a biztos reményben, hogy ha bevallom hogy a király számára őriztem meg a kincseket, vallomásom alapján úgyis kivégezhetnek.

Sikeres védőbeszéd. - Miután a tömeg elcsendesedett, megszólaltam: „Polgártársak, honfitársaim, egyáltalán nem vonakodom a haláltól, ha megérdemeltem, azonban még utolsó pillanatomban szeretném előttetek a valóságos tényállást kifejteni. Tudom, hogy ez a város végtelenül vendégszerető, és rengeteg olyan embert fogadott be, aki elhagyta otthonát, és azért jött ide, hogy veletek megossza sorsát. Ennélfogva én azt terveztem, hogy a város körül falat építtetek, éppen ezekből a kincsekből, amelyek miatt ti háborogtok, holott ezeknek árát a fal építésére szántam." Ezekre a szavaimra a tari,heaiak és a közöttük megtelepedett (499) idegenek hálálkodni kezdtek, és hangosan biztattak, hogy csak ne féljek. A galileaiak és tiberiasiak még mindig duzzogtak, azonban nézeteltérés támadt köztük, mert az egyik fél azt követelte, hogy végezzenek ki, a másik pedig, hogy ne törődjenek többé velem. Mikor aztán megígértem, hogy Tiberiast is fallal vétetem körül, valamint a többi várost is, amelynek szüksége van rá, valamennyien békén hazavonultak. Én pedig, miután reményemen felül megmenekültem az imént elmondott veszedelemből, barátaimmal és 20 fegyveresemmel visszatértem szállásomra.

Ügyes hadicsel. - Eközben a rablók a *lázadásra* bujtogatókkal együtt, akik most már a maguk bőréért rettegtek, és attól féltek, hogy a történtek miatt megbüntetem őket, 600 fegyveressel megint a szállásom elé vonultak, és körülvették, hogy felgyújtsák. Megérkezésüket jelentették nekem, de én lealacsonyítónak tartottam volna a menekülést; elhatároztam, hogy szembeszállok velük, és vakmerő csínyhez folyamodom. Parancsot adtam, hogy zárják be a ház kapuit, magam pedig felmentem a tetőre, s onnan felszólítottam a fegyvereseket, hogy küldjenek be néhány embert a kincsekért; még hozzátettem, hogy így aztán bizonyára lecsillapodik felháborodásuk. Természetesen a legvakmerőbb emberüket küldték be[13]; ezt én véresre korbácsoltattam, egyik kezét levágattam, a nyakába akasztattam, és ebben az állapotban kidobattam cimborái közé, akik beküldték. Ezeket kimondhatatlan rémület és kétségbeesés fogta el, és félelmükben, hogy ugyanez a sors érheti őket is, ha ittmaradnak, hanyatt-homlok elmenekültek. Ugyanis attól tartottak, hogy sokkal több katonám van a házban, mint ahányan ők vannak. Ennek a hadicselnek alkalmazásával sikerült ebből az orvtámadásból is szerencsésen megmenekülnöm.

A méregkeverők menekülése. - De egyesek megint felizgatták a tömeget azzal a híreszteléssel, hogy a királyi főemberek, akik nálam menedéket találtak, csak akkor élhetnek köztük, ha felveszik azoknak a hitét és szokásait, akiknél menedéket találtak. Tehát azt a rágalmat terjesztették, hogy ezek méregkeverők, és azért jöttek ide, hogy a rómaiaknak kezére járjanak. És a nép könnyedén elhitte ezeket a szájaíze szerint előadott meséket. Mikor erről értesültem, megint kénytelen voltam a népet (500) nyomatékosan figyelmeztetni, hogy azokat a menekülteket, akik köztük kerestek védelmet és oltalmat, semmiképpen sem szabad zaklatniok. A méregkeverésről terjesztett ostoba mesét pedig nevetségessé tettem azzal az állításommal, hogy a rómaiak bizonyára nem tartanának fegyverben sok ezer katonát, ha méreggel győzhetnének ellenségeiken. Mikor ezt megmagyaráztam nekik, kis időre megnyugodtak, de amint szétoszlottak, az uszítók megint felbőszítették őket a két főember ellen, úgyhogy fegyveresen vonultak ezeknek taricheai szállása felé, hogy megöljék őket. Mikor ennek hírét vettem, aggódni kezdtem, hogy ezt az aljas szándékukat végrehajthatják, mert akkor soha többé senki nem mer oltalmat keresni ebben a városban; ezért néhány kísérőmmel a főemberek házába siettem, a kapukat elzárattam, a házból a tóig csatornát ásattam, majd csónakot kerítettem, velük együtt beszálltam, és áteveztünk Hippéné tartományba. Ott aztán kárpótlást adtam nekik lovaikért, amelyeket a gyors menekülésben nem hozhattak magukkal, s bátorítottam őket, hogy keserves sorsukat viseljék nyugalommal. Nagyon bántott, hogy pártfogoltjaimat ellenséges területre kellett kitennem, de jobbnak tartottam, hogy ha már meg kell halniok, inkább a rómaiaknál haljanak meg, mint a tulajdon tartományomban. Mégis megmenekültek; ugyanis Agrippa király megbocsátott nekik, és ezzel ez az ügy befejeződött.

A tiberiasi lázadás. - Tiberias város lakosai írásban azzal a kéréssel fordultak a királyhoz, hogy földjük védelmére küldjön csapatokat, ebben az esetben hajlandók pártjára állni. Ezt írták a királynak ugyanakkor, amikor engem, midőn meglátogattam őket, arra kértek, hogy ígéreteimhez híven építtessem fel a város falait, mert hallottak róla, hogy Taricheai fala már felépült. Én teljesítettem is kérésüket, mindent előkészítettem az építkezésre, s az építőmestereket megbíztam, hogy fogjanak a munkához. Mikor három nappal később a Tiberiastól 30 stadionnyira fekvő Taricheaiba utaztam, történt, hogy nem messze a várostól néhány római lovast láttam az úton; ezek azt a látszatot keltették, mintha a királyi haderő vonulna fel. És csakugyan, a tiberiasiak azonnal kezdték a királyt égig magasztalni, engem pedig a sárga földig gyalázni. Valaki hozzám sietett, és jelentette ezt a hangulatváltozást: azt, hogy el akarnak pártolni tőlem. Ennek hallatára (501) kínos aggodalom fogott el, mert a közelgő szombat miatt éppen hazaküldtem katonáimat, tudniillik nem akartam, hogy ezen a napon a garázdálkodó katonák zaklassák Taricheai lakosságát. Különben, ha Taricheaiban tartózkodtam, sohasem kellett testőrségről gondoskodnom, mert a város lakossága már ismételten tanúbizonyságot tett hozzám való ragaszkodásáról. Most azonban mindössze hét fegyveres emberem volt velem, meg a barátaim, és ennélfogva nagy zavarban voltam, mit is tegyek. Mivel már alkonyodott, lehetetlen volt katonáimat visszahívnom, különben is, ha visszajöttek volna, törvényeink szerint, tekintettel a szombatra, nem lett volna szabad fegyvert fogniok, még végső szükség esetén sem. Viszont ha megengedném Taricheai lakosainak és a közöttük megtelepedett idegeneknek, hogy Tiberias városát feldúlják, be kellett látnom, hogy ehhez nincsenek elegen, én magam pedig nem érnék oda idejében. Meggyőződésem szerint a királyi hadsereg sokkal előbb odaérne, és már a városból intézne ellenünk támadást. Ezért elhatároztam, hogy a tiberiasiakkal szemben hadicselt alkalmazok; tehát legbizalmasabb barátaimat haladéktalnul Taricheai kapuiba rendeltem, hogy szigorúan ügyeljenek mindenkire, aki távozni akar, azután pedig összehívtam a családfőket, mindegyiknek meghagytam, hogy csónakot bocsássanak vízre, szálljanak be egy-egy kormányossal, és jöjjenek utánam Tiberias felé. Én is hajóra szálltam barátaimmal és a hét fegyveressel, és megindultam Tiberias felé.

Tiberias meghódolása. - Mikor Tiberias lakói észrevették, hogy nem jönnek a királyi csapatok, ellenben látták, hogy a tavon csak úgy hemzsegnek a hajók, aggódni kezdtek városuk miatt, és rémületükben azt hitték, hogy a hajók tele vannak legénységgel. Erre hirtelen megváltozott a

hangulatuk: eldobták fegyvereiket, s asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt hangos éljenzés közben hozzám tódultak - attól persze, hogy előbbi szándékukról tudomásom van, sejtelmük sem volt -, és könyörögtek, hogy kíméljem meg a városukat. Amint közeledtünk a parthoz, a kormányosoknak azt az utasítást adtam, hogy a parttól olyan távol horgonyozzanak le, hogy a tiberiasiak ne láthassák, hogy a hajókon semmiféle legénység sincs. Én pedig csónakon a parthoz eveztem, és keményen korholni kezdtem őket ostobaságukért és azért, (502) hogy könnyelműen és minden alapos ok nélkül el akartak pártolni tőlem. Egyébként bocsánatot ígértem nekik, ha kiadják nekem a nép 12 elöljáróját. Ebbe készségesen beleegyeztek, és átküldték hozzám azokat az embereket, akiket kijelöltem; ezeket hajóra tettem, és mint foglyokat Taricheaiba vitettem.

Kleitos bűnhődése. - Ezzel a hadicsellel szép sorjában sikerült az említett Taricheaiba szállíttatnom az egész városi tanácsot. Majd azután sikerült odavitetnem a nép vezetőinek javarészét is, akik épp oly tekintélyes emberek voltak, mint a tanácsbeliek. Mikor a nép ráeszmélt, hogy milyen szörnyű bajba jutott, arra kért, hogy inkább a lázadás értelmi szerzőjét vonjam felelősségre. Ez Kleitos volt, izgága és vakmerő fiatalember. Mivel nem tartottam volna helyesnek, hogy egyik honfitársamat kivégeztessem, de mivel feltétlenül büntetést kellett kiszabnom, Levi nevű testőrömnek parancsot adtam, hogy menjen oda, és vágja le ennek a Kleitosnak egyik kezét. Csakhogy, az én emberem félt egyedül bemenni a hatalmas tömegbe; mivel nem akartam, hogy a tiberiasiak észrevegyék katonám gyávaságát, magam kiáltottam oda Kleitosnak: „Mivel hűtlenségedért megérdemled, hogy mindkét kezedet levágják, légy a magad hóhéra, mert különben sokkal súlyosabb büntetést kapsz." Kétségbeesett könyörgésére, hogy legalább az egyik kezét hagyjam meg, nagynehezen beleegyeztem. Boldog volt, hogy nem kell mindkét kezét elveszítenie; kirántotta kardját, és maga vágta le bal kezét. Ezzel vége volt, a lázadásnak.

A foglyok elbocsátása. ~ Mikor Taricheaiba visszatértem, és a tiberiasiak megértették, mily könyörületesen bántam velük; nagyon elcsodálkoztak, hogy vérontás nélkül sikerült esztelen lázongásuknak véget vetnem. Én pedig az elfogott tiberiasiakat, akik között ott volt Justus is és apja, Pistos, felhozattam a börtönből, vendégként asztalomhoz ültettem őket, és étkezés közben szóba hoztam, hogy én ugyan nagyon jól ismerem a római hadsereg páratlan vitézségét, azonban tekintettel a lázadókra, ezt nem akarom hangoztatni. Figyelmeztettem őket, hogy ők is így cselekedjenek, várják be a kedvező pillanatot, és mivel egyhamar nem akadnak ilyen emberséges parancsnokra, ne duzzogjanak az én hadvezetésem miatt. Justusnak azt is emlékezetébe idéztem, hogy (503) mielőtt Jeruzsálemből ideérkeztem, a galileaiak levágatták testvérének a kezét, büntetésül azért, mert a háború érdekében gyalázatos módon leveleket hamisított, továbbá, hogy Gamala lakosai Philippos elvonulása után a babiloniak ellen fellázadtak, és Charést, Philippos rokonát megölték, viszont Jésust, Justus sógorát, Ámannak a testvérét csak enyhén büntették meg. Ezt asztali beszélgetés közben megmagyaráztam Justus híveinek, és másnap reggel kiadtam a parancsot, hogy valamennyit bocsássák szabadon.

Philippos elvonul. - Az imént elbeszélt események előtt történt; hogy Philippos, Jákim fia, elvonult Gamala várából, mégpedig a következő okból. Mikor Philippos értesült, hogy Varus elpártolt Agrippa királytól, és helyette megérkezett utóda, Aequus Modius, a király régi hű barátja, levelet írt ennek, amelyben eléje tárta személyes viszonyait, és kérte, hogy a mellékelt leveleket juttassa el az uralkodókhoz. Modius nagyon megörült a leveleknek, mert ezekből megtudta, hogy Philippos biztonságban van, és a leveleket rögtön tovább küldte a Bérytosban tartózkodó királyi testvérpárnak. Mikor Agrippa király értesült a Philippos felől terjesztett rágalmakról - mert azt híresztelték, hogy a Róma elleni háborúban meg akarja szerezni a zsidó hadsereg főparancsnokságát -, lovasokat küldött Philipposért. Amint megérkezett, szívesen fogadta, és bemutatta a római parancsnokoknak: ez az a Philippos, akiről azt híresztelték, hogy elpártolt Rómától. Aztán azt a megbízatást adta neki, hogy lovascsapat élén minél gyorsabban vonuljon Gamala várába, hozza ki onnan embereit, és a babiloniakat vezesse vissza Batanaiába.[14]

Ugyancsak utasítást adott: gondoskodjék róla, hogy alattvalói között ne támadjon semmiféle lázongás. A parancsok vétele után Philippos azonnal hozzáfogott a megbízatás teljesítéséhez.

Erődítések. - Eközben bizonyos Josephus nevű orvos rávett egy sereg vakmerő ifjút, hogy hozzám csatlakozzanak, megjelent a gamalai hatóságok előtt, rábírta őket, hogy pártoljanak el a királytól, fogjanak fegyvert, és vívják ki szabadságukat. Egyeseket erőszakkal kényszerítettek erre; másokat, akik nem voltak hajlandók kötélnek állni, eltettek láb alól. Így pusztult el Charés is, és vele együtt közeli rokona, Jésus; így gyilkolták meg tiberiasi (504) Justus egyik nővérét, mint az imént már említettem,[13] és végül hozzám is kérést intéztek írásban: küldjek hozzájuk csapatokat és embereket, hogy a városfalat fölépítsék. Én mindkét kívánságukat teljesítettem. Közben azonban Gaulanitis tartomány is elpártolt a királytól, egészen Solyma faluig. A természettől fogva is igen erős Seleukeia és Sógané falvakat ugyancsak falakkal vétettem körül. Hasonlóképpen fallal vétettem körül Felső-Galileában a sziklára épült Jamnia, Ameroth és Acharabet falvakat is. Végül megerősítettem a felső-galileai Taricheai, Tiberias és Sepphóris városokat, valamint a következő falvakat: Arbéla, Ber-sabe, Selame, Jotapata, Kapharekchó, Sógáné, Japha, valamint a Tabor-hegyet. Ezekben rengeteg gabonát is halmoztam fel és elegendő fegyvert a várvédelemre.

János aknamunkája Jeruzsálemben. - Közben azonban János, Levi fia, akit sorozatos sikereim igen bántottak, egyre jobban meggyűlölt. Elhatározta, hogy mindenáron eltesz az útból; tehát szülővárosát, Gischalát fallal vette körül, és testvérét, Simont, és Jonatást, Sisenna fiát 100 katona kíséretében Jeruzsálembe küldte Simonhoz, Gamaliel fiához, azzal a kéréssel: vegye rá a jeruzsálemi hatóságokat, hogy mozdítsanak el engem a galileai főparancsnokságtól, és adják az ő kezébe a katonai hatalmat. Ez a Simon jeruzsálemi polgár volt, nagyon előkelő származású férfiú és a farizeus irányzat híve; ezek hajszálnyi pontossággal megtartják az ősi törvényeket, és ezért általában úgy vélekednek róluk, hogy mindenki másnál különb emberek. Értelmes és emberséges ember volt ez, és a legbonyolultabb helyzeteket is meg tudta oldani bölcsességével. Jánosnak régi és bizalmas barátja volt, velem azonban akkoriban nem volt éppen a legjobb viszonyban. Mikor megkapta a kérvényt, igyekezett Anan főpapot és Jésust, Gamala fiát, és a farizeus irányzat néhány más hívét rávenni, hogy engem, aki egyre nagyobb tekintélyre és jelentőségre emelkedtem, elmozdítsanak, és ne nézzék ölbe tett kezekkel, hogy befolyásom egyre szélesebb körökre terjed ki. Valamennyiüknek érdekük, magyarázta, hogy engem Galileából eltávolítsanak; ne várják meg, magyarázta Anan embereinek, amíg én megszimatolom a dolgot, és nagy hadsereggel megrohanom a várost. Ez volt Simon javaslata. Anan főpap azonban kifejtette, hogy a vállalkozás egyáltalán nem (505) könnyű, mert a főpapok és elöljárók közül sokan azon a véleményen vannak, hogy kitűnően töltöm be a főparancsnoki tisztet, és siralmas vállalkozás volna vád alá helyezni olyan embert, aki ellen jóformán semmit sem tudnak felhozni.

A jeruzsálemi hangulat. - Mikor Simon megismerte Anan álláspontját, megkérte a küldötteket, hogy hallgassanak, és ne hozzák nyilvánosságra kérésüket. Majd ő maga gondoskodik róla - mondta -, hogy engem minél előbb eltávolítsanak Galileából. Aztán magához hívatta János öccsét, és megbízta, hogy Anan párthívei között ajándékokat osztogasson, mert úgy gondolta, hogy ezen a réven hamarosan álláspontjuk megváltoztatására bírja őket. És Simon el is érte a célját, mert a megvesztegetett Anan és környezete beleegyezett abba, hogy eltávolítsanak engem Galileából, anélkül hogy erről a városban bárki más tudomást szerezhetne. Azonnal határozatot hoztak, hogy küldöttséget indítanak, amelyben különféle származású, de egyformán művelt férfiak foglalnak helyet. Tagjai voltak: a nép két képviselője, a farizeus szektából Jonatás és Ananiás; a harmadik a papi családból származó és ugyancsak farizeus Jozar volt. S végül legfiatalabb tagja lett a küldöttségnek a főpapi családból származó Simon. A küldötteknek azt a megbízatást adták, hogy megérkezésük után nyomozzák ki, tulajdonképpen miért is ragaszkodik hozzám Galilea népe. Ha azt mondanák, hogy azért, mert jeruzsálemi polgár vagyok, feleljék nekik azt, hogy ők is mind a négyen jeruzsálemiek; ha azt mondják, hogy azért, mert ismerem a törvényt, feleljenek rá

azzal, hogy ők is járatosak az ősi törvényben; végül ha azt hozzák fel, hogy azért szeretnek engem, mert pap vagyok, feleljék azt, hogy négyük közül kettő ugyancsak pap.

A tervezett rajtaütés. - Miután Jonatás emberei megkapták az utasításokat, az állampénztárból 40 000 ezüstöt fizettek ki nekik. Mivel értesültek róla, hogy egy Jésus nevű galileai 600 főnyi csapatával Jeruzsálemben tartózkodik, magukhoz hívatták, kifizettek neki negyedévi zsoldot, s felszólították, hogy kísérje el Jonatást és embereit, és az ő parancsaiknak engedelmeskedjék. 300 polgárnak költséget adtak az ellátásukra, és megparancsolták nekik, hogy csatlakozzanak a követséghez. Ezek készségesen és (506) kitűnően felszerelve indultak el, és az említett kíséreten kívül magukkal vitték János öccsét is 100 katona élén. A következő utasításokat vitték magukkal: Ha önszántamból leteszem a fegyvert, hozzanak élve Jeruzsálembe; ha ellenállok, ne riadjanak vissza meggyilkolásomtól sem, mert immár az ő kezükben van a katonai hatalom. Jánosnak is írtak, hogy készüljön az ellenem indítandó hadjáratra. Sepphóris és Gabara, valamint Tiberias lakosainak is parancsot küldtek, hogy támogassák Jánost.

Josephus értesül a rajtaütésről. - Miután atyám levélben értesített az eseményekről - a tervet Jésus, Gamala fia, bizalmas barátom árulta el neki, egyike azoknak, akik az említett tanácskozáson részt vettek -, mérhetetlen fájdalom fogott el egyrészt amiatt, hogy polgártársaim ilyen hálátlanok irántam, és irigykedés következményeképpen rendelték el meggyilkolásomat, másrészt amiatt, mert atyám a levelében kérve-kért, hogy siessek hozzá; ez írta: legforróbb kívánsága; hogy halála előtt még egyszer lássa a fiát. Ezt elmondtam barátaimnak, és közöltem velük, hogy három nap múlva távozom a tartományból, és hazamegyek szülővárosomba. Ennek hallatára valamennyien elszomorodtak, és sírva kértek, hogy ne hagyjam cserben őket, hiszen ha nem én vagyok a vezérük, végük van. De nem tudtam eleget tenni kérésüknek, hanem elhatároztam, hogy a magam életével törődöm. Ekkor a galileaiak félelmükben, hogy ha én. eltávozom, kényre-kegyre a lázadók kezébe esnek, egész Galileát fellármázták, hogy mindenki értesüljön távozási szándékomról. A hírre óriási tömegek özönlöttek mindenfelől, köztük asszonyok és gyermekek. De én úgy éreztem, hogy ez nem annyira az irántam való szeretetből történik, mint inkább azért, mert önmagukért rettegnek: ugyanis abban a meggyőződésben voltak, hogy amíg én köztük vagyok, semmi bajuk sem eshetik. Valamennyien Asochis nagy síkságán gyülekeztek össze, és letelepedtek.

Josephus álma. - Még azon az éjszakán csodálatos álmom volt. Miközben ugyanis ágyamon az események hatása alatt szomorúan és nyugtalanul vergődtem, úgy rémlett, mintha elém állna valaki, és ezt mondaná: „Szüntesd fájdalmadat, és verd el minden félelmedet. Mert az, ami most megszomorít, páratlanul nagy és szerencsés emberré tesz téged, és nemcsak ezt a mostani ügyet (507) fogod szerencsésen befejezni, hanem még sok mást is. Vesd el tehát gondjaidat, és inkább gondolj arra, hogy magukkal a rómaiakkal kell majd harcban mérkőznöd." Az álomlátás után fölkeltem, hogy lemenjek a síkságra. Amikor a tömeg megpillantott - asszonyok és gyermekek is voltak köztük -, a galileaiak arcra borultak, és sírva kértek, ne dobjam oda őket az ellenségnek, ne távozzam el, s ne engedjem meg, hogy országuk kényre-kegyre az ellenség kezébe essék. És mikor minden könyörgésük süket fülekre talált nálam, esküdözve kényszerítettek, hogy maradjak köztük, s felháborodottan gyalázták a jeruzsálemi népet, mert megzavarta országuk békéjét és nyugalmát.

Josephus marad. - Mikor hallottam ezeket a megnyilatkozásokat, és láttam a tömeg szomorúságát, meghatottság vett erőt rajtam; most már érdemesnek tartottam ezért a népért akár a nyilvánvaló veszedelemmel is szembeszállni. Beleegyeztem tehát, hogy maradok, és kiadtam a parancsot, hogy a soraikból 5000 katona, kellő élelemmel ellátva, maradjon mellettem, a többieket pedig hazabocsátottam. Mikor az 5000 katona együtt volt, ezekkel s ezenfelül még 3000 katonámmal és 80 lovasommal, akik eddig is velem voltak, megindultam a Ptolemais határán fekvő Chabolo faluba, ott megállítottam seregemet, és készenlétben tartottam, mert hadműveletet terveztem Piacidus ellen. Piacidus, Cestius Gallus megbízásából, két zászlóalj

gyalogsággal és egy lovas osztállyal azért vonult fel, hogy a Ptolemais határában fekvő galileai falvakat felégesse. És mivel Ptolemais város előtt sáncot hányatott, körülbelül 60 stadionnyira a falutól magam is tábort vertem. Ezután több ízben felvonultattuk seregeinket, mintha meg akarnánk ütközni, de minden harci cselekménytől tartózkodtunk. Minél inkább észrevette Piacidus, hogy keresem az összeütközést, annál inkább megriadt, és visszavonult. De Ptolemais alól nem tágított.

A küldöttség megérkezik. - Ezenközben Jonatás a küldöttséggel együtt - amelyet, mint említettem, Simon és Anan főpap pártja küldött Jeruzsálemből - megérkezett, és igyekezett engem alattomos mesterkedésekkel foglyul ejteni, tudniillik nyíltan nem mert megtámadni. Tehát a következő levelet intézte hozzám: „Jonatás és a vele együtt érkezett jeruzsálemi küldöttség köszönti Josephust. (508) A jeruzsálemi hatóságok küldtek bennünket, hogy megrendszabályozzuk, észretérítsük és engedelmes híveddé tegyük Gischalai Jánost, mert értesültünk, hogy ismételten alattomosan áskálódott ellened. Azzal a szándékkal, hogy közös eljárásunkat megbeszéljük, ezennel meghívunk: minél előbb jöjj hozzánk, mégpedig nagyobb kíséret nélkül, mert ez a falu nem tudna nagyobb katonacsapatot elszállásolni." Ezt az utolsó megjegyzést azért fűzték a levélhez, mert remélték, hogy két eset közül az egyik megtörténik: vagy magam jövök közéjük fegyvertelenül, és akkor könnyűszerrel elfoghatnak, vagy pedig erős kísérettel jövök, s akkor ellenségnek bélyegezhetnek. A lovas küldönc, aki a levelet hozta, pökhendi fiatalember volt azok közül, akik azelőtt a király zsoldjában álltak. Éppen esti nyolc óra volt, és én barátaimmal és a galileai főemberekkel vacsoránál ültem. Az egyik szolgálattevő jelentette, hogy zsidó lovas érkezett. Mikor parancsomra bevezették, csak úgy foghegyről köszöntött, és odanyújtotta a levelet: „Ezt a levelet küldik a jeruzsálemi követek. Azonnal írd meg a választ. Sietek vissza." A társaság elképedt a katona szemtelenségén. Én azonban meghívtam, hogy foglaljon helyet, és vacsorázzék velünk. Mivel húzódozott, én tovább is kezemben tartottam a levelet, úgy, ahogy átadta, és egészen másról beszélgettem barátaimmal. Bizonyos idő múlva fölkeltem, s elbocsátottam a társaságot, csak négy legbizalmasabb barátomat tartottam ott. Szolgámmal bort hozattam; felbontottam a levelet, s anélkül, hogy valaki észrevette volna, villámgyorsan elolvastam, és megint lezártam. Megint úgy tartottam a kezemben, mintha nem is olvastam volna, s utasítást adtam, hogy a katonának 20 drachmát adjanak útravalóul. Mikor a pénzt átvette, és meghatottan hálálkodott, fölfigyeltem kapzsiságára, és mindjárt tudtam, hogy ezen a ponton lehet a legkönnyebben csapdába ejteni. „Hallod-e - szóltam oda neki -, ha hajlandó vagy velünk inni, minden pohár borért egy drachmát kapsz." Nagyon is készségesen beleegyezett, és rengeteg bort hozatott, hogy minél sűrűbben bezsebelhessen egy-egy pénzdarabot; mikor aztán teleitta magát, nem tudta magában tartani titkait, hanem felszólítás nélkül kitálalta a tervezett rajtaütést, és azt is elárulta, hogy elhatározták meggyilkolásomat. Mikor ezt megtudtam, megírtam válaszomat: „Josephus üdvözletét küldi (509) Jonatásnak és társainak. Örömmel értesültem, hogy épségben megérkeztetek Galileába. Különösen örülök, hogy Galilea gondjait átadhatom nektek, és visszamehetek szülővárosomba, mert ez már amúgy is régi vágyam. Szívesen elétek mennék tehát nem csupán Xalothig, hanem akár tovább is, még ha nem is kértetek volna, de - remélem - megbocsátjátok, ha nem tudok eleget tenni kívánságtoknak. Tudniillik itt Chabolóban szemmel kell tartanom Piacidust, mert olyasmiben sántikál, hogy betör Galileába. Legjobb lesz tehát, ha levelem vétele után ti jöttök hozzám. Minden jót."

A küldöttség fogadtatása. - Ezt a levelet átadtam egy katonának, hogy kézbesítse, és vele együtt elküldtem 30 galileai főembert, akiknek megmagyaráztam, hogy a követeket üdvözöljék ugyan, egyébként azonban ne bocsátkozzanak velük beszélgetésbe. Mindegyik mellé adtam kísérőül egy-egy megbízható katonát, akinek arra kellett vigyáznia, hogy küldötteim közül egyik se elegyedjék beszélgetésbe Jonatás embereivel. Ezek után elindultak. Mivel Jonatásék első kísérlete kudarcot vallott, még egy levelet írtak nekem, amely így hangzott: „Jonatás és kísérői köszöntik Iosephust. Tudtodra adjuk, hogy három napon belül katonai kíséret nélkül meg kell jelenned előttünk Gabaroth faluban, hogy megvizsgáljuk János ellen emelt vádjaidat." Miután ezt a levelet megírták és az én galileai kiküldötteimet fogadták, átvonultak Japhába, a legnagyobb

galileai faluba, amelynek roppant erős falai voltak és nagyszámú lakossága. Itt a nép elébük tódult az asszonyokkal és gyermekekkel együtt, elhalmozta őket szidalmakkal, és felszólította, hogy takarodjanak innen, és ne zaklassák az ő derék hadvezérüket. Ezek a kiáltozások Jonatásékat rendkívül felizgatták, de nem merték nyíltan elárulni bosszankodásukat, inkább szóra sem érdemesítették a népet, és átvonultak más falvakba. De ugyanígy mindenütt szidalmakkal fogadták őket, és a nép, hogy jobb belátásra bírja ezeket az embereket, mindenütt félreérthetetlenül értésükre adta: nem kell nekik más hadvezér, csak Josephus. Jonatásék innen is dolgukvégezetlenül távoztak, és elmentek Sepphórisba, a legnagyobb galileai városba. Ennek lakosai rokonszenveztek a rómaiakkal, és ámbár tisztesen fogadták a Jonatás-féle követséget, sem jót, sem rosszat nem mondtak (510) rólam. Sepphórisból azután lementek Asóchisba, de ott is éppen úgy szidalmakkal fogadták őket, mint Japhában. Most aztán nem tudták tovább türtőztetni haragjukat, és a kísérő katonáknak parancsot adtak, hogy a szitkozódókát korbácsolják meg. Mikor Gabarába érkeztek, már ott volt János 3000 katonájával. Már a levélből értesültem, hogy feltett szándékuk volt fegyveresen eljárni ellenem. Ezért Chaolóból 3000 katonával útnak eredtem, a táborban pedig visszahagytam legmegbízhatóbb barátomat, és Jotapata felé vonultam azzal a szándékkal, hogy körülbelül 40 stadionnyira megközelítsem őket. Innen a következő levelet írtam nekik: „Ha mindenáron azt akarjátok, hogy hozzátok menjek: Galileában van 204 város és falu, s bármelyikbe szívesen elmegyek, ahová akarjátok, csak Gabarába és Gischalába nem, mert ez az utóbbi János szülővárosa, s jó barátságban és szövetségben van vele."

Erélyes intézkedések. - Erre a levelemre Jonatásék nem válaszoltak, hanem gyűlésbe hívták párthíveiket, és Jánost is bevonták a tanácskozásba, hogy hogyan keríthetnének kézre engem. János azt a nézetet hangoztatta, hogy levélben forduljanak Galilea minden városához és falvához, mert bizonyára akad a környéken egy-két helység, amely ellenséges viszonyban van velem, és ezeket harcra kell szólítani ellenem mint ellenségük ellen. Követelte, hogy ezt a határozatot juttassák el Jeruzsálembe is, hogy ott is állást foglalhassanak, ha megtudják, hogy a galileaiak ellenségüknek nyilvánítottak. Véleménye szerint, ha ennyire jutott a dolog, a hozzám húzó galileaiak is megriadnak, és cserben hagynak. Jánosnak ez a javaslata a többiek tetszését is rendkívüli módon megnyerte. Már este kilenc órakor tudomást szereztem ezekről az eseményekről, ugyanis Sakchaios nevű emberük átszökött hozzám, és elárulta tervüket. Így hát egy pillanatnyi vesztegetni való időm sem volt. Egyik legmegbízhatóbb katonámnak, aki véleményem szerint erre kiválóan alkalmas volt, parancsot adtam, hogy 200 katonájával szállja meg a Gabarából Galilea felé vezető utakat, az utasokat fogja el, s különösen, ha leveleket talál náluk, hozza őket hozzám. Közvetlen környezetem egy másik tagját, Jeremiást, 600 katonával a galileai határra rendeltem, hogy az onnan Jeruzsálem felé (511) vezető országutakat megfigyelje. Neki is azt az utasítást adtam, hogy azokat, akiknél levelet találnak, tartóztassa le, ott helyben vesse börtönbe, és a leveleket juttassa hozzám.

A *gabarothi tábor.* - Miután ezt a két embert az említett megbízatással útnak indítottam, kihirdettem Galileában azt a parancsomat, hogy másnap fogjanak fegyvert, mindenki lássa el magát három napra való élelemmel, és siessen elém Gabaroth faluba. A parancsnokságom alatt álló hadsereget négy oszlopra tagoztam, és a legmegbízhatóbb katonákat kiválasztottam testőrnek. Minden oszlop élére egy-egy alvezért állítottam, és szigorú parancsot adtam nekik: vigyázzanak, hogy ismeretlen katona ne keveredjék soraikba. Másnap délelőtt 11 órakor megérkeztem Gabaroth alá, s láttam-, hogy a falu előtt az egész síkság csak úgy hemzseg a katonáktól, akik utasításomhoz híven az egész galileai tartományból segítségemre siettek. De még rengeteg ember sereglett össze ott a falvakból. Mikor felálltam, és beszédet akartam intézni hozzájuk, hangos ujjongással úgy üdvözöltek mint jótevőjüket és a haza megmentőjét. Megköszöntem hűségüket, és igyekeztem megértetni velük, hogy senkire se emeljenek fegyvert, és kezüket ne szennyezzék be rablással, hanem a síkságon szálljanak táborba, és érjék be egyelőre a magukkal hozott élelmiszerrel. Mert, hangsúlyoztam, mindenáron vérontás nélkül akarok véget vetni ennek a zűrzavarnak. Még aznap történt, hogy János küldöncei a levelekkel

együtt az én őrszemeim kezébe jutottak. Az embereket utasításomhoz híven ott helyben foglyul ejtették; a levelek teli voltak mindenféle szidalmakkal és rágalmakkal. Senkinek sem szóltam felfedezésemről, és elhatároztam, hogy Jonatásék ellen indulok.

Josephus diadala. - Mikor Jonatás pártja értesült közeledésemről, a kísérettel és magával Jánossal együtt visszahúzódott Jésus házába. Ez hatalmas épület volt, olyan mint valami fellegvár. Minden rejtekét megrakták katonákkal, be is zárták minden kapuját, csak egyet hagytak nyitva, mert úgy képzelték: az úton jövök majd, hogy tisztelegjek előttük. Ebben a hiszemben azt a parancsot adták katonáiknak, hogy mihelyt megérkeztem, engem magamat engedjenek be, a többieket zárják ki. Úgy (512) gondolták, hogy ezen a módon könnyűszerrel kezükbe kaparinthatnak. De csalódtak reményeikben, mert még idejében értesültem a tervezett cselvetésről. Midőn tehát utamból megérkeztem, megszálltam ezzel a házzal szemben egy fogadóban, s úgy tettem, mintha nyugalomra akarnék térni. És Jonatás emberei csakugyan azt hitték, hogy pihenni akarok, s majd elalszom, és ebben a hiszemben elhatározták: kimennek a tömeg közé, és megmagyarázzák a népnek, hogy én bizony nem vagyok alkalmas hadvezérüknek. Csakhogy tervük visszájára fordult. Mert mihelyt megjelentek a nép előtt, a galileaiak hangos kiáltozással bizonygatták, hogy hozzám, hadvezérükhöz, szeretettel ragaszkodnak, és szemükre hányták Jonatáséknak: csak azért jöttek ide, hogy zűrzavart keltsenek, bár semmiféle bántódásban nem volt részük; egyúttal felszólították őket, hogy takarodjanak innen, mert sohasem tudják rávenni őket, hogy helyettem mást fogadjanak el hadvezérül. Mikor erről értesültem, nem tudtam megállni, hogy ki ne menjek közéjük; és csakugyan ki is mentem, hogy tulajdon fülemmel hallgassam végig Jonatás embereinek rágalmait. Amint a tömeg megpillantott, rögtön ujjongó éljenzéssel fejezte ki háláját hadvezéri működésemért.

Leszámolás. - Ennek hallatára Jonatásék megrémültek, hogy a galileaiak irántam való hálából megrohanják őket, s könnyen életveszedelembe kerülhetnek, tehát igyekeztek minél előbb menekülni innen. S mivel nem sikerült titokban távozniok - tudniillik udvariasan megkértem őket, hogy maradjanak -, bele is nyugodtak a felelősségre vonásba. Felszólítottam a tömeget, hagyja abba az éljenzést, aztán legmegbízhatóbb katonáimat kiállítottam őrségbe az utakra, hogy János ne támadhasson meg bennünket váratlanul. De a galileaiakat is figyelmeztettem, fogják keményen kézbe fegyverüket, nehogy váratlanul meglepje őket valami hirtelen ellenséges támadás. Azután mindenekelőtt emlékezetükbe idéztem Jonatáséknak a levelüket, amelyben azt írták, hogy őket a jeruzsálemi nép és tanács küldte ki, elsimítani a viszályt köztem és János között, és emlékeztettem őket felszólításukra, hogy jelenjek meg előttük; beszéd közben megmutattam nekik a levelet is, hogy az írás mindent rájuk bizonyítson, és ne tagadhassanak le semmit. Aztán így folytattam: (513) „Jonatás és ti, az ő társai, ha a Jánossal fennforgó viszályban számot kellene adnom magatartásomról, és erre vonatkozólag két vagy három kifogástalan tanút állítanék ide, kétségtelenül fel kellene menteni engem a vádak alól, ha megbizonyosodtatok tanúim feddhetetlensége felől. De hogy meggyőződjetek róla, mily kifogástalanul működtem Galileában, magatartásomra vonatkozólag kevésnek tartok három tanút, inkább ideállítom elétek tanúnak ezt az egész tömeget. Ezeknek az embereknek a szájából meghallhatjátok, hogyan töltöttem be feladatomat, s hogy vajon nem becsületesen és igazságosan végeztem-e eddig hivatali kötelességemet. Titeket pedig, galileaiak, kérve kérlek, hogy az igazságból semmit se titkoljatok el, hanem mondjátok el ezeknek a férfiaknak, mintha bíráitok volnának: követtem-e el valaha is valami gazságot."

A tömeg tanúságtétele. - Alighogy befejeztem szavaimat, máris elhangzott a tömegben az egyhangú kiáltozás, hogy én vagyok a jótevőjük és védelmezőjük. Hivataloskodásom mellett fényes tanúbizonyságot tettek, és kérték, hogy továbbra is tartsam meg a vezetést. Egytől egyig megesküdtek rá, hogy egy ujjal sem nyúltam asszonyaikhoz, és hogy részemről semmiféle bántalom nem érte őket. Most aztán felolvastam a galileaiaknak Jonatásék két levelét, amelyeket őrszemeim elfogtak és nekem elküldtek. Ezek a levelek teli voltak piszkolódással és hazudozással, és azt a rágalmat is megkockáztatták, hogy nem parancsnok, hanem zsarnok

módjára bántam a néppel. És még sok minden egyéb volt ebben a két levélben; semmi néven nevezendő szemérmetlen hazugságot nem felejtettek ki belőlük. A tömegnek azt mondtam: a levelekhez úgy jutottam, hogy a küldöncök önként kiszolgáltatták azokat nekem; ugyanis nem akartam, hogy ellenfeleim megtudjanak valamit az őrszemekről, nehogy ijedtükben abbahagyjanak mindenféle levelezést.

A népharag. - A tömeg ennek hallatára éktelenül felháborodott Jonatás és a kíséretében levő emberek ellen, s agyon akarta verni őket. És a galileaiak végre is hajtották volna szándékukat, ha nem csillapítottam volna le dühüket. Sőt Jonatásék-nak megígértem, hogy hajlandó vagyok megbocsátani nekik a történteket, ha magukba szállnak, és ha majd visszatérnek (514) Jeruzsálembe, ahonnan kiküldték őket, hivataloskodásomról az igazságot vallják. Ezekkel a szavakkal elbocsátottam őket, ámbár meg voltam győződve róla, hogy ígéretükből, egy betűt sem tartanak meg. A tömeg dühe azonban megint kirobbant ellenük, és kérve kértek, hogy álljak bosszút ezeken a vakmerő rágalmazókon. Én azonban mindenáron igyekeztem visszatartani őket a követek bántalmazásától, mert meggyőződésem szerint minden belső viszály a nép jólétének rovására megy. De a nép dühe nem csillapodott, és a tömeg megrohanta azt a házat, amelyben Jonatásék megszálltak. Mikor észrevettem, hogy a rohamukat alig lehet feltartóztatni, lóra pattantam, s parancsot adtam a tömegnek, hogy azonnal jöjjön utánam Sógané faluba, mely Gabarothtól 20 stadionnyira volt. És ezzel az ügyes fogással egyszer s mindenkorra elhárítottam magamról a gyanút, mintha én kezdtem volna a polgárháborút.

Követség Jeruzsálembe. - Mikor Sógané alá érkeztem, megállítottam a sereget, és figyelmeztetést intéztem hozzá, hogy ne ragadtassa magát ilyen szenvedélyes dühre, és ne lovalja bele magát a vérszomjas bosszúállásba. Kiadtam a parancsot, hogy 100 idősebb és tekintélyesebb férfiú készüljön föl arra, hogy Jeruzsálembe megy panaszt emelni a nép előtt azok ellen, akik országukban a nyugalmat felkavarták. „És ha ott - tettem hozzá - felvilágosításaitok után megváltozik a hangulat, kérjétek meg a népet és tanácsot: juttassanak hozzám írásos parancsot, hogy maradjak Galileában, egyúttal pedig hívják vissza Jonatásékat." Miután utasításaimat kiadtam, a népgyűlés után harmadnapra útnak indítottam azokat a férfiakat, kik erre a küldetésre jelentkeztek, és fedezetül 500 katonát adtam melléjük. Írtam samariai barátaimnak is, hogy gondoskodjanak biztonságos átutazásukról. Mert Samaria akkoriban római megszállás alatt volt, és akik gyorsan akartak Jeruzsálembe jutni, mindenképpen kénytelenek voltak ezen a területen átmenni: tudniillik ilyen módon három nap alatt elérhették Galileától Jeruzsálemet. Követeimet magam is elkísértem Galilea határáig, és az utakon őrségeket állítottam fel, nehogy valaki észrevegye elutazásukat. Miután mindent elintéztem, szállásra Japhába vonultam. (515)

Mézesmázos szavak. - Mivel Jonatásnak és társainak minden mesterkedése kudarcot vallott, titokban Gischalába küldték Jánost, maguk pedig Tiberiasba vonultak, abban a biztos reményben, hogy a várost meg tudják nyerni maguknak; annál inkább, mert ugyanebben az időben Jésus írásbeli jelentést küldött nekik: ő majd ráveszi a népet, hogy ha megérkeznek, szívesen fogadja őket, és együttműködjék velük. Ebben a reményben indultak útnak. Azonban Silas, akit - mint említettem - Tiberiasban hagytam parancsnokul, levélben értesített ezekről az eseményekről, és sürgetett, hogy jöjjek azonnal. Meg is fogadtam rögtön a tanácsát, és mikor odaértem, életveszedelembe kerültem, mégpedig a következő módon. Mikor Jonatásék megérkeztek Tiberiasba, és néhány embert, akik ellenséges érzülettel viseltettek irántam, eltántorították hűségemtől, abban a pillanatban, amint megszimatolták érkezésemet, egyszerre félteni kezdték a bőrüket, megindultak elém, üdvözöltek, és égre-földre bizonykodtak: milyen boldog ember vagyok, hogy galileai hivatalomat olyan kifogástalanul töltöttem be, és velem együtt örvendeztek, hogy ilyen nagy a tekintélyem; mert az én dicsőségem nekik is becsületükre válik - mondogatták -, hiszen tanáraim voltak, most pedig polgártársaim, és az én barátságom nekik sokkal értékesebb, mint Jánosé, és ámbár sürgősen haza kellene sietniök, mégis maradni akarnak mindaddig, amíg János meg nem hódol nekem. Ezeket a bizonykodásokat végül is a nálunk szokásos legszentebb esküvel pecsételték meg, úgyhogy kénytelen voltam hitelt adni

nekik. Ezekután arra kértek, hogy tekintettel a másnapi szombatra, máshol jelöljek ki nekik szállást, mert - úgy mondták - nem szeretnének terhére lenni Tiberias városának.

Aknamunka Tiberiasban. - Én gyanútlanul el is vonultam Taricheaiba, de Tiberiasban természetesen otthagytam kémeimet, akiknek meg kellett tudniok, mi mindent beszélnek felőlünk. A Taricheaiból Tiberiasba vezető utakon sorra őrszemeket állítottam fel, hogy ezek szájról szájra tovább adják és hozzám juttassák a híreket, amelyeket a városban hagyott kémeim megtudnak. Másnap mindenki a zsinagógában gyülekezett, ebben a hatalmas épületben, amelyben óriási tömeg fért el. Mikor (516) Jonatás is megjelent, nem mert nyíltan szót emelni az elpártolás mellett, mindössze annyit jelentett ki, hogy a városnak külön hadvezérre volna szüksége. De Jésus, a tanács elöljárója, nem óvatoskodott, hanem kereken kimondta: „Polgárok, sokkal jobb, ha négy embernek engedelmeskedünk, mint egynek, mert ezek mind a négyen előkelő származásúak, és messze földön híres bölcs férfiak." Ezzel Jonatásra és követtársaira célzott. Justus, amikor megjelent, helyeselte Jésus most elhangzott javaslatát, és egy-két polgárt sikerült is megnyernie. De a nagy tömeg általában nem helyeselte ezt a beszédet, és egészen bizonyosan kitört volna a lázadás, ha nem közeledett volna már a déli óra, amikor nálunk szombati napon ebédelni szoktak, és véget nem vetett volna a tanácskozásnak. Így Jonatásék kénytelenek voltak dolgukvégezetlenül távozni és másnapra halasztani a tanácskozást. Ezeket az eseményeket haladéktalanul jelentették nekem, és elhatároztam, hogy korán reggel visszamegyek Tiberiasba. Másnap, amikor az említett időpontban Taricheai-ból megérkeztem, már együtt találtam a tömeget a zsinagógában, de a gyűlés résztvevői semmit sem tudtak a tanácskozás céljáról. Mikor Jonatásék váratlan megérkezésemet észrevették, nagyon megzavarodtak, de hamarosan azt a rémhírt eszelték ki, hogy a határon, 30 stadionnyira a várostól, római lovasokat láttak a Homonoia nevű helyen. Mikor ez a mendemonda hitelre talált, Jonatás emberei uszítani kezdték a népet: nem szabad tűrni, hogy az ellenség dúlja területüket. Ezt azonban azzal a hátsó gondolattal hangoztatták, hogy engem eltávolítsanak, azzal az ürüggyel, hogy segédcsapatokat kell odavezetnem, s így ők szabadon garázdálkodhassanak, és teljesen elidegenít-sék tőlem a várost.

A rémhír következménye. - Ámbár átláttam tervükön, mégis kötélnek álltam, nehogy a tiberiasiak szemében azt a látszatot keltsem, mintha nem törődnék biztonságukkal. Tehát kivonultam, de az említett helyen nyomát sem találtam semmiféle ellenségnek, és ezért erőltetett menetben visszatértem, s most már együtt találtam az egész tanácsot, valamint a népet és Jonatás embereit, akik azt a súlyos vádat hangoztatták ellenem, hogy nem törődöm a háború gyors befejezésével, hanem ehelyett (517) pazar és tivornyázó életet folytatok. Elővettek négy levelet, amelyeket állásuk szerint Galilea határszéli lakosai írtak nekik, és amelyekben segítségért könyörögtek, mert állítólag három napon belül lovas és gyalogos római hadsereg jön segítségükre. A tiberiasiak ennek hallatára keservesen feljajdultak, abban a hiszemben, hogy ez a tiszta igazság, és odakiáltották nekem, hogy most ne üljek itt tétlenül, hanem azonnal induljak, és siessek honfitársaik segítségére. Ámbár a jonatás-pártiak szándékán keresztülláttam, mégis azonnal hajlandónak nyilatkoztam kivonulni az ellenség ellen, de nem hallgattam el azt a nézetemet, hogy mivel a levelek négy különféle helyről jelentenek római támadást, a hadsereget öt részre kell osztani, s négynek Jonatást és barátait kell az élére állítani; mert bátor férfiakhoz úgy illik, hogy ne csak tanáccsal szolgáljanak, hanem, ha nincs megfelelő ember, cselekedni is tudjanak; tudniillik én, tettem hozzá, a magam csapatán kívül több csapat parancsnokságát nem vállalhatom. Ez a fejtegetésem nagyon tetszett a népnek, ezért biztatta amazokat is, hogy csak vonuljanak ki a harcra.
Ez csúnyán összekuszálta terveiket, úgyhogy ez a ravasz fogásom meghiúsította szándékaikat.

Vallási ürügy. - Egyik emberüknek, Ananiásnak, aki gonosz és elvetemedett ember volt, mégiscsak sikerült rávennie a népet, hogy másnap általános böjtöt tartsanak Isten tiszteletére; ezért kiadta az utasítást, hogy a megszokott időben és a kijelölt helyen mindenki védtelenül és fegyvertelenül jelenjék meg, s ezzel Isten előtt nyilvánosan vallja meg, hogy az ő segedelme

nélkül mindenféle hadiszer haszontalanság. Ezt azonban nem jámborságból indítványozta, hanem csak azért, hogy engem kíséretemmel együtt, mivel védtelen és fegyvertelen leszek, elfoghasson. A kényszernek természetesen én is engedtem, nehogy azt a látszatot keltsem, mintha semmibe venném ezt az istenfélő határozatot. Mikor azonban szállásunkra vonultunk, Jonatásék írásbeli meghívást küldtek Jánosnak, hogy kora reggel lehetőleg nagy csapattal vonuljon fel, mert most könnyűszerrel kézre kerítheti engem, és kénye-kedve szerint elbánhat velem. János a levél vétele után azonnal sietett eleget tenni a felszólításnak. Én pedig másnap két kipróbált, vitéz és megingathatatlanul (518) hűséges testőrömnek azt az utasítást adtam, hogy rejtsenek kardot ruhájuk alá, és kísérjenek el, hogy ha esetleg ellenséges támadás ér, védekezhessünk. Magam páncélt öltöttem, és kardot kötöttem ruhám alá, és megindultam a zsinagógába.

Vádaskodás a zsinagógában, - Jésus, a tanács elnöke, személyesen állt oda az ajtóba, és kiadta a parancsot, hogy kíséretemet semmi áron se engedjék be, csak engem és néhány barátomat. A szertartás után már megkezdődött az imádság, amikor Jésus felállt, és felelősségre vont engem a királyi palota felgyújtásakor szerzett zsákmány és zsínezüst dolgában, hogy tulajdonképpen hol is van ez a kincs. De ezt csak azért kérdezte, hogy időt nyerjen, amíg János meg nem érkezik. Én azt válaszoltam, hogy az egész Capellánál és a tíz tiberiasi elöljárónál van letétben. „Kérdezd meg őket magukat - hangoztattam -, hogy nem hazudom." Mikor ezek megerősítették állításomat, hogy a kincsek náluk vannak, így folytatta: „Hát, az a 20 arany, amit a rengeteg színezüst fejében kaptál, hová lett?" „Ezt a 20 aranyat, feleltem, a Jeruzsálembe küldött követeknek adtam útiköltségül." A Jonatás-pártiak azonban hangoskodni kezdtek, hogy helytelenül cselekedtem, amikor a közös kincsből útiköltséget adtam a követeknek. A tömeg átlátta már ezeknek az embereknek aljasságát, és rettentő haragra lobbant, s mikor láttam, hogy a dolog már-már lázadássá fajul, és magam is hajlandó voltam még jobban rászítani a népet ezekre a bitangokra, megszólaltam: „Nos, jól van, helytelenül cselekedtem, amikor a közös pénztárból fizettem a követek útiköltségét; de ezen nem kell tovább bosszankodnotok, mert én mind a 20 aranyat visszafizetem a saját vagyonomból."

Menekülés a halál torkából. - Ezek a szavaim Jonatás embereinek torkukra forrasztották a szót. Azonban a nép, amely most már világosan látta, milyen aljas gyűlölet dolgozik ellenem, még jobban felháborodott. Amint Jésus észrevette a tömeg hangulatának megváltozását, a népet hazaküldte, és csak a tanácsot marasztalta ott, mivel ekkora zajban nem lehetett alaposan megvizsgálni főbenjáró dolgokat. Csakhogy a nép kiáltozni kezdett, hogy nem hajlandók engem egyedül itthagyni köztük. Ekkor hírnök érkezett, amely Jésus pártjának titkos jelentést (519) hozott, hogy János közeledik katonáival. Most aztán Jonatásék nem tudtak tovább uralkodni magukon. És ekkor Isten ismételten gondoskodott menekülésemről, mert ha ezt nem tette volna, János kétségtelenül végzett volna velem. „Ne firtassátok tovább, tiberiasiak, azt a 20 aranyat - szólalt meg Jonatás -, nem emiatt érdemli meg Josephus a halált, hanem azért, mert egyed-uralomra tört, és hazug beszédeivel magához ragadta az uralmat a galileai nép fölött." Alighogy ezek a szavak elhangzottak, rám rohantak, hogy megöljenek. De mikor kísérőim észrevették, hogy mi készül, kardot rántottak, és azzal fenyegetőztek, hogy mindenkit levágnak, aki hozzám nyúl. És miközben a nép is köveket ragadott, hogy Jonatást agyonkövezze, engem kiragadtak ellenségeim hatalmából.

Izgalom Taricheaiban. - Még nem jutottam messzire, de máris majdnem beleütköztem Jánosba, aki seregével közeledett. Nehogy a kezére kerüljek, kitértem, és egy keskeny úton, amely a tóhoz vezetett, biztonságba jutottam, csónakot kerítettem, beszálltam, áteveztem Taricheaiba, és így reményen felül megint megszabadultam a veszedelemből. Azonnal magamhoz rendeltem Galilea vezető embereit, és elmondtam nekik, hogyan árultak el Jonatás párthívei s a tiberiasiak, és hogy majdnem otthagytam a fogamat. A galileai nép felháborodott ezeknek az embereknek eljárásán, és kérve kért, ne halogassam tovább a háborút, hanem engedjem meg nekik, hogy megtámadják Jánost, és a Jonatás-párttal együtt leméészárolják, A galileaiak magukon kívül voltak a dühtől,

mégis sikerült őket némileg lecsillapítani; még egy kis türelemre intettem őket, legalább addig, amíg megtudjuk, hogy Jeruzsálembe küldött követeink milyen üzenettel térnek vissza, mert véleményem szerint csak a jeruzsálemiek irányítása szerint cselekedhetünk helyesen. Hajlottak is szavamra. János, mivel cselvetése kudarcot vallott, elvonult Gischalába.

Népgyűlés Arbélában. - Néhány nap múlva visszatértek követeink, és jelentették, hogy a nép fel van háborodva Anan és Simon, Gamaliel fia, párthívei miatt, mert ezek a tanács és a nép jóváhagyása nélkül merészeltek engem követek útján visszahívni Galileából. Elmondták a követek, hogy a nép (520) elkeseredésében már a házaikat is fel akarta gyújtani. Levelet is hoztak, amelyben a jeruzsálemi hatóságok a nép sürgető követelésére megerősítettek engem a galileai parancsnokságban, és egyúttal megparancsolták a Jonatás-féle követségnek, hogy azonnal térjen haza. A levelek vétele után Arbéla faluba vonultam, összehívtam oda a galileaiak tartományi gyűlését, és a követeket felszólítottam: mondják el, milyen felháborodás és undor uralkodik Jeruzsálemben Jonatás embereinek eljárása miatt; mondják el, hogy megerősítettek a tartományi parancsnokságban, és mondják el azt is, hogyan rendelkeztek Jonatás és a követség visszahívása dolgában. Azonnal el is juttattam a leveleket ezekhez, és a küldöncöt megbíztam: puhatolja ki, mit szándékoznak most tenni.

Tiberias magatartása. - Jonatás emberei, mikor megkapták a levelet, nagyon megriadtak, s azonnal hívatták Jánost, a tiberiasi tanácsurakat és a gabarai vezető embereket, és tanácskozni kezdtek, hogy megállapodjanak a követendő magatartásban. A tanácskozáson a tiberiasiak többsége azt a nézetet hangoztatta, hogy továbbra is az eddigi magatartást tanúsítják, mert megengedhetetlen, úgy vélték, hogy városukat, amely csatlakozott a Jonatás-féle követséghez, cserbenhagyják, főképpen azért, mert én azzal a tervvel foglalkozom, hogy háborút indítsak ellenük. Azt hazudták tudniillik, hogy én ilyesmivel fenyegetődztem. János nemcsak hogy csatlakozott ehhez, hanem még azt a tanácsot is adta, hogy menjen ki két ember a nép elé, és emeljen panaszt ellenem, hogy helytelenül intéztem Galilea ügyeit. Gyerekjáték lesz nekik, így vélekedett, megnyerni az embereket, - egyrészt azért, mert nagyon tekintélyes férfiak, másrészt pedig, mert a nép hajlandósága általában ingatag. János úgy vélte, hogy ezzel döntő javaslatot tett, és el is határozták, hogy kettő közülük, mégpedig Jonatás és Ananiás, Jeruzsálembe utazik, a másik kettő pedig Tiberiasban marad. Azok ketten fedezetül 100 katonát vittek magukkal.

A ravatal. - A tiberiasiak most hozzáfogtak falaik megerősítéséhez, s parancsot adtak a lakosságnak, hogy fogjon fegyvert. Jánosnak is üzentek, hogy küldjön nagyszámú katonaságot, amely szükség esetén velük együtt vonul harcba. János akkoriban (521) Gischalában tartózkodott. Ezek után Jonatás küldöttsége is elindult Tiberiasból. Mikor Galilea határszélén a nagy síkságon Dabaritta faluhoz értek, őrszemeim elfogták őket, felszólították, hogy tegyék le a fegyvert, s utasításom szerint ott helyben valamennyit fogságra vetették. Erről írásban értesített engem Levi, akit az őrség parancsnokságával bíztam meg. Most két napot várakoztam, s azután a tiberiasiaknak azt a tanácsot adtam, hogy tegyék le a fegyvert, és a katonákat bocsássák haza: természetesen egyetlen szót sem árultam el értesüléseimből. Azonban a tiberiasiak abban a hiszemben voltak, hogy a Jonatás-féle küldöttség már eljutott Jeruzsálembe, tehát pökhendi választ adtak. De ez engem nem riasztott vissza; elhatároztam, hogy hadicsellel töröm meg ellenállásukat, mert az volt a véleményem, hogy istentelen dolog a polgárháború; az volt a tervem, hogy a követeket kicsalogatom Tiberiasból. Erre a célra kiválogattam legjobb 10 000 katonámat, és ezeket három oszlopra osztottam. Ezek utasításom szerint elbújtak a lakóházaikban, és lesben álltak, én pedig 1000 embert egy hegyi faluba vezettem, Tiberiastól négy kilométernyire, és ezeknek azt a parancsot adtam, hogy adott jelre azonnal rohanjanak le. Magam távoztam a faluból, és nyílt helyen foglaltam állást. A tiberiasiak, mikor megláttak, egyre-másra kiszállingóztak a városból, és kedvükre csúfolódtak rajtam. Például esztelenségükben arra vetemedtek, hogy díszes ravatalt állítottak fel, körülállták, s nagy tréfálkozás és nevetgélés közben elsirattak engem, mint halottat. Ostobaságuk láttán nagyon felvidultam.

Tiberias elfoglalása. - Az volt a szándékom, hogy Simont és Jozart csellel kezembe kerítem, s ezért követem útján felhívtam őket, hogy nagyszámú kíséret védelme alatt jöjjenek ki a város elé: azt üzentem ugyanis, hogy én lemegyek egyezséget kötni velük és megosztozkodni a galileai parancsnokságon. Simon csakugyan lépre ment; mégpedig azért, mert fiatalember volt, és remélte, hogy busás anyagi haszna lesz a dologból; ki is jött gyanútlanul, Jozar azonban megszimatolta a veszedelmet, és a városban maradt. Mikor tehát Simon a védelmére magával hozott kísérettel feljött hozzám, szíves barátsággal üdvözöltem, megköszöntem, hogy eljött, aztán fel-alá sétálgattam vele, (522) mintha négyszemközt akarnék valamit megbeszélni. Mikor már jól messzire jutottam vele kísérőitől, derékon kaptam, és átadtam testőreimnek, hogy vigyék be a faluba. Megadtam a jelt, és katonáim lerohantak, hogy megtámadják Tiberiast. Mindkét oldalon hevesen harcoltak, és a tiberiasiak már-már fölülkerekedtek, a mi csapataink pedig menekülésre fogták a dolgot, de ebben a veszélyes helyzetben fellelkesítettem embereimet, és a tiberiasiakat, akik már-már kivívták a győzelmet, visszakergettem a városba. Egy másik csapatot a tó partján előre küldtem, és a katonáknak parancsot adtam, hogy a legelső házat, amelyet elfoglalnak, gyújtsák fel. A tiberiasiak megrémültek, hogy városukat rohammal bevették, eldobták fegyvereiket, s asszonyaikkal és gyermekeikkel együtt könyörögve kérleltek, hogy kíméljem meg a várost. Könyörgésük meglágyította a szívemet, és megállítottam katonáim rohamát. Mivel pedig már az este is leszállt, abbahagyattam az ostromot, hogy végre testi szükségleteimet is kielégítsem. Simont meghívtam asztalomhoz vacsorára, vigasztaltam a történtek miatt, megígértem, hogy neki is és embereinek is adok útiköltséget, és biztos kísérettel útnak indítom Jeruzsálembe.

Josepbus nagylelkűsége. - Másnap 10 000 katonával bevonultam Tiberiasba, összehívtam a nép vezetőit a hippodromba, és felszólítottam őket: mondják meg, kik az értelmi szerzői az elpártolásnak. Miután megnevezték ezeket, valamennyit bilincsbe verettem és Jotapat várába küldtem. Viszont Jonatás és Ananiás híveiről levétettem a bilincseket, elláttam őket útiköltséggel, és Simonnal és Jozarral 500 katona kíséretében Jeruzsálembe küldtem. Ekkor a tiberiasiak megint könyörögni kezdtek, hogy bocsássam meg nekik, amit cselekedtek; ők majd igyekezni fognak - fogadkoztak -, hogy jövendő hűséges ragaszkodásukkal minden bűnüket jóvátegyék. Arra is megkértek, hogy a város feldúlásából származó dús zsákmányt adassam vissza a károsultaknak. Én tehát mindazoknak, akik zsákmányolt holmik birtokában voltak, kiadtam a parancsot, hogy mindent nyilvánosan szolgáltassanak be. Ezek bizony sokáig vonakodtak. Ekkor észrevettem, hogy egyik katonám feltűnően drága ruhát visel, és megkérdeztem, hol vette. Bevallotta, hogy a város feldúlásakor (523) zsákmányolta; erre megkorbácsoltattam, s a többieket még keményebb büntetéssel fenyegettem meg, ha nem szolgáltatják be a zsákmányolt holmit. Mikor aztán nagy halomban együtt volt a zsákmány, minden tiberiasinak visszaadták azt, amit a maga tulajdonának ismert fel.

Justus jelleme. - Amikor elbeszélésemben idáig értem, szeretnék röviden kitérni Justusra, mégpedig elsősorban mint történetíróra, aki az itt előadott eseményektől írt, továbbá szeretnék kitérni mindazokra, akik történetíróknak adják ki magukat, de nem sokat törődnek az igazsággal, és akár gyűlöletből, akár elfogultságból nem riadnak vissza a hazudozástól. Úgy tesznek, mint az okmányhamisítók: mivel aránylag nem kell nagy büntetéstől tartaniok, annál inkább lábbal tapossák az igazságot. Justus arra vállalkozott, hogy ennek a háborúnak az eseményeit megírja, és hogy tudós színben tüntesse fel magát, engem hazugsággal vádolt meg, holott ő maga a tulajdon szülővárosáról sem írt igazat. Mivel emiatt kénytelen vagyok védekezni a hazug rágalom ellen, most pótlólag el kell mondanom, amit eddig elhallgattam, és senki se ütközzék meg rajta, hogy már előbb is nem nyilatkoztam erről. A történetíró feltétlenül köteles az igazat írni, de ugyanígy joga van tárgyilagosan megbélyegezni egyes emberek gazságait, nem ugyan ő miattuk, hanem, hogy bizonyságot tegyen a maga mértéktartásáról. „Justus! - úgy szólítom meg, mintha itt volna - te mestere a történetírásnak, mert hiszen ezzel szoktál dicsekedni, hogyan lehetünk hibásak én és a galileaiak abban, hogy szülővárosod elpártolt Rómától és a királytól? Hiszen még mielőtt Jeruzsálem

népe és tanácsa rám ruházta volna a galileai főparancsnokságot, te a tiberiasiakkal együtt fegyvert fogtál, sőt a syriai tíz várost[16] haddal támadtátok meg. Hogy egyebet ne mondjak, felégettétek falvaikat, és fegyverhordozód ebben a csetepatéban el is esett. De ezt nemcsak én mondom, hanem így jegyezte fel Vespasianus császár is emlékirataiban; ott olvashatod, hogy Ptolemaisban a tíz város lakosai Vespasianushoz folyamodtak, hogy büntessen meg téged, mert te voltál mindennek az oka. És csakugyan el is nyerted méltó büntetésedet, ha végrehajtják Vespasianus akaratát. De Agrippa király, akit azzal bízott meg, hogy kivégeztessen, (524) húgának, Berenikének könyörgésére megkegyelmezett neked, és csupán hosszabb börtönbüntetésre ítélt. Későbbi nyilvános tevékenységed is élénken rávilágít jellemedre, és félreérthetetlenül bizonyítja, hogy éppen te voltál az, aki szülővárosodat Rómától való elpártolásra bírtad. Majd mindjárt felsorolom ennek bizonyítékait. De előbb, éppen miattad, szeretnék néhány szót intézni a többi tiberiasihoz is, és azokhoz, akik történeti műveimét esetleg majd elolvassák, és szeretném megértetni velük, hogy ti sem a rómaiaknak, sem a királynak nem voltatok barátai. Galilea két legjelentékenyebb városa Sepphóris és Tiberias, a te szülővárosod, Justus. Sepphóris Galilea közepén van, sűrű falvak koszorújában, és éppen ezért, ha akarta volna, bizonyára módja lett volna dacolni a rómaiakkal. De inkább úgy határozott, hogy hű marad uraihoz, sőt engem is kizárt a városból, és megtiltotta, hogy polgárai a zsidóknak fegyveres segítséget nyújtsanak. És hogy felőlünk is biztonságban legyenek, szép szavakkal rávettek engem, hogy városukat fallal vegyem körül, aztán pedig készségesen befogadták Cestius Gallust, a Syriában állomásozó római légiók parancsnokát, megszálló seregével, engem eltávolítottak, s még hozzá éppen abban az időben, amikor nagy volt a hatalmam, és mindenki rettegett tőlem. Mikor később fővárosunkat, Jeruzsálemet ostromolták, és közös szentélyünk veszélyben forgott, hogy esetleg az ellenség kezére kerül, akkor sem küldtek csapatokat segítségül, nehogy azt a látszatot keltsék, mintha Róma ellen fogtak volna fegyvert. Nos, és a te szülővárosod, Justus? Tiberias a Genezaret-tó partján fekszik, Hippostól 30, Gabarától 60 és a királyhoz hű Skythopolistól 120 stadionnyi távolságban, messze minden zsidó várostól. Könnyűszerrel hű maradhatott volna a rómaiak-hoz, ha ezt akarta volna, hiszen rengeteg katonátok és fegyveretek volt. Szerinted azonban én vagyok az elpártolás oka. Ezek után tehát ki volt az oka, Justus? Amint jól tudod, még Jeruzsálem ostroma előtt a rómaiak fogságába kerültem. Jotapata várát rohammal bevették, utána még számos erődítményt, és rengeteg galileai elesett a harcban. Akkor nem lett volna nehéz szabadon letenni a fegyvert - hiszen nem kellett már félni tőlem - és odaállni a király és a rómaiak oldalára, hiszen nem (525) önként; hanem kényszer hatása alatt kezdtetek ellenük háborút. De ti megvártátok, amíg Vespasianus maga egész hadseregével együtt felvonul, és ostromot indít falaitok ellen, és csak akkor rémültetek meg és tettétek le a fegyvert. És valóban, fegyverrel foglalták volna el a várost, ha Vespasianus nem hajlott volna a király könyörgésére, aki bocsánatot kért ostobaságotok miatt. Tehát valóban nem én vagyok a bűnös, hanem ti magatok és a bennetek háborgó ellenséges indulat. Vagy nem gondoltok már arra, hogy nem egyszer meghódolásra kényszerítettelek, de senkit sem végeztettem ki közületek, ti viszont abban az időben, mikor engem a rómaiak körülzártak Jotapatában, hajbakaptatok, s bizonyára nem a rómaiak és a király kedvéért, hanem veletek született gonoszságból 185 polgárt kivégeztetek. És vajon miért mészároltak le vagy ejtettek foglyul Jeruzsálem elfoglalásakor 2000 tiberiasit minden kihallgatás nélkül? De te azt mondod, hogy egyáltalán nem voltál a rómaiak ellensége, hiszen annak idején a királynál kerestél menedéket. Én viszont azt mondom erre, hogy azért tetted, mert féltél tőlem. S még azt mondod, hogy gazember vagyok. De mondd csak: Agrippa király, mikor téged Vespasianus halálra ítélt, s ő megkegyelmezett az életednek, és dúsan meg is ajándékozott, miért veretett később még kétszer bilincsbe, miért utasított ki ismételten szülővárosodból, s miért ítélt ő maga is halálra egyszer, bár húga, Bereniké kedvéért, aki kegyelmet kért számodra, megkegyelmezett neked? Sőt ennyi aljasság után még titkárának is kinevezett, de persze rájött, milyen hitvány emberrel van dolga, s azonnal elbocsátott. De ezekről nem akarok részletesebben beszélni. Csak szemérmetlenségeden kell csodálkoznom; hogyan merészeled azt állítani, hogy valamennyi író közül, akik ezt az anyagot megírták, a te könyveid a legmegbízhatóbbak, holott sejtelmed sem volt arról, ami Galileában történt, hiszen akkoriban a királynál voltál Bérytosban. Ugyancsak azt sem tudtad kideríteni, mennyit gyötrődtek, és mi

mindent műveltek velünk a rómaiak Jotapata ostrománál. Ugyancsak nem volt módod kinyomozni, mit tettem én az ostrom alatt, mert mindazok, akiktől értesülést szerezhettél volna, elestek abban á küzdelemben. De azt is állítod, hogy a jeruzsálemi eseményeket hiteles (526) pontossággal írtad meg. Hogyan lehetséges ez? A harcokban nem vettél részt, és - ami döntő bizonyíték - a császár emlékiratait nem olvastad, mert különben nem írtad volna pontosan az ellenkezőjét mindannak, amit a császár feljegyzett. Ha vakmerő módon azt állítod, hogy te írtad a legjobb történelmet, akkor miért nem adtad ki Vespasianus és Titus császár életében, akik ennek a háborúnak a vezérei voltak, vagy abban az időben, amikor még Agrippa király és rokonai éltek, csupa olyan ember, akiknek görög műveltsége igazán kifogástalan volt. Már 20 évvel ezelőtt megírtad könyvedet, és azóta szemtanúkkal igazolhattad volna állításaid megbízhatóságát. De erre csak most szántad rá magad, mikor ezek már nem élnek, és nem kell tartanod attól, hogy megcáfolnak. Nekem nem kell ilyesmitől tartanom könyvemmel kapcsolatban, mint neked. Én nyugodtan kezébe adtam mindkét császárnak a könyvemet, olyan időben, amikor az események úgyszólván még egészen frissek voltak, mert jól tudtam, hogy az igazság ösvényéről nem tértem le, és így bízvást remélhettem, hogy jóváhagyják, amit írtam. De történelmi művemet azonnal átadtam sok más embernek is. akik közül néhányan végigküzdötték a háborút, mint például Agrippa király és néhány rokona. Titus császár' azt kívánta, hogy egyes-egyedül ez a művem legyen az ő tetteinek egyetlen hiteles forrása, sőt sajátkezű aláírásával rendelte el művem kiadását, Agrippa király pedig előadásom hitelességének igazolására *62* levelet írt; ezek közül kettőt itt közlök, s ha kíváncsi vagy a levelek tartalmára, megismerheted akár ennek a két levélnek alapján. „Agrippa király köszönti kedves barátját, Josephust. Nagy örömmel olvastam végig a könyvet, és azt hiszem, hogy mindazok közül, akik ilyen tárgyú művet írtak, a te feldolgozásod a leggondosabb. Küldd el a többi tekercset is. Isten veled." „Agrippa király üdvözli kedves barátját, Josephust. Leveledből látom, hogy nincs szükséged további útbaigazításra: mindenben megerősíthetem előadásodat. Természetesen, ha egyszer találkozunk, még néhány ismeretlen adatra szeretném felhívni figyelmedet." Így hát az én történelmi művemen rajta van az igazság pecsétje, s nem a hízelkedés ütötte rá, mert az ilyesmi Agrippától idegen volt, s nem is holmi szokványos udvariasság, (527) amint te mondanád: az ilyen csúfondároskodás méltatlan lett volna a királyhoz. Ellenkezőleg, az igazságról tett bizonyságot, mint mindenki, aki történelmi művemmel foglalkozott. Ezzel be is végzem Justusszal ezt a vitát, amely elkerülhetetlenül eltérített tárgyamtól.

János megrendszabályozása. - Miután Tiberiasban helyreállítottam a rendet, barátaimat tanácskozásra hívtam össze, és meghánytam-vetettem, mi történjék Jánossal. A galileaiak egyhangúlag azon a véleményen voltak, hogy mozgósítsam egész haderőmet, vonuljak János ellen, és mivel ő idézte elő az egész lázadást, büntessem meg. De nem tudtam csatlakozni véleményükhöz, mert kitartottam elhatározásom mellett, hogy a zűrzavarnak vérontás nélkül vetek véget. Ehelyett azt ajánlottam nekik, hogy minden módon szerezzék meg a János parancsnoksága alatt álló emberek nevét. Miután ezt megszerezték, és megtudtam, kikről van szó, hirdetményt bocsátottam ki, hogy minden embernek, aki János híve volt, és észre akar térni, megkegyelmezek, ha hajlandók megfontolni, mi válik javukra, és erre 20 napi időt engedtem nekik; ha azonban akkor sem teszik le a fegyvert, megfenyegettem őket, hogy felégetem házaikat, és elkoboztatom vagyonukat. Ennek hallatára a megriadt tömegek elpártoltak Jánostól, letették a fegyvert, és mintegy 4000-en átpártoltak hozzám, s János mellett csupán polgártársai maradtak meg és mintegy 1500 tyrosi zsoldos. Miután Jánost ezzel az ügyes fogásai kiütöttem a nyeregből, otthon maradt szülővárosában, örökös félelemben és rettegésben.

Sepphóris elfoglalása. - Ugyanebben az időben Sepphóris lakosai fegyvert fogtak, mert elbizakodtak falaik erősségében, és azt gondolták, hogy máshol vagyok elfoglalva. Egyidejűleg Cestius Gallushoz, a syriai helytartóhoz folyamodtak, hogy személyesen jöjjön el minél előbb, és szállja meg városukat, vagy pedig küldjön megszálló csapatokat. Gallus megígérte, hogy elmegy, de nem tudta pontosan megmondani, mikor. Miután erről értesültem, csapataimmal Sepphóris ellen vonultam, és rohammal elfoglaltam a várost. A galileaiak elérkezettnek látták a pillanatot,

hogy végre bosszúvágyukat kielégítsék, mert kimondhatatlanul gyűlölték ezt a várost, és máris megrohanták, (528) hogy lakosaival együtt eltöröljék a föld színéről. Betörtek a lakásokba, felgyújtották a házakat, de valamennyit üresen találták, mert a lakosok félelmükben a fellegvárban kerestek menedéket; erre kirabolták a házakat, és honfitársaik mindenét elpusztították. Ennek láttán mérhetetlen fájdalom fogott el, és kiadtam a parancsot, hogy hagyják abba a dúlást; figyelmeztettem őket, hogy ez honfitársaikkal szemben gyalázatos viselkedés, de sem kéréseimre, sem parancsaimra nem hallgattak, s minden szavam beleveszett dühödt győzelmi mámorukba. Ekkor bizalmas barátaim felszólításaimra elkezdték híresztelni, hogy a rómaiak nagy erővel betörtek a városba a másik oldalról. Azért tettem ezt, hogy ezzel a híreszteléssel gátat vessek a galileaiak dúlásának, és megmentsem Sepphóris városát a pusztulástól. És ez a ravasz ötletem hamarosan sikerrel járt, mert amint meghallották a rémhírt, egyszerre a maguk bőrét kezdték félteni, abbahagyták a dúlást és menekültek, különösen mikor látták, hogy én, a hadvezérük, ugyanezt teszem. Tudniillik, hogy a híresztelésnek hitelt szerezzek, nekem is úgy kellett tennem, mintha én is megrémültem volna. Így menekült meg Sepphóris ravasz cselem révén, minden várakozás ellenére.

Felháborodás Tiberias ellen. - De majdnem Tiberiast is feldúlták a galileaiak, mégpedig a következő okból: a tanács írásbeli folyamodványt intézett a királyhoz, hogy vonuljon be a városba és foglalja el. A király megüzente, hogy eljön, és a kérvényre adott válaszát átadta Crispus nevű szolgájának, aki született zsidó volt, hogy kézbesítse a tiberiasi tanácsnak. A küldöncöt a galileaiak feltartóztatták, elfogták és elém hozták. Amint a nép erről értesült, felháborodottan fegyvert ragadott. Másnap mindenfelől rengetegen tódultak Asóchis városába, ahol ebben az időben tartózkodtam, éktelenül kiáltozni kezdtek, Tiberias városát árulónak bélyegezték, mivel a királlyal barátkozik, és engedélyt kértek tőlem, hogy leszállhassanak a síkságra, és elpusztíthassák a várost, mert éppen úgy gyűlölték a tiberiasiakat, mint Sepphóris lakóit.

Tiberias megmenekül a pusztulástól. - Mikor erről értesültem, nem tudtam, hogyan mentsem meg Tiberiast a galileaiak dühétők Természetesen nem tagadhattam, hogy a tiberiasiak (529) levélben behívták a királyt, hiszen a király válasza eléggé bizonyította a valódi tényállást. Sokat töprengtem a dolgon, s aztán ezt mondtam: „Hogy a tiberiasiak súlyos hibát követtek el, magam is világosan látom, és ha fel akarjátok dúlni a városunkat, nem tehetek ellene semmit. Azonban ilyen jelentős elhatározás előtt alaposan meg kell vizsgálni az esetet. Nem csupán a tiberiasiak vétkeztek függetlenségünk ellen, hanem számos igen befolyásos galileai férfiú is. Legyetek tehát türelemmel addig, amíg a bűnösöket kinyomozom, és akkor valamennyi a kezetekre jut, azokkal együtt, akiket magatok kinyomoztatok." Szavaimra megnyugodott a tömeg, és békésen szétoszlott. Néhány nap múlva úgy tettem, mintha valami fontos ügyben el kellene hagynom főhadiszállásomat; magamhoz hívattam Crispust, a király küldöncét, akit őrizetben tartottam, és megparancsoltam neki, hogy itassa le az őrét, és meneküljön a királyhoz. Elfogatására senki sem ad majd parancsot, és ha tanácsomban megbízik, elmenekülhet. És Tiberias, amely már másodízben állt a pusztulás szélén, ily módon bölcsességem és gondoskodásom jóvoltából megint elkerülte a fenyegető pusztulást.

Justus menekülése. - Ebben az időben Justus, Pistos fia, tudtomon kívül a királyhoz menekült. Mindjárt elmondom, mi volt az oka eljárásának. A zsidó-római háború kitörésekor Tiberias lakosai elhatározták, hogy hívek maradnak a királyhoz, és nem pártolnak el Rómától. De Justus rávette őket, hogy fegyvert fogjanak, mert ő, a saját érdekében, szeretett volna felfordulást előidézni, és abban a reményben ringatta magát, hogy Galilea és szülővárosa uralmát kézbe kaparinthatja. De ezt a sóvárgott célt nem érhette el: a galileaiak gyűlölték Tiberias lakosait, mert haragudtak a rossz bánásmódért, amelyben Justus a háború előtt részesítette őket, és semmiképpen sem fogadták volna el őt vezérül. És én magam is, akit a jeruzsálemi hatóság megbízott a galileai parancsnoksággal, nemegyszer annyira felháborodtam Justus ellen, mert aljasságait szinte lehetetlen volt elviselnem, hogy majdnem kénytelen voltam kivégeztetni. Mivel

attól félt, hogy egyszer csak vége szakad türelmemnek, inkább elmenekült a királyhoz, abban a meggyőződésben, hogy ott nagyobb biztonságban lesz. (530)

Josepbus harcai. - Alighogy Sepphóris reményen felül megmenekült az egyik veszélyből, máris kérvényt intézett Cestis Gallushoz, hogy minél előbb vonuljon a város alá, foglalja el, vagy pedig küldjön oda csapatot, amelynek feladata lesz az ellenséges támadások visszaverése. Végre sikerült rávenniük Gallust, hogy lovas és gyalogos csapatokat küldjön hozzájuk, s ezeket ők éjnek idején beengedték. Miközben a római hadsereg pusztította a tartományt, és csapataimmal Garis faluba érkeztem, ahol, 20 stadionnyira Sepphóris városától, tábort ütöttem, azután éjnek idején a város alá vonultam, és ostrom alá vettem. Rengeteg katonám bejutott létrákon a városba, és legnagyobb részét elfoglalta. Mivel azonban a terepet nem ismertük, hamarosan szorult helyzetbe kerültünk, és vissza kellett vonulnunk. Két római lovast, tíz gyalogos katonát és néhány sepphórisi embert foglyul ejtettünk, mi magunk csak egy embert veszítettünk. Mikor azonban később a síkságon a lovassággal harcba keveredtünk, hosszú és vitéz harc után alul maradtunk, tudniillik mikor a rómaiak átkaroló mozdulatot tettek, katonáim ijedtükben hátráltak. Ebben a csetepatéban elesett egy testőröm, Justus, aki valamikor a király testőre volt. Ez idő tájt Sulla testőrparancsnok vezetése alatt lovas és gyalogos királyi hadsereg vonult fel. Sulla öt stadionnyira Juliastól tábort ütött, megszállta az utakat, mégpedig Seleukeia felé és Gamala vára felé is. Ezzel is az volt a célja, hogy az említett városokba szánt galileai segédcsapatoknak útjukat állja.

Josepbus balesete. - Mikor ezekről az eseményekről értesültem, Jeremiás parancsnoksága alatt 2000 katonát útnak indítottam, akik egy stadionnyira Juliastól a Jordán-folyó mellett megerősített tábort építettek, de minden harci cselekménytől tartózkodtak, mindaddig, amíg én is meg nem érkeztem 3000 katonámmal. Másnap nem messzire a királyi állásoktól, az egyik szakadékban lesben álltam, és harcra kényszerítettem a királyi csapatot: katonáimnak azt a parancsot adtam, hogy mindaddig hátráljanak, amíg az ellenséget előnyomulásra nem csábították, ami csakugyan meg is történt. Sulla ugyanis katonáim hátrálását vereségnek magyarázta, és nyakra-főre üldözőbe vette őket. Most aztán a lesben álló csapatok hátba támadták, és (531) rettenetes zűrzavart támasztottak soraiban. Én pedig azonnal elkanyarodtam csapataimmal, és a királyi hadsereg ellen indultam, amelyet meg is szalasztottam. És ez a harc teljes sikerrel járt volna, ha engem átkozott baleset nem ér. Ugyanis lovam, amelyről a harcot vezettem, belesüppedt a mocsárba, és én a földre zuhantam. Csuklóm csontjai összetörtek, és így vittek be Kapharnaum faluba. Mikor balesetemről értesültek, és még attól tartottak, hogy valami bajom történt, abbahagyták a további üldözést, és mivel nagyon aggódtak miattam, visszafordultak. Én orvosokat hívattam; aznap lázam volt, ők ápoltak, és az ő rendeletükre éjszaka idején átszállítottak Taricheaiba.

Sulla rajtaütése. - Mikor Sulla és hadserege értesült balesetemről, megint nekibátorodott: minthogy észrevették, hogy a tábort nem őrzik valami különös gondossággal, éjjel a Jordánon túl lovas csapatot állítottak lesbe, és szürkületkor harcra kény-szerítettek bennünket. Mikor mi harcbaszálltunk, és egészen a síkságig előnyomultunk, a lovasság hirtelen fölkerekedett leshelyéről, és minket nagy zűrzavarban megszalasztott, hat emberünket pedig levágta. De nem tudtak teljes győzelmet aratni, mert mikor meghallották, hogy Taricheaiból hajón csapatok indultak Julias felé, megijedtek és visszavonultak.

Vespasianus rendet teremt. - Nem sokkal ezután Vespasianus Agrippa király kíséretében Tyrosba érkezett. Ekkor a tyrosiak szidalmazni kezdték a királyt, elmondták Tyros és Róma ellenségének, mert ő volt az - mondogatták -, akiknek a helytartója. Philippos, a királyi palotát és a jeruzsálemi római csapatokat az ellenségnek elárulta. Ennek hallatára Vespasianus megrótta a tyrosiakat, hogy belegázoltak ennek a férfiúnak a becsületébe, aki pedig király és a rómaiak barátja. Egyúttal azt tanácsolta a királynak: küldje Philippost Rómába, hogy Nero előtt megvédelmezze az ő ügyét. Phillipost el is küldték, de nem tudott Nero elé jutni, mert akkor már zavargások törtek ki,

polgárháború kezdődött, és Nero utolsó napjait élte, tehát visszatért a királyhoz. Mikor Vespasianus Ptolemaisba érkezett, a syriai tíz város elöljárói panaszt emeltek tiberiasi Justus ellen, hogy felégette falvaikat. Ezért Vespasianus kiszolgáltatta őt a királynak, hogy mint alattvalóját részesítse a megérdemelt büntetésben. A (532) király, mint már fentebb említettem, börtönbe vetette anélkül, hogy erről Vespasianusnak szólt volna. Sepphóris lakosai kivonultak Vespasianus elé, és ünnepélyesen fogadták, azután a Piacidus parancsnoksága alatt álló csapat kíséretében hazafelé vonultak, amit én szó nélkül tűrtem mindaddig, amíg Vespasianus Galileába nem érkezett. Hogy ez hogyan történt, hogyan ütköztem meg vele először Garis falunál, hogyan vonultam vissza Jotapata várába, hogyan védelmeztem a várat, hogyan kerültem élve fogságba, hogyan börtönöztek be és bocsátottak ismét szabadon, szóval egész működésemet a zsidó háború és Jeruzsálem ostroma alatt részletesen megírtam már a zsidó háborúról szóló művemben.[17] Itt azonban szükségesnek látom megírni azt is, ami még ezután történt velem életemben, és amit a zsidó háborúról szóló művemben nem írtam meg.

Josephus sorsa. - Jotapata ostroma után római fogságba kerültem; a fogságban jól bántak velem, és Vespasianus nagyrabecsült. Az ő kezdeményezésére a Kaisareiában hadifogságba esett nők közül az egyik zsidó leányt feleségül is vettem, de feleségem nem sokáig élt együtt velem; mikor visszanyertem szabadságomat, és Vespasianusszal együtt Alexandriába vonultam, elhagyott. Alexandriában másodszor is megnősültem. Onnan Titusszal együtt Jeruzsálem ostromához vezényeltek, ahol több ízben is veszélyben forgott az életem: a zsidók mindenáron el akartak fogni, hogy kitöltsék rajtam bosszújukat. A rómaiak pedig, valahányszor vereséget szenvedtek, mindig gyanakodtak, hogy az én árulásom az oka, tehát folyton panaszkodtak a Caesarnál, hogy ne bánjék velem olyan kitüntető módon, mert feltételezik, hogy őket is elárulom. Titus Caesar azonban, aki nagyon jól ismerte a háború szeszélyeit, rá sem hederített a katonák rágalmaira, és szóra sem méltatta őket. Miután Jeruzsálem városát fegyverrel elfoglalták, Titus Caesar ismételten felszólított, hogy szülővárosom romjaiból válasszam ki magamnak azt, amit csak kívánok: ő maga hatalmaz fel erre, mondta. Mivel azonban nekem semmi értékes holmim sem volt elpusztult szülővárosomban, amit vigasztalásul szerencsétlenségemben magamhoz vehettem és megőrizhettem volna, Titustól mindössze néhány szent könyvet és néhány hadifogoly (533) szabadonbocsátását kértem, és az ő kegyelméből meg is kaptam. Később kértem tőle testvérem és 50 barátom szabadonbocsátását, és ezt a kérésemet is teljesítette. Titus engedélyével a templomok szentélyébe is bemehettem. Ott rengeteg hadifogoly asszony és gyerek volt összezsúfolva, és én néhányat felismertem köztük, akik baráti és rokoni körömhöz tartoztak. És 190-et sikerült is megmentenem, úgyhogy váltságdíj nélkül visszanyerték szabadságukat, és visszatérhettek családjuk körébe. Titus Caesar ezután Cerealis parancsnoksága alatt álló 1000 lovassal Thekoa nevű faluba vezényelt, hogy állapítsam meg: alkalmas-e a helység arra, hogy ott erődítményt építsen. Mikor onnan visszatértem, nagyon sok keresztrefeszített hadifoglyot láttam, és közülük háromban rokonaimat ismertem fel. Ez mélyen megrendített, Titushoz siettem, és sírva elmondtam neki a dolgot. Azonnal parancsot adott, hogy ezeket vegyék le a keresztről, és gondosan ápolják. De ketten ápolás közben meghaltak, és csak a harmadik maradt életben.

Josephus élete Kómában. - Miután Titus a judaeai zavargásokat lecsillapította, új birtokot adományozott nekem a síkságon, mert látta, hogy jeruzsálemi földjeimből semmi hasznom sem lesz, hiszen azokon most már a római megszálló sereg rendezkedik be. Mikor később Rómába utazott, kegyesen megengedte, hogy vele menjek, és nagy tisztelettel vett körül. Miután Rómába megérkeztünk, Vespasianus is nagy figyelmességet tanúsított irántam: abban a házban jelölte ki szállásomat, amely császárrá választása előtt az ő lakása volt, megajándékozott a római polgárjoggal, életjáradékot rendelt nekem, a halála napjáig a legnagyobb tisztelettel vett körül, s irántam való jóindulatát sohasem csökkentette. Emiatt irigykedtek rám, és ez veszedelmet is hozott fejemre. Tudniillik egy Jonatás nevű zsidó Kyrénében lázadást szított, amelybe 2000 honfitársát belerántotta. Miatta valamennyien elpusztultak, őt magát a helytartó elfogta, és a császárhoz küldte; ott azt vallotta, hogy tőlem kapott fegyvert és pénzt. Vespasianus

természetesen hamarosan rábizonyította, hogy hazudik, kimondta rá a halálos ítéletet, és átadta a hóhérnak. De irigyeim később is vádakat kovácsoltak ellenem, azonban Isten jóságos gondoskodásából mindig (534) tisztáztam magam. Később Vespasianustól tekintélyes földbirtokot kaptam ajándékul Judaeában. Ebben az időben elbocsátottam a feleségemet, mert viselkedése sehogy sem tetszett nekem. Három gyermekkel ajándékozott meg; ezek közül kettő meghalt, és csak egy maradt életben, akinek a Hyrkanos nevet adtam. Ezután újra megnősültem, zsidó születésű krétai leányt vettem el, aki nagyon előkelő és tekintélyes családból származott, és erkölcsösebb volt sok más asszonynál, mint későbbi életmódja is bizonyítja. Ettől a feleségemtől két fiam született: az idősebbik, Justus, utána pedig Simónidés, akit Agrippának is neveztem. Ennyit családi viszonyaimról. A császári palotában ezután sem változott meg helyzetem. Vespasianus halála után Titus került kormányra. Mint atyja, ő is nagyon megbecsült, és semmiféle rágalomnak nem adott hitelt. Titus után Domitianus következett, aki még dúsabban elhalmozott kegyeivel. Így például azokat a zsidókat, akik bepanaszoltak, megbüntette; ugyancsak megbüntetett egy eunuch rabszolgát, aki fiam nevelője volt, és különféle vádakat emelt ellenem. Judaeai birtokomra adómentességet engedélyezett, ami a legnagyobb. megtiszteltetések egyike volt. De éppen így kegyes jótevőm volt a császár felesége, Domitia is. Ez történt velem életem folyamán, és ebből kiki tetszése szerint következtethet jellememre is.

Kedves barátom, Epaphroditos,[18] ezennel neked ajánlom egész zsidó történelmemet, és ezzel be is fejezem elbeszélésemet. (535)

Függelék

1. A fordításról

Josephus személyére, műveire és a tárgyi magyarázatokra vonatkozólag általánosságban utalok *A zsidók története* c. munkájának magyar fordításához írt tanulmányomra és megjegyzéseimre. *(Flavius Josephus: A zsidók története. Görögből fordította dr. Révay József. Budapest, Renaissance kiadás, 1946; 891-922. l.)*

A zsidó háború-nak, valamint az *Önéletrajz*-nak itt adott fordítása, éppen úgy mint *A zsidók története,* a következő kiadás alapján készült: Flavii Josephi Opera, edidit et apparatu critico instruxit Benedictus Niese. Berlin, 1887-1895. *A zsidó háború* e kiadás VI. kötetében jelent meg (De bello Judaico libros VII ediderunt Justus a Destinon et Benedictus Niese), az *Önéletrajz* a IV. kötetben.

Niese szövege nem egy ponton javításra szorul és ezt a javító munkát a kéziratok új értékelése alapján a londoni Jewish Institut kiadásában 1926 óta folyamatosan megjelenő Thackeray-Marcus-féle kiadás már meg is kezdte (Josephus with an english translation by H. St. J. Thackeray M. A. and Ralph Marcus Ph. D. in eight volumes. Cambridge, Harvard University Press; London, Heinemann. The Loeb Classical Library). Ezt az új kiadást, sajnos, nem sikerült megszereznem, így hát a Niese-féle kiadás alapján fordítottam, de ennek szövegétől néhány helyen eltértem, főképpen ott, ahol Niese nyilvánvalóan téves vagy értelmetlen olvasmánymódot iktatott szövegébe.

*A zsidó bábor*ú-nak ez a fo*rdításom az első teljes, hiteles, az eredeti görög szövegből készült magyar tolmácsolása, az* Önéletrajz pedig itt jelenik meg az első magyar fordításban. Meg (539) kell jegyeznem, hogy a magyar fordítás fejezetcímei önkényesek: nem Flavius Josephustól származnak.

Az idézésben: *Az* antiquitates, *A zsidók története* latin címének rövidítése; *A zsidó háború-t B*-vel (Bellum) jelöljük, az Ö*néletrajz-ot* V-vel (Vita). A római szám a könyvet, az első arab szám a fejezetet, a második a bekezdést jelöli. Az *Önéletrajz-ot* csak egy arab számmal idézzük, mert nem tagolódik könyvekre és fejezetekre, csak bekezdésekre.

Számos fordításon és kommentáron kívül különösen három mű volt segítségemre a fordításban. Ezek: *Gustav Boettger: Topographisch-historisches Lexikon zu den Schriften des Flavius Josephus.* Leipzig, 1879. - *Leo Haefeli: Flavius Josephus, Lebensbeschreibung.* Münster, 1925 (Neutestamentliche Abhandlungen XI 4). - *Emil Schürer: Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi I-III.* Leipzig, 1898-1902.

Hálásan köszönöm *Hahn István dr.* úrnak értékes támogatását, amellyel a zsidó vallás- és művelődéstörténet számos kérdésében útbaigazított. (540)

2. Időrendi adatok

Minden idevonatkozó fontos időrendi adatot megtalál az olvasó idézett Flavius Josephus fordításom *(A zsidók története)* 915-922. lapjain. Néhány adatot mégis ideiktatok:

Zsidó királyok:	*I. e.*
Dávid ...	1011-971
Salamon.......	971 -929
Jekoniás.......	598
Szedekiás.......	597-5877

Egyiptomi uralkodók;	
VI. Ptolemaios Philométor . .	181-146
VIII. Ptolemaios Lathyros . . .	117-107
	88-81
XII. Ptolemaios Aulétés . . .	80-511
Kleopatra.......	51-30

Syria királyai:	
IV. Antiochos Epiphanés . . .	175 -164
V. Antiochos Eupatór . ., .	164-162
VII. Antiochos Sidétés	138-129
VIII. Antiochos Grypos	125-113
XII. Antiochos Asiatikos . . .	69-65

Zsidó főpap-fejedelmek:	
III. Oniás........	175
Jázon........	174-170
Makkabeus Júdás	165- 161
Jonatás	161-143

Zsidó királyok:	
I. Aristobulos	104-103
Alexander Jannaios	103-76
Alexandra.......	76-67
II. Aristobulos......	67-63
II. Hyrkanos...... .	63-10
Antigonos.......	40-37
Nagy Herodes......	37-4
Philippos.......	i. e. 4 - i. sz. 34
Herodes Antipas.....	i. e. 4 - i. sz. 39
Archelaos	i. e. 4 - i. sz. 6
Herodes I. Agrippa . . .	i. sz. 37; 40; 41-44
II. Agrippa .	50-10

Római procuatorok, vagyis helytartók:	*I. sz.*
Coponius.......	6-9
Pontius Pilatus.....	26-36
Ventidius Cumanus	48-52
Antonius Felix.....	52-60
Porcius Festus......	60-62
Luccejus Albinus	62-64
Gessius Florus	64-66

Syria helytartói:	*I.e.*
Sextus Caesar......	47-44
Cajus Sentius Saturninus . .	9-6

Publius Quintilius Varus . . 6-4
Publius Sulpicius Quirinus . 3-2 és i. sz. 6-12

I. sz.
Cajus Ummidiu Quadratus. 50-60
Cajus Cestius Gallus . . . 65-66
Cajus Licinius Mucianus . . 67-69

Római császárok:
Octavianus Augustus ... i. e. 27 - i. sz. 14
Tiberius ... 14-37
Caligula....... 37-41
Claudius 41-54
Nero 54-68
Galba 68
Otho 69
Vitellius....... 69
Vespasianus...... 69-79
Titus.. 79-81
Domitianus...... 81-96

Hónapnevek.
Flavius Josephus a makedon hónapneveket használja; ezek a következők:

xanthikos..... = március-április
artemisios..... = április-május
daisios ...... = május-június
panemos..... = június-július
lóos = július-augusztus
gorpiaios ..... = augusztus-szeptember
hyperberetaios = szeptember-október
díos .... = október-november
apellaios..... = november-december
audynaios..... = december-január
peritios...... = január-február
dystros ...... = február-március

3. *Mértékek, súlyok, pénzek*

Űrmérték: *1* hin = 6,5 liter
1 metron (medimnos) = 51,84 liter
1 sextarius = 0,54 liter
Hosszmérték: 1 könyök = 52 cm
1 stadion = 177,6 m
Pénzek: 1 drachma (attikai) = ezüstértéke kb. 1 aranykorona. Az i. e. VI. században 1 metron gabona ára; Periklés korában egy család 3 napi megélhetését fedezte.
1 talentum = ezüstértéke kb. 6000 aranykorona.
1 talentum = 6000 drachma.

Súlymérték: 1 talentum = 26,2 kg.

*

A fejezetek záródíszei J. F. Cotta 1736. évi teljes Flavius Josephus kiadásából valók. A *Bevezetés* és az *Önéletrajz* záródísze egy Jeruzsálem elfoglalásának emlékére vert érmet ábrázol Domitianus császár korából; előlapján a császár arcképe; hátlapján Victoria, pálmafa alatt, érctáblára vési a nevezetes eseményt; felirata görögül: Judaea elfoglalása.

4. Jegyzetek

A zsidó háborúhoz

Előszó 11 : Titus s általában minden császári herceg elnevezése: Caesar.
I 1, 1: az Oniás név tévesen szerepel itt Jázon helyett. Vö. *A* XII 5, 1.
I 1, 5: toparchia: közigazgatási kerület; Judaeában 9 volt; *B III* 3, 5.
I 2, 4: Sabbat-évnek neveztek a zsidók minden hetedik évet; ezeket éppúgy ünnepelték meg, mint a szombatot, vagyis tartózkodtak minden munkától, a földet sem művelték meg. Vö. *A* XIII 8, 1; *Tab. bist.* V 4.
I 3, 5: Stratónos Pyrgos =. Stratón tornya; ez volt a neve az egyik jeruzsálemi erődítménynek (később: Baris, majd Antoniusvár) és a tengerparti Kaisareia városnak is.
I 5, 4: Sebastos = Augustus császár neve görögül.
I 11, 4: a fiatalabb Caesar: Octavianus, a későbbi Augustus császár.
I 12, 4: Caesar: Octavianus.
I 12, 5: tetrarcha, a Bibliában „negyedes fejedelem", eredetileg egy négy részre osztott ország egyik részének ura (thessaliai eredetű elnevezés), később csak fejedelmi cím; Antonius adományozta pl. Heródesnek; tetrarcha volt még Phasael és Pheróras. Ennél magasabb uralkodói rang az ethnarcha (A XIV 10, *2, 3* II 6, 3).
I 14, 4: Octavianus atyja: Julius Caesar, a dictator; tulajdonképpen csak nagybátyja volt Octavianusnak, de ez, mint örökbe fogadott fia, atyjának tekintette: ez volt a törvényes jogcíme monarchiájának.
I 17, 2: a tó a Genezaret-tó. Vö. *B* III 10, 7.
I 17, 8: Alexander leánya Mirjam, görögösített nevén Mariamne.
I 20, 2: Antonius gladiátorai az actiumi vereség után Kyzikosból át akartak törni Egyiptomba uruk segítségére, de Quintus Didius syriai helytartó megakadályozta őket ebben (i. e. 30).
I 21, 5: Peiraieus = Piraeus, Athén kikötője.
I 21, 8: a görögök olympiasok szerint számították az éveket; az első olympias i. e. 776-ban volt; minden olympias négy évet foglalt magában; az itt említett 192. olympias az i. e. 12-9. évek időköze.
II 3, 1: a hetek ünnepe; görögül pentékosté, a. m. ötvenedik (nap), a magyar pünkösd is ebből a görög szóból származik.
II 7, 1: Dikaiarchia: Puteoli görög neve.
II 8,9-10: a törvényhozó: Mózes.
II 9, 1: Kaisareia Philippi (Caesarea), a Jordán forrásainál, Philippos zsidó király (i. e. 4-i. sz. 34) alapítása. Vö. *B* III 9. *7;* VII 2, 1.
II *9,* 1: Augustus felesége nem Júlia volt, hanem Lívia Drusilla, Tiberius anyja.
II 9, 2: a római hadijelvények (signa) a mai hadizászlók ókori másai a rúdon alkalmazott bronz sas, kéz, farkas, vaddisznó s egyéb állatalak, később kék vagy bíborszínű zászló. A hadijelvény rúdját sokszor a császár domborművű bronz arcképe díszítette.
II 10, 1: Gaius császár: Caligula.
Petronius: Publius Petronius syriai helytartó.
II 13, 3: a sikariosok (görög: *sikarios,* latin *sicarius,* a. m. gyilkos, orgyilkos), éppen úgy, mint a Josephusnál ugyancsak sokat szereplő zelóták (B VII 8, 1), Róma-ellenes fanatikus harcosok voltak. Természetesen gyilkoltak és raboltak is, nem kímélték a Róma-pártiakat; ezért Josephus rendszerint rablóknak és gyilkosoknak nevezi őket. Vö. B II 13, 4, (546) IV 3, 3; IV 7, 2. A zelóta név a görög zélótés (buzgó) szóból származik.

II 14, 5: a bélpoklosoknak, hogy megtisztuljanak, a mózesi törvény szerint (Móz. III 14, 4) két ehető madarat kellett áldozniok. Itt tehát a madáráldozat csúfolkodás, mert annyit jelent, hogy minden zsidó bélpoklos.
II 15, 1: Alexander: Tiberius Julius Alexander, zsidó származású római tábornok; Judaea, majd Egyiptom helytartója.
II 16, 4: Gadeira a mai Cadiz; a vesszőnyaláb: a római fasces; Héraklés oszlopai: a mai Gibraltár; héniochos: ókori kalóznép a Fekete-tenger északkeleti partján; Maiótis: az Azovi-tenger; Istros: a Duna; a harmadik világrész: Afrika; Iberia: Spanyolország.
II 17, 6: a fahordás a templomadó egyik része volt; a papok, leviták és a nép tartoztak évente bizonyos mennyiséget szállítani a templomnak (olajfa és szőlővenyige kivételével bármely fajta fát), az égő áldozatok oltára számára. A fahordást az egyes törzsek más-más napokon végezték; a legáltalánosabb volt a fahordás ünnepe lóos hónap 15-én.
II 18, 7: Alexandros = Nagy Sándor makedón király (i. e. 356-323).
III 7, 29: görög széna, *Trigonella foenum Graecum,* illatos földközi-tengerparti évelő fű, kifőzve nyálkás levet ereszt.
III 8, 5: aión: a görög mitológiában Chronos (az Idő) fia, a végtelen idő megszemélyesítője. - A legbölcsebb törvényhozó: Mózes.
III 9,7: Dekapolis = tíz város: a Jordántól keletre eső 10 autonóm hellenisztikus város politikai szövetsége. Ezek: Skythopolis, Hippos, Pella, Gadara, Philadelphia, Dión, Kanatha, Raphanai, Capitolias, Abila. Vö. *V* 65.
IV 3,10: „homlokomon a Legszentebb nevét" - a főpap fejdíszének aranyabroncsán ott volt az Isten neve. V. ö. *A* III 7, 6; B V 5. 7.
IV 8, 3: az itt emlegetett három növény: a balzsamfa, vagyis mastix, amelynek felhasított kérgéből vöröses mézga folyik; a ciprusfű, vagyis senna, amelynek levelei festékanyagot tartalmaznak; a myrobalanon az ún. zakkumfa, amelynek terméséből olajat sajtolnak (jerikói olaj). (547)
IV 8, 4: „a sodomai gyümölcsökben most is hamu van": itt az *Asclepias gigantea* terméséről van szó, amely olyan, mintha alma volna, de ha összenyomják, kipukkan: nincs húsa.
IV 9, *9:* Bedriacum: felső-itáliai (Gallia Cisalpina)kis falu, Cremona és Verona közt. Ma: Calvatone.
Brixellum: megerősített város Gallia Cisalpinában. Ma Brescello.
IV 10, 3: bátyja és másik fia: Sabinus és Domitianus.
IV 10, 6: Eparchia: körzet.
V 3, 2: Herodes sírja és síremléke Hérodeionban volt: B I 33, 9. Itt tehát csak afféle emlékműről lehet szó. Vö. B V 12, 2.
V 5, 1-*7:* a templom részletesebb leírása *A* XV 11, 3-5; B I 21, 1; a papi ruhákról 1. még *A* III 7, 1-6; VIII 3, 2-9; XX 9, 6.
V 5, 7: a négy betű (aleph, hé, váv, jod): héberül az Isten neve, amelyet nem szabad kimondani.
V 5, 7: „sok a mondanivalóm": az *A* XX 12-ben írja Josephus: „További tervem négy könyvben megírni a zsidó tanítást Istenről és az ő lényegéről és törvényeiről". Ezt a művét nem írta meg.
V 5, 8: részletesebben akar szólni a városról és a falakról: ezt csakugyan megtette a későbbi könyvekben, az ostrom eseményeivel kapcsolatban.
V 6, 3: „Jön a fiú" - az ókori katonahumor egyik érdekes emléke. A római lövegek ólom- és kőgolyóin gyakran voltak belevésett vagy öntött feliratok. Nem lehetetlen, hogy itt Titus, a „fiú" neve szerepelt a golyókon. Mivel a mondás „anyanyelvükön", tehát arámi nyelven hangzott el *(berâ âthê),* szójáték is lehet, mert *berâ* = fiú, és a héber *bár,* arámi *bârir* = latin *purus* = tiszta; ti. a golyók fehérek voltak. A bár a bibliában *fiú-t* is, *tisztá-t* is jelent. Hahn István dr. szíves közlése.
VI 1, 7: zászlótartó, helyesebben „jelvénytartó", a római signifer, aki a hadijelvényeket vitte; ezek közt a legfontosabb volt a légiók jelvénye, az ezüst sas. (548)
VI 5, 1: Peraia itt nem a Jordántól keletre eső tartomány, hanem egy jeruzsálemi magaslat neve.

VI 6, 1: imperator, a római hadvezér kitüntető címe; győztes csata után rendszerint maguk a katonák kiáltották ki imperator-nak a fővezért, de hivatalosan a szenátus adományozta ezt a címet.
VI 10, 1: Asochaios, az *A* VIII 10, 2-ben Sesak, az egyiptomi Sesostris fáraó; a babiloni király Nebukadnezar; az igazságos király Melchizedek.
VII 4, 3: Moesia: római tartomány az Al-Duna mentén, jórészt Románia, Bulgária, Szerbia területén.
VII 5, 5: Niké, a rómaiaknál Victoria, a győzelem istennője.
VII 6, 3: a baaras-gyökér valószínűleg a rejtélyes és babonás alraune.
VII 7, 4: az alánokról beiktatott rész teljesen gyökértelen; nem tudni, miért tartotta szükségesnek Josephus médiai rablóhadjáratuk megemlítését. Egyébként rosszul emlékszik: még nem említette őket; a II 16, 4-ben, ahol néhány pontosi és maiótisi néptörzset felsorol, az alánokat nem említi. A „vaskapuk"-kal nem Nagy Sándor, hanem a perzsák zárták el a Kaspi-hegységnek a perzsa birodalomba vezető egyetlen, mindössze 4-5 méternyi szűk szorosát.
VII 10, 4: mivel Oniás i. e. 170-ben menekült Egyiptomba, templomát pedig i. sz. 73-ban zárták be, a templomot nem 343, hanem 243 évig használták.
VII 11, 1: Pentapolis, libyai tartomány Afrika északi részén, Marmarica és a Syrtis közt, más nevén Kyrénaiké. Pentapolisnak (öt városnak) nevezték öt legfontosabb városáról; ezek: Kyréné, Bereniké, Arsinoé, Ptolemais, Apollónia.

Az Önéletrajzhoz

1 Flavius Josephus született i. sz. 37. szeptember 13-a és 38. március 16-a között. Fiainak születési éve: Hyrkanos 73, Justus 76, Agtippa 78.
2 „Mint ismételten elmondtam": *A* XVIII 1, 2-5 és B II 8, 2-14.
3 I. sz. 63-64. telén.
4 II. Agrippa. Ez a Crispus nyilván azonos azzal, akit Josephus a *V* 68-ban említ.
5 I. Agrippa király gyermekei.
6 Ez nem a tengerparti Kaisareia (Caesarea), hanem Kaisareia Philppi (Caesarea Philippi) a Jordán forrásainál. *B 11* 9, 1.
7 B II 18, 6, ahol azonban Aequus Modius nevét nem említi.
8 A 9. fejezetre utal vissza, de ott csak a pártot nevezte meg, Jésus nevét elfelejtette megemlíteni.
9 Vö. B II. 21, 2.
10 Ez: „A zsidó háború".
11 *B* II 21, 6 szerint ez az emelvény vagy magaslat kb. 2,5-3 m lehetett
12 Bereniké nem volt királynő, hanem Agrippa király húga. Később Titus császár kedvese lett.
13 Vö. B II 21, 5.
14 Babiloniaknak nevezték a palesztinai, karmelhegyi Ekbatana (Batanaia) zsidó lakosait.
15 A 35. bekezdésre utal, de ott csak Justus sógorát említi, nővérét nem.
16 Dekapolis, vö. *B* III 9, 7-hez adott jegyzettel. (551)
17 Flavius Josephus műveinek időrendje: *B (A zsidó háború)* megjelent 75-79 közt; *A (A zsidók története)* 93-94-ben; V *(az Önéletrajz)* a zsidó történelem után, 100 körül.
18 Erről az Epaphroditosról pompás jellemrajzot ad az A bevezetésében. Ez buzdította őt a zsidó történelem megírására, neki ajánlotta tehát ezt is, önéletrajzát is, Apión ellen írt művét is. Valószínűleg Epaphroditos volt Flavius Josephus műveinek kiadója. Itt jegyezzük meg, hogy az *Önéletrajz* szerves folytatása a zsidó történelemnek, amint erre a történelem befejezésében (*A* XX 12, 1) utal is: „És itt talán helyénvaló lesz, ha elmondok egyet-mást származásomról is és mindarról, amit életem folyamán cselekedtem ..."